

HUBAY JENŐ
EGY ÉLET SZIMFÓNIAJA

ÍRTA
NEUBAUER PÁL

HELIKON IRODALMI K. F. T. KIADÁSA
BUDAPEST

Felelős kiadó: Hajdú Tibor,
98.487 - Hornyánszky Viktor R.-T. nyomdai műintézet, Budapest,
Felelős: Nemes Lajos műszaki igazgató

*És a világosság fényeskedik
a sötétségben, de a sötétség
nem fogta fel azt.*

II. KÖTET
A MESTER

ELSŐ FEJEZET.

A népi és nemzeti opera problémája.

Élt itt, Budapesten egy szellemes megjegyzéseiről ismert nagyállású férfi, ki ezt mondotta egyszer: „Hubay Jenő mindig akkor jött *haza*, mikor a *hazának* volt rá szüksége, — mások *szorongó* szívvel amikor sietnek vissza, mikor ők *szorultak* a hazára ...“ Ez a szellemes és találó megjegyzés egyszersmind Hubay, az ember jellemzése is, ez volt művészi elhivatottsága, életében és működésében.

Miikor brüsszeli előkelő és fényesen javadalmazott állását ott akarta hagyni, hogy a Budapestről jött meghívásnak eleget tegyen, maga Liszt Ferenc volt az, ki minden ékesszólását latbavetette, hogy szándékától eltérítse. Igazgatója, Gevaert, ki azt hangsúlyozta, hogy Hubay a Budapesti Zeneakadémián csak az igazgatói állást fogadhatja el, még az utolsó pillanatban üres ív papírt tett elébe azzal, töltse ki tetszése szerint, föltételeit vaktában elfogadja. Hubay mégis hazajött. Később Nikisch, meg Bülow is előkelő állással kínálták meg, ő itt maradt. Hívták a müncheni és genfi zeneművészeti főiskolák élére. 1904-ben a londoni Royal Academy of Music“ mesterosztályának tanári állását kellett volna elfoglalnia, 1911-ben évi huszonötezer dollár fizetéssel kínálta meg a chicagói „Musical College“, majd a világhírű Ithaca-Konzervatoriuni akarta vele Sefcik megüresedett katedráját betölteni. Mindezeket az ajánlatokat visszautasította és hazájában maradt; híven missziójához, melyet teljesíteni akart, szilárdul, szent akarattal.

Hazájában is, külföldön is sok nehézséggel kellett megküzdenie; a magyar név és fogalom túlságosan összeforrott a „Tschardas“-sal, nemcsak idegen országokban, hanem idehaza is, sőt legkártékonyabban éppen ide-

haza. S mit lehetett várni a külföld korlátozott látkörétől, mely minden népben, minden néppel szemben éppoly letargikus, mikor tanulásról van szó, mint amilyen szenvedélyessé fajul, ha gyűlölet a jelszó; nem is beszélve a kölcsönös tudatlanságról, mely más országok földrajzával, kultúrájával szemben nyilvánul meg. Mikor Hubay 1895 augusztusában Ostende-ban hangversenyezett és dirigált, egy belga újság így emlékezett meg róla:

„Milyen különös és meglepő ez ... Hubay úr magyar, tehát valami vad, exotikus, (keleties fantáziát gondoltunk benne felfedezhetni. Hiszen úgy tudtuk róla, hogy híressé lett szerelmi kettőst komponált „Tschardas“ formában. És íme, a férfiú, ki a pódiumon megjelent, Saint-Saëns-ot, Spohr-t és Bach-ot játszottá hasonlíthatatlan művészettel. S emellett részleteket vezényelt operájából, a „Cremonai hegedűsből“. Ez a munka versenyre kelhet Massenet és Gounod műveivel. Hubay úr nem mutatkozott se vadnak, se exotikusnak, ő egyszerűen nagy művész: Une nouvelle trinité musicale très remarquable.“

A külföldet meg tudta győzni, hazájában próféta volt és a próféta sorsa várákozott reá. Mikor Goldmark Károlyt a magyar kormány kitüntette, Hubaynének izgatott vitája támadt valakivel, aki kíváncsiskodott, milyen alapon részesítették a zeneszerzőt kitüntetésben. „S amikor Hubayné felsorolta Goldmark érdemeit, az illető így válaszolt: „Azért, mert valaki néhány operát ír, még nem járhat neki ilyen megtiszteltetés!“ ...

Ilyen könnyel, sőt ellenséges érzülettel kellett Hubaynak megküzdenie. És ő küzdött, mint „trinité musicale“: hegedűművészi, zeneszerzői, karmesteri minőségben s ráadásul mint pedagógus is. A magyar nemzeti opera megteremtéséért való törekvéseit ebből a magatartásából fakadólag kell értelmeznünk.

1896-ban készen állott a „Falu rossza“. Hubay átadta művét az operaház intendaturájának s nyomban Németországba és Svájcba utazott, hangversenykörútra. Vieuxtemps-t, Saint-Saëns-t és saját műveit játszotta.

„Bern ugyan Svájc fővárosa, de mégis csak kis fészek s habár vagy száz milliomos él benne, a zenekarban mégis csak egyetlen brácsás ül“ — írja humorosan és dühösen feleségének. — „A művészi viszonyok itt nem jobbak, mint egy magyar vidéki városban. Elképzelnél, hogy fog itt az én „Cremonaim“ csengen! Brackl, a direktor, osztrák ember, leghatározottabban mondta nekem, hogy nem akar itt meghalni, mert nem szeretne a svájciakkal egy temetőben feküdni. De azért itt minden ember — ember s annyit ér, amennyi a szelleme, vagy a vagyona; míg a nagy Németországban minden visszafelé látszik fejlődni s a császár úgy lát-szik a középkor ostoba előítéleteit akarja feltámasztani.“

Demokratikus szavaik ezek, józan, áldásos fejlődésre vallók. A német császár „istenkegyelméből való-sága“ ezzel szemben Európát a világháború felé hajtja. Hubaynaik álmai vannak, politikai és művészi álmai s mindkettővel kora előtt jár. Amit Európában látott, gyötörte; sejtette az eljövendő szörnyűséget, a katasztrófát, melyet Európa még a mai napon is nyög s melyet nyögni fog tovább; az apokaliptikus háborút, mely háborút, s a forradalmat, mely forradalmat fog szülni.

Ha nem kínozza fejfájás és egy-egy éjen át aludni tud, Magyarországról álmodik, a magyar nemzeti operáról, meg arról, hogy a lehetetlennel is megbirkózott, megtörte a közönyt, legyőzte az ellenállást és művészi misszióját siker koronázta:

„Istennek hála, az ember alszik éjjel, — ha aludni hagyják. Ma éjjel hagytak és aludtam. Azt álmodtam, hogy a „Falu rosszát“ előadták és ezúttal nem bukott meg, sőt mi több: még nekem is tetszett. Emlékszel, Pesten is új operámról álmodtam, de ebben az álmomban csúnyán megbukott. Mai álmomban a „Falu rosszát“ mindjárt a „Cremonai“ után játszották és ez az opera is nagyon tetszett. Sőt, álmomban az történt, hogy Neumann Angelo, a prágai igazgató, az első képbén, megfelelő zenekíséret mellett, majmokat táncoltatott, egyes majmokat, számszerint hármat, vagy négyet... Elülső lábaikkal hosszú rudakat tartottak, melyekre

papírosból való földgolyók voltak erősítve. . . Ezekkel mulatságos ekvilibrisztikai mutatványokat produkáltak. . . Fantasztikusan csodálatos atom, nem igaz? “...

Csakugyan fantasztikus, csodás álom, melyben a majmok valószínűleg azokat a kritikusokat és tudósítókat szimbolizálják, kik azt hiszik, hogy a földgolyóbit tartják kezükben, — csak hogy az újságpapírodból van. Egy este Baden-Baden-ben hangversenyez, A német császár születése napja van, a terem ünnepélyes díszben pompázik, mindenki — hivatalból — emelkedett hangulatban és elrendelt lelkesedéssel ül helyén. És Hubay, Flammarion és Maeterlinck barátja, a megingathatatlan demokrata és az emberi jogok bajnoka ezt írja feleségének:

„Az emelvényen virágos kert, közepén a császár babérkoszorúzott mellszobrával. így magam is — bár öntudatlanul — hozzájárulok az ünnepélyhez. Az első sor közepén két karosszék és perzsa szőnyeg. Hangversenyemen néhány nagyhercegnő lesz jelen. Mintha csak Kínában lenne az ember s az üléseket mandarinok számára tartották volna fenn ... Európa sok tekintetben túltesz a kínai előítéleteken és hülyeségeken is ... Remélem, a nagyhercegnők meg lesznek velem elégedve . . . “

E levél végén utóiratként egyetlen szó: „prestissimo!“ ...

Valóban prestissimo-hajszában él, a vasúti vendéglőben épp egy félórája van arra, hogy feleségének beszámoljon, ami nem akadályozza meg abban, hogy néhány sorban a lényegre rá ne mutasson, még hozzá maró gúnyba mártott humorral.

Szóval a császár születése napján lezajlott hangverseny pompázóan szép volt. A nagyhercegnőkkel felvonult a cilinderek és ordók tömege, hogy láttassa magát s emellett egy kis muzsikát is lehetett hallani:

„A hölgyek mélyen dekotáltak“, — írja — „a selyemkarosszékben, ahogy már tegnap jeleztem, Fürstenberg és Salm nagyhercegnők. Ez utóbbi bájos leány, tán

17 éves lehet; Ő maga is hegedül. Személyesen nem volt hozzá szerencsém, guvernántjával a hangverseny után azonnal hazaexpediálták. Azt beszélik róla, hogy mióta az anyja újra férjhezment, Hohenlohe herceg egyik fiával együtt nagyon érdeklődik a szociáldemokrácia iránt, — no idővel bájos kis szocialista lehet belőle, azt mondhatom!“

E tréfás mondatok mögül, fenyegető felkiáltójelként, lángolva emelkedik ki a sötét háttérből az 1900-as esztendő évszáma. A bájos kis nagyhercegnő, kit hangverseny után azonnal hazaexpediálnak, nehogy a közönséges, bár frakkos és estélyi ruhás halandókkal közelebbi érintkezésbe kerüljön, ennek ellenére a szociáldemokráciával kacérkodik, melyről a császár öntelten jelentette ki, azt bízzák csak rá, egyedül is végez majd vele. Tudja, vagy sejtí a kis hercegnő az ellenkezőjét? Netán van valami a levegőben? Új évszázad közeledik harcikocsiján, melyet a háború és a forradalom démonjai húznak, — Hubay brüsszeli beszélgetései és Szibériába vetett tekintete gigantikus formákat öltenek . . .

S ahogy a hangversenydobogóról a terembe néz, ki tudja miért, talán mert látja maga előtt a katasztrófába rohanó világot, megesik vele, hogy emlékezőtehetsége hirtelen cserben hagyja:

„A „Zephir“-ben elhagyott emlékezőtehetségem, a vége felé megakadtam. Szerencsére a zenekar tovább játszott s én némi kapkodás után ismét megtaláltam a fonalat. Megismételtették és másodszor azután kitűnően ment. Nem furcsa, hogy épp a magam dolgait tudom legkevésbé? “...

Nem, ez nem furcsa, mert akkor már módfelett izgatta a kész, népies témájú s levegőjű „Falu rossza“ sorsa. Ezzel az első kísérletével rövidesen el kellett dőlnie, megoldható-e ez a probléma. De mialatt a „Cremonai“ már egész Németországban állandó műsordarabbá lett s a „Falu rossza“ a budapesti operában pihent s mialatt „Moharózsa“ című új operájának vázlatain dolgozott, Hubay már egy második nemzeti opera tervével is foglalkozott, a „Lavotta szerelmé“vel.

Ifjú felesége tréfálódzva válaszolt vallomására: „A „Zephir“-rel való balesetnek vajjon nem a szép nagyhercegnő volt okozója? ... Hm! .. Saját szerzeményed ment ki fejedből, mert annyira rábámultál? ...“

Am abban a hangversenyben még valaki volt a nézőtérén; egyike azoknak, kik éjszakai lidércnyomását okozták, a négy majom egyike, melyeiket Neumann Angelo a Gremonai első képe után papíros-földgolyóbi-sokkal táncoltatott. A félelmetes kritikus Pohl Richárd volt ez, kiről Hubay így ír:

„Egy híres kritikus is volt a tegnapi hangversenyben, Richárd Pohl doktor, Liszt jóbarátja. Ennek kritikáját elküldöm. Remélem jó lesz. ő maga borzasztó furcsa majom: kicsi, vén, pápaszemes, hosszú fehér hajjal, borotvált professzor arccal. Quel drol de coco! S ezeknek a huncut vén kritikusoknak fiatal feleségeik vannak! Nem szépek, de negyven évvel fiatalabbak . .. mint például Hanslickné. Olyan Pohlné is. Különben Pohl kezét szorított velem s azt mondta: „Ach, kolossal!“

Hubay az éjjeli gyorsal Nürnbergbe száguld: prestissimo, ahogy ő maga írja.

Nürnbergben „Hubay Festwoche“-t hirdetnek. Este hangversenyez. Kedden a „Cremonait“ adják, ő maga játssza a hegedűszólót. A „Frankfurter Zeitung“ kimerítően ír róla és operájáról. Az egész német sajtó lelkesen, csodálattal emlegeti a művészt, kit — változatosság kedvéért — most nem az „új Paganini“, hanem „magyar Joachim“-nak neveznek, mert hiszen Joachim magyar származása ellenére a német sajtó szemében németnek számít. „Magyar Joachim“ az interpretálás klasszikus művészetét jelenti, a jelenkor hegedűművészetének legmagasabb fokát. Már magában véve ez is nagyszerű teljesítmény, hiszen Joachim kizárólag ennek szentelte egész életét. De ez a Hubay mellesleg megkomponálja a mindenütt nagy föltűnést keltő „Cremonai hegedűst“ is és az ember azon veszi észre magát, hogy ez a „mellesleg“ itt a fődolog: a hegedű fejedelme, ki a magyar Joachim, elsősorban zseniális komponista; — vajjon hány élete van, hogy mindezzel meg tud birkózni? És mindössze harmincnyolc esztendő,

A szerencse melléje szegődött: megy minden magától. Feleségének ilyen tréfálkozó hangon ír:

„Itt Nürnbergben végre elsõrendû, szállodában lakom, melyben tavaly a román királyi pár szállott meg. S hozzá abban a szobiban aludtak, melyben engem helyeztek el, — úgy látszik e pillanatban Carmen Sylva ágycát foglaltam el. . . No? . . . Mit szól hozzá? . . .“

De azért elég része van bosszúságban, csalódásban is, A „Cremonai“ Fürth-i előadásáról ezt írja:

„Operám tetszett, a hegedûszólót meg kellett ismételnem. Pedig milyen előadás volt! Hihetetlen! Zenekar és karok hamisak. Filippo egy hasas, 45 éves, bika-hangú, magas, erős és csekély mértékben szimpatikus úr. A tenorista ízléstelen, Giannina minden tempót elnyújtott; a basszista Ferrari szerepébõl karikatúrát csinált. Rendezés minden kritikán aluli. S operám tetszett, mégis nagyon tetszett! Ezt a Cremonait egyszerűen nem lehet tönkretenni! Kedden Nürnbergben megy, vasárnap Frankfurtban. Onnan Stuttgartba utazom, ahol délelõtt a hangverseny próbája, este u hangverseny, másnap a Cremonai. Másnap az orient-expressszel Bécsbe utazom.“

Bécsbõl szeretne hazasietni feleségéhez, az örökös vándorlással már torkig van s a túlfeszített munkától elviselhetetlen fejfájás kínozza: de ekkor Colonne, a nagy párisi karmester sürgönyileg kéri, hogy legközelebbi hangversenyén mint szólista lépjen fel. Lemondó válaszára Golonne rendelkezésére bocsátja összes márciusi vasárnapi hangversenyeit, erre elfogadja huszonkilencedikét: „De csak azzal a feltétellel“ — írja feleségének — „ha velem jössz. Két hetet töltenék Parisban.“

Róza így felel: „Menj csak, szívem, ha Golonne hív: ne akadályozzon, hogy haza várlak. Hírnevedért áldozatokat is hozhatok. A Golonne-nal való hangversenyt ajánlatosnak és nagyon fontosnak tartom, mert meg vagyok róla gyõzõdve, nagy diadal lenne. Ne gondolj rám, arra gondolj, milyen boldoggá tesznek engem sike-reid“.

Pedig nehéz szívvel várja haza, — három esztendei várakozás és elsőszülöttjének halála után; de ő mindenben, ami férjére fontos, önzetlen marad. A hosszú heteket Kolozsvárott tölti, férje nővérénél, Arankánál, ki Ferenczi Zoltán, a kiváló író és Petőfi-biografus felesége. Míg férje hangversenykörútjain jár, ő, magára maradtan, könyveibe temetkezik. Ezek nélkül nem tud meg-
lenni. Egy ízben Catulle Mendés novelláit olvassa és ezt írja férjének:

„Hát csak malacság van a világon? Nincsenek a szerelemnek szép és nemes formái? Állati színvonalra kell lesüllyeszteni, — állati ösztönné alázni? Nincs a szerelemnek a testiségen túl a lélekben nagyszerű, örök gyökere? Nem, ez nem szerelem!”

Bámulva látja az ember, hogy a mindennapos megszokás kábulatában is milyen szenvedélyes kizárólagossággal követeli ez az asszony a lélek örök jogait; mint lázadozik minden fizikai lealjasodás ellen s hogy ragaszkodik mindahhoz, amit a hűtlenség és megbízhatatlanság világot elborító hullámai közepett, mint szellemi tulajdont megőrzött a maga számára. Várakoznia nagyon nehéz, de az elmélyülő lélek kitartó és nem törik meg az idővel vívott küzdelemben; benyomások, kísértéseik nyomtalanul múlnak el fölötte.

Majd minden nap ír férjének, de feltűnően keveset zenéről. Budapest zenei életéről például alig egy-két szóval emlékezik meg, pedig ez nemcsak nagyon érdekelte, hanem állandóan izgalomban tartotta Hubayt. Szándékosan hagyta ott a fővárost és bújt meg vidéken, hogy férje után való vágyakozásában mentől kevesebb külsőség zavarhassa és leveleiben legfeljebb a Ferenczi-házban uralkodó állapotokkal foglalkozik, azokkal is futólag.

A sok hosszas várakozás ellenálló erejét ugyan nem csökkentette, de megviselte idegeit, mert magára van utalva, akár Kolozsvárott, a rokon házban, akár Abonyban, Mária nővérénél, vagy apjánál Szalátnán időzik. Sokat gondolkozik s végiggondolja minden gondolatát. S e magány csoda-kertjében pompázó gondolat-virágok

nyílnak. Egy ízben egyik barátnőjével, ki csak Bourget-t, Maupassant-t s a pillanatnyi divat egyéb regényeit olvassa, gondolkozásról, gondolkodókról, meg komoly könyvekről beszélget. Felfogás és ellenvélemény csapott itt össze, mint két éles damaszkuszi penge:

„Eh, hagyd kérlek a filozófiát!“... — mondja hányavetien a szeles barátnőcske. — „Engem nem érdekelnek a Schopenhauerek, se Nietzschék. A filozófusok mindég olyasvalamibe kapnak bele, minek nem tudnak végére járni s amire nem tudnak feleletet adni“ ...

Hubayné sokat olvasott és tisztában van vele, ki ez a kis, jelentéktelen, Maupassant regényeket faló asszonyika. Ezt szeretné neki válaszolni: „Jó, jó, kedvesem, de volt-e már kezdedben egy ilyen gondolkozó könyve? Ha volt, bizonyára csak a port verted le róla, vagy bekötését bámultad meg, de vájjon elolvastad-e? S ha igen, megértetted-e? S ha megértetted...“ De nem kérdez tőle semmit s egyetlen mozdulattal adja értésére, hogy ő olvasott s hogyan értelmezte olvasmányait:

„Az egész élet egyetlen konfliktus s az ember a legnagyobb, legizgatóbb probléma. Engem érdekel és megindít minden, ami mély, ami nehezen érthető, minden, ami filozófia.“

Éles megleckéztetés és finom válasz ez, mellyel gondolkodásának és magányának csodakertjéből ajtót mutat az elbizakodott felületességnek.

Gondolatvilága élvezetet szerez neki, férje művészete és világsikere örömet.

Németországi koncert-turnéja után új munkát és gondot vett magára Hubay Jenő: házat kezdett építeni, melynek második emeletén Mária sógornéja és apósa részére készült lakás. Erről sorozatos értesítések mennek feleségének.

„Szeptember 12.: Tegnap kint voltam a háznál, már erősen dolgoznak, három láb magas betonlap fekszik

már a Duna-oldalon. Na ezen keresztül nehezen fog a víz áthatolni.

Szeptember 25.: A ház nagyban halad! A Fő-utcában már a fassade-on dolgoznak, ha a szép idő tart november közepéig, külsőleg elkészül.

Október 6.: Rudit elvittem a házhoz, teljesen el volt ragadtatva. „Előkelő és praktikus“ — mondta, csak nagyon nagyon tartja lakásunkat.

1898. június 4.: Tegnap este Aggházyval voltam a háznál, ő nagyon bámulta a zenetermet és az asztalos igazán remek munkáját. A zeneszoba parkettáit is meg kell rendelni. A kassai gyár túldrága, 1300 forintra rúgna a kiadás. No, pedig ez igazán túlságosan sok lenne. Holnap Neuschloss-hoz megyék és lehetőleg jávorfából fogok egy mintát választani. Meg lesz elégedve, mert szép lesz és lehetőleg világos. Négy-ötszáz forintnál nem lesz több.

Június 22.: Ma lakásunk ajtóira a kilincseket választottam, nagyon szépek és remélem meg lesz velük elégedve. A Neuschloss-parketta gyönyörű és *fehér*.

Június 26.: A hátsó Fő-utcai szobák készek már és mondhatom, elragadóak. Az asztalos ugyan sokat dolgozott, de azért még sok munkája van. Plafonjai bámulatosan szépek. Papa hálósobája is elragadó, különösen sárga színe.

Szeptember 14.: Jói esett, nagyon jól esett *saját* fészkünkben, (melyet együtt csináltunk és együtt gondoltunk ki) nagy fáradtságok árán, először lenyugodni. Papa telefonhírmondója be van vezetve, úgy, hogy vagy az ágyban vagy sezlongján használhatja, de jelenlétem feltétlenül szükséges még. Semmi detail sem létesülne, ha én nem volnék itt! Húszszor kell telefonálni, míg megküldik, amire szükség van.

Szeptember 20.: Bizony nem is gondolhatok saját munkámra, annyira lekötnek a ház gondjai. Egy közönséges bérházat építeni könnyű, de ha az ember saját kényelmére épít, minden luxussal és modern vívmánnyal ellátott otthont akar építeni — ez ugyancsak gondot ad és utánjárást igényel.

Szeptember 21.: Eddig igazán nem jöhetett ide, higgye el, hogy nem! Itt a munkások ki-bejárnak és

Magának, főképp most, nyugalomra van szüksége. Különben már csak pár nap és akkor bejön és kész lesz otthona. A gyerekszobai bútor már ki van javítva s helyén áll. Legyen türelemmel és higgye el, hogy nem mozdulhatok innen, *nekem* kell diszponálnom és rendelkeznem, különben semmi sem történék. Az ember végre is csak egyszer épít, — többször nem. Ha meglesz szép, kényelmes fészkünk, ezen a nagy fáradtságon, gondon és kellemetlenségen végleg túl leszünk. Csak még egy kis türelem! Mert túlságosan siettetni az embereket nem szabad, — egy-két hét nem tesz különbséget. A tény, az, hogy minden pompás és nagyszerű lesz, — ha már annyit költünk a lakásra, legalább szép legyen.

Szeptember 30.: Ha hétfőn hazajön szép otthonába, bizonyára derűs hangulat fog erőt venni magán — főképp, ha megnézi azt a kicsiny szobát, mely oly nagy boldogságnak lesz kútforrása — a fehér-kék gyermekszobát! Hálisten a Fő-utcai lakás, — apróságoktól eltekintve — kész. Semmi sem hiányzik már, csak Maga, — drága lelkem. Igaz ugyan, hogy a többi szoba még nem kész és kicsit kényelmetlen lesz eleinte az ebédlői kérdés megoldása, de majd ez is csakhamar megváltozik. Mondhatom, *nem lehetett* gyorsabban nyélbeütni és ami a fődolog, igazán minden hercegi lesz, ezért jót állok. Az építész azt mondja, hogy a ház Margit-rakparti fasszádja legszebb a Dunaparti épületek között.“

S mialatt új otthonuk a Fő-utcában épült, a „Cremonai“ diadalmaskodott mindenütt és most Berlin is készül előadására. És ekkor, szinte bátortalanul, így szól Rózához édesapja:

„Szeretnék Berlinbe utazni, hogy Jenő sikerénél jelen lehessenek, de ebben az esetben más szállodában lagnám, nem veletek. Nem szívesen vállalkozom a „híres komponista apósa“ ostoba szerepére.“

Hogy is mondtuk: az ember nem bizonyítókokkal győz meg, hanem meggyőződésével bizonyít. Hubay és felesége meggyőződésükkel bizonyítottak és győztek!

Bár nem az egész vonalon. Ott volt például főtisztelendő Valihora úr, Losonc város plébánosa, Hubayné gyóntató papja, aki meg is eskette őket. A szentéletű, aerek, öreg lelki atya sokszor volt Szála inán hivatalos a

Cebrian-ház asztalához és újabban sokszor hallotta emlegetni a „Cremonai hegedűst“. Nagy elhatározással vonatra ült, hogy a Huhay-művet Budapesten meghallgassa. Elragadtatva élvezte a gyönyörű muzsikát, főleg a szólót, melyről tudta, hogy azt ezúttal a szerző maga fogja játszani. (A Cremonai egyik ünnepi előadása volt ez.) Csak az nem fért fejébe, hogyan változhatott a púpos színész a szóló alatt Hubay Jenővé; mert hogy a *színész* hegedült, azt jól megfigyelte. Ezt holmi boszorkányságnak tartotta. Csóválta fejét Ferrari mester makacsságán, ki leányát ahhoz akarta erőltetni, akit nem szeret. De azután minden jól végződött és a főtisztelendő úr Serlyvel, barátjával és ciceronejával, — akkor népszerű zeneszerzővel — távozott az operából. Szakadt az eső, a főúr megéhezett s így Serlyvel az első Andrásy-úti kávéházba tértek be falatozni. De uramfia, a kávéházban női zenekar játszott. Valihora főtisztelendő úr vissza szeretett volna fordulni, de a pincérek serege már lesegítette kabátját, széket tolt alája, hát megadta magát sorsának s vacsorát rendelt. A női zenekar szörnyű zenebonát csapott. Különösen a nagydobosnő, magas, kövér, idősebb delnő, ki szebb napjaiban markotányosnő lehetett. Akik hegedűt játszottak, kevésbé voltak félelmetesek, viszont a fuvolásnő olyan volt, mint egy preraffaelita pufók angyal. A főtisztelendő úr a Cremonai után ezt a zenét is ámulva hallgatta s magában a kettőt összehasonlítva, tán a női zenekar produkciójának nyújtotta a pálmát. Különösen a dobon menydörgő óriásnőt bámulta meg, ki ezt észrevette s a zeneszám után, elővéve legbájosabb mosolyát, odalépett Valihorához és mély basszusán ezt kérdezte:

„Rendelhetek egy porció sonkát és egy üveg sört?“

A derék pap nem értette, miért ne rendelhetne, mint bárki más? És miért éppen tőle kérdi? Bizonytalanul bölintott, mire a fuvolásnő s a többi hölgy is ezt kérdezte tőle. Szerencsére Serly barátja huncutul mosolygott, a közelben ülő vendégek is, s ekkor kapott észbe Valihora uram. Felállott s egyetlen ugrással az utcán termett ebből a kénköves pokolból, sorsára hagyva Serly barátját és reverendáját a nagy esőben megemelve futva sietett szállodájába, azután haza, Losoncra.

S a szalattai vendéglátó ház fehér asztalánál azután felháborodottan jelentette ki, hogy a jövőben még azt az utcát is elkerüli, melyben női zenekar játszik, sőt azt is meggondolja, hogy Hubay Jenő operáját meghallgassa-e, mert az egészben a gonosznak, az Ördögnek a keze van. És már azt is furcsálja, hogy az olyan tisztességes úriember, mint Hubay, új operát ír, amelynek hőse Falu rossza, holmi részeges, züllött fráter! Serly barátjától legalább azt hallotta, hogy a pesti opera ezt a darabot márciusban elő fogja adni. .

Serly, a jóharát annyiban igazat mondott, hogy Hubay operájának a „Falu rossza“-nak bemutatóját márciusra ígérték, bár augusztusban Károly bátyja arról értesíti Jenőt, hogy Káldy igazgató közzétette jövőévi programját, de azon a „Falu rossza“ nem szerepel. Pedig az opera a nagysikerű Gremonaival nyitotta meg kapuját. Ezzel szemben a műsortervezeten valami Elbert úrnak „Tamora“ című darabja szerepel, azután Sztojanovits „Ninon“-ja, Szabados „Nagyanyó álma“ és más efféle. Szerencsére ott a programmon Kienzl és Goldmark neve is. Bátyja istenítette Jenőt, halálra izgatta minden, mi nem öccse javára szolgált; harmónia¹ nevű zenekiadó cégében figyelemmel kísért minden nyomot, lehetőséget, hogy a bel- és külföldön kiépíthesse Jenő sikereit. Ha öccse külföldön tartózkodott, aprólékos pontossággal értesítette az itthon történetéről és elkeseredetten támadta leveleiben a pesti zenei élet viszonyait.

„Képzeld“ — írja egyszer — „tegnap megint zsúfolt ház volt a „Cremonaira“, a bevételt legalább ezer forintra becsülöm! Operád holnap a Várszínházban megy. Viszont Mihalovich „Toldi“-jával igazam lett: tegnap adták harmadszor és a szabadjegyeseket beleértve, alig ötven ember lézengett a nézőtéren. Bevétel, ahogy hallom, nyolcvanhat forint volt. Sipulusz a „Kakas Márton“-ban jellemző élcet gyártott: az egész sajtó csak azért dicsérte egyhangúlag „Toldi“-t, mert attól félt, hogy rossz kritika esetére még egyszer, harmadszor, át találja dolgozni operáját.“

A civakodás a pesti zenei életben ezidőtájt már imponáló méreteket öltött s ahogy a dilettánsoknak sike-

rült Mahler Gusztávot kimarni, úgy távolította el a zseniális Nikischt a dilettáns Káldy. Hubay Károlynak öccséhez írott leveleiben a magyar zenei élet egy megíratlan fejezetének nyomaira bukkan az ember. Gulliver-Nikischt, az óriást, a törpék szerencsésen leterítették s egy 1895 augusztus végén kelt levelében ezt olvashatjuk:

„A pesti sajtó — mintegy felsőbb parancsra — egyhangúan ujjong: Nikisch Arthur távozott és Káldyt hasonákkal, üstdobokkal, hozsannával üdvözik. A cikkeknek egytől-egyig ez a tartalma: a jég megtörtött, a szédelgésnek vége, most már magyar ember áll a magyar opera élén. S ez tudni fogja, hogy kell a nemzeti operát megteremteni s elő fogja mozdítani a hazai operairodalom ügyét! ... Nikischt egyébként húszezer márka fizetéssel Reinecke helyére nevezték ki!“

Szóval Káldy fogja megteremteni a népi és nemzeti operát. Hubay éppen kellő időben jelentkezik „Falu rossza“ című munkájával. A „Cremonai“ még mindég kövér falatnak bizonyul és Hubay majd újabb effélével, a „Falu rosszá“-val szolgál, tehát ide a partitúrával!

Káldy direktor ott ült íróasztala előtt, kezében egy nagy nürnbergi napilappal, melyben azt olvashatta, hogyan ünnepelték Hubay Jenőt, a hegedűművészt és komponistát:

„Hubay „Cremonai hegedűs“ című operájának szóját is játszotta. Az elragadó, pompázóan dallamos művel, mely Németországban mindenütt nagy tetszést aratott, nálunk is be fogják mutatni. A hegedűszóló csodás kompozíció és jellegzetesen magyar stílus.“ A kritikus azzal az óhajjal végzi cikkét, hogy Hubay jöjjön mielőbb vissza Nürnbergbe, „itt a nagy hegedűművészt és zeneszerzőt mindég babérrel várjuk.“

Káldy direktor úr elmerengett a magyar stíluson, mely a „Cremonai“ hegedűszólójában olyan jellegzetesen hangsúlyozott, — amint a német lap írta. Már pedig a németek az ő közismert alaposságukkal csak tudják!

A nemzeti, a magyar operára elvégre szükség van és báró Nopcsa intendáns úrral egyetértésben majd kicsit húzzuk-halogatjuk a dolgot... Nopcsa ugyan összekülönbözött Hubayval s a két úriember kölcsönösen

tiszteletteljes undorral üdvözli egymást, de a dolog majd csak megy valahogy ... És ha igazságos akarnék lenni, be kellene vallanom, hogy Hubay úgy engem, mint Nopcsát óva intett a „Balassa“ című operától. Megjósolta, hogy „Balassa“ okvetlenül meg fog bukni, ami operánknak nagy ártalmára lesz. Tanácsát azonban már csak azért sem fogadtam el, mert tőle származott. Hubaynak már túl sok része volt döntő sikerekben, itt az ideje, hogy — legalább itt Budapesten — megnehezítsük dolgát, nehogy túlságosan nagyra találjon nőni.

Imígyen merengett Káldy igazgató úr.

Hubay gyanítja a nehézségeket és ezt írja bátyjának:

„Minden mindegy, elég széles a vállam, bőröm elég vastag: kitartok és viselem a sors csapásait! Az élet szüntelen harc, egyre vigabban tapasztalom ezt!“

Ez a megingathatatlan harci kedv a munka gyümölcse volt: ő csak ezzel törődött s munkával válaszolt a sors csapásaira, vagy Káldy igazgató gyászos elmerengéseire és Nopcsa báró kicsinyes berzenkedéseire is. A munkával s a problémával, melynek ezúttal az volt a neve: magyar népi opera.

Ha már most Hubay — magyar hazája határain túl — körültekintett a népi és nemzeti opera birodalmában, bizonyára sok lelkesedés nyomára, sok buzgó törekvésre bukkant, mellette balsikerre és piaci árura is; de mindenekelőtt egy intelem (a nemzeti opera valószínű érték-mérője) ragadhatta meg figyelmét: alig egy-egy ilyen opera jutott hazája határain túl és csak egyetlen egy lett közkinccsé. S ezt az egyetlent is sokkal inkább verista, mint népi vagy nemzeti operának szánták, egy spanyol opera, melyet francia embert írt: Bizet „Carmen“-je.

Népi és nemzeti stílusra támaszkodva komponálni, ez a grandiózus művészi teljesítmény Bizet-n kívül csak a cseh Smetának sikerült. Mindkét kivételes esetben egyetlen segítőtársa volt a zeneszerzőnek: a zsenialitás; úgy a népi, mint a nemzeti vonatkozás lényegtelen maradt. Sokszor megállapították, hogy a voltaképeni nemzeti jelleget a helyes zenei deklamáció, a nyelv ritmusában gyökeredző érzék szüli. Smetana, aki csak

zenész volt, semmi más, nem igen tudhatott erről az elméletről, ezzel szemben az „Eladott menyasszony“ általában a legjobb operák egyike s hozzá népi nemzeti színezetű. A francia Bizet pedig minden valószínűség szerint mit sem értett a spanyol nyelv ritmusához, mégis megírta a „Carmen“-t. Az elmélet alapján ezt az operát spanyol szerzőnek kellett volna megkomponálnia, — a Múza azonban nem *országokkal* üli ünnepeit; az isteni nektár szürcsölésére csak *egyes kiválasztottakat* hív meg asztalához; s ettől az italtól mámorosan egy franciának támad az az ötlete, hogy megírja „Carmen“-t. És csak utólag derül ki, hogy ez a zenemű nemzeti is, spanyol is s a legjobb opera is egyúttal. Hova tűnt tehát a nemzeti opera problémája? Az előbb még itt volt, most sehohol sem található, helyét Bizet és Smetana zenéje foglalta el s az embertől gúnyos mosollyal mintha azt kérdeznék: Hol a probléma, hol látsz problémát, teoretikus és esztéta barátom?

Erre a kérdésre a rövid, kimerítő válasz ez: A nagy opera nemzetközi stílust alkotott a maga számára. Ezzel a törekvéssel szemben azok az országok állottak, amelyeknek nemzeti zenéjük volt s melyek megkísérelték, hogy ezt a zenét a nemzetközi stílus nagy épületébe mintegy beleillesszék; hogy a népi klimatikus-romantikus színezetet nemzeti alapon kihangsúlyozott, de stílus dolgában mégis nemzetközi operává fejlesszék. Egyszóval, hogy a sokszínű, népies vonásból — őserediti jellegének megtartása mellett — hamisítatlan művészetet csiholjanak ki: etnológia, mint zene. Megkísérelte ezt már az opera comique és a történelmi nagy opera is. Később Gounod és Thomas „tragedie lirique“-je egész Massenet és Saint-Saëns-ig. A nyugat kísérlete nem járt sikerrel és Bizet az a kivétel, mely megerősíti a szabályt, s a nyugat komponistái kénytelenek voltak északi, déli és török jelmezeket kölcsönkérni, amikor nemzeti operákat írtak. Az operairodalom nacionalizmus keletre szorítkozott s csak itt tudott virágozni indulni.

E „zenei kelet“ alatt a szláv országok értendők-melyek hatalmas, szinte kimeríthetetlen gazdagságú népdal- és táncanyaggal rendelkeztek ugyan, de mint-

hogy új, a nemzeti zenét formailag is megtestesítő operastílust teremteni nem tudtak, komponistáik kénytelen-kelletlen a nemzetközi operastílushoz tértek vissza; s így ikét ellentétes mozgalom jelentkezik: nyugat az orientális jelmezeket veszi kölcsön, kelet pedig a nyugati nagyopera formáját. Kelet-Európa annak köszönheti nemzeti operája keletkezését, hogy nyugat elől elzárkózott. Itt Dosztojevszkij orosz Credo-jára kell gondolnunk, vagy arra, hogy az oroszok „nyugatiaskodónak” bélyegezték Csajkovszkij-t, mert zenéjét túl-kultúráltnak találták. A nemzeti opera olyan néphez hasonlítható, mely a világ meghódítására vállalkozik, de végül hazájával kell beélnie ...

A magyar nemzeti, vagy népi zene a komponistának kétségtelenül előnyöket nyújt: rapszódia és táncdallam, dal és kadencia között ez a zene — temperamentumánál fogva — tiszta instrumentális kezelést kíván. A szláv zenében nincsenek meg ezek a fényföltök; mert mélabús, egészében balladaszerű, epikájában túlbensőséges. Megvolt az ő Smetanája, egyedül csak ő és ő is csak egyetlen nagy zenei alkotásában, az „Eladott menyasszony”-ban. Oroszország, az össz-szlávizmus anyja, csődöt mondott. Csajkovszkij, a „nyugatiaskodó” nem számított, mert nem volt elég nemzeti; viszont az orosz komponisták között ő volt az egyetlen, ki világviszonylatban zenei nagyság maradt. Ez, mint Bizet esetében is, a nemzeti opera eszményének megghiúsultát jelenti. A nemzeti és népi vonás itt, a szlávoknál éppúgy, mint nálunk magyaroknál „quantité négligeable”-nak bizonyult. Egyetlen egy momentum volt döntő: az igazi hamisítatlan zeneiség.

A zene: melódia! Ott fenn a muzsikusok mennyországában Bizet Smetana mellett ül a kerek asztalnál, mellynél Beethoven elnököl, társalgásukban egyetlen szó sem esik nemzetiségről, etnológiáról, a melódia nyelvén érintkeznek egymással. És ez az a nyelv, mely egyesít, — a nemzeti elkülönít. A zene szelleme egyesíteni akar; „Alle Menschen werden Brüder! Diesen Kuss der ganzen welt! ... Nincs és nem lehet nemzeti opera, a zene szelleme nem tűri meg, — mélyen gyökeredző okok tiltják el tőle a zeneszerzőt.

Ez a gondolatmenet foglalkoztatta Hubayt, mielőtt új operája megkomponálásához fogott volna; nagyon is zenész volt hozzá, semhogy ennek az elméletnek áldozatává lehetett volna: ő ezúttal is a melódia mellé szegődött.

A pesti bemutató előtt meginterjúvolták. Ebben a nyilatkozatban azt a törekvését, hogy falusi paraszttörténet alakjában magyar népi operát írjon, *zenei kísérletnek* nevezte. Annak a *próbálkozásnak* jelentőségéről és művészi lehetőségeiről beszélt, mellyel a falusias jelleg, a népdal és népzene a nagy opera stílusával egységgé olvasható össze, úgyhogy mindkét alkotó elem érvényesülhessen. És többek között még ezt mondta:

„Hat-hét esztendővel ezelőtt Petőfinek egy-néhány németre fordított verséhez írtam muzsikát. A dalokat Van Dyck énekelte külföldi hangversenyeken és meglehetősen tetszést aratott velők, különösen a „Zigeunerlied“-del. Azután csárdajeleneteket írtam, melyeket Európában eléggé ismernek. Ez a kedvező fordulat vággyá fokozta bennem azt az óhajt, hogy népoperát írjak. A Coppée-vel kötött szerződés következtében „A Cremonai hegedűst“ kellett előbb megkomponálnom.

Régi vágyam teljesült hát most, hogy a „Falu rosszat“ megírtam. Kerestem, hol tehetnék szert olyan magyar tárgyú szövegre, melyben az alakoknak nemcsak ruhája, hanem szíve, lelke is magyar. A „Falu rossza“ kínálkozott erre leginkább. Váradi Antallal a „Cremonai“ bemutatója után való napon hozzáfogtunk a szöveg átgyúráshoz, mert úgy, ahogy Tóth Ede megírta, nem lehetett megzenésíteni, még kevésbé előadni. A tengersok epizód, magyaros sallang megkevesbedett. Az ágakat megnyírtuk, de a törzset épen hagytuk. Eléggé illusztrálja munkánkat az, hogy a prózában megírt 150—160 oldal most versben 50—60 oldal. Legszívesebben változatlanul hagytam volna, de annyi és annyiféle epizódot nem tudtam volna elhelyezni egy opera keretében.

A darab meséje csak annyiban változott, hogy Finum Rózsi elmosódott alakját teljesen előtérbe

hoztuk s az intrika, szálait az ő kezében összpontosítottuk. Göndör Sándor alakja változatlan maradt. Ez az alak sarkalta becsvágyamat, hogy a közönségnek megmutassam: mennyire sikerült a magyar népszínmű alakjainak jogos helyet teremteni az opera színpadán.

Zenéje teljesen enyém. Az eredeti darab nótáiból nem vettem át semmit és egyáltalán ikerültem meglévő népdalok motívumait. Csak egy helyen, a negyedik felvonás cicázó-jában, ebben a régi magyar táncban, használtam fel egy hozzáillő régi magyar motívumot. A nyitány teljesen önálló s a darab motívumai vannak benne feldolgozva. Ballet is van az operában, az elébb említett cicázó, melyet a falu főterén járnak el.

Nem tudom mennyire sikerült kísérletem. A mi közönségünk talán az egyetlen, amely nem látja saját népét az opera színpadán. A legbájosabb, legremekesebb dolgok is állhatnak egyszerű poétikus népmesékből. Itt van Smetana „Eladott menyasszony“-a és a „Bibliás ember“, hol kurátortól szabóig mindenféle osztrák népalak ott van a színpadon. Nincs a magyar parasztban annyi drámai erő, annyi humor, mint az olaszban, vagy németben? Minden poéta, minden muzsikus kincseket találhat a magyar népeletben. És nem kell semmit sem veszítenie karakteréből a zenének, ha magasabb színvonal szerint dolgozzák fel.

Minden egyes zenekép tulajdonképen egy-egy alak jellemrajza és tehetségem minden erejét arra összpontosítottam, hogy mindegyik megkapja a megfelelő zenét, melyben jelleme tükröződik vissza, a megfelelő éneket, mely lelkéből szóljon.“

„Minden zenei kép egy alak jellemrajza legyen“ ... műiden élő alak zenei eszközök segítségével domborodjék ki s azt énekelje, amit lelke sugall, ennek a léleknek tősgyökerességéből fakadólag. S az ősi kérdés tolu elő-hogy vannak ezek az alakok megformálva? S ekkor felbukkan a hagyományos gáncsvető: a szöveg-

„Nevezzük ezt a szöveget a nevén“ — így lázadzik az egyik kortárs — „ez szemenszedett hülyeség!“ Mások viszont úgy vélik, hogy Váradi Antal librettista hű maradt Tóth Ede szelleméhez s a lényegét meghagyta. Mialatt a két ellenfél marakodik, nézzük egy percre a cselekményt. Vájjon ezek az alakok számíthatnak-e a nagyvilág érdeklődésére, vagyis más szavaikkal: a magyar határra korlátozottak-e, vagy általános értékűek? Vagy még pontosabban: a kultúra közkincsévé vált-e az, ami magyar népies? Zeneileg meghatározva: eggyé tudta-e forrasztani Hubay a falusi dalos és táncos történetet a nagy-opera stílusával? A válasz, amelyet erre a kérdésre adni lehetne, valójában a szöveggönyv kérdése.

Tóth Ede pompás, drámai népszínműve Nestroy legerőteljesebb, legjobban sikerült munkáival is állja a versenyt. De a népszínművet az opera számára át kellett dolgozni és nem bírta, nem bírhatta el a sok retouche-t, olyan librettóvá alakult, mely az irodalmi és zenei balsiker magvát magában hordta. S bár a szöveggönyvben ott rejlik a jó színdarab csírája, mégsem lehetett azzá. Tóth Ede népszínművét erősen meg kellett csonkítani és ezzel — librettó-halált halt. A hálásnak látszó népies cselekmény bizonyára lebilincselte Hubayt, de egyben bilincsekbe is verte, melyek gátat vetettek zenei invenciója szabad szárnyalásának.

Népi operát írni, ez a feladat Hubay szemében ezt jelentette: egy egész opera tartalmát magyar ritmusokban kifejezni. Éppoly nehéz, mint érdekes feladat. Arról volt szó, hogy egy teljes operát magyarul komponáljon meg. Ennek az egyébként megoldhatatlan feladatnak megoldásában egyetlen körülmény gátolta Hubayt: zsenialitása. Abszolút szabadság nélkül a zsenialitás nem életképes s a népi, vagy nemzeti búvárharang légüres terében színpompáját egyetlen szín nyeli el, melynek zenei elnevezése: monotónia. A népies Hubayt a zseniális Hubay gátolta meg abban, hogy szabadságáról lemondjon. Az embernek, az emberiségnek jó szelleme a zseni, a géniusz. Neve a zenében: melódia.

Hubay hatalmas és minden lekötöttségük ellenére diadalmasan előtörő zenei kvalitásai ebben az új operában is pompás királyi köntösben jelentkeznek: ám a

király kénytelen volt levenni fejéről koronáját: a polifóniát. Az összes zengő szellemeik harmóniájának szintizta aranyából vert korona ez és túl nagy súllyal nehezedik az olyan zenére, mely egy falusi történetet van hivatva zeneileg elbeszélni. Népies, nemzetien hangsúlyozott zenét a polifónia nem ismerhet. A népdal s annak elemeire bontása és kiaknázása lehet bőséges anyag a rapszódia, vagy táncforma számára, (amint Liszt, vagy Brahms feldolgozták, rögtönzéseik, vagy variációk céljaira, amint Hubay csárdajeleneteiben tette, de az operában a népdal és a specifikusan nemzeti ritmus csak alkotó elem a többi között, a zenei paletta kimeríthetetlen színpompájának egyik változata: színárnyalat, melynek szűk korlátok között kell maradnia, mert máskülönben a népi jelleg az egész nagy operai építményt zenével és dallammal együtt szakadékba dönti.

A „Falu rossz”-ban nagyzenekar szerepel, melyben Hubay mindent felhasznál, kontrafagott és mélytubán át a piccolóig az összes fúvókat és a teljes számú ütőhangszereket. Még pedig nagy technikai virtuozitással és zenei körültekintéssel: modern zenekar, a „moderne” kihívó, atonális pátosza s belső ürességének szabadosága nélkül. Ez a hangszerelés groteszk fafúvó-humoral jellemzi az enyveskező, korbély éjjeli őrt, Gonosz Pistát és a cselekményben résztvevő minden egyes alaknak megadja jellegzetes zenei képét. A zeneszerző az összes jeleneteket plasztikusan domborítja ki.

Az előjátékban feltartóztatlan lendület lüktet: Hubay ujjongó öröme, hogy a magyar népi opera problémájával alkotó erejének latbavetésével birokrá kelhet. Tarka-barka hangszínek zenei festménnyé sűrűsödnék. Az opera legfontosabb zenei fordulataiban ott él a falu, korbély legényeivel, leányaival s azok szerelmi szövevényeivel s szerelmi játékaik következményeivel. Ez az előjáték lassú magyar melódiával indul el, mely himnikusan szélesedik ki és fenségessé fokozódik, mintha függöny nyílna szét és allegorikus kép tárulna szemünk elé: Magyarország. Már az előjátékban érvényre jut minden, ami a népi alapon nyugvó opera mellett és ellene szól.

És Hubay kénytelen hátrányokat, sőt leküzdhetetlen nehézségeket kiegyensúlyozni. Az állandóan egyenes ütem-nemek okozta egyhangúság, örökös szinkópák, az emelkedő hanglétrával társuló előke, az élőkével párosult ismert magyar ritmikus formák hajhászása s ezek túlsúlyra jutása fonetikus fáradtságához vezet. Ezt a veszedelmet Hubay a zenekar nagyításával próbálja kivédeni: a partitúra a megszokott mértéken túl állít be fafúvókat s a természetes érzések festésére rendkívül alkalmas oboákat és klarinétokat erős hatásokra használja fel. Markáns szerepe van a cimbalomnak is. Ahogy a szerző a rátarti Finum Rózsi jellemzésére használja fel, ahogy csak ritkán engedi a többi hangszer rovására kicsengeni s ahogy hangját meglepően finom hangszereléssel, vonósok és hárfa akkordjaiba szinte beleágyazza, egyik legérdekesebb karakterisztikuma annak az előkelőségnek, mellyel a százfejű zenekart kezeli. Törekvése az, hogy a szereplők örömbánatát kényszeredettségtől ment természetességgel helyezze a hazai környezetbe, hogy a népeletet hangulataival megtisztultan emelje a művészet szférájába, úgy, hogy a hallgatóra minden magától értetődőleg, könnyedén hasson. S mindezt kifogástalan precízióval, az opera szent és megdönthetetlen törvényeinek tiszteletben tartásával.

Útja a népdalon át vezet? Hubay ezt mondja:

„A Falu rossza zenéje teljesen az enyém, — ikerültem a meglévő népdalok motívumait.“

A bécsi és berlini bemutató után a kritikusok éppen ezt olvasták fejére: jobb lett volna a népdalok kincses tárházába markolnia és azokat feldolgoznia. Pedig húsz, vagy akár kétszáz „Leitmotiv“-ból még nem lesz Wagner Richárd, — lásd fiát, Siegfriedet. S épp így a népdalok tárházába való markolászásból még nem lesz magyar népi opera. Legjobb esetben katona-karmester látja hasznát és ha szerencsével markol a népdalok tömegébe, legjobb esetben mi lesz az egészből: egyveleg. Előbbi mondásával erre

gondolhatott Hubay. Szerencsétlenségre azonban a dalmű a zenekritikus boldogtalan szerelme. Reménytelenül szerelmes a zenébe szegény zeneesztéta és amelletterméketlen, — lehet-e tehát más, mint reménytelen szerelmes? S ez az érzés bosszúra ösztönzi, gyilkosságra, egyszóval: kritikára.

Hubaynak nem volt választása, a kritikusokat nem tudta átformálni, hadd kritizáljanak, hadd vélekedjenek népdalról, operáról, ahogy akarnak, ő a maga részéről komponálásra adta magát. Mert ha az ember például az első felvonásban Boriska nemesen átértett áriáját: „Halkan csobog a hús patak“ (B-Durban, utóbb mélabús B-mollban), vagy az F-moll karóneket: „Sötét felhő vonul“, vagy az első és második felvonás fináléját s a harmadik kép végénemcsak éppen hogy meghallgatja, hanem a vezérkönyvben is áttanulmányozza, akkor lehetetlen meg nem állapítania, hogy a magyar muzsikusbilin-csekbe verte ugyan önmagát, de szinte észrevétlenül komponistává vedlik s a zeneszerzést nem bízza a népre, a népdalok minden sziréni csábítása ellenére sem! Ám a nép, mert színpadra erőszakolták, paraszti furfanggal bosszulja meg magát a művészi elgondoláson és bosszújának eszköze: a népdal. A komponista nem tudja befolyása alól kivonni magát, ha nem használja is fel. A dalforma úrrá lesz az egész opera szerkezetén: s a színpadi mű, a dráma, nem születik meg. Mikor Hubay a paraszti történet zenei feldolgozásával népi dalmű megírásába fogott, finom, megérző ösztönével tisztán látta, hogy kísérlete micsoda veszedelmekkel jár, ellent is tudott állni a kísértésnek, hogy népdalokat „dolgozzon fel“, de a dalforma, melynek nyomán zenét kellett szereznie, hogy nemzeti szempontból újat alkothasson, operájának, mint operának, biztos balsikerét jelentette. Akár az első felvonás szellemes, kacajtfakasztó civakodó tónusát vesszük, akár a második felvonás csárdajelenetét, akár Sándor búcsúját szülőfalujától, vagy Boriskával való kettősét: mindegyikben ott érezzük a melódia boszorkánymesterének kezét, a dallam jóleső boldogsággal tölt el bennünket; mégis,

Hubay ezúttal béklyót visel kezén s ezt a magyar dalforma verte rá.

Hubay operájában három zenei tényezőt kell megkülönböztetni: a népit, vagyis inkább a magyar népdalmotívumok művészi felhasználását s az operai stílussal való összeegyeztetését; azután a Hubay invenciójából származó magyar zenét, magyar mezbe öltöztetett eredeti ötletek szinkopizált ritmusaiban, vagy trocheusi forma zenei versmértékében; végül modern operai zenét, mely a nemzetközi stílust juttatja jogaihoz. Az első tényező olymódon érvényesül, mint Humperdincik „Jancsi és Juliská“-jában a német népdal, sőt Hubaynak sikerült szerves kapcsolatot létesíteni az elágazó elemek között; ez persze teljes sikerrel nem járhatott; a mozaikszerűség, összerótság csorbát ejt a folyamatosság és természetesség összbenyomásán. De mivel Hubay zenei bőségszaruja mindig nyitva áll, mégis ontja belőle a szépséget s az örömet. Persze, az opera és dráma esküdt ellensége, a dalforma, korlátok közé szorítja. Míg operájának tisztán hangszerelési részei, mint minden művében, tökéletesek és mesteriek, az énekben a népi elembe ütköznek, mely a komponistától szinkópás formájú, egyenes ütemeket követelt, trocheikus és jambikus zenei ritmust, mert a magyar elementum az egyenetlen taktust nem ismeri. Ez az összeütközés szükségszerűleg egyhangúságot eredményezett, és ebben az opera, mint műfaj, menthetetlenül alámerül.

Hogy a dalforma és operaszerűség közötti szakadékot áthidalja s az egészet folyamatos zenei cselekménnyel kösse össze, Hubaynak recitativókhöz kellett nyúlnia s hogy a magyar népi vagy nemzeti opera stílusát megőrizze, a recitativól is magyar formában ikellett megoldania. Szereplőit tehát magyaros ritmusokban és zenei alakzatokban szólaltatja meg, ahol nem énekelnek, hanem prózát beszélnek. És éppen ezek a recitativben tartott dalformák, melyek az egyik zárt számot a másikkal összekötni hivatottak, a végigvezetett, kidolgozott kétnegyedes és háromnegyedes ütem, bizonyítják napnál vilá-

gosabban, hogy népies ritmusokból operát fölépíteni nem lehet. Ez végeredményben azt jelenti, hogy a népi opera problémája megoldhatatlan. A magyar népelet verizmusa káprázatosabb, színpompásabb, féktelenebb, mint más nemzeteké és nem hozható egy síkra az általános művészivel anélkül, hogy legjellegzetesebb vonásaitól meg ne fősz tanok és ez ellentétes a népi opera gondolatával. Hubaynak ezzel kellett számolnia és ezért került a népdaloknak önnön invenciójába való beolvasztását, bár a népdalra támaszkodik, hogy művének kizárólagosan népies és nemzeti jelleget adhasson. Sohasem sikerülhet a népdal friss vérét a nemzetközi opera szervezetébe átömlesztetni. Az opera ehhez túl finom és bonyolult műfaj, mely csak saját törvényei szerint élhet és csak megfelelő légkörben indulhat virágzásnak . . .

Színpompa, hangulatfestés, a zenekar humora, a harmonizálásnak némely helyen észszerűleg és ízléssel alkalmazott exotikus bája, szeptimák hatásos keverése, nona-akkordok, az egész dalműn végigáradó frissesség, — mindez hiába kél harcra a rendszerrel: Pegazust egy népiesen nemzeti gondolat igájába fogták. A nép finom veretű zenei nyelve annyi kép után fáradtta teszi a zene dallamilag túlzottan bővérű, ritmikailag egyhangú szépségeit. A második felvonás után már az opera nemzetközi jellegére szomjazik az ember. Hubay vezér-ikönyve zenei ötletekben bővelkedik, de ebben az esetben női kezet díszítő gyűrűkre emlékeztet: ha szép a kéz, a gyűrűk fokozzák szépségét, ha nem az, a gyűrűk sem használnak. Ez a falusi történet nem lehetett Hubay zenei szerelímének igazi asszonya. A nemzetközi nagy opera: szalon; a falusi szépség idegenül érezte magát sikos parkettjén, megcsúszott rajta, bár egy Hubay vezette karján...

A „Cremonai“, — Cremona ellenére nem olasz, — de nagyszerű opera. A „Falu rossza“ magyar, de operai formája ellenére, — nem opera. Mert az opera, csakúgy mint a dráma: művészi forma, idealizált élet, melynek titkos célja, a mindennapi élet fölé emelkedve, a szellem világába vezetni ben-

nünket. Ki dalolni akar, ahogy „madár dalol az ágon“, annak az ágak között kell lakoznia, — annak a fának lombjai között kell fészket raknia, melynek gyökerei a földbe nyúlnak, de koronája égbe ér: önmagára utaltnak kell maradnia s repülnie, amerre Zephir-je viszi. Szabadnak kell lennie, még népi és nemzeti vonatkozásoktól is szabadnak!

Tíz esztendővel később már nem a népi, hanem a nemzeti opera problémája foglalkoztatta Hubayt: Bérczik Árpád írt számára szöveggönyvet, a „Lavotta szerelmét“-t.

Hubay ezt írja Lavotta Jánosról:

„Művész volt-e Lavotta? Olyan értelemben volt az, mint a csalogány, mely minden tavasszal Isten szabad ege alatt rendezti elbűvölő hangversenyét. Lavotta nem tartozott azok közé az előkelő családból származó műkedvelők közé, kikkel Magyarország minden időkbén bőven rendelkezett. De sajnós, az úri osztály a zenei pályát, sőt minden művészi pályát, mint olyant lenézte, foglalkozásnak, életcélnek s pályának elfogadni nem akarta. így csak természetes, hogy az e körökből kikerülő sokszor tehetséges emberek csak úri műkedvelők maradtak.

Lavotta azonban, előkelő származása ellenére sem tartozott a népdalköltők azon csoportjához, kik a kofákat is alig ismerték, — ő komolyan foglalkozott zenével. Bizonyos fokig képzett zenésznek lehet őt minősíteni. Ámde szerzeményeinek művészi becsét mérlegelve, mégis ahhoz a kritikai megállapításhoz jutunk, hogy műveiben szebbnél-szebb, ihletett, költői gondolatok vannak, de kidolgozásuk tekintetében nem emelkednek művészi magaslatra. Lavotta a legegyszerűbb tánc- és dalformákból kibontakozni nem tudott. Zenei képzettsége és szaktudása csak fölületes lehetett. Próbál ugyan több nagyobb lélegzetű művet is komponálni, többek között tábori képeket, a tábor zaját, táncait és örömeit akarja a magyar inszurrekciós időből zeneileg kifeje-

zésre juttatni, de e művében sem tud a verbunkosból, lassú és friss táncokból kibontakozni. Ne feledjük, hogy Lavotta bizonyára ismerte Haydn és Mozart zenéjét s hogy Beethoven ugyanakkor Bécsben alkotta mesterműveit ...

És Lavotta működése mégis rendkívül nagyjelentőségű a magyar zene fejlődésében. Több ebben egy láncszemnél, valóságos kapocs a múlt és jelen között. A magyar műzene megalkotói Lavotta idejében már éltek. Erkel Ferenc 1810-ben született, Lavotta 1820-ban halt meg. Ha Lavotta a magyar zenét nem vitte volna jó nagy lépéssel előre, későbben Bánk bán sem született volna meg. Erkel ismerte Lavotta zenéjét. A magyar zeneszerző műveiben nem egyszer felragyog, felcsillan egy Lavotta-dallam vagy motívum, persze nagyszerű kidolgozásban, fényes hangszerelésben. Utalok Bánk bán második felvonásának Tiborc és Bánk közötti jelenetére.

Lavotta halhatatlan érdemei azzal, hogy előhírnöke és előkészítője volt a magyar művészi zene megszületésének, nem merülnek ki. Zenéje is megmaradt mindmáig. A modernizmus nem ártott neki, nem halványította el.

És ha csak a „Lavotta első szerelme“ című hallgatójával és a „Cserebogár, sárga cserebogár“ dallal ajándékozta volna meg nemzetét, ez is elég lenne, hogy emlékét necsak kőbe véssük, hanem szíveinkben kegyelettel őrizzük.“

A romantikus hegedűtrubadúr alakja vonzotta Hubayt, a „Cremonai hegedűs“ pendant-ját látta benne. S ha amabban a hegedűnek, ebben az új operában a hegedűkomponistának szólt Hubay apoteózisa, s ezáltal úgy látszott, meg volt a lehetőség, hogy a tartalom-beli előnyöket a nemzeti operával szerencsésen fűzhesse egybe; és Hubay előtt máris ott állott a rég áhított nagyot-merésnek perspektívája.

A múltbavesszett romantika kóbor hegedűse, ki hangszerével keresztül-kasul járta az országot, lelkileg közel állott Hubayhoz: ő maga is nagyszabású Lavotta volt, Ki hegedűjével Európát járta. És Lavotta szimfonikus Költeményről való álmodozása, vágyakozása, hogy az

ős-magyar vitézségnek zenei emlékművet állítson, Hubay lelke mélyéig hathatta meg és izgathatta fantáziáját. Hiszen minden törekvése az volt, hogy modern eszközökkel alkosson egy ilyen emlékművet: magyar nemzeti operát.

Huhay egy beszélgetésben ezt mondta:

„Falu rossza“ című dalművemben már megkísértetem tiszta magyar stílű operát írni, népies modorban. A legkitűnőbb szakértők Budapesten, de művem bécsi és berlini bemutatása után is, azt írták, hogy a folytonos magyar ritmus és modor egy egész operán át fárasztóan hat. Lavotta szerelmében — bár minden motívuma magyaros és úgyszólván az egész mű a magyar népdalban gyökerezik — az érzelmeket, szenvedélyeket, melyek személyeiket mozgatják, általánosságban tolmácsolom és így az egyensúly a speciális magyar zene és a mindeniki által megérthető és felfogható zene között, remélem, sikerült.“

A zenei kísérlet tehát ezúttal is ugyanannak a nemzeti, de nem népi problémának szólt és a nemzeti jellegnek az európai opera nemzetközi stílusába való beolvasztását Hubay most tudatosan hangsúlyozta. És ha, amint mondta, a „Lavottában“ cselekvő személyeinek szenvedélyeit mindenki számára megérthetően, általánosságban iparkodott zeneileg tolmácsolni, akkor a modern opera fejlődésével vetett számot. A modern olaszok, élükön Puccinivel, rendkívül szuggesztív, kifejezésteljes, szakadozott, sajátos dramatikusan zenei stílust alkottak maguknak. A francia Massenet talán elmarad mögöttük elgondolásban, a drámai részekben átütő ereje talán kisebb, de a dallamos elemek virágdíszét nagy hozzáértéssel osztja szét az operazene palástjának dús redőzetén, de csakis, mint dísz. Nemzeti zene szempontjából azonban Puccini éppoly kevésbé olasz, mint amilyen kevésbé francia Massenet: tematikusán sem a népdalok, sem a ritmusok nem befolyásolják kompozícióikat; a modern olasz és francia operák nemzeti mivolta semmi más, mint ezeknek a népeknek lelki atmoszférája, tehát az

általánosság befolyása, melyről Hubay beszél. Operája, a „Lavotta szerelme“, magyar szellemben tartott, de Hubay vonalvezetésben, hangszerelésben tiszteletben tartja a modern követelményeket és Wagneri zenekara forró drámaisággal zendül föl: s így mintegy átmenetet képez a „Karenina Annáéhoz.

Az „Alienor“, „Cremonai“, „Falurossza“ és e két utóbbi között álló „Moharózsza“ után Hubay a játéköpera terére lépett. Új művében tragikus etosz és pátoz cseng ki zenéjéből; megalapozásában szélesebb, melódikában egyszerűbb, invencióban drámaibb: a nagy modern opera stílusáért küzdő komponista még mindég vívódik. A zárt számok most nem állanak magukban, elhagyatottan, a dalforma gátjai keresztül vannak törve, a deklamatorikus elem uralja a teret s majd mint recitativ, majd mint arioso jelentkezik, azzal a törekvéssel, hogy a szövegkönyv fordulatait szem előtt tartsa, hogy a zenei rész jellegzetes legyen s a folyamatot mégis valószínű hangtömegekben formálja ki, úgy pszichológiailag, mint fonetikailag: a végtelen melódia és reakciójának egymásba szövődése. A deklamáció kétségtelenül nemzeti színezetű, de salaiktól, földszagtól ment és a heterogén elemeknek finom a zománca.

Hubay a népi jelleget idealizálja, — ezzel iparkodik művészt teremteni. Makacs szeptimák, fenyegető tremolók, kromatika, rövidre vagdalt színekópák, — a magyar színekópa megint csak felbukkan, nem tudott ment maradni tőle s ámbár improvizációiban bámulatosat produkál, hogy hihetetlen variáló képességeit ragyogtassa, a színekópa túlzott mértékben lesz úrrá s az opera építményét állandóan fenyegeti. A népies melódiák és Lavotta eredeti dalai csak színezésre szolgálnak, az egésznek zenéje ezúttal is Hubay tulajdona. Ahol lírája kibonthatja szárnyait, ott felmelegszik az ember szíve, kantilénája Stradivari-tónusú, és nem egy arioso nyílik pompázóan melodikus virággá. A zenei hangtestés még rabul tartja, még nem indulhatott el a

dramatika útjára, mert a színpadjártas szövegírónak még híjján van; ez csak Karenina Annával jelentkezett.

A zeneikar sínei ezúttal is ragyognak, a polifonikus szövedék gazdagabb, mint a „Falu rosszá“-é, mert Hubay a végső határig megőrizte szabadságát; de ez a határ a most már magyar vonatkozásban is ismert nemzeti jelleg s a zeneszerzői szabadságnak korlátokat szab. Művészi és biztos kézzel szövögeti a kevés, de találóan kigondolt vezérmotívumokat.

Már az előjáték kezdete is ilyen vezérmotívum, két ütemnek nyugalmasan erőteljes felfelé törése. Mindjárt utána sorakozik a második, nehézkesen lefelé lejtő kromatikus hanglétra: Szentgyörgyi Ilona sejtelmekkel teli halálmotívuma. Szentgyörgyi Ilona esküvőjére készülnek a nemesi kúrián Arady Zoltán gróffal. Ilona szíve egy ismeretlené, Lavotta Jánosé, a nagy nótaszerzőé. Hősnője számára szomorú szerelmi motívumot szerzett Hubay, egyetlen ütemet, mely szinte choriambikusan, népies táncmelódiában az alaptónustól két hanggal emelkedik moll-ba s visszaesik: így érzékelteti Ilona lelki tusáját. A főmotívumok közé lehet számítani „Lavotta szerelme“ eredeti dalának gyakran visszatérő első ütemét. Lavotta megjelenik a kézfogón, mint a házigazda vendége. Mikor a cigányok a mennyegzői dalt játsszák, Lavotta kikapja a primás hegedűjét és maga játszik Ilonának, ki köszönetül fehér rózsát nyújt át neki. Így válik (a történés értelmében is) „Lavotta szerelme“ motívummá. Ezekkel a rendszerré kiépített motívumokkal kapcsolatban Hubayt a dalforma és a színkópizált ritmus veszedelme ismét környékezik; de sokrétű és meglepő modulációkkal iparkodik az egyhangúságot leküzdeni. Az egy taktus ötletét száz taktusra szövi ki, a vezérmotívum modulációk és feszültségek időtartamváltozatai által „örök melódiává“ lesz.

A szöveggönyv sok női, férfi és vegyes kart, vagy két tucat jelenetre való duót, szólót követelt, hozzá modern, tömören hangzó, magyarosan fűszerezett zenekart. Ennek a problémának forma-

technikai részét vezérmotívummal és modulációval törekedett megoldani: invenciója sohasem hagyta cserben. De miután éppen ezt a formatechnikát ebben az operában alkalmazza először nagy mértékben s mert úgy a „Cremonai“ szépséges lírája, mint hegedűjének momódiája vezeti kezét, helyel-közzel torlódás áll elé, mert ugyanazt a motívumot több ízben ismétli meg egymásután; kétségkívül különböző hangfokon és különböző alaptónusban moduláltan, de gyors ráismerhetés s a hallgató emlékébe való vésés céljából ugyanabban a ritmusban s ez körforgásában ahhoz az egyhangúsághoz viszi, melyet el akart kerülni.

Már Ilona szólója is — ez az epekedőn felhangzó rajongás — a melódia mesterére vall. Ilona küzd magával a szerelem és az adott szó dilemmája között s annyival is inkább habozik Aradyval oltár elé lépni, mert egy, a kastélyból elűzött, cigányasszony átkától tart. A cigányasszony epizódja — átokká fokozódó, vadsággal teli dal — az első drámai akcentus, melyet a kíséret nyers harmóniai exotikusan festenek alá. Lavottának a cselekménybe lépése lendülettel vezetett és pregnánsan ábrázolt. Mikor Ilona köszönetképen rózsaszálat nyújt át neki, a bensőségteljes lírából a jövő dráma mozgalmasságát érezni ki. A házikápolna oltára előtt Lavotta szerelmi dala hallatára letépi Ilona a mirtust fejről és elrohan. A felvonást befejező kvarrett, mely melodikusán erőteljes ikar-együttesé szélesedik, bővelkedik Hubay dallam-szépségeiben.

Csupa csengés a koszorúsleányok kara a második felvonásban, eredetisége és derűje megejti a hallgatót. A kompozíció tetőpontja Lavotta szerelmi vallomása, szabadon tovaömlő kantabile, mely a magyar trubadúr „Első szerelem“ című „Zephir“-szerűen hangszerelt eredeti művével természetesen és pompásan olvad össze.

A harmadik felvonást élettellejesen vezetik be a tábor jelenetei: magyar táncok és karok váltakoznak itt. Lavotta szerelmi bánatában a Napóleon ellen készülő insurgensek közé állt. Távoból pásztor-

síp hallik, az éjszakai hangulatot festő zenekarban mintha megannyi holdsugár rezegne és ragyogna; magányos oboa a „Cserebogár“-! dalolja s a zenekar lágy, éjszakába burkolt, békességet árasztó nocturnoba olvad, melyből azután kettősben Lavotta és Ilona hangja szárnyal föl, mint egymást szorosan átölelő szerelmes pár.

A táborban leli föl Lavottát a féltékenységtől űzött Arady. A két ellenfél kardot ránt és amikor Arady fegyvere Lavotta szívére irányul, Ilona közbeugrik és a szerelmesének szánt halálos szúrás az Ő szívébe fűrődik.

A zenekar az erős kontrasztokat kikapcsolja, — ellenkező szándék ellenére líraiabb, mint a „Cremonaiban“. Még mindég ez az utóbbi opera jelenti a világsikert és Hubay, Goldmark mellett, az egyetlen magyar zeneszerző, kit a külföld is ünnepel. Csak tizenhét esztendővel később, 1923-ban került színre Hubay „Karenina Anná“-ja és ez a mű vitte tovább a vonalat, melynek kiindulópontja a „Cremonai“.

Két hónappal a „Falu rossza“ bemutatója után, 1896-ban meghalt Károly bátyja. Súlyos csapás volt ez. Hubay nemcsak bátyját, hanem mindég tette kész megértő barátját vesztette el benne, ki öccsének eréllyel, ízléssel, körültekintéssel egyengette útját. Rövid idő alatt elsősülött fiát és ezt a pótolhatatlan testvért vesztette el. Bátyja özvegyet és két kiskorú fiút hagyott maga után.

Bátyjával közösen építették fel a Vilma királyné-úti (akkor Városligeti fasor) szép Cremona-villát, melynek homlokzatát kőbe faragott hegedű díszítette. Hubay első dolga volt, hogy addig szerzett egész vagyonáról lemondott a két gyermek javára.

Ugyanígy gondoskodott Aranka nővéréről is, évekkel utóbb megvette számára azt a sztánai nyaralót, melyet húga évenként bérelt.

Első kísérlete a nemzeti opera terén nem járt sikerrel. S bár a „Falu rossza“ a bécsi Theater an der Wienben is színre került s a sajtó és a közönség, a hagyományos bécsi magyar-ellenes hangulat ellenére megértéssel fogadta a művet, Hubayn mégis lehangoltság lett úrrá, komoly megbetegedésnek előhírnöke. Mellhártyagyulladásos izzadmánya miatt orvosa rendeletére Bozenben kellett gyógyulást keresnie. Operája bécsi előadásán nem is lehetett jelen; izgalmaiban az utóbbi időben elég része volt, újabbaknak nem akarta kitenni magát.

Alighogy talpraállott, vidéki hangversenykörútra indult és a Kamarazene Egyesület megalapításában vett élénk részt. Ennek estéin a Hubay—Propper-négyes gyakran működött közre.

1867 elején nyugtalanító híreket kapott Brahms egészségi állapotáról. A közbenső időben többször járt a mesternél és fájdalommal látta, hogy Brahms egyre komorabbá és zárkózottabbá lesz. Nyilvános föllépéséről végkép lemondott, teljesen visszavonult és nem komponált már. Hubay látogatásainak mindég örült s mint annyi éven át, ezúttal is meghitt órákat töltött vele. Egy reggel Brahms sugárzó arccal mutatta neki „Carmen“ teljes partitúráját, mellyel kiadója lepte meg. Akkoriban rendkívül nehéz dolog volt vezérkönyvhöz jutni. Lelkesedéssel beszélt Bizet művéről, mely szerinte a zeneirodalom legnagyobb termékei közül való. Április 3.-án Hubay megint föl akarta ikeresni a mestert; előbb házi-orvosával beszélt, ki kitérően válaszolt. Hubay a Karlsgasseba sietett, de a kapu alján Sóidat Mária hegedűművésznővel találkozott, ki sírva beszélte, hogy Brahms halálán van ...

Megint elment egy férfiú, kit szívből szeretett és becsült, egy nagy mester, ki őrá mint alkotó művészre tekintett s aki barátságával ajándékozta meg.

Amikor csak módjában állott, falura menekült a nagyvárosból. Régi művésztársának, Aggháznak ezt írja Szalatnáról:

„Élvezem u falu csendjét, a nyugalmat, békét, gondtalanságot. Mennyire sajnállok, hogy ezekben az áldásokban nem lehet részed. Nekünk nagyvárosi embereknek szükségünk van erre a nyári szünetre és el sem mondhatom, milyen jót tesz nekem, hogy itt csak parasztokat, meg állatokat látok. Mondottam is feleségemnek, hogy szívesen kötnék szerződést az isteni gondviseléssel, amelynek értelmében örökre lemondanék a nagyvárosi életről, ha ilyen módon a falu e békéjében részem lehetne ... De sajnós, ezek csak utópiák!”

Ez egy Horatius-i óda hangja, nyugalom, csend után való vágyakozás, melyben a lepergetett óráikat, napokat és esztendőket emlékeink gyúpontjában gyűjtjük össze és a világot, a hiúság vásárát kikapcsoljuk életünkéből. A hiúságok e vásárán nem paraszttal találkozott s állatokkal, sem a csennel, se a nyugalommal, hanem a nyugtalansággal és hangoskodó üresfejséggel. S mikor kevéssel ezelőtt Pesten egy arisztokrata hölgygel tenniszezett s az orrát fennhordó hölgy „körünk - beli gyermekek“-ről beszélt, Hubayban rögtön ágaszkodni kezdett forradalmár hajlandósága s feleségének ezt írja: j,Gyűlölöm az ilyen szüklátókörű embereket!... Körünlkbeli gyermekek — micsoda hülyeség l“

Nemes szív lakozott benne, mely mindenkor lázas ütemben dolgozott a humanitásért és művészetért. Az ifjú Dohnányi, kinek útját Brahms elismerő szavai után teljes erejéből egyengette, épp hangversenyt adott; Liszt Don Jüan ábrándját játszotta nagy sikerrel. „Micsoda zseniális fiatal művész“, — így lelkesedik Hubay és pár nap múlva egy másik hangverseny után ezt írja róla feleségének:

„Dohnányi szimfóniája nagyon szép. A róla írt kritikák éppoly ostobák voltak, mint rendszeren szoktak lenni. Egy igazság van csak, az, hogy egy nagyszabású tehetséggel állunk szemben. Utóvégre ő még fiatal és

nem forrta ki magát. De ha nálunk marad, csak olyan nehéz álláspontja lesz, mint a többi igaz tehetségnek. Kívánom neki, hogy minél előbb külföldre kerüljön!

Róza, válaszában szinte elképesztő éleslátással rajzolja meg Dohnányi ifjúkori arcképét:

„Amit Dohnányiról ír, az összhangban van azzal az ítélettel, melyet zongorázásáról és egész egyéniségéről formáltam magamnak: zongorázik, mint kevés művész, mais rien d'enthousiasme, pas un grain de chaleur! Bravuróz, briliáns, erőteljes, meglepő, korrekt, kábító az ő játéka, de az ember csak bámul, anélkül, hogy szíve nagyobbat dobbanna, vagy érezné a könnyek fojtogatását. Amilyen Dohnányi egyénisége is: kedves, okos, vig, gyermekes, de hiányzik belőle a melegség, az entuziazmus, amely pedig, főként az ő korában, oly természetes és annyi nagyszerűnek megteremtője; egyszóval: Dohnányi érzelmei eddig még alszanak s ki tudja, felébreszti-e valaha valami, vagy valaki őket! Én az ő korában kevésbé az érettséget, mint a Sturm és Drang-ot kívántam volna!“

É megállapítás helyességét életével és művészetével igazolta Dohnányi. A Sturm és Drang nála elmaradt és a fiatalságot még nagy tehetsége, melytől annyi mindent lehetett remélni, sem tudta pótolni.

Egy németországi hangversenykörútjáról hazaérkezve, Hubaynak alkalma volt Carmen Sylvával való ismeretségét felújíthatni. Románia ikirálynéje éppen Budapesten időzött. A kultuszminiszter — Carmen Sylva kifejezett óhajára — arról értesítette Hubayt, hogy a királyné látni szeretné, legyen másnap délelőtt tízkor az Eszterházy képtárban. A királyné Ferenc József karján lépett az első terembe, hol Benczúr Gyulát mutatták be neki. Ekkor pillantotta meg Hubay Jenőt. Azonnal otthagya az etiquette-megszegés fölött homlokát ráncoló Ferenc Józsefet és feléje tartott, hogy a régi szívélyességet és barátsággal üdvözlje. Szerencsét kívánt neki a “Cremonai” sikeréhez és őszinte sajnálatát fejezte ki, amiért nem hallhatta Pesten. (Az opera ellenséges inten-

dantúrája természetesen más művet tűzött ki díszelőadásra.) Feleségével együtt meghívta sinaiai kastélyába azzal, hogy ott megegyezhetnének egy új operaszöveg dolgában, melyet ő írna Hubay számára. A román király is így búcsúzott tőle: „Örömmel emlékezem a Sinaiában töltött szép időkre, jöjjön vissza“.

1896 februárjában Hubay arról értesül, hogy öreg barátja, van Hal beteg és állapota komoly. Sürgönyöz neki, hogy meglátogathatja-e, ez esetben vonatra ül, hogy régi jóakaróját láthassa. Pedig nagyon fáradtan érkezett haza hangversenykörútjáról és az operában a „Falu rosszát“ próbálták, de barátsága nem ismert akadályokat. Hiszen, ha Brüsszelben járt, van Hal (kedves vendége volt, házigazdája ünnepelte, nagy vendégségeket adott tiszteletére. Határtalan jóságot tanúsított mindig iránta, atyailag szerette ez az öreg ember, ki a fiatal Hubay Jenőben olthatatlan vágyának kielégülését lelte fel: művészetről beszélgethetni a művészet fölkenntjével, Attól a perctől kezdve, hogy Hubay búcsút mondott Brüsszelnek, sűrűn leveleztek egymással s írásaikból vezérmotívumként a szív hangjai csendülnek ki. Van Hal minden lépésnek örül, mely barátját előreviszi útján. Kedves kis történetkéket mesél Brüsszel társasági és művészi életéről, hiszen tudja, hogy Hubay mennyire csüng ezen a városon, melyben életének legboldogabb napjait töltötte.

„Igen nagy örömmel olvastam „Cremonai“-jának nagy sikeréről, — be fogja járni a világot. A „La Monnaie“ igazgatói, mondhatom, hülyék, megérdemelnék, hogy kikorbácsoljuk őket a városból. Ezek a művészet templomának kufárai!“

A finomlelkű ember e szokatlan dühkitörésének magyarázata az, hogy a „direktor-kufárok“ Brüsszelben még nem adták a „Cremonai“-t. Isaye Eugen-ről, Hubay utódjáról azt írja, hogy Beethoven versenyművéhez írott kadenciája dekadencia, míg Hubayét csodálatosnak tartja.

Vagy ekkép örvendezik:

„Ön nem ír nekem Miskának arról az elhatározásáról, hogy Párizst otthagyja és Budapesten telepszik meg. Ez kitűnő társaság volna az ön számára és Madame-mal Beethoven szonátákat játszhatnék. Az az este, miikor együtt hallottam kettőjüket, életem legszebb emlékei közül való ...“ Miska: Munkácsy Mihály, Madame: Munkácsyné, kivel Hubay szívesen muzsikált.

Hubay örömmel közli feleségével:

„Ma Tschaggeny írt. Mondja, hogy van Hal túl van a veszélyen s bár nagyon sápadt, nem soványodott le, jó étvágygal eszik s így előreláthatólag új szerződést kötött az étellel.“

Mikor van Hal meggyógyult, ezt írta Hubaynaik:

„Megragadom az első alkalmat, melyet számomra a sors nyújt, hogy önnek, legjobb barátomnak írjak. Szív-ből köszönöm, hogy betegségem alatt meg akart látogatni; állapotomban abban a pillanatban következett be javulás, melyben sürgőnye megérkezett. Mondhatom, a halál torkából szabadultam s mert állapotommal tisztában voltam, szinte éreztem, mint közeledem az örökkévalóság felé... De megmentettek ... Remélem, hogy az étellel még egy rövidlejárátú szerződést köthetek, mert az én koromban hosszú időről már nem lehet szó!“

Vagy:

„Az ön „Cremonai“-jának Párizsban bizonyára nagy sikere lesz, — a zeneköltőnek lassú emelkedés a sorsa. Azt a „Polonaise“-t, melyet Wieniawsky huszonöt évvel ezelőtt nekem ajánlott, hétszáz frankért adta el a Schott cégnek. Schotték több, mint ötezer példányt adtak el belőle s ezzel a kis zeneművel húszezer frankot kerestek. Köszönöm, hogy elküldte nekem kis szerzeményeit; csupa sikerült darab, mint minden, ami az ön csodálatos agyában fogamzik.“

Híres hegedűk sorsáról is híven beszámol Hubaynak, a hegedű forró szerelme maradt:

„Az Edinburg-i herceg Coburg fejedelmévé lett, nagyatyja trónját örökölte. Fanatikusa a mesterhegedűknek és gyűjteményem szép Stradiváriját szeretné meg-

szerezni. Megüzentem neki, hogy nem eladó, mert remélem, — ha életerőmet még visszanyerem, játszhatni fogóik rajta.“

Van Hal nem nyerte vissza életerejét. Minden kedvese közt legkedvesebbjét, Stradiváriait csak tekintetvéi simogathatta, játszani már nem tudott rajta; s tekintete is kezdett búcsút venni ettől a szép világtól, 1890 nyarán volt. Magához kérte Frédéric Tschaggeny¹ Hubayval közös jóbarátjukat, hogy töltsse vele a délutánt s maradjon nála estebédre. Még mindég szép ember volt az öregúr. Se a kor, se a betegség nem volt képes kikezdeni a testiségében oly szépen megnyilvánuló előkelőségét, mindenki tisztelettel tekintett rája. Felűnően hosszúkás fejét még mindég sűrű, rövidre nyírott hajzat fődte, fehér szakáll körítette tojásdad arcát, melyről lelki higgadtság és nyugalmas derű sugárzott.

Tschaggenyt nagy könyvtárában íróasztalánál ülve fogadta. Levelet tartott kezében. A festő már á beszélgetés első mondatai után észrevette, hogy van Hal nyugtalan, valamin túl szeretne esni; valószínűleg a levélről van szó, melyet nem tett le kezéből. Végre így szólt:

„ön tudja legjobban, mennyire szeretem a mi barátunkat, Hubay Jenőt. Amikor Brüsszelt elhagyta és búcsút vett tőlem, azt mondtam neki, hogy öreg ember vagyok, aki szereti a szépet, legyen az lkép, asszony, vagy hangszer, ő akkor még nagyon fiatal volt, de már nagy művész s én nagyon megszerettem. Utaink akkor elváltak, de ő hűséges barátnak bizonyult. Búcsúzóul azt mondtam neki, — jól emlékszem szavaimra, — hogy mi lenne a Stradivári értelme, mit mondhatott nekem a hangja, ha nem azt, hogy az életben egy igazi boldogság van: egy emberi lelket a magunk számára megnyerni. Azt is mondtam még neki, hogy az én Stradivárim hangja mindenütt el fogja őt érni és van Hal barátja üdvözlétét elviszi hozzá, van Hal-ét, aki nem volt művész, de a művészetet szerette s aki ember volt és tudta, mit jelent a barátság. .. Majdnem szórói-szóra így mondtam. Milyen jó még a memóriám... Mármost, kedves Tschaggeny, maga is barátja Hubaynak és arra akarom kérni, úgy érzem itt az ideje arra gondolnom, hogy Hubay utolsó üdvözlétemmel azt a Stradiváriust is meg-

kap jr, melyet annyira szeret. Ezt a — valószínűleg utolsó levelet írtam neki; kérem olvassa el.“

Tschaggeny kivette borítékjából van Hal utolsó, Hubayhoz intézett levelét, ez állt benne:

„Kedves Barátom, sürgönye nagyon kellemesen lepett meg. 1896 februárjában szeretetének olyan meghatározó jelét adta, hogy tél közepén háromszáz kilométert akart megtenni s engem meglátogatni. De most három hónapja Tschaggeny arról értesítette, hogy halálomon vagyok és ön nem sürgönyözött. Én azonban szomorú helyzetemben mégis gondoltam önre: megbíztam Tschaggenyvel azzal, hogy juttassa el önhöz az én szép Stradivariusomat, melyet olyan jónak talált.

Örömmel értesülök arról, hogy felesége jól van. Kérem minél előbb adjon hírt magukról, ez jól fog esni. Lelkileg nagyon le vagyok törve és még mindig fekszem. Baráti szeretettel üdvözlí

van Hal.“

Tschaggeny szó nélkül adta vissza a levelet, csak bólintott: Van Hal-tól nem is várt mást, a Stradivariust senki mást nem ajándékozhatott meg, csak Hubayt.

„Úgy-e, maga tényleg írt Hubaynak három hónappal ezelőtt, mikor megbetegedtem?“ — kérdezte van Hal. Tschaggeny némán bólintott. — „Fájdalmasan érintett, hogy Hubay akkor nem sürgönyözött, hiszen a legragaszkodóbb emberek egyike és mindig azt éreztem, hogy szeret... S amellet olyan figyelmes volt és olyan tapintatos. Érthetetlen volt, hiszen én határozottan arra kértem önt, írja meg neki, hogy halálos beteg vagyok és, úgy-e, maga ezt nem mulasztotta el, Tschaggeny? Három évvel ezelőtt, mikor közvetlenül az operája bemutatója előtt állott, mégis sürgönyözött, hogy azonnal jön, ha szükségesnek látom és három hónappal ezelőtt nem adott magáról életjelt...“

Az aggastyán elhallgatott s tovább rágódott e gondolon, mely gyötörte, de azután egy mozdulattal elhessegette magától. Tschaggenyvel lepecsételtette levelét s másával postára küldte. Azután a festőhöz fordult:

„Milyen szerencse, hogy ma jobban érzem magam és nem kell feküdnöm... így a Stradivari dolgában közölhetem önnel szándékaimat.“

íróasztala fiókjából terjedelmes, végrendeletnek látszó iratot vett elő. Rendkívül komolyan nézett maga elé, azután Tschaggenyre. Hosszú ideig ült így, némán, azután az iratot tévován visszazárta a fiókba. Majd társadalmi eseményekre terelte a szót, a festőtől ismerősei után kérdezősködött. Vacsorához ültek. Van Hálnak jó napja volt, hónapok után először nem kínozták fájdalmai, könnyűnek érezte magát. A Stradivarira és Hubayval kapcsolatos utasításokra többé nem tért vissza. Tschaggeny mem merre reájuk emlékeztetni, tudta, milyen megfontolt és nem feledékeny ember van Hal; hallgatásában szándékosságot látott.

Szalatnáról, Franzensbadból írott leveleiben Hubayné évről-évre megkérdezi:

„Hogy van van Hal“? Már régen írt.. .“

És:

„Válaszoltál van Hal-nak“? Írj neki és Tschaggeny-nak is, ne felejtse el.“

Hubayné tudja jól: a jelen hatalmas erő, nem jó hazamosabb ideig távollenni egymástól, az ember nagyon is hajlik arra, hogy a másikról megfeledkezzék:

„Oly rövid, oly ködös az élet — miért válunk mi annyit el egymástól? Miért nem feledkezünk meg mindenről, kivéven szerelmünket? Maga, aki annyira filozófus, a legegyszerűbbet, a legközelebbfekvőt nem tekinti! Azt, hogy akik szeretik egymást, akik egymáshoz tartoznak, azok, ha nem kell, ne hagyják el egymást, mert sohasem tudhatják, milyen és hogy lesz-e viszontlátás. Nincs más filozófiája az életnek, mint az, hogy maradjon együtt mindenki, aki szereti egymást, mert sötét és bizonytalan az emberek sorsa. Nem lehet tudni, mit hoz a holnap s azt a holnapot együtt megélni, vagy átszenvedni, ha kell — ez az élet egyetlen vigasza!“

A jelen: hatalmas erő. Hubay már régen nem látta van Hal-t. Amikor megkapta levelét, melyben őt tette meg a Stardivari örökösévé, rögtön hozzá akart utazni, de rendkívüli elfoglaltsága miatt el kellett útját halasztani. Hangversenyezett, tanított s már legközelebbi operájával, a „Moharózsával“ foglalkozott, azonfelül dunaparti házának építése is lefoglalta. Túlsókat vállalt, ez már sok volt egy embernek. „Á quoi bon?“, kérdezte tőle van Hal egyik levelében és nyíltan megírta: egy-egy negyedórát szánjon barátainak is, még inkább családjának, most, mikor családapává lesz. Ezt már évekkkel ezelőtt írta neki; felesége újra, meg újra ezt hajtogatta leveleiben. De Hubay nem tudott ezen változtatni. Szinte kizárólag -nagy művészi célkitűzéseinek élt.

Van Hal rneghalt, anélkül, hogy Hubay viszontlátta volna. Végrendeletében meghagyta, hogy Stradiváriját adják el s a befolyt összeg kamatait esztendőnként a brüsszeli konzervatórium legjobb hegedűsének juttassák „Van Hal-díj“ név alatt.

Pedig Hubayt annyi sok éven át szívből, ragaszkodón szerette s azt a levelet Tschaggeny jelenlétében küldötte postára ...

Mit tud egyik ember a másikról. Idegen marad a többi számára, magányra utaltan, elzárkózottan. Hubay-nénak igaza volt, az ember embertársaival szemben ragadozó állat, egyben Isten is, — a legmélyebb és legizgalmasabb probléma.

Van Hal Stradiváriját árverés alá bocsájtották.

„A gyönyörű szép és nagyszerű Stradivárius, amelyen annyit játszottam, 11-én tehát mégis árverés alá kerül!... Az összes párizsi és brüsszeli hangszerkészítők fognak rá licitálni. Borzasztóan sajnálom, hogy nem lesz enyém, mert ugyancsak kitűnő hegedű!“ — így ír Párizsiból Hubay.

Felesége nem habozik. Elhatározza, hogy a rámaradt családi gyöngysor árából a hegedűt megveszi.

Mária nővére az árveréshez szükséges összeget addig, míg a gyöngysor értékesíthető lesz, előlegezi.

A brüsszeli árverésre barátjuk, Farkasházy Jenő vállalkozik, mert ha Hubay személyesen venne részt az árlejtésen, akkor a Stradivari árát nagyon felhajtánák. Farkasházy a licitálásról így számol be:

„Kedves Barátom!

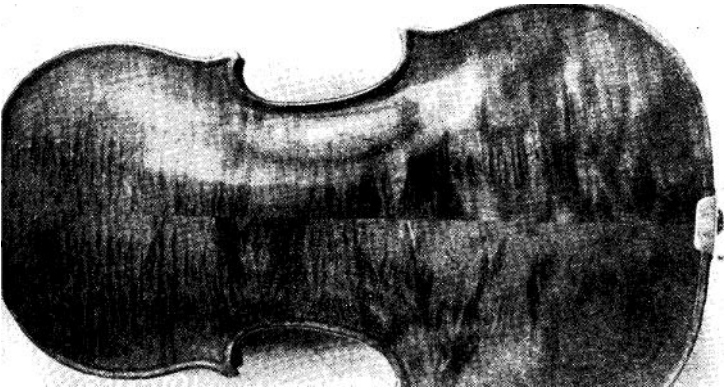
A tegnapi vente örökké emlékezetemben fog maradni. A Stradivariust 15.000 frankkal kezdték és mindjárt per 1.000 frank gyorsan felszökött az ára. 18.000-nél már biztosra vettem, hogy nem marad meg ... De csak kereskedők licitáltak és Albert Caressa, ki engemet is kereskedőnek tartott, hozzám sietett és azt mondta, hogy azért nem licitál túl, mert azt hiszi, hogy polgári haszonnal átengedem neki a hegedűt; épp így tett Viquou hegedűkereskedő és többen. Nagy volt a megdöbbenés, mikor megtudták, hogy tied a hegedű... 25.000 frankért is elkelt volna, hogy azután téged kínáljanak meg vele. Már délelőtt mondta Tschaggeny, hogy legalább 30.000 frankért fog elkelni. Sok ismeretlen barátja van Halnak örült és gratulált, hogy tied lett a hegedű.

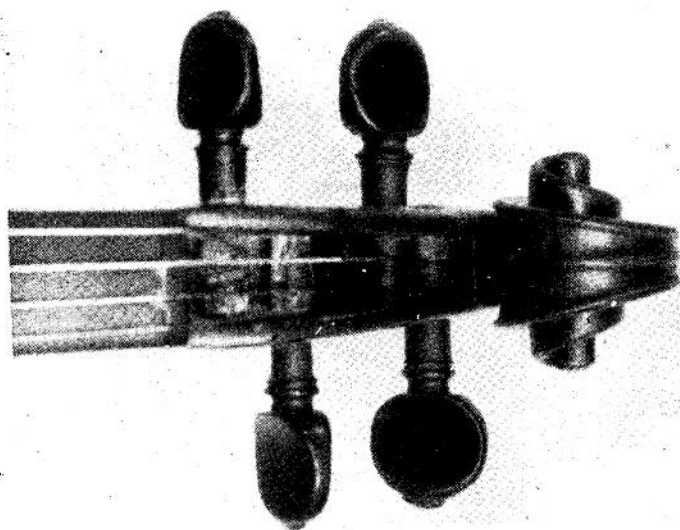
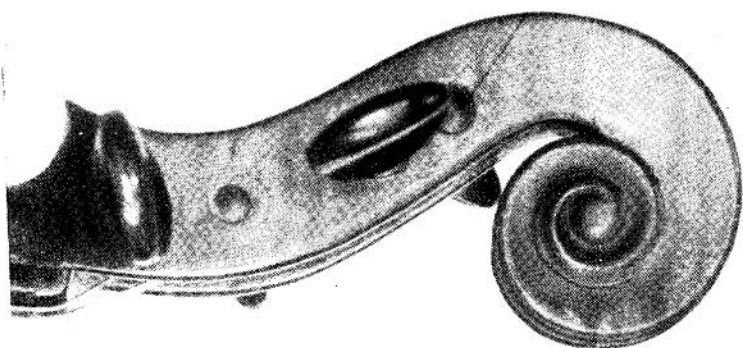
Az utazásom borzasztó volt, nem akartam a hegedű miatt éjjel utazni — éppen annyi időm volt, hogy a 6 órai gyorsal jöhessenek és miután a hegedűt ki nem adtam a kezemből, feladtam podgyászomat és elhagytam esernyőmet és kalapskatulyámat, de a hegedűt folyton kezemben tartottam. Most is itt van velem, kocsiba ülök és viszem Spillerhez.

Még ma írok többet.

Ölel Jenő.“

Hubayné éppen második gyermekét várta, miikor a Stradivariust sikerült megszereznie. Fia, Andor 1898-ban hajnalban született, néhány órával azután, hogy Joachim kvartettjével Budapesten hangversenyezett. Más-, nap délre Joachim hivatalos volt Hubayékhoz és Róza ez alkalommal szoríthatott volna először kezét férje nagy mesterével. De hajnaltájt Jenő karjaiba tették az új jövevényt, Andort s így Joachimnak le kellett raondaniok. A véletlen úgy akarta, hogy mikor Hubayné harmadik gyermekét várta, a német mester megint csak

Budapesten koncertezett. Hubayné jelen lehetett hangversenyén, mely után férje végre bemutathatta neki professzorát.

„Boldog vagyok, mester, hogy kezet szoríthatok önnel. Nem-is képzeli mennyire bántott, hogy a tavalyi ebédet le kellelt mondanom. S ezúttal sem merem meghívni, mert attól tartok, most se láthatom majd vendégül nálam ...“ — mondotta Hubayné.

Joachim jóságosan tekintett reá:

„Ilyenformán iparkodnom kell majd minden esztendőben Budapestre jönni, — úgylátszik jelenlétem jó hatással vari a Hubay-család szaporulatára.“

Elsőszülött gyermekük halála után két fiú! A Hubay-házaspár boldogsága nem ismert határt. A láthatatlan szellem, kit Hubay élete első nagy fájdalma idején megkérdezett, válaszolt neki: az élet angyalát küldötte el hozzájuk és megáldotta őket.

De néhány hónapra rá megint csak a halál angyala köszöntött be. 1900 októberében meghalt Cebrian László.

Ebben az időben Hubayéknál Budapesten időzött. Október 10-én együtt sétáltak még a Margitszigeten és megnézték az új hidat, mely a szigetet a Margithiddal kötötte össze. Cebrian Lászlónak ez nem tetszett. Szerinte ezzel megszűnt sziget-jellege és közönséges városi kertté vált. Este az Urániában egy útielőadást hallgattak meg és vacsoránál még kitűnően érezte magát. Hubayék másnap, a szintén ott időző Schaffgotsch Rudolfnak a Nemzeti Múzeumot készültek megmutatni s ekkor megjegyezte: „Keltsetek föl, én is veletek megyek.“

Október 11-én Hubayék Schaffgotsch-sal reggelinél ültek. Halálsápadtan ront be a szobaleány és jelenti:

„Kinyitottam a gróf úrnál az ablakot, jó reggelt kívántam neki, de ő nem felelt; odanéztem, kérem, azt hiszem meghalt.“

Hubayék és Schaffgotsch örök álomba merülten találták ágyában.

1901 februárjában Rózát újabb gyász érte. Elvesztette szeretett bátyját, Istvánt is, akivel régen helyreállt már a tökéletes egyetértés s ki, Hubayék nagy boldogságára, feleségével, báró Vécsey Magdolnával a megelőző évben, már nagybeteg, néhány hetet náluk töltött.

Mindkét angyal az örökkévalóságot szolgálja, ha a halandó ember ezt nem is képes fölfogni. Van Hal Stradivarius a pedig szimbólummá, a művész Hubay Jenő apává lett s amint fiatalsága lassanként elmarad mögötte, megkezdődik emelkedése szféráról-szférába, a szellem birodalmába: ő, gyermekeinek apja, apjává lett nagyszámú tanítványainak is, kiket vezetett, formált és kiknek kezébe kenyeret adott.

A legnagyobb hegedűművészek egyike, az „új Paganini“, a „hegedű Liszt Ferencé“, a hasonlíthatatlan reprodukáló művész most már véglegesen alkotóvá lett: alkotóvá művészetben és életben is; ott mint zeneszerző, ki most már „Karenina Anna“, „Petőfi szimfónia“ és „Vita nuova“ horizontján pihentette tekintetét; itt, mint tanító, ki megteremtette azt a mesterisikolát, melyből olyan nagyságok kerültek ki, mint Vecsey, Szigeti, Pártos, Rubinstein Erna, Zathureczky és Virovai.

„Istenem, mi marad a világból, ha nem az, amit a lángész produkál“, — írja egy ízben s ezzel a rövid mondattal szellemi Credo-ját fejezi ki: élni annyi, mint alkotni.

1900 márciusában, alig egy hónappal második fia születése után Franciaországba és Svájcba indul hangversenykörútra. S mikor ez az örökké fiatal ember, már az úgynevezett biblikus kor határát súrolja, (soha senkire-se illett kevésbbé az „aggastyán“ jelző, mint órá!) akkor is kezében lesz nyirettyűje, a jellegzetes Hubayvonás nyomán felzendül a Stradivari, hogy a lelkekbe varázsolja a „Chaconne“ székesegyházát; és mindezek ellenére: a virtuózkodás idejének jaz ő szám&ra-vége. Most végre többet tart kezében, mint Cremona városának aranyláncát, melyet mint hegedűművész szerzett meg; azt az aranyláncot tartja, melyet feleségével együtt adatott meglátnia: a láncot, mely a mennyből a földre száll alá s mellyel most ők ketten a földet a mennyországgal kapcsolják egybe. A „Cremonai hegedűssel“ búcsút mondott virtuói hírnevének, a hegedű szimbólummá hasonult át. Hubay nyelve és hangszere immáron a zenekar. A „Cremonai“ New-Yoükban, Brüsszelben, Svájcban, Németország számos színpadán, a „Falurossza“ Bécsben és Berlinben, a „Moharózsa“ keletkező-

ben, de Ő nemsokára túl lesz mindezen, a sikereik elvesztiük jelentőségüket.

Régi Párizsi barátait 1900-ban látogatja meg.

Párizs ekkor teljesen Wagner befolyása alatt állott, a közönség szinte kizárólag az ő zenéjére vágyott. Hubay ezt nagy csodálkozással állapítja meg leveleiben, hiszen a „Tannhäuser“ bukása óta a francia főváros intranszigiensül elutasító, elzárkózó magatartást tanúsított ezzel a zenével szemben. És most?

„Csak Wagnertől akarnak zenét hallani, rajta kívül pedig mindent egy zsákba dobnak, mindent unalmasnak találják.“

Hangversenyén Corelli „La foliá“-ját játszotta, ezeket a remek klasszikus variációkat, de a lapok leszólták:

„A kritikák unalmasnak deklarálják Corellit s ilyen körülmények között Isten csudája, hogy mégis oly nagy sikerem volt, sőt a kadencia után kitört a közönség tapsorkánja. Kénytelen vagyok jövő vasárnap újra játszani Lamoureux-nél. Habár, miután a közönség csak Wagner miatt megy oda, kitől az „Istenek alkonya“ utolsó felvonását játsszák, tukijdonképen kárba veszett fáradság az ilyen hangversenyen közreműködni. Egyébként, miután Siegfried vasárnap Colonne-nál dirigál, a sajtó és a közönség egy része még csak tudomást sem fog venni a Lamoureux-koncertről; nem is hiszed, milyen alárendelt szerepet játszanak ma a művészek Párizsban. Ma csak karmesterek tudnak érdeklődést felkelteni s pl. Lamoureux-nél az utolsó két hangversenyt megint Weingartner fogja vezényelni. Itt minden korrumpálva vdtr.. Hja, ha német zeneszerző volnék s a német császár ajánlana, vagy csak a német ambassadeur! Az idők változtak. Divat a Wagneristákat magasztalni. A jó közönség ugyan másként gondolkozik, de a sajtó az új iránynak hódol.“

Gounod, Massenet, Bizet, Thomas, Charpentier Wagnerrel szembeszállva a francia opera megteremtésén fáradoztak s a hazafias szellem támogatta is őket Wagner elleni törekvésekben. Charpentier „Louise“-a

(a szerző „zenei regénynek“ keresztelte el művét s ezt a meghatározást Hubay használta először) olyan síkért aratott, mely Párizs szívében gyökerezett. A Szajnaparti metropolis magára ismert e dalmű cselekményében és zenéjében.

„A franciák roppant ujjongással fogadták e művet“ — írja Hubay — „valóságos kis Cyrano folyton teli házakat vonz.“ De, mikor az operát meghallgatta, csalódottan így ítél: „Zenei szegénységét semmi sem tudja takarni, vizenyős francia Wagnerizmussal komponált opera ez!“

Egy márciusi napon barátját, Massenet-t látogatta meg. Frissnek, egészségesnek, csak meghízottnak és nagyon megöregedettnek találta. De Szemeiből és szavaiból a régi szeretetreméltóság áradt. Massenet rendkívül megörült Hubay láttán, alig bírt magával s legszívesebben már az első öt percben kiöntötte volna szívéét. Élénken sietett szobájából Hubay felé, megölelte s — ami francia férfiaknál legnagyobb ritkaság — megcsókolta. Azon nyomban megeredt a véget érni nem akaró beszélgetés a két barát között, kiket immár több mint két évtizedes, szívből-lélekből fakadó rokonszenv fűzött egybe.

Massenet most is remekbeszabott, hosszú selyem házikabát jában volt; még mindég sűrű, de most már őszbecsavarodott hajfürtjei dúsan omlottak nyakába.

Mikor Hubay párizsi hangversenyeiről beszélt neki és Corelli zenei csodavirágjáról a „La foliá“-ról, melyet találóan nevezett a hegedűszerzemények Aloéjának s mely itt mégis megbukott, Massenet nem is tudta végighallgatni, — szavába vágott:

„Nem akarok Párizsban eltemetve lenni! Párizs megbántott engem, csúnyául megbántott! Rengeteg bánatot, fájdalmat, csalódást okozott nekem!“

„Ezt ön mondja, barátom, kinek Párizs lábai előtt hever? Hisz úgy ünnepelték itt, mint francia zeneszerzőt még soha. És mégis ilyen elkeseredett?“

„Húsvét hetében anyám hamvait egy szép falusi temetőbe vitetem s mellette megveszem mindjárt a magam sírját is. Mellette akarok pihenni, de — nem Párizsban ...“

Komolyan nézett Hubayra s tekintete mégis mintha másutt időzött volna: tán a szép falusi sírkertet ölelte körül. . . Egy darabig hallgatott, azután gúnyos hangon kezdett a Wagneriánusok buzgólkodásáról beszélni, kik a nagy zenei reformátort oly későn fedezték fel s kik most zsenijét kicsinyes céljaiknak rendelik alá.

„Ezeknek a tökfilkóknak tulajdonképen semmi közösségük sincs Wagnerrel és ne higgye, hogy a nagy német mester bámulói, — hiszen meg sem értik. De számukra nagy lehetőség, hogy a francia komponistáikat tudatlanoknak bélyegezzék s lejárassák őket. A Wagner iránti tomboló' lelkesedés tulajdonképen így értelmezendő: a Grétry- és Lully-től egész Saint-Saëns-, Bizet-, Massenet-ig szerzett francia zene szemenszedett hülyeség. Wagner, zenedrámáiban, maga szállott szembe a zeneszerzésnek eddigi módjával; az ő ítélete ez, nem a miénk.“

„És Saint Saëns?“ — kérdezte Hubay. — „öt is kikezdték?“

„Saint-Saëns már rég halott, — Párizs alaposan eltemette! Azonban“ — és Massenet elnevette magát, nevetésében derű és düh olvadt egybe — „Saint-Saënsnek több esze volt, mint nekem. Eszeágában sem volt, hogy a mi szeretett, istenített Párizsunk ítéletét itt várja be. Már nem volt fiatalember, de az undortól új erőre kapott, fogta magát, hajóra szállt és most Las Palmasban éli világát. Onnan írta nekem nemrég, hogy ott zavartalanul komponálja műveit és továbbra is francia zenét szerez.“

„Goldmark Károly egyszer azt mondotta nekem“, — felelte Hubay — „hogyha az egész világ elismerné valakinek művét, akkor ő is meghajolna e döntés előtt. Ma gam sohasem voltam és nem is leszek ezen a nézetem.“

„Ez gyáva nézet is,“ — heveskedett Massenet. — „Az egész világ!... Ki az egész világ? ön tudja, mint ahogy tudom én is, hogy a világnak nincs ítélete s amit elismer, azt a sajtó erőltette rá, az verte fejébe. A sajtó csinálja a közvéleményt! Az én nézetemmel, vagy az Önével, kedves Hubay, a kutya sem törődik! A világtól nyugodtan komponálhatunk s a világ a maga módján szórakozik s az élet megy tovább ... Tudom, hogy

az operai műfaj mennyire szívéhez nőtt, — csakúgy, mint nekem — s még sokszor eszébe fog jutni öreg Massenet barátja, aki azt mondja önnek: még sok szörnyű csalódást és gyötrő fájdalmat fog végigszenvedni s, életének legszebb idejét a színpadi sikerért való küzdelemben fogja elvesztegetni. És tiszta szívéből kívánom, hogy élete alkonyán ne fogja el a kétség önmagával szemben és ment maradjon a kétségbeeséstől!“

Massenet tisztán látott és helyesen jóslott. Hubaynak még sokszor eszébe jutottak e szavak és nem felejtette el a zseniális francia rajta pihent tekintetét: ez a tekintet vallomás volt, a vereség beismerése; nem azé a vereségé, melyet a számára közönyös világtól szenvedett el, de beismerése önnön gyengeségének, hogy ereje nem futotta nagy alkotásokra.

Sokszor át kellett élnie ezt Hubaynak. Még mint fiatalember — lelke mélyéig megrázottan — Vieuxtemps-nal szemben élte át. És később is, sok kiváló zeneszerzővel szemben, akik képességeiket meghaladó kompozíciókba fogtak lelkileg lenyomorodtak és a kétségbeesés martalékává lettek. Vájjon igaza lesz-e Massenet-nek? Hogyha ez az ember, aki a legnagyobb sikerek részese volt, így beszélhetett, akkor csak kérdezni is, vájjon igaza lesz-e, megsemmisítőén súlyos sorsnak árnyékát veti előre, És Hubay még a „Cremonai“ világsikere ellenére sem tette túl magát könnyelműen e jóslaton.

De nincs élet remény és önbizalom nélkül és Jenő szilárdul meg volt győződve, hogy bármilyen csapás fogja érni, megint talpra ugrik majd s a kétségbeesés és megsemmisülés hamvaiból Phönix-madár módjára új életre, reményteli életre kél; nem gondolkozhatott más-ként, alkotás nélkül számára az életnek nem volt jelentősége s így megadással tűrte a kétséget, kétségbeesést, az alkotó művész kísérőit, — mert ezek mellett ott jártak társaik is: a remény és az alkotás gyönyöre.

A következő évben hangversenykörútja Berlinbe vitte; alapos remény volt arra, hogy egy ottani nagy

színpad elő fogja adni a „Cremonait“, hiszen akkor már több jelentős németországi színpadon nagy sikert aratott. A „Falu rossza“ színrehozatalára nem is gondolhatott, a magyarosan népi cselekmény és zene berlini fülekre idegenül hatott volna. Később is, mikor egyszer Ostendében Nikiseimével találkozott s ez arra kérte, hogy férjének, — akkor a lipcsei opera igazgatójának — valamelyik új művéből játsszék valamit, nem gondolt sem a „Falu rosszára“, sem a „Lavotta szerelmére“, hanem a „Moharozsát“ ajánlotta föl. Berlinben azután része lehetett abban a csalódásban, melyről Massenet beszélt neki. Felesége egyik válaszából ki lehet venni, hogy kétsége kétségbeeséssé fokozódott. Ezt írja:

„Gyermekeim, Maga és művészete, ez tölti be életemet hat év óta; nincs minek örülnöm, ha nem e háromnak. Mai leveléből oly levertség beszél, annyira előre mondja, hogy berlini útjának amúgy sem lesz eredménye, dass es mir tief ins Herz schnitt. Én ilyenért annyit tudok sírni... Na de nem vagyok panaszos természetű, nem tudok panaszkodni. Zsenije egyszer teljes elismerésben fog részesülni, művei halhatatlanok, mint halhatatlan az emberi lélek, — el fogják egyszer ismerni. És ha mi meg nem érnök... — mi az élet? Rövid epizód, gyenge fonálon lóg, egy pillanat s a fonál örökre elszakad. S mi a koporsónál kérjük: ennyi az élet? Hát érdemes szenvedni, sírni, kétségbeesni? ...“

S egy „Zseni“ című költeményre emlékezteti:

„Először agyonhallgatták,
De ő nem adta meg magát;
Aztán meg gánccsal verték agyon —
— Ez sem búsitotta nagyon.
S miután mindezt bátran állta:
Tömjénnel gyötörték halálra.
S hogy korával folyton harcban állt,
Végül a halhatatlanságba szállt!“

Ez az asszony mindig résen állott, hogy segítségére tegyen férjének, a művésznak; támogassa, talpra állítsa, amikor letörőfélben volt; s ezt a hallatlanul nehéz feladatot önnön levertsége, megtöröttsége közepett hajtotta

végre és negyvenhárom eszendei házaselete alatt csak nagyon ritkán írt le ilyen sorokat:

„Elviselhetetlen melancholiq gyötör s mind gyakrabban, mind sötétebben száll reám. Ideges bántalom, vagy Schopenhauer világnézete ezt Nem tudom. De olyankor éppúgy félek az élettől, mint ahogy rémit a halál. Hisz Maga sem tudja, mi minden megy lelkemben végbe, egész életemen át csak menyasszonyságom idején és László fiunk haláláig, tehát csak egész fiatalasszony koromig tudhatta és figyelgette meg . . .“

Száz levele között alig akad egy hasonló tartalmú. Férjéért él, művészetéért és gyermekeiért; s ha, Jenő, csak-hogy pihenhessen és új erőt gyűjthessen, mindenféle vál-, lalkozásba fog, nagy házat épít, birtokot ad el, újat vásárol, vagy fogja magát és Szalatnát saját tervei szerint szebbé alakítja át, akkor Óva inti:

„Mit segít az előnyös vétel, ha nyelvünk a sok hercehurcától kilóg!“

Nyugalmat és békét akar férje számára is, meg szeretné gátolni abban, hogy elaprózza magát: „Ami a kis darabok kompozícióját illeti, Maga megígérte nekem, hogy ilyeneket már nem csinál, — váltsa be ígétét és csak nagy műveken dolgozzék.“

Mert ezeket a kis szerzeményeket sokat játszották, sokat keresték s a kiadók egyre új ilyen apróságokért ostromolták. Róza azonban azt akarja, hogy férje nagyobb dolgokra fordítsa erejét.

Ezeket a gondolatokat Jenő életének egymást követő eseményei szülik és Róza mindig tisztán lát.

1902 áprilisában a „Cremonai“ Brüsszelben került színre. A nézőtéren ott ültek a művészet és irodalom vezérlő egyéniségei, az arisztokrácia és ennek élén a flandriai grófnő. Boldog ifjúságának városában is forró, szép, őszinte nagy sikere volt művének. A sajtó a szerzőt és hegedűművészt egyformán ünnepelte.

Ugyanebben az esztendőben a berlini „Theater des Westens“-ben nem a „Cremonai“ — a színigazgatók útja kifürkészhetetlen, — hanem a „Falú rossza“ került sikerrel színre.

Hubay befejezte új operáját, a „Moharózsá“-t és máris újabb szöveg foglalkoztatta, melyet Lothar Rudolf a bécsi drámaíró dolgozott fel számára. Ennek az operának amikor még „Szerelmi éj“ volt címe. Évtizedekkel utóbb írta meg erre a szövegkönyvre „Álarc“ című nagy operáját.

Életének ebben a mozgalmas idejében lett tanítványa Vecsey Ferenc, a csodagyermek. Vele önnön fiatalágát éli át még egyszer és általa az „új Paganini“ grandiózus diadalát. Az emlékezés jelenné elevenedik és egy új Hubayt ismer meg a világ: a nagy, a páratlan tanító-mestert.

MÁSODIK FEJEZET.

A csodák formálója.

1901 tavaszán, egy délelőtt látogatója akadt Hubay Jenőnek. Vecsey Lajosnak hívták a korai vendéget, aki kisfiával állított be a mesterhez. Hubay Jenő hajlandó volt a gyermeket meghallgatni. Ismét csak „csodagyermeket“ kellett keresztvíz alá tartania, ami elől rendesen elzárkózott. Hitt ugyan a csodákban és hitt lelke egész hevével, ifjúi bátorságával mindenekfölött a művészet csodájában. De azokban a gyermekekben, kik kész művészekként, a teljes tudás vértetével hullanak alá az egekből, nem igen tudott hinni.

A felfedezendő csodagyermeket szülei Frenki néven becézték. A fiúcska buzgón erélyes édesapja jól átgondolt, bár kissé szóbő előljáró beszédben ismertette gyermeke képességeit, — e bevezetésnek az volt a célja, hogy a mester érdeklődését fölcsigázza. Hubay rendkívül szerette a gyermekeket; akár hegedültek, akár nem, az ő szemében a kis gyermek csoda volt, a naivitás csodája, mely annyira rokon a zsenialitással.

Vecsey Lajos nemesi családból származó kisebb-rangú állami tisztviselő volt és maga is hegedült, felesége, Szentkirályi Margit, rendkívül intelligens, művelt asszony, kitűnően zongorázott. Frenki fiúk pajkos gyermek volt, szeleburdi, forradalmár természetű. Ha szülei nem vetettek volna gátat neki, háborúsdí játékaik közben romhalmazzá változtatta volna lakásukat, sőt az idegen lakásokat is. Romboló szenvedélyét csak egyetlen tárggyal szemben tudta megfékezni: volt egy pöttömnyi hegedűje, mellyel apja ajándékozta meg. Ezt szerette s ahogy Vecsey Hubaynak beszélte, a hegedű volt Frenki számára az a varázsige, melynek hallatára nem tört-zúzott tovább;

csak azt kellett mondani: „Frenki, hegedülj“, és arra erre a „Szezám nyílj meg“ szóra átszellemült és tökéletes művészettel játszotta végig Schubert „Ave Mariá“-ját, pedig a hegedűművészet alapvető szabályait csak dilettáns apjától tanulta. Egy zenedélutánon — Purczek bárónál — Váradai Lipót megyéspüspök meghallgatta Frenki játékát. A zenéért lelkesedő, nemesszívű egyházfejedelem a gyermek második apjává lett s hogy most Hubay előtt játszhatott, azt is jóltevője eszközölte ki számára.

Hubay szórakozottan hallgatta Vecsey Lajos előadását. Goethe járt eszében, ki az utcai járókelők nagy gaudiumára egymásután hajigálta ki az ablakon mindazokat a bútordarabokat, melyeket hatalmába keríthetett a szülői házban. Hogy erre a kártevés gyönyöre, vagy az ajándékozás szenvedélye vitte, mindegy volt és alárendelt jelentőségű; sem az egyik, sem a másik lelki tulajdonság nem tartozott Goethe, az ember és zseni karakterisztikumához. S ha a gyermek Goethe-re szülei ilyenkor rászóltak volna: „János-Farkas verselj“, ettől aligha szelídült volna meg és nem változott volna azon nyomban átszellemült poétává.

Frenki kezében Testőri mester egy nagy hegedűjével a szoba egyik sarkában állott s a megadandó jelre várakozott, mialatt apja Hubayval beszélt. Külsején semmi feltűnő, semmi szembeszökő jellegzetesség. Szeme nem villogott, arca nem vallott koraérettségre, a gyermek nyoma sem volt mindannak, amit javíthatatlan tudósok kutatnak és okvetlenül megállapítanak, ha zsenivel állnak szemben.

A nyúlánk fiúcska az átlag magyar-tatár típus. Alacsony homlok, kissé bennülő, ferdén metszett szempár, szépformájú száj, egyenes orr, gondosan fésült, jól ápoltt emberke. Nagy hegedűje nem volt arányban vékony gyermek-karjával. Szerényen, illedelmesen állt ott, ezt apja bizonyára súlyos büntetések terhe alatt parancsolhatta rá. De szerénysége mögött ott ólálkodott a vágy, hogy kitegyen magáért. Elfogultság, lámpaláz nem látszott rajta.

Az apa végére jutott mondókájának; a propaganda után a valóság következett. Hubay biztatóan simogatta

meg a fiút, megkérdezte tőle, milyen zeneszámokat tanult be idáig, aztán felszólította, hogy kezdje meg előadását. Frenki felnőtt ember erélyével helyezte hegedűjét álla alá s abban a pillanatban, mintha összenőtt volna vele, mintha testének szerves tartozékává lett volna. Kis ujjai acélos rugalmassággal feszültek meg a húrokon, s az első nyirettyű-vonásra úgy szólalt meg a hegedű, hogy a vibráló, zengő levegő szinte magasba emelte a fiút és hallgatóit. Frenki az „Ave Mariá“-t játszotta és mindazokat a darabokat, melyeket atyja betanult vele. Hubay egy szót sem szólt. Végezetül a gyerek végigjátszotta Paganini „Caprice“-ját. Hubay keblére öleli a gyermeket, ölébe ülteti, haját simogatja. Nem győzi dicsérni és biztatni; érzi, hogy valami rendkívülivel találkozott, olyan kimagasló tehetséggel, amilyen eddig nem volt még keze alatt.

Vecsey Ferenc, a csodagyermek és későbbi nagy művész születési perce volt ez.

S ahogy Joachim annakidején azonnal felvette Hubay Jenőt mesterosztályába, úgy jelenti ki most ő is, hogy Frenki kiképzését elvállalja. Ezzel párhuzamosan a fiúnak a Zeneakadémiába is be kell iratkoznia.

Frenki boldog anyja ezt írja Hubaynak:

„Személyesen volt szándékomban megköszönni Tanár úrnak, amiért kisfiamat abban a kitüntetésben részesítette, hogy őt tanítványai közé felvette. Tegnap értesültem férjemtől, hogy nemcsak az a szerencse érte Frenkinke-t és vele együtt bennünket, hogy a legnagyobb művészek mesteri kezelése alá jutott, de hogy ezt mint atyai barát jószágaként élvezze; ezért elég hálás lenni, ezt megköszönni nem lehet. A fiú egész jövőjét, ha Isten engedi, dicsőségteljes jövőjét, Mesterének, tehát Tanár úrnak köszönheti majd egykoron. A mi hálánkra és köszönetünkre nincs kifejezés és kérem a jó Istent, hogy részesítse családjával együtt minden képzelhető jóban. Minden törekvésünk oda fog irányulni, hogy kisfiunk meg is érdemelje a kitüntetést, amelyben része van. Az ő kis szíve máris tele van szeretettel, Jenő bácsija és Róza nénije iránt és hogy ebben az érzésben a hála is tartós legyen, arra lesz gondunk.“

Héthónapi tanulás után Frenki egy növendékhangversenyen játszik. Tanári testület és közönség lelkesedéssel ünneplik és művészi oklevéllel hagyja el az intézetei.

Hubay azonban csak most vette őt igazán munkába. Egy esztendei alapos gyakorlat után a Lipótvárosi Kaszinóban léptette fel a fiút. A zeneszakértőket és zenekedvelőket is elragadta ez a csodagyermek. Az előadás befejeztével a kis hegedűművész mellett a Mestert is látni akarta a közönség, a Mestert, aki ezt a hegedűfenomént kiformálta. Az emelvény körül életveszélyessé lett a tolongás.

„Nem, hát ez lehetetlen!“ — kiáltotta Kerner István, az opera karnagya. — „Ez lehetetlen! Hiszen ez a kölyök mindössze tízéves!“

Hubay átkarolta tanítványát s néhány szellemes szóval válaszolt, melyek a lényegbe vágva s az egésznek értelmét megvilágítva arra a biztos szemre vallottak, mellyel Hubay az ilyen tünemények titokzatos műhelyébe pillantott:

„Hiszen ez éppen a különbség tehetség és zseni között!“

Néhány héttel e hangverseny után Hubay elhatározta, hogy a „Világcsodával“, ahogy Frenkit nevezte, nagyszabású hangversenyműsort tanul be és a fiút külföldre készíti elő. Szüleit meghívta Szalatnára, hogy az egész nyarat ott töltsék. A mester pedig a falusi csöndben azon fáradozott, hogy a legnagyobb és legritkább művészettel: a teljes odaadás művészetével a gyermek lelkében szunnyadó lényegét észrevétlenül öntudatra ébressze s a tudat alatt homályából napfényre varázsolja. Frenki zsenije úgy keljen életre, mint ahogy a bimbó virággá nyílik; a kertész jól ismeri tapasztalatszerezte tudásának határait s a természet végtelen hatalma szent sejtelemként él csak benne. És Hubaynak ezzel a szent sejtelemmel való zseniális kapcsolata sehol se nyilvánul meg egyszerűbben, szebben és szívhez szólóbban, mint éppen oktatói működésében: Miközben mint egyéniség teljesen homályban marad, a tanítvány leghalkabb megrezdülését lelki hallásán keresztül figyeli; itt egy vadhajtást nyes le, ott akadályt képező rögdarabot távolít el, hogy a palántát gyöngéden támogassa fejlődésében és fölösleges mun-

kától megkímélje s észrevétlenül azt a nemes kapcsolatot tolja előtérbe, mely közte és a művészet közt fennállott; a zene-imádó emberben megnyilvánul az a szellem, mely az élet bibliai értelmében vett szentségétől át meg át van hatva. Egyéniségének és világnézetének totalitása nem tűrte el, hogy megossa magát és részben ember, részben pedagógus legyen s e kettő idegen maradjon egymáshoz, mint ahogy ez tanítómestereknél gyakran meggesik. Tanítói munkájában mindig teljes ember maradt s amint igazán jó orvos csak jó és kiváló ember lehet, úgy ajándékozta meg ő is tanítványait — fiatalságának kimeríthetetlen tárházából, — atyailag, — emberi jóságával és lelki odaadásával, valamint hegedűművészete szaktudásával. Növendékeinek mindig mindent adott, mindig egész énjét akarta beléjük oltani — a maga részére nem tartott meg semmit.

Arról a nyárról, melyet Frenki mesterével Szalatinán töltött, néhány ékesen szóló fényképfelvétel maradt meg: a Mester négykézláb a földön, míg Frenki boldogan, nagynevet ve, hátára kapaszkodva hajtja és nógatja előre: a Mester lovacska, mely lovasával a kerten végigvágat, örömtől csillog az ő szeme is, hogy gyermekké válhatott és most kárpótolhatja magát azokért a játékokért, melyeket gyermekkorában elmulasztott. Ezek alatt a játékok alatt, melyeknek Meszelésében Hubay fáradhatatlan volt, tanulta Frenki azt, ami Vecsey Ferenc-cé, a nagy művészé formálta: a barátság, meghittség, a jóság és szeretet misztériumát. Az élet legmélységesebb titka vérévé vált s amíg ehhez hű maradt, áldott és ibdolg volt élete.

E nyáron azonban úgy élt, mint az Olympuson a naptól és bortól derűs istenek: a csoda egész nagyságában és szépségében indult fejlődésnek. Naggyá lett az ember, csodává a gyermek hegedűművész.

A tízéves gyerek 1903 októberében Joachim előtt játszott, ki mesterének, Hubay Jenőnek mestere volt.

„Tünelmény!.. .Hihetetlen! ...“ — így kiáltott fel az agg művész és Frenkire meredt. Úgy érezte, hogy most először került szembe a hegedű génuszával, a hegedűjáték atyamesterére, koronázatlan királyára ezt a hatást tette a kis Vecsey.

Október tizenhetedikén lépett először a nagy nyilvánosság elé Frenki, Berlinben.

„A terem szép“ — írja apja Hubaynak — „de akusztikailag nem a legjobb s mikor Frenki játszani kezdett, megijedtem, olyan erőltlenül hangzott hegedűje. De később már sokkal jobban ment minden s már az első tétel után kitört a tetszés orkánja. Joachim leányával az első sorban ült és ő adott jelt a tapsra. így volt Bach „Partitá“-ja után is. A „Carmen ábránd“ és Paganini „Boszorkánytánca“ után leírhatatlanul tombolt a közönség. Frenkinek ráadásul a Te „Mazurkádát“ kellett eljátszania s mikor a hangverseny végén a művész-szobába akart menni, a közönség elálta útját. Joachim kézenfogva vezette be a szobába és sokáig maradt velünk. A teremben tovább tombolt a közönség, a művész-szobába vezető ajtót be kellett zárni. Még azt kell közölnöm Veled, hogy Joachim a mi kis Frenkinket a közönség előtt össze-vissza csókolta, — az emberek ujjongása közben.“

Joachim magánkívül volt.

„Öreg ember vagyok“ — mondotta — „sokat értem meg, de ilyesmit sohasem hallottam. A fiúnak játszania kell az udvar előtt. A császárné hadd hallgassa meg ezt a csodát!“

Aztán elmondatta Vecseyvel, milyen módon oktatta Huhay a fiút és hogyan készítette elő a hangversenyre s végül meglegedetten bólintott:

„Persze, — a csoda a zsenivel került össze... Mondja ezt meg Hubaynak! Melegen üdvözlöm őt!“

Frenki apja, leveleiben kimerítően beszámolt minderről Hubaynak és boldogságtól áradozva így végzi:

„Hálával és örömmel közlöm ezt Veled, mert ez az este felejthetetlen diadalt hozott s ezt Neked köszönhetjük. Hálánkat semmivel sem mutathatjuk ki jobban, mint azzal, hogy szerte a világon azt fogjuk hirdetni: Nekünk magyaroknak nincs miért Párizsba, Prágába, vagy Berlinbe mennünk, inkább onnan jöhetnek mihozzánk. Mert, ha szegények vagyunk is és elnyomottak, nekünk is meg vannak nagyjaink s a hegedűművészet terén a nagyok nagyja a mienk: Huhay Jenő! ...“

Frenki nemsokára aztán a német császár és császárné előtt játszott. Apja, Hubayhoz írott leveleiben beszámol

arról, hogy Joachim lelkesedésében közösen hangversenyzett Frenkivel. A fiú játéka után a császár azt mondta Joachimnak, hogy nagyanyjánál gyakran hallotta az ifjú Sarasate-t játszani, de Frenki hasonlíthatatlanul zseniálisabb. A császárné összebarátkozott vele, sőt sűrűn levelezett a kisfiúval; leveleiben ez volt aláírása: „Tante Victoria“, míg Frenki válaszában így szólította meg: „Frau Tante!“ Frenki pályáján a jóslatokhoz mérten haladt előre; a fiú, kiért nagy karmesterek és (hangversenyügynökségek törték magukat, megerőltetés nélkül hódította meg a világot és nagy vagyont hegedült össze. De mindig vissza-visszatért Hubay Jenőhöz, hogy hangversenyműsorait vele vegye át; s az évek multával Mester és tanítvány barátsága egyre bensőségebbé mélyült.

Mégis Frenki túlbuzgó apja, Vecsey Lajos volt az, aki ezt a barátságot bizonyos diskusszió elindításával megzavarta. Ez a vita rendkívül tanulságos. Nemcsak emberi vonatkozásai miatt, hanem azért is, mert központjaiban — mint probléma — a csodagyermek áll. Megvilágítja tanítómesteréhez való viszonyát, felveti a kérdést, vajjon az ilyen tehetségnek egyáltalában van-e szüksége tanítóra és feloleli a pedagógia egész vitanyagát. Amikor tehát Vecseyről, a későbbi nagy hegedűsről és mesteréről, Hubay Jenőről van szó, az ember egy olyan probléma nyitját keresi, — mégpedig a legizgalmasabb példák egyikére támaszkodva, — hogy ezzel szinte az analízálhatatlant próbálja analízálni. Nincs erre más mód, mint a csodát tanítványban és tanítómesterében úgy megvilágítani, hogy az egésznek misztikumát leegyszeresítjük.

A csodagyermek problémának legnagyobbyszerű és legmaradandóbb értékű jelensége Mozart Wolfgang Amadeus volt; nem azért, mert négyéves korában már kisebb táncokat és kisebb zenedarabokat komponált, hanem, mert úgy produktív, mint reproduktív téren egyszerre bontotta ki titokzatos képességeit. Egyáltalában a zene a legalkalmasabb terület csodagyermek tanulmányozására. Händel, kit apja erőszakkal gátolt abban, hogy zenével foglalkozzék, mint autodidakta nyolcéves korában már nyilvános hangversenyen szerepelhetett és szülővárosa temploma számára minden héten egy Motet-

te-et írt. Haydn nyolcéves korában partitúrát olvasott; Cherubini tizenháromesztendős fejjel misét komponált; Méhul, egy franciaországi kisváros szakácsának fia, mint tízéves gyermek, mesterien játszott orgonán, Rossini tizenkettedik évét töltötte be, mikor első operáját szerzte, a hétéves Hummel Mozartra olyan hatást gyakorolt, hogy házába fogadta és tanulmányait személyesen irányította. Reprodukáló csodagyermeknek se szeri, se száma: Liszt, Rubinstein, Schumann Klára, Joachim, Sarasate, Wieniawsky, Hubay maga, Thalberg, Chopin, Mendelssohn, Garenno Teréz, a brazíliai Dengremont, Koczalski Pál, Hubermann Broniszláv, Ellmann, Zimbalist, Heifetz, Jehudi Menuhin, — hogy csak ezeket említsem. De Vecsey ezek között is kivétel volt: mint csodagyermek már szellemileg érett és felnőtt volt. És nem tündöklő technikája, hanem koraérettsége ejtette bámulatba az emberiséget.

Vecsey halála után mestere, Hubay ezt írta róla: „Vecsey Ferenc négyéves korában vette kezébe az első hegedűt; később apja tanítani kezdte s egy évi oktatás után hozta el hozzám a kisfiút. Mikor a gyermek 8. évét betöltötte, én vettem át tanítását, — három évig volt a növendékem.“

A tízéves Frenki világsikereinek leírása után így folytatja:

„Apja (felismerte annak fontosságát, hogy fiának szakadatlanul tanulnia kell s ezért egész családjával falusi birtokunkon töltött úgyszólván minden nyarat, hol a fiú nyugodtan élhetett tanulmányainak és programját az eljövendő hangversenyévadra előkészíthette.“

Ehhez egy zene-esztéta a következőket fűzte: „Vecsey művészetét csak részben köszönhette a természet adományának; azonfelül legnagyobb részben Hubay Jenőnek, a hegedűs csodák és csodahegedűsök ördögös kreálójának. Valami sajtósági művészi atavizmus van abban, hogy Hubay, amióta lemondott a nagy külföldi turnék diadaláról és virtuóz babérait felcserélte a pedagógus egyszerű cserfalevelével, mennyire bele tudta oltani zsenijét és tudását legtehetségesebb növendékeibe. Az ő exekutív művészete, csodás előadása és technikai virtuozitása afféle művészi lélekvándorlás útján

tovább él nagyszerű tanítványai játékában s mintegy megifjodva, Phönixként fölélévedve fölkelte önmagát növendékeiben.“

Vecsey zenei génusza már gyermekéveiben kimeríthetetlennek bizonyult; a művészetiben, valamint az életben való elindulása mesteréhez, Hubay éhoz volt hasonlatos. Mikor Berlinben először lépett föl, Eberhardt professzor ezt írta róla:

„Gyermekek láttam a pódiumon, de hallani tökéletes játéku mestert hallottam. Vecseyt más hegedűsökkel össze sem lóhet hasonlítani, mert művészete az abszolúton alapszik és teljesen egyéni. Ennek a csodának mestere, Hubay Jenő mellett, a jó Isten volt tanítója.“

Eberhardt okos szavai állítják föl igazában a problémát. A zseni mindent magával lioz e világra és sohasem egy rendszer eredménye, — ám, Brunner Konstantin szerint: „Élni annyi, mint nyolcvan éven át tanulni.“

„Zseni“ és „csoda“ — ezek csak szavak.

Hogy látta Hubay, aki maga is csodagyermek volt, az ilyen tüneményt? Mit jelentett számára a „gyermek“ és mit a „csoda“?

„Szilárd a hitem, hogy minden lehetséges, minden igazi művész egykor csodagyermek volt. Egyiknek tehetsége korábban bontakozik ki, másiké később. Előnyös befolyás, ha a szülők maguk is zenével foglalkoznak, ebben az esetben korábban jelentkezik és válik éretté a talentum. így Mozart esetében bizonyára atyja szeretetteljes figyelme kellett fel zenei tehetségének korai fellobbanását. Más zeneértő család köréből, főként a mostani korban, mikor a csodagyermek-kultusz kereseti forrássá vált, már a gyermek leggyengébb zenei érzéke is üzleti spekuláció kiindulópontja. Innét van az, hogy első zenei intézetünkben öt-, sőt négyéves gyermekeket, mint „még eddig páratlan zenei tehetségeket“ mutatnak be.

Hosszú pedagógiai működésem folyamán számos tehetséges gyermeket láttam felnőni és megállapíthatom, hogy a valódi tehetség megítélésében sohasem tévedtem. Vecsey Ferencet édesapja nyolcéves korában mutatta be nekem. Az atya maga is

lelkes szeretettel csüngött a hegedűn és boldog érzéssel telt el fia zenei hajlamának első megnyilatkozására. Miben állnak e megnyilatkozások? Rendszerint ugyanazok. A szülők azt mondják, hogy a gyermek két-hároméves korában főzőkanállal hegedült, ujjával fazekakon dobolt és csak zenei dolgok érdekelték.

Csodagyermek? Mind más és más, mégis mind egyforma; mert hisz a művészet örök-egy, ha más előadói modorban jelentkezik is. Tanulságos statisztikát lehetne összeállítani arról, hogy az igazi zene-talentum mindig korán, a legelső gyerekkorban jelentkezik. Csodagyerekek nem ismernek lámpalázat. Gyerekek, tehát nem érzik annyira a felelősséget, a kockázatot, ösztönük, zsenialitásuk uralja őket, nem a meggondolás. Kivétel nélkül roppant szorgalmasak. Biztatni, serkenteni egyiket sem kell — ambíciójuk maguktól is viszi őket; hivatásukat, missziójukat mélységesen érzik... s éppen olyan irigyek, féltékenyek egymásra, mint a nagyok! Gyerekek és még sem olyanok, mint a többiek, mert annyi fantáziával, annyi öntudatos, vagy öntudatlan noblesse-oblige-zsel rendelkeznek, hogy ez automatikusan elkülöníti őket kortársaiktól. Csalódni? Persze, csalódás is ért azért egyik-másikkal, mint a kertészt, aki egy szép virágos fa termésében reménykedik s a fácska egyszerre elsorvad...

Kiváló tanítványaim mindig akadtak, de legtöbben, ha jól is hegedültek, csak fokról-fokra haladtak, nem törtek fel egyszerre, nem ragyogtak fel máról-holnapra szinte kész tökéletességgel, szuggesztív és elemi erővel, mint a csodagyerekek. Amit megtanulni nem lehet, amire születni kell: az hiányzott belőlük... A csodagyerekeket fel kell tudni fedezni, azaz fel kell fedezni bennük a csodát. Pártos István a csodagyerekek között is csoda volt. Eleinte nem az én tanítványom volt és a Zeneakadémián nem ment csodagyerek számba. Az előkészítő-tanszakra hétesztendőskorában vették fel; amint ezt elvégezte, tanára ugyan nekem ajánlotta, de csak mint igen szorgalmas és tehetséges ifjút,

nem mint valami hegedűcsodát. Ezért állíthatom, hogy a csodagyereket fel kell tudni fedezni. Hogy Pártos az volt, erről engem egyrészt hihetetlen technikai teljesítményével győzött meg, másrészt a művészet minden belső titkának mélységes megértése révén. Óráról-órára 10—15, sőt több gyakorlatot tanult meg s azokat kotta-nélkül játszotta. Tudva-lévő, hogy a gyermekek nem nagy kedvvel játszanak gyakorlatokat. Pártos azonban nagy érdeklődést mutatott az étud-ök iránt is és a nehézségeket játszói könnyűséggel győzte. Tizenhároméves korában alig volt nevesebb mű, melyet kotta-nélkül előadni ne tudott volna. Tehetsége minden külső behatás nélkül tört magának utat.

A tehetséges gyermekek lelki élete mint kiválóan intenzív jelenség tűnt fel előttem. Minden után érdeklődnek, szívesen hallgatják a zeneművészet mestereiről szóló magyarázatokat, anekdotákat s elbeszéléseket, úgy a tanulmányban, mint az egyes művek értelmezésében teljes komolysággal fogják fel dolgukat.

Hihetetlen ambíció járja át őket, dolgukat mindig jobban akarják csinálni, mint akárki más. Valóban nincs meghatóbb, mint azt látni, hogy ezek a kis emberkék az előadás alatt micsoda művészi entuziazmusban gyulladnak ki. Mindenesetre, ha a hegedű tokjába kerül, megint gyermekké lesznek, pajkosak, ugrándozók, ujjonganak és füttyülnek s nem gondolnak többé a lelkesültségnek éppen az imént átélt meleg perceire. Sohasem tapasztaltam, Tiogy az erotika e gyermekek művészi koraérettségére befolyással lett volna. Ellenkezőleg, a tanulás, az ambíció és a sok nagy benyomás annyira igény beveszi erejüket és energiájukat, hogy meggyőződésem szerint e tekintetben a normálisan fejlődő gyermekek megelőzik őket.

Felfogásom megegyezik mesteremnek, Joachim Józsefnek nézetével, hogy valamely tehetség értékének döntő megítélésében annak csak teljesfokú ki-fejlődése után lehet határozottat mondani, de a tanítóban meg kell annak az adománynak lenni, hogy

a szunnyadó tehetséget fölismerje, — akkor idejekorán fölébresztheti. Növendékeim között egész raja akadt a csodagyermeknek, közöttük Vecsey, Rubinstein Erna, Pártos, kinek rendkívüli tehetségéről már ötödik órája után meggyőződtem.

Volt idő, amikor papák, mamák egymás kezébe adták nálam a kilincset, hogy öklömnyi nagy csodákat prezentáljanak. Sőt, egyszer egy hölgy azzal állított be hozzám, hogy leánya csodás hangon énekel Wagner melódiákat, nem hallgatnám-e meg. Kérdésre, milyen idős a csoda, a lelkes mama ezt felelte: „Másfél éves! ...“

Ha legsikeresebb tanítványaim, Geyer Stefi, Vecsey Ferenc, Szigeti József, Telmány, Rubinstein Erna, Waldbauer, Pártos, Brown Edy, Zathureczky s a többiek során végigtekintek, hogy tanítómesteri és zenepedagógiai munkálkodásom tapasztalatait kifejtssem, mindenekelőtt azt kell kiemelnem, hogy általános szabályokat itt felállítani igen nehéz. Az első nehézség például: A tanító arra törekszik, hogy saját rendszerét, annak különleges irányító princípiumait minden növendéknél érvényesítse, az ifjú zenész egyéni tulajdonaira és képességeire való tekintet nélkül. Ezzel szemben nyilvánvaló, hogy ez a növendék a technika bravúrával, amaz a tónus kristálytisztaságával, harmadik az átérzés mélységével, negyedik pedig e tulajdonságok egynéhányának párosításával fejlődhetik művésszé. Minden zenepedagógusnak fontolóra kellene ezt vennie.

De a tanítómester szemében döntő fontosságúnak kell lennie — a növendékek különböző egyéniségére gondolva, — a kompozíció-anyag megválogatásának is. A tanárnak úgy kell megválogatnia a kompozíciókat, hogy azok a növendék művészi egyéniségének, vérmérsékletének, tehetségének megfelelőek legyenek. Némelyek a klasszikusok felé hajlanak, mások a virtuózok felé. Világhírű mestereknél is így van ez. Joachim a klasszikusokat játszotta, Paganini szerzeményeinek, vagy más eféléknek nem jutott hely műsorában. Ernst, Sarasate, Wieniavsky ezzel szemben legszívesebben bravúros zenedarabokkal

szerepeltek a dobogón. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az inkább technikai készséggel megáldott növendékek ne foglalkozzanak a klasszikus zeneirodalommal és a klasszikusságra hajló tanítványnak is át kell vennie a virtuózok műveit. Egy a fő: Nem szabad, a tanítványt erőszakolni.

A zenei nevelésnek alaptörvénye: a természetesség hangsúlyozása. Semmi sem szép, ami betanult, merev, vagy kényszeredett. A vonónak könnyedén kell a hegedűn mozognia. A megmerevedett mosoly: vigyorgás. Feszés tartással nem lehet jól táncolni, se sportolni, de még járni se. Hát még hegedülni! Hisz vannak mereven játszó hegedűművészek, de ezek igazi nagyságra sohasem tudtak felemelkedni. Nem is annyira a karok tartása fontos. A játék könnyedségének mindenekelőtt a tíz ujjban kell gyökerznie.

A hegedűművész játéka annál értékesebb, mennél többet vegyít előadásába egyéniségéből s ezt a technika tökélyével, biztonsággal és nyugalommal köti össze. Ahol ezek a kvalitások már a növendékben jelentkeznek, ott lép előtérbe a csodagyermek tüneménye. A technikai előkészület azonban sohasem lehet pótolni. Tagadhatatlanul akad autodidakta is, — elég szép számmal, a virtuózságig fel is emelkednek, — de a hamisítatlan nagy művészet magaslatára soha. Sokkal több veszedelem környékezi a fiatal zenészt, semhogy állandó istápolás nélkül a magasiba tudjon nőni. A facsetének támaszra van szüksége, különben törzse könnyen elgörbül.

Milyen legyen a mester?

Nincs erre általános szabály. Akadtak kitűnő zenepedagógusok, kik maguk nem voltak előadó-művészek és nem is komponáltak. De példátlanul jól ismerték hangszerüket s így nagy sikereket értek el. Ilyen mester volt Massart Parisban, Böhm, Joachim tanítója Bécsben és a kiváló Sefcik. Általában azt lehet mondani, hogy a virtuózok nincsenek jó hatással tanítványaikra, mert elméleti vonatkozásban gyöngéik vannak s növendékeikbe is beleplántálják ezeket a gyöngéket. Növendéknek előjátszani maga-

ban semmit sem használ, mert az nem tudja követni mesterét.

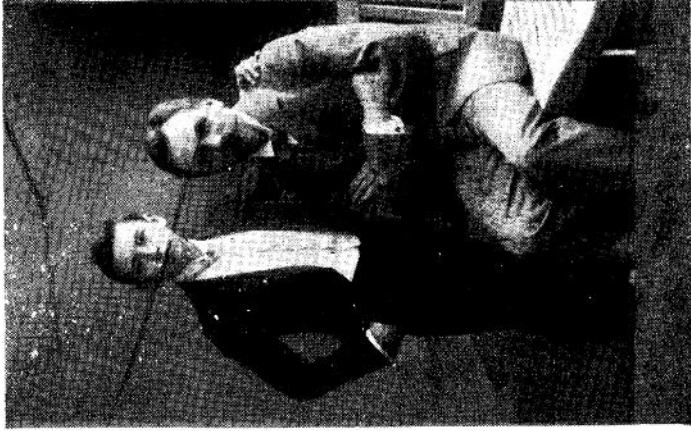
A zenepedagógia legnagyobb mestereinek Lisztet, Joachimot és Vieuxtemps-t tartom. Meg volt bennük a képesség, hogy tudásukat tanítványaikra ruházzák át. Ezek a szó legszorosabb értelmében mesterek voltak. Egyesítettek magukban mindent, amit művészetük teremtő erőben, formálni tudásban és nevelő hatásban adni tudott.

Én, tanítványaimnál fősúlyt a természetességre fektettem, arra a nagy könnyedségre, amit manuális virtuozitásnak neveznek. Erősíteni, — de nem erőszakolni, — ez volt a rendszerem. Sokan jöttek hozzám megkínzottan, meggyötörten más iskolákból, mert naponta hat, hét, nyolc órát kellett gyakorolniuk, egyre és egyre gyakorolniuk. Az én tanítványaim derűsek és boldogok. Azt mondom nekik: a hegedűjáték *játék* legyen, nem szabad robotnak lennie. Baromi munkával nem tesz szert az ember virtuozságra, ennek előbb-utóbb az idegek adják meg árát: a ragyogó csak-technikus összeomlásával. Napi négy óránál többet a növendék ne gyakoroljon. Ha ennyivel nem boldogul, egyszerűen nem született erre a pályára. Minden egyes tanítványomnak magyarázom: a szép, könnyed lépés teszi természetessé a járást, a táncban is legszebb a legtermészetesebb mozdulat. A tanítványok így nem fáradtak, szellemileg frissek, — amire nagy szükség van, — és fokongint sajátítják el a technikát. Ezzel párhuzamosan muzikalitásukat is fejleszttem. Zongorázni tanulnak és az elméleti részre is jut idő, mert rendkívül nagy súlyt helyezek a szellemiekre is.

De hogy a „rendszerre“ térjek vissza: a legtöbb hegedűtanár azt állítja, hogy valami különleges titka van. Ami engem illet, habozás nélkül bocsátom prédára titkomat. így szól: Tartásban, előadásban megakadályozom az ujjak s a vonó vezetés merevségét és nem *tanítom*, hanem fölébresztem a természeteset.“

Hubay Jenő Geyer Stefivel.

Hubay Jenő Veeszy Ferenczel.

Hubay Jenő Szigeti Józseffel.

Természetességet fölébreszteni annyit jeleni, mint a természetet munkájában nem zavarni. A tanító Sokrateshez járt légyen iskolába, ki tanítványaitól tanul, mint Sokrates, aki minden emberen okult, kit Athén utcáin, terein megállított, hogy kikérdezze. Sokrates ezt oly módon tette, mintha ő lett volna Görögország legműveltelebb és legeggyűbb embere, viszont minden zsák-hordó napszámos nála okosabb és műveltebb. Ha Xantippjától el tudott szabadulni, tanítványaival napi dolgok után igyekvő emberek közé elegyedett; hol egy rabszolgát, hol egy hetérát, katonát, vagy kofaasszonyt állított meg, pompásan érezte magát a foltozó varga műhelyében és — kérdezett. Kérdezett, és amazokat hagyta beszélni.

Sokrates: Oh, kedves Phaidros, honnan vájjon és hová?

Phaidros: Lysiástól jövök, oh Sokrates, s most kedvtelve sétálok egyet, ki, a város határába.

Sokrates: És hát mit műveltetek? Vagy úgy értsem, hogy Lysias beszéddel tartott jól benneteket?

Phaidros: Megtudhatod, ha időd engedi, hogy elkísérj és végighallgass.

Sokrates: Hogy engedi-e időm? Csak nem gondolod, hogy sürgősebb dolgom lehetne annál, mint Lysiaszal való társalgásodról tudomást szereznem?

E kérdésekkel kezdődik „Phaidros“, — minden idők legcsodásabb mélységű párbeszéde, melyet Platón hűségesen feljegyzett. Sokratesnek nincs sürgősebb dolga, minthogy a fiatal Phaidros beszédét hallja, — ő, a Mester, meg akarja ismerni a tanítvány gondolatait: tanítatja magát, — látszatra, — hogy taníthasson. Sokrates tisztán lát, kicsinynek tünteti föl önmagát s a másikat nagyoknak s éppen, mert amaz a kicsi, beleesik a csapdába és mit sem vesz észre. Egy rabszolgát, ki a geometriát még hírből sem ismeri, kérdéseivel odáig visz, hogy ennek a tudománynak alaptételeit válaszaiban világosan, hibátlanul fejt ki, mintha jeles tanuló volna. Mert Sokrates azt állítja, hogy minden tudomány és minden gondolkodás az ember lelke legmélyén nyugszik, csak föl kell fedezni és ki kell bányászni.

S nem ezt teszi-e Hubay is a csodagyermekkel és lelkükben szunnyadó csodával? „A természetességre fektetem a fösúlyt“, — mondja Hubay — „tartásban megakadályozom az ujjak s a vonóvezetés merevségét, — nem tanítom, hanem fölébresztem a természetességet.“

Ez Sokrates rendszere.

„Fogd meg a gyilkost!“ — kiáltja feléje valaki.

Sokrates azonban futni hagyja s a hozzá közeledő üldözőtől ezt kérdi:

„Mi az, hogy gyilkos?“

„Annyit csak tudhatnál, hogy mi a gyilkos! Az olyan ember, aki öl!“

„Ahá“ — mondja Sokrates — „egy mészáros.“

„Ördögöt, olyan embert értek ezalatt, aki egy másik embert megöl.“

„Szóval katona.“

„Dehogy is! ... Olyan ember, aki békében öl meg egy másikat.“

„Persze ... a hóhér, ki a bűnöst kivégzi.“

„Hallod-e, ne mérgeíts! ... Olyan ember, aki egy más ártatlan embert házában megöl.“

„Most végre megértettelek: — az orvos!“

Így kelti fel valakiben a természetességet. Sokrates: bába, — aki a gondolat megszületésénél segédkezik s a gondolat természetellenességét gátolja meg, míg Hubay a hegedülő ujjainak és vonójának merevségét.

Sokrates sohase írta le egyetlen oktató tételét se, s ha tanítványa, Platon, nem jegyezte volna le híven követőivel folytatott beszélgetéseit, akkor csak nevéől tudnánk, de gondolatait nem ismernők. S itt tart közösséget Jézus nagy elgondolásával: embereket az élő matériában kiformalni s lemondani a műveknek irodalmi formába való öntéséről; s ámulatot keltő módon így lett a két legnagyobb lemondásból — a leghősibb irodalom két legnagyobb alakja, legnagyobb hőse: elevenebben, meggyőzőbben élnek, mint az összirodalom egyéb, életől legjobban duzzadó alakjai együttvéve.

Görög tragédiák, Goethe, Shakespeare, Dosztojev-szkij alakjai mind-mind eltörpülnek Krisztus és Sokrates tragédiája, a két legmegrázóbb tragédiának két hőse

mellett. A négy evangélista műveletlen ember volt, semmi közösségük sem volt az irodalommal, de Jézus misztikus zsenijének tekintete elpihent rajtuk s a transzfiguráció csodája abban a pillanatban bekövetkezett. Az evangélisták felfogták a rájuk áramló fényt és mint prizmák, földi színekre bontva dramatizálták és Jézus Krisztus ezzel lett számunkra élő emberré.

Platón pedig, a nagy hallgató, a beszéd hatalmát kapta Sokratestől ajándékba, mellyel hozzá és többi tanítványaihoz szólott. Krisztus és Sokrates két legnagyobb tanítómestere volt annak a pár embernek, kik regényes, véletlenadta környezetüket jelentették, tanítói a kisembernek, a műveletlennek, vámszedőnek, vagy kézművesnek. S az emberiség legnagyobb tanítóivá lettek, mert lemondottak az irodalmi babérról, hiúságról. Lélekidomárok voltak, mert odaadták, odaajándékozták magukat az embernek, az emberiségnek, mert életükben meg tudtak halni, ezer halállal. Így élték meg ezernyi föltámadásukat s föl fognak támadni az emberiségben, amíg csak emberiség lesz. Aki így tanított, az önmagáról mondott le, hogy másoknak életet adhasson: az eucharisztikus csoda a kenyérral: Krisztus teste; a borral, Krisztus vére.

Ez a világnak két legmagasztosabb csodája és világtörténelmi jelentőségű legnagyobb példái a tanításnak. Aki tanító akar lenni, csodát formálni, — hegedűvel, vagy anélkül — annak e legmagasabb iskola értelmét fel kell fognia; ezt sem az egyetemeken, sem a zene, sem a képzőművészeti főiskolákon nem tanítják, — tanterme: az evangéliumok s a tanítás nyelve: Szeretet. Szeretet a varázsige, Krisztusi szeretet; s ha Sokrates Platón útján beszél, akkor ennek Erős a neve s a két szó között különbség nincs semmi... „S ha szeretet nem volna bennetek, csengő ércből való kolomp lennétek csak...“, a nagystílű tanítómester titkának neve: Szeretet! . . .

Mindenfajta csodagyermek nagy tanítója volt Hubay. Tanítója csodálatraméltó gyermekeknek, akik férfiaknak, asszonyoknak, felnőtteknek mondták magukat, de gyermekek maradtak: valamennyien szerették őt s ez a legbiztosabb jele annak, hogy nagy tanító volt.

Párisi ifjúságának esztendeiben „grand garçon aux yeux étonnés“, akiből világosság áradt s ki titokszerű módon valahogy egykép volt zeneileg fiatal és sugárzó, amint azt Szomori Dezső írta róla: amerre csak járt, szebben' süttött a nap, — a nap barnaszemű gyermeke volt, kinek szemét mindenki kéknek látta. Férfiak, nők charmeur-nek, a győzelmes, elbűvölő mosolyú Hubaynak nevezték és akik mosolyának varázskörébe kerültek, belső nagysága, zenei fiatalsága láttán meghatódtak és szerették őt. A charaieur bája csak ráadás volt benne, semmi több; varázsereje a mélyben gyökeredett és erre a mélységre eszméltek rá tanítványai, kikkel azt a csodát vitle véghez, hogy nagy művészekké formálta őket. Hubayt, a tanítót, szenvedélyesen szerették növendékei, mert sohasem csak a hegedűjáték mestere, hanem barátjuk, tanácsadójuk, támogatójuk volt. Nem egyszer apjukat, anyjukat pótolta. Zenével és szeretettel keltette őket új szellemi életre és amikor azon fáradozott, hogy ujjaik és vonóvezetésük merevségét meggátolja, ugyanakkor sokkal nagyobb bajtól óvta meg őket: lelkük megmerevésétől. Először lelküket szabadította fel. A lebilincselő mosolyú charmeur ezt úgy érte el, hogy a növendék mit sem vett észre addig, amíg föl nem eszmélt. De akkor boldog örömmel jött rá, hogy „tanár urát“ milyen mélységesen szereti s hogy nem is tanár, hanem: ember. Valami egészen különös ember, akit nem lehet nem szeretni. S a fejletlen kicsi lélek azon melegében nagygyá és szabaddá lett, — hogy maradhattak volna ilyen körülmények között ujjacskák és vonó merevek? Lélek és szív szerszámaivá hasonultak át, melyeknek egyéb gondjuk se volt, minthogy fogólap és hegedűnyereg között is köszönetet mondjanak. Minden futam egy-egy diadalmi futam a mester nagyobb dicsőségére. És ez a mester négykézláb állott, hogy Vecseynek lovacskaul szolgáljon, egy szegény tanítvány számára gyűjtést rendezett, a harmadiknak szép állást szerzett. A könnyelműsködővel, aki mindig nehézségekkel küzdött, apai szeretettel bajkolódott és magánügyeivel bibelődött, visszas helyzeteiből a mester szabadította ki.

A mindennapi hanglétra, Kreutzer, Rhode étüdok és Paganini mellett ez is együttjárt a tanítással, mely

nem ismert rendszert. Az ilyen oktató mellett hogyan kerüli volna ki ebből az iskolából a nagy hegedűművészek egész sora, hogyan lett volna a Hubay-iskola mindenki szemében csoda, melynek bámulattal adóztak? A tanító órát, — a mester életet ad: s ezek között a legnagyobbak az „örök élet szavát“ adják, a felszabadulás, a megváltás varázsigejét. S e megszámlálhatatlan varázsigeik egyike hegedű alakjában testet öltött: Hubay kezébe nyomta tanítványának a legnagyobb követelmény kíséretében: Játssz szabaddá magad! „A gyakorlat rendszerét“, a „Virtuozitás iskoláját“ nem írta meg soha.

Hogy csinálta ezt? A tanítvány válaszoljon e kérdésre. Először is Hubay olyan tanítványa, aki maga is tanítónak lett, Kemény Rezső a Zeneművészeti Főiskola tanára. Ezt mondotta:

„Ahogy hegedült és ahogy a kamarazenét művelte, úgy tanított is Hubay. Egy csomó tanulmányi darabot és etűdöt írt, melyek elsősorban hegedűművészi fantáziával teltek és rendkívül hasznosságuk mellett még sem gépies biztonságot nyújtók. Etűdjei a formák szigorú betartásával íratnak, zenei tartalmuk tételes feldolgozása és méltó társai Kreutzer, Rhode, Gavinié és Paganini etűdjeinek. Idevágó munkái nagyrészt hangversenyre is alkalmasak, mint Chopin vagy Liszt etűdjei. Csak természetesen, hogy olyan fajsúlyú tanítómesterek, mint Wjhlhelmy Ágoston Londonban, Auer Lipót Szentpétervarott, Hubay műveit iktatták tantervükbe s legjobb tanítványaikkal játszatták.

Minthogy, született komponista volt, nem szerette tanítványait olyan tananyaggal kínozni, vagy olyan gyakorlatokra kényszeríteni, melyek a hegedűjáték mechanizálódását eredményezhették. „Nem a kezeket, a zenét fejlesztem, a kezek maguk is kifejlődnek a zenével!“ — ezt ismételte sokszor. Hogy milyen igaza volt, világhírű tanítványainak légiója bizonyítja. Hubay csak olyan hegedűsöket nevelt, akiknek a technika csak eszközül szolgált az igazi cél elérésére.

Auer Lipót kérlelhetetlen szilárdsággal követte ugyanezt az elvet, felszabadította tanítványait. Ezért rokon az iskolája Hubayéval és Auer is olyan hegedűművészekkel ajándékozta meg, világot, mint Huber-

mann, Elmarni. Zimbalist, Heifetz, az édesen tovaömlő, felszabadító kantiléna művészeivel. Sőt, ha Hubermann azt erősítgeti, hogy sohasem tanult, ez is Hubay álláspontjának diadalát jelenti: a tanító semmi, a tanítvány minden. Szó sincs róla, Hubermann is tanult, csakhogy mestere, Auer, olyan nagy oktató volt, hogy Hubermann, a növendék észre sem vette, hogy tanítja. Auer is azt tette, amit Hubay: ösztönszerűleg érezte meg tanítványa lényiségét, hajlandóságát és segítségére volt azok kifejlődésében. Szóval, intuitíve találta el a jó, a helyes irányt és ha az ember elfogadja Hubermann állítását, hogy tanító nélkül lett nagy hegedűművésszé, akkor viszont Hubayra állhat az, hogy rendszer és tervszerű tananyag nélkül vált nagy pedagógussá.“

Az életrajzíró itt félbeszakította a professzort, aki Hubay tanítványa volt:

„A tanítás nagy művészetének legfőbb lényegét határozták meg ezek a szavak s azt a rejtélyt is megoldották, hogy Hubay minden egyes világhírű tanítványa miként őrizhette meg egyéniségét. Geyer Stefi, Vecsey Ferenc, Szigeti József, Zathureczky Ede ugyan munkás alakjai, képviselői a Hubay-iskolának, annak minden jellegzetessége fellelhető bennük, de velük született sajátlagos, csak bennük meglévő hajlandóságaik érintetlenek maradtak; sőt minden egyes esetben gondosan kidomborítottaknak mondhatók. Auert kivéve, ezt egyetlen mesternél sem lehet megállapítani, mert tanítványaikat valamennyien a maguk képére formálták. Legzembeszökőihb volt ez Sefcsik tanítványainál, mert ez a mester a technikai résznek a zeneit teljesen alárendelte“

„Úgy van“ — helyeselt Kemény tanár. — „Tekintsen csak Flesch Károly e kétkötetes munkájába: „A hegedűjáték művészetébe.“ A második kötetben tanítóról és tanításról sok okosat és helyeset mond. Itt az oktató sok mindent találhat tónusérzékről, kézügyességről, emlékezőtehetségről, asszociációs 'képességről, lámpalázzról, ujjrakásról, vonókezelésről, térbeli és testi gátlások minden fajtájáról, autoszuggeszcióról, — egyszóval, Flesch ebben a művében a hegedűművészet összességéről a legkimerítőhb analízist adta, ennél alaposabb idevágó forrásmunka el sem képzelhető. Nézze ezt a passzust: ...az

ember a művésztől elválaszthatatlan, emberi egyénisége a művészetben művészi áthasonulás; ezért lesz szükség-szerűvé, hogy a mű hangulatbeli tartalma és a művet tolmácsoló egyénisége összhangban legyen s ebben az értelemben vannak Beethoven-, Bach-, Chopin-, Paganini-játékosok.“ Flesch rendkívül érdekesen fejt ki: szubjektív játékmódor az egyéniség kihangsúlyozása — az objektív pedig a műé; és mindjárt hozzát teszi: Joachimot objektívnek nevezték, holott önhatalmúlag szubjektív volt.“

Megint csak félbeszakítom őt, hogy Hubay egyik, feleségéhez intézett, leveléből olvassak neki:

„Ostende, 1907. aug. 17. Ma délelőtt váratlanul tudtam meg, hogy szegény öreg Joachim csütörtökön elhunyt s most már a mennyországban rendezhet kvartett-estéket. Beethoven roppant örömmel fogja meghallgatni, de nincs kizárva, hogy némi kis nézeteltérések fognak közöttük felmerülni. Tagadhatatlan, hogy vele egy nagyon előkelő és nemes iskola dől romba s én részemről legnagyobb bámulattal hódoltam művészetének. Azonban, mint minden nagy embernek, neki is voltak gyöngéi, melyek a nevetségességig mentek; sokszor azt a látszatot keltették, mintha nem is egy lángész, csak egy roppant iskolázott és fegyelmezett mesterember volna. De a két vég között volt az igazság!”

Kemény tanár helyeslőleg bólint:

„Ennél hívebb arcképet, mint ezek a szüksézávú mondatok, Joachimról nem is lehetne festeni. Magam is úgy vélekedem, mint Hubay:

A nagy tanítónak emberismerőnek kell lennie, aki tudja, hogy minden interpretáló zeneművész önnön tanítványa kell, hogy legyen, — „önmagadtól megszabadulni úgy sem tudsz!“

Hubay legfőbb elve is ez volt: „Ne is akarj magadtól megszabadulni, maradj meg annak, aki vagy, sőt éppen tanítómestered segítségével maradj meg az“. Lássa: az eszes, szorgalmas és alapos Flesch Károly egy nagy művet írhatott a hegedülés művészetéről, szinte mikroszkópon keresztül analizálja, legrejtettebb zugaiba

is beletekint, ismeri összes veszedelmeit, zátonyait, betegségeit, de azok gyógyszerét is, — tudni tud mindent, de sohasem volt hírnévre jutott növendéke. Hubay nem írt kétkötetes munkát a hegedülés művészetéről, pedig természetesen ő is tudta mindazt, amit Flesch, ösztönszerűleg tudta és alkalmazta is. A hegedűjáték művészetéről szóló munkája: önmaga és tanítványai, akik mesterekké lettek...

Hubay megmutatta, mit hogyan kell csinálni. Ha Stradivarija nem volt kéznél, növendéke hegedűjén, de azt csak pillanatnyi segédeszközzül használta. Felfogását, játékmodorát nem erőltette tanítványaira, mert az az emberi és művészi adottságok által determinált.

Jól emlékszem, hogy Hubayné egyszer megkérdezte férjétől, miért engedi Vecseyt merev karral játszani, mikor minden növendéke csuklója oly tökéletesen felzabadt. Hubay ezt válaszolta:

„Miért erőltessem őt a könnyed csuklóra, mikor merev karral is mindent tökéletesen csinál — épp oly tökéletesen, mint azok, akik csuklóból játszanak.“

Már rég kollégája voltam a Zeneművészeti Főiskolán, mikor Bach szonátainak átdolgozását ezzel adta át nekem:

„Átadom neked a Szóló-szonáták kiadását és kérlek használd fel az oktatásnál. De hogyha itt, vagy amott nem értenél velem egyet, kérlek, csak tartsd magadat saját felfogásodhoz és munkámmal ne hagyd magad befolyásoltatni.“

Hubay utódja, tíz éven át asszisztense a Zeneművészeti Főiskolán, a Mester halála óta nemcsak a mesterosztály vezetője, de nagy hagyományainak őrzője is: Zathureczky Ede, Hubay legjobb tanítványainak egyike, aki Európában és Amerikában nagy sikereket aratott, így beszél:

„Hubay Jenővel való találkozásom életem sorsdöntő élménye! Hatéves koromban kezdtem hegedűt tanulni, de ha tizenhároméves koromban nem kerülök Hubay elé, sohasem lett volna belőlem hegedűművész. Hatalmas egyénisége és szuggesztivitása vezetett. Hogy mit jelentett mesteriskolája, arról ma már nem kell beszélni. Egy csodálatos művész-nemzedék nevelésével úgy szólt bele a

nemzetközi zenei élet kialakulásába, hogy Budapest sokkal lendületesebb lett, mint Berlin, Bécs, vagy más híres zenei központ hasonló intézete, Hubay iskolája a nemzetközi zenei élet fókuszában állt és a Mester az egész világról összesereglett tanítványok raja vette körül. Kivétel nélkül rajongtak érte! Mikor Hubay asszisztense lettem, ez azt jelentette, hogy mint egészen fiatal ember a világ legnagyobb zenepedagógusának oldalán dolgozhatom és én végtelenül boldog voltam.

Tanítói készségére jellemző, hogy növendékei sohasem félték esetleges kritikájától, hanem ellenkezőleg, alig győzték várni a percet, melyben előtte játszhatnak. Ha nagyritkán előfordult, hogy egyébirányú, hallatlan elfoglaltsága miatt egy-egy órája elmaradt, növendékei kétségbe voltak esve. Ő azonban az elmulasztott órákat mindig pótolta, ha másként nem ment, palotájába rendelte tanítványait.

Én a nagymester minden óráján jelen voltam, hogy szellemét és hasonlíthatatlan pedagógiai művészetét magamba szívjam. Ezek az órák oly végtelenül élvezetesek voltak, hogy még idegenek is hallgatták velünk együtt az ő teljesen egyéni stílusú világ- és ember-tapasztalatokban gazdag oktatását. Minden vele eltöltött óra felejthetetlen élmény volt és nincs tanítványa, aki ne a legnagyobb hálával és szeretettel gondolna rá. Mikor autója megállt a kapu előtt, futótűzként terjedt el egy perc alatt a kaputól az utolsó emeletig: „Megjött a Főigazgató úr“. A tantermekben egyszerre szebben és jobban muzsikált a legapróbb növendék is, azzal a reménnyel szívében: hátha benyit ide is a Főigazgató úr! Nem pedáns szigorral érte ő ezt el, hanem a tekintéllyel, a jósággal, mely személyét övezte.“

Zathureczky itt egynéhány szóval a lényegre találja el és Hubay szuggesztív egyéniségére mutat rá, emberekkel, művészettel való mágikus kapcsolatára s a belőle áradó szeretetre. A szuggesztíven ható, igazán nagy embereket a természet úgy alkotta, hogy magasztos küldetésüket szinte derűsen és játékosan, könnyedén és egyszerűen töltik be.

Ha Sokrates utcára lép, hogy tanítson, a filozófia mázsányi súlyait otthon hagyja s dologtalan, unaloműző

ember módjára beszélget embertársaival. Jókedvű, mulatóságos históriákat mond el, patrícius családokról pletykál és tanítványaival adomákat beszéltet el magának. „Ez számára a legjobb út, mely a filozófia berkeibe vezet.

Amikor Hubay egy-egy tanítványának hegedűjátékával nagyon elégedetlen volt, nem mutatta meg neki, hogyan kellene játszania, hanem felugrott, végigmérte a szobát, szokása szerint meglegegedetten és derűsen dörzsölte kezét és letompított, hízelgő hangján, mely már maga is zene volt, mesélni kezdett:

„Tegye csak le hegedűjét és vonóját, — érdekes kis történet jutott eszembe, hadd mondok el. Maga Vieuxtemps hegedűversenyét játszotta nekem, figyelemreméltó temperamentummal, jó technikával. Ugyanezt a művef^ játszotta egyszer egy igen híres német hegedűművész Vieuxtemps előtt, gyönyörűen, de túlságosan szabadon, szenvedélyesen, túltengő technikával. A hangverseny után — játékatól elteltén, büszkén és meglegegedett mosollyal — a művész odament a mesterhez és diadala tudatában megkérdezte tőle, hogy tetszett neki játéka. „Játékához szívből gratulálok, technikájához, zenei temperamentumához is,“ — mondotta Vieuxtemps — „de nem mondaná meg, ki komponálta ezt a versenyt? Én ugyanis még sohasem hallottam.“ Szólt és faképnél hagyta az elképedt művészt.“

És nemcsak növendékeit tanította ilyen módon, hanem a Zeneművészeti Főiskola egész tanári karát is.

Siklós Albert, a főiskola nemrég elhalt professzora, a zseniális komponista, akivel egyébként e könyv nyitányában, a mosóci parkban találkoztunk, a következő elragadó históriát beszélte el, mely Hubay véleményét tanításról, mesterről, növendékről, rendszerről jellemzően világítja meg:

„Egy felvételi vizsgán a szerencsétlen művészjelölt hegedűjét, vonóját mélyen a föld felé irányítva tartotta, mintegy előérzetében az eljövendő lesújtó ítéletnek. Olyan benyomást tett, mint egy malac-banda primása. Az akadémikus hagyományok hűséges őre, a tanári kar, a lelki nehézkesedésnek ezt a kellemetlen megnyilvánulását rossz szemmel nézte s ami előrelátható volt, be is következett: a testület egyhangúlag a jelölt elutasítására

szavazott. Hubay azonban, a zseniális pedagógus, a lelki-
leg mindig résen levő ember, nyugodtan jelentette ki:
„Mindegy, hogy a fiú hogy tartja hegedűjét és vonóját,
erről, ha nekifekszem, le tudom szoktatni! Az a fő, hogy
a fiú tónusa szép és ezen az alapon tehetségesnek tar-
lom.“ Hubay e szavainak hallatára az egyik tanár dühbe
jött, nagy garral felállott, tüntetőleg az ablakhoz ment,
háta fordított a testületnek, ezzel a mozdulatával jelezve,
hogy a továbbiak nem érdeklik. Szünet, — kínosan
hosszú szünet. Majd Hubay halkán, de jól érthetően ezt
mondta: „Trottli!“

Soha „trottli“ megérteni nem fogja, hogy a zseniális
ember mindig mindenben a lényegét látja meg, — szá-
mára a tónus fontos és nem a tartás, úgy a hegedülésben,
mint az emberekkel való érintkezésben. Hubay növendé-
keinek emberi és technikai rátermettségét, azt is, ami
velük született, azt is, ami megtanulható volt számukra,
legrejtettebb zugaiban is megfigyelte és ha etüdöket írt
hegedűre, vagy hegedűversenyeket komponált, tanítvá-
nyaira gondolt, akiknek egyénisége zeneszerzés közben
lelki szemei előtt lebegett.

Siklós Albert professzornak erre vonatkozólag szelle-
mes megjegyzése volt:

„Ha a színész, mint reprodukáló művész, drámát ír,
legtöbb esetben szerepet ír önmagának. Míg ha a költő
ír drámát, akkor drámát ír önmagának, melyben az ösz-
szes szerepek a drámai történésbe és a költői koncepcióba
beleolvastottak. A költőnek nem a szerep, hanem a
dráma jelenti a lényegét. Célja a dráma. Nála a szerepek
a vezérlő gondolat alá vannak rendelve s a darab felépí-
tése, egész szerkezete nagyban különbözik attól a bizo-
nyos másik fajtától, — a költői dráma egyetlen szerep
helyett sok jellemet ad. Hubay hegedűversenyeiben más
célokat követett: szerepeket írt növendékeinek, melyek
egyéniességüknek megfeleltek. Ebben is tanító volt, nagy
műveiben pedig költő.“

Ennek a meglepő körülménynek tulajdonítható, hogy
Hubay hegedűre írott kisebb és nagyobb művei az összes
pedagógusoknál és a hangversenytermekben is oly ked-
veltek. A kiadók egyre zaklatták az ilyen munkákért s
nagy összegeket kínáltak értök. Forberg, a nagy lipcsei

kiadó „10 Etudes Concerlantes“ című művéért ezer márkát üzetett és újabb művekért sürgette. Mikor Vecsey számára virtuóz harmadik versenyművét szerzetté, ezt írhatta feleségének:

„Budapest, 1907 ... Ma jó híreket írhatok. Zimmermann kiadó harmadik hegedűversenyemet megvette. Ugyan nem küldött 3.000 márkát, csak 3.000 koronát (s hozzáteszi, hogy ezúttal érjem be ezzel a honoráriummal), de hát ez is óriási összeg egy hegedűkoncertért. Mert, ha nem kelt osztatlan tetszést s a hegedűsök repertoír-jukba nem veszik fel, akkor végre is a kiadónak nagy veszteséget jelent; hiszen a kiadási költség legalább“ 2.000 koronára rüg. Persze, ha bevág, akkor szürete van a kiadónak s ez esetben húszszorosan kapja vissza pénzét. Zimmermann rendkívül előzékenyen ír és arra kér levelében, küldjek neki minél előbb kisebb hegedű-darabokat. Ezt meg fogom tenni s még 3.000 koronát kapok tőle ily módon. Képzelheted, hogy mikor tegnap éjjel ki merültem s a rendes utazási fejfájással hazatérve hálószekrényemen találtam Zimmermann levelét, rosszkedvem azonnal jóra fordult.“

Igen, felvidult, mert a lelkiek mellett nem egy tanítványa anyagi ügyeinek terhét is vállaira vette, kifizette lakbérét, ellátását és adósságát is.

Zsolt Nándor például Párizsból és Londonból ostromolja, — nyakig van a hajban, egy frankja sincs, annál több az adóssága és alázattal kéri nagyobb összegek sürgönyileg való átutalását. A Mester nem azok közül való volt, akik szép szavakkal, prédikációkkal mindig résen állnak, de segítséggel soha. Az erkölcsprédikáció és intelem haragot, keserűséget szül, — a pénzküldemény örömet és lelkesedést. Hubay nem törődött a morállal, de törődött az etikával, és aszerint is élt. Ha adott, nem beszélt róla, nem ütötte dobra, a dob csak mint hangszer érdekelte.

Zsolt Nándor egyik legtehetségesebb tanítványa volt. Kiképeztetése után Hubay állami ösztöndíjat szerzett neki, hadd ismerje meg Párizst, Londont s ahogy a nagyvilágba indult Hubayt Liszt látta el ajánlólevelekkel és

személyesen vezette be Párizsba, ugyanúgy támogatta Hubay Zsoltot, az esztergomi „regenschori“ fiát. De ő nem Hubay Fajtája; munkás bistrók egy frankos menüje nem ízlik neki s a sok asszonytól nem látja már Szent Ceciliát. A mesterhez írott leveleiben viszont szigorúan megkritizálja Isaye-t, Elmann-t, sőt Strauss Richárdot is: „Egész más fogalmam volt a világhírű művészekről! Elmann Mischa apja egy előkelő londoni családnak, — akiknél fia játszott — a következő számlát nyújtotta be: Egy hegedűverseny eljátszása 6 font, két kis zenedarab 2 font, ráadás 10 shilling. Éppen így van a zenekarokkal is: mindent pénzért, művészetért semmit. Itt Londonban olyan a művész, mint valami demimonde, aki alig várja, hogy pénzét bezsebelje és újat kereshessen!“

Zsoltnak magának, úgy látszik nincs kedve vagy tehetsége művészetének ilyenét prostituálásához, tehát Hubaynak kell segítenie rajta. „Örömmel közlöm Önnel, mélyen tisztelt, szeretett Tanár úr, hogy az állami támogatást, 800 és nem 600 koronát! megkaptam. Még egyszer köszönöm nagy jóságát és segítségét, mellyel utamat lépésről-lépésre egyengeti s amellyel kitüntet.“

Hubay fáradhatatlanul ad és támogat, de tapasztalni kénytelen, hogy még mindig kevés, amit tesz s hogy a segítség összegének emelkedésével pártfogoltja igényei is emelkednek:

„Levele nagyon meglepett! Én azt hittem, hogy ez az utazási ösztöndíj, melyet a kormánytól kapott, legalább tavaszig elegendő lesz. S íme, december közepén ön már azt írja, ha nem kap még egy összeget, összes reményei romba dőlnek s ön kénytelen Párizst „azonnal elhagjoi“. Hát, úgy látszik ön nem jól osztotta be magának a pénzt. Nem vagyok meglegedve pénzügyi operációival! Párizst semmiesetre se hagyja el. Valószínűleg kezd már gagyogni franciául s igen szükséges, hogy ezt a gyönyörű nyelvet valahogyan elsajátítsa. Csináljon bármit. Iparkodjék egy kis zenekarba (akár egy kabaréiba) bejutni; ez nem szégyen. Ha tovább marad Párizsban, talán egy pár hegedű-órára is szert fog tenni. Ami újabb kérvényét illeti, én azt legmelegebben fogom támogatni.

Próbáljon szerencsét a kiadóknál. Önnek könnyű volna egy pár újabb hegedűszerzeményt elhelyezni, miután oly nagy sikert aratott Valse Caprice-ával! Írjon Sohotl kiadónak Mainzba. Ajánlja neki is legújabb szerzeményeit. Én azt hiszem, okvetlen meg fog venni egy-néhányat. Én is hajlandó vagyok önnek a január hóra szóló 200 koronát kölcsönadni. Egy hónap hosszú idő. Ezalatt csak fog valami keresethez jutni.

Önnek szívből szerencsét kívánva igaz barátsággal üdvözli önt: Hubay Jenő.“

Ez mindenesetre valami, gondolja Zsolt, aki januárban eszerint 200 koronát kap s pénzzel együtt a jótanácsokat is elfogadja. De mit szóljon a következő levélhez?

„Ismét beszélek majd Mihalovich igazgató úrral az ön érdekében. Elvben nincsen neki ön ellen semmi kifogása; a dolog simán is menne. Csak a pénzügyminisztériumban fog megakadni. Az állam pénzügyőre azt hajtja — nincs pénz. Hiszen a katonaság, ágyúk és dreadnoughtok mindent fölemésztenek.

De az Istenre, azt az egyet mondja meg nekem, miért akar már most Budapestre jönni? Hiszen csak megengedi, hogy a jó budapestiek a londoniaknál nem különbek s hogy London mégis csak inkább központja a világnak. Szép a hazaszeretet. — de fiatal művésznek nem szabad a maga kis falujában elpenészedni. Önnek az a nagy szerencséje van, hogy Londonban pozíciót tudott magának teremteni s most, ahelyett hogy azt erősítené, — haza vágyakozik, bármilyen állásba, haza, még állás nélkül is, még Esztergomba is! Na .hát, tudja, ez érthetetlen; s mint tapasztalt ember és igaz ibarátja intve óvom, hogy ezt a bolondságot megcselekedje! Maradjon csak addig szépen Londonban, amíg egy igazán jó, önnek megfelelő állásba jöhet Budapestre. Komponálni ott jobban lehet, mert ott minden jelentékeny művel megismerkedhetik s a nagy szellemi súrlódásnál fogva, amely abban a nagy világközpontban az embereket ébren tartja, folyton új és új impressziókat nyerhet saját tehetségének kifejllesztésére. Ne írjon tehát, olyan — bocsásson meg — „badarságot“, hogy már nem tartja ki Londonban s vágyódik vissza — Esztergomba! ... Bezzeg Dohnányi nem így gondolkozott, midőn egy *nagy állással kínálták*

meg hazájában, hanem szépen azt írta, hogy az ő jövőjére előnyösebb, ha külföldön marad: S mennyire igaza volt!“

Hubay következő levelében már megnyomja a tollat, mert tanítványa, Zsolt, komoly figyelmeztetése ellenére menekülésszerűen hagyja ott Londont, Parist, hogy Esztergomba vonuljon el és komponáljon:

„Tehát ismét itthon volna! Nem tartotta ki Londonban, a világvárosban, ahol tehetsége és ambíciója naponként új tápot nyert, kiváló emberekkel megismerkedett, igazi művészársaságban élt, ahol tehtségének kifejtésére nemcsak a talaj volt meg, de az eszközök is, — ott nem tartotta ki, hanem hazament — Esztergomba, komponálni s elposványosodni. Tegyük fel, hogy terve sikerülni fog, — mert azt tudom, hogy erre számított — s én keresztül viszem, hogy önt a Zeneakadémiához tanárnak kinevezik, akkor mit nyer? A magyar fővárosban fog élni, ahol a művészi viszonyok még, sajnos, igen kedvezőtlenek (hogy miért, erre választ ez alkalommal adni nem akarok, mert nagyon eltérítene e levél tárgyától) s ne gondolja, hogy Budapesten dolog nélkül lesz. Ha tisztességesen meg akar élni — s elsősorban mégis csak erre törekszik minden férfi, mert a megélhetés az alapja a boldogulásnak, családalapításnak, akkor bizony kemény munkát kell végeznie, akár Londonban, akár Budapesten él! Nézzen rám. Én .hetenként 21—24 órát adok körülbelül 30 év óta. Ezenkívül (talán ön is tudja), hogy milyen munkát végeztem és kell végezmem még ma is! Emellett ráértem hat operát komponálni. Nemsokára a hetediket is befejezem. Nekem tehát ne jöjjön egy fiatalember azzal, hogy a munka miatt nem tud érvényesülni s nem tud eredményt felmutatni. Minden nagy zeneszerző dolgozni és fáradozni volt kénytelen fiatal korában — hogy megélhessen. Pl. Brahms nem hangversenyzett-e, nem adott-e órákat, hogy megélhessen? Csak már mikor az elismerés babérai övezték homlokát, csak akkor szentelhette egész idejét a zene-, szerzés nemes örömeinek. Különben ön maga is jellemzi eljárását, midőn azt írja: ne gondoljam, hogy valahányszor egy nagyobb művet akar írni, hazamegy Eszter

gomba. Mert lehet, lesz idő, midőn már ott nem lesz otthona.

Én tehát, mint igaz barátja, eljárását nem helyeslem. Azonban, miután már itthon van s itt akar maradni, holnapután, budapesti tartózkodásom alkalmából fölkeresem Mihalovich igazgató urat s meg fogom vele beszélni, hogy lehet-e önnek kilátása a közel jövőben egy tanári állásra. Az eredményről értesíteni fogom.

A Valse caprice-t megkaptam. Köszönöm. Igen ügyes és hatásos hegedűdarab. — Sok szerencsét kívánva szimfóniájának megírásához, szívből üdvözli önt igaz híve

Hubay Jenő.“

A tanári állásói ezúttal semmi sem lett, mert Zsolt valami kínos szerelmi kalandba keveredett. A mester nem nyugszik, amíg Zsolt el nem hagyja Esztergomot és ismét Londonba nem megy. Hubay ebben is segíti őt, mint ahogy később majd a tanári állást is megszerzi számára.

És miután most már úgy látja, hogy védence megkomolyodott és csakugyan nekilátott a munkának, hát mint komponistát is támogatja. Szerzeményeiért, azok előadásáért latba veti befolyását. A tanítvány ezt írja mesterének Londonból:

„Mélyen szeretett, kedves Tanár úr!

Szívem mélyéből köszönöm a levelet, mellyel végtelem boldoggá tett. Ez volt az egyedüli vágyam, hogy Tanár urat, akinek jóformán mindent köszönhetek, ne veszítsem el örökre. Hogy sokat szenvedtem, az bizonyos, de talán ez a csúnya dolog alapította meg jövőmet. Boldog vagyok, hogy ismét itt lehetek. Bizony nagyon sajnálom azt a három évet, melyet „hónvágy miatt“ elmulasztottam. Milyen nehezemre esik most újra kezdeni. De nagyon megváltozott most az életem. *Dolgozom*. Az itteni atmoszféra buzdít erre. Amikor csak tehetem, szimfóniámon dolgozom. Minden hangot a szívem melegével írok meg, mert (és most már nem tudom titkolni) ez a művem lesz az eszköz, amellyel kifejezést adhatok annak a mély hálának és szeretetnek, amit Tanár úr iránt érzek. Egyszerűen a kedves, jó Tanár úrnak fogom

ajánlani. Ezzel nem akarok elérni semmit, csak azt, hogy tartson meg továbbra is szeretetében és jóindulatában s engedje meg, hogy az életben mindig írhattak sikereimről és hogylétemről.

Az első előadás itt lesz. Hogy mikor, azt még nem tudom biztosan. De Wood már megígérte. Nem vagyok egészen kész vele, de nagy örömöm telik benne, valahányszor a partitúrába nézek.

Daisy Kennedy, nagyon szép ausztráliai leány, akivel sokat vagyok együtt (mert még sohasem láttam hegedűst, aki úgy pártolja egy másik hegedűsnek műveit, mint ez a leány), több mint hatvan városban játszott már kompozícióimat. Sok előkelő helyre vezetett már be, pl. Duchess of Rutland-nál, ahol nagy sikerem volt a darabjaimmal. Ma délután autón megyek vele a híres francia aviatikust megnézni, aki hihetetlen dolgot produkál. Megfordul a levegőben és fordítva, fejfelé repül tovább. Ezt ő 3—4-szer teszi egymás után. Ropant izgalmas látványosság. Egyszóval ez a leány igen sokat tesz. Egyáltalában mondhatom, hogy az idegen művészek sokkal jobban protegálják az embert, mint a mi nagy embereink.

De most még mindig nem írtam meg, hogy miből élek. Egyelőre Woodnál a beteg zenekari tagokat helyettesítem. Egyszer koncertmester vagyok, egyszer második hegedűt játszom a legutolsó pulpitusnál! De én semmivel sem törődöm már, a lelkiismeretem nyugodt, mihelyt a szimfóniám eszembe jut. Eljön még az én időm is. Tanítványok után is nézek s a kiadóm a fotográfiámat is kitette nagy üzletének az ablakába: Most, uraim, most tessék megragadni az alkalmat, itt van ő, megjött, ne késsenek egy percet sem, még van egy pár üres órája etc.... című svindlivel, mely körül az egész világ forog, csalogatja a hegedűtanulókat. Természetesen még egy sincs. Egy szerencsém, hogy a régi helyemen, ahol annyira kényeztetek, jelenleg nem kell fizetnem semmit és ha majd gazdag leszek és álláshoz jutok, fizetem majd lassan meg.

Furcsa kis élet ez! Egy shillinggel, hercegnőkkel és milliomosokkal autózok heteken keresztül. Csak az inasok és szobaleányok nincsenek nagyon megelégedve

velem. De már itt is tudom, hogy mit kell tennem. Olyankor távozom, mikor sokan mennek el egyszerre és a nagy sürgés-forgásban elsőnek érkezem az utcára. Nagy baj, ha kevés a vendég, vagy pláne, ha egyedül megyek el! Olyankor nagyon sokat kell mosolyognom a szolgára, vagy szobaleányra és néha bizony szórakozottan kezét is fogok velük és „nincs aprópénzem“ hebegéssel távozom.

Bocsásson meg, hogy mindent megírok. De ahogyan megírom a jó dolgaimat, úgy a rosszat is. Hiszen nem is akarok mást, mint azt, hogy úgy néha kiöntsem, el'panaszoljam az én életem folyását és eldicsekedjem vele. Annyi bizonyos, hogy egy dolog van ezen a világon, amely minden sebet hamar gyógyít és ez a munka!

Ha szimfóniámhoz ülök, mindenről megfeledkezem.

Megkönnyebbülve és boldogságtól eltelve nagyon-nagyon köszönöm, hogy velem szemben, mint mindig, úgy ezen csúnya ballépésem után is ugyanabban a kitüntetéssel meg nem érdemelt jóindulatában részesít.

Méltóságos Grófné kezeit csókolja, mindnyájukat szívből üdvözli, mély tisztelettel hú tanítványa

Zsolt Nándor.“

Hosszú, de humorával szórakoztató levél. S abból a szempontból, hogy egy bohém hegedűművész lelkületére élénk világot vet, értékes is. Mindenesetre látnivaló belőle, hogy Hubay sokszor milyen nehéz helyzetekibe keveredett tanítványai miatt. Amellett gáláns szerelmi kalandjai folytán bajbajutott növendékét is kisegítette a csávából: ha holmi féltékeny férj, vagy dühöngő apa kereste életre-halálra, hogy leszámoljon vele, — gyorsan külföldre expedálta a rossz csontot. Amin egyébként nem nagyon izgul, hanem elnézően csak ennyit ír:

„Nem akarok most már a történetekre visszatérni, — hiszen ön eleget szenvedett meggondolatlan és nem na gyón szép kalandja miatt, mely engem is kínosan érintett. Remélem a jövőben óvatosabb lesz.“

S a mester végül révbe juttatta tanítványát, aki a Zeneművészeti Főiskola tanára lett. Hozzá való viszonya megváltozott és barátsággá mélyült, mely Zsolt Nándor haláláig tartott,

Két évtizeden át híven követte tanítványát élete útján, pedig az sok kellemetlenséget, bosszúságot zúdított nyakába. Mindez nem tántorította el tőle, megértett és megbocsátott s egy rendkívül tehetséges embert sikerről önnön fékezhetetlenségének következményeitől megmentenie.

De ez csak egyetlen példa; ám Hubayhoz a világ minden tájékáról tódultak tanítványok, nemcsak azért, hogy hegedülni tanuljanak, hanem ráadásul az egész embert is magukénak akarták. Mert tudták, — hiszen aki csak varázskörébe került, mind elbeszélte, — hogy Hubay emberileg rendkívüli, páratlan élmény és hogy reá mindig lehet számítani.

Ha tanítványa, Weltmann Ferenc Goldmark-ot különösen jól játszotta, akkor Hubay fölhívta rá a szerző figyelmét és az gondjaiba vette.

Schumann Mária asszony Buenos-Airesből írott sorai-ban könyörögve kéri, fogadja el tanítványául: arra figyelmezteti, hogy a hosszú útnak csak érett megfontolás után vágjon neki, különben is van elég kiváló tanítómester Amerikában.

Öröme nem ismer határt, amikor Wilhelmy arról értesíti, hogy Vecsey sikert sikerre arat, vagy ha Geyer Stefiről áradozik, de figyelmet se szentel Wilhelmy sorainak, melyekben két hegedűversenyét lelkesedve dicséri.

Reményi Ede (a híres magyar hegedűművész) özvegye Newyork legkiválóbb hegedűtanárának kérését tolmácsolja: legjobb tanítványát óhajtja végső kiképeztetés céljából Hubayra bízni, „mert Amerikában nincs Hubay és Európában is csak egy“.

Tanítványa, Ormándy Jenő, — aki időközben kiváló amerikai karmester lett, — azt írja onnan, hogy élete minden boldogságát mesterének köszönheti, mert lelkesítő szavainak hathatós támogatása nélkül nem lett volna bátorsága az amerikai utat megkockáztatni.

A Zeneakadémia igazgatója, Mihalovich, újévkor ily sorokkal köszönti: „Ha a tanári testület csupa olyan ki-

váló művészből állana, mint Ön, nagy élvezet volna igazgatónak lenni“.

Clevelandban élő zseniális tanítványa, Brown Eddy minden levelében „ezerszer csókolja kezét a kedves, jóságos Tanár úrnak,“ — hát őt is én segítettem nyeregbe, gondolja magába elégedetten a tanár úr.

Weingartner Félix arra kéri, hogy vállalja egy tehetséges hegedűs kiképzését, — Schüller Georg azonban szegény, mint a templom egere, az ön hatalmas segítségével ösztöndíjat kellene kieszközölni számára“. Hubay kieszközli.

Ugyancsak ilyesmit kér tőle Nikisch Arthur, a rendkívül tehetséges, tizennégyéves lengyel fiú, Szpanovszki Ferenc számára.

Grün professzor, a bécsi hegedűiskola vezetője viszont meleg köszönetet mond Hubaynak Etüd-kiadványáért, melyet remeknek ítél és közli, hogy tananyagul már fel is használja.

Jeritza Mária Wolski Vilmos nevű fiatal hegedűművésszel turnézik Amerikában s ezt írja Hubaynénak: „Kedves férje jóságához és szeretetreméltóságához fordulok, vegye szárnyai alá ezt a hallatlanul tehetséges művészt“, ami meg is történik.

Auer Lipót ezt írja Szentpétervárról: „Dix études concertante“ című műve a legnagyobb elragadtatást váltotta ki belőlem. Mind a tízet azonnal végigjátszottam, — fogadja művészi hódolatom kifejezését!“

Rákosi Jenő is megköszöni neki, hogy pártfogoltját fölvette és levelét ezzel a csattanóval végzi: „... pártfogoltamra, akit levelében említ, nem emlékszem; nem baj, ha tehetséges, jól tette, hogy visszaélt nevémmel, — így legalább megnyílt előtte az út Hubay Jenőhöz.“

Hadd forogjon tovább a kaleidoszkóp, napok és évek színes üvegszilánkjai:

Kubelik Jan ezt írja: „Mester, boldog volnék és gyermekeim: Anita, Mary és Raphael is boldogok lesznek, ha mérhetetlen ismereteiből és tudásából juttatnak nekik valamit.“

És megint Imi a a.: Most nem „hallatlanul tehetséges művészt“ ajánl jóindulatába, hanem a „kilencéves csodahegedűst“, Goluboff-ot.

Respighi szintén rendkívül tehetséges tanítványi küld hozzá.

Egy stockholmi hölgy órákat akar venni nála s úgy fordul hozzá, mint valami közgazdasági intézmény tudakozódó irodájához. Hubay humora azonnal megnyilatkozik s budapesti útitervének keresztülvitelétől azzal veszi el kedvét, hogy válaszában vázolja neki az 1921-es esztendő inflációs rémségeit, amikor a milliókkal itt csak úgy dobálódtak.

Viszont ugyanakkor azt írja Madajme Chaplin-nek Olaszországba, hogy leányát meghallgatta és tehetségesnek találja. És mivel a leány könnyes szemmel adta értécsére, hogy óradíjakat nem tud fizetni, megírja anyjának azt is, hogy amennyiben gondoskodik leánya itteni megélhetéséről, — ingyen vállalja oktatását.

Valamennyinek egyengeti útját, állásokat szerez nekik, csak egyet követel meg tőlük szigorúan: kitartást; magyar tanítványainak előbb külföldön kell kitartóan működniök s csak ha künn nevet szereztek maguknak, akkor jöjjenek haza.

Beckmann professzor Utrechtből az iránt érdeklődik, milyen felfogást kíván a művészekről verseny műveinek tolmácsolásánál. Ezt feleli: „Azt tanácsolom önnek, hallgassa meg Hollandiában tartózkodó tanítványaimat. Egyébként Rubinstein Erna, a zseniális hegedűművésznő ősszel Hollandiában lesz, ő majd megad minden fölvilágosítást kompozícióim stílusáról és szelleméről.“

Ő már ilyen, — minden képzelhető vonatkozásban csak a növendékeire és azok boldogulására gondol.

Egyszer így nyilatkozott:

„Negyven évvel ezelőtt neveztek ki a Zeneművészeti Főiskola tanárává; ma már nincs miért röstelkednünk, mesteriskolámnak az egész világon jó a hírneve; ne vegyen tehát senki rossz néven, ha erre büszke vagyok. A Főiskola minden tanára tanítványom volt s hogy csak úgy találomra említsek neveket: Geyer Stefit, Vecseyt, Szigetit, Rubinstein Ernát, Pártost én képeztem ki s mai növendékeim között is tudok olyanokat, akiket Európa művészekként fog bámulni.“

S ugyanakkor, mikor ezeket szerénységgel vegyes büszkeséggel mondja, ezt írja Zsolt Nándornak, akinek

szimfóniájából a filharmonikusok csak egyetlen tételt akarnak előadni:

„Ez az eljárás nem csak hogy művészietlen, de hazafiatlan is. Egészen nyugodt lehetsz, szimfóniád előadásra fog kerülni és pedig a Te vezetésed alatt, össze fogunk állítani egy ad hoc zenekart, mely egészen kívánságod szerint fogja megoldani feladatát. Ezzel az esettel a művészvilág, a közvélemény és a sajtó is foglalkozni fog. Megkérdezzük majd a filharmonikusok vezetésétől, hogy tulajdonképpen milyen érdekeket szolgál?”

És tizenhárom évvel utóbb, amikor Zsolt már régen elismert művész:

„Örvendek, hogy sikerült nekem még Téged a VI. fizetési osztályba előléptetni. Jövődöt végre biztosítottnak látom. Minden esetre nagyon sok függ tőled. Állásodnál és korodnál fogva minden ügyben komolysággal és erélyesen kell fellépned. Minthogy én akciószabadságomat a főigazgatóságról való lemondásommal visszanyertem, az igazságos ügyek érdekében mindig fölemelhetem szavamam.”

Amikor ezeket írja, hetvenhat esztendő, — a jognak és méltányosságnak gerinces harcosa.

Örömteli izgalomban él, valahányszor nagy tehetséggel akad dolga:

„A kis Szigetivel 2—3 órát játszom naponként. Nagyon ráfér szegényre, ő természeténél fogva szerény, önbizalma nincsen sok, a legcsekélyebb akadály is megijeszti. Jó tehát, ha azt a lenge épületet, amelyet nélkülüm emelt, most aláfalazom és megerősítem. Mondhatom, hogy óriási talentum s okvetlen a legelsőek egyike lesz! Róla is el lehet mondani, hogy szebben nem lehet hegedülni.”

Igaza lelt: a kis Jóska ma — és már régóta — Szigeti József, a nagy hegedűművész, a legnagyobbak egyike.

Kevéssel azután a kis Jóska a manchesteri herceg palotájában lép föl, mestere „Carmen ábránd“-ját játssza és Paganinit, — két évre rá már világhírű. Joachim meghallgatja, el van ragadtatva, akárcsak Vecsey játékától és

új tanítványához szívből gratulál Hubaynak. Szigeti apja ezt adja hírül: „Majd élőszóval mondom el tanár úrnak, mennyi az ellensége és irigye“. De arról is beszámol, hogy fia Hubay támogatásával sok szerződéshez jutott, sőt fölléptidíjhoz is; valamivel később pedig — Hubay ösztönzésére — a Mayer Dániel-féle nagy hangversenyiroda kétezer font alaptőkével szindikátust alapít, hogy Szigeti utazásait lehetővé tegye és fejlődéséhez a szükséges anyagi fedezetet megadja.

„Kézscsokkal, — örökké hálás tanítványa, Jóska“, — így végzi leveleit a boldogságban úszó kis hegedűművész, kitől mindenütt Hubay „Carmen ábrándját“ és „Zephir“-jét követelik.

1927-ben, húsz évvel azután, hogy Szigeti a mesteriskola növendéke lett, Hubay tanári állással kínálja meg a főiskolán, de Szigeti külföldön marad és hangversenyez.

Két évvel tanulmányai befejezése után Ostende-ben meglátogatja Hubayt, ki azonnal egy hangversenyt jár ki számára, tekintélyes tiszteletdíjjal.

„Az öreg Szigeti adott egy borítékot, de én nem fogadtam el a pénzt. Olyan szegények! Olyan nehezen keresi meg kenyerét Jóska, úgyhogy én az órapénzt visszautasítottam. Hegedűje sincs ennek a szerencsétlen Jóskának, szimpatikus emberek szegények. Ez alkalomra Brown Eddy kölcsönözte neki hegedűjét.“

Egy évvel utóbb Hubay Scheweningenben dirigál, Szigeti, mint az est szólistája, mestere második versenyét játssza, ahogy Hubay feleségének írja: remekül.

„A fiú önmagát múlta felül, Goldmark versenyét is megindító szépen játszotta. Nagy művész! Magammal hozom Szalatnára, hogy további kiképzését ellenőrizni tudjam.“

Azután, miután Ostendében hangversenyt dirigált, Jóskát Párizsba, onnan Szalatnára viszi magával. A szerény fiúból, aki híjján volt minden önbizalomnak, Szigeti József lett, mester, nagy művész, kinek Párizsban pompás lakása van, de akit Berlinben és Londonban éppúgy ismernek és ünnepelnek, mint Yokohamában, Tokióban, vagy New-Yorkban.

Egy a sok közül, akit Hubay önzetlenül szárnyai alá vett s a csodát addig formálta, gyúrta, faragta, — amíg ő, a Csodaformáló el nem mondhatta: „Csodám alakot öltött, — egész pompájában sikerült kiformálnom, — mehet a világiba szerteszét diadalt diadalra aratni.“ Anélkül, hogy a sok óráért, néha napi két-három óráért; azt a bizonyos borítékot elfogadta volna.

1912-ben volt Hubay tanári és művészi működésének jubileuma. A rendezőbizottság erre az alkalomra három első „csodagyermekét“: Geyer Stefit, Szigetit és Vecseyt szólította fel közreműködésre. Vecsey Lajos azonban nem tartotta Frenki művészi reputációjával összeegyeztethetőnek, hogy fia holmi Geyer Stefikkal és Szigeti Józsefekkel egy estén szerepeljen és közreműködését megtagadta. Ez a visszautasítás általános megdöbbenést keltett és a magyar sajtó egységesen állt Hubay oldalára. A jubileum előtt volt Vecsey szólóestje és erről a koncertről egyetlen újságban egyetlen sor kritika sem jelent meg, a sajtó Frenki koncertjét agyonhallgatta. Vecsey Lajos megijedt és Frenki résztvett a jubileumi hangversenyen. A neki ajánlott 3. versenyművet játszotta, óriási sikerrel.

Hubay jubileuma alkalmából Szigeti ezt írja:

„Hubayban én nem csak tanítómesteremet, hanem az összes törekvéseimet, egész tevékenységem és lényemet befolyásoló esztétát és embert tiszteltem; hogy az ő célja és törekvése a fent említett befolyást gyakorolni növendékeire: az embert a művésszel egyidejűleg nevelni, mi sem mutatja pregnánsabban, mint az ő feltűnő előszeretete a nyers, serdületlen és lelkileg formátlan (éretlen) emberanyag iránt. Ő instinktíve érzi, hogy éppen ezen emberanyag jellemére és művész-lelkületére lesz oly áldásos hatással és befolyással s hogy ebben fogja az ő lángoló idealizmusával a kérlelhetetlen művészi önkritikát és ambíciót legsikeresebben szítani tudni.“

És tisztán művészi szempontból tekintve is mily különbséget látunk a többi „iskolák“ és „irányok“ championjai, képviselői és ő között! Míg azok tanítványaikat titokzatos ábrázattal az egyedüli üdvösséghez vezető útról elterelik, természetesen holmi „Mein System“-ekkel, — addig a nagy magyar mester és pszichológus min-

den egyes tanítványa individualitásának respektálása melleit és az egyéni továbbgondolkodás és továbbkutatásra való ösztökélés által egyéniségeket és nem utánzókat nevel!

Hadd forduljon a kaleidoszkóp, — napok és évek sok színes üvegszilánkjá.

Hubay vállalja egy kisleány tanítását. Ez Gyárfás Ibolyka, ki anyjával együtt nem tud hova lenni a boldogságtól. Bizonyos jdő múlva a mester már szárnyaira bocsátja a leánykát s miután ez természeténél fogva félénk, talizmánnal ajándékozza meg azzal, hogy ezt mindig hordja magánál, akkor vége a félelemnek, lámpaláznak.

Később meghívja Ostendóbe s a leány anyjával együtt oda is érkezik. Egy nap a királyi főudvarmester a belga királynő meghívójával jelenik meg Hubaynál. ő Felsége „Hubay mester játékában gyönyörködni“ szeretne. Hubay elfogadja a meghívást, de rögtön arra gondol, hogy tanítványának ez micsoda remek alkalom volna az érvényesülésre. Meghívhatja tehát Gyárfás Ibolyát is.

A belga udvarnál lefolyt délutánról így számol be:

„Három hónap óta nem volt hegedű a kezemben. Legalább a Stradom itt volna! Így most Whitmann Steinerjén fogok egy pár kisebb darabot előadni. Nem tudom, hogy fog menni. De mit tegyek, — sorsomba bele kell nyugodnom!... Gyárfásékkal együtt hajtattam a királyi palotába. Ott már várt a király adjutánsa, Baffin báró. Világos, derűs hallból egy Louis XVI. bútorokkal díszített szalonba léptünk. Elénk jött a király és a királyné. Körülöttük voltak gyermekeik. A legidősebb 11 éves. Gyönyörű szőke gyermek kék szemekkel. Utána következett szintén egy fiú, ugyancsak szőke és kék szemű. Legfiatalabb egy mesébe illő kisleány. Gyönyörű, aranyszőke göndör, dús hajzata és búzavirágszínű nagy

szeme van. Először a királyné fordult hozzám s öröme-
nek adott kifejezést, hogy megismerheti a „nagy mű-
vészt“, aki „annyi híres hegedűművész mestere“. Fran-
ciául beszélt. Utána a király rázta meg kezemet. Hatal-
mas, nagy alak. Olyan magas, mint Apponyi Albert, de
amellett szélesvállú óriás. Rögtön arról beszélt, hogy
engemet, mint félig belgát üdvözöl, mert A—5 esztendő
Brüsszelben töltöttem. Aztán Gyárfás Ibolyát anyjával
együtt bemutatták a királyi párnak. Megkezdődött a
hangverseny. Gyárfás Ibolya Tartini „ördögtrilláit“,
utána „Carmen-ábrándomat“ játszotta, az én kíséretem-
mel. Ezután a királyné hozzám fordult, látszott, hogy
már türelmetlenül várja játékomat. Megmutattam a
Whitmanntól kölcsönzött Steiner hegedűt, — nagyon
szépnek találta. Preludáltam is rajta. De egyszerre ki-
hozatta saját hegedűjét, egy gyönyörű Ruggieri-t. Ezt
nyújtotta nekem s kívánságának megfelelően ezen ját-
szottam. Előbb a Bach-Áriát, aztán a „Sous sa fenêtre“
című szerenádomat. Majd a Cremonai szólót és A-moll
mazurkámát. Minden darab után odaszaladt a zongorá-
hoz és inkább susogta, mint mondta: „Ach, wie wunder-
schön, ach wie entzückend“. Az én darabjaim után szü-
net volt. Teát szervíroztak. Tea után a királyné még egy
magyar darabot akart hallani s Ibolya eljátszotta a „Héjre
KatV'-t. Különösen ez a darab tetszett a kis hercegeknek.
Ezután következett a délután szenzációja. A királyné
hozzám jött és súgva mondta: „Ich möchte auch gern
Ihnen etwas vorspielen“. Persze kitüntetésnek vettem.
Egy percreg gondolkozott, aztán azt mondta: „Oui, mais
seulcment a vous; quand il y'a d'autres personnes dans
le salón, j'ai le trac“. (Igen, de csak önnek, ha mások is
jelen vannak, lámpalázam van.) A király el is távolított
mindenkit gyöngéden s aztán a kis trónörökös kottatartót
hozott s a királyné kezdett hegedülni zongorakíséretem-
mel. Beethoventől játszott két átiratot. Igazán megható
volt. Végre az ő tudása egy kis dilettáns színvonala fölé
alig emelkedik. De milyen szeretettel, imádattal, áhítattal
nyúlt hegedűjéhez s milyen odaadással játszott s minő
félelemmel várta ítéletemet... igazán meghatótt a jele-
net. S amikor dicsértem vonóvezetését, boldogan nézett
rám: „Das hab ich von Ihrem Schüler Szigeti gelernt,

aus Ihrer Ausgabe der Kreutzer'schen Etuden.“ Aztán egy pár megjegyzést tettem a balkéz tartására vonatkozólag. Látszott, hogy minden szavamat mélyen emlékeztébe akarta vésni s hálával fogadta minden utasításomat. Istenem, a trón magaslatán levő halandó, ki a művészetért talán egész hatalmát odadobná! Hat órára járt már az idő, amidőn a király Ibolyának egy gyémánt nyakéket nyújtott át. A királyné pedig engem Brüsszelbe hívott meg s ismételen sajnálkozásának adott kifejezést, hogy már nem játszom nyilvánosan. A kis princek is sorban kezet fogtak velem — s aztán gyönyörű napsugaras időben pillantottam ismét meg a hatalmas óceánt. Szép, élvezetes, emlékezetes délután volt. . .

A koncert után még „gyorsan“ egy órát adtam Gyárfás Ibolyának (aki különben rendkívül haladt) s aztán nyitott elektrikus kocsin végigszáguldtam a tengerparton Westendig és teli tüdővel szívtam az ózondús, pompás, friss tengeri levegőt. Mikor leszálltam, 1/8 lehetett. Még volt időm a tengerparton sétálni. Úgy szeretem az alkonyatot. A parton már senki se volt. Egyedül voltam s leírhatatlan élvezetet szerzett a zúgó tenger s a hatalmas légkör fejem fölött. Háttérben az elektrikusan kivilágított hotelek és villák tündériesen ragyogtak. Már 8 felé járt az óra, amikor hotelembé mentem vissza.“

Ha személyesen nincs is jelen, varázsereje a távolba is elhat s ragyogásából tanítványainak is jut. Székely „Zoltán, mesteriskolájának egyik növendéke 1927-ben szóló-hangversenyt ad Rómában. Mussolini titkára ott van a koncerten és Székelyt — nagy meglepetésre — másnap felszólítják, hogy jelenjen meg audienciára a Palazzo Chigi-ben. Sejtelve sem volt róla, hogy jutott a nagy kitüntetéshez, bár tudta, hogy a Duce zenekedvelő és maga is hegedül. De alig került a diktátor színe elé, ez így szólt:

„Ön Hubay mester tanítványa, — jól ismerem őt és a világ első pedagógusának tartom!“

Hubay mindig, mindenütt, a képzelhető legkülönbözőbb helyzetekben és időkben segítőtársa volt tanítványainak. Királyok színe előtt épp úgy, mint hangversenytermekben.

A mester néha meglehetősen nehéz helyzetbe kerül, az ember és a tanító lelkiismerete harcra kél benne, mert, mint ahogy felesége szokta mondani: „a hóhért kell játszania“.

Beállít hozzá egy alkalommal Bécsből valaki, szöke, huszonegy éves ifjú ember, azzal, hogy tanulni akar nála. Elmondja, hogy apja hősi halált halt a háborúban, anyjáról nem beszél. Értelmes, okos tekintetű legény s Hubay kérdéseire elmondja azt is, hogy van némi vagyona, ez két esztendei tanulásra futja s ha az a hallatlan szerencse érné, hogy a mester vállalja tanítását, bizonyára meg fogja hódítani a világot. Hubayt túltengő felelősségtudatában se hízalgés, se naiv lelkesedés soha le nem vette a lábáról, még kevésbé tekintette kereseti forrásoknak azokat a művész jelölteket, akik sorsukat, boldogulásukat reá bízták. Pedig, amilyen magaslaton állott, minden tanítvány utolsó garasát is szívesen adta volna oda, ha úgy akarta volna. Ez a bécsi fiú is így volt vele.

A fiatalember skálajátéka nagyon rosszul sikerült s Hubay egy hegedűverseny eljátszására szólította le; a* fiú Brahms versenyébe fogott bele, de csakhamar abba hagyta és szomorúan, csüggedten így szólt: „Ez tán elég lesz, tanár úr“. Hubay unszolására azonban tovább játszott. Mikor befejezte, Hubay leültette, körülményesen kikérdezte viszonyairól s mindezt szeretettel vegyes szigorral; aztán kijelentette, hogy 21 éves korában késő a tanulást elkezdeni, ilyenkor már készen kell állnia annak, aki valamivé akar lenni. A fiú fölállott, elzárta hegedűjét s idáig elfojtott könnyei most hullani kezdtek; Hubayné is jelen volt, ő is könnyezett és könnyörögve nézett férjére. Ez tétovázott, a fiút megint hellyel kínálta meg, de az csak állt és zokogott tovább. Végül nagynehezen engedett a fölszólításnak és a mester jószággal, melegen lelkére beszélt, mintha a fiú elesett apját akarná pótolni. S végül kijelentette: „Jó, kíséreljük meg a dolgot. Majd egyik növendékem fogja tanítani s én minden héten meg-

hallgatom“. Mire a bécsi fiú tanfolyamát elvégezte, Hubay közbenjárására kitűnő állást kapott Svájcban.

Mindenkit a maga módján segített. A Mester egy ízben több művész jelöltet hallgatott meg sorjában. Közöltük volt egy, aki a többiek játéka alatt mohóságtól már alig bírt magával. Ezt az orosz zsidó fiút Koffernek hívták. Hubay rögtön megállapította, hogy nagyon tehetséges. A következő párbeszéd folyt le közöttük:

„Nagyon szegény fiú vagyok, Tanár úr!“

„Hát miből él?“

„Abból, amim van.“

„És mije van?“

„Semmim sincs, Tanár úr!“

Zajos derűtség! S a mester gondjaiba vette a tehetséges Koffert.

Ugyanezen a felvételi vizsgán előlép egy másik kis fiú.

„Mit fogsz játszani?“ — kérdi tőle Hubay.

„Sziksz petitesz ajresz vajresz“ (Six petites airs variés) — volt a meglepő válasz. — Újra zajos derűtség. Ezt a fiút is fölkarolta.

De csakis a hamisítatlan *zenei* rátermettség számított szemében, a technikai tudás csak annyira, amennyire a zene szolgálatába szegődött.

A művésziellen virtuózkodás ellenfele pályafutása folyamán találkozott egyszer egy fiúval, akiben a csodagyermek Paganini-féle zsenivel párosult. Pártos István volt ez.

Özvegy édesanyja nélkülözött, éhezett, hogy fiát valahogy táplálhassa. Amikor a még gyermek Pártos először játszott Hubay előtt, a mester ezt mondotta:

„Vecsey, Geyer Stefi, Szigeti, Rubinstein Erna a hegedűművészet csodái voltak, de Pártos a csodák csodája! Vecsey is ebben a korban volt, amikor a leghihetlenebb technikai tökélyt észleltem nála, de hogy ez egy gyermekben ilyen fokú művészi és lelki érettséggel párosulhasson, ezt lehetetlennek tartottam. Egyszóval: Pártoshoz hasonló csodagyermek még nem volt, mert ez a csöppség érett művész!“

Magától értetődik, hogy ilyen ítélet után Hubay nemcsak magára vállalta a tünemény kiképzését, hanem mindent elkövetett, hogy a gyermeknek és anyjának gondtalan megélhetést biztosítson. Pártos két év alatt végezte el a Zeneművészeti Főiskola négy esztendő tanfolyamát, az összes fő- és mellékszakra körökkel s mindent „jelesen“. Tizenegy éves korában megkapta a művészi oklevelet, az Intézet igazgatójától egy Liszt-plakettel s a tanári testület minden egyes elragadtatott tagja ajándékokkal halmozta el. Húsz nagy hegedűversenyt játszott, Bach, Mozart, Beethoven szonátáit, a hegedűirodalom minden jelentősebb étüd-jét — mindezt bármikor és betéve! Játszotta olyan művészi érettséggel, hogy ez Hubay előtt megfoghatatlan volt: a csodák csodája volt ez a fiú, Paganini utóda!

„Számomra ez reveláció, — egyszerűen érthetetlen, ahogy ez a gyermek Beethoven hegedűversenyét játssza.“ — mondta Hubay, mikor Pártos művészi oklevelének átvétele előtt a növendékek főiskolai hangversenyén játszott. „Soha, — se csodagyermektől, se felnőttektől ehhez hasonlót nem hallottam. Pártos Joachimot és Paganinit egyesíti magában. Vecsey is magánkívül volt, mikor a fiút nálam hallotta. Megsimogatta, összecsókolta. Most legfőbb gondom, hogy húszezer koronát szedjek össze számára s egy mesterhegedűt vehessek neki. Nikisch valamelyik filharmonikus hangversenyén okvetlenül fel kell lépnie. Ha háború nem volna“ (ez 1916 márciusában volt) „Pártos egy esztendő alatt a világ első hegedűművésze lenne. Azt se tudja, mi a lámpaláz, a közönséggel egyáltalán nem törődik, csak az én véleményem érdekli. Elképesztő módon muzikális s Wagner, Debussy és mások műveit első olvasásra játssza, mert a zongorának is mestere. Mégis csak különös, hogy mielőtt hozzám jött, Bloch Józsefnél, a kitűnő pedagógusnál tanult, akinek sejtelve sem volt róla, hogy hegedűzenével van dolga. Azzal ajánlotta figyelmembe, hogy nagyon szorgalmas és tehetséges tanítvány, pedig a fiú mnemotechnikai készségén is elámulhatott volna. Hiszen Pártos minden órára tíz, sőt több étüdot és hangversenydarabot hozott magával s játszotta el kotta nélkül, hibátlanul! Úgy látszik, hangjegyekre nincs is szüksége. Hol van erre példa? Persze

Pártos István.

tízszentdős fiúról beszélek. Lehet-e csodálni, ha Michalovich igazgató s vele nem egy tanár sírva fakadt, mikor Pártos a főiskola végző növendékeinek vizsgáján Beethoven versenyt játszott!“

A tanítvány istenítette mesterét, lelkesedéstől .szikrázó szemmel beszélt róla, — csak ő róla!

Azután — a háború alatt — megkezdődtek a hangversenykörutak s a világot megremegtető apokalipszis ellenére se némultak el a műzsák, — ahol Pártos megjelent. Öt éven át ejtette bámulatba a világot. Ifjúvá növekedett s épp oly szép és rendkívüli volt, mint művésze: örök ifjú és egyben a halál jegyese.

A tizenhatszentdős fiatalember ott áll mestere előtt, hogy elbúcsúzzék tőle, hosszú hangverseny körútra indul. Paganini fej, a genuai ördögi elvetemedettsége és feneketlen vadsága nélkül. Paganini fej, melyet Greco formált és melyhez Liszt Ferenc állott modellt: Paganini és Liszt nemes fémöntvénye. Karcsú ez a fiú, mint a nád-szál, tekintetén fátyol, mely mögött ott sugárzik a zseni titokzatossága, tojásdad szép arcát vállig érő göndör fürtök övezik. Mintegy belülről áradó fény ül ezen a márvány-arcon, tán a lélek örök világossága; az egész külső arra vall, hogy a világtól elvonatkozott és hittől, aszkézis tol áthatott ez a fiatalember. Életét a művészetnek szentelte. Misztikus módon kél Hubay Jenő új életre Pártosban, újjászületik benne, — lelke mélyéig meg-rázottan. Tanítvány korában Liszttel a „Kreutzer-szonátá'-t s e zeneművel életének .hasonlíthatatlanul páratlan eseményét érthette meg. A nagyvilágba való elindulásának előestéjén volt ez. Most ő — Liszt! Ez a fiú bálványozza, ahogy ő szerette Lisztet s most ez indul el a nagy világ felé! Megszámlálhatatlan tanítványának adta magát oda, közülük nem egyben kelt életre valami Óbelöle, valamennyien szerették és rajongtak érte; de Pártos, ez ő maga, az ő fiatalsága, életének mása. A csodák megformáló ja, a csodagyermek mesteré hosszan, némán nézi ezt a fiatalembert, a csodák csodáját. Játékát csak egyetlen szóval lehet jellemezni: vizionárius ... Amikor Pártos Beethoven-t játssza, akkor maga Beethoven szólal meg.

Hubaynak önmagával s az alkotóval szemben meg szabott követelményét: a szigorú hűséget ez a fiatal hegedűművész olyan maradéktalanul, az alvajárónak olyan halálos biztonságával teljesíti, mint Hubáy maga; — játékának ez a jellegzetessége, ahogy Hubayé is az volt, Hubayé, akit az „új Paganinidnek a „hegedű Liszt Ferenc“-ének, majd a „magyar Joachim“-nak neveztek. Joachim óta Bach „Chaconne“-jának székesegyháza csak még Hubay játékában magaslott úgy az egekig és most, most jött valaki, aki ebben párja lesz!

És Hubay önnön játékát hallja újra, muzsikás lel-kének hangjai zengenek újra ennek „a fiúnak játékán. Örök Én-jével való misztikus találkozását éli át s áldó-lag teszi két kezét a fiú fejére.

Néhány héttel utóbb Amszterdamból az a hír érke-zik, hogy Pártos Istvánt súlyos influenza következtében szívszélhűdés érte.

A halál Hubay legnemesebb műremekét semmisítette meg, a zsenit a magasságokba ragadta el.

Zseni és halál... Az ember két halhatatlansága, az is, ez is az örökkévalóság útjára vezet.

Fájdalmában, mélységes gyászában Hubay egy ber-lini éjszakára gondol. Amikor Joachim-nál Beethoven egyik utolsó kvartettjét hallgatta s otthonában a lét és nemlét örvénylő határára vitték gondolatai. Akkor is a-halállal került szembe a szomszéd padlásszobában. És most Pártos István! Hubay ifjúsága másodszer halt meg; ezt a csapást sohase heveri ki egészen, szeretett tanítvá-nyának elvesztésével önmagából is elvesztett valamit.

Hubay életének kaleidoszkópjában ilyen képek tűn-nek fel és merülnek el: éveinek, napjainak színes üveg-szilánkjai; gazdag és áldott életének végtelenségében emberek és események véget nem érő körforgataga.

Akadtt sok tanítványa, akiken nem tudott úgy segí-teni, ahogy szeretett volna, — hát segített rajtuk máskép: mesternövendékeiből, kik a döntő győzelmet kivívni,

érvényesülésüket kierőszakolni nem tudták, zenekart alapított, a „Budapesti Hangverseny Zenekar“-t. Eszmei céloktól áthatott kiváló egyesülés lett belőle, mely zenei kivitelezésben csúcsteljesítményeket nyújtott.

Pesti zongora-estje után Fischer Edwin, ki ennek a zenekarnak kíséretével játszott, ezt írja Hubaynak:

„Már legutóbbi alkalommal is, amikor az Ön nagy szeretetreméltósága következtében az Akadémia növendékeiből összeállított zenekart kaphattam kíséretül, el akartam önnek mondani, milyen nagy csodálatot és örömet váltott ki belőlem az ön páratlan és egyedülálló iskolájának teljesítménye. Mester-iskolájának hegedűi ezúttal is remekül hangzottak és hogy olyan nagy siker koronázta az egész hangversenyt, az annak a lelkesedésnek és örömteli készségnek volt köszönhető, amellyel ezek a fiatalok a művészi ügy szolgálatába állottak. Mélyen tisztelt Mester, engedje meg, hogy szívből jövő köszönetemet fejezzem ki önnek, valamint kedves tanítványainak. Az ön támogatásának tulajdonítható, hogy ezek az ifjak olyan önzetlenül és ideális módon segítettek egy művészi elgondolást érvényre jutni.“

A nagy fáradhatatlan tehát ilyen zenekart teremtett, hogy biztosítsa azoknak az egzisztenciáját, kik fogyatékos tehetségük révén nem állották a nagy, döntő küzdelmet, — és vállalta azt a terhet is, hogy ennek a zenei egyesülésnek fennmaradását fáradozásával biztosítsa, ami végül sikerült is neki.

Hol találunk még erre példát?

Az ember nem tehet egyebet, minthogy az ilyen ténykedés előtt, mely jellemét és mélységesen etikai világnézetét dokumentálja — áhítatos tisztelettel hajtsa meg fejét...

Az örök ajándékszóró is kapott néha ajándékot.

A világháború után, mikor Hazánk elszegényedetten, lerongyoltan, elvérző-félben hevert a földön, az egyre fokozódó nyomorúságban, tanítványától, Mac Guigan Madelaine-től ezt a levelet kapta New-Yorkból:

„Arról értesülök, hogy Ön, az én kedves professzorom szükségét szenved. Ha csakugyan így volna, kérem írja meg körülményesen, miben szenved hiányt. Boldog leszek, ha kívánságait teljesíthetem. Nem akarna Ame-

rikába jönni? Nem is képzeli, milyen örömmel üdvözöl-ném itt!“

Hubay azt válaszolta, hogy egyénileg nem ment tönkre, azóta a Zeneművészeti Főiskola főigazgatójává nevezték ki; de drága Hazáját darabokra tépték s ott akar maradni, hogy erejéhez mérten lehessen segítségére.

Mac Guigen Madelaine azonnal nagy összeget küldött neki. Hubay amerikai tanítványai között gyűjtési indított. Hubay az így kapott összeget a nevét viselő jótékony alapítványnak adományozta.

Egy nap aztán egész vagon szeretetadomány érkezeit Amerikából: liszt, cukor, szalonna, olaj, csokoládé, rizs és konzervek. A Hubay-házaspár az egészet Budapest szegényei között osztotta ki.

Sokféle változatban élte újra életét Hubay tanítványaiban, a változandóság ezerfajta formáiban, haladásban, mozdulatlanságban. A vég előtt a sors még egy örömben részesítette, Jehudi Menuhim-mel való találkozása volt ez, a hegedűjáték végső tökélyével. A nagymester megrázottan írja:

„Jehudi Menuhimről egy pár szó. Szebben, egysze-rűbben, tökéletesebben hegedülni nem lehet! A Brahms szonátái nem hallottam. A Bach szonátát szépen, nyugodtan és stílusosan adta elő. Paganini Clochette-jét bámulatos tökélyel és finomsággal hozta ki. Édesapja Amerikában a matematika tanára volt, kis, szerény, még fiatal zsidó ember, prononsziáltan zsidó típussal. Nem zenész, csak zenekedvelő. Fia pedig egy kékszemű, réveteg, szőkehajú gyermek. Bármilyen grófi család sarja lehetne. Az embernek megáll az esze, honnan veszi külsejét, megjelenését és tehetségét. Én felkerestem őt a Bach szonáta után, már csak azért is, mert ők tegnap meg akartak látogatni. A fiú nagyon örült, mikor meglátott s örült dicséretemnek. Az apa azt mondta nekem, hogy később majd hozzám akarja hozni fiát tanítás céljából.“

S Hubay aztán még egyszer találkozik a hegedűművészek örökkévaló zsenijével: utolsó tanítványában, Virovai Róbertben.

„Virovai a legnagyobb tehetségek egyike, mely valaha kezem alatt volt. Minden kvalitás egyesül benne. Mesés technika, csodálatos tónus, zenei kifejezés. Egyszerűen hegedű-zseni! Tizennégyéves létére a hegedűművészet legnagyobbjaival is fölveheti a versenyt — egyenrangú velük.“

1937 tavaszán Hubayt kérték fel, hogy a brüsszeli nemzetközi hegedűversenyen elnököljön. Azt írja Virovainak, hogy okvetlen részt kell vennie a pályázaton. Hubay készült az útra, de néhány nappal előbb elérte őt váratlanul bekövetkezett halála. De utolsó tanítványát még megajándékozta lelkével, lelkének minden izzó szépségével, minden páratlan muzsikájával: Filippo utolsó mesterhegedűjét is elajándékozta!

Sok, sok növendék okozott neki bosszúságot, keserűséget; fájdalmat csak egyetlen tanítványa, első nagy mester-növendéke, Vecsey Ferenc, akit Frenkinek nevezett, kit olyan nagyon szeretett s aki hátán lovagolhatott.

Az első külföldi hangversenyek után a Veese család Berlinben telepedett meg. Hubay és Vecsey között terjedelmes levelezés keletkezett. E levelek jelentéktelen személyi vonatkozások mellett, főtémaképpen a csodagyermek problémáját tárgyalták. Nem annyira boncoló és elméleti, mint inkább emberi — pszichológiai szempontból s különösen Hubay pedagógiai szerepét érintik.

Ez a levélváltás Hubayt világítja meg ismételten, de ezúttal más oldalról s az arckép csak még mélysebben emberivé lesz.

Vecsey Ferenc apja nemcsak hogy bőbeszédű és túlbuzgó ember volt, de szeretett hosszú leveleket is írni. Leveleiben erélyes embernek mutatkozik, de egyszersemind csökönyösnek is, akinek emellett az volt a vessző-Paripája, hogy oktattassa az embereket. A döntő siker első pillanatától, megszállott módjára hajszolta azt

tovább, sikert-sikerre akart halmozni, makacs rendszerességgel, — pedig siker és művészet nem mindig rokon. Fia művészetéről alig ír valamit, annál többet sikereiről.

Sikerekről és „agyonütött“ hangversenyekről szóló beszámolóit csak bevezetések, aztán a csodagyermekkérdés lesz a levéltéma, végül a vita anyaga.

Most már azt bizonyítgatja, hogy Frenki az összes hegedű-csodagyermek között eddig a legfiatalabb, a lobbis nem is volt komolyan gyermek, Frenkihez képest amolyan felnőtt gyermekek voltak. Hubay azt a megbocsáthatatlan hibát követi el, hogy más csodagyermekket is nemcsak hogy elismer, hanem ráadásul még szárnyai alá is vesz s ugyanazzal a gondossággal és pedagógiai szeretettel tanítja őket, mint Frenkit. S miután Hubay ítélete messze elhallik és igen nagy horderejű, Vecsey Lajos ingerült.

Hubay látja, mi rejlik Vecsey berzenkedése mögött:

„Sajnos, még egy törekvésemet kellett leveledből kiolvasnom, amit különben szintén régebben tapasztalok, hogy t. i. Frenki tőlem semmit sem tanult; akiben isteni szikra van, az nem szorul mesterre . . .“

Hubay, úgy látszik, hallott már arról, — gondolja Vecsey, — amit Berlinben mindenütt elmeséltem. . . Mert egy valótlanságot beszélt el mindenkinek, aki csak hallani akarta és ez a valótlanság nyomtatásban is megjelent. Goby Eberhardt professzor „Lesben ser innenin-gen“ című könyvének 232. oldalán ez áll:

„Vecsey Ferencsel ismerkedtem meg és szüleivel is. Vecsey apja elmondotta nekem fia fejlődésének útját: kilencedik életévéig ő maga oktatta, akkor Hubay Jenő vette át tanítását, de csak tizenhét órát adott neki.“

Igen, Hubay tisztán lát és ha Frenki mindössze tizenhét órát vett nála, akkor persze tőle nem tanult semmit...

Vecsey Lajos tehát meggyőződik róla, hogy Hubaynak finom a hallása, sietve megkísérli, hogy az általa kikürtölt, a mesterre annyira bántó valótlanságon enyhítsen és ezt írja:

„Nem, édes Jenőm, nem vagyok komisz ember, ezt nem olvashattad ki levelemből. Én és feleségem büszkén valljuk Frankit Hubay tanítványának. Az egész művelt világon, ahol muzsikával foglalkoznak (ahol Franki nem is játszik), írtak róla és mindenütt, mint Hubay tanítványról. Magam, feleségem és fiam örök hálával nyugtázzuk neked és bárkinek, hogy nemcsak tanult tőled, hanem nagyon, nagyon sokat tanult.“

És megindul a levélváltás, mely nem Frenki bőrére megy, sőt még Hubay Jenőére sem. A csodagyermek problémájáról van benne szó, meg a csodák formálójáról, zsenialitásról. Az egész zeneirodalomban nincs ennél érdekesebb levélváltás, mely hosszadalmassága ellenére is érdemes arra, hogy valamikor lenyomassék.

Vecsey Lajos hosszú leveleiben furkósbotok sújtanak le, minden mondat kivégez valakit. Hubay néhány sornyi válasza nemcsak a probléma megoldása, de legszebb hitvallás a zseniről is. Az egész egy drámai dialóg benyomását kelti, mely azonban mihamar monológga zsugorodik össze, mert Hubay hallgat és a másiknak engedi át a szót. Semmi hajlandóság sincs benne arra, hogy amannak fortissimo-it túlharsogja és inkább olyan *tettekkel* érvel, melyek méltók a zseniről vallott felfogásához.

Nem megy lépre és makacsul kitart amellett, hogy a csodagyermeknek is szorgalmasnak kell lennie, hogy dolgoznia keli, sőt épp a csodagyermeknek alaposan, rendületlenül! S rövid előadást tart Vecsey La jósnak tehetségről, zseniről, konokul megmarad álláspontján s ezt írja:

„Szept. 24-éről kelt hosszú és érdekes leveledben úgy kioktatsz engemet a tehetségről, szerencséről, a publikum lázáról stb. mintha én nem ismerném a virtuóz-pályát; merem állítani, jobban ismerem azt, mint te, mert mögöttem hosszú és változatos pálya áll.

Semmit sem vonok vissza abból, amit neked előszóval is mondtam. Bármily nagy legyen egy ismeretlen geniének a képessége, — tudása legyen bár a legnagyobb a maga szakmájában, szerencsés körülményektől függ az illető érvényesülése. Be fogod látni, hogy Liszt-ben,

Joachim-ban vagy Rubinstein-ben már tízéves korukban szunnyadozott az a nagy tehetség, amely teljes nagyságában csak sokkal később nyilvánkozott meg. Citalhatnám még a világ legnagyobb virtuózát, Paganinit. Ezzel csak azt akarom mondani, hogy irreveláns, vájjon egy nagytehetségű emberben a tehetség 6, vagy 16 éves korában nyilvánul-e meg. Ha pedig a publikum (amely, úgy látszik előtted a legnagyobb fórum) bomlik egy tízéves csodagyerekért, ez nem azt bizonyítja, hogy ez az illető gyerek nagy művészi zseni, hanem azt, hogy sikerült a publikum érdeklődését a csodagyerek iránt felébreszteni s az a jó „marha közönség“ igenis a csodát keresi a gyerekben és nem a művészetet. Ez pedig az egyiknek sikerül, a másiknak nem. Láttunk már közepes tehetséggel megáldott gyerekeket, akik nagy furórét és sok pénzt csináltak, holott igazi nagy talentumok, mint csodagyerekek, bizony — szerencse híján — nem tudnak érvényesülni! Ezt mondtam, kedves Barátom, s ezt föntartom. Későbbben, mikor a tehetség már teljes mértékben kifejlődött, akkor is sok függ a szerencsés körülményektől. Mert hiszen, ha a siker a tehetség hőmérője volna, akkor virtuóz téren legnagyobb zseni Jan Kubelik volna, miután elvitázhatatlanul neki vannak legnagyobb anyagi és külső sikerei.

Vecsey Lajos több igen hosszú, gyanúsításokkal, áskálódásokkal és nagyképűséggel teli levelére Hubay röviden válaszol:

„Leveleid tartalmára érdemlegesen nem válaszolhatok, mert te azokban személyeskedel, a személyeskedés pedig minden aigreur nélküli vitát kizár. Te pl. olyan érzületeket és tendenciákat imputálsz nekem Frenki ellen, amelyeket te nyugodt pillanataidban, mint lehetetleneket megmosolyognál. Ezeket csak az indulat diktálhatta s én hasonló módon felelni nem akarok, nem fogok.

A te leveleid tartalma és törekvésed évek óta, nekem bebizonyítani, hogy Frenki tőlem semmit sem tanult; mert akiben isteni szikra van, az nem szorult mesterre. Ellenben a többi tanítványaim, akikben isteni szikra nincs, nem sokat tudnak, nem sokat érnek és nem

fogják sokra vinni. Akik pedig nem tanultak nálam, mint pl. Ellmann, Zimbalist, Parlow, e tutti quanti, ezek az isteni szikra nélkül is meghódították Berlint! Kubelik és a többiek, ezek tudnak a közönségre hatni és ezek tudják a közönséget vonzani, az én tanítványaim erre nem képesek! Te magyarázod nekem, hogy az én tanítványaim mit tudnak és mit nem tudnak. Már csak megengeded, hogy én mégis hivatottabb vagyok annak megítélésére, ki mennyit tud s mennyi tehetsége van.

Te utolsó levelemet rosszul értelmezted és rosszul magyaráztad. Olvasd át nyugodtan és be fogod látni, hogy abban csak objektív és általánosságban tartott reflexiók vannak, épp úgy, mint én szálátnai beszélgetésünk alkalmával is csak általánosságban említettem, hogyha ma számos csodagyermekem közül egyet kiválasztanék és neki 3 hangversenyre terjedő műsort betanítanék, nem lenne sikere, mert az érdeklődés mindenütt lehűlt egy időre a csodagyermekek iránt.

Végtelenül örvendek Frenki legújabb sikerének. De a berlini újságok alig elégitenek ki.“

S ezzel lezártnak tekinti a vitát, mert, bár ismeri a sorok közt lappangó titkos célzatokat, sokkal finomabb lélek, sokkal nagyobb mester, semhogy bővebben foglaloznának velük.

Ehelyett meghívja a Vecsey-családot vendégül magához.

Ezenfelül Frenki számára hegedűversenyt írt, inert ilyet óhajtott mesterétől.“ 1907 márciusában a fiú egy Berlinből keltezett levélben áradozva köszöni meg a küldeményt és csak jelentéktelen, lényegibe nem vágó apró változtatásokra kér engedelmet: az Adagio után befejező szünetet óhajt és más eféle interpunkciókat. Levelét így fejezj_he:

„Boldog vagyok, hogy a hangverseny ilyen modern és ilyen gyönyörű. Az első részben az első Thema nagyon megkapó, de jó nehézzre csináltad, Jenő bácsi, a sok moduláció nehéz. A Scherzo azt hiszem nagyon hatásos, nagyszerű, egyáltalán az egész versenyműnek óriási sikere lesz, ha jól fogom játszani. Londonba május 4-én Meghívtak a Symphonikusok, a második hangversenyen

akarom a te Concertodat játszani. Joachim bácsival eddig kétszer találkoztunk, egyszer ebéden volt nálunk és egyszer mi voltunk egy kvartett főpróbáján.

Róza néninek kézcsókomat, téged a gyerekekkel együtt sokszor ölel szerető Frenkid.“

A G-mollban írott hegedűverseny első tétele egy moderato: „Introductio, quasi fantasia“. Az energikus főtéma először a zenekarban hangzik föl s csak azután, — a melléktémával kiszélesítve — a szóló-hegedűn. Ezt, az orkesztrális polifóniával organikusan egybekötvé, természetesen és zeneileg következetesen veszi át a zenekartól. A főtémát aztán változtatott alakban megint a zenekar hozza, mialatt a szólóhegedű arpeggiókkal ellenpontot alkot, mely a dallam-vonal kiszélesedéséhez vezet. A melléktéma száll most, kecsesen tova, hogy aztán gyors triolák játsszi ugrádozása váltsa föl, mire fuvolák és oboák ismétlik meg a főtémát. Sok hangnem-kitérés és ritmikai változás után indul meg a kidolgozás, melyből az egész zenekar attacca Scherzo-ba (E-mollban) lendül át. Hosszabb zenekari bevezetés után szól csak bele a szólóhegedű diabolikus allegro vivő főtémájával a hangok versenyébe, melyben a zenekari kíséret és a lefelé lejtő kromatikus skála Hubay francia zenei „esprit“-jéről tanúskodik. A trió főtémája a tulajdonképeni főtémából fejlődik ki, a kidolgozás E-durban komponált; a szép, tüzes, bájosan szellemes tétel Coda-ban zárul. A következő tétel: Adagio Cis-mollban. A zenekar bevezető ütemei után két főtéma hangzik el a zenekarban és a szólóhegedűn, a kettőt később remek melléktéma egészíti ki. A kidolgozás után a hegedű a G-húr megragadóan tömör hangján ismétli el témáját, a hangszer dalolni kényszerül, el kell mondania mindazt, ami a szárazfa bőrtönébe zártan felszabadulásra vágyik. A Finálé: Allegro con fuoco, melynek főtémája a zenekarban fugato-ként feldolgozott; a hegedű átveszi a pajkosan csapongó, de zene-ritmikailag mégis fékentartott játékot, melynek befejeztével a klarinét bájos kantilénájú melléktémát hoz, s ebbe a hegedű ellenpontozó főtémája csendül bele, majd átveszi a klarinét melléktémáját. A főtéma megismétlése után a verseny összes témái egy kadenciában vonulnak föl: vízesés ez, melynek hullámaiban és hullámfodrocskaiban az alkotó elemeire bontott napsugár a szivárvány színompás táncát járja. Végül mégegyszer fölszeng a zenekarban a főtéma. A hegedű G-durban dalolja az iménti kantilénát és egy hatalmasan fölépített Coda fejezi be ezt a nagyszabású, remekbe-szabott és átkomponált hegedűversenyt. Ez a mű a hegedűirodalom legérdekesebb és legszebb, de technikailag legnehezebb alkotásai közé tartozik; az „új Paganini“, a „magyar Joachim“ ott rejtőzik benne épp úgy, mint Vecsey Ferenc technikai ragyogással, ritmikus diabolikával telt hegedűművész egyénisége. Hubay

önnön hasonlíthatatlan hegedűművészetét támasztja föl újra; — bárha ezúttal Vecsey testetöltésében: a zeneszerző mutatkozik itt — a hajdani nagy reprodukálót jelenítve meg.

Vecseyék személyes szereplésre kérték fel Hubayt, ő a meghívást elfogadta és kiutazott Londonba.

A nagyszabású hangverseny január 29-én zajlott le. Hubay Bach „Doppelkoncert“-jét játszotta tanítványával, melyet 1906-ban már Budapesten is előadtak; ezután vezényelte Vecseynek ajánlott hegedűversenyét. Feleségéhez intézett leveleiben leírja a mozgalmas napokat, — hamisítatlan Hinbay levelek ezek.

„London, január 26., 1908.

Most már tényleg túl vagyok a legrosszabbon. Kellemes hotelben, jó szobában, Vecseyék társaságában, — így már megy a dolog. A tengeri utazás rendkívül kellemes volt. Rögtön lefeküdtem s a legkellemesebben pihentem egész Doverig. Doverben hátbalökött egy hajóslégény s angolul dörmögött valamit, valószínűleg azt, hogy megérkeztünk. Jókedvűen feltápászkodtam s az expresszben foglaltam helyet. Ebben viszont majdnem rosszul lettem, úgy száguldott, mintha a pokolba akart volna vinni. Vecseyék azt állítják, hogy a tenger különösen csendes lehetett. No, csak visszafelé is ilyen legyen. Mindössze ötnegyedóraig voltam tengeren; hát, mégha rossz a tenger, akkor sem lehet nagy kín az átkelés.

Várom további értesítéseidet. A tehenek sorsa nagyon érdekel. Mi van velük? Energikusan járt el Honti? Ma itt süt a nap. De milyen nap! Istenem, — csodálkozom, hogy itt nem bolondulnak meg az emberek. Ma állítólag nincs köd; pedig a szobában ugyancsak meg lehetne gyújtani a lámpákat, a mi felfogásunk szerint olyan nagy a köd. Képzelheted, hogy már alig várom elutazásom pillanatát, hogy ismét nálatok lehessenek. Isten óvjon titeket, édeseim. — Képzeld csak, tegnapelőtt Wil helmi halt meg itten!“

„London, január 28.

Drága, édes Rózikám! Ma délben volt az első próba. A zenekar még nem ismerte verseny művemet és első olvasásra elég jól ment. Próba után Schultz-Curtius-szal

mentünk dejeunerolni. Utána én, ugyancsak utóbbival, a *National Oalery*-t néztem meg. Mesés gyűjtemény! Kolosszálisán gazdag! Minden nagy mester legnevezetesebb, legnagyobb művét gyűjtötték itt össze. Külö- + nősen az angol iskola érdekelt, hiszen a Kontinens múzeumaiban csak szórványosan fordulnak elő Gainsborough-k, Turner-ek. A múzeumi élvezet után Hill-hez mentünk, a nagy hegedűkészítőhöz és nézegettük a gyönyörű Stradivariusokat. A nagyvárosi zaj s a váltakozó nagy benyomások teljesen kimerítenek. Ma is színházba akartam menni, de nem győzöm. Pihennem kell annál is inkább, mert holnap elég fárasztó napom lesz. Eddig különben kitűnően érzem magamat, szívdobogásról meg abszolúte nem panaszkodhatom. Különben mellényzse-, bemben vannak a pilulák. Tegnap az „*Empire*“ színházban voltam Vecsey Lajossal. Tulajdonképen nagy orfeum, semmi egyéb. De volt ott egy ballett, amely oly fényesen volt kiállítva, mint a párisi nagy opera ballettjei. S a legszebb, legfiatalabb táncosnők lejtették. — London gazdagságáról és fényűzéséről semmi sem nyújthat fogalmat. Azon városban, melyben a leggazdagabb emberek élnek, a nyomor és szegénység is legnagyobb! Pénteken 9-kor indulás haza, — haza hozzátok! Csak veletek vagyok boldog, a viszontlátásig ölel, csókol beneteket
Jenőd.“

„London, január 29.

Hat óra van; 2 óra múlva megkezdődik a hangverseny. Reggel volt a főpróba s minden kitűnően sikerült. Nagyon szépen ment a Bach kettősverseny s Frenki gyönyörűen játszotta koncertemet. Azt hiszem, este is minden jól fog menni. Szegény kis Frenki sokat szenved atyja nervozitásai által. A filharmóniai zenekar nem elsőrangú. Nagy rutin-juk van ugyan, de nincsenek kitűnő tagjai s ami még sokkal rosszabb, nincsenek jól összehangolva. Különben reggel a teremben borzasztó hideg is volt. A terem gömbölyű, sötétvörös színű, komor. De az akusztikája meglehetősen. Ma délután a Wallace-gyűjteményt néztem meg. Ez a Wallace egy borzasztó gazdag úr volt, aki kincseit az angol nemzetnek ajándékozta. Hihetetlen, hogy mennyi drágaság, mennyi

művészi kincs van itt összehalmozva! Sajnos, ismét csak egy órát szentelhettem ennek a gyönyörű gyűjteménynek megtekintésére. Holnap még egy pár múzeumba megyek.

Most sietek felöltözni.“

„Január 30.

Tegnap volt tehát a nagy csata; s már a táviratból tudod, hogy teljes diadalt arattunk. A terem gyönyörű látványt nyújtott. Képzeld 4000 embert egy aranyozott, vörössel drapírozott, gömbölyű teremben, az urakat mind frakkban, a hölgyeket estélyi toilette-ben. — Ez a közönség rendkívül melegen fogadott mindkettőnket, mikor a dobogón megjelentünk, hogy Bach kettős versenyét eljátsszuk. A fogadtatás ovációnak is beillett. A Bach darab minden egyes tétele után lelkesen tapsoltak s a végén többször kihívtak. De hegedűversenyem után valóságos tapsvihar zúgott fel, sőt az egész közönség kiabált. Vagy hétszer-nyolcszor kellett Frenkinek hol egyedül, hol velem együtt megjelennie. A zenekar gyönyörűen játszott, teljes odaadással, teljes lelkesedéssel. Csak most hallottad volna e művet, úgy előadva, amint kell! Frenki felülmúlta önmagát. Talán még sohasem játszott olyan szépen, mint tegnap este. A művész-szoba tele volt emberekkel, akik gratulálni jöttek. Egy szóval: felejthetetlen szép est volt. Nekem semmi bajom sem volt, se szívdobogás, se egyéb. A hangverseny után Carfé-né úrnő hívott meg egy nagy Restaurant-ba. Harisnyás inasok szolgáltak föl egy pompás vacsorát, gyönyörű teremben. Mindössze tizen lehattünk asztalnál. Én Wieniawskiné és Iréné leánya között ültem. Utóbbi egy gazdag londoni emberhez ment férjhez. Meglehetősen későn és igen fáradtan kerültünk haza. Szegény kis Frenkit sajnáltam. Már fél kettőre járt az óra s ő annyi fáradtság és izgalom után még nem aludt. Ma pedig valami Bath nevű fürdőhelyen muzsikál.“

A hangversenyről a londoni kritika a Mester alkotó, reprodukáló, karmesteri és pedagógiai művészetét egyaránt határtalan lelkesedéssel emlegette.

1911-ben a magyar kormány azzal bízta meg Hubayt, hogy Rómában három zenekari hangversenyt rendezzen. Vecseyvel itt is a 3-ik versenyt játszatta: a siker túltett a londonin is.

1914 őszén ezt írja Frenki:

„Szeretett Jenő bácsim! Egy nagy kéréssel jövök hozzád: megtennéd-e, hogy feljőnnél november 20-i hangversenyemre Berlinbe és eljátszanád velem a Bach kettős-versenyt? Képzelem, hogy ez a kérés furcsán fog téged a nálatok most különösen szomorú viszonyok közt érinteni, de a helyzet Budapest és Berlin közt lényegesen különbözik, amennyiben itt a koncertek jó része meg lesz tartva, a bevételek mind jótékony célt szolgálnak.“

Hubayt épp ekkor egy, a lábán keletkezett furunkulus kínozta, de szokásos energiájával erőt vett magán és szeretett tanítványa óhajának eleget tett. Ezt írja onnan feleségének:

„Berlin-Friedenau. 18. Nov.

Szerencsésen Berlinbe érkeztem. Vecseyék rendkívül szívesen fogadtak, de sajnos, lábammal sok kellemetlenséget szerezek nekik. Már tegnap, megérkezésem után annyira kezdett fájni, hogy d. u. egy híres sebészt kerestem fel Lajos barátommal. Az éjjel rosszul múlt, alig tudtam aludni. Félkilenckor ismét Lajossal a klinikára autóztunk s amint a tanár rápillantott a sebre, rögtön mondta, hogy fel kell vágni. Így is történt. Most itt pihentetem lábamat a chaise-longue-on és sajnos még mindig kérdéses, hogy képes leszek-e holnap és holnapután játszani és dirigálni. Hát igazán bosszantó ...

Nem folytathattam, Koessler jött ebédre. Persze rögtön a háborúról és annak fejleményeiről, borzalmairól és kilátásairól volt élénk vita. Ebéd alatt egyszerre csak elfogult hangon mondta Koessler: „Ha még bizonyos volna a „mi“ győzelmünk! Rettenetes az erőfeszítés és

az áldozat Franciaországban, Belgiumban“. Ez a megjegyzés csak úgy „véletlenül csúszott ki“ Koessler szájából, mert ő rendületlenül bízik a németek végleges diadalában. Koessler szellemileg a régi, — de fizikailag azt találok, hanyatlak. Megilletődéssel beszél a háború kitöréséről és a mostani világtörténeti napok nagyszerűségéről. Fél négykor barátságosan elbúcsúztunk egymástól: *Auf Wiedersehen in Potsdam*. Ki tudja, lesz-e még vizionlátás. Az operáció után könnyebben érzem magam. Persze járni csak a legnagyobb kinnal tudok. Kíváncsi vagyok, játszhatom-e holnapután. Valami bő lakkcipőt, erősen kívágya már rendelt számomra Vecseyné, aki különben rendkívül kedvesen és szívesen ápol engem. Holnap 9-kor a klinikára megyek és 10-kor a próbára. Ott ülni fogok és papucsban maradok — nagyon szépen fog kinézni. Szép papucsomat fel kellett vágni. Egy vagyona kerül ez a furunkulus! Az orvos, ki lábamat operálta, egyetemi tanár, még fiatal ember és elég mogorva. Elöttem egy tábornokot kötözött, mel-lén a Vaskeresztrel. Utána egy bicegő hadnagyocska jött, szintén az elsőosztályú Vaskeresztrel. Mind — mind hősök ők! Mit szól Hindenburg legújabb diadalához? Miért nem tud egyszer a mi „zseniális“ Konrádunk is ilyen ütést mérni az oroszokra? Miért nem? Miért hagyja magát járszalagon vezetetni?“ ...

„Mennyi fiatal, szép tisztet vittek kocsin a kötözőbe! Szegények! Főképp meghatott egy 19 éves, igen szép fiú, akit kötözni vittek. Félkarja hiányzott és egyéb baja is lehetett. Igazán borzasztó. De ők mosolyognak, boldogok, hogy hazájukért lettek megcsonkítva. Mily nagy is a hazaszeretet érzelmének és gondolatának ereje! Mikor bekötöztek, a Beethoven-Saalba autóztunk. Gyönyörű, akusztikus terem, vagy 1200 ember számára. A filharmóniai zenekar működött itt, melyet Nikisch vezényel. Kitűnő zenekar. Frenki nagyszerűen játszotta úgy a Brahms koncertet, mint az enyémet. Óriási sikere lesz. Bach kettős-versenye is pompásan ment s jól lesz kísérve. Próba után kitűnő ebédet ettünk. Szóval nagyon jól érzem magamat, nagy pechem ellenére és nagyon örvendek, hogy jöttem. Szép est lesz a holnapi. Remélem lábam is rendben lesz“

Lába javult is annyira, amennyire; fekete papucs volt rajta, csodálatosan játszott és Vecseyné ezt sürgönyözhetette Hubaynénak:

„Hubay hangverseny kolosszális siker — Bach a tőkély maga — az egész est szenzációs. Margit.“

A művészi együttműködésnek ez a módja és más változata is évtizedekig tartott.

1926-ban Vecsey nagy hangversenykörutat rendezett hazánkban és a tiszta jövedelmet nemzeti újjáépítési célokra adományozta. Budapesten kezdte, ahol ezúttal is, — mint 1912-ben, Hubay művészi jubileuma alkalmából, a harmadik versenyt játszotta.

„Frenki tökéletes volt“ — írja Hubayné. „Vagy megkomolyodott, vagy Jenő jelenléte a pulpitus előtt mérsékelte őt. Nem volt semmi túlzott játékában, habár van némi cigányos forróság vonójában, óriási sikere volt. Őszintébb, elmélyültebb benyomást tesz, egyszerűbb, melegebb és ez kijön játékából is.“

Másnap Vecsey feleségével, Baldeschi Giilia grófnővel, akit 1925-ben vett el, Hubayékhoz volt ebédre hivatalos s a Mester, akinek legnagyobb gondja mindig az volt, hogy a magyar zenei életben az utánpótlásban zökkenő be ne következzen, fölajánlotta neki — ragyogó föltételek mellett, — a mesteriskola vezetését.

Hubayék nagy estélyt is rendeztek, melyen Frenki alkalmuk volt bemutatni a kormányzónak, József főhercegnek, az arisztokrácia színe-javának. Vecsey tiszteletére Hubay bankettet is rendezett a Nemzeti Kaszinóban és nagy kitüntetést eszközölt ki számára. Egykori tanítványának — páratlan önzetlenséggel — úgy akarta hazájába való visszatérését intézni, hogy útját szépséggel, megtiszteltetésekkel, az ünneplések virágaival hintette tele. Vecsey vidéki körútja így diadalmenetté lett, a koncertek pedig nagy összeget hoztak a jótékony célnak.

De arra, hogy hazájába visszatérjen s átvegye a mesteriskolát, nem tudta elhatározni magát.

S a gyönyörű, bensőséggel teljes, meghitt barátság mester és tanítvány között zavartalan marad. Míg egy

nap a hajdani csodagyerek formálója ellen fordul egy kíméletlen, kegyetlen megjegyzéssel.

1929-ben, három évvel mindamaz ünneplések után, melyekben Hnbay részesítette, aki nemeslelkűen a magyar zenei élet élére akarta állítani, Vecsey Buenos Ayres-ben hangversenyeznek.

Egy ott megjelenő magyar lap meg akarja interjúvolni. Ez elől elzárkózik, ellenben egy német nyelvű újság ugyanilyen irányú óhajának eleget tesz és többek között ezeket mondja: „Magyarország lelkéhez zenéjén át vezet az út. Hogy Budapesten fejlett a zenei élet, még nem volna elég bizonyíték mindarra, ami ott zenei téren történik. Nagy művészek ténykednek ott, mint az *agg Hubay*, Dohnányi, a karmester, aki mint komponista is számottevő. De döntő faktorok ott tulajdonképpen Bartók Béla és Kodály Zoltán.“

„Az *agg Hubay*“, ez minden mondanivalója arról a férfiúról, aki mestere, barátja, apja volt; s a magyar zene történelmi fejlődésének erőszakolt félremagyarázása, — annak a zenének, mely félévszázadon át Hubay döntő befolyása alatt állott.

„Az *agg Hubay*“, — ez a három szó három évtizedet hantol el! Vecsey harminchat éves most, hogy ezzel a három élesre fent szó-törrel szíven döfi mesterét; harminc esztendeje annak, hogy először állott Hubay előtt s a Mester a csodagyermeket ölébe, a csodát pedig formáló két kezébe vette . . . S most? Három szóval végzi ki!

S a Buenos Ayres-i német lap Vecseytől kapott adatai alapján így folytatja:

„Vecsey magyar ... Hubaytól Budapesten az alsóbb fokozatú, Joachim Józseftől Berlinben a magasabb rendű szentségeket nyerte el a művészet papjává való avattatásához.“

Hubaynak mindehhez van még szava. Az „*agg Hubay*“, aki szellemileg is, lelkileg is fiatalabb, mint az összes ifjú Vecseyek, Hubay felegyenesedik igazsága lobogó tudatában s egy utolsó levelet intéz hozzá.

„Mosóc, 1929. szeptember 14.

Kedves Franki! Nehéz szívvel és fájdalmas érzésekkel írom e sorokat.

Szerettünk, dédelgettünk, útjaidat egyengettük . . . Mint kész művész kerültél ki kezeimből és beutaztad az egész világot, vagyonra, hírnévre szert téve, mely sohasem volt nagyobb, mint éppen akkor. Most pedig egy szavad sincs rólam, csak az, hogy: „der greise Hubay“ és egy valótlanság, — hogy nálam alsófokú, Joachimnál felsőfokú kiképeztetésed nyerted. Egy szavad sincs arról az intézetről sem, mely elismerten egyike a legnagyobb zeneintézeteknek az egész világon, melyet Liszt Ferenc alapított, s melynek növendéke voltál!

Ez az eljárás önmagát ítéli el! Elvárom és kívánom, hogy ezután életrajzi adataidból nevedet töröld!

Talán megérted: — én elvesztettelek téged, akit szerettem . . . Hubay Jenő.“

Vecsey Ferenc mestere levelére pökhendien, sértően, gőgösen válaszol, kioktatja s úgy bánik vele, mintha joga lenne nagy magasságból vállveregetve hozzá szólni.

1933-ban Vecsey nővére Velencében tartózkodott Frenkinél. Nem bírja el, fáj a szíve, hogy ez a legembe-ribb, legszebb viszony Mester és tanítvány közt így végződött s ír Hubaynénak, szeretne közvetíteni.

Hubayné nem vállalja a közvetítést, ehhez nincs felhatalmazása; erről majd — úgy érzi — egy magasabb fórum pártatlan bírása fog ítéletet mondani. Válaszlevelének emelkedett, nemes a tónusa, de elutasító.

Ez a két utolsó levél misztikus jelentőségű lesz: egy a mélyből jövő intő és hívó szózat révén. Amikor Frenki nővére megírta levelét bátyja mesterének feleségéhez, Vecsey Ferencre már a közeli halál árnya borult, a halálé, mely másfél évvel utóbb fiatal életének váratlan végét vetett.

Böcklin önarcképét veti vászonra és ijedten hagyja abba, mert mögötte a halál hegedül, — mintha Vecsey Ferenc is így volna szemünk előtt... Mielőtt a halál kiragadta kezéből Stradivariját, megkísérelte, hogy örök, el nem múlandó énjét, szellemi önarcképét a misztikum tükrében láthassa meg és a Buddhizmus tanaiba temet-

kezett. Vecsey kereste az Igét, önmaga számára kereste, a lelke számára, mely immáron Istennel óhajtott eggyé lenni s mely, minthogy földi időzésének homálya oszlóléiben volt, az örök világosságot kezdte kisugározni magából: a gyermekkor csodája, a csodagyermek megint jelentkezett, — Vecsey visszatért.

S ezen a vissza-úton, a régi ösvényre tértek, — messze tájon, Mesterét pillantja meg, amint lassan közeledik felé s ahogy szembe kerül vele, kérdezni kezdi:

A Mester: „Oh, kedves Frenki, honnan vájjon és hová?“

A tanítvány: „Buddhától jövök, oh Mester s most kedvtelve sétálok egyet, ki, a világ kapui elé.“

A Mester: „És hát mit műveltek? Vagy úgy értsem, hogy Buddha beszéddel tartott jól téged?“

A tanítvány: „Megtudhatod, — ha időd engedi, hogy elkísérj és végighallgass.“

A Mester: „Hogy engedi-e időm? Csak nem gondolod, hogy sürgősebb dolgom lehetne annál, minthogy Buddhával való társalgásodról tudomást szerezzek!“ ...

Így vándorolnak hát együtt, ketten, álmország Vissza-Országútján az élet kapuján ki, a világ színe elé: ott zöldéi a szaltnai kert. Alighogy beléptek oda, mondhatatlan boldogságban ujjong fel Frenki, mert a Mester helyén az ő szeretett Jenő bácsija áll, vele lovacskat lehet játszani, négykézláb áll, Frenki hátára pattan, a csoda és formálója ott száguldanak a gyepen, a fason végig.

És még egyszer, utoljára, kitépi Stradivariját a halál kezéből: az utolsó hangverseny. Berlinben játszik, pár nappal (halála előtt, Berlinben, ahol a tízesztendő gyermek első diadalát ülte.

„Ha nem látta pompás Stradivariusát“ — írja Kelemen Ernő, fiatalkori barátja — „mindig a víg, ezerféle mókára és huncutságra kész ifjú ember volt. De most félrehívott, megszorította karomat és így szólt:

„Tudod, a feleségem nem szereti, ha nyilvánosan szerepelek, ha hangversenykörútra megyek.“

Annyi szomorúság és fájdalom volt ebben a kijelentésében, hogy Frenkire hirtelen rá sem ismertem. Úgy éreztem, hogy életében egy nagy tragédia kezdődött.“

Berlinben egy hang szólal meg benne: adjon-e még egyszer, utoljára intervjút, feleljen-e még fölött kérdésekre? . . . Hiszen nincs már mondanivalója . . . csak még egy levél, — egyetlen levél van itt, ezt az élet asztalára helyezi, az életére, melytől most örökre búcsút vesz: ezzel a levéllel nyújtja be az élet az utolsó számlát neki és ő, a „Vissza-útra“ tért, kiegyenlíti azt is azzal a beismeréssel, melyet a kérdező újságírónak tesz:

„Leteszem maga elé ezt a levelet, nézze ezeket a sorokat... Hubay Jenő levele. Egy seb, egy fájó seb... Ez a papírlap elfakul majd és mi már nem leszünk többé, de én még akkor is, mindig Hubay Jenő tanítványa maradok.“

A Mestert lelke mélyéig rázza meg ez a hirtelen távozás. Csak az imént ajándékozta meg az élet másodízben csodagyermekével s amikor elveszett és megkerült fiát szívére akarja ölelni, az eltűnik! A csoda visszatért ős-forrásához! És ő, Hubay Jenő? Meddig még? Esztendő ... két esztendő, — akkor nyolcvan éves ...

E fejezetben eddig életben lévők szólaltak meg és földidézett holtak is beszéltek, — hogy a zseni csodájának és emberi megjelenésében való kiformalódásának magyarázatát adják.

Hadd forduljon még egyet Hubay Élet-kaleidoszkópja, napjai, évei színes üvegszilánkjai: még egy üvegszilánk bukkan föl, élők és holtak közötti átmeneti lény: egy élő halott...

Utolsónak hadd szólaljon meg ő is.

Eger város tébolydájának igazgatósága 1933-ban ünnepélyt rendezett, Mikulás-estét, — karácsonyi örömk kedves előhírnökét. Az intézet ápolottjai között volt

egy fiatalember, hegedűművész s az ő hegedűjátéka volt a kis programul kimagasló pontja, mely után jótékony adományok szétosztása következett. A meghívott vendégek ámulva értesültek az intézeti orvos merész kísérletéről. Mégis csak kockázatos dolog egy örültet dobogóra állítani. Hiszen egy hegedűszerzemény eljátszásához az előadónak szellemileg koncentrálnia kell magát; hogy lehet ezt egy lelki betegről remélni, hogy lehet már évek óta megzavart emlékező tehetségétől elvárni, hogy megleli az életbe visszavezető utat, még ha egy hegedűjáték rövid időtartamára is? A beteget szülei évekkal előbb helyezték el az intézetben; csendesen viselkedett, szavát alig lehetett hallani, szelíd, szerény ember volt, akit szülei, rokonai évenként egyszer látogattak meg.

Az egri örültek háza az Irgalmas Rend tulajdonában volt, orvosai a szerzet tagjai. A terem díszben pompázott, fenyőgallyak közt villanykörték ragyogtak; szülők, rokonok ültek a vendégek soraiban és könnyebb betegek, külön csoportban.

Egy-két műorszám után a pódium háttérben lévő kis ajtón át belépett a hegedűművész. Kísérője zongorához ült. Az örült meghajtotta magát, mélabiis tekintetű futó mosoly élénkítette meg, amint a biztató tapsokat megköszönte. Még egyszer meghajlott s kis szünet után megkezdődött a produkció.

Már az első ütemek után“ a misztérium érzése remegtette meg a hallgatóságot: az örült tökéletes virtuozitással játszott, hegedűjének hangja szívekbe markolt: egy nagy művész idézte föl eltemetett életéből a zene szépségét. Templomi ájtatosság szállott a teremre, valaki, élet és halál között, egy élő-halott megállott a mesgyén és üzenetet hozott az ismeretlen tartományból...

Senkinek sem tűnt fel, hogy a rend orvosa, aki a művészt a terembe kísérte, ott könyökölt a zongorán s hogy a beteg, a szünetek alatt, míg a zongora szólt egyedül, le nem vette tekintetét róla, mintha ezt kérdezné: „Meg vagy elégedve?“ S a szerzetes tekintete erőtadóan, szuggerálóan felelt kérdésére.

A nehéz koncertszám végéhez közeledik. S most egyszerre eltorzul a hegedűművész fakó arca, nézése réveteggé lesz, az erőt adó tekintet akarja ijedten fel-

fogni, de a zavaros szempárban rémület ül, kezének ujjai görcsösen szorulnak össze, a vonó bántóan hamis hanggal siklik le a húrokról, játéka megszakad. A művész, ki lelkesedése sugallta bátorságában az előbb még szilárdan állt lábán, most minden porcikájában remeg s a szörnyű, nyomasztó csendben orvosához fordul:

„Mester“ — suttogja alig hallhatóan és mondhatatlan szomorúsággal — „Mester, — nem tudom tovább... elfelejttem!“

Utolsó szavát már zokogva kiáltotta ki, pokoli végzetének szörnyűséges vádjakép. Aztán meredten áll ott, megtört lélekkel, maga elé bámulva.

„Pedig jó volt“ — feleli a „Mester“ — „pompásan játszottál! Csak tovább fiam!“

A hallgatóság nem érti egészen a jelenetet, azt hiszi, az orvos azon a szakadékon akarja elismerő szavaival átsegíteni betegét, mely emlékezetében támadt; de valahogy megsejti a történetet és frenetikus tapsban tör ki, lelkesen éljenez.

A beteg elméjű művész szomorúan tekint föl, a semmibe mered ... Küszködik önmagával... Már mosolyog is ... Hajdani életének mérhetetlen távolába pillant most bele, ahonnan ez az elhangzott taps feléje zúg... A zongora már intonálja a kíséretet. A beteg megint meglátja a „Mester“ rajta pihenő jóságos tekintetét. . . S ahogy szólóján a sor, pontosan belevág s a zenedarabot elragadó lendülettel játssza végig.

Csoda ment itt végbe... A meghatott közönség most már tudatában van a csoda misztikus szentségének: a holt lélek, ez a húrjavesztett hegedű, megreszketett az elismerő szavak és a taps hallatára! S a játék néhány perces tartamára felgyulladt az emlékezés fáklyája, bevilágított a múltba süllyedt időkbe s a felgyúlt, megvilágosult értelem földídezte a lelkesedést, mely feléje, a nagy hegedűművész felé áradt, mikor a világ metropolisaiban diadalt diadalra aratott... A holt lélek ráérezte hajdani győzelmekkel, ragyogással teli életére.

Az örült hegedűművész, Hubay mester tanítványa, különös kedvence volt; nevét szárnyaira vette a világhír. Példátlan sikereket aratott külföldön, de hirtelen elborult a lelke s nemzetközi dicsőségének szédítő magasságából

az örület feneketlen mélységébe zuhant. S a múlt minden káprázatából egyetlen nevet mentett át, mesterének, Hubay Jenőnek nevét, mely számára az élet vizét jelentette. Szeretet! . . . Homályba merült öntudatának egyetlen világossága a Szeretet volt és a rajongás, melyet mestere iránt érzeti, — a többit elnyelte a téboly sötét éjszakája, a feledés, ezeket a lelki kincseket többé napvilágra ihozni nem lehetett. Csak Hubay Jenő iránt érzett szeretete ragyogott még azon a küszöbön túl is, mely az élők világát a halottak birodalmától elválasztja.

S mikor a művész Szent Miklós ünnepi estjén hegedült, Hubay Jenőt vélte látni ott, a zongorára támaszkodva és segítve őt. A Mester áll ott, ő tekint reá, hogy homályba borult lelkére ragyogást árásson . . . S a Mester szól hozzá, az ő hangját hallja:

„Pedig jó volt... pompásan játszottál! ... Csak lo váhb fiam!...“

S a szeretet, mely legyőzi a halált, csodát művelt: legyőzte az örületet is!

Végigjártuk az Élet és Halál birodalmát, megálltunk egy percre az örület esthomályában, hogy a zsenicsodát és kiformalójának csodáját megfejthessük. Szózatok tömege áradt felénk, hozzánk beszélve s valamennyi egyetlen szóakkordban egyesülve zúgó orgonapontban csendül össze; szívek harmóniája cseng ki az akkordból és hozsánna, mely a csoda rejtélyét megoldja: Szeretet. Szeretet fűzte egybe a muzsikus gyermekeinek és formálójuknak szívét, szeretet, melyről írva vagyon, hogy elmúlik majd föld és menny, de a szeretet megmarad örökre.

Hubay Jenő, aki ezt az Igét zenében tanította, a titok tudója volt s akik hozzásereglettek, azokat is e titok tudójává tette. Megajándékozta őket lelkének soha ki nem alvó tüzével; tanítványai szerették őt, csüggték erőt adó, biztató tekintetén és szaván és csodát műveltek, ők, akik maguk is csodák voltak.

S ahogy Vecsey Ferenc, halála előtt és után Hubay tanítványának óhajtotta vallani magát, hogy ezzel soha el nem múló szeretetét mutassa ki s ahogy az őrült úrrá lett tébolyán, mikor arról volt szó, hogy homályba borult öntudata ellenére sikert arasson, mert ezzel jelét adhatta soha nem szűnő szeretetének, úgy győzték le önmagukat és a világot követői és tanítványai, miközben a szeretet csodálatos titka szólalt meg hangszereiken, az a titok, melybe mesterük avatta be őket.

És amikor Hubay Jenő úgy látta, hogy tanítványainak ujjait, vonóját, lelkét sikerült felszabadítania, amikor hegedűjükből a Szeretetet hallotta maga felé zengni, úgy, hogy az csupa csengéssé hasonult át, akkor így szólt ahhoz, aki a zseninek eme csodáját az emberek világába plántálta:

„Jó volt, — pompásan játszottál, fiam!”

HARMADIK FEJEZET:

Békés közjáték.

„Ma nagyszerű szélvihar dühöng. így a tengert még sohasem láttam! óriási hullámok verik a digue falait, a tenger pedig egy szimfonikusán hatalmas vad éneket sívít, mintha mindazok hangja belevegyülne, akiket az idő kezdetétől fogva az Óceán hullámai elnyeltek. A fürdő is roppant élvezetes; olyan hullámok jöttek, amelyek a part szélén is teljesen elborítottak. Bár így láthatnák fiaim a tengert!

Mintha misem változott volna, úgy járok-kelek ismét Oszkendében. Milyen kár, hogy maguk nem szeretik a tengert; így csak egyedül kell élveznem. Szobám igen szép, ha a balkonra lépek, szemben találok magam az óceánnal ... A szálloda meglehetősen drága, 25 frankot fizetek naponként teljes ellátással, de most már berendezkedtem és nem megyek el innét. Mindjárt az első fürdő után éreztem az erősítő hatást: nincs az a gyógyszer, mely gyorsabban hatna. Maga tehát elérte célját s Oszkendébe küldött, pedig mondhatom, nem szívesen mentem. Egyrészt, mert maguk nélkül nem akarom hátralevő napjaimat eltölteni, másrészt, mert a mostani nehéz viszonyok közt nem akartam Magukat elhagyni. De Maga győzött, mint mindig. Leveleiben írja meg, hogy mi történik a gazdaságban és főként a téglagyárban. Mit határoztak, bezárjuk a gyárat, vagy sínylődünk tovább!“

Ez a bevezetője Hubay Oszkendé-ből írott leveleinek. Minden év augusztusát ott tölti, hogy a tengeri fürdővel megacélozza túlzott mértékben igénybevett idegeit s hogy kínzó fejfájását gyógyítsa. Szíve is ber-

zenkedik, egész szervezete lázadozik a sokszor szinte lehetetlen mérvű túlterhelés ellen. De Osztrandé-ben tenger van, hullámai gyógyulást hoznak, a tenger-óriás jószágos a balga emberkéhez, akit a világ hiúságvására rabul ejt és erejét veszti. Hubay a tenger odaadó szerelmese, szereti a háborgó, partokat megrohamozó víztömegeket s szereti, ha megbékélten pihennek el. A meszszeség és mélység képmása: a tenger kétszer nyúlt életébe döntő módon. Ifjúkorában, mikor Vieuxtemps-hoz, Algírba vitte őt és mikor a habokon átgázolva Cebrian Róza felé sietett. Mind a két ízben melléje szegődött a tenger istene s életének csúcspontjai felé vezérelte: örök időkre szóló kapcsolatot jelent ez.

„Reggel gyönyörű, hűvös idő volt, dél felé meleg szél kerekedett. A tengeren pompás levegő van s oly szép a naplemente! Oly szép, ha a nap — emlékké válik. Olyan, mint az életalkony, — még egy kis idő s már csak emlékek maradnak . . .“

Az emberiség utolsó béke-napjai 1900 és 1914 között.. .

Az új évszázad Nietzsche halálával indul el s a világháborúba zuhan le. Vezércikkek, röpiratok, könyvek készítenek elő. Fékevesztett táncukat járják a jelszavak. Zátonyra jutó kultúra, materialisztikus történelem-filozófia, túltermelés, dilettantizmus, lelkek háborgása, — az első repülő kísérletek korszaka ez.

„Tegnap este, amint ebéd után a Globe teraszán fekete-kévé mellett cigarettámat szívtam, egyszerre csali-nyilsebesen közeledett, magasan a levegőben egy aeroplán. Gyönyörű volt! Valóságos madár, egy sas. Aki benne ült, az is egy sas. Bátor. Azt mondták, egy fiatal belga gróf ült benne. Este volt már, alkonyodott. Mikor fejem fölött repült, tisztán hallottam a motor berregését. Azután a Kursaal fölött repült ki a szabad tenger fölé. Sokáig néztem utána — végre, mint egy kis fekete pont, sötét felhőbe repült be. A szél jeges levegője riasztott fel elmélázó hangulatomból: milyen hősök ezek! Mennyire bízhatnak önmagukban! Végre, ha a motoron egy csa-

var meglazul, vagy a kormányos egy hamis fordulatot ad neki, biztos halál várja az óceán mélységeiben . . .“

Az élet, az emberiség egyre siet! A földgolyó ugyan ima is úgy forog tengelye körül, mint hajdan, az évszakok most is egymás nyomába lépnek, de az embert elkapta nyugtalan lelkének forgószele, nincs mibe kapaszkodjék s lengő zászlókkal száguld szörnyű, megsemmisítő jövődjé felé. Az orosz forradalom után Európa ifjúsága úgy véli, hogy az ő órája ütött s elindul, hogy felkutassa az „új embert“: az ifjúság tévHITEIK karmaiba kerül.

A repülőgép, melyre Hubay Osztenében mint csodára mered, mihamar a világ urává lesz. D'Annunzio életében először repülőgépre kap, szatirikusan „levegőszanatóriumot“ propagál s az emberiség — némi gúnynyal, — „háromfelvonásos repülő-drámát“ remél kaphatni az eljövendő világháború repülőszázadosától. 1908-ban egy „Zeppelin“ katasztrófája még megrázza a világot, de 1910-ben az első személyszállító léghajó, a „Deutschland“, már a levegőt szeli.

A dróttalan táviró rohamosan fejlődik s a korszak jelszavává lesz. A természettudományok népszerűsítése egyre szélesebb rétegeket hódít meg, Bölsche és Háckel az első apostolai. A „Szerelmi élet a természetben“ és a „Világrejtélyek“ annyi kiadást ér meg, mint a legkedveltebb regények: a monizmus az új vallás. A modern ember ismertetőjele a ketté-hasadtság, — ez a ketté törött lelök a materialisztikus monizmus és a Szellem után való olthatatlan vágyakozás között ingadozik. S még a nagy magasságokban szárnyaló költő is, amilyen Hauptmann Gerhardt, hol naturalisztikusan tárgyilagos drámáirónak, hol fantasztikus lírikus meseköltőnek mutatkozik. „Agy-pszichológia“, „Pszihotechnika“, „Népszichológia“ az eszközök, melyekkel a természetet boncolgatják, — legyen vége a világrejtélynek, az anyagot

atomjainál kisebb részekre bontják. Óriás méretű apparátus munkája indul meg minden téren, gyermekes ateizmus ejti hatalmába a világot. De éppen abban a pillanatban, mikor a közhit szerint a szellemi forradalom előmunkálatai befejeződtek s az Istenség helyébe emelt „Anyag“ lesz, mint az egyetlen abszolút lény, az imádat tárgya, amikor a Háckel-féle cinikus bárgyúság Istent gerinces állatnak nevezi, éppen abban a pillanatban érik az „egyedüluralkodó anyag“ elméletét halálos dőf esek, melyeket a tudomány mér rá: a Ciirrie'-házaspár felfedezi a rádiumot és Einstein Albert nyilvánosságra hozza „A relativitás elvéről“ szóló taulmányát és abból levont következtetéseit, melynek hatása alatt a monizmus által Isten trónjára emelt Anyag köddé válik, a világ megint csak rejtély, mint valaha volt s a gondolat megint csak háborogni kezd. Fizeau és Michelson, a két fizikus kísérletei és Lorentz megadják a kegyelemdőfést a materializmusnak. Az ember a Minkowski-világ négy dimenziójúságával újra Isten végtelenségére és örökkévalóságára kezd eszmélni: a tudomány megmentette a vallást, ez az ő forradalmi hőstette s ezzel az emberiséget a Szellemhez vezérli vissza.

Se költészet, se zene, se festészet nem tud ilyen nagyhorderejű, ilyen renaissance-jelentőségű küldetést teljesíteni: a művészetnek nem akad Einstein-je, káosz uralkodik a művészet berkeiben, melyen át nem vezet út, bár minden művész azt hirdeti magáról, hogy ő az Út s az ő iránya a megváltó formula.

Sietséget, tülekedést, a lelkek kettéhasadottságát látni a művészetben is, mentől több próféta jelentkezik, annál vigasztalanabb, zavarosabb, tanácstalanabb a helyzet. Dilthey híres könyvei: „Élmény és költészet“, „A filozófia lényege“, „A történelmi világ felépítése és a szellemi közösség“ központot, értékmérőt eredményeznek: a művészi alkotást az átélés szempontjából kell felfogni, az átélés minden, az elmélet semmi; a művészet ne legyen többé az élet mellékajtaja, az élet maga legyen művészetté, — ez a követelmény. Eltúlzott, túlságosan élére állított követelmény, semhogy valóra lehessen váltani, de maradéktalan (kifejezése az .esztétizáló korszaknak, mely a béke világában kedvtelve sűtkérezik a napon,

mialatt repülőgépeken és „dróttalanul“ a közelgő rémület és szörnyűség ólálkodik.

Az első filmek elképzeltetlennül nagy, szinte hipnotizáló hatással vannak a közönségre, bár mindössze harminc, legfeljebb nyolcvan méter hosszúak. Tárgyuk: az utasok behajózása hullámzó tengeren, a német császár megérkezése Jaffába, egy vonat elindulása. Megnyílnak a „mozgó-fénykép színházak“, megkezdődik versenyfutásuk a színpaddal.

Ugyanezidőtájt Amerikából, Anglián át a Buddhizmus látogat el Európába. Lipcsében, 1904-ben buddhista missziós-egylet alakul.

E tudományos, vallási és művészeti válság mellett a sexuális krízis is felüti fejét. Ez is a tudomány palástját ölti magára. A nemi kérdések vitájának gyújtó pontjába Wedekind „Frühlingserwachen“-je kerül, ez adja meg az új tónust. Weininger Ottó „Nem és jellem“ című könyvét s vele öngyilkosságát az egész polgári társadalom arcába vágja; az ifjúság a zseniális öngyilkosban prófétáját, útmutatóját véli fölfedezni és nem veszi észre, hogy Weininger éppen gondolkodása által úttalan utakra téved és önkéntes halála annak beismerése, hogy végzetes útvesztőbe került.

A huszadik század első évtizede végét járja; az utána következő az apokalipszis komor jegyében indul el útjára.

Ez a háttér. Belőle Hubay Osztenéje emelkedik ki, amint napsugaras fényfoltok táncolnak a tenger hullámain, kápráztató, megejtő színpompában jár-kelel a parton, a kaszinóban az elegáns nagyvilági közönség és a divatos tengeri fürdő, búcsúzól, egész szépségét, egész szemfényvesztő varázsát kifejti, melybe boldogan temetkeznek bele asszonyok, férfiak. Könnyeden, kellemesen élnek le napjaikat s a problémájuk: bridge. Fürdenek a tengeriben, azután a parti fővényre hanyatt hevernek. Nézegetik a nyári vándorfelhőket és élvezik az abszolút

nyugalmat. Majd felöltözik az ember, sétál egyet a digue-en, — ott bizonyára jó ismerősökkel akad össze.

Hubay éppen azt hallja, hogy hangosan nevének szólítják, megfordul és Lánczy Leót, a pesti bankelnököt pillantja meg szép felesége kíséretében.

„Tegnap ismét nagy kanállal ettem Lánczyéknál, naayszerű volt! Déjeuner után bridge is volt, egy fillérbe játszottuk point-jét. Lánczy né, egy braziliai milliomos, Földvály Emma és én képeztük a kvartettet. Persze vesztettem, Egy vigaszom volt: hogy mindenki vesztett a braziliai kivételével; Lánczyné 4, én 5 frankot. Pedig épp a braziliai játszott leggyöngébben.“

Földvály Emma, Hubayék barátnője is ott van Osztende-ben. Párizsban élte le ifjú éveit és Munkácsy bizalmas baráti köréhez tartozott. Pesten édesanyja nagy házait vitt, szalonjában válogatott társaság, a politikai és művészvilág előkelőségei fordultak meg. Ha Munkácsy, vagy a fiatal Hubay Pestre látogattak, tiszteletökre nagy estélyeket adott s nem egy fiatal művészt támogatott pályáján.

Egy este Gyárfás Ibolya, Hubay már többször említett tanítványa játszott a Kursaalban. Műsoron Paganini D-Dur versenye és mesterének művei szerepeltek. Hubay ezúttal azt a fényűzést engedte meg magának, hogy a hallgatóság sorában foglalt helyet Földvály Emma társaságában. Mögöttük magyarok ültek.

„Engem megismertek és persze találgatták, kivel lehetek így „en bon ménage“. Azt látták, hogy nem cocotte, azt is sejtették, hogy a hölgy nem a feleségem. Törték fejüket, — előlről-hátulról néztek... Emmusi cigarettára gyújtott s borzasztóan nevetett — mulatott és élvezte az előtte új, ismeretlen szituációt.“

A mosolygós órák könnyű, szárnyas sarukon libbennek tova. Szórakoztató társaság, kellemes találkozás mindig akad, mint pl. Nikisch Arthurral, az akkori idők német Toscaninijével.

„Nikischt egy fehér flanelruhás család kísérte, — de nem az ő családja. Roppant szíves volt és fel fog keresni. Hangsúlyozta, hogy cs akis a jó levegő vonzza őt Osztendébe. Hát már ugyan „jeu“ az igazi értelemben nincs, de van még azért „Cercle privé“. A kedves Nikisch majd csak eltölti valahogy álmatlan éjszakáit. Valaki azt mondta, hogy Nikisch mind a három feleségével jött meg. Én ártatlan arcot vágtam. Kérdezte az illető, nem tudom-e ezt Nikischről s azután elmondta, hogy itt van Elena Gerhardt énekesnő még egy hölgygel, aki közel áll a mesterhez. Azonkívül az „első“ is vele van, — vigyáz, hogy ne kártyázzék. Így mulatnak az emberek Nikischen.“

László Fülöp, a virtuóz arcképfestő is Osztenében nyaral; már szédítő magasan áll, Londonban bálványozzák, királyokat, pápákat fest le. Nemsokára jubilálhat: a kétezredik portrét festi. Hubay sokszor találkozik vele.

Tanítási szenvedélyéről persze még nyári szabadsága idején sem tud lemondani. Kedvenc tanítványai elkísérik Osztenébe, Szalatnára. Vecsey, később Szigeti, Weltmann, Brown Eddy, Gyárfás Ibolya, a kis Kerékjártó, mind körülötte vannak, órát ad valamennyinek. Szólistái ők az osztendei kedvelt zeneikari hangversenyeknek, melyeken a népszerű Rindskopf karmester vezényel.

Ha belefárad a társasági életbe, átköltözik Westend-be, ahol csendesebb a világ; több tengert lát és kevesebb embert.

Mert Osztenében sok a munka, a nyár folyamán gyakran dobogóra kényszerítik, mint szólistát, karmestert és zeneszerzőt. Mint dirigens az ifjú magyar komponistákért száll síkra, Dohnányiért, Siklósért, Bartókért; kemény munka ez, zenekar és közönség idegenkedik tőlük, Hubay azonban nem tágít és érvényre juttatja őket.

„Holnap reggel fogom az első próbát tartani. Nagy munka lesz három próbával Bartók „Suite“-jét kihozni.“

Bartók már négy évvel ezelőtt ott volt vendégül nála és eljátszotta neki „Suite“-jét. Kevéssel azután Hubay már el is vezényelte Budapesten, most hadd hallja a külföld, is. Dohnányit úgyszólván örökbe kapta

Brahmsiól s ahol lehet, támogatja. Ez a nagyszerű zongoraművész is írt egy „Suite“-et, melyet Hubay „pom-pásan felépített“ zeneműnek tart és erős hatást gyakorol rá Dohnányi némajátéka a „Pierette fátyla“ is. Dohnányi második, D-moll szimfóniájáról ezt jegyzi föl:

„Dohnányi második szimfóniájának első előadása. Egy óránál tovább tartó nagyszerű mű. Ő maga vezényelte. Hihetetlen, hogy egy 23 éves ember (mert amikor elkészült velem, nem volt több) a tudás ily magaslatára tudott emelkedni! Soha (ismeretlen fiatalember műve Mekkora benyomást rám nem tett, mint ez a mű! Az egész közönség ünnepelte ezt a nagytehetségű fiatal művészt. Utána D'Albert játszotta Liszt Es-Dur versenyét, kolosszális sikerrel. Hangverseny után együtt vacsoráztunk D'Albert és Dohnányival“. — Másnap: „A lapok mind hozsannával üdvözlik Dohnányi szimfóniáját. Végre megjött a magyar zene megteremtője — írják. Jó régi mód szerint, hogy van egy új zseniális emberünk, rögtön rúgtak egy jó nagyot a többieknek. 'kik 30 év óta itt küzdenek a magyar zeneművészet felvirágoztatása érdekében. Ha ezektől függne, ugyancsak nem volna és nem lenne magyar zene soha. Dohnányit az Isten éltesse és tartsa meg, de mentse meg ezektől a jóbarátoktól!“

Az a cél lebeg szemei előtt, hogy a fiatal magyar komponistákat nagy sikerhez juttassa s kitart emellett, bár Osztdében pihennie kellene. A feladat nehéz. Mindössze három próba áll rendelkezésére és a zenekar makrancoskodik. ő azonban nem befolyásoltatja magát és munkához lát:

„Már reggel kilenckor próba a Kursaalban. Bartók Suite-jével kezdtem. Nehéz dolog; s az itteni zenészek érzelmi világától oly messze állanak a magyar gondolatok és motívumok. Hozzájárul a diszsonanciák tömege, ami főként a lapról való olvasásnál nem teszi kedvezőbbé a benyomást. Próba után fáradtan és átizzadva mentem a fürdőbe. Bar-

tók művét magyaráztam nekik, de nem lehetne állítani, hogy lelkesedéssel játszanák; Weiner „Serenad“-ját szívesebben játsszák.“ — Másnap: „A mai próbán Siklós Albert magyar ábrándját vettem át. Siklós darabja igen hatásos és szép, s ennek nagyon örvendők. Az egész mű igen érdekes. Zichy „Rákóczi halála“ is hatásos. — Dohnányi darabjai már maguktól mennek.“ — És a hangverseny után: „A hangverseny nagyszerűen sikerült. Bartók Suite-jét kitűnően játszották és az felkeltette úgy a közönség, mint a zenészek érdeklődését.“

Osztende hivatalos lapjának zenekritikusa ezt írja:

„Senki se hivatottabb arra, hogy hazáját reprezentálja az Osztrák-Magyar zeneünnepélyen vezényeljen, mint Hubay úr. A műsoron több, eddig kiadatlan zenemű szerepelt; ezek közül mindenekelőtt Bartók Béla Suite-jét említjük meg: három merész harmóniája tétel, melyek dallamilag néha bizarrul, vagy legalább is meglepően hatnak, felépítésben pedig az ember nem igen tudja megérteni a zeneszerző szándékát. Az összes számok fölé helyezem, úgy az elgondolás emelkedettségét, mint a formai szépséget illetőleg Hubay úr Alienor-nyitányát.“

Hubay Jenő a még teljesen ismeretlen Bartók Béláért állt ki, aki akkor még a zenészek előtt is bizarr volt. Kiállt olyan közönséggel szemben, mely Beethovenihez ragaszkodott, Brahmsot nem értette meg, Strauss Richárdról, Mahler Guszjávrról tudni sem akart. S nem nyúlt erőszakos eszközhöz, hanem szorgos munkával vívta ki az elismerést Bartók számára: ebben az esetben sem iparkodott bizonyítékokkal meggyőzni, hanem önnön meggyőződésével bizonyított. Igaza is lett és győzött. Ez a megállapítás, ez az egyszerű tényállás hozzátartozik Hubay történelmi arcképéhez, melyet hálátlansággal és elbizakodottsággal torzítnak el épp azok, akiket melegen, pályafutásukra döntően támogatott.

Egyengeti a fiatal Dohnányi és Bartók útját. A romanticizmus, melyet Wagner géniusza új életre támasztott, végetért. Ezen Sohrecker, Schillings, Pfitzner és még néhány romantikus epigon szép művei sem tudnak változtatni. Bartók új utakat keres és talál, — a romanticizmusba nem vezet út vissza. Hubay ezt tisztán látja és egy zenekari művel búcsúzik saját romantikus

fiatalságtól: a „Biedermeier-Suite“-tel, melyet sokkal később végez be és Tibor fiának ajánl.

Biedermeier ez a szvit talán csak azért, mert búcsú és emlékezés. Nemcsak a fiatalságtól búcsúzik, hanem egy kortól melynek melengető békéje a világháború (katasztrófája előtt is úgy hat, mint a Biedermeier-kor gondtalanul játékos kedélyessége, finomkodása, csillogása és - problémánélkülisége. Hubay sem vet fel problémáikat ebben a művében: sem emberi, sem zenei problémákat. Mintha az osz~tendei tengerparton kinyujtóznék és átengedné magát a természetnek, víznek, levegőnek, égnek, napsugárnak. Édes, illatos muzsikát komponál, mint amikor a titáni Beethoven egy pillanatra beszünteti a Sorssal való viaskodás fortisszimós pörölycsapásait és a „Pastorale-szimfóniában“ a Természet szent zsongására figyel.

„Tavaszi reggel — első találkozás“ az első tétel. Űst dobok tremolójából, trombiták, puzónik. tubák és fagottok sejtelmes tompaságából — mint élet a föld méhéből — zengő hárfák feltámadást reveláló akkordjai szárnyán tör elő ez az élet, az ébredező természet gigászi élete, a gordonkák (majd a brácsáik s hegedűk) izgató, gátat, akadályt nem ismerő édes espressivo-témája, egy a szinkópás izgalomtól, az örök megújhodástól vemhes téma. Tavaszi reggel és első találkozás: a Természet ősisége siet segítségére a ikét ifjú, szerelmes szívnek, örök és megváltozhatatlan vallomásukat vonósok és fúvók zengik s egy csodálatos hegedűszóló szárnyalása sejtí és sejteti az égi szerelemhez vezető szivárványhidat.

A második tételben a „nagyamánál“ vagyunk. A Biedermeier lakás, az illatozó kávé, a „kuglóf“, a spinét, régi festményeik, csipkék és párnák, a keringő meghitten titokzatos, visszahozhatatlanul derűs, nyugalmasan izgató birodalmában. Harangjáték, cseleszta, triangulum csengése és oboák bábjátékos ritmusai indítják meg e kor zenélő óráját, melynek rézveretes, filigrán munkájú, művészi címlapján angyalok kalapálják ki a mulandóan is elmúlhatatlan órákat. A keringő ellenállhatatlan szédítésére

fülelő párok lejtének el előttünk és Hubay vezény létere kilépnek a vitrinek megmerevült csodái a múlt mozdulatlanságából és elregélik az életüket. Táncuk és meséjük rövid, mint az emberi élet perce: s amikor a nagymama a karosszékben elbóbiskol, továbbúnik a látomás.

„Az alkony édes órája“, a harmadik tétel mákonyos, andalító lirizmusa után virágos réten vagyunk, víg emberek tánca közepette, kik hellén örömmel ölelik át egymást az életet osztó nap alatt. Dionizikus ritmusok dicsőítik az istenséget, mely ennyi szépséget, színt és ragyogást szór bőségszarujából az elbűvölt és boldogan álmélkodó emberek fejére. Átvonuló zivatar dübörgő kromatikája pillanatra megzavarja a gondtalanságot és a táncot és figyelmeztet a napsugaras derű és színpompás világ mögött meghúzódó titkokra és fenyegető veszedelmekre: az élet kaland, melynek végét senki sem sejtí... A zivatar azonban gyorsan tovavonul és az „egybeforrt szívek“ himnuszának és hálaadó hozsánájának semmi sem állja többet az útját.

A négy tétel romantikus, keresetlen harmóniajú, — (szinte a hegedű — Hubay hegedűjének — négy húrjáról felénk szálló) dallamossága az előkészítése az igazi, nagy és végleges búcsúnak: a „Moharózsának.“

Osztendében családján jár az esze, a gazdaságra, téglagyárra gondol, — főkép a téglagyárra, melyet ő alapított s amely sok gondot, keservet okoz neki, de melyre mégis büszke. Nagy lelkesedéssel mutogat barátainak égy üzleti levelet, melynek ez a címzése: „Nagyságos Hubay Jenő, téglagyáros úrnak“. A szalatnai birtokkal is sokat kell bajkolódnia, hát még a téglagyárral! Aminek nem ő maga jár utána, az nincs rendben. Művészi munkájához ráadásul még ez is.

Hiába intette már van Hal is, hogy tartson mértéket, ő egyre több terhet vesz vállára. Vecsey Lajos egyszer ezt írja neki:

„Sok gondot vettél a nyakadba! Hát igazán sajnálom, nem az anyagiak miatt, hanem, mert ezek a dolgok

elvonnak hivatásodtól. Gyárat építeni, azokat üzembe hozni, a „Harmónia“ zenekiadóvállalattal vesződni és halhatatlan műveket írni — ez emberfölötti. Pedig amennyire nem várhatom Tőled, hogy nagy üzleti szellem légy, oly méltán várhatunk Tőled művészi alkotásokat. Én helyedben ezeket a gyárat eladnám: elég sok gond a gazdálkodás is.“

Lánczy, a bankelnök is ezt tanácsolja neki, persze legkisebb siker nélkül. Hubay szervező, propagáló hajlandóságaival már vele járt, hogy gyárat alapítson, kastélyokat restauráljon, parkokat tervezzen s a legszebb képtárak egyikét gyűjtse össze.

Osztendében állandóan a szaltnai túl nagy esőáldásra gondol, mely a termést veszélyezteti; feleségérik erőszakos eszközökhöz kell nyúlnia, hogy külföldre utaztassa, mert otthon nincs egy perc nyugta, egész nap talpon van s a gazdaságban tesz-vesz. Leég egy major, huszonkét borjú vész oda. — - Hubay vigasztalan s nem nyugszik addig, míg a kárt nem pótolja. Felesége már bánkódik: „Jenő soha sincs idehaza, egész nap a gazdaságban lótfut.“ Olyan ötletei támadnak, mint egy vállalkozónak s tudja a példa szót: „Amit őseidtől örököltél, szerezd meg, hogy magadénak mondhasd“, — s tíz, meg húszszorosán szerzi meg az örökséget; nem önmaga számára, hiszen nincsenek igényei, de még felesége számára sem, hanem két fiának, kiken mélységes szeretettel csüng.

Amikor...1907-ben a „zeneművészet és jótékonyág terén kifejtett munkásságáért“ Ferenc József király „szalajtnai“ élónévvel nemességre emelte, ezt írta feleségének:

„A gyerekek nagy hasznát fogják venni s ezért örvendek; a többivel, hogy mit gondolnak barátok és ellenségek, nem törődöm. A nagy lapok úgy nyilatkoznak, mintha máé nem is lennék az élők sorában.“

Felesége is ilyen értelemben válaszol: *„őszintén örülök neki, mert jól esik az elismerés és mert a fiúk is hasznát fogják venni.“*

A magas kitüntetés fölött érzett öröménél sokkal fontosabbak szemében a gazdasági kérdések. Most éppen

azon van, Hogy a Prónay-kastélyt, melyet negyvenezer koronáért szerzett meg, (a hozzátartozó birtokkal együtt) átalakíttassa és berendezze. A helyszínén tárgyal az iparosokkal, hajszálpontossággal beszél meg mindent és számol, számol, mert ha a ház az elgondolása szerint készen lesz, bérbeadja majd a kerttel együtt. Ez a halatlanul tevékeny szellem ezzel az ötlettel megelőzi a „fizető vendég“ háború utáni időkből keletkezett új fogalmát.

Sok a bosszúság, mert a munka nem halad úgy előre, ahogy szeretné. De ugyanakkor parcellázza a leégett majorhoz tartozó földeket s a parcelláikat olyan jól adja el, hogy nemcsak a tűzkár térül meg, hanem még haszon is marad az üzleten. Végül az építés is befejeződik.

Ekkor újabb gond szállja meg. Az apátfalvi posztógyár igazgatósága kastélyt vásárol szomszédságában s hivatalnokai számára rendezi be; ezt is meg kellett volna vennie, mondja elkeseredetten, mert különben állandó szomszédi torzsalkodások lesznek. Azonnal lépéseket tesz, hogy az új veszedelmet elhárítsa.

A téglagyár molochnak bizonyul, mely minden pénzt elnyel, a szörnyeteg életének ára: Hubay egészsége. Mikor végre bérbeadja, a bérlő rövidesen fizetéképtelenné lesz.

Alighogy Osztenében összeszedte magát, már Szaltnán terem. Hubayné ezt jegyzi fel:

„Jenő egész nap a gyárban és a gazdaságban. Este felé diktált nekem egy hegedűgyakorlatokhoz lefordítandó előszót. Tegnap három órát tárgyalt a gyár igazgatójával és ultimátumot adott át neki. Egyébként segítettünk cserepet bevagonírozni. Jenő vagy 2 és fél órát dolgozott a legnagyobb napon, mikor hazajött, olyanok voltak ruhái, mintha vízbe mártották volna.“ S egy oldallal odább: *„Jenő egész nap a vásáron ült. Kora reggel bement ökröt venni, meg egy szamarat a kertbe, ökröt vett, de szamar d. e. nem volt, így hát d. u. újra bement.“*

Bámulatos energiájával végre jó eredményt ér el: „Ma Jenő 600.000 téglára csinált kötést, nagyon örülünk, Jenő a gyári mérnöknek este muzsikált abbéli örömeiben, hogy a gyár megindult.“

A gyár kísértete Osztendéig és hangversenykörútjain is üldözi. Ez a házastársak örök levéltémája. Jenő megírja Osztendéből, hogy Láczy Leó minden áron arra akarja bírni, hogy ne törődjék a gyárral és csakis művészetének éljen, de erre képtelen, be kell fejeznie, amit egyszer megkezdett. Máskor megint boldogan ujjong:

„Mégiscsak lesz abból a kis téglagyárból egy nagy chamotte-gyár. Ezt még mi fogjuk megcsinálni.“

Azután meg hirtelen lezuhan chamotte-reménységeinek hegycsúcsáról, mert a tényállást tisztán látó felesége, ki férje ábrándjai, fantáziái mellett is józan marad, ezt válaszolja neki:

„A gyárba nem merek bemenni. Én nem segíthetek a bajokon s reszketek, hogy vagy pénzt, vagy szenet kérnek tőlem s én nem tudok adni.“

Bizony, ez az átkozott gyár: „Jenő egészségét veszélyezteti a gyár. Mindig utáltam, nyugal munk megrontója!“

Pedig Hubay mily büszke volt új címére: „Nagyságos Hubay Jenő, téglagyáros úrnak.“

Bárhol időzön is, a gazdasági ügyeket onnan a legnagyobb gonddal, pontossággal, éleslátással intézi, két hangverseny, két lecke-óra, vagy bridge-partie között.

Néha tenniszezik is családjával s nagy szenvedélye a futball. A tennispályán bős rugdalózás folyik nyaranként, az egyik oldalon a Hubay-család, a kapuvéd a Mester, a másik oldalon Góthék, Ferencziék, itt Góth a kapus. S a két vezér néha alaposan hajbakap egy-egy vitás „offside“ alkalmával.

Azt szeretné, hogy gyermekei utazzanak, hogy a „világ csodáit lássák“. „Az utazás roppant kiszélesíti a látókört. A kedves kicsi pátria, nagy szépségeivel és összes mizériáival a világegyetemben oly parányi. Az utazások által, az ember nagyobb, műveltebb, sőt nemesebb lesz.“

Felesége viszont nem szívesen mozdul ki Szalatnáról, melyet annyira szeret. Hubayné megrajzolt külső arcképéhez a lelki vonásokat levelei adják meg. önmagával szemben tanúsított túlzott takarékoságát csak az értheti meg, aki tudja róla, milyen bőkezű másokkal: még

mozdulataiban, szavaiban is fukarkodik; szigora azonban lelkességtől áthatott, mint nagy, sötét szemei.

„Engem ne féltsen, eszem eleget, akkor is, ha nem a legdrágábbat veszem meg . . . Csetneki csipke volt itt tegnap egy csomag. Egész eszemet és erélyességemet elővettem, hogy ne vegyek magamnak 45 koronáért egy gallért. Egyre raisont prédikáltam magamnak és sikerült a kísértésnek ellentállni.“

Ezt Párizsba címzett levelében vallja be férjének, kinek levele az övét keresztezi; ebben viszont ez áll:

„Ma délután megyek Libertyhez a ruhája miatt. Gyönyörű indiai mintájú selyem szövetei vannak. Libertyék a ruhát mérték szerint fogják készíteni, vagy megveszem a szövetet és Pesten megcsináltatom.“

Hívebben, találóbban alig lehetne ezt a két embert jellemezni. Hubay utazásairól soha sem érkezik üres kézzel haza, gondoskodik a szerény asszonyról. Ékszereket, selymeket, egyéb drágaságokat erőltet rá. Gyermekeken örül, ha pénzt keres, mert szép holmiért adhatja ki.

A csendes, halk, külső látszatra józan asszony, aki Szalatnán Bölschet, Nietzschét, Eorelt, Schopenhauert, Tolsztojt, Goethét, Darwint, Lamarckot olvassa és behatóan foglalkozik a biológiával, egyébként mindent magába temet el és csak naplójában ír elmés megjegyzéseket olvasmányairól. Viszont éppen Londonban hangversenyző férjéhez intézett levelét így kezdi:

„A teheneket tegnap beoltották, közülük öt beteg, a többi egészséges.“

A szalatnai kertben azért nem mindég a nyugalom az úr. A Losoncon állomásozó tüzérezred tisztjei ki-ki látogatnak. Régi vágású gavallérok, gondtalan fiatal emberek, akik a béke utolsó napjaiban a monarchikus gondolat megtestesítői. Sarkantyújuk peng, ha bokáikat összecsapják, barna-vörös „Waffenrock“ feszül rajtuk és pompás tennisz játékosok. A szalatnai kerti pályán vívják is a nagy tenniszcsatákat a háziasszony két unokahugával: Ferenczi Magdával és Sárival.

Nyár és békesség, tenniszmeccsek és pompás lovagló kirándulások. Lampionos ünnepélyek a kertben, revanche vacsorák a tisztí étkezdében.

Gebrian László mondása adja meg a ház légkörét: „Szalatnán mindenki azt teheti, amit akar és még azt sem muszáj.“ A vendég jognak és szabadságnak ezt a jóízű jeligéjét Jászai Mari, a nagy tragika márványba vésette és Szalatna főbejárata fölé illesztette. „Mirja“, — ezen a néven ismerték a nagy művésznőt baráti körben. — sok időt töltött Szalatnán. Szerette Hubayékat, kik őszintén viszonzták érzelmeit, de Hubayék szeretetének édességébe egy csöpp üröm is vegyült, mert Mirja olyan szeszélyes volt, annyira végletek asszonya, hogy állandóan tartaniok kellett a nagy színésznő kedélyhullámzásaitól.

Szalatna és Budapest között pereg le Hubayék élete, termékenyen, nagyvonalúan. A szalatnai házban, a pesti palotában is hangversenyek, kamarazene délutánok és estélt zajlanaik le, melveken Casals, Manén, Hubermann, ÖAlbert, J ^ecsey, Godowski, Schnabel működnek közre. Hubay ebben Liszt Ferenc szellemét követi.

A budapesti társaság színe-java, a politika hangadói, kiváló művészek gyűlnek náluk egybe: Apponyi Albert, Pejachevich Katinka, Zichy János és felesége, Korányi éék, Berzeviczyék, Dessewffy Arisztid, Haller grófnő, Szmrecsányi, Wlassich, Propper Dávid, Marcali, a történettudós, Buttykay Ákos, Mihalovich, Góth Sándor és neje Kertész Ella, Tormay Cecil, Herceg Ferenc, Voinovich Géza, Benczúr Gyula. Terveket beszélnek itt meg, mozgalmakat indítanak el, szervezeteket létesítenek. Hubay a magyar öntudat fölébresztését tartja egyik fő-céljának. Magyarországon annyi az istenáldotta tehetség, az ilyen nagyraemelt népnek le kellene ráznia magáról a Habsburg-uralmat, mert Bécsben még mindig Metternich fejével gondolkoznak és Ferenc József szemében a magyai- ma is, — mint Liszt Ferenc idejében — rebellis náció.

„A Habsburg-dinasztia tönkretesz bennünket, — ebben osztom nézetedet“ — írja Vecsey Lajos Berlinből — „de tönkreteszi önmagát is. Csak csoda menthet meg bennünket, de ebben nem hiszek. Berlinben a pénz-

ügyi helyzet rossz. A karácsonyi vásár kielégített, de általános a nézet, hogy a háború csak eltolódott a nyárra.“

Még béke van, de már 1909-ben ezt írja naplójába Hubayné:

„Úgy látszik, a szerb háború kikerülhetetlen, amilyen borzasztó — kikerülhetetlen! Micsoda nyomor fog a háború nyomában járni! Már csak mozgósítási parancs várható. Az angolok még próbálkoznak egy békítési kísérlettel.“

A közelgő, feltartóztathatatlan háború tudata borússá teszi a kedélyeket, Európa kezd rá lelkileg berendezkedni — és meglehetősen naiv módon, mint ahogy ez a nagy tömeg szokása, mert önző reményben, él az ember: s ez a reménység azt súgja, csak Szerbiával lesz háború. A világháború szót ki sem merik ejteni, senki sem gondol rá.

„1906. március.

Délután felkeresett Batthyányné, Andrassy Ilona s hívott egy hazafias értekezletre, mely holnap tartatik meg Andrassy Gyulánénál. Mozgalmat akarnak indítani.“ — „A tegnapi gyűlésen megható jelenet játszódott le. Mivel a tisztviselők ellenállását akarják megszervezni s ehhez pénz kell, hogy fizetést kaphassanak akkor is, ha a kormány elkergeti őket, Dessewffy Aurélné a haza oltárára fektette 120.000 Kor.-t érő gyöngyeit s felszólította a hölgyeket, hogy kövessék példáját. Magdi anyám diadémját (30.000 K. érték), Andrassy Gyuláé diadémot, Batthyány Lajosné 3 gyémánt csillagot, Almássyné broche-t, tettek az asztalra. Különbö elhatároztuk, hogy jelvényt fogunk árulni s gyűjtünk pénzt, persze a legnagyobb titokban, nehogy a kormány betilthassa.“ — „Elhatároztuk, hogy a jelvények tulipánosak lesznek. Reggel átküldtem rubintos ékszeremet Batthyánynénak s Mária gyöngyeit. Délután gyűlés tulipánjelvényünk érdekében: már hamisítják őket. Pedig 100.000 példány kél el minden nap! Pompásan beütött nekünk, — remélem meg lesz vele a millió! Este is, reggel is hazafias jellegű gyűlés.“ Ezek Hubayné feljegyzései.

Azután lecsöndesednek a hullámok, politikai alku-dozások elsímítják az ellentéteket, átmenetileg nyugalom áll be:

„Ma visszahozta Batthyányné rubint ékszereimet. Mindenkinek visszaadják, mert béke létesült s normális viszonyok lesznek, törvényes minisztériummal. Reggel tulipánközgyűlés volt.“

Az ellenzék bevonásával koncentrációs, úgynevezett „nagy kormány“ alakul, tárcát kap benne Kossuth Ferenc, Apponyi Albert, Andrásy Gyula, Wekerle miniszterelnöksége alatt.

„Ha tényleg nem is kaptunk semmit abból, amiért küzdöttünk, van-e még mitől félnünk, ha ilyen férfiak vannak a kabinetben?“

„A nagy koalíció a Tisza-kormánynál is rosszabbnak bizonyult,“ — írja Hubay a feleségének — „legyünk őszinték; nem csoda, ha a nemzet megint valami újjal próbálkozik, mert a mostani választási rendszertől semmi jó sem várható!“

Hubayné szenvedélyes hangú válaszában megállapítja, hogy Lukács kijátszotta az ellenzéket, senki se csodálkozhatok azon, hogy a munkások tüntetnek, — ez már a forradalom. A katonaság lőfegyverét használja a nép ellen, kétszáz sebesült, négy halott, gyönyörű politikai eredmény. S most Tisza erőszakos módon a képviselőház elnökévé lesz és az ellenzéket csendőrökkel kivezetteti az ülésteremből, — hívei pedig megszavazzák az új véderőtörvényt. „Ez alkotmány tipr ás és a jogállam felborítása. És az ország hallgat!“ — írja Hubayné Szliácsról.

„Budapest, 1912. jún. 4.

Ma tehát megvolt megint a „liberális párt“ parlamenti „államcsínye“. Megismétlődött nov. 18-a! Ugyanazok az emberek csinálták, mint akkor, ugyanazok az elemek, élükön Tiszával. Csakhogy az ellenzék most gyöngé volt; s Tisza jól készült a mini-

puccsra. Már tegnap sok száz csendőr volt a fővárosban s 5000 katonát hoztattak az éjjel vasúton. Az országház is rendőrökkel volt megszállva és az ellenzék „taktikázni“ akart. . . semmit sem vett észre! Komikus volna az egész, ha nem volna oly végtelenül szomorú. Magyar, magyar ellen s kiszolgáltatják az országot a külföldnek. Semmit sem lehet tenni. Jobb nyugodtan bevárni a fejleményeket s nyugodtan cselekedni. A hatalom most Tiszáék kezében van, ő, anélkül, hogy diktátor volna, mindenünk fölött szabadon rendelkezik.

A parlamenti borzalmak természetesen nagyon felizgattak. Városunk ostromállapotban van. Minden utcában zsandárok, rendőrök, vagy katonák. Az összes középületek védve vannak. A közönség belsejében minden föl van zaklatva. Fenn az „Öreg úr“ valószínűleg helyesli, hogy az ellenzék letörték és a katonákat az ezer milliókkal, bár jogtalanul, törvénytelenül, de megkaphatják! Eh, de úgy sem segíthetünk semmit ezeken a dolgokon. Jobb lerázni ennek a keserűségét és fájalmát. Holnapra a szocialisták tüntetéseket hirdettek, de a várost katonaság lepte el. Tisza az ellenzékét rendőrökkel kidobatta. Brávó! Ez sietteti az egész rothadt rendszer bukását!“

„Érdekes, amit Forgách Janiról ír. Biztosan nagy karriert fog csinálni, kétségtelenül okosabb, mint diplomáciánk többi tagja. De ő sem fogja a „monarchiát“ megmenteni, ő sem. „Nézetem szerint a Monarchia előbb-utóbb bomlásnak fog indulni. Magyarország vesztére!“

Hubay látja, hogy a monarchia darabokra fog hullani, hogy ennek Magyarország adja meg az árát. Bécs csak járja a haláltáncot s nem hallgat a józan észre.

„Az ellenzék gyáva, megszavazták a választási törvényt, egész betege vagyok ennek!“ — írja egyik levelében Hubayné. — *„Legalább sztrájk lett volna! Hetekig alarmirozták Bécsset, most lefújnak mindent s „ferenc-józsef“ kabátot öltenek. Csak férfi lennék, egy órára!“*

Tiszára rálőnek a parlamentben, de a golyó célt téveszt, ám a kísérteties csöndben ez a durranás és a pisztoly villanása a világháború tűzcsóvás hírnöke. A mennydörgés még csak távoli moraj.

Az Osztende és Szalatna közti levélváltás még a békés közzjáték jegyében folyik. Hubayt a belga királyné ünnepli, feleségét mélyen meghatja a szép jelenet s annak érdekes leírása:

„A törékeny szép királyné, gyönyörű gyermekeméi s mégis egyedül, egy égő vággyal szívében! Ha úgy elmondhatná neki, hogy a művész élete milyen küzdelmes s hogy mily szép mindenütt az élet, ha az ember megelégszik azzal, amije van s nem mereng a távolba. Mindenkit megcsal az élet, ha azon keresztül néz, amije van s éppen azt szeretné, amije nincs. Én magát minden gondtól, bánattól szíves örömet megváltanám. Valahogy úgy érzem, hogy magának csak az élet napfényét kellene élveznie, — az árnyék nem magának való. Ezért küldöm el annyit hazulról...“

Két asszony ül a szalatnai kertben, melyet a lehangyatló nap örök harmóniával tölt el és azt az el nem múlás szimbólumává avatja. Az egyik asszonyt az elébb hallottuk, amint a politikán érzett elkeseredésében feljajdult: — csak egy órára szeretne férfi lenni! A másik asszony Jászai Mari, a nagy tragika, akarásra, tudásra is férfi. A zseniális művésznő most nem olyan, mint máskor:

„Mirja rendkívül szelíd! Ma igazán nagy meghatottsággal arra kért, hogy én mindég őszintén mondjam meg neki, ha ő valamit mond, vagy tesz, ami nem tetszik, ő, a mindenkor önálló s magános, úgy szeretne csak egy kicsit is valakitől függni. Nem megható? ő, a nagy, az erős, a bátor, én, egy szürke madár! Milyen ezerféle húron pendül az ember!...“

Hubay Jenőné, Cebrian Róza grófnő.

Ez a nagy, erős lélek, aki utolsó, halálos betegségében is kérlelhetetlen és megingathatatlan marad önmagával és a világgal szemben, ez az emberen túli asszony, aki szerepeikből és férfiakból, barátságokból és ellen-szenvekből, összeomlásokból és extázisokból mindig lépcsőt alkot magának újabb emelkedésekre és önnön nagy Énjét formál ja-gyúrja mássá, ebben az utolsó békés közjátékban bensőségteljesen, szelíden Hubaynéba kapaszkodik.

A két asszony, ott a szalatnai kertben, érzi a közelgő földrengést. És az az asszony, aki világokat, életeket élt szerepeiben, ez az asszony mélységes vonzalommal közeledik a másikhoz, a „szürke madár“-hoz ... Hubayné nem rabja világnak, világi hiúságnak, dicsszomjnak, százfajta szerepnek, nem rabja érvényesülési vágynak, vagy pénznek. S a nagy szerepalakító és eníberábrázoló ennek az asszonynak lelki mélységében keres menedéket, aki mindazt, ami lényeg, magában zárva őrzi s aki a kimondhatatlannak elhallgató ja. A kimondott szó nagymesternője ennek a másik asszonynak némaságától várja a szót, mely lelki szétszaggatottságából megváltsa.

„Welt, o Welt, o lass mich sein ...“ — (Magamnak hadd élhessek, óh világ) — ez a lelki zsolozsma ragyog Róza szemében. Mit neki világ, mit neki pénz? Milyen szigorú is ez az asszony önmagával szemben:

„Sírhatnék minden krajcáron, amit magamra költök. Meg tudok élni egy darab vajaskenyérrel s vízzel, hideg szobában, hogy mindent vegyek, mi másnak kell, mert másnak életszükséglet. Csak magára való tekintettel legyőzöm a primitív életmódra hajló természetemet s a legbőkezűbb extrákat veszem drága pénzen! Higyje el, mindezt nem magamért teszem, de mert nem akarom, hogy miattam aggódják!“

Mikor nagynehezen kimozdul Szalatnáról, Grindelwaldban egy parasztszobában száll meg. Önmagának semmit, gyermekeinek, férjének mindent; s mikor Jenő egyszer értékpapíron elveszti megtakarított tőkét, a pénztől való előkelő elvonatkozottságában ezt írja:

„Szegény Jenőm! Úgy sajnálom magát! Annyit fáradozott már s annyit dolgozott s most a keservesen meg-

keresett plusz papírjainkon elúszott. Úgy fájlalom a maga nevében! De pénzért nem kell szomorkodni. A pénz és az élet nem ér többet, mint amennyire én magamnak értékelem. Ha az életemet értéktelennek tartom, — az. Ha u pénzt nem értékelem, — nincsen értéke. Ez valóban így van. A papiros kimutatott részünkre nyereséget, nem örültünk neki valami egetverően. Most elúszott, nem szabad szomorkodni. El fog múlni s amíg együtt vagyunk, szeretjük egymást, nem szabad semmin sem kétségbeesnünk.“

Mindennap elbeszélget nagy gondolkodóival. Az eszmék, amikéi könyveikben talál, nem irodalmi hiúságot elégítik ki, nem jelentenek neki művelési élményt, de legsajátabb életét leli föl bennök.

Izzón szereti az ő Nietzsche jét, a „téli barangolásra ítéltet“, mert annak: „A világ kapu, ezernyi néma, fagyos pusztaságra nyíló.“ Tőle tanulta meg szeretni a világszabadságot és nem féli a halált:

„Sírkő felirat.

Hosszasan sétáltam a temetőben, azaz ott töltöttem délutánomat. Apám halála napja. Boldog, aki úgy hal meg. Milyen hallgatag és mégis hangos város a temető! Hogy visszhangzik a hátramaradottak fájdmától egy-egy sírkő, — egy-egy mondás a sírkövön! Tűnődve álltam és kérdeztem magamtól: hányszor vált hazugsággá az odavésett nagyhangú: örökké! ... Ki tudna erre feleletet? A síi-néma. Különbén is voltaképpen nem mindegy ez? Pillanatokból áll az élet, — maga is egy pillanat s egymást felváltva, egymást kergetve, egymást megcáfolva következnek a pillanatok, — az élet változás, mozgás: örök csak a halál. Furcsa azonban, hogy én, ki halálom utánra egyet kérek csupán a magam részére: a névtelen feledést, — egyszerre szinte nagyzási hóbortot kaptam, a nagyzási hóborttal szemben — (mert hiszen minden sírkő, minél pompásabb s minél hangzatosabb feliratokkal van ellátva, annál nagyobb nagyzás hóbortja) — de mondom, egyszerre elfogott a nagyzási hóbort s

azon kapom rajta magamat, hogy saját sírköveget alkotom. Leírom itt azzal a meggyőződéssel, hogy egy percre felmerült sírkő-álmom ösmeretlen marad, — percnyi nagyzási hóbortom nyomtalanul eltűnik. Nekem az eltűnés, a feledés való, nem a sírontúli nagyképűség! De ott ezt gondoltam: egyedül akarok lenni síromban, a földbe, ne kriptába temessenek. Egy márványtábla legyen a fejem fölött, — tiszta fehér! Dombormű-faragással a következő legyen rajta: fent egy fríz, hervadó fehér liliumok. Alatta egy hullámzó tenger, mely mögött letűnik a nap s messze a láthatáron egy vitorlás hajó, szintén már tűnőíében, alája szép tiszta betűkkel, fehér fehérben: „Csend lön ismét és sötétség...“ A sírkőre nevet nem akaróik. Vagy azt: „Anyánk“, fiaim részéről.

Íme nagyzási hóbortom félórai álma!“

Barátnőjétől, ki magát szürke madárnak nevezi, Mirja sokszor hall hasonló komoly beszédeket s a tragika izzón lobogó éleienek világa, színpadi szerepei a semmibe vesznek, úgy érzi egyszerre, mintha erős kezek ragadták volna meg, mintha messze távolba tűnt napjai és éjszakái szerte-szórtságából most összeszedte volna magát s lelkének otthonába tért volna haza s mintha visszaemlékezne és ráeszmélne: Ez az igazi élet s az a másik, lényegtelen és semmi! Ki az, aki igazán ember? Oly kevéssé az bárki is, mintahogy a színész nem király és nem koldus, ha királyt, vagy koldust játszik. Egy nagy színész, arra a kérdésre, átéli-e szerepeit, azt válaszolta: „Akkor nem színész volnék, hanem örült.“ Mirja is oly nagy művész, mint ez a színész, aki ily jelentőség-teljes választ adott. Itt az ideje erről az örületről lemondani és észre térni.

A két asszony ott ül a szalatnai kertben, melyet a lehanyatló nap örök harmóniával tölt el és azt az el nem múlás szimbólumává avatja. Mirja hallgat. „Ez az asszony az erős, a bátor. — én szürke madár vagyok.“ A szürke madár haja szőkén-vörösen világít, mint a haldokló nap sugarai: örökké tartó búcsú; és Mirját a lélek és a zene nosztalgiaja fogja el a színek e játéka láttára,

Vörös keretbe foglalt két fekete csillag ez a szempár. Mirja, ahogy beléjük tekint, megérti a titkot: ez az aszszony csupa mélység, lélek és hűség: „Légy hűséges mindhalálig és én az Élet koronáját adom neked“, — ennek az evangéliumi igének asszonyi képmása a Mirja szürke madara: Cebrian Róza.

Lassan alkonyodik a szalattnai kertben és est váltja fel a béke utolsó nyarának ezt a napját. Valahol künn a háborús veszedelem alaktalan, torz démonjai ólálkodnak. A hazai talaj meg-meg inog az ember lába alatt, a lelkeik talaját mihamar előzőnlük majd az új eszmék, világnézetek, prófétai kinyilatkoztatások, bolondénaok és örületek, miket szélhámosok és megváltó-karrikatúrák kürtölnek világgá s ezek az eszmék behatolnak a legtítkosabb rejtekekbe, az emberi lélek mélyén szunnyadó állatot fölverik álmából, s a rohanó ár, a szurokfekete mennybolt felé törő óriás hullámok a lelkeket kietlen pusztaságba, üres hazátlanságba sodorják.

Az erős, magányos, bátor Mirja halíkan kéri Rózát:

„Nem olvasnál nekem valamit a te Nitzschéből?“

S a nap utolsó sugarainak zengésébe egy asszonyi hang vegyül, mely zenéből született és csupa szintiszta csengés.

„Die Krähen schrei'n
Und ziehen schwirren Flugs zur Stadt:
Bald wird es schnei'n —
Wohl dem, der jetzt noch Heimat hat!
Die Welt — ein Thor
Zu Tausend Wüsten stumm und kait!
Wer das verlor,
Was du verlorst, macht nirgends Halt.
Die Krähen schrei'n
Und ziehen schwirren Flugs zur Stadt:
— bald wird es schnei'n,
Weh dem, der keine Heimat hat!“

A ikét asszony minden délelőtt ott üldögél a szép, terjedelmes terrazon; lábaiknál a kert s benne koronájukkal bólogató ősi fák és nyári nap.

Zarathustra beszél emberről, — emberen-felettiről, derüs tudományról, a jón és gonoszon túl lévő dolgokról, a halandó halhatatlanságáról s a mulandó örökkévalóságáról; a lélekről, mely minden gyönyörök és kísérteties rémségek közepette egyetlen erős vára az embernek

s szeretett, gyűlölt, egyetlen megszentelt életének, melyet itt él le ezen a sötét csillagon: a földön.

Ez a föld nemsokára vérbe fog borulni és tizenegy millió meggyilkolt embert nem lehet majd többé elnémitani, vádjuk az emberiség gyötrelmeit fogja öregbíteni, — mint a meggyilkolt a gyilkosáét — és többé nem lesz itt élet ezek nélkül a hekatombák nélkül, melyeken Nazaréthi Jézus másodszor szenvedett martirhaiáit: ezáltal tizenegy millió emberben feszítik a Megváltót keresztre. És így lesz ez tovább, amíg emberiség lesz e földön?

Nietzsche siet segítségére Hubaynak is. A német filozófus kategorikusan megformált esztétikai alaptörvényével segíti a komponistát: „A nagy stílus ott kezdődik, ahol a szép a szertelen felett diadalmaskodik.“

Minden verista lázongás ellenére Wagner diktatori hatalommal uralkodik most is az opera területén. Az 1900-ik év és a világháború közötti időben a tömeget is meghódítja.

A Wagner ellen komponálok jelentéktelenek, utóda viszont nem akad. Nem csinált iskolát, a zenedráma hatalmas épületének terhet csak az ő vállalai viselik. Utánzóik Wagnerek. — Wagner nélkül; ebből pedig nem születik zene. A verismo és a német szecesszió csak többé vagy kevésbé sikerületlen merényletek Bayreuth ellen. Strauss Richárd útjának még csak lelegején tart. Egyetlen egy opera állja a sarat Wagner ellen: „Carmen“ — és Wagner megállapítja Bizet-ről: „Boldog ember! Neki volt ötletei!“

„Mi jelöli meg az utat a mai zeneszerző számára?“ — kérdi Hubay. — „Meghajolni Wagner zenei elvei előtt, de óvakodni az utánzástól!“

Wagner minden német romantikának beteljesedése. Ez Weberrel kezdődött, a „Büvös vadász“-szal. Weber lemondott a színpad segítségével való szuggerálásról. Amire ő törekedett: a zenei álom naivitása; ehhez megalkotta magának a valóságosság, a földhöz tartózkodóság kifejezési eszközeit. Neki sikerült a szintézis: a szín-

padon bebizonyította az álom valóságát. Ez az főforrása minden romantikának, mely Wagnerben teljesedett ki végkép.

Hubay romantikus álom után kutatott és lírai lelkületében találta meg. A régi világtól való búcsúza előtt még egyszer végigálmódja a mesét.

Az álomszerű történetei nénye, Aranka, Ferenczi Zoltánné szerzi meg neki, ki egy novellával ismerteti meg. Louise a Ramée, írónői álnéven Ouida, műve ez: az „Egy pár facipőcske“. Hubay megszerzi az írónőtől a megzenésítés jogát, 1898-ban lát munkához és 1900-ban fejezi be a „zenei novellát“; új operája művészi formájának ezt a nevet adta. Néhány német színpad, közöttük a zürichi, maga számára kéri a bemutató jogát, de Hubay, fölfogásához híven (nevetségesen egyoldalú megállapodással) a budapesti operának engedi át.

Következmény: három évig kell várnia a bemutatóra, s a próbákról azután ezeket jegyzi fel:

„Végre hallottamba „Moharózsát“. Kora reggel mentem az operába. Borzasztó rosszul ment minden! A zenekari tagok csak ímmel-ámmal játszanak, az énekesek csak markíroznak. A karok semmit sem tudnak. Bennem egy tenger háborgott. Némelykor csak a legnagyobb kínnal tudtam magamat bolondságoktól visszatartani. Istenem mennyit szenvedtem! . . . Sokszor azt hittem, hogy a partitúrával a világ végére kell futnom. De azután ez is végetért.“

Négy nappal a bemutató előtt:

„Teljes próba. Minő keserves órák voltak azok! Rettenetes volt az az üres, komisz muzsikálás. Teljesen silány, értéktelen fércmű benyomását tette rám az én szíveim vérével megírt Moharózsám! Kerner karnagy a próba után kérdést intézett hozzám, nincs-e megjegyzésem? Csak annyit mondhattam neki: sírhatnak!“

Hubay búcsúja a romantikus világtól úgy kezdődik, mint minden mese: Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy Moharózsza, a tenger hullámaiból született hajadon, kis belga Venus anadyomene...

Négy képben, melyeket előjáték vezet be, vonulnaik végig a mesealakok a színpadon.

Halastó, kertés házikó Brüsszel közelében. Alkonyodik, öreg paraszt flamand viseletben jön az úton s a víz partján csecsemőt lát meg a földön. Meglepetten hajol le érte, meleg részvétellel öleli magához és eltűnik vele kunyhójában. Lány kardal hangzik a távolból; angyalok kara ez, mely Moharózsának, a halastó partján kitett lánykának, a virágok tündérének földi sorsát jövendőli meg: élete végéig a virágok arája marad, a halastó bölcsője volt, az lesz végző nyugvóhelye is.

Eszteendőket teltek el, a gyermeklány bájos hajadonná fejlett s az első képben Bébét — erre a kedveskedő névre keresztelték a paraszti emberek, — a brüsszeli piacon látjuk viszont, hol virágos bódéjában maga-ültette rózsáit árulja. Fiamén, a fiatal festő, aki Gretchen-modellt keres, úgy érzi, hogy Bébében lelte föl azt és forró szerelemre fakad iránta. Bébe szívében is életre kel az első, üdvöt adó szerelem, örömmel mond igent, mikor a szép piktor arra kéri, álljon modellt képéhez.

A kis kunyhóban (második kép) Fiamén már festi is képét. A leány szépségétől, naiv, ártatlan lényétől megbabonázottan közeledik hozzá, átöleli s a leány pirulva omlik karjaiba. Ekkor azonban félelem fogja el, valami kínzó sejtelen s minden szeplőtlenesség eszményik épéhez menekül, a szüzanyához, gyertyát gyújt neki s a festőnek ajándékot hoz tőle, egy szép moharózsát. Fiamén Párizsra, hírnévre, aranycsengésre gondolva elsiet, míg Bébe fájdalomtól gyötörtén, eszméletét vesztetten terül el a földön.

Fényűzően berendezett műtermében (harmadik kép) találkozunk Flamennel. Gyorsan emelkedett, híres festővé lett, jókedvű cimborákkal léha életet él. Most is dáridóznak, kártyáznak, isznak, táncolnak. Fiamén éppen egy táncosnőt ölelget, mikor hirtelen, sápadtan, beesett arccal, kimerülten Bébe jelenik meg a küszöbön. Gyalogosan jött Párizsba, hogy elveszett kedvesét keresse. A könnyelmű társaság láttán összerázkódik. Fiamén, kibén a bűnbánat és régi szerelem ébredés, átöleli és maradásra

akarja bírni. Ám a leány ellenkezik, de nem tud Fiamén karjaiból kibontakozni. Jeannot, parasztfiú, aki titokban szereti Bébét és nyomon követte Párizsba, rohan most be. Bébe belé kapaszkodik, Jeannot késsel támad Flamenre, de a leány közbeveti magát és Jeannot kezéből kicsavarja a kést. Ez karjába emeli az ájult Bébét és elrohan vele.

A negyedik kép az előjáték színhelye. Bébe visszatért kunyhójába, jószívű szomszédasszonyok ápolják a halálraféradt leányt. Jeannot, a hűséges, önzetlen fiú teljesíti Bébe utolsó kívánságát és Fiamennek búcsúüdvözlétül egy szál moharózsát visz. A leányt, alig hogy magára maradt, lázalmok szállják meg. Titokzatos kardal hangzik fel: ő felemelkedik, elbúcsúzik virágaitól és mintha vízió hívná, a holdsugarakban fénylő halastóhoz közeledik. Lassan a hullámokba ereszkedik s már — élettelenül — úszik a víz színén; fejcskéje vízirózsán pihen. A kert virágai megelevenednek, a vízirózsákból tündérek kelnek ki, látni Jákob lajtorjáját, rajta angyalok, akik virágokkal borítják Bébét. Ezzel az apoteozissal fejeződik be a cselekmény.

Mese, nem pedig len határos, drámailag lüktető színvadi cselekmény ez. Hubay „Moharózsája“ Humperdinck „Jancsi és Juliská“-jához tartozik. Nincsenek benne kiélezett helyzetek, emberi összetűzések nem súlyosítják el. A szövegíró a novellának álomszerűen legendás keretet adott: az előjáték és apoteózis között minden a szimbólum síkján mozog. Moharózsá-Bébe önnön lelkünk, mely itt földön élni nem hivatott, melynek őseredetéhez kell visszatérnie, mielőtt az élet hatalmat nyert volna rajta. A nyerserejű Jeannot és erdei magányos fája a hűség, Fiamén festő a csáb, az élményeik, a mohóság, a pompa, a siker, az arany utáni vágy lidércfénye, az ő hívó szavának, hűtlenségének lesz Moharózsá az áldozatává. Oda kell adnia magát, semmi ebben meg nem állíthatja, — még Jeannot, a favágó hűsége sem, mely szilárd, meg “nem tántorodó, mint kedvelt ősi fája az erdőn. „Moharózsá“ a lélek szimbóluma és drámája.

„Emberi lélek vízhez vagy hasonló, —
Emberi végzet, olyan vagy, mini a szél.“

Bélóbe a ló vizének szülötte. A végzet szele végigszáguld a tavon, tükre darabokra török s a víz, mely szülte, vissza fogadja ölébe. Ez a lényeg. A többi, úgy Ouida novellájában, mint a drámai feldolgozásban jellem- és miljöábrázolás.

A novellában Ouida a flamand falucska idilljének képét aprólékos leíró művészettel, ezer színből hordja össze, míg öltésről-öltésre egy Watteau-gobelin áll szemünk előtt. A szegényes háztartás, a mohaborította kunyhó, a villogó fényesre súrolt paraszti edények, a napsütötte kert virágpompája, benne, elragadó naivitásának ragyogó ékében, a kedves leányka. Hozzá a lelki ábrázolás művészi volta: szerelmi vágy, Bébe nyugtalansága, melyet az előtte eddig ismeretlen érzés plántál lelkébe, — mind ennek leírása mesteri, Kleistre, vagy Keller Gottfriedre valló.

Vájjon alkalmatlan-e ez a mese opera számára? Hubay joggal nevezi művét „zenei novellának“, mintegy jelezve ezzel, hogy itt nincs szó Meyerbeeri, vagy Gounodi értelemben vett nagy operáról, se drámai pátoszról, vagy vértől csöpögő verismoról: Hubay a kandallóhoz ül, publikuma, a felnőttek, gyermekekké válnak és lábaihoz ülnök, ő megfogja hallgatósága kezét és mesélni kezd:

Volt, hol nem volt, volt egyszer egy Moharózsza ...

De miután nem szavakba formálja, hanem zenében meséli el a történetet, minden másik ép hangzik és a mese alakot ölt. Mert a zene nem röppen el sietve, elidőzik a lelkekben s a színpadiastól elütő cselekményt alkot magának: lelkesen lírai hangulatokat, színesen népies jeleneteket, a virágok gyermekének ártatlanságát, amint tragikus összeütközésbe kerül a soha ki nem elégtülő étvágygal. Virágok élete, zephir-zenéje, Párizs, a ragyogás városa, legenda és megdicsőülés, — mindez egybekapcsolódik, hogy a lélekről szóló mesének eleven életet köl-

csönözzön. S a zenében az álom valósággá, földhöz kötötté lesz, szimbólum és igaz történet, a romantika bimbója az élet pompázó virágává nyílik; kezdetben csak patak tükre és szellő, de azután emberi lélekké, emberi végzetté lesz: színpadra termeti mesévé.

Ehhez mesemuzsikát, — színpadi mesemuzsikát kellett Hubaynak költenie.

Bébe szerelmi dala, a zenemű egyetlen vezérmotivuma, rendkívül finom hangvegyületből, — mint valami virágkehelyből emelkedik ki, már a szélesen hömpölygő előjátékban. ($\frac{6}{8}$, B-Dur). A sok moduláció sötét színezetű tónikában tartott. S míg Bébe melodikus, nagylendületű gyengédsége, mint glóriola, ábrándozón lebeg a hangáradat fölött s a hullámszülte Moharózsa mesealakját változatokban és úgyszólván fényhatásokban helyezi a transzcendentálisból a valóság síkjára, ellenjátékkal második szerelmi motívum csendül fel: Jeanot-é, kinek sötét, zordon erdei magányát Hubay zenéje a tragikus jövőre fenyegető jeleként festi; az előjáték két első ütemét megkapó erejű motivikus erő lendíti el, ezek dominálják a művet és vonulnak keresztül rajta s változataik az előjáték végén a végzetes kifejlés rejtelmével telítettek.

A gyermeket ott találják a parton, — bizonyára szülei tették ki, — de a gyermek azt vallja majd: „Az én anyám virágszál volt“. . . Hinnünk kell a legendában, a zene meg is ajándékoz bennünket e hit kegyelmével, ennek a hitnek gyönyörű gyermeke ez a csoda, melynek egy virágszál és a tövize adott életet.

Misztikus derengés ez a zene, hárfakkordok és hegedűk magas, lobogó lángjai fölött, a szín háttérben harmonizált tündérkardal csendül, mely Bébe szavainak igazsága mellett tesz hitet. A második szerelmi téma meleg, életteli emberiségevel cseng az emberentúliba, a melódiák egybeolvadnak, a bevezető zene nagy erővel tömörül; a leányka születésére Polyhymnia áldását adja meg, megkezdődik a földi pályafutás. Mesteri a hangfestése ennek a szent áhi-

tattal teli képnek: Moharózsát ott lelik a halastó partján: „Egy kisdedet adott nekünk az Úr.“

Epikusan felépített közjáték vezet az első kép piaci sürgés-forgásához, békésen tarka-barka idők szép színpadi képéhez. Néhány könnyed zenei aláfestés, néhány szín, — és máris a legszebb zenészművek egyike következik: Bábé jelenik meg, álomszerűen gyöngéd arioso-val: „Se apát, se anyát nem ismerek“ ... Kifejezésben legédesebb líra, melódiai-lag bensőséggel teli bájos dallam. A $\frac{4}{4}$ ütemben tartott vallomást meggyőző hangszínek viszik, az Esz-Dur Moharózsa megingathatatlan hitét húzza alá, hogy misztikus módon a tó vizéből kelt életre. Szélesen szárnyal a melodikus invenció ebben az egyre magasabbra törő dalban, melyben boldog örömmel találkozunk megint a „Cremonai“ Hubay Jenőjével; az ő kiterjesztett szárnyai olyan szédítő magasba emelik a leánykát, hogy eltűnik szemünk elől. „Mignon“, a bájos gyermek jut eszünkbe, de nem a zene, hanem a két női alak ártatlan tisztasága és megható gyengédsége révén. Lisette a törőlmetszett, szemérmetlen, tapasztalt mindenki-lánya, aki tisztába van az élet dolgai felől, gúnydalt énekel a tizenhatosztendős leánykáról, ki azt képzei magáról, hogy Moharózsa és hisz a tiszta szerelemben, vagy legalább is el akarja másokkal hitetni, hogy tiszta szerelem is van és hogy lélek lakozik az emberben. De már megcsendül a harangzó, mely déli ájtatosságra hívja az embereket; kis időre mindenki abbahagyja napi munkáját, egy percre elnémul a létért való küzdelem szülte irigység és ellenségeskedés. S az emberek egy á Capella-ima zárt finálékar tételében egyesülnek, melyet a hit és békesség érzése sugallt a zeneszerzőnek. A déli imának ez együttese megállítja ugyan a cselekményt, tán zavarólag hat rá, de miután mesével és nem operával állunk szemben, ez a lelkünkre és elménkire ható nyugvópont inkább csak színfolt s az utána következő kettős (Bébe és Fiamén G-Dur hangnemben szerzett s az egymásra találás gyönyörét festő duója) érzéseit megalapozza és megeleveníti. A könnyű-

vérű és felületes gondolkozású piktor, ki a világ lelkiismeretlenségének megtestesítője, egy ariosóban fejezi ki hirtelen támadt és múló időkre szóló szerelmi vágyát. Unszolására Moharózsa közvetlen nyíltszívűséggel válaszol. A vad lángolással szívbéli jószág, az elröppenő érzékiséggel „magasabb régiókból való szerelem“ áll szemben. Lelkünk mélyéig ráz meg bennünket Hubay, mikor a felvonásvég pompásan kidolgozott. Bébe angyali hangjától vezérelt és szinte átvilágított kvintettje után az első kép üde harmóniája kardallal véget ér. A romantikus világ meséitől való búcsúzása ez: a földi porban lakozó lelök drámája kezdetét veszi.

A második kép hangulatban és stílusban egységes lírai zeneszámok egymásutánja. Jeannot komor dala: „Az erdőben egy fa . . .“ — a hűség és becsületesség zenei jellemzésével, a szomszédasszonyok kereplő kórusa, a gyermekek régi keringő bájos dalformájában tartott eszterlánc-játéka, a templomba igyekvő falu népének mélységes áhítattól áthatott kara, melybe a Madonna előtt imádkozó Bébe éneke cseng bele, — egymásután következő mindmegannyi melodikus gyöngyszem, melyek kölcsönösen emelik és fokozzák egymás szépségét. Hubay eszközei itt a végső lehetőségig leegyszerűsítettek, hogy a lírai miniatúrfestéssel és a meseszerűen naiv tartalommal összhangban maradjanak. Dalai ezúttal megint a monodikus hangszerből, a hegedűből születtek. Invenciója dús, szabadon csapongó, melyet a színpad és az operaműfaj kényszere nem feszélyez. Kanyargó utakra el nem tévelygő egyszerűsége túlteszi magát az opera paradox mivoltán, ahelyett, hogy — mint azt a legtöbb operaszerző kénytelen tenni — technikai apparátusok igénybevételével és kiagyalt raffinériával küzdene meg vele. A tulajdonképeni cselekmény csak közvetlenül a kép befejezése előtt indul meg: Fiamén megjelenésével. A szerelmi jelenet vérbő és csupa izzás. Fiamén megragadó, csábítón-megrontó szólóját: „Oh micsoda szempár“, — buján áradó, érzéki hárfá-arpeggiók lengik körül. Rendkívüli szépség árad e magas han-

gokkal nagy hatással kicsengő számból; itt Hubay arra a magaslatra emelkedik, mely a „Karenina Anna“ és az „Álarc“ periódusára mutat. A halálos sebet kapott lélek, Bébe kétségbeesett kitörésével ér kissé hirtelen véget ez a kép, melyben a színpadi történesnek hamarabb kellett volna megindulnia, hogy a fokozatos pszichológiai fejlődést lehetővé tegye; a szövegbönyvből itt a harmadik dimenzió hiányát érzi az ember, ám meseillat és mélabú terjeng az egész fölött és Hubay zenei gondolatainak nagy koncepciója e fogyatékoság ellenére is valószínűvé teszi a történet, valamint a lelki rajzot is. Zenéjével megejt bennünket, úgyhogy nem törődünk analízissel és megfedekezünk róla, hogy hajszálhasogatással, okoskodással fosszuk meg hímporától a bájos mesét. Ki vállalná ott Beckmesser szerepét, hol a melódia csak úgy árad s gyönyörrel tölti el bensőnk?

A harmadik kép derűsen mozgalmas műterem jeleneteiben a francia Hubay Jenő amúgy istenigazában otthon van; annyi itt a fiatalos szépség az egész munkán, mint azokban a napokban, mikor Munkácsy Colpachi nyaralójában barátjának, Massenet-nek „Lahore királyát“ álmodta át hegedűre. Színgazdag hangokban csendül föl itt a vendégek üdvözlő kara, kicsapongóan vérforraló a hódolókbán dúskáló Lisette pezsgő-dala, melyben a könnyű és gyors sikerekhez szokott nő gúnyritmusa lüktet: pikánsul arcátlan ördög-koloratúra ez, gunyoros éle a mélabú ellen irányul és tagadásba veszi a lelket, melynek tragikus sors rendeltetett; itt van azután Róbert férfias pohárköszöntője, Lisette kihívó dalának őszinte hangulatú ellenpontja; ezt a bordalt a vendégek vegyeskara megismétli, pajkosan áradó jókedvvel. A mulatozást keringő tetézi be.

Ebben a Rubens-szerűen élvezeteket habzsoló társaságban jelenik meg a halálosan kimerült Bébe; s most, a hirtelenül komorságba átcsapó zene sötéten fenyegető kontraszttal szólítja síkra a lelkiismeretet, felelősségérzetet és bűnbánatot. Magva ennek a jelenetnek Bébe elbeszélése, mely drámai, anélkül,

hogy szónoklás, vagy patetikus lenne. Nagy zenei erőhatalommal árnyékolja be itt Hubay a lírai szopránt, az egészben benne remeg a ikis Moharózsa szomorú véget sejtő érzése. Ez a vizek mélyéből életre hívott lelök megsejti, hogy mihamar el kell hagynia ezt a földet.

A záróképben is egyszerű, lágy a kantilénája, szeretett virágaitól való búcsúzása fájdalmasan lemondó: „Oly fáradt vagyok.“ Szólóhegedű kíséri utolsó útján, s az előjáték tündérkarának apoteózisán szellemül át a mesealak. A hangszerek felhasználása itt tökéletes, — a szerző mindegyikéből elővarázsolja a bennük rejlő értelmet, lelket s a hangszer-lelkek segítik át ezt a makulátlan emberi lelket a mennyei szférákba. Hegedű-umszóno festi alá Bébe szerelmi dalát, erőt, buzgó hitet kölcsönözve neki; a földi beteljesülés vágya kielégítetlen maradt, de a szerelem örök: fuvolák és klarinétok igenlően hangzanak fel, miikor a tündérkar Bébe vezérmotívumára épített énekére rázendít és most oboák, fagottok is alátámasztják, a két hárfa gyönyörű csengésű eol-hangjai is belevegyülnek, hogy a tovatűnő mesétől búcsút vegyenek s hogy a magasba emelkedő léleknek a végső titkoik minden varázsalval utolsó üdvözletet zengjenek.

„Moharózsa“ a „Cremonai hegedűs“ mellé sorakozik. A magyar nemzeti opera problémája hallgatásba burkolódnak, Hubay most ismét problémáktól, nemzeti céloktól menten alkot.

Vezérkönyve modernebb az eddigieknél, ki-egyenlítősebb. Fölépítése önálló. Olyan finom és őseredeti hangkapcsolatokat lehet itt föllelni, mint amilyenek már előző műveiben is mutatkoztak, de a szuverén, színpompás hangszerelés a technikai tudás további fokozódására és bensőségtejjesebbé válására mutat. A partitúra nagyon gazdag, de sehohsem túlterhelt s mindig teljes összhangban van történéssel, szöveggel; a meseanyag kezelése túlnyomólag polifon; az egész mű keretéből is ki magaslik a karok ellenpontosozatos kidolgozása. A kötött beszéd ritmikája ezúttal is akadályozza

Hu'bayt és a szövegíró konokságának nem egy zenei áldozatot kellett hoznia, de egyetlen egy helyen sem észlelhetni, hogy a szó kényszerének engedett volna. A recitativók mindenütt eltalálják a romantikus hangot és minden erőltettség nélkül teremtenek kapcsolatot az egyes számok között, helyenként tragikus dinamikájuk tiszta művészi eszközökkel közli a hallgatóval, hogy a naivul megható szerelmi történet háttéréből az égi és földi szerelem szimbóluma emelkedik ki; édes-bájos ángy alkarok természetesen kötik össze a szerelmesek kettőseit és szenvedélyes akcentusok dramatizálják a földön lejátszódó menyeyei eseményeket.

Hubaynak ez a negyedik operája visszatérést jelent a „Cremonai“-hoz, de itt a zenei kifejezést más eszközök formálják: világszerte sikert aratott ifjúkori művének szépséges előnyei a „Moharózsában“ jelentékeny módon felfokozva mutatkoznak. Forró vágya, hogy az operaszínpad számára nagyot alkosson, most jut el a megvalósulás első fázisába, most kezd formát öltetni, ezúttal már felszabadultnak mutatkozik hegedűművészi lírája alól, a színpadi szcenikát és dramatikát már biztos tekintettel látja maga előtt. Ennek megfelelőleg fokozódott technikai tudása is. Hangszerelése gazdaságosabb, finomabban kiélezett, csiszoltabb, színeket szóró szerepében operaszerűbb: illat árad belőle, mint Bébe virágaiból; amellet a szereplő személyek rajzában, kidomborításában jellegzetesebb, színesebb, a lírai és drámai finom zománcával. Fület gyönyörködtető hangok melódikussága ez az opera, szépséges közvetlenségében dúsabbnak és emellet egyszerűbbnek el sem volna képzelhető; patetikus, színpadias túlzásoknak nyoma sincs benne: az egyszerű emberek ábrázolására egyszerű a zenei nyelvezete, mely sehol sem csinált, minden banalitástól ment és a mennyet nem népesíti be szentimentalitástól, nemeslelkűségtől és imádatától csepegő remetékkel. Az ének megtartja dalszerű szerepét és — milyen biztos esztétikai — Bébe, kit az a veszély fenyegethet, hogy komponistája liliumfehér, rózsza és ibolyaszín han-

gokba meríti, egyszerű népi hangon énekel, szinte népdalt; a flamand röghöz való tartozandóságot így úgyszólván már éneke is jelzi s az éteri angyal ígv egészséges arcszínre tesz szert.

A szélesen szárnyaló, a cselekmény szívéből fakadó ariosok, a nép- és gyermekjeleneteknek a nép dalaiból fejlődő kórusai, a polifonikusan feldolgozott együttesek, de legkivált a kvintett, — mindez a „Cremonait“ juttatja az ember eszébe.

A líra néha extázissá lesz ebben az operában. (Gounod-ra, Thomas-ra, Massenet-re gondol az ember) a sziporkázó, ragyogó zenekar egyre-másra szövi a filigránszerű témákat és motívumokat, miiközben a melódia körvonalait sokszor szerteáradó szenvedély oldja föl. De a legfinomabb árnyalatok, a megfelelő kifejezés szolgálatába állított zenei összhangok mértéktartása megőrzi a művet ama bizonyos „végtelen melódiának“ betörésétől, melyet a „Rajna kincse“ hozott felszínre s mely Wagner halálával a folyó mélyén lelte sírját.

Bébe alakja egy a földi végzethez intézett kérdés, az egész jelenség mintha azt kérdezné: Mi a sorsa a léleknek itt lenn a földön? S mikor ez a kérdés felmerül, mintha a témát fényfoltok ragyognak be: álmodozva állapodik meg és vár, — milyen szép ez a várakozó és várakozásteljes csönd Hubay zenéjében, a könyörgő ének processziószerű ünnepélyességével s egy mennybéli alak megjelenítésével, mely a beteljesedést hozza! „Moharózsa“ két erőhatalomnak kánoni iker-dala: Gretchen és Mephistopheles állanak egymással szemben; melodikus rejtélyek, színkópás megtorpanások álmvilága, felujjongó kettős terctriólák elhaló gyengédsége ennek a hangvilágnak, mely felragyog, mint amikor festett üvegablakra napsugarak tévednek, — ifjúi fülledtségtől mentes érzékiség, álm-mámoros, holdsugaraktól átítatott, mondhatatlan bájú, letompított szerelmi jelenetek, a mesék hangján felzendülő romantikus szellemidézés: mindez: „Moharózsa“, — az álomba burkolt leány harca a világi erőhatalmak ellen.

A zeneszerző önmagáról tárgyilagos ridegséggel ezt jegyzi föl:

„Zajos külső siker, rengeteg koszorú, — akárcsak egy temetéshez, de nem valódi siker. Tetszett a mű, de nem lelkesítette a közönséget. Már a tegnapi „Magyarországban“ lerántottak, — tehát még előadás előtt! Persze az opera lírai része, írja, olyanok, mint a hegedűm hangja — édesek. Mindig ugyanaz a szólam. Magyarországon, ahol semmi sincs még a modern opera terén, itt, ebben az országban, melynek minden erőmet, minden tehetségemet szenteltem, bánnak így velem! Dehát voltak nálam nagyobb tehetségek, akik nem jártak jobban nálam. Csak adjon az Isten erőt egy új mű megírásához! Az éjjel nem aludtam, alig hunytam be szememet. Ó, ezek az éjjeleik. . . Sok bűnömért megbűnhődtem! ... Lapokat nem akartam olvasni, de hát az ember mégis megtudja, mit írtak . . .“

A bemutatót követő negyedik napon Budapest társaságának színe-java gyűlt össze a „Moharózsa“ zeneszerzőjét ünnepelni.

Magyarország egyik nagy pénzügyi tekintélyénél. Vas Ferencnél, a Kereskedelmi Bank akkori vezérigazgatójánál zajlott le ez a páratlanul fényes estély. Az ezt megelőző estebéden a kápráztatóan terített asztalnak díszre rengeteg rózsaszín moharózsa volt. Ez a gyengéd, megható figyelem a ház asszonyának finom lelkületére, remek ízlésre vallott, a szépséges Vas Ferencnéére, A már akkor meleg barátságból egy életre szóló kapcsolat lett a két nemeslelkű asszony között. Ezen az estélyen hangzott el, óriási derűtséget keltve, a szellemes háziúr megjegyzése, mely egy mondatban rendkívül találóan jellemezte Hubayt:

„Jenő egy negyedórával elkésztetten született s ezt a negyedórát hajszojla azóta megállás nélkül!“

A lázas munka nélkül élni nem tudó, egyre rohanó Mesternek ez mesteri jellemzése volt!

Hubay, szokása szerint nem igen törődött a már nyilvánosság elé került új műveinek sorsával és a Moharózsa esetében is a kedves kis teremtésre bízta, hogy

keresztül verekedje magát, vagy megvárja újjászületését. A Moharózsa befejezése után már más tervek foglalkoztatták.

Lindau Pál 1900 októberében közli vele, hogy szívesen engedi át „Milói Venus“ című színművét megzenésítésre. Az erőteljes drámai cselekmény s az antik mese pszichológiailag izgalmas feldolgozása rabul ejtette Hubayt. Farkas Imre, a kitűnő poéta írta meg belőle: i szöveggönyvet. Teljes 30 esztendővel később mutatták be a „Milói Venust“, melynek témájától Hubay egy éltén át nem tudott szabadulni: élemedett korában még át dolgozta s végre az opera színpadára került.

A „Venus“ megzenésítésének tervével egyidejűleg más témák is foglalkoztatták, de ezek közül egy sem került kivitelre. Hubay feleségével Shakespeare „Macbeth“-jét olvassa, az a reménység fűti, hogy ehhez a nagy drámához nagy zenét írhat. Góth Sándor a „Téli regét“ ajánlja megzenésítésre, de 1908-ban Goldmark Károly hozza ki ilyen című operáját nagy sikerrel. Szóba került a „Velencei kalmár“ is, de közben a nemzeti opera problémája nem hagy nyugtot Hubaynak. Telekes Béla. a költő egy Rákóczi opera szöveggönyvén dolgozik számára, a librettó 1904-ben el is készül, de Hubay akkor már a Lavotta mellett döntött.

„Jenő folyton játssza a Lavottát. Desperátus hangú latban van az opera miatt, fél, hogy félig készen, pon gyolán lökik majd ki és ezáltal megbukik. Iszonyú depresszált és fáradt. A főpróba olyan volt, hogy kétségbe estünk: kétévi munka s most egy este eltemetik! Az egész élet oly szürke, ködös ...“

A magyar nemzeti opera megteremtésének gondolata kényszeríti arra, hogy Lavottát komponálja. Olyan nemzeti operát akar teremteni, mely a nagy nemzeti operák kai felveheti a versenyt. E kísérlet kimeneteléről már volt szó.

Be kellett látnia, hogy ez a nemzeti szöveg sem volt méltó zeneszerzői zsenijéhez. Így hát megegyszer körültekintett a nemzetközi drámák és témák birodalmában.

Ezidőtájt ismeri meg „Monna Vannát“. A darab nagyon tetszik neki, de a szöveggönyv megszerzésére nem kerül sor, mert Sardou Viktor „Boszorkány“ című

Andjüred válaszom.

Hrubay Jenő: „Melyiket válaszom?”

(Ferenczi Magda karikatúrája.)

darabja egészen megbabonázza és mindenáron azt akarja megezenésíteni.

Sajnos azonban, a nagy Sardou már Massenet-nek ígérte a „Boszorkányt“, hogyan léphessen most már Hubay frigyre vele? Jófoarátja, Farkasházy Jenő, a világhírű herendi porcellángyár igazgatója, világot járt, erélyes ember veszi kezébe a dolgot, Párizsba utazik és Sardouval, Massenet-vel való találkozásáról, hosszan, színesen, így számol be:

Párizs, 1907. jan. 12.

„Kedves Barátom!

Mesébe való, ami történt: Tudod, hogy 6.-án otthon kellett volna lennem — mindent elkövettem, de ezideig nem tudtam Sardouhoz ajánlatot szerezni. Csak hétfőn, 7.-én kaptam Horn barátom által Gaston Boissiertől Sardouhoz egy ajánlatot. 8.-án, kedden jelentkeztem!

Szerdán, 9.-én írt nekem Sardou:

Uram, lesz szerencsém önt holnap, csütörtökön fél tizenkettőkor fogadni. Fogadja megkülönböztetett tiszteletem kifejezését.

V. Sardou.

Boldog voltam: kicsíptem magamat és csütörtökön nagyon pontosan megjelentem Sardounál.

Kedvesen fogadott, meghallgatta előadásomat és azután azt mondta: nagyon sajnálja, nem lehet tenni semmit. A bemutató napján Massenet kérte el tőle a darabot és azóta Ricordi Milánóból is tett neki ajánlatot, de akkor azt válaszolta: hogy miután az ő darabját az egész világon játszani fogják, nem adhat jogot operára egyelőre, hogy az opera ne csináljon neki konkurenciát, de mindenesetre Massenet-é az elsőégi jog.

Most jön a csoda!

Kérdezte tőlem, hogy ki vagyok? elmondtam neki, hogy a herendi porcellángyár tulajdonosa, de műtörténelmi író is, megírtam Palissy történetét, Della Robbiát, stb.

Gondolkozott. S egyszerre — azt hittem elájulok — azt mondta: „Ki ne ismerné Herendet?“ Bevezet egy szalonba és a nagy porcellán gyűjteményében mutat

nekem gyönyörű herendi tárgyakat. Folytatta tovább: hogy ő még nagyon fiatal volt, 1855-ben megismerkedett Szarvadyánál a herendi gyár akkori tulajdonosával, kit Fischernek hívtak, ki nem beszélt franciául és így latinul beszéltek egymással; Fischer úr jobban beszélt latinul, mint én, de megértettük egymást, úgy emlékszem rá, mintha tegnap történt volna. Ez a Fischer úr, ki Thierssel is jó barátságban volt, nagyon megrázta kezemet. Jó darabig porcellánról és fayenceről beszélgettünk, mindig a gyűjteményét mutogatta. Így belemelegedve mindenről beszélt, a fiatalságáról, nyomoráról; míg végre azt mondta:

„Miután ön nekem annyira szimpatikus, kíséreljünk meg valamit. Menjen el Miassenet-hez, délutánonként ott találja a kiadónál, a rue Vivienne-ben, mondja el neki, mit kíván Hubay — talán Massenet visszalép, nem hiszem ugyan, de kísérelje meg.“

Mondtam neki, hogy Massenet jó barátod. Sardou jól ismerte nevedet és hallott hegedülni.

A következő sürgönyt vettem Massenet-től:

Holnap, szombaton otthon vagyok, 10 óraker várom, Vaugirard-utca 48. Hubay Jenő barátom óhaja nekem mindig örömet jelent. M.

Természetesen pont tízkor ott voltam; megismert, nagyon kedvesen fogadott, mindjárt rólad, családi boldogságról volt szó. Ő elpanaszolta, hogy nagy művészi sikereit nem élvezi, mert magánéletében nagyon szerencsétlen. Végre rákerült a sor, hogy mi járatban jöttem.

Megdöbönt:

„Kedves barátom, ez lehetetlen, ez egy elsőrangú szöveg, nem, nem, nem! Ez lehetetlen, ez nem is tőlem függ: kiadómmal kell megbeszelnem, nem mondhatok le. Nem, nem és nem. Kérem mondja meg Sardou úrnak, hogy iránta való tiszteletből 4—5 nap alatt adok választ Hubay az az ember, akit legjobban szeretek és becsülok: de még sem mondhatok le, nem, nem, nem— ez lehetetlen.“

Alig váltottunk még pár szót, lesújtva, elkomorodva elmentem. Lejutottam az utcára, a Luxemburg-kert rácsához, egyszerre csak kinyílik Massenet ablaka (első

emeleten lakik) és rámkialt és int, hogy jöjjenek vissza. Beléptem a szalonba, egy névjegyet nyújt út és mondta:

Adja ezt át Sardou úrnak és mondja meg neki, mennyire megdöbbentem, de Hubay Jenő barátomért mindent megteszek.

Megköszöntem, nem tudtam, mi áll a kártyán, kocsiba ültem és ott elolvastam Massenet üzenetét:

„Kedves mester és barát! Ha Hubay Jenőről van szó, kihez a legmelegebb barátság és a legőszintébb bámulat szála fűznek, örömet érzek, ha megkönnyíthetem neki ezt a nemremélt kegyet.“

Nem képzelheted, mennyire meg voltam hatva és mennyire izgatott voltam. Éppen 11 órára értem Sardouhoz.

„Nos, milyen újságot hoz?“

Szó nélkül átnyújtottam neki a névjegyet. Nagyon meg volt lepve, de mindjárt rámondta:

„Most könnyű lesz Ricordinak írni, tehát Hubay Jenőé.“

Neked ezekután azt tanácsolom, hogy be se várd megérkezésemet, hanem küld el Sardounak összes operádat (Alienort is) és több Párizsban megjelent művedet, mert többször is említette, hogy szeretné megismerni azokat, ő ugyan nem zongorázik, de gyermekei eljátszának neki. Ez most nagyon fontos.

Hidd el, egy nagyon izgatott hetet töltöttem el. nagyon fáradt vagyok és boldog, ha neked szolgálatot tettem.

Téged fiaiddal együtt ölel, feleségednek mély tiszteletét nyilvánítja igaz barátod

Jenő.

Nem vagyok képes átolvasni, hogy mit írtam, nagyon elfárasztottak a mai nap izgalmai. Egyelőre mindez titok, senkinek se említsd.“

De az ily nagynehezen megszerzett „Boszorkányból“ sem lett operaszöveg. Hubay Jenő sógora, Ferenczi Zoltán élénken helytelenítette a Sardou dráma megzenésítésének tervét. Ekkor történik, hogy Martos Ferenc egy operaszöveg ötletével állít be hozzá, mely évtizedekkel vezérli vissza Hubayt: Algir és Vieuxtemps emlé-

kek gyúlnak fel benne; a „Boszorkány“ nem kerül többé szóba.

Martos az operaszöveg elkészítésére nem vállalkozik, de ötletét átengedi. Hubay Lothar Rudolfhoz, D'Albert „Hegyek alján“ című dalművének szövegírójához fordul. Komponista és szövegíró Berlinben találkoznak. Az eszes, ügyes Lothar kitűnőnek találja Martos ötletét és vállalja a szöveggönyv elkészítését.

Rögtön hozzá is látnak a közös munkához, melyet azután nagyterjedelmű levelezés alakjában folytatnak. Lothar első tervezete nagyon megtetszett Hubaynak, úgy érezte, végre megtalálta nagy operájához az anyagot.

A „Szerelmi éj“ — ez volt akkori címe — hamarosan készen is állott, Hubay a szöveggönyv megzenésítéséhez láthatott.

„Úgy érzem magam, mintha harminc éves volnék! Milyen szép, milyen elragadóan hatalmas is a tenger!... Nincs a világon szebb, mint az óceán, — a vízóriás túltesz mindenem!.. És hurrá! Ma reggel óta zongora is van szobámban. Ablakomból látom az oszteni tengert és alkothatok, dolgozhatom! . . Nem kell már lustálkodom. A „Szerelmi éj“ jó opera lesz!“

Szalatnáról:

„Én igen jól érzem magamat és nagyon sokat dolgozom. Minden nap hatkor kelek és fél hétkor munkánál ülök. A hangszerezés is gyorsan halad. Tegnap átjátszottam a Raoul és Plánta közti féltékenységi jelenetet és nagyon erősnek találtam kompozícióját. De jó volna, ha szeptember közepéig (születésnap ajándéknak) a végére jutnék!“

A „Szerelmi éjből“ lett az „Álarc“, Hubay nagy operája. A „Milói Venushoz“ hasonlóan ennek a dalműnek is teljes negyedszázadig kellett várakoznia, míg Operaházunk végre bemutatta, holott korabeli sajtóhírek szerint már 1912-ben ki kellett volna hozni, akkori alakjában.

A budapesti bemutatókat megelőző években Hubay mindkét operáját revideálta. A zenei részen változtatott

A „Milói Venus“-ba új részeket komponált, betoldott, elvett és simított, a „Szerelmi éj“-t pedig, új néven az „Álarc“-ot teljesen új formába öntötte.

Így történt azután, hogy az ötvenesztendős zeneszerző alkotása a hetvenkétéves nagymesternők olyan sikert hozott, mint ifjúkori műve, a „Cremonai“. Az „Álarcot“ is nagy sikerrel adták Németország legkülönbözőbb opera színpadain.

S egy komponista fejlődésében annak a különös, talán párját ritkító tüneménynek lehettünk tanúi, hogy az élete delén lévő férfi minden drámai-zenei alkotó ereje és elementáris szenvedélye, energiája meggyőző és ragyogó módon egyesült a magas korba jutott művész végső érettségével és tökélyével.

Hubay Jenő azonban mint operaszerző nem ismert nyugalmat. Alig készült el a „Szerelmi éj“-jel, máris új szöveg érdekelt. A Góth Sándor által dramatizált Tolstoj regény: Karenina Anna, melynek címszerepét Góthné, Kertész Ella alakította, éppen ebben az időben aratott óriási sikert a Magyar Színházban. Ez a siker arra készítette Góthot, hogy Hubayt régi vonzalmához, a Karenina megzenésítéséhez vezérelje vissza. A regény drámai verziójából operaszöveget írt s ezt a szövegekönyvet Hubay megzenésítette.

A „Kareniná“-nak is tíz esztendeig kellett várnia. 1923-ban került először színre Budapesten, hogy azután a német operaszínpadokat hódítsa meg.

Ennél a pontnál önkéntelenül felmerül a kérdés: miért kellett Hubaynak minden dalműve előadásakor annyit szenvednie?

E kérdésre csak egy válasz van: Hubay Jenőnek ment minden magától, de a végső dolgokért épp úgy meg kellett küzdenie, mint minden Mesternek. Meg kellett szenvednie azért, hogy a „Dante“ és „Petőfi“ végső magaslataira emelkedhessek.

1914 és Hubay életének alkonya között ott a „Hábrus-szimfónia“, a „Petőfi“ és „Dante“; Hubay kimeríthetetlen fantáziájának valóságon túli termésköveiből faragta őket: a zene három égbenyúló kupolája, melyekben a halhatatlanság lángjai lobognak.

A békés közjátékot, mely az osztendei tengerpart

lal, bridge-el. Párizszsal, szaladni meghitten csendes nyaralással, kastélyépítésekkel, gazdálkodással, zongora mellett töltött boldog órákkal, a „Milói Venusz“-szal és az „Álarc“ főalakjaival: Raoullal, Plantával és Anniával való zengő társalgással és a Karenina Annával való hajdani barátság lelkes felújításával pereg tovább, váratlan és meglepő esemény zavarja meg.

Ami után ez a kor epedve vágyakozott, — megkapta.

A zenei láthatáron feltűnt a kísértetiesen megrázó, lenyűgöző zenedráma, Strauss Richárd „Salomeja“.

Mágia ez, melyről Hubay, ki-kihagyó szíve nem tudta, hogy ezt a zenei alkotást mi hozta napvilágra, — alvilági éjszakák perverz ösztönei, vagy földöntúli világosság messze magassága. Balladaszerű dinamika ez, öncéllá lett pogány, elvetemedett érzékiség csapongása, mely Isten trónjára kapaszkodik fel. Erős és halál közt felzúgó orgiás-szimfónia, az asszonyi bujaság tánc-capricciója és üdvözítői híradás zsolozsmája. A hús passziója ez és a szellem legendája: zenei teremtő erőnek oly alkotása, mely kimondja azt, amit még Wagner Richárd sem volt képes kifejezni: a borzalmasnak kiengesztelődésbe való átjelenítése, Medúza, ki nem változtatja kővé azt, aki rátekint, mert a zene az átszellemülés régióiba emelte és szimbólummá avatta . . .

Amit itt a megosztott vonósok és fúvók, harangjáték, celesta, xylophon és a velük tartó nagybőgők, amit ez a zenekar, az ilyen szédületes, zseniális tudás láttára megsemmisült hallgatóságának a lelkébe zúdít, ez már pokolian bűbajos varázslat, ez a sátán csábszava, mely a pokolban is örök boldogságot hirdet, az Inferno: — mint Paradiso.

Strauss Richárd bebizonyította a „Salomefoan“, hogy a varázsló nem ismer lehetetlent és minden látens zenét meg tud szólaltatni: innen már nincs út tovább, ez már a legvége minden útnak. Ez a zene, mely az emberhez legközelebb fekvőt ragadja meg és ezzel a tőle legtávolabbra levőt festi, a lélek legvégső titkairól rántja le a leplet. E tökélyvel kirobbantott forradalmár merészség hallatára megborzongott a világ. És azután nekirontott, a tükröt, melyben könyörtelenül lemeztelenítve önmagát pillantotta meg, darabokra kellett törnie.

Mint a villámcsapások, úgy zúdultak Strauss Richárd fejére a szidalmak: perverzitás, nekrofilia, hisztéria, s engesztelő igazságszolgáltatásként vették, hogy maga a bűnösen kéjvagyó Heródes is elfordul Salometől. „öljétek meg ezt a némbert.“ A nyárspolgári göggel eltelt ember ezt az ítéletet isteni igazságszolgáltatásnak, a gonosztól való megváltásnak vélte.

„Jenő a Salome előadásról cikket ír és annyira érdekesnek mondja a művet, hogy még a fáradságot sem sajnálta, amellyel az út Grazba járt. Borzasztó a Salome, nem értem, hogyan lehetett ezt a darabot megírni.“

Ezek a sorok 1906-ban íródtak, fél évvel „Salome“ drezdai első bemutatója után. Hubay később ezt írja:

„Salome“-t hallották Herzfeld, Mihalovich, Propper és Koessier. Mindannyian egy véleményen vannak, hogy ez borzasztó! Pedig nincs igazuk. Ugyanezek az urak el vannak ragadtatva Puccini Butterfly-étől. No, gratulálok a gusztusukhoz!“

Hubay akadémikus kollegáival szemben Strauss mellett egy cikkben állást foglal:

„Magyarország, 1906. május 27.

Benyomások és reflexiók Strauss „Salome“-járól.

Nos, a dráma, minden borzalma, útálatossága és hosszadalmassága ellenére legnagyobb mértékben leköti az érdeklődést. Strauss zenéje az idegeiket felkorbácsolja, nemcsak a képzelhető legerősebb disszonanciák által, de sokszor bizarr, színdús, új zenekari effektusokkal. Az úgynevezett kakofóniákat egyengeti a gazdag polifónia. Azonban mégis sokszor gondoltam, hogy a vonósok és fúvók, rézfúvók csoportjai egyenkint különböző hangnemekben egymástól elütő dolgokat játszanak, akárcsak, ha két zenekar közt foglalna helyet az ember, melyek mindegyike más-más darabot játszanék.

Ki merte volna e szöveget megzenésíteni? Melyik abszolút zenész vállalkozott volna e feladatra? Csakis olyan érzelmekkel és a léleknek olyan háborgásait színező hangokkal, amelyekre sívár, undok tónusoknál egyebet nem lehet találni?

Nézetem szerint pedig Strauss Richárd jobban meg sem választhatta volna szövegét. Az ő fantáziája, mely kicsapongó szertelenségekre hajlandó, tehetségéhez méltó témát lelt.

Ragyogó talentummal, mesteri kézzel és csal hatatlan biztonsággal megteremtette a zenei Salomet. Én a legvisszataszítóbb résznek az egész utolsó jelenetet tartom, amikor Salomé szerelmet suttog a levágott fejnek. E jelenet zenéje szép, igaz, szívből fakadó; hogy lehetséges ezt elfogadni és elvezetési hallgatni? Akárcsak egy kivégzést kellene végignézni. Ilyen jelenethez fáj hallani a magasbaröppenő kíséző zenét; csak úgy, mintha pl. rosszul érezzük magunkat — lakmározni nem tudunk. Pedig e jelenethez ihlettséggel írt Strauss zenét, melynek végét minden szépsége ellenére alig tudjuk bevárni.

Gyönyörű, megkapó és érdekes része az operának a fátyol-tánc. E táncból kiérzik a keleti bűvös hangulat, ebben erős ritmus lüktet; mint válik izzóbbá a tánc, ahogy fátylaitól megszabadítja Salomet. Milyen mesterien van itt a táncba szöve Salome lelkének háborgása!

Kellemesen és megnyugtatóan kiválik a mű szövevényes polifóniájából a sápadt, fanatikus aszkétának, Johanánnak a ciszternából fölhangzó éneke. Johanán éneke természetesebb, megszokottabb mesterben folyik s kevésbé mesterikéit harmóniákra van felépítve. Még egy életteljes, szellemes jelenetről kell megemlékezni. Amíg t. i. Salomére kötik a hét fátylat s a táncra előkészítik, a zsidók, kiket vendégül lát udvaránál Heródes, követelik Johanán kiadatását. A zsidók egyenként lépnek a király elé: mindegyik iparkodik a saját argumentumainak súlyával Heródest meggyőzni. Miután ez nem sikerül, egyszerre beszélnek, gesztikulálnak, kiabálnak, élénken emlékeztetve Munkácsi „Krisztus Pilátus előtt“ című képére, vagy talán még inkább egy modern tőzsdei jelenetre. E jelenetet Strauss a képzelhető legnagyobb virtuozitással oldotta meg: ön kénytelen komikumával nagy hatást kelt s szeren

esés nyugvópontot képez, mely a hallgatót rövid időre elvonja a dráma borzalmaitól.

Ha már most, az elmondottak után válaszolnom kellene cikkem elején fölvetett kérdésre, hogy új irányt szab-e e mű az operairódalomnak, határozottan nem-mel kellene válaszolnom, Mert, bár Wagner is össze akarta egyeztetni a drámai művészetet a szimfóniával, sőt ebben a tekintetben máibevethoven is irányt mutatott kilencedik, szimfóniájában, amelynek utolsó tételében a szimfónia határait áttörve, a drámai művészet körébe vonta azt és egyesíteni akarta a kettőt, Strauss ebben az irányban még egy fél, vagy inkább ballépéssel tovább halad, amennyiben az ő operája valósággal, mint szimfóniái költemény is szerepelhetne, anélkül, hogy az éneiket, tehát a zenedráma főalkatrészét nélkülöznék. Ha azonban egy zenedrámában az énekhangok már oly alárendelt szerepet játszanak, hogy azokat a mű megértése szempontjából nélkülözhetjük is, akkor ezt jogosan visszafejlődésnek és nem haladásnak nevezhetjük. A drámai zene, az opera, az énekművészetből keletkezett s a kísérő zeneikari rész csak jellemezni, kidomborítani s megérthetőbbé tenni volt hivatva az énekművészek által előadandó színjátékot. Igaz ugyan, hogy az egyensúly az énekhangok és kíséret között hol az egyik, hol a másik résznek rovására ingadozott, de éppen Wagner úttörő zsenijének sikerült a két tényező közötti viszonyt és összhangot meghatározni. E Wagner-i határozatot ledönti Strauss: Saloméja, akár mint szimfóniái költemény, akár mint pantomim szerepelhetne.

Nem kételkedem, hogy nálunk is nagy hatást fog kelteni. Közönségünk ugyan nem fogja elhagyni a színházat egy nagy művészi benyomás alatt létrejött lelkesedéssel, de borzongva fog visszagondolni a modern zeneirodalom egyik tagadhatatlanul legérdekesebb, legtartalmasabb alkotására.“

1909-ben ezt írja Berlinből „Elektráról“; miután ott kifütyülték és tüntettek ellene;

„Reám e mű rendkívül nagy hatást gyakorolt. Nekem jobban tetszik, mint Salome. Érdekes elejétől végéig. Stílusban egységes. A helyzetek és az érzelmek karakterizálásában pedig felülmúlhatatlan. Persze, hogy helyenként percekig tart a vad és zabolátlan chaos. De bőven kárpótolják az embert a fájdalom és gyötrelem megkapó akcentusai, melyeket tán eddig soha senki sem fejezett ki zeneileg ilyen megrázóan! Végre is Elektráról van szó. Ezt kellett megzenésíteni! Euripides vad erővel rajzolta meg az isszonyatos tragédiát. Ezt a tragédiát nem lehetett szende melódiákkal megzenésíteni; ennek a zenéjét én másnak nem képzelhettem. Akinek pedig gyöngé idegei vannak, az ne menjen meghallgatni e művet. De végre Jászai Mari Elektra-alakítása se volt való gyöngé idegzetű embereknek! ... Az természetesen más kérdés, hogy kell-e egy tehetséges zeneszerzőnek ilyen szöveget választania? De miért nem? Strauss bebizonyította, hogy lehet. Műve halhatatlan mestermű!“

A sajtó még hisztérikusabb módon fordult „Elektra“, mint „Salome“ ellen. Hubay átérti, megpillantja benne a lényegileg nagyszabásút és tudja, hogy egy Mester tűnt föl, aki majd visszatér a nagy melódiához. Ez be is következett.

„Moharózsa“ álma véget ért. . .

S mialatt a „Karenina Anna“ szövegkönyve járt az es/ében, Hubay szeme az oroszok birodalmán kalandozott, hajdani „szibériai tekintetével“. Most jött el az ideje annak, hogy ezt zenébe öntse. Szibériai tekintete a hómezőkön pihen el, katorgán, ólombányákon és a száműzöttek menetelő szürke oszlopsorán, de mindezek fölött ott hallja a föltámadás harangszavát és a zsoldárt: „Ex oriente lux“ . . .

Az emberiség Heródes világa ellen fog támadni, meg fogja érni keresztrefeszíttetését és föltámadását Dosztojevszkivel elindul a hómezők felé és Karamazoff Aljosával szent karácsony ünnepét üli . . .

„Szibéria felé hatolt tekintetem s úgy éreztem, mintha oly nagy hidegben megszűnnék minden. Madách „Ember tragédiájának“ utolsó képe jutott eszembe.“

De az „Ember tragédiájának“ van még egy legutolsó képe, melynek befejeztével elhangzik az isteni szózat: „Mondottam Ember, küzdj és bízva bízzál“, — mert van visszatérés Szibériából csak úgy, mint a mozdulatlanság és halál birodalmából is. . . Bízzál az örök melódiában, a zenében; ő mutatja a halálból visszavezeti), utat, ő az egyetlen, valóságos „előre“.

És Hubay, mint akkor, véget érni nem akaró útján Nisnij-Novgorodtól Granicáig, most is Karenina Annára, a hűtlenre, a hűségesre gondol és szörnyű vádjaira. Sóikat fog még rágondolni, sokat fog vele foglalkozni. Ám addig sok mindenen kell még túlesnie: hangverse-nyeket kell adnia, zenei ünnepélyeken dirigálnia és jubileumot ülnie.

A „Moharózsa“ bemutatója lezajlott a budapesti operában s utána Hubay, Nikisch Artúr vezényletével, a lipcsei filharmónikusokkal játszotta második hegedűversenyét. Zenekar, közönség, sajtó annyira el volt ragadtatva játékatól és kómpozíciójától, hogy Nikisch Lipcsében való maradásra akarta bírni, azzal, hogy a Gewandhausban fényes föltételekkel rendkívüli hatás körrel egész különálló pozíciót teremtenek számára. Hubay ezúttal is elhárította magától az ajánlatot, hogy továbbra is hazájának szolgáljon.

Második hegedűversenyét tanítványának Studer Oszkár-nak ajánlotta. Ebben magyar zenei jellegű gondolatok nyomát lehet felfedezni. Kevésbé virtuóz, mint az első, s bár hegedűszerüleg feldolgozott, mégis szigorúan muzikális kómpozíció, mely megveti a tehnikai bravúrt s az abszolút zenei tartalmat hangsúlyozza ki.

Az első tétel: Allegro con fuoco, B-Dur, a megszokott, erőteljes ritmikájú szonáta-forma, lágy tovaömlő mellék-témával, mely hangszerelési változatokban gyakran visszatér. Széles, változatos modulációjú Coda után kezdődik a kidolgozás, melyben — magyaros motívummal — a szólóhegedű

a vezetés. A megismételt expozíció után következő Coda módot ad az előadónak arra, hogy technikai tudásáról és virtuozitása fényéről tanúságot tegyen.

A második tételt — Largo, C-Dur — a zenekar indítja el. A szólóhegedű válaszol, mire magyaros melléktéma következik G-Durban. Ezt új témával, Piu mosso quasi allegretto melléktéma követi s ezután variált felelet-téma a sorrend s a szép, szélesen beállított költői tétel Codá-val végződik.

A befejező tétel, Allegro non troppo, E-Dur, csupa derű, vidámság, csapongó jókedv. A főtémát hol a szólóhegedű, hol a zenekar veszi át, számtalan változatban hallhatni, ezek, mintha bújócskát játszanának egymással; gyermekesen pajkos ez a hangjáték. Az első középtétel a főtémát ismétli és modulációk után, magyaros ritmikával a második közép tétel kapcsolódik bele, H-mollban; ezt átveszik a fafúvók és a vonósok, mialatt tizenhatod változatokban a hegedű cirógatja végig a szép dallamot. Ez a mesterileg keresztülvitt Rondo-tétel is Codá-val végződik.

Lipcsei hangversenye után Hubay Drezdában és Rómában játszott s utána Popper Dáviddal nagy kvartett-turnéra indult Párizsba és Svájcba. A magyar négyest mint a legelsők egyikét ünnepelték mindenütt s, a sajtó Brahms bírálataát idézte róla és megemlékezett arról is, hogy a mester Budapesten is játszott a Hubay—Popper kvartettel. Nagy dicsőség, nagy siker, de úgylátszik, a pénzügyeikben irgalmatlanul józan Popper Dávidot, bár a maga tréfás módján, nyugtalan-ság, elégtelenség kínozza.

Egy hangversenyvállalat 3600 forintot ajánl föl hat estéért; a csábítóan romantikus külsejű csellista azonban asztalhoz ül, számításokat végez és Hubaynak hosszú levelet ír, melyben gyakorlott, szakavatott kereskedő módjára vet számot a „tartozik és követel“-lel, a felajánlott tiszteletdíjából fennmaradó tisztajövedelemmel. S levelét ezzel az aforizmával végzi: „Minek is van pénz a világon, s ha van, — miért nincs?“

A nagy zenei központok közönsége Hubayt és Poppert kvintett keretében is szeretné hallani. “Popper erről így vélekedik:

„Ma a kapható zongoraművészek egész listáját küldötte be nekem egy ügynökség s mellékelte mindjárt az illető sztár árfolyamát is. Ott van pl. Ansorge, aki — képzeld már 900 koronáért kapható és egy csomó

más csillag, ki legalább ennyit fizet rá saját koncertjére! Hát ez kilátástalan dolog és — je nie rétire.

900 koronát kiizzadni egy zongora-sanyargatónak, ez tiszta örület lenne!“

Olyan idők jönnek azután, hogy Hubay vissza akar vonulni és nyilvánosan nem szándékozik többé fellépni. Közli is ebbeli elhatározását öreg barátjával, aki így válaszol:

„Köszönöm búbajos soraidat, melyekben, mint kvartett-társadnak útilaput kötsz talpamra. Ez nagyon fájdalmasan érint, — számomra, az öreg muzsikus számára, kiapadna a legtisztább zenei örömök forrása, — ez művészileg kivégeztetésemet jelentené. Egész Magyarországon nincs ember, akít úgy szeretek s oly nagyra becsülök, mint Hubay Jenőt! Vagyok és maradok a te vén, hűségés

Dávidod.“

1907-ben megszűntek a híres Hubay—Popper-kvartett esték.

Egyszer a szokottnál korábban hazasietve, Hubay Jenő hirtelen benyit a gyerekszobába abban a biztos tudatban, hogy feleségét ott találja. Ez meglepetten néz férjére s azonnal látja, — érzi, hogy valami fájdalom érte, — valamit közölni akar vele, ami mélyen felindította. Hozzásiet: „Baja van Jenő?“ kérdi szívszorongva. Jenő int neki, hogy jöjjön ki, beszélni akar vele. S mikor bezárult mögöttük a gyerekszoba ajtaja s a két fiú kacagó jókedve ott bent maradt, tőlük eltávolodva, annyit mondott Jenő:

„Ma elhatároztuk, hogy megszüntetjük kvartett-estéinket... nincs már publikumunk, nincs elég bérlő jelentkező... nem megy tovább“ s halkán „ez a teljes művészi csőd.“

Némán fonta Róza karjait Jenő nyaka köré s hajtotta vállára fejét, nehogy Jenő lássa arcát s arcán a kétségbeesést.

Szíveik összedobbantak és szótlánul temettek el nagy, visszahozhatatlan, utolérhetetlen telki gyönyöröket, egy zenei múltat, mely eddig nagy nemzeti kincs volt a kútforrása a legnemesebb élvezeteknek!

1904-ben Hubayt újra meghívták Londonba, ahol a Royal Academy of Musik mesterosztályát kellett volna átvennie, évi 20.000 shilling fizetéssel. Itthon maradt. Az utána következő években, Popperrel hangversenyezett, tanítványával, Vecseyvel lépett föl, különböző városokban újból, mint szólista is.

1907-ben avatták fel a Zeneakadémia új palotáját, öt ünnepi est keretében Hubay mint szólista, zeneszerző és karmester lépett fel. Az akadémia tanáraiból alakult zenei együttes a következő években vezetése alatt Bach, Mozart, Beethoven, Grieg, Debussy, D'Indy, Juon Pál, Gilson, Bartók, Fauré és Lalo műveit játszotta. Hubay arra törekedett, hogy a modern zenét nálunk meghonosítsa. Egyik ilyen estén Geyer Stefi mesterének neki ajánlott „AH' antica“ című versenyművét játszotta. Ez a zenemű a XVIII. század mestereinek stílusában tartott, fonnák és harmonikus kapcsolatok archaizmusával.

Az első tétel, Prélude, A-moll, szabad formában tartott; a második tétel Corrente és Musette, melyben ez utóbbi, mint a tétel triója szerepel. A bűbajos, játszi, trubaduros melódiával mély G cseng együtt, a basszus kvintje. A harmadik tétel Largettho, E-Dur szonátaformában, a befejezés pedig tűzijáték villódzású hegedűfinálé.

1911-ben a kormány Hubayt azzal bírta meg, hogy Rómában három hangversenyt rendezzen; arról volt szó, hogy magyar szerzők reprezentatív műveit ismertesse meg a római közönséggel.

E munkájának előjátéka intrikákból, civódásokból, neheztelésekből állott, melyekkel útját meg akarták nehezíteni. Az opera nem engedte át két prominens énekesnőjét, kiknek neve pedig már a kinyomatott műsoron szerepelt. Hubay, Zichy Jánoshoz, az akkori kultuszminiszterhez fordult orvoslásért, de a miniszter, aki úgy látszik, nem akarta dezavualni az opera igazgatóságát, udvariasan bár, de megtagadta Hubay kérésének teljesítését. Erre kijelenti, hogy nem megy, kapacitál-

ják, s a megkínzott ember végül énekesnők nélkül indul el Rómába, helyettük Dohnányival és Vecseyvel, mint szólistákkal, bár egyikük sem megy szívesen és Dohnányi ezt írja:

„Tekintve az ügy hazafias célját, nem igen mondhatok nemet. Viszont a honorárium nem valami kecsegtető s így dilemmában vagyok.“

A tiszteletdíj egy estére 1500 líra volt. Sürgönyök, levelek csak úgy röpködnek, míg végre Hubay vonatra ülhet, s fülkéjében Zichy Géza gróf emlékiratait olvassa, melyeket audienciája alkalmával veje, a kultuszminister adott át neki.

Római impresszióiról Hubay hosszasan számol be:

„Mint valami álom, úgy fekszik előttem megint az örök Város. De álmოდásra nincsen idő. A „Festival ungherese“ plakátjai már ott díszlenek az utcákon. Működésemet azzal kezdtem, hogy a zenekarral naponta két-három órát próbáltam. Ezt a kb. száz főből álló zenekart a Santa Cecilia zeneakadémia és Róma város tartja fön. Célja: a világ zeneirodalmának mesterműveit s modern szerzeményeket nemcsak a megszokásból, vagy divatból hangversenyeket látogató közönséggel, hanem szélesebb néprétegekkel is megismertetni. Hogy ezt lehetővé tegyék, Augustus császár roppant terjedelmű mauzóleumát alakították át koncert-teremmé, — öt-hatezer hallgató számára. Rendkívül magas kupolája, koralakú terem az, óriási színházhoz, vagy cirkuszhoz hasonló, mégis minden hangszer- és énekhang érvényre jut benne. Ünnepeken, olcsó helyárrakkal kevésbé tehető osz-tályok számára is rendeznek itt népszerű előadásokat.

A 3000 nézőre berendezett „Constanzi“ operában három előadást láttam, zsúfolt házak előtt. „Aida“ előadása a legfelfokozottabb igényeket is kielégíthette. A legtöbb európai operában Verdi műveit rendszerint ledarálják, ezekben az előadásokban — merem állítani — műveinek szépsége nagyobbbrészt elsikkad. Megragadta figyelmemet a zenekar elhelyezése: egy nívón van a földszinttel, semmiféle korlát sem választja el a közönségtől, ami az előadást intimebbé teszi. A közönség rendkívül érdekesen viselkedett. Egy jól sikerült

ária után tomboló tapsban tört ki az egész ház, minden jól előadott zenei frázis után „bravoztak“. De jaj volt annak az énekesnek, aki hamis hangot intonált! Megesett például, hogy a szoprán — ki nagy áriáját magas E-vel fejezi be, — lámpalázában disztonált, — az egész közönség pisszegni kezdett, pedig az énekesnő kedvencei közé tartozott. Ez a közönség nem túrné meg a Makkot, a maga lábán áll és nem szorult arra, hogy véleményét másnap kritikákból tudja meg. Ennek a közönségnek kell tehát az előtte teljesen ismeretlen magyar zenét bemutatnunk.“

A három római hangverseny műsorán a modern magyar zeneirodalom komponistái szerepeltek: Herzfeld, Liszt, Hubay, Bartók, Dohnányi, Rékai, Aggházy, Weiner, Mihalovich, Szendy, Zichy, Az esték szólistái Hubay, Dohnányi és Vecsey voltak.

„Róma, 1911. december 1.

Épp most jövök a második próbáról. Fél egykor kezdődött és fél háromig tartott. Megint cmk Bartók Suite-jét tanultam velük. Hát mi csűrés-csavarás, a zenekar gyenge. Finomabb árnyalatokat nem tudnak kihozni, de igen sokszor még azt sem tudják eljátszani, ami írva van! Csodákat én sem tudok művelni. Amit tehetek, azt megteszem. Ma este lesz a harmadik próba, fél kilenctől tizenegyig. Ugyancsak ma érkezik meg éjfélkor Dohnányi. Ha ő is lemondott volna, akkor skandáumba fulladtak volna a római magyar hangversenyek! Bizony, az én szerepem igen fárasztó és igen hálátlan. Az adott körülmények között, már t. i., hogy a miniszter is nehézségeket gördített lábaim elé, nekem csakis az óriási munka jutott! Hiszen senki sem képzelel, milyen feladat pl. Bartók Suite-jét egy olasz zenekarnak betanítani! S hazulról elismerés, hála helyett még egyesek meg is támadnak engem. Hiszen, ha a budapestieknek csak kis érzékük volna a magyar nemzet érdekei iránt, akkor fel kellett volna lázadniuk az operaház intrikái ellen. De minálunk rossz irányban minden lehetséges! Na, majd csak ezen is túlesem. Holnapután lesz az első hangverseny, azután még egy hét és én újból Maguknál leszek, Ne gondolja, hogy most

pihenek, öt-hat órát dirigálni és két-három órát hegedülni naponként, — ez éppen elég.

Ma reggel a Vatikánban voltam. Az ember szédül, ha ezeket a művészeti csodákat látja egy helyen felhalmozva. A Sixtinikápolna a kultúrtörténet csodája. Az ember szinte eltompul, ha ennyi művészi kincset lát. Egykedvűen hallgatja, ezt Michel-Angelo, amazt Rafael s mellette levő freskót Boticelli festette. Hát még a római és görög civilizáció mesterművei! Egy-egy jelentéktlenebb mű ezek közül, más nagy múzeumnak büszkeségét képezhetnék! Hallatlan gazdagság! De képzelje, az antik szobrok mindegyikét, még a gyermekek és angyalok szobrait is kivétel nélkül fűgefalevéllel ékesítették Isten dicsőségére! Persze a képeken ezt nem lehetett megcsinálni. Ott csak meztelenül maradtak férfiak és nők, amint Michal-Angelo megfestette őket. Hát ez inkonzekvencia. Vagy átfestem ezeket is, vagy meghagyom az antik szobrokat is érintetlenül. Én kimondhatatlan gyönyörűséggel tudom élvezni az emberi szellem e nagy megnyilatkozásait "

„Róma, 1911. december A.
Drága Szívem!

Az első koncerten túl volnék. Fényes diadala volt ez a magyar művészetnek. Este Dohnányival együtt ebédeltem s nagyon összebarátkoztam vele. ő, azt találom, igen megváltozott. Sokkal egyszerűbb és természetesebb, mint azelőtt. Ebéd után a Variété-be mentünk. De csak egy órát töltöttünk ott el. Ennél unalmasabb, bárgyubb mulatóhelyen még életemben nem voltam.“

„Róma, 1911. december 6.

Nagy munkát vettem magamra. Nem az én, hanem csakis a magyar zeneművészet érdeke ez!

A tegnapi hangverseny is mindenképen kitűnően sikerült. A zenekar nagy odaadással és nagy lelkesedéssel játszott és követte intencióimat. Herzfeld hatásos „ünnepi indulója“ után erős taps hangzott fel. Utána Dohnányi jászotta tökéletes tehnikával Liszt remek Esdur versenyművét. Csak az volt a baj, hogy a Bechstein-

zongora gyöngye volt. Két-háromszor kihívták a koncert előadása után. Utána Moharózsa nyitánya jött, mely itt is megtette a nagy hatást. Melegen tapsolták és ki is hívtak. A koncert második részében legnagyobb szám Bartók Suite-je volt. Hát bizony,' ezt nem igen értette meg a közönség, de azért, főképp a 3. és A. tétel után nagy taps hangzott fel. Ezután Dohnányi volt szíves Passacagliáját eljátszani (Medek helyett) s végül Rékai egy ügyes friss tánca berekesztette a hangversenyt.

Dohnányival a „Constanzi“-ban voltunk. Rigolettó adták Bonéival és Stracciarival. A színház zsúfolva volt. S miután tegnap győzelmi híreket kaptak a rómaiak Tripolisból, az egész közönség két ízben is követelte a nemzeti himnusz eljátszását. Vagy öt-hatszor játszották el a zenészek. Az egész színházban mindenki felállt, tapsolt és ujjongott! Mikor azután a nemzeti lobogót a sügölyük elé hozta Bonci, a lelkesedés nem akart megszűnni. Gyönyörű, felejthetetlen jelenet volt. A nemzeti lelkesedéstől reszketett az egész színház. Az előadás elhúzódott háromnegyed egyig, pedig ma reggel már fél kilenckor fel kellett kelnem.“

Róma, 1911. december 7.

Dohnányival igen kedélyesen töltöttem szabad óráimat. Tegnap d. u. a templomokat néztük még. A kereszténység minden korszakából vannak itt templomok. Van egy, mely a római császárság összeomlása után már állott. Ez szemben áll a római Vesta-szüzek templomával és roppant érdekes, mert az oszlopok már római templomokból vitettek oda, sőt az oltár egy római fürdőkádon áll. Ki tudja nem fürödtek-e hetaerák benne?, azután megszentelték és oltárt csináltak belőle. . .“

„Róma, 1911. december 10.

(Koncert után hétkor.)

Milyen koncert volt ez! Kezdtük Buttykay „Ünneprontók“ című művével. Jól ment és tetszett. Utána Frenki jött s már belépésekor zajosan megtapsolták. Hegedűversenyemet nagyszerűen játszotta s a zenekar diszkréten kísérte. A Scerzo már nagyon tetszett, az

Adagio után pedig szünni nem akaró taps oolt. A végén pedig úgy kitört a lelkesedés, hogy mindjárt az egészet megismételhetjük volna. Kihívtak Frenkivel együtt számtalanszor. Ezután következett Dohnányi Suite-je. Nagy sikere volt. Különösen a harmadik tételt tapsolták, sőt ezt is meg akarták ismételtetni. Dohnányi után megint Frenki játszotta a Paganini „Campanellákat” zongorakísérettel. Nohát ezután mit csináltak a jó taljánok, az egyenesen leírhatatlan. Minden ismétlés után böngött, ordított az egész ház, vagy 5—6000 ember! Végre kimentem, hogy Liszt rapszodiáját eldirigáljam, de lehetetlen volt. Füttyültek, pisszegtek, nem akartak több zenekari számot, csak Vecseyt akarták. Végre, miután Vecsey kifogyott a darabból, fölkérték, hogy játssza el még egyszer koncertom Scerzo-ját. Ez meg is történt, fél hétkor s utána mindenki hazament. Liszt rapszodiája elmaradt. Nem nevezetes ez? Egészben véve a magyar koncertek óriási sikert és diadalt hoztak.“

Hubay Jenő ebben az esztendőben ülte meg negyvenéves művészi és harmincéves pedagógusi jubileumát. A Zeneakadémián Geyer Stefi, Szigeti József és Vecsey Ferenc mesterük három hegedüversenyét adták elő, ő maga, a második ünnepi esten Concerto dramatique-ját, Bach és Vieuxtemps műveit. Az operában a „Cremonai hegedűs“ és a „Moharózsa“ került színre. A király az udvari tanácsosi címmel tüntette ki, a kolozsvári egyetem díszdoktorává avatta. Az ünnepnapok hatvankét küldöttség felvonulásával kezdődtek s bankettel fejeződtek be, száznyolcvan főnyi ünneplő közönség részvételével. Lelkes fölköszöntők hangzottak el, az emberek örültek egymásnak és hosszú béke-menüt ültek végig.

Az ördögien kaján É-húrral, mint az élet sok más egyéb dolgával Hubay megbékélt, — sőt, még ezzel a jubileummal is. Még a nagy vidéki városokat is végig kellett koncerteznie, mindenütt hódolattal, rajongással fogadták, ünnepelték.

Hubay Jenő most ötvenöt éves. Az élet sok min dannel ajándékozta meg. Szépséggel, diadallal, szerelem mel, kitüntetésekkel, jóléttel s ő kihasználta idejét.

Romantikus, boldog, áldott volt mindaz, ami immár a múlté. Elvégzett munkája, műve, a kiválasztott ember teljesítménye. Ebben a korban kezd már mindenki visz szatekinteni, az összegyűjtött aranykévéből kereszteket rakni, a nyárutó élet-alkonya elkövetkezett.

Ezt azonban Hubay Jenő nem ismeri.

Most, hogy emberi, személyes munkáját elvégezte, kezdődik számára az emberen, személyen túli, a legmagasabb értelemben vett alkotómunka.

Most, jubileuma után, jelent meg éppen a művész biográfiája.

Szórakozottan lapozza végig a képeskönyvet, mintha nem ő volna, aki ezekről az oldalakról rátekint: ami el-múlt, nem tartozik reá.

Életrajz? ... Hiszen ezt nem ő írta!

Most azonban hadd vegye kezdetét az, amit csak ő maga teremthet meg: önnön Ideográfiája. Az, ami több egy ünnepeltetésben telt életnél, ami több a boldogság-nál: az el nem múlható, a maradandó!

„Istenem, mi marad meg a világból, ha nem az, amit a lángész terem“, — így kiált fel.

A sors a maga módján segítőtársa lesz, unszolója, kényszerítője. Sorsa kényszeríti rá: át kell élnie világ-háborút, forradalmat, megrázkódtatást, megpróbáltatást, — a szép, színes életet, mely oly gazdagon ajándékozta meg, maga mögött kell hagynia, hogy a Szellemen át a totalitásig jusson: egészen egyedül, önmagában kell meg-állnia, mert csak ebben a magányban sikerülhet elérnie, amire éheznek, szomjaznak: a tökéletes műremeket.

„Tartsuk álomnak, míg be nem teljesül“, mondja Shakespeare Leonato-ja. S most a megálmodott remek-mű be fog teljesedni, valóságosabb élet lesz, mint ez a mi álvalóságunk, születéseivel, elhalálózásaival, változá-saival, elmúlásaival.

Forrón szeretett hegedűje odaadó hűséggel, szép-sége teljében megajándékozta mindazzal, ami benne csak lakozott.

Most már a Polifónia veszi át a szót.

NEGYEDIK FEJEZET.

Háborús szimfónia — Béke-himnusz.

„1914. június 29.

Sétálok a napsütötte szalatkai kertben; felettem kéklik az ég, körülöttem virulnak a rózsák. Egy nyitott ablakból leszűrődik a zongora hangja: fent férjem dolgozik Karenina Annán.

A közeli állomásról visszavárom az inast, ki fiainkat elkísérte, ők, a velük egykorú Révay fiúkhoz utaztak Tajnára, néhány napi látogatásra.

Hallgatom Jenő zongorázását, fel s alá járva szívom a balzsamos levegőt és élvezem a zavartalan, harmonikus nyugalmat. Egyszerre látom az állomásról visszatérő inast, amint a pázsiton keresztül lélekszakadva felém rohan. Szívverésem eláll, rémület fog el! Csak nem történt valami baj fiaimmal? — cikázik át agyamon. — De az inas már előttem áll és lelkendezve hebegi: „Tegnap meggyilkolták Serajevóban a trónörökös párt!” Egy pillanatig kövémeredten bámulok rá, aztán, megfélelkezve elvemről, hogy soha hirtelen ajtónyitással nem riasztom fel Jenőt munkájából, rohanok én is a pázsiton át, lépcsőkön fel és kitérve az ajtót, kiáltom: „Jenő! meggyilkolták Serajevóban a trónörökös párt!”

Jenő felugrik, tágranyílt szeme rám mered s halálsápadtan ennyit mond: „Ez a világháború!” Három szó, egy sorsdöntő pillanatban. Hallgatunk, egymásra bámulunk. „Jöjjön, Róza, menjünk a kertbe, sétáljunk egyet” — s máris indulunk, régi szokásunk szerint, egymásba karolva.

És ott lent a kertben, a fák alatt, a reális, bölcs előrelátást megint csak elcsitítja a rövidlátó,

kicsit mindig dőre idealizmus: elszunnyad a rémület, olyan ékesszólóan, meggyőzően és erős hittel magyarázom én — *ő neki*, hogy ebből világháború azért nem lehet, mert a lovagiasság és korrektség mintaképe, az angol és a gavalléros francia nemzet, csak nem állhat egy közönséges gyilkosság mellé, nem helyeselheti és nem szankcionálhatja! „Elképzelhetetlen és lehetetlen“ — ismétlegetem.

Egy idő múlva Jenő megszorítja karomat s mondja: „Megyek vissza dolgozni.“

És megint hallom zongoráját; ekkor én is teendőim után látok.“

A hivatásos diplomácia elemében volt, felelőtlen örömmel ült a világ saktáblájához, játékos kedvvel tologatta ide-oda a figurákat: Szerbia, — büntető expedíció, ultimátum ... S a játékba mélyedve, elvakultan nem látta többé, merre vezet a józanság útja. Mit tudtak a közép-szerúségek, a tehetségtelenek, a bürokraták arról, milyen méreteket ölthet a világháború. Hiszen ha akadt is egy-egy tehetséges diplomata, egy kiváló hadvezér, akinek tekintete áthatolt a homályon, az eljövendőkön, a monarchikus szellemiben idomított, katonailag mehanizált, kapitalisztikusan megmerevedett világnézet csak egyet látott: győzelmet!

„*A borzalom, az irtózat érzése nehezedett a kedélyekre*“ — írja Róza — „*mégis, mikor megüzenték a háborút, az egész ország, az egész világ a mámoros öröm vitustáncát járta, — az embereket valami földöntúlian hatalmas érzés hajszolta egymás felé.. . De Jenő kishitű, csüggedt, csupa gyász és pesszimizmus.*“

Igen, Jenő csüggedt, csupa gyász és pesszimizmus és kiábrándult. Góth Sándornak így ír:

Losonc, Szalatna, 10. A augusztus 8.

Kedves Sándorkám!

Nem is képezed, milyen jó cselekedet volt a te tegnapi gyönyörű leveled. Nyomott volt nálunk a hangulat az angol hadüzenet óta. Mindenütt szerb kémeket látunk, vártuk a hírt, hogy a muszkák áttörik keleten a határt; lehangoltak a szerb harctéren küzdő seregeink tétlenségéről szóló hírek. A belga hadüzenet csak fokozta aggodalmainkat. Tegnap d. u. aztán jött a futár, aki leveledet hozta, ötször is felolvastam s az arcok körülöttem mind ragyogóbbá váltak. Mindenki örül azóta, reménykedik, bizik. Adja ég, hogy várakozásainkban ne csalatkozzunk!

Én egyénileg remélem a jót, el vagyok készülve a legrosszabbra is. De ha minden jól megy s a németek s velük mi is diadalt aratunk, akkor is csak undort kelt bennem mindaz, amit most olvasnom, látnom és tapasztalnom kell. Ember — ember ellen s ha csak ez volna! De a kultúra vívmányait is örömmel, vad kéjjel lebombázzák és tönkreteszik. Ha, mondom, minden jól végződik is reánk nézve, én mégis csak zokoghatnék s velem együtt valószínűleg minden kultúremler ...

Minden országban egy pár eszeveszett sovinszta, nacionalista, féktelenül ambiciózus gazember irányítja s vezeti félre az embereket s taszítja a végromlásba!“

A Mester visszament zongorájához és dolgozott tovább a Karenina Anna zenéjén. Annában a régi világ még egyszer életre kel.

Az új világ a lövészárkokban születik meg, — s a bába szerszámai bomba és gránát! Az új világ „szelleme“ már megszületett, — a háború kitörésének küszöbén. Megszületett és pazar farsangi diadalmenetben, fején csörgősapkával vonult be Európába. A neve: futurizmus.

Marinetti az új irodalmi vallás költészetének apostola. Az olasz Russolo Luigi a zenére veti magát, fölfedezővé lesz: feltalálja a „Zajok zenéjét“, mely Parist is meghódítja, ahol a d'Uremps házaspár egy kubista teremben futurista séance-okat rendez, ezzel a jelszóval: zajongjunk!

A művészet vásott kölykei Berlinben is garázdái kodnak s futurista lármájukkal megakadályozzák, hogy Weingartner Félix Berlinben dirigálhasson. S a kiváló zenész kénytelen Fürstenwaldeben, Berlintől több kilométernyire egy rossz termet bérelni s Berlin komoly közönsége oda zarándokol ki, hogy hangversenyeit meghallgassa s ezzel tüntessen a művészet kalandorai és bohócai ellen.

A zene, a sokatmondó, mindent kifejező, a minden megcsúfolást türelmesen elviselő zene nem áll egyedül e téren. A képzőművészetek is vele haladnak, sőt nemsokára túl is tesznek rajta, míg a költészet bohócruhát Ölt és pantheistikus bábjátékaival abban tetszeleg magának, hogy Goethét megtagadja.

Zenészek, költők, festők, politikusok, katonák üdvölgéssel fogadják a háborút: „A békére való törekvés rnereg a német nép testében!” — ez most a népszerű, Bernhardi tábornoktól származó jelszó. A generális több nagy könyvet írt a háború szükséges voltáról s egy helyen ezt vallja: „Jogunkban áll hazánk ellenségeit gyűlölni...”

Európa szellemi vezéreinek el kell némulniok, ha nem akarják magukat agyonlövetni. Viszont a tömegtől körülujjongott banalitás vígan járja táncát és a filiszteri korlátoltság diadalát üli. A német sajtóban vasárnaponként néhány száz háborús költemény jelenik meg és Berlin hús — élenjáró — színháza kivétel nélkül és szakadatlanul háborús darabokat játszik; 1917-ben kétszáz a háborús újságok száma, melyekben Hauptmann Gerihardt mellett frontkatonák lírai-hazafias ömlengései olvashatók.

A számkivetettek pedig máris táborot ütnek Svájcban, Zürichben. Franciák, németek, angolok, magyarok, oroszok tanyáznak itt s tiltakozó csoportba tömörülnek. A csendes várost „Európa szívének” nevezik el és a „Café Terrasse”-ban találkoznak. Újságírók, pacifisták, filozófusok tervezgetnek itt mindennap, jósolgatnak, megváltó programokat kovácsolnak.

De a dadaizmusnak, az ünnepélyesen megkoronázott bárgyúságnak is itt a bölcsője. Füttyművészek szubrettek, karrikaturisták, taxi-táncosok ringatják.

S itt nyúlik el egy szörnyű gigászi árnyék is — Leniné, aki dilettáns, zseni, próféta és sarlatán egy személyben.

Karenina Anna kompozíciója két héttel a háború kitörése előtt készül el s Hubay most félretolja művét. Most, hogy az alkotás áhítatos csendjének vége, a háború vette át a szót s ezer nyelven beszél hozzá. Új nevet kellene adni a háború e háborújának. Az emberben lakozó Isten, vagy ördög zúdította ránk? Aki erre a kérdésre választ akar adni, annak a végső dolgokkal kell vitába szállnia.

Hubay megadja rá a feleletet: Háborús szimf májával.

Az aktuális lelkesedés termékeiben sohasincs hiány; minden ezredtrombiták háborús-szimfonista, akire a kritikátlan hazafi ráhúzhatja a „Seckingeni“ szövegírójának, Schäffelnak sorát: „ő csak trombitás ugyan, de szívelem a fiút!“ A háború mindig inspirálta a művészetet, de hogy ez az inspiráció milyen természetű volt, az a nagy zenészek kompozícióin látható, akik a pillanat hatása alatt ál-utakra tévedtek s a tömegek számára tömegárut termeltek.

Itt van Beethoven ifjúkori naivitása: „Die Schlacht bei Victoria“; partitúrájában a francia ágyúparkot jobb, az angolt baloldalra állított nagydobbal jelzi. Csajkovszkij óriás zenekar minden képzelhető mennydörgő díszével, cafrangjával, ágyúzással, harangzúgással ábrázolja „1812“ című szimfóniájában Napóleon téli hadjáratát. Hátborzongató eseményekhez írott alkalmi munkák ezek. Liszt már hallja a „Hun csata“ tomboló zaját, de ebből sem lesz se zene, se* forma, Berlioz is, kinek állandóan lovas-tömegek és ütközet-gigászok száguldottak fêkevesztett fantáziáján keresztül, megírta „Gyász és győzelem“ szimfóniáját. Weingartner „Komoly idők“ című nyitányában új formákkal kísérletezett.

Nagyobbat alkotott és a témának jobban tudott ura maradni ezen a téren Brahms, akinek „Triumphlied“-je

kimagasló mű; megírásával mégis önmagán tett erőszakot, az egész csak furor teutonicus, a diadalnak, győzelemnek ez az éneke is tömegcikk maradt és hatás vadászó. Brahms is érezte ezt s amilyen kérlelhetetlen volt saját műveivel szemben, Reinthaler barátjának ezt írta a „Triumphlied“-ről: „Es ist nicht schwer, nur forte!“

Sokszor felvetődött már a kérdés, lehet-e művésznak az olyan eseménnyel, mint a háború, belső kapcsolata; arról pedig, hogy a háborúnak mi szerepe van művészi alkotások létrejöttében, rengeteg értekezést, könyvet írtak már. A kérdés is, a rá adott felelet is szószaporítás.

Bölcsészetiileg meghatározva ez az igazság: a háború és kettős következménye, — győzelem az egyik, leverelés a másik félnek, — a teremtő művész számára a kauzalitás, az okszerűség relatív síkján mozog, az örök változás, hullámvás világában. A teremtő művész pedig művével, teljesen felszabadultan, az akauzalitás síkján áll, a változhatatlanság, az el nem múlás birodalmában. Alkotó munkája tiltakozás minden mulandóság ellen, művészi eszközeivel szimbolikusan az egyet és változhatatlant ábrázolja. Missziója Szellemet vinni a világba, halandó embernek halhatatlanságot ajándékozni. A művészi alkotásnak csakis ez az értelme, ezt akarja a zeneszerző, a költő, festő, szobrász.

Az igazi nagy alkotó művésznak a háború gondolatát el kell vetnie, el kell ítélnie, ahogy minden gyilkolást is. De a nagy alkotó tudja, miként van teremtve az ember és az emberiség, mely a történelmen végig véres háborúkat viselt és képtelen volt szellemi énjének, énje magasztosságának és örökkévalóságának tudatára eszmélni. S mélységes szánalommal eltelten Brahms akkor nem „Triumphlied“-et, hanem „Schicksalslied“-et ír; Hölderlin verseire megírja az ember bűnös mivoltáról szóló éneket, nemzedékekről, melyek „vakon, óráról-órára, — hullámok által sziklafokról-sziklafokra sodortan — a bizonytalanba merülnek alá az idők folyamán.“

Erről dalol Beethoven is szimfóniájában, melyet „Eroica“-nak, hősiességnek nevezett el; e szimfónia gyászindulójában mondja ki az ítéletet arról a férfiről, aki

az emberiséget háborúba hajszolta. Nem ez a hősiesség, tanítja Beethoven, gyertek, a hősiességnek ezt a fajtáját temessük el örökre! Hősies az a férfi, aki szeretettel, örömmel közeledik embertársaihoz: a háborúban, a győzelemben nincs üdvösség, mert meg vagyon írva: „Aki kardot ránt, karddal vész el“.

Mikor Hubay szimfóniáját, az „1914—1915“-öt komponálta, már sok százezerre ment az elesettek, megcsonkítottak s a hazátlanok száma; halál, pusztulás száguldott végig Európán, — s hol volt a győzelem, öröm, remény? „Háborús szimfóniája hősi ének, buzgó imádság, melyet az a mérhetetlen fájdalom és szenvedés szült, amit a háború rémségei láttán érzett“, — írja a felesége.

Hubay pedig 1914 augusztusában így önti ki szívét:

„Az emberiség rettentő megpróbáltatásának és szenvedésének idejében élünk, midőn minden, ami nagy, nemes és szép, a tudomány, a művészet, a kultúra minden vívmányával, de mindenképp fölötte az emberek közös sorsából eredő együttérzés, minden, ami a nyers erőn és az ököl jogon kívül esik, elmerülni látszik.“

És később, a háborúért lelkesedőkről:

„Istenem, mikor lesz vége ennek a rettenetes időnek, a „Nagy időknek“, mint azt a jó Kössler és a zseniális Dohnányi nevezték, egy jó ebéd elköltése alatt!“

Nem a biztos révben ülő szószátyárok vérszegény, sekély, olcsó pacifizmusa ez, hanem a Szellem határtalan fájdalma a szellemtelenné lett világban. Az ő „Háborús szimfóniája“ — igenis — Schicksaislied, a szellem hősi éneke. Az események kényszerítő hatalma szüli az inspirációt. A szimfóniának, mely az „1914—15“ címet viseli, tragikumával ilyen szellem-hős áll középpontjában; erre vall a mű két nagy szélső tétele, melyeknek kifejtésében Michelangelo, az óriás vésője és kalapácsa is közreműködött és ennek a titánnak örvénylően mély bölcsesége, ki egész márványhegyekből szeretne volna Isten alakját kifaragni. „Szín és véső nem teremthet békességet a lélekben“, mondotta Michelangelo s ez

a zenére is elmondható. Békét csakis a gondolkodás adhat, minden gondolatnak végiggondolása, amíg az Egységben és az Egy-ben fellelhetjük az áhított békét.

Az itt általánosságban elmondottak adhatnak útbaigazítást annak, aki Hubay programját szimfóniájában keresi. Ennek az útbaigazításnak kiegészítéséül, hadd utaljak itt még utolsó nagy művére, az „Ara pacis“-ra, e zenei oltárra, melyet a békének emelt.

Annak, aki összes szimfonikus alkotásain keresztül veszi szemügyre a „Háborús szimfóniát“, lehetetlen meg nem éreznie, hogy ez, mint valami áldozati tűz lobog a Béke Oltárán az ég felé: „Veni, veni, creator spiritus!“ Mahler Gusztáv, ki ezt a templomi himnuszt nyolcadik szimfóniájává formálta, ezt írja:

„Egy művészi alkotás elemzésének megvan a maga módja. Ami a műalkotáson racionális (vagyis az értelem által feloldandó), sohasem a lényeg, hanem voltaképpen csak a fátyol, mely az alakot elleplezi. Amennyire a léleknek testre van szüksége, annyira a művész is kénytelen kifejező eszközeit a racionalitás világából meríteni. De a lényeg mégis csak a művészi ábrázolás, amelyet szavakkal elemezni nem lehet, — minden csak képmás. Az ilyen gyengéd és a racionálissal ellenkező dolgoknál az esztéta könnyen szószaporítóvá lesz. Ezért bizonyos tekintetben minden kommentár ellenszenves.“

Hubay szimfóniájának kommentárját a négy alcím adja meg, melyet műve négy tétele élére helyez: I. „A nagy elhatározás“; II. „A táborban“; III. „Álomlátás“; IV. „Harc, győzelem“.

Ez a klasszikus formájú szimfónia nem programzene, ennek a szónak novellisztikus értelmében nem akar külső történést ábrázolni és lényegi marad egészében és részeiben is. Hubay csak azt tette, amit a mesterek, akik, — ha maguk megvetettek is minden kommentárt, mely később amúgy is megszületett, bizonyos meghatározó jelleget adtak műveiknek. Beethoven ötödikje így lett „Sors-szimfónia“ és így keletkezett a „Mondscheinsonate“; ott van Chopin „Eső-prélude“-je, a „Forradalmi étude“ és sok más.

Program: naturalizmus; naturalizmus a zene, a művészet ellen való bűn.

Beethoven óla a szimfónia lényege: hangokban ábrázolt korkép. Hubay ebben a háborús szimfóniájában állítja fel korképét. Amit az értelmetlenség és a művészi láthatár korlátoltsága ez ellen felhozhatott s amit mindig felhoz, ha igazán nagy művészi alkotással kerül szembe, azt mind elmondották. Rámutattak a fő- és melléktémák kezelésében való szabálytalanságokra, az újra meg újra felbukkanó ötletekre és azok felhasználására, ami a klasszikus szimfónia törvényeinek semmibevevését jelenti. Ezt a kifogást megdönti Mahler Gusztáv e pár sora:

„Mit ér az, ha valaki holmi szegényes témán rágódik, melyet variál s amellyel a jó Isten tudja mennyi ideig kell elbábelődnie, — csakhogy egy egész tételre fusson. A fukarkodásnak ezt a rendszerét nem szenvedhetem, én a bőséget szeretem, hadd áradjon megállás nélkül, ahol van minek áradnia.“

Ha azonban Hubayból árad a melodikus gazdagság, bármilyen formában, ez bosszantja a koldust. S mivel Mahler szerint minden kommentárban van valami ellenszenves, az itt következőknek Goethe legyen irányítója, ki Schillernek ezt írja:

„Az az érzésem, ha írásműveket, vagy akár cselekményeket valaki nem bírál szeretetteljes érdeklődéssel, sőt bizonyos elfogult lelkesedéssel, úgy az ilyen bírálat tal foglalkozni nem érdemes.“

Én is inkább maradok, a nagy költő tanácsát követve, a lelkeség útján. A lelkeség elfogult: elfogult a Szellem és alkotásai irányában.

Az első tétel hullámzásaiból egy hős víziója emelkedik ki, egy hősé, akiben a „nagy elhatározás“ megérlelődött. Nem a háború hőse. Nem a kard hőse Hanem aki vérével pecsételi meg az ígét: „Ki kardot húz, karddal vész el.“

A bevezető ütemek, Adagio, C-moll. A majd Allegro moderato, gyásszal, komolysággal beárnyé-

koltak, szörnyű sors sejtelve kél, Nornák és Párkák álomszötte dalukat dalolják és a múlt homályából mondanak jövőndőt: az emberiség, a nemzedékek megragadtatnak, „hogyan egyik órától a másikra, vaktában, mint a víztömegek sodortassanak sziklafokról sziklafokra s lökessenek a bizonytalanság örvényébe.“ Mély vonósok hozzák az első hősi témát, mely nagybögöktől és gordonkáktól felidézten, világosabb hegedűk fényétől beragyogva, mindjárt el is akar merülni, mintha álom és béke után vágyakoznék s mintha fájna e világ számára megszületnie. Hatalmas bővített szekundlérés magyar talajt jelez: belőle emelkedik a hős napvilágra. Komorak, sötétek, gyásszal teltek a fájdalmas fáfúvó harmóniák is, mint a motívum utóhangja és tétele, melynek vonala az alsódominánsan ismétlődik meg s a mélybe ágyazva, ott tovább szűrődik, mintha többé nem hallhatóan sekélyesednék el. Szívétdobogató csend ... az idők méhe eseményeket rejt magában, melyek, drámai testet-öltésre vágyva, kitépik onnan magukat, — szorongón elstutogott motívum-töredék, mely a mély vonósokban exaltált jajkiáltássá szerelne emelkedni, ám a Mester, a földidőző, féken tartja. Ködszerűen osonnak motívum-töredékek, mintha felzúgó arpeggiók kísérténe nek szűkített szept-akkordban, mely maga is jelzés és feketében feketére festett: rövid éjszakai epizód kezdődik. Egy korkép tapogatódzón megnyitó éneke ez, melyben mindaz, ami emberi, megrázkódtatásokban, elmondhatatlan szorongásban, bizakodásban és diadalmas halálmegvetésben kél életre a hang szárnyain.

Idomlalan alvilági lények polipkarjaikkal még magukhoz szorítják a meg nem született lióst, ott akarják tartani, hol nincs tér, nincs idő, születése és testváltásai ne sietessék a balvégzetet és pusztulást. De nyugtalan modulációk már jelzik, hogy a polipkaroktól szorongatott már-már kiszabadul az ölelésből: létesülés zajlik a lét békéje fölött, a sors útjára kél s mint valami acélból és napsugárból kovácsolt penge, ragyogva, Utáni harsogásban, sza-

kadozott akkordütemekben röppen föl a hősi motívum; — a felgerjedés, a hősiesség, a fájdalom, a pusztulás és győzelem világa, minden heroikusan komor szépségében, kegyetlenségében, halálraszánt-ságáhan.

Az irdatlan akkord-halmazok, melyek a meredeken emelkedő témára hullanak, még misztikus homályba burkoltak, de Hubay most szinte ököllel fog hozzá, hogy rendbeszedje a képet: és a teljes zenekarból diadalmos önkívületben tépi ki magát gigászi erővel az első és tulajdonképeni főtéma: a hősiesség nagy elhatározás, a parancsoló csatakiáltás, mely acélosan, vértetűen, elementáris erővel hangzik el, mintha szétfeszítené a mellet, ha el nem hangozhatnék.

Óriásán nyúlik föl a főtéma, mialatt az első alakzat kardövezte motívuma mint beékelt domináns-akkord továbbcseng. Krisztus tanítványa és harcos fia ez a hős, a szeretet Üdvözítőjének hőse, azé az Üdvözítőé, aki azt mondta magáról: nem a békét hozza, hanem a kardot. Hogy milyen kardot, azt a háborús öldöklés e világa tapasztalhatta s ennek a világnak az a sorsa, hogy ezt a tapasztalatot élje ítéletnapjáig: hadd mondjam el még egyszer: a Szellem kardjának harca ez a szellemtelennel.

Nem a béke, hanem a kard. Hevesen zord akcentusok marakodnak a harapósan mérges, büszke, döntésre kényszerítő pontozott nyolcadokkal, — a még mindég iránytalanul ingadozó, kaotikusan tévelygő hangok mintegy remegő tremolójában hömpölygő harminckettedekkel és akkord-egymásutánokkal; s ekkor kezd működni az alkotó ökle, hogy a Kosmoszt kiformalja. A rézfúvók hangja olyan sugárzóan fényes és olyan tömör, hogy szinte operaszerűen drámaivá lesz a szimfónia: komoran szenvedélyes, szilárdul kovácsoló munka indul itt meg. A földidézett hősi téma mindent, ami a közelben fenyegetően ólalkodik, mindent, ami sátáni ravaszsággal mondott, intő és csillapító szózat, legázol, vadul nekivág mindennek és küldetése magaslatára emel-

kedik: a Szellem híres kardjává lesz, az Istenért vívott harc szolgálataiban.

Rövid F-moll modulációjú átvezető rész után a klarinét kísértetiesen szinkopált, vonós-pizzikatók által aláfestett melléktéma sirámába fog, melyet hegedűk és fuvolák vesznek át és alakítanak ki tovább. Szélesen, ragyogóan szárnyal felfelé ez a melléktéma, — ima ez. hogy megválttassunk a balvégzettől, buzgó fohász isteni kegyelemért; de a gondok hangjában itt van ennek földi ellenpontja is, mely a vonzás, a nehézkedés törvényei juttatja érvényre: ember, a földi salak szülötte vagy, Ikarusnak nap felé vezető útja a halál birodalmán visz át.

Lassú felfokozással befejező tétel alakul ki, mely az ütem első részét hangsúlyozó, a magyar ritmusra jellemző jambikus formát ölt. Csak színtölt ez és nem folklorisztikusan használtatik fel, hanem a szimfónia végén, mint szimbólum jelentkezik. Az expozíció aránylag rövid, a témagazdaság tékozlóan nagy, — Hubay témáin megérezni, hogy az ötletek kényszere szüli őket, olyan maguktól értetődőek, hogy ez minden banalitást kizár. A hangképek a legtisztább művészi teremtés eszközei s ezek számára a program, a racionális tartalom csak ugródeszka magasabb akarás és tudás, felé: kard, hős, szenvedés, fájdalom, reménység, elhatározás, döntő pillanat, fény és árny, ezek mind az emberi elképzelés elementumai: relativitások, melyek abszolútummokká, testet-öltések, melyek életté csak a művészet segítségével válhatnak.

Az expozíció után a témák motívumos feldolgozása veszi kezdetét, a régi szimfonikus törvények alapján ugyan, de szabadon és újszerűen áradó meglepetés-bőségben s bár a motívumok szövésében, kitárásában, harmonizálásban és hangszerelésben a mesterek egész tárházának örökét tiszteletben tartja, azért a mű eredeti ötletének, prédikátori célzatának alárendeli. A kidolgozás, — hogy szak kifejezéssel éljök, — koncepcióban olyan nagyvonalú, intuícióban olyan lendületes, hogy azonnal

meggyőző és lenyűgöző; végigjárjuk a hőssel a háború apokaliptikus fűzektől, ijesztően megvilágított tragikus ösvényét; sorsa az emberi világban már az első lépésnél megpecsételtetett, de mint minden hősnek, neki is keresztül kell haladnia a szenvedések állomásain, mielőtt világító fáklyáját az égre szegezhetné, mielőtt az emberiség szántóra örökséggé lehetne, — csak azután bukik le a mélységbe, az örök sötétségbe.

A szimfónia első tételét a hős dominálja. A íőléma marad a középpontban, de hol megváltozottan, hol értékeinek megnövelésével hangzik fel, mintha át, meg át öntődnek; pótlólag újabb motívum szegődik hozzá és az ide-oda hullámzó és bizonytalanul áradó Es-moll-ból kiinduló tétel határozott formát ölt: Es-Dur, a szilárdság és tántorít-hatatlanság, a hősnek megfelelő hanganyag. Egy fokozás egymás felé hajtja a témákat, a kard kirepül hüvelyéből, a tülekedés és nyüzsgés fölött a főtéma kettős alakjában fortissimo jelenik meg. Pontozott hangjegyek tomboló energiával kapnak bele és egy új ritmika számára szabad utat törnek. A fűvócsoportban egymással szembeállított ritmusok mintegy szilárd magot képeznek, mialatt a vonósok figurális műve még mindig fel és alá hullámzik. A basszusok dühöngő daccal vetik magukat a dominánsra s erről a várfokról készítik elő az orgonapont új belépését, mely forrongó nyugtalanságával és fenyegetőn földalatti bugyborékolásával a tétel kezdetét az első motívum feltámasztásával eleveníti meg.

Most, eredeli formájában és hangnemében a főtémanak kellene visszatérnie; kellene azoknak a szabályzatoknak értelmében, amelyüket az a zeneszerző tart meg, aki aggodalmaskodón csügg a formákon, aki a hangok kerek játékára gondol melyekben azonban tartalmat és értelmet hiába keres az ember, mert itt minden a l'art pour l'art kis játékaire megy, mert itt minden kong, minden csak szakkontárkodás, Beckmesserek örök témája.

Tehát: a főtéma ezen a helyen *nem* tér vissza, de visszatér imaszerű A-moll hangnemében a szép melléktéma, ellenpontosztos aláfestéssel és szívet megindító áhítattal: a keserű kelyhet hadd vegye át a hős, — s ha kell, majd ki is üríti fenéig, legyen meg, ne az ő, hanem az Atya akarata. A melléktéma megfordítottan bukkan föl, szélesen, mélyen folyik, — egyre szélesül, egyre mélyül a folyam, már az a remény élteti az embert, hogy az ár kivezeti az örökkévalóság és béke tengerére; ezekben az üdvöt adó hangképekben Hölderlin Schicksalslied-jének szavai csengnek-bongnak:

„Schicksallos wie der schlafende Säugling
Atmen die Himmlischen:
Keusch bewahrt in bescheidener Knospe
Blühet ewig ihnen Geist
Und die seligen Augen
Blicken in stiller ewiger Klarheit.“

(Sorstalan, mini szunnyadó csecsemő,
Lélegzenek az Égiek:
Szerény bimbóba zárlan szüzien
Virul örökre nékik a Szellem
S az üdvözült szemek
Halk, örök világozággal nézik.)

Áhítattal borulnak térdre a hangok s tekintőnek az ígélet földjére, mely magasztos változhatatlanságban, világtól, civódástói érintetlenül tárja ki szelíd csillagfényben ezüstös pompáját: üdvösséget adó, üdvteli Coda, áldásra, békeakaratra való remény: Dicsőség a magasban Istennek és békeség az embernek, ki jóakarattal telt. Szélesen fölépített magas melódia-ívek és égbenyúló oszlopok a hit kupolájává egyesülnek; az alapot, melyen állanak, számukra egy lefelé törtető Basso ostinato teremti meg:

„Oh tönet fört, ihr süßen Himmelslieder!
Die Träne quillt, die Erde hat mich wieder!“
(Óh zengjete csak édes égi dalok,
Könnyem omlik, föld, megint tiéd vagyok!)

Ez: „Ernster Gesang“, A kard hőse, a szent sír keresztos lovagja kimondja az utolsó varázs

igét, világrengető, égi boltozatokon végig-zúgó Amen-jét.

„Am sorsunk meg nem pihenhetni sehol...“
S földi ember szeme nem bírja az örök világosságot, mint az égieké, az ember féktelen s ahol nincs civódás, ott megteremti. Az ember: katona, aki kötözködni szeret, verekedni, belekötni a többibe, erőszakoskodni, — mit érne az élet háború nélkül? Meg van annak is a romantikája, a tábori és őrtüzek mellett járja a tánc, a móka s az ellenséges ország leányai kívánatosabbak, mint a hazabeliek.

Halálmegvetést és elszántságot borított Hubay a szimfónia második, Scherzo — tételére (Allegro, B-moll, $\frac{3}{4}$). A térséget pislákoló halál-fáklya fakó sugarai világítják meg. A halál szürkülete ez, de a katonák nem látnak, nem hallanak semmit, csörömpölő zajjal járnak a táncot, emelik magasra a borospoharat s a kaszás ember zörgőcsontú karjaiba vetik magukat.

Néhány lassú előkészítő ütem után, melyeknek szomorú dallama az első tétel boldogságát idézi föl a basszusokban, köpcösen, csörögve igyekeznek felénk a sötét scherzotéma töredéke, nagyot dobant és kierőszakolja a maga számára a gyász fölötti győzelmet. S alig hogy elhelyezkedett, a nyersség vidámbább, kihívóbbá lesz, vad játszadozás közepette a csapongó jókedvet az elvakultság egy terccel magasabbra rántja, egy megváltoztatott hang parancsolóan kényszeríti bele a zenekart a főhangnembe és a főtéma alakját formába gyúrja: a haragvó földön, mely e percben még türelmes és az emberfajzat kedvtelését elnézi, széles nyomokon, Bruckner démonjától hajszoltan, paraszttánc dühöng. A tételforma: scherzo, háromrészes dalalakzat, a motívumok és legkisebb komponenseik gondos, csi-szolt kidolgozottságával.

A főtémához két triótéma szegődik, baljóslatú melankóliát hoznak magukkal, mintha a tánc, melyet ezek a bolondok járnak s mellyel önnön haláluk felé közelednek, minden földi lény szenvedésének szimbóluma lenne.

Hegedűpizzicatók, hárfák, triangulumesengés
 rendes körülmények között az öröm világos színei
 egy tánc-seherzóban; most a kísérteties hangulatot
 növelik. Vonósok és fűvők, a tematikus munka
 egyedüli szóvivői, volnának hivatva az egyre vígab-
 ban terjengő hangulatot ébrentartani, de e szán-
 dékukkal rémületet szülnek, mert ennek a hangú-
 latnak megvalósítása ebben az órában istenkáromlás
 lenne. Hiszen ez az az óra, melyben a szörnyű
 háború kitörése sötétségbe fogja borítani a világol-
 s az apokaliptikus lovasok ég és föld közöli már
 föl tünedeznek a látóhatáron.

Az első téma hatalmasan felfokozott s mini
 egybefoglaló ikerét az egész motivumbőség kialaki-
 lására szolgál. A főtéma számára a tánchoz való
 talajt rézfűvők, készítik elő olyan akkordokkal,
 melyek tömörek, súlyosak, mint a terméskő, s a
 főtéma diadalmasan tör fel, mintha a táncnak min-
 den komorságot, veszedelmet, bajt le kellene győz-
 nie. A trióként (B-Durban) bekapcsolódó rész %-ról
²/_{*}-re való tempóváltozást is magával hoz és a sípok,
 fuvolák, triangulum élesen kiemelt, metszően
 hangsúlyozott karának kíséretével intonálja ezt az
 örömtáncot, melyet azután a vonósok is gazdagí-
 tanak, támogatnak és túlaradó színpompába borítá-
 nak pizzicato alakzataikkal. Rendkívül szellemes
 modulációval tér a tánc az eredeti dalformához
 vissza, melynek főtémáját csicsergő fuvolatrillák
 fénykarikácskái láncolják körül. A tánc hamarosan
 fölfokozódik, szédületes accelerando ragadja magá-
 val a hangtömegeket, az öröm szépséges, isteni
 szikrájának pokolian groteszk eltorzítása ez a tánc-
 téboly: „S ha a világ csupa ördög volna! ...“

Az elszántság, a kétségbeesés muzsikája ez,
 a világ csupa ördög s az ördög neve: ember! S mosl
 ismét végigfűtyül a rémület és halálkín színpadán
 a főtétel, az örök kérdéssel: hova? Honnan jössz
 és hova mégy? Éjszaka van és világok szágulda-
 nak a fekete úrben, valahány nap csak van, mind
 elsötétült, az élet orcájáról lehull a sisakrostély.
 halálfej vigyorog, sötét szemüregéből a semmi

tekint gúnyosan reád. . . . Ám az élet, az ember hazug menyasszonya, magához rántja vissza vőlegényét és még egy utolsó, részegen támolygó, eikázón emelkedő-süllyedő, a kék lángtengercébe vesző láncot lejt vele.

A basszusok mélységéből hangzik fel az ember sors örök kérdése, a hieroglifákban megvillanó kérdés: Hová? — Szemük van és nem látnak, fülük van. de nem hallanak. — a hieroglifált kérdést megfejteni nem akarják. Örökké lobogó, tűztajtékol hányó kínokon át ropja az emberiség tovább a táncot. — ez lázálna és hazug menyasszonya, az Élet.

Lázálom és valóság, e kísérteties pár kíséretében vágat az ember hazug menyasszonyával esztendőből-esztendőbe és nyomában tombol a vihar...

Hát csak táncoljatok ti halálraítéltek! — kiáltja a teljes zenekar, táncoljatok, ha kedvetek tartja, ha mindjárt nyílegyenesen a semmibe is bele! ... És így húzza nekik a talpalávalót Hubay, aki hangszereit most egy olyan scherzoforgatagban szólaltatja meg, mely ezt az éjsötét színekkel festett tételt a zeneirodalom egyik leghátborzongatóbb darabjává avatja ...

Harmadik tétel: Halál és álom testvérek a mitológiában: hát a nagy Halál előtt hadd aludjék és álmodjék még egyszer az emberiség; Morpheus kezénél fogva vezeti Tanatost. Az alvás jóbarátja az embernek: a csillagos éjszaka végtelenségében álmoképek vonulnak végig, az Ember hadd időzzék el még egyszer az emlékezés virágos kertjében, hadd élvezze halála előtt még egyszer az életet, mindent ami szép. a szépséges és borzalmas életet. Milyen fantáziával formálja meg Hubay zeneileg ezt a visszatekintést, ez megint csak a legnagyobb rögtönzések egyike, mikor önnön életének múltja csendül föl benne.

Megint bevezető ütemek készítik elő elgondolkodva a hangulatot. A basszklarinet halad elől és lágy kantilénával nyugtatja és ringatja el az aludni

készülöket s szinte halljuk az altatódal szavait, melyeket egy atya írt gyermekének:

„Életed útját társtalan kell járnod, —
Aludj Mirjam aludj, könnyű legyen álmod.“

A vonósok által sötéten körülzengett angolkürt válaszol erre a dalra, s most, melodikus szépségben, $\frac{4}{4}$ és $\frac{3}{4}$ ütem között váltakozva és megint könnyű magyar köntösbe öltözötten, boldogítón, vigaszt nyújtva, szélesen, a főtéma emelkedik ki. A melódia tizenhárom ütemre szélesedik ki, — a szabályszerű nyolc helyett ennyire van szüksége.

Ahogy az ifjúi kíváncsiság bátor tekintete felöleli a látóhatárt, oly tágranyílt, olyan érintetlen ez a téma, melyről az élet változatokat fog írni.

Az első változatban hegedűk, brácsák és a kánonian nyomukba lépő basszusok az első átélés mozgalmassabb formájába öntik át az alapmelódiát. Élénkebb tempó és világos összhangzás ejtik rabul és varázsolják régi, verőfényes időkbe vissza az álmodozókat; derű ömlik el a tájon és örömmel ismered föl a helyet, ahonnan útnak indultál, hogy bevándoroljad a világot.

A második változat lovaik előretörésének tempójában ritmizált, de a cezúrák és kadenciák megmaradtak, a téma, körvonalaiban, itt van, csak a gondolatbeli tartalom látszik kiszélesítettebbnek, érettebbnek s mintha arra a hirtelenségre gondolnánk mellyel első ifjúságunk végéhez ért. A tém:i vidáman, bátran menetel az élénk, dúsan felmarkolt hatodokban, mintegy az egész világ boldogsággal teli útjai felé.

És mintha az egész világ boldogságát zengené, dalolná a harmadik változat is, úgy, ahogy csak az ifjúság tud dalolni. Az új melodikus fordulatot Hubay $\frac{6}{8}$ ütemmel kapcsolja be. A fafúvókból az öröm hangjai áradnak, bukolikus báj, mosolygó mélabú és tovairamló kecsesség beleolvadnak a győzelmi tudat pajkos könnyedségébe.

A következő basszusváltozat az eddigi iránynak most fenyegető fordulatot ad, rövid az ifjúság,

komolyodik az élet. Törtető triólák feloldása és a melodikus vonal kiszélesítése által a téma jelentékenyen meg változik, eredeti formájától most már oly messze van, mint a beteljesedés a reménytől. Stilisztikailag „Zephir“-szerűen keresztülvitt kombinációk, melyek a hegedűk virágzóan gazdag alakzataiban virágos kertet varázsoltak elő, most az egészet komolyabbá, harciasabbá fokozzák, jelezve, hogy a játéknak, könnyedségnek, csapongó jókedvnek immáron vége.

Az utolsó változat, mely a témát úgyszólván darabokra tépi, hogy egészen új alakban támassza föl, nagyszabásúan fölépített szimfonikus tétel. Rézfúvók riognak, — az utolsó gyülekezéshez való jeladás ez; a teljes, nagy, ércesen csengő zenekar átveszi a harsonák mennydörgő szózatát s most rezek, sípok, dobok ragyogó életre kelnek és pompázón harsognak, mintha a tömeg ujjongva üdvözlőné a harci felvonulást. A kóda, — hídépítmény e kitörés és a kezdet reminiscenciájának visszatérése között, — széles ecsetvonásokkal festett. A hangképek térbeli elosztása remekmunka, mely nem ismer problémát és a végső egyszerűségig fejlett. Ez a kóda az alap- és főtemát s ennek változatait is, mint alapbasszus, vagy a kettős ellenpontban uralkodva, nem a taktusok számához kötöten kezeli, hanem a képzelet szabad csapongásával. S a csapongó fantázia az egész tételt újra megformálja s bensőséget az összefoglalással csak még hatékonyabbá teszi: a változatok itt magasan szárnyaló ívvé épülnek ki, még tombol minden, a hanghullámok még szenvedélyesen áradoznak, hogy az alkotó zsenitől még egy utolsó, bekoronázó változatot erőszakoljanak ki, de a hangok, a Mester kezétől megfékezten, már lefelé haladnak, a mozgalom megnyugszik és a hegedűk, mint kezdetben, lágy fafúvó-harmóniáktól beburkol tan dalolják a főtemát: ez szép, eredeti formában jelentkezik megint, de most minden csak emlékezés, mert halk kúrthangok még figyelmeztetnek a vad ritmusra; olyanok, mint világitó rakéták az utolsó békeéjszakán.

Egész messziről csengettyű hallik: otthon, ház és major, boldogság és csend... Morpheus még az emberek közöli időzik és Thanatos mellette áll. Éjszaka van, a béke utolsó, boldog éjszakája.

Nem szabályszerű rondoforma ez és bizonyára nem is szabad szonátatétel. Ez a variációs zenemű túlnőtt a megmerevedett formákon. A nyolciütemes periodikus építmény is figyelmen kívül maradt, ezzel szemben az egyes fejezetek olyan csodálatos módon olvadnak egymásba, ahogy az csak a gondolat izzó kohójában lehetséges: ezeknek a változatoknak lelki teljessége hozta létre ezt a belsősgeli jes egységet, a passacaglia-forma c szépségét. A zenei miniatűr munka, az ötletek nagy gazdagsága ellenére minden legkisebb részecske is szoros kapcsolatban marad a tematikus ősfornával, a nappal, melyből minden származik és melybe mindennek minden pillanatban vissza kell térnie, ha ő úgy akarja. Főtéma es variációk:

„Wie alles sich zum Ganzen webt,
Eins in dem andern wirkt und lebt!
Wie Himmielkrälte aul und niedersleigen
Und sich die goldnen Eimer reichim!
Vom Himmel durch die Erde dringen,
Harmonisch all dus Ali durchklingen!“

Aranyserlegek ezeik a változatok, égi erőkkel teltek, melyek a Jót akarják s az embernek az élei Szépségét és Szentségét kínálják fel, — s a Mester, mint balzsamot önti az alvókra e melodikus csodákat. Színjáték, ah, — csak Színjáték ez! Es mégis megkapjátok benne a lényegét és a valót, — a zene misztikus tükrében.

Az első napsugárnyíl szíven találja a vén éjszakát s ez összerogy. Az álmnak vége, a döntő harc megindult.

Negyedik tétel C-moll és C-Durban, Lento, $\frac{6}{4}$, Allegro $\frac{4}{4}$: — remény és kétség, vihar és zivatar, lelkesedés és összeomlás. A Szellemért és Szabadságért való nagy, örök viaskodása a hősi életnek: fölötte, amint Jákob dacosan kiáltja oda az angyal-

mik: „El nem eresztelek, hanem ha meg nem áldasz!”

Hubay koncepciója, hogy „Háborús szimfóniája” is az áldásnak ezt a finálóját hozza. — ez imája és hitvallása. A hős ki fogja vívni az áldási, de a föltámadás előli az isteni rendelet szerint el kell szenvednie keresztrefeszítettését. Már e tétel bevezetése is rá vall Hubay ebbeli szándékára: a hőssel emettebi magasba a szimfónia koronázó kupoláját, ahonnan az utolsó ítélet el fog hangzani. Ez nem a megszokott sarok-tétel, nem a hagyományos finálé, az egészenk alapvázlata sokkal eltérőbb az ismert tormáktói, semhogy az lehetne.

Komor zenei táj, nyomott atmoszféra. A szordínált vonósok diatónikusan lefelé lejtő uniszónója úgy hat, mint a vihar előtti csönd, az üstdobok egyhangú, kísértetiesen távoli dörgése jelzi közeledtél. A fafúvók hosszú akkordokat tartanak ki: határozott ritmus nélküli alaktalan hullámozás ez még, félelemből, bizonytalanságból, remegésből szótt fátyolozott hangnem. Az üstdobok vésztyóslóan szabályszerű, idegremegtető lüktetéséből, a basszusokból, a kontrafagottokból kiérezni a föltartóztathatatlanul közeledő kérlelhetetlen végzetet.

De a sötétség oszladozik, széles táj, az utolsó döntés színhelye terül el előttünk: a tempó fokozódik, hegedük és kürtök katonai jeladást intonálnak, első felhívás a harcra, történésre! A trombitaszó motívumai szűkített szeptimharmóniákban csendülnek fel, mint a tölgyerdők lombkoronáján végigsöprő vihar, úgy zúgnak a vonóscsoportok nekivadult futamai és kromatikus passage-ai; rézfúvók karából bátorító, vérkorbácsoló harsonák szólalnak meg, az oboákból és klarinétékből nyögésszerű panaszhangok, majd vad, sarkaló örömkítőrések ijesztő víjjogásai hangzanak föl: a hangtömegek kardmotívummá kovácsolódnak össze. Az üllőről motívum-részecskék szikrái pattannak ki, az óriási kovácsműhelyben zuhognak a kalapácsütések, kormosán cikáznak ide-oda a lángok, — és most egyszerre ismét lenyűgözően szorongató változás: a

mélyből egy motívum küzdi fel magát, megtöri az ellenség erejét és félhanggal magasabban kezdi meg a harcot az ellenszegülő hangszerekkel. Egy diminuáció két ütemre szűkíti össze a motívumot; mintha összehúzódnék, mintha leguggolna, ugrásra készen a megsemmisítő csapásra, a mély fafúvókon előrehajszoló nyugtalanság vesz erőt és rövid átmenet után felcsendül G-mollban a domináns: nemesen ívelt új melódiával. Klarinét veszi át a vezetést, — új csapatok sietnek a szorongatottak segítségére, kifulladt akkordok illusztrálják ezt, a klarinét hangjától aláfestetten. A következőkben (kifejezés és dinamika fokozottabbá, hajszoltabbá, de egyben határozottabbá is lesz: a hősnek győznie kell! Föllelkesítő dobpergés, vadul vágató paripák ritmusa, a belső feszültség szinte elviselhetetlen crescendója. És most, a harchoz, a rajta-rajtához fennszámyaló, diadalmas, felvértezett, halálrakész hősi téma magasodik ki, dübörög a teljes zenekar. De ezt a gigászi felfokozást, mely a Jó győzedelmével biztatott bennünket, fagottok és kürtök metsző uniszónója úgy szakítja félbe, mintha golyók fűtyülnének: a hős halálos sebet kap és földre rogy.

Gyászharmoniaiák fátyolába burkolt gordonkaszóló csendül fel a haldokló oldalán, mintha lefelé tartott égő fáklyával a halál szépséges angyala lépett volna mellé; a vonósok szakadozott akkordjai fájdalmat, zokogást fojtanak el s ebben az ünnepestélyes szünetben elnémul a csatazaj.

S hogy elhangzott a gordonka éneke, az egész zenekar veszi át a gyászt, s a gyászünnepestélyben, mely az elesett hőséért fölhangzik, magasztosán haladnak tova a lovagi gyászmenet fenséges hangjai. A hegedűk sírnak, a kürtszó a hősi férfi bátorságát zengi, az üstdob ismét alvilágian dübörög, mint a harc kezdetén, a fa és rézfúvók sötét harmóniákból széles szallagot fonnak a halotti ének köré és így kísérik a gyászmenetet, hogy azt az orkesztrális polifóniaiág magasztosítsák.

Alig hangzott el a gyászné, kitör a harc. Fa-fúvók éles, felkorbácsoló motívumot üvöltenek, míg

a vonósok vágató száguldásban tizenhatodokkal vetik magukat az ellenre; a hadúr alvilágából felszakad a vihar-motívum, a rezek induló ütemet intonálnak és fölöttük láthatatlan hősi ököl fogja marokra a meztelen, fényben sugárzó pallóst.

A hős halála után ez visszatérés a tétel alaphangneméhez, a szonátaformának megfelelő reprise-t hallani s az expozíció megismétlése folyamán a második téma C-mollban hangzik fel. Most tehát itt a végső döntés pillanata, harcra készül minden, ez a végső erő megfeszítése, a szív utolsó csepp vérének feláldozása. Megosztott hegedűk, brácsák, gordonka-figurák, zúgó, üvöltő kromatikus viharfutamok, extázisban remegő tremolók, fojtott kürtszavak, harsogó, gyújtó trombitajelek, dobpergés, a halálra sebzettek jajsáva, — megkettőzött vonós- és rézfúvócsoportok Berliozzi zenekara áll itt sorompóba; s azután, a hangtömegekből a Rákóczi-induló szakad fel, hazánk szabadságvágya, halálmegvetése. Ennek az indulónak megváltozott főmotívuma az égbe meredő pallos motívumával találkozik össze, alapját, az osztrák néphimnusz átdolgozott formájával, a basszusok adják meg; a vonósok állandóan körülajtékozzák a fúvósok alakzatait, hangcsoportok támadnak egymásra, szilánkokban röpködnek a térben a motívumok, a tomboló kromatikus hangtengerben már nem lehet szilárd tonalitást felismerni, a hangok tovaolvadnak s a ritmusok egymásra tornyosuló rongyai általános káosszal fenyegetnek, mintha a vadul röpködő figurációkra a hangszerek kardcsapásokkal támadnának: — motívumok harcjátéka és magasabb síkra való visszatérése; azután, — zsarnoki tam-tam ütés, mintegy a nagy vég kezdetét jelző, — és ismét csak feltűnik a zord zenei táj, a nyomasztó léggör, ünnepélyesebben, nagy előkészülettel.

Harsonák a győzelmet hirdetik s ennek — az első motívumból alkotott — indulója, ércesen, sugárzón, C-Durban csendül fel. A szentül-barbár harci dal és a csata hatalmas forgatagának tomboló tülekedése után most minden fénnyé, erővé, remény-

séggé változik; ez az alaphangnem és ez a hangulat kiszélesedik; mint a felkorbácsolt tengert az olaj, úgy csillapítja le a lázadozást a lelkekbe visszatérő Szellem. A Kódában a „Wacht am Rhein” s a „Gotterhalte” akkordjai hangzanak és most még egy felfokozás, még egy betetőzés: a békébe veteti reménység, mely a győzelmet követné, mint apoteózis száll le a mennyekből, majesztétikus összhangban, harangzúgás és orgonazúgás közepette. S a hitnek ez a hallelujája az orgonapant-dominánsig s a magyar nemzeti himnusz felzúgásáig fokozódik fel mint zenei Tedeum: „Isten áldd meg a magyart!”

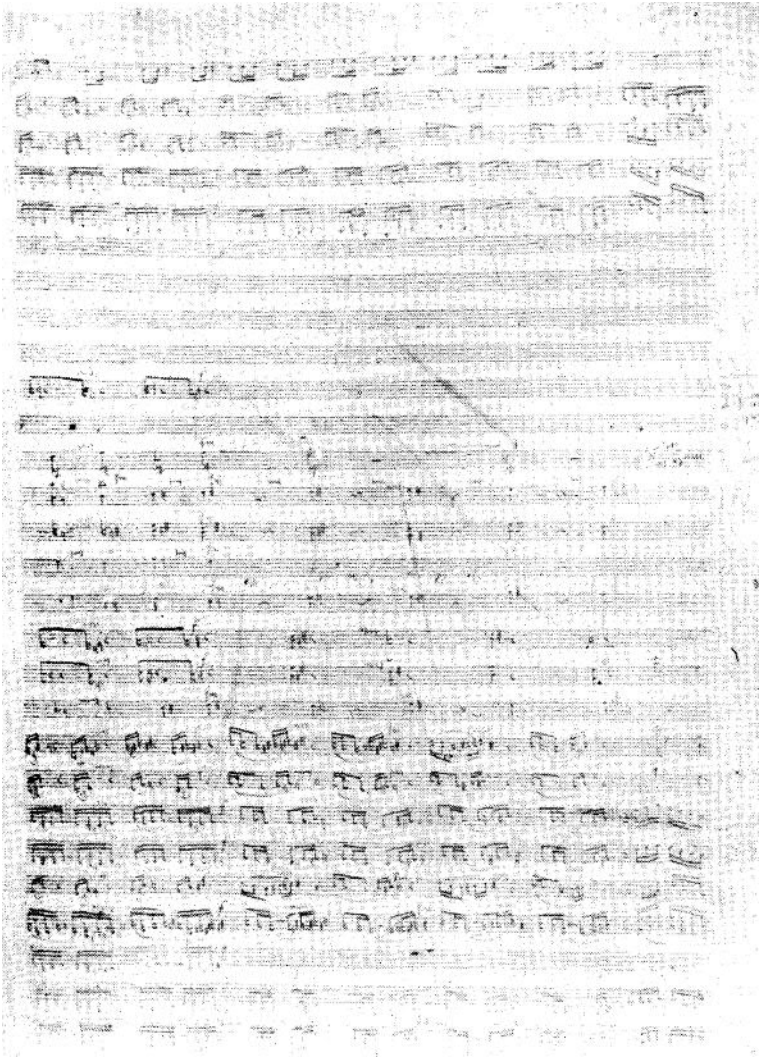
1915 december elején érte meg bemutatóját Budapesten Hubay „Háborús szimfóniája”.

„Nem írhatom le a hatást”, — jegyzi fel Róza. — „tökéletes, legmagasabb nivójú, hatalmas alkotás! A végén, a himnusz hangjaira felkelt az egész közönség és úgy ünnepelt.”

Ezzel a szimfóniával indul el Hubay művészi remeklése útján s ezzel kezdődik teljes magába vonulása is.

A háború első karácsony estéjén Hubayék sebesült katonákat láttak vendégül pesti otthonukban. A karácsonyfa alatt gyülekeztek össze, az ajándékokat szétosztották, azután terített asztalhoz ültek. Vacsora után az egyik közkatona arra kérte Hubayt, ajándékozza meg őket még valamivel: játsszék nekik. Hubay vette hegedűjét s az egyszerű embereknek sokat játszott, akik azután könnyes szemmel vettek búcsút tőle.

Ez a kis epizód lehetne „Háborús szimfóniá”-jának mottója. Ezt sok változatban megismételte. Szalatna legnagyobb része tábori kórházzá alakult át, ahol sebesülteket ápoltak. Dohnányival és Szendy Árpáddal Hubay szonátaeszléket rendezett s a tiszta jövedelmet jótékony céloknak szentelte. Ugyancsak a jótékonyság jegyében közös hangversenyt adott Vecsey Ferencsel Berlinben.

Egy oldal Hubay Jenő „Háborús-szimfónia“ című művéből.

S azok a jótékony délutánok, melyeket Hubay feleségével együtt budai otthonában rendezett, kiindulópontjai voltaik a kamarazene délutánoknak, melyek háború után a rádió szárnyain világhírűekké lettek.

Szendy Árpáddal Hubay a vidéket is bejárja, hogy hangversenyeivel az egyes jótékonsági intézményeknek, kórházaknak pénzbeli támogatást juttasson.

Konstantinápolyban, 1916 áprilisában a Vörös-félhold javára hangversenyezett s utazása közben csak nagy ügyel-bajjal vonhatta ki magát az előírásos tetűfertőtlenítés alól.

Sok-sok esztendővel ezelőtt így írt Konstantinápolyról:

„A gyönyörűségek netovábbja tehát Konstantinápoly! Vágyaim legnagyobbika végre teljesült s láttam a régen oly hatalmas Bizáncot, a jelenleg rohamosan hanyatló török birodalom fővárosát. Mily határtalan lelkesedés fogott el, midőn a nagyszerű várost, melyet Napóleon a világ legszebb pontjának tartott, kezdtem festeni fantáziámban! S vájjon olyannak találtam-e, aminőnek gondoltam? Körülbelül. De főképen körül, mert belül a pizok és bűz minden képzeletet meghalad. Leírhatatlan. Az utcákon hevernek azok az utálatos, kiéhezett, undok kutyák. Minden sarokban, pedig sok van, egy-egy koldus hever; s legutálatosabb az, hogy az ember alig tehet 2—3 lépést Pera főutcáján, anélkül, hogy egy útonálló meg ne szólítaná és ne kínálna mindenféle tisztességtelen dolgot. Pera főutcája Párizs, vagy London egy élénk utcájára hasonlít. Emberember, kutya-kutya hátán. Európai karaktere van ennek az utcának; délután azonban már török aszszonyokat is lát az ember. — A kereskedők legnagyobb része görög. Van azonban bevándorolt európai és spanyol zsidó is elég. Ez utóbbiak büszkén vallják magukat spanyol zsidóknak. Különös dicsekvés!

Ma délután, mikor visszajöttem hotelembé, elembe jött egy processzió, — mert messziről annak tartottam. De mily csudálat és utálat fogott el, mikor a nyitott koporsóban, melyet négy feketébe

öltözött férfi vitt, egy öregasszony hulláját pillantottam meg. Görög temetés volt. Így cipelik a nyitott koporsót végig a városon: búzt és utálatot terjesztve. — A mézárszékek is a lehető legundokabbak: egymás mellett 50—60 juhfej lóg. Egy ilyen húskereskedés előtt elsétálni valódi büntetés.

Az utcák rendkívül keskenyek, alig van helye egy kocsinak a közepében. Kövezet van, de az olyan, mintha valami részeg ember szórta volna oda jókedvében. — Estalkonyatkor az egész „háziszemet“-et az utcára dobják; ezt nem hordják el, de azt, ami a szemétben megemészthető, a koldusok és kutyák kiszedik és elnyelik. Ne adj Isten, hogy egy más városrészbeli kutya közéjük keveredjék, véres fővel küldenék haza. A szemétszedők, kik 7 órától kezdve járnak körül a városban, szintén roppant forradalmat idéznek elő a kóborkutyák máskülönben kedélyes társaságában. Olyan ugató koncert keletkezik néha és tart, amíg az illető rongyszedő el nem kotródik, hogy az ember belesiketül. — Reggel pedig jönnek a görög, török, örmény, albán, néger és istentudja miféle kiskereskedők. Holmijukat vállon cipelik és sívítva, kiáltva, harsogva, üvöltve, dobolva, sípolva kínálják a legtöbbnyire alvó levanteieknek gyümölcs, fűszer és egyéb dolgáikat. Ez is olyan láрма, hogy az ember megszöknék előle. — Hát a lakások! Valóságos fogházak. Persze a fölötte szűk utcákban, 3—4 emeletes házakban a lakások mind sötétek. Az utcára nyíló szobáik is sötétek, de az udvariak fogház-cellához hasonlítanak.“

Ezúttal hivatalosan, uralkodót megillető fényel fogadták. A pályaudvart földíszítették. Az ünnepi est, melyen a török kormány és a legelőkelőbb hallgatóság vett részt s melyen konstantinápolyi német és magyar vezérférfiak is megjelentek, a téli színházban zajlott le.

A „hivatalos koncert“-et követő napon Hubay a Szultán külön kérésére még egy „teljesen zártkörű“ hangversenyt is adott, a mohamedánok háremhölgyei számára. Ez a hangverseny délután 3-kor kezdődött, de a sok-sok „feleség“ már 11 órakor gyülekezett. —

eunuchok kíséretében, — hogy a háremből való kiszabadulást minél jobban kiélvezze. — A hangversenyterem zsúfolásig tömve volt, mikor Hubay belépett és — annak ellenére, hogy rajta és kísérőjén kívül más férfit nem engedtek be, — az összes hölgyek arcát fátyol borította.

„Szokatlan közönségem“ — mesélte később Hubay — „úgy viselkedett, mint gyermekek szoktak egy bűvész produkciójakor. Izgatottak voltak, suttogtak egymás közt és minden számot úgy megtapsoltak, hogy azt hittem, sohasem fogok a dobogóról lekerülni.“

Konstantinápolyból feleségével és a magyar művészekkel Szófiába utazott, ahol nagy ünneplések közepett hangversenyezett.

A Vörös-félhold zenei ünnepe után a magyar Vöröskereszt is rendezett hangversenyt, melyen Hubay Corelli „La Foliát“-ját, Swendsen „Románc“-át, a „Cremonai“ szőlőját és egy Csárda jelenetét játszotta.

Nemsokára ezután egy este megcsúszott a járdán és lábát törte. Tétlenség hetei következtek, valóságos mártírium a nyugodni nem tudó embernek. Igaz, hogy pamlagján heverve is adott órákat néhány tanítványának és foglalkozott a birtokkal, a téglagyárral, — s a munkáshiány nagy gondot okozott neki. Ebben a háborús világban Pestről Szalátnára utazni az inkvizíció szenvedéseivel járt; az egyébként két órai út most egész napot vett igénybe. Leveleiből kialakul az egész akkori helyzetkép, — a Monarchia sorsa tükröződik bennük; tomboló össze-visszaság nemcsak a közlekedés terén, hanem terveiket, reményeket, várakozásaikat illetőleg is valóságos káosz, útvesztő, melyből alig van szabadulás.

„Tegnap este 7 órakor szerencsésen, de igen fáradtan Losoncra érkeztünk. Már az elindulás is nagy késéssel történt. A kisasszony ugyan megkapta a tolókcscit, de mikor az indóházba léptünk, az sehol sem volt. Én abban a tudatban, hogy a losonci vonat künn áll, mint rendesen, Tiborral elindultam kifelé. Ezalatt a kisasszony a tolókcscit hajszolta. Millió ember tolongott az indóházban. Lökdöstek jobbról, balról. A gépek bömböltek, fűtyültek s pokoli zajt csináltak. A szegény beteg

katonákat hordágyakon ide-oda szállították. Én pedig sietve döcögtem a vonat felé. Ekkor elénk jön a kisasszony „kérem a vonat most a 3. vágányon az indóházban áll“ — már alig bírtam járni, mégis vissza kellett sántikálnom. Végre nagy izgalmak és kínok közt elértük a vonatot s ott egy jóra való kalauz egy fülkét nyitott az utolsó, (de igen elnyűtt) vagonban. E pillanatban jött egy katona a tolokocsival... Eső után köpönyeg. Adtunk neki borravalót s elküldtük. Mi pedig elhelyezkedtünk a fülkében. Rákoskeresztúron megállt a vonat s a kalauz azt mondta, hogy a gép elromlott, új gépet kapunk. Másfél óra hosszat vártunk, míg az „új gép“ megérkezett. Az új gép is egy régi kávémasina volt, mellyel csak lépést haladhattunk. E gép vonszolt egész Salgótarjánig, ahová délután 4-kor érkeztünk. Itt be kellett várni a személyvonatot és egy német katonavonatot, amely Bukovinába megy. Somoskőnél ismét egy hosszú német katonavonatot kellett bevárunk. Füleken pedig nemcsak hogy egy harmadik német katona vonatra kellett várunk, hanem a gyorsvonat, mely szintén egy félóra késéssel érkezett Fülekre, minket megelőzött. Szerencsére ebéd volt s így legalább nem koplaltunk, de az utazás elég borzasztó volt. Fülkénk ablakain függönyök nem voltak, tehát a nap minden oldalról betűzött. Estefelé a kisasszonynak és nekem a fejem is kezdett fájni. Csak Tibor viselte hősiesen a nap fáradalmait. Végre 7 óra felé mégis Losoncra érkeztünk. Itt is ezer ember rohanta meg ezt a szerencsétlen vonatot. Leírhatatlan rendetlenség, nembánomság uralkodik a m. kir. államasutak mezején! Az emberre kevésbé vigyáznak, mint a baromra. Utóbbinak nagyobb az értéke. Én meg vagyok győződve, hogy Németországban ebben a tekintetben is rend van. — Galiciában rosszul állunk s valami készül Bukovinában. Vagy mi kezdünk offenzívát, vagy a román ellen küldik Erdélybe a német katonákat. Ezek nagyszerűen néznek ki, bizalomkeltők. Jókedvűek, öntudatosak, erősek és bíznak a győzelemben. A mi katonáink

sajnos nem ilyen benyomást tesznek. Lerongyolt ruhában, nyomott hangulatban egy vert sereg benyomását keltük. Úgy látszik, minden téren úgy vagyunk szervezve, mint az államvasutak terén. Rég agyonvágta volna ellenségeink, ha nem Németországgal küzdenénk együtt.“

A háború eseményei egyre szenvedélyesebben foglalkoztatták. Láta az osztrák diplomácia és hadvezetőség tehetetlenségét és rettenetesen szenvedett a gondolatól, hogy ostoba nemtörődomséggel fiatal emberek hekatombáit áldozzák fel.

1916 augusztus huszonnyolcadika két örömhírt hozott neki: a kultuszminisztérium közölte vele, hogy „Háborús szimfóniáját“ Németországban a Breitkopf és Härtel-cég kiadja, ami újabb kitüntetést és nyilvános elismerést jelentett. A második jó hír gazdasági természetű volt s valóságos lidércnyomástól szabadította meg: hogy az öröm pohara csordultig legyen, Hubay Jenő téglagyáros úr nagy szállításra kapott megbízást. De ezekben a napokban Románia beavatkozott a háborúba és Hubay megint kétségbeesik:

„Ez az infámis, gaz, cudar háború! Minden igazság megszűnt s minden gázság triumfál! Minden emberi érzés fellázad a mostani borzalmas hazugságok és iszonyatos gázságok ellen! Talán csak eljön a vége s ha közel van, áldom a pillanatot, mely meghozza. Rettenetes hibák történtek és nagy kavarodás van az országban. Valami van a levegőben, ha a bizalmi férfiak lemondtak, hiszen ők mindig az ügynevezett tisztességes békéről beszéltek... Ez a szerénység nagyon is feltűnő. Itt mindenki csak magúval törődik, a maga egyéni boldogulásával; a közérdek csak arra jó, hogy saját hasznunkra aknázhassuk ki a szép jelszót. Viszont a németek nagy-szerű, hősök. Nincs nemzet, mely okosabb, bátrabb és kitartóbb volna! Ők legyőzhetetlenek. Legfeljebb az osztrákok fogják őket tönkretenni. Nálunk csak szónokolni, intrikálni és panamázni tudnak a „Hinterlandban“. Mert katonáink nekünk is nagyszerűek! Nehéz napokat él az ország, de én szilárdan bízom. Nem lehet, hogy mindazok a gyáva hiénák, akik könnyű szerrel

akartak zsákmányt szerezni, diadalmaskodjanak. Bízom a becsületnek morális felsőbbségében! Ne adja át magát se bánatnak, se dühnek, tekintsen mindent és mindenre egy magasabb álláspontból, nézzen mindent egy magasabb szempontból. Amit a végzet reánk mér, azt mi emberek nem változtathatjuk meg, — bízson a jövőben! Látja, Tibor fiunk jókedvű, mint mindig. Valóságos áldás az ő fiatal, megtörhetetlen optimizmusa, — többet ér a brómnál!“

Ezeket a sorokat, melyekben erőszakkal tépi ki magát a kétségbeesés érzéséből, negyed évszázaddal ezelőtt írta feleségének. — De az egyik legközelebbi levélben kitör a vulkán:

„Olvasom, milyen óriási károkat okoztak a Zeppelinnek Bukarestben. Miért nem bombázták le a németek teljesen ezt a hitvány fészket? A románok minden jogot és tisztességet lábbal tiportak, tehát meg kell őket semmisíteni; hadd szenvedjenek, mint u mi szegény szerencsétlen menekülteink! Az ember valóságos vadállattá lesz! Minden, — minden — örület!“

Minden, minden örület!... Huszonöt évvel később, az 1940-ik év elején H. G. Wells ezt írja a második világháború alatt: „Berlin — volt!“ És a költő, aki utópiáinak megvalósítását a szörnyűséges megsemmisítésben volt kénytelen látni, felszólítja Angliát és Franciaországot, hogy Berlint a földdel egyenlővé tegye! Ragadozó vaddá lesz az ember és minden örület: az örök körforgásban minden megismétlődik.

Érdekes világot vet a kulisszák mögötti politikai eseményekre Hubay egy levélváltása feleségével; Rózának ezt írja egyik barátja:

„Állítólag közeledünk ennek a szörnyűséges háborúnak végleges végéhez. Il en est temps. Isten adja, hogy ránk ne végződjék egész rosszul. Dehát jöhet-e másképp? J'ai des velleités de pétroleuse, — felakasztanék egy pár nagy embert. Most látom csak, milyen okos, megdöntött, világosfejű, tisztánlátó és ítélő ember a fivérem. Minden úgy lett, ahogy két évvel ezelőtt leírta, saját igazolására. Akkor ellenesei voltak, — most ő

a... zseni! Kár, hogy nem ő volt a külügyminiszter, bizonyára jóvátette volna a sok baklövést. Ezt csak Néked, — une explosion de coeur, hogy kifújjam magam. Téli hadjáratra, úgy látszik, már nem kerül sor.“ A barátnő szóbanforgó fivére magas állást töltött be a külügyminisztériumban. Róza közli férjével ennek a tartalmát és így folytatja:

„Mit szól ehhez? Tartok tőle, hogy az illető mégsem igazán nagy ember. Ha valaki nagy és pozitíve előrelát bekövetkezendő katasztrófákat, akkor megy, — ha nem hallgatnak rá! Tisza István támogatásával mindent elérhetett volna, ha pedig Tisza nem volt hajlandó őt támogatni, akkor be kellett volna adnia lemondását! Egy igazán nagy ember áll, vagy bukik nézeteivel, de nem hajlik meg és nem vállal bűnrészességet. Így minden nagysága, bölcsessége családi titok fog maradni s nem segített senkinek semmit.“

Egy magasállású diplomata előre látta tehát a bekövetkező katasztrófát, ezt leírta „igazolására“, de tenni nem tett semmit és jóslata falrahányt borsónak bizonyult. Kiviláglik e sorokból, mikép vonult hadba az Osztrák—Magyar monarchia: „Szívvel, lélekkel a hazáért“, — de fej nélkül. Hubay így válaszol:

„A német küzdeni fog a végsőig. Nagyszerű, okos, művelt nép, sajnos elkapatott és hencegő; ezért nincsenek barátai, ezért kell az egész világ ellen küzdenie. Ha készültek a nagy háborúra, feltétlenül kellett volna egy erős barátot biztosítani, — de hogy még szövetségeseik is ellenük fordultak, bizonyítja diplomáciájuk csődjét. A közölt levél megdöbbenett. Igaz volna? Talán csakúgy lesz most is, mint eddig mindig volt, — hogy ők sem tudnak semmit; bár most együtt voltak Bécsben Bethmann—Holweggel és Jagow-val. Háromszor is elolvastam a sorokat és nem tudom megmagyarázni: mi kérnénk békét?“

Dehát a szörnyű háború folyt tovább. Olyan emberek idézték fel, kik „igazán naggyá“ nem tudtak lenni, mert a visszafelé szóló prófécia, — nem prófécia.

Róza férjéhez írott leveleiben most is, mint mindig nyugodt marad az általános fejveszettség közepette: szinte látni véli az ember hideg spanyol szemének parázsát, mikor ilyen mondatokra bukkan az ember leveleiben:

„Az a bizonyos levél engem is megdöbbsentett, de csak az első pár órában. Azután higgadtan arra gondoltam, hogy semmit sem tudnak. Igazi osztrák mentalitás, félnek, jajgatnak, de tenni, segíteni nem tudnak. A béke másképp nem jöhet, ki van zárva, hogy jöjjön, mint ha a németekkel együtt az Entente-nak bevalljuk vereségünket, — ez pedig elképzelhetetlen, mert nem igaz. A német sehol sincs megverve, tehát nem vallhatja magát annak. Mit számítunk mi s mit számít az utólagos bölcsesség? Nem . . . s ezért, ha ő hiszi is tehetetlenségünket: béke nincs, nem is lehet. Írtam feleletemben, hogy ő ezerszerre informáltabb nálamnál, mert én semmit sem tudok, de nekem a közeli béke kizártnak látszik. A nagy diplomata bizonyára fölényesen mosolygott. . .“

Egy biográfia beszámoló. Erények és hibáik hozzátartoznak s egy asszony pszichológiai arcképéből gondolkodásának élessége, tisztasága, ítéletének józansága nem hiányozhatok.

S a helyzetképből nem hiányozhatók barátnőjének, kiről az elébb volt szó, következő levele sem. Ha az ember ma olvassa ezeket a sorokat, akkor is a hideg fut végig a hátán:

„A békét csak nagy területveszteségek árán kaphatjuk meg: Galícia, Trentino, Erdély, — minden oda! De ahol legnagyobb a baj, ott van legközelebb a segítség, — a bolgárok talán megmennek.“

S ez a barátnő a jól informáltak közé tartozott, tehát kiolvashatni soraiból, hogy Bécs a nagy monarchia megmentését 1916-ban a kis Bulgáriától várta!

És Róza, aki csöndben, de százszoros mértékben teljesíti kötelességét, így háborodik lel:

„Nem érdemli meg ez a monarchia, hogy fennmaradjon, — ahol mindaz lehetséges, ami van és volt, az érett arra, hogy ne legyen! Csak én se volnék már itt! Rosszabb nem jöhetne semmi.. . Jenő, Jenő, én megfulladok a keserűségtől! Jobb volna úgy élni, mint az állat.: enni, inni, aludni, — csak nem gondolkozni!“

De akarva, nem akarva, — gondolkozni kell. Idősebbik fia, Hubay Andor, a nagytehetségű festő, katona, tüzérönkéntes s nemsokára a frontra kell mennie. A házastársak között, kik imádják fiukat, ezúttal elvi ellentétek támadnak: az anya spártai jellem, kötelessége teljesítését mindenek fölé helyezi. Ezt bizonyította akkor is, amikor vőlegényéért küzdött, de apjával szemben a legvégsőkig teljesítette súlyos kötelességét. — Nem akarja, hogy fiának kedvezzenek, teljesítse kötelességét hazájával szemben, ahogy mindenki és nem óhajt fia számára kivételes beosztást: Linder Béla, a békebeli lovaglómester és tennisz partner, a ház barátja, akkor tüzérszázados, most ezredes, a háború sokszoros kitüntetője, fölajánlja Hubayéknak, hogy Andort törzséhez osztja be. Levélváltás indul meg erről Hubay és felesége között. Róza, aki ismeri fia fölfogását, aki nyíltan vallja a magáét is, nincs tekintettel önmagára, érdekeire s a fiát fenyegető veszedelmekre:

„Kérem ne haragudjék rám! Én ma is, ma jobban, mint valaha azt tartom, hogy úgy a katonaszabadítás, mint a kivételes beosztások kikönyörgése bűn. Hallgasson meg és legyen meggyőződve róla, hogy bármit is fog tenni, nem fogok ellene cselekedni. Azonban egyet kérek magától, engem ne avasson be semmiféle tervébe, vagy lépésébe, nem akarok róluk tudni, mert Andornak egyenesen akarok szemébe nézhetni. Ismerem őt, ismerem az enyémmel teljesen egyforma gondolkozását s én az ő háta mögött jó lélekkel, jó lelkiismerettel nem bírnék semmit sem tenni, amiért kénytelen volnék előtte szememet lesütni. Ne vessen meg, ne haragudjék rám. Meglehet: magának van igaza, de senkitől sem lehet megkövetelni, hogy mást tegyen, mint azt, amit kötelességének érez és tud. Nézze: én a rideg kötelesség fanatikusa vagyok s az egyetlen hitvallásom: Tedd meg azt, amit

kötelességednek érzel. Tudja, — sokat gondolkozom és kijegecesedett bennem egy erős filozófiai meggyőződés: egy morál van a világon és ez az, hogy aki nem teljesíti kötelességét, az nem illeszkedik a világrend felsőbb, magasztosabb formájába. Nietzsche „Übermensch“-e közelebb volna, ha mindenki keresztülvinné etikai kötelességeit s be tudnám bizonyítani, hogy minden rossz az etikai kötelesség megsértéséből ered. Mindannyian, akik most vitázunk, nem leszünk, de a kötelesség még mindig ura lesz a földnek; a kötelesség aluli kibúvás tehát az egyén nagyzási hóbortja s az „Egész“ ellen való védekezése, — ha tudom is, hogy elpusztulok, megsemmisülök, amikor kötelességemet teljesítem: teljesíteni fogom, mert az én morálom mást nem enged tennem! Ki vagyok én s mi az én fájdalmam, az „összhöz“ mérten? Aki kivonja fiát, férjét, abból, hogy hazáját megvédje, ha hívják, az vétkezik kötelessége ellen. Mindenki odaadta fiát, férjét s én legyek gyávább? Ne haragudjék, én már ilyen maradok s ha egykor lehunyor örök álmra szememet, csak akkor fogom ezt nyugodtan tehetni, ha kötelességemet mindenkor és teljes egészében énem fölé helyeztem. Mindenért: m i n d a n n y i a n felelősek vagyunk; én sem, más sem, senki sem tette meg kötelességét, — ezért van mindez. S mert én kötelességemnek tudom azt is — nem paktálni, nem kertelni, akkor sem, ha érdekeim kívánják, azért vagyok olyan, mint amilyen!“

Hubay azonban, nem hajlandó a Molochnak, az államnak egy szemernyit is áldozni humanizmusából és lelkesen fejt ki, amit Háborús szimfóniájának hőse hirdet:

„Pár szóval el kell mondanom, mit tartok én az életről. Az életet átmenetinek, efemeraek tartom, miután minden mulandó, és minden elenyészik, még maga a földteke is meg fog semmisülni. Mégis, az embernek megadatott, hogy egy percig öntudatra ébredjen, felfogja és megértse az élet nagyszerűségeit és ezt a nagyszerű megértést és öntudatot más lényekbe — gyermekeibe — is belevigye. Nemzetek, népek, fajok keletkeznek, fejlődnek, virágoznak és

vége elpusztulnak, nyom nélkül eltűnnek. Ila mégis valami célja lehet mind ennek, fajok és nemzetek fejlődésének, úgy ez csak az, hogy akinek megadatott, hogy e világba bekukucskáljon, kevesebbet szenvedjen, hogy a betegségek és a szegénység nyomora enyhíthessék. És nézetemből az következik, hogy azok a nagyhangzású szavak, miint pl. Isten, Haza, Vallás, Becsület, Kötelesség stb. az én szemembe borzasztó csekélységgé zsugorodnak össze. Mi persze annyira rabjai vagyunk a nevelésnek és közfelfogásnak, az állam előírta törvényeknek, hogy nem tudunk kibontakozni azokból az üres jelszavaikból. Tudom, hogy egyszerre mindezen változtatni nem lehet, de nézetem szerint, ha mindenki úgy gondolkodnék és kizárólag embertársai művelődése és boldogulása érdekében fáradoznék, megszűnnének az emberek közti torzsalkodások és gyűlölködések.

Már most maga azt mondja, hogy bálványt volna kész állítani a kötelességnek. Gyönyörűen és poétikusan vázolja azt a képet, amelyet lelki szemei előtt lát a kötelességről. Én azonban kérdelem: miért vagyunk mi kötelesek 17 éves, derék, életkedvvel teli és nagytehetségű fiúkat a háború molochjának odadobni? Maga azt mondja, — mert kötelességünk! Jó, ha mindenki egyaránt teljesítené kötelességét, ebben is volna némi megnyugvás. De Istenem, ez a sokszázezer fiatal ember, aki szaladgál nálunk, — ezek helyett a mi fiúkat viszik, mert mi kötelességtudóak vagyunk, mert mi szentnek tartjuk a kötelesség teljesítését. És ha tudnók legalább, hogy igazán a hazáért harcol. De azután, ha mint nyomorék tér vissza, vagy ottmaradt, a „Haza“ ismét egy klikk kezébe kerül, amely saját céljaira fogja kihasználni, úgy mint ez eddig évszázadok óta szokás.

Én egész életemet, egész tehetségemet a magyar kultúra szolgálatába bocsátottam. Majd csak később fog az teljes nagyságában kidomborodni, hogy én a magyar nemzetnek milyen szolgálatot teljesítettem. Többet és nagyobbat, mint azok az urak,

akik az ország gyepelőjét kezükben tartották s oly végtelenül rosszul vezették. Andor fiam szintén nagy tehetséggel van megáldva. Mondja már most nekem, hol van a kötelesség? öt martalékul dobni a Conradok és Czerninek tehetetlenségének, vagy iparkodni őt megvédeni s megtartani? Maga azt írja, hogy a katonaszabadtás bűn. — Bűn a sorozás! Mért lövesse le az ember a karját és a lábát? És ez minden népre vonatkozik. Bűn, hogy a gyermekeket megtanítták gyilkolni; ez nagy, — ez a legnagyobb bűn!“

Andor fia mégis a frontra ment, teljesítette kötelességét, vitéz magatartásáért többszörösen kitüntették és sebesülten került haza. Azon a napon azonban, amelyen Budapestet elhagyta, hogy ezredéhez a hadszíntérre vonuljon be, először esett meg, hogy Hubay Jenő erős lelke az élet fojtogató szorításának ellentállni nem tudott: idegösszeomlás vett erőt rajta, a mentők szállították lakására.

A Balatonhoz menekül, a magányt keresi, de onnan is így ír:

„A Balaton tele van kis fehér hullámokkal, a pártóikat szegélyező nádas ringatódzva suhog. Minden oly szép — s folyik az őrjöngés, a gyilkolás. Maga ismer. Tudja, hogy a munkában koncentrálni és kikapcsolni tudom magam. De ha Andort veszélyben tudom, kopognak fejidegeim, összeszorul szívem, valami kis fehér bogár fúrja agyaimat... ébren álmodom és csukott szemmel rémképeket látok. . . Ezerszer inkább magamat áldoznám fel, csak használnék azzal!“

Valahányszor Hubay Jenőt az a hit éltette, hogy most már nyugvópontra jutott s bizonyos magaslatról tekinthet le az előtte messze elnyúló élet-tájra, valahányszor napjai és évei epika-líraileg szemléltetőkké, lehangadtakká lettek, egy-egy közbejött esemény meg-

gátolta ezt az átalakulást; élete, utolsó percéig, drámailag mozgalmas maradt, kifelé úgy, mint befelé.

Közel járt a hatvanhoz, amikor egy óriási per bonyodalmaiba vetette magát.

Hogy ezt a pert milyen körültekintéssel, kitartással, ügyességgel vitte, mind ennek leírása azokhoz a színekhez tartozik, melyek arcképét elevenné, hasonlónak vannak hivatva tenni. Olyan területen, mely művész számára teljesen idegen, zseniálisnak, tisztánlátónak mutatkozott, a létért való küzdelemben is harcos és szervező talentum; a maga személyére olyan szerény ember hét évig küzdött elkeseredetten egy nagy örökségért, melyet családja számára biztosítani akart, — hogy gondtalannak, boldognak tudhassa.

A báró Révay-féle örökség volt ez. Révay Ferenc báró, Róza anyai nagybátyja gyermekek nélkül halt el s legközelebbi rokonait, Cebrian Rózát és Máriát, Schaffgotsch Rudolfot (Rudi bácsit) kihagyta az örökségből.

Hubay Jenő barátja és ügyvédje, Farkasházy Zsigmond segítségével hét éven keresztül járta ennek a pernek rengetegét, ő volt az egésznek lelke, ő hárított el az útból minden akadályt, olyan kitartással, hogy az följegyzésre érdemes.

A perről pontos naplót vezetett és följegyzéseit e szavakkal vezette be: „Fiaimnak írtam e sorokat, hadd lássák, mennyit küzdöttünk az ősi Révay-birtokért. .. Hogy sikerül-e a harc, — majd elvállik ... Én mindenestre mindent elkövettem a siker érdekében. Önfeláldozóan segített éhben doktor Farkasházy Zsigmond. Feleségem rendíthetetlenül kitartott mellettem.“

Egy örökségi per bevezető üteme: a temetés. Báró Révay Ferencet a túrócmegyei, mosóci kastélyban ravalozták fel és Hubay Schaffgotsch gróffal utazott oda, hogy felesége halott nagybátyjának a végtisztességet megadja. Erről az útról így számolt be:

„Hideg szeles, de derült volt az idő. Félórai kocsi-kázás után Stubnyafüldőről megérkeztünk Mosóca. Rudi az egész úton, de főképp a kocsiban folyton jajgatott, hogy neki ide kellett jönni. „Wenn Du nicht da wärest ich würde sofort umikehren. Keine Minute würde ich in

dieser verfluchten Gegend zubringen. Diese schrecklichen Strassen, dieses Volk und der ewige Wind, — eme entsetzliche Gegend!“ A kastély erkélyén lengett a fekete zászló és a nagyteremben volt a ravatal; szép pálmák, virágok és koszorúk között, egy magas emelvényen az ablak közelében. Nagy viaszgyertyák lobogtak a lég-huzatban, melyet a (ki-bejáró mosóci nép idézett elő. Imazsámolyon térdelve két fiatal leány imádkozott... A kastély komor, de nem antipatikus, a szobák éppen nem. Mária Terézia-korabeli és Biedermayer bútorok díszítik a fehérre meszelt és díszes stukkopiafonddal ellátott szobákat. Mindenütt jól bedurrantottak a kályhákba. Kissé rendbeszedtük magunkat és akkor jelentettük, hogy tálalva van. Annak ellenére, hogy már az étkezőkocsiban bőven megebédeltünk, még egyszer hozzáláttunk és az ételek oly ízletesek voltak, hogy bizony mindenből ettünk. Kitűnő piztráng volt a báró halasztavából, vajjal. Közömbös dolgokról diskuráltunk. Mikor alkonyodni kezdett, Rudival sétálni mentünk a parkba s ő mutatta, mit létesített, mialatt Mosócon gazdálkodott. A park elragadóan szép! Közel a kastélyhoz épült a kápolna a kriptával, melyben a nagyszülők nyugsznak. Az estét is kellemesen töltöttük el s megint indifferens dolgokról beszélgettünk. A fiatal titkár megmutatta, hogyan kellett az asztalon levő hamutartókat a bárónak naponként összerakni. Az asztal két végén állott 3—4 hamutálca és gyufaskatulya, ezeknek szimmetrikusan, bizonyos rajz szerint kellett az asztal mindkét végén összerakva lenni: jaj a cselédségnek, ha nem így volt! Fáradtak voltunk, lefeküdtünk s jól aludtam volna ebben a szokatlan millieuban, ha nem lett volna rövid az ágy...

Másnap Mosóc összes vendégei találkoztak a kis ebédlőben s a gömbölyű asztalnál hozzáfogtak a reggeli elfogyasztásához. Tíz óraikor érkezett meg a papság s azonnal megkezdődött a hosszú ceremónia a lég-huzatos, hideg teremben. Bunda nélkül mentünk be és bizony dideregtünk. A koporsóval szemben állott a dalárda, a cselédség és még vagy 40 ember. Túróc örökös grófjának, a Révay-család ez ágbeli utolsó sarjának, a milliomos főúrnak bizony igen szerény végtisztesség volt ez!

A szertartás rémítő sokáig tartott. Mikor már elénekeltek az összes litániákat s úgyszólván beleénekeltek a néhai báró lelkét a mennyországba, ismételten és hosszasan beszentelték. Mikor azután ennek is vége lett, a dalárda fogott bele vége-hosszat nem érő búcsúdalaiba. Azután következett csak a temetés nehezebbik része. Ugyanis a báró magának a kastélytól egy órányira egy magaslaton készítettett egy magános sírt s még ő készítette el a nagy, három méteres kőkeresztet is. Irtózatos utakon, feneketlen sárban kellett a halottas kocsinak oda kidöcögni. A négy ló nem akart húzni, át is fogták őket. Végre tolni kellett a kocsit. Rudi csendesesen megjegyezte: „Selbst nach seánem Tode wellte er die Leute sekieren, deshalb lässt er sich dort oben beerdigen!“ Az egyik kocsiban ült dr. Farkasházy és dr. Tilles, ügyvéd és ellenügyvéd, mindig a legjobb kartársi viszonyban. Gyönyörű volt a ikerét, melyben ez az emberi aktus lejátszódott. A nap is kipislogott s a láthatáron gyönyörű, hóborította csúcsok kezdtek elébújni. A szegény nép a gyászkosci körül térdig sárban tolongott... A sírnál újabb imák, dalok és a végén még egy szlovák búcsúzó is adtak elő, amelyet az egész nép az énekesekkel együtt dúdolt. Azután lebocsájtották ezt a szomorú embert, aki oly kevés jót tett életében s oly kevés hasznot hajtott embertársainak, — lebocsájtották a mindent kiengesztelő, mindent megbocsátó anyaföldbe...”

Anatole France és Balzac iróniája kísért ezek között a sorok között és * Hubay följegyzéseiben végig megtartja ezt a scherzo-i hangot, melyben a jogtalan örökös ál-magasztos gyászat szelíd emberi hangon gúnyolja ki.

Megindult a hétesztendő küzdelem. Az egész magyar közvélemény Hubayék mellé állott s maga Tisza István is, az akkori miniszterelnök, az erőskezű ember, akit ideálok el nem vakítottak, de realitások meg tudtak győzni, így nyilatkozott:

„Melegen óhajtom, hogy a család a pert megnyerje és jogaihoz jusson. Nem tagadhatom, szükségesnek tartom, hogy ez az ősi birtok végvára maradjon a magyar-magnak ott fenn, a legexponáltabb helyen. Ezért magam szívesen teszek szolgálatot, ha erre alkalom nyílik. Külön-

ben a per magyar bírák kezében van letéve, ők vannak hivatva igazságot szolgáltatni.“

A kormányelnök méltán hivatkozott a magyar bíróra. A magyar bíró a rosszul fizetett abszolút becsületesség képviselője, az igazság fanatikusa, remete, aki eleve lemondott javakról, földi örömeiről.

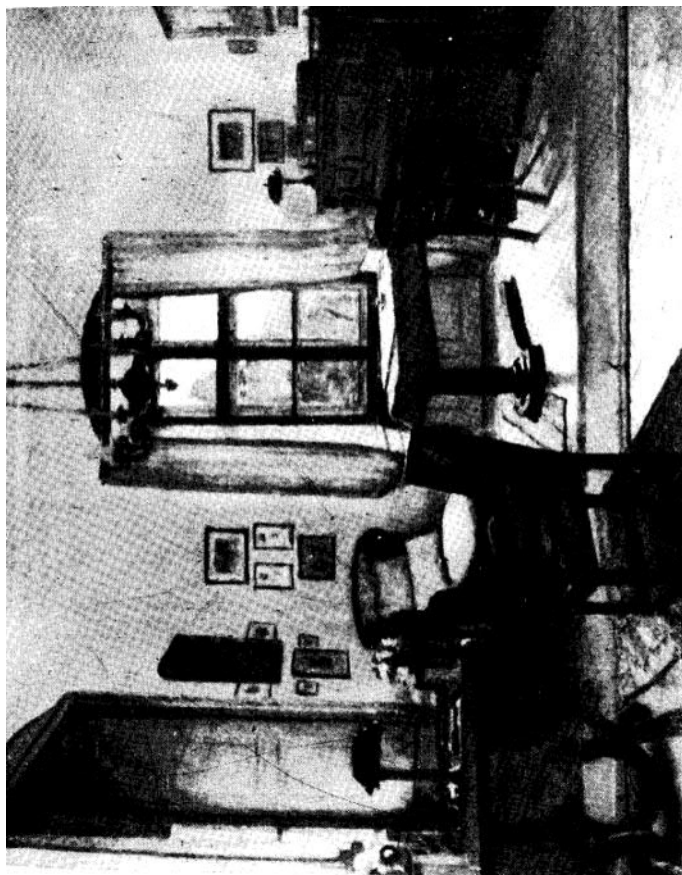
Harmincöt oldalra terjedő, tizenkét szakaszból álló emlékiratot fogalmazott meg Hubay, melyet a bírósághoz terjesztett be. Ebben ismertette az előzményeket, a tényállást és indokolta magatartását. A legkiválóbb jogász is megirigyelhette volna ezért az elaborátumért, szerkezetileg, fölépítésben, logikailag és a végeredményből vont következtetéseket illetőleg megdöntthetetlen volt.

S így Hubay 1921-ben, hét évvel a per megindítása után, birtokába vehette Mosócot.

Bevonulásukkor a hivatalnokokhoz, alkalmazottakhoz, urasági cselédekhez a következő beszédet intézte:

„A nehéz időkre való tekintettel fizetéseket fel-emeltük s a család elhatározta, hogy újabb fizetésemelelésben fog részesíteni benneteket. Hűséges szolgálataitok elismerésekép ezenfelül mindenki készpénzjutalmat kap abból az alkalomból, hogy a Hubay—Cebrian-család birtokába vette Mosócot. A nyugdíjügyet a mai szociális követelmények szellemében fogjuk rendezni. Ezzel szemben elvárom, hogy az uraság jóindulatát méltányolva hűségesen szolgáltok tovább. Atyailag szándékozunk rólatok gondoskodni, — ha közületek bárkinek is gondja, bánata lenne, forduljon (bizalommal hozzánk.“

Szerette Mosócot. Úgy vette a kastélyt, a parkot, a birtokot, mint szobrász a márványt, melyből művét faragja ki: egyre javítgatta, szépítgette. A háromszáz esztendő barokk-kastély újjászületett keze alatt a művészet otthona lett, kiváló szellemű emberek találkozóhelye, kik, mint Hubayék vendégei, felejthetetlen napokat, főképp nyarakat töltöttek ott. Pihenhettek, álmodozhattak, mialatt Hubay dolgozott; mert mosóci birtokán dolgozott csak igazán. Ide vonult vissza egy-egy nagy művének megteremtésére. Gyöngéd szeretettel csüggött Mosócon, a régi házon, a parkon, réteken, az erdőkön, ősi fákon. Szerette mindezt, mert Goethe tanácsát követve szerezte meg, hogy szeretteié lehessen.

Hubay dolgozószobája a mosóci kastélyban.
(Vidovszky Béla festménye.)

„Budapest, 1918. október 5.

Most úgy látszik komoly a dolog: béke lesz. Mi elfogadtuk Wilson békepontjait s megvan a kilátás, hogy ezek alapján egy erős, független Magyarország fog keletkezhetni. Ez pedig végtelen nagy szerencse volna. Csak az a nagy kérdés, hogy Wilson úr állja-e a 14 pontot és hogy nem ittasult-e meg a nyugati front diadalaitól? Az események rohamosan ránk zúdulnak: holnap már itt is lehet Wilson válasza. Ha tényleg véglegesen le akarnak győzni, — hisz a franciák elég hiúk ehhez és Berlinbe szeretnének bevonulni, — akkor nincs más hátra, mint a legnagyobb kitartás. Az Entente háborús úszítóival szemben a népek majd talán lehetetlenné teszik ezt a minden képzeletet meghaladó gaszágot!

„Budapest, 1918. október 6.

Mi volnék én Maga nélkül, — Maguk nélkül? Már nem is élnék talán. így azonban fiatal akarok maradni s hiába döngetnek az évek, magukért és magukkal akarok élni. S talán megjő az idő, hogy csendesen, megelégedetten fogunk élni; nem lesznek azok a rémes gondok, melyek minden percet megmételtyeznek és keserűvé tesznek. Béke legyen, — tisztességes béke!“

„Budapest, 1918. október 11.

Tegnap délután eltemettük szegény Aggházyt! Sokan voltak ott. A pap beszédében azt mondta, hogy gyönyörű harmóniákban élt és ez kárpótolta az élet csúnya perceiért és gyötrelmeiért. A sírhoz kísértük, gyönyörű őszi napsugár melegében énekelt egy dalárda egy igen szép kart tőle: derűs dalt. Enyhítették a szép akkordok a komor hangulatot... Azután visszamentünk a városba és ismét belemerültünk a világ zajába.“

„Budapest, 1918. október 25.

A Duna lefelé folyik, a csillagok egyaránt szépen ragyognak s a nap sugarai melegítenek. A mostanihoz hasonló tájfunok voltak már és — elmúltak. A történelemben 50 év egy pillanat, — nem számít. Bele kell törődnünk az elkerülhetetlenbe. Andrassy próbálja menteni atyja művét, a monarchiát. Végzetes tévedés! A Károlyi kombinációval is elkéstünk és — zuhanunk a mélységbe ... A rend fel fog bomlani, egyelőre csendes forradalomban vagyunk, Ki fog törni a másik is. A nagy német nemzet megérdemli barát és ellenség legnagyobb csodálatát: mint egy tragikus hős bukik, de nincs nála nagyobb és hősiesebb nép, — bukik, de a jövő mégis az övé!“

„Untergang des Abendlandes“: „Napnyugati országok alkonya“: Európa a keresztúton állott.

Az összeomlás elementáris erővel dobott fel tömegeket mélyből a magasba, végekről az élre. Megindult a szociális, forradalmi népvándorlás — és tart azóta is. Szellemi és anyagi javakat pusztítottak el válogatás nélkül; Babel tornya romokban hevert.

Európa keresztúton állott, de a győztesek nem látták, nem láttak egyebet, mint győzelmüket, mely a gyűlölet paripáján dölyfösen vonult el a párizsi diadalív alatt. Ebben a pusztulásban Wilson, pálmaággal kezében úgy festett, mint valami szánalmas karrikatúra. Szocialisták, kommunisták, teoretikusok és praktikusok, terroristák, — valamennyi a feneketlen mélyből vetődött felszínre s akiket fenn találtak, azokra halált kiáltottak, mert így kívánta az „emberiség üdve“.

Itt Budapesten sortüzek dördültek el, éjszaka robbanás robbanást követett, rémhírek kergették egymást, mind a négy világtáj felől csapatok törtek be az országba. Hubay feleségével és Tibor fiával Szaltnán tartózkodott tanácstalanul. Idősebbik fia, Andor, ki nemrégén sebesülten érkezett haza a harcterről, Pesten maradt. Itt a forradalomnak első dolga volt, hogy a tisztek egyenruhájáról letépje a rangjelzést, — egy gonosztevő banda pedig agyonlőtte Tisza Istvánt.

Hubay ekkor Szaltnáról családostul Pestre költözött, ahol mégis nagyobb biztonságban lehettek.

1918 novemberétől 1919 februárjáig Budapesten dolgozott. Újra tanított a Zeneakadémián, magánórákat is adott s megkezdett kompozícióit iparkodott befejezni.

Közben a csehek bevonultak Losoncra és Hubayék éppen karácsony estjén kapták a hírt, hogy Szaltna idegen uralom alá került. Szomorú karácsony volt.

1919 február végén, az akkori szocialista kultuszminiszter támogatásával a Zeneakadémián palotaforradalom tört ki. Az igazgatót, Mihalovichot lemondatták. Hubayt mellőzték s az akadémián Dohnányi lett az egyeduralkodó. A sajtó kérdezősködéseire Hubay nyugodtan jelentette ki, hogy nem kíván a vele szemben tanúsított bánásmódról nyilatkozni, de a konzekvenciákat levonja és hosszú működése után elhagyja az intézetet. Dohnányi ugyan megkínálta egy felállítandó önálló mesteriskola vezetésével, de Hubay hű maradt elhatározásához, ő volt az egyetlen, aki a művészet bolsevizálása ellen szót emelt. Felszólalt mint művész, aki nem ismert mást, csak a művészetet, felszólalt mint hazafi s mint tanítómester, aki csak evolúciót akart s a revolúciót elítélte. Meggyőződésével, magára maradt, ez nem volt korszerű, nem volt modern. A „moderneknak” — művészetben és társadalmi ügyekben is atonálisan moderneknak, — azt hitték, hogy a Bastillet újra megostromolhatják, ha az új jelszavak számára ikaput nyitnak.

Hubay Jenő, aki több mint harminc esztendőn át tanított, egy világ a tanúja, milyen sikerrel, látta, hogy a Zeneakadémiába olyan hang vonult be, mellyel sem mánt zenész, sem mint ember közösséget vállalni nem akart, nem tudott.

Szaktanácsok, szakbizottságok, ligák alakultak a legkülönbözőbb célkitűzésekkel. Megalakult a „Területvédő Liga” is, mely megcsonkított hazánk „területi integritásáért” volt hivatva síkra szállni.

Ez a liga gyűlést hívott egybe.

Szónoklatot szónoklat követett, frázis frázis után hangzott el. Utolsónak egy közismert építész emelkedett szólásra s azt bizonyígtatta, hogy a Területvédő Liga fölösleges egyesülés, Magyarország mostani szűk határai

közölt végre boldogan és meglegedetten fog élni. Beszéde végén azt indítványozta, mondja ki a Liga — fölhasználását.

Ezen a gyűlésen résztvett Magyarország majd minden számottevő politikusa, újságírója, művésze.

Senki sem mert felszólalni az indítvány ellen, némán, szótlanul nézett maga elé mindenki.

Egyetlen egy ember kért szót. Röviden csak ennyit mondott:

„A Liga azért alakult, hogy Magyarország integritásának visszaállítását szorgalmazza s annak propagandát csináljon. Ha ebben az egyesületben ilyen indítvány hangozhatott el, — nem kívánok a Liga tagja maradni.“

Szólt, vette kalapját és távozott.

Hubay Jenő volt.

Mikor márciusban a kommunisták vették át a hatalmat, elhagyta Budapestet s néhány héttel utóbb az országot.

A hatvanesztendő ember számkivetésbe ment. A valódi tényállás csak később derült ki. Ellenségei eredménnyel dolgoztak: szöknie kellett, mert különben elfogták volna, — a bolsevizált zene apró diktátori működésének ez volt gyönyörű eredménye.

Az ilyenfajta letartóztatásokat a „Tanácsköztársaság hivatalos közegei“ mindég éjjel foganatosították. Hubay nyugodtan beszélte meg családjával ezt az eshetőséget és fiaival, — kik akkor a palota műtermében hálaltak, — csengőjelt beszélt meg, hogy ők elhurcoltatásáról azonnal tudomást szerezzenek.

El volt rá készülve, hogy a vörös rémuralom pribékjei egy nap érte jönnek s ezalatt egy jóbarátja sorsa aggasztotta. Farkasházy Zsiga doktor volt ez, jogtanácsosa, akit a vörösök intranszigenz magatartása miatt halálra kerestek.

Telefonálni neki, vagy meglátogatni őt lehetetlen, ezzel ő maga rohanna vesztébe.

Így hát feleségével és két fiával kémszemlére indult s Farkasházy múzeumkörúti lakásával szemben, a túloldaltól figyelték barátjuk ablakait, hátha valami hírt kapnak tőle. A haditerv sikerrel járt: kisvártatva barátjuk házvezetőnője sietett — óvatosan körültekinthetne feléjük és ezt súgta:

„A nagyságos úr ma reggel elutazott“. S már rohant is vissza.

A négy tagból álló őrség megnyugodva indult hazafelé s Hubayné egyszerre csak látja, hogy két, nem naivon bizalomkeltő férfi szegődött nyomukba s tartja őket szemmel. „Világos: ezek a vörösök sbirrijei“, — gondolja, — „s ma éjjel talán már jönnek is az uramért“.

„Andor, Tibor“ — súgja fiainak — „ha Valtert el akarják vinni, vele megyek, de előbb megadom maguknak a négy csengetyűjelt. Azonnal siessenek befolyásos emberekhez öt kiszabadítani.“

Hazaértek, lefeküdtek.

Éjjel két óra körül be is állított harapós farkaskutya kíséretében két detektív. Felverték a családot, de nem Hubayért jöttek, Farkasházy után kutattak, meg Hubayné nővére, Mária után. Persze, nem találták őket ott, mindkettő túl volt már árkon-bokron.

S a két hóhérlégény, Hubayék nagy megkönnyebbülésére, dühösen, dolga végezetlenül, morogva „jóéjszaka“-tal távozott. De ezzel betelt a pohár, Hubayék megelégték a vörös uralmat.

Hubay előbb az összes függő kérdéseket szokásos előrelátásával és gondosságával, a viszonyokhoz mérten rendezte és elment.

Elment, — testben, lélekben niegtörötten, annál is inkább, mert közben még szeretett nővérét, Arankát, kellett eltemetnie.

Első állomása Herend volt.

Farkasházy Jenő, a herendi porcellángyár tulajdonosa, jóbarátja, látta vendégül. Ennél a kövér férfiúnál, kinek testi terjedelme ezekben az izgalmas időkben a viszonylagos nyugalomnak szinte garanciája és szimbóluma volt, Hubay berendezkedett. Ez abból állott, hogy a szomszéd Veszprémből először is zongorát hozatott, barátja szalonját fenekestül felforgatta, a táplálkozás és fűtés problémájának elintézését, — e két legfontosabb életszükségleti cikkből úgyszólván semmi sem volt kapható, — titkárnőjére, Stessel Irmára bízta s azután munkához, komponáláshoz látott. A család beutazási engedélyt kért a svájci követségtől, ennek elintézése hetekbe telt s ennyi ideig Hubay képtelen volt tétlen maradni.

Mindenütt mindent a maga képére akart átalakítani. Ami kezeügyébe akadt, számára anyag volt, melyet addig gyúrt, formált, míg az általa elképzelt alakot vette föl. Ez az átformálás, ez az újjáépítés életének uralkodó princípiuma volt, melyet alkotó vágya irányított. Semmit sem akart a véletlenre bízni, mindent tulajdon kezével akart alakítani. Ez volt jelleme, erős férfiasságának kifejezője: ez az akarás, mely a már meglévővel megelégedni sohasem tudott.

Megérkezett a zongora! Viharos örömmel üdvözölte, miint a rég várt kedvest, — akár Osztenében, hol szintén ilyen „szekrényt“ állítottak be szállodai szobájába. S ahogy ott megfedkezett azonnal társas életről, bridgepartikról, úgy mélyedt itt is a munkába. S arra a kis időre, melyet zongorája mellett tölthetett, megfedkezett kommunizmusról, háborús zeneakadémiáról, elhagyott pesti otthonáról, Mosóéről, tanítómesteri állásáról való lemondásáról.

Megérkezett a zongora, — komponálhatott; egyéb vágya nem volt.

Aranka nővére emlékét egy „Elégiában“ örökítette meg. Űgy találta azonban, hogy ez az eredetileg hegedűre elképzelt kompozíciója túlnő a hangszer méretein és ezért az „Elégiát“ félretette. Néhány évvel később, remek felépítésben, ezt hangszerelte meg a Dante-szimfónia megrázó gyászindulójában.

Dolgozott. Alkotó szenvedélye Stendhal írói mániájához volt hasonlítható, aki mindent feljegyzett, ami eszébe jutott s mert sok minden jutott eszébe, írt játék-kártyákra, papírszeletekre, (könyvekbe, kézelőire, fehér mellényére, még órája üveglapjára is.

Hubay Jenő dolgozott. Mentül csúnyább az élet, annál szebb, annál felszabadítóbb a zene. A zenének hihetetlen hatalma volt fölötte, nyugalmat nyújtott neki.

Ekkor történt, hogy bolsevik terroristáik kivégezték a szomszédos Devecser plébánosát és tanítóját. Ez a bestiális gyilkosság beteggé tette Hubayt, megmérgezte szervezetét, el kellett őt innen távolítani, mert különben ökölrel támadt volna a pribékekre.

Hozzá a tanácsköztársaság sorozni kezdett, az ifjúságnak a vörös hadseregbe kellett lépnie, vele a két

Hubay fiúnak is, tehát nem maradt más hátra: menekülni.

A barátok, a család mindent megmozgattak és így május 21-én elindulhattak vándorútjukra, a Hubay-család útnak eredt, elhagyni a hazát.

Hubay Tibor erről az utazásról, nehézségeiről, akadályairól szemléltető, humorisztikus feljegyzéseiket csinált; éles megfigyeléssel leírt jellegzetes sorok ezek:

„A karaván két kocsiból állott, az óriási podgyászt, egy nagy koffert, két kisebbet, hegedűt, kottákat, hátizsákokat, festőállványt, festékládát, plédeket egy szekér hozta utánunk.

Tervünk az volt, hogy Pápára kocsin megyünk, onnan Győrön keresztül Bécsbe vonaton. A pápai állomásra egy óra húsz percnyi kocsizás után érkeztünk meg. Ott az állomásfőnöktől azt a felvilágosítást nyertük, hogy a győri vonat Budapestről indul és így teljesen lehetetlen benne helyet kapni. Tegnap is tíz asszonyt, akik mindenáron utazni akartak, — az ablakon keresztül tettek be. Azt tanácsolta, menjünk reggel Szombat helyen keresztül Sopronba. ott háljunk meg s másnap gyalogoljunk át a határon.

Farkasházy Jenő könyörgött, ne örüljünk meg, forduljunk vissza Herendre. Andor, meg én szintén ezen az állásponton votunk. Mutter hallgatott, csak apám tartotta magát, még az utcán is képes lett volna meghálni, csakhogy tovább jusson.

Ebéd után rögtön rohant a polgármesterhez, ez nagyon szíves volt, telefonált mindenüvé, de szállodában szoba nem volt sehol. Csak az állami dohánygyárban volt négy ágy, ezek azonban az esetleg átutazó „népbiztos elvtársaknak“ voltak fönntartva.

Az utolsó pillanatban, mikor a kocsisok már nem akartak tovább várni, mikor az egyik kocsit a vörösök elrekvirálták, megjött a válasz a dohánygyártól: „A tanár úr iránti különös szívességből egy éjjelre átengednek két szobát négy ágygal!“

A Hubay név az első nagy akadályon átesített...

Másnap hatkor indult a vonat. Mutter szerencsésen kapott egy ülőhelyet, melyen apámmal megosztottak. Mi Andorral a folyosón szorongtunk egy soproni úrral, aki

vei közösen szidtuk a bolsevizmust: megláttuk u. i. kölcsönösen egymás kezén — a címeres pecsétgyűrűt.

Szombathelyre, kétórai késéssel, tízkor érkeztünk meg. A nagyon mogorva állomásfőnökhöz fordulva megtudtuk, hogy vonatra fölférni nem lehet, még a tetején is ülnek. Ha pedig kocsival akarunk átjutni a határon, menjünk Schöntaghoz, az megadja erre vonatkozólag a felvilágosítást, vagy menjünk Pinkafőre, ott talán kapunk kocsit, mely átvisz a határon.

Gyönyörű fiakkeren hajtottunk be Szombathelyre s apám elment Schöntag úrhoz. Kocsit csak kétezer koronáért kapott volna tőle, de tanáccsal szolgált: ne menjünk Pinkafőre, szálljunk le már előbb Felsőőrön, ahol már „be vannak rendezkedve az idegenforgalomra — mondotta Schöntag úr ravaszul mosolyogva. Négy óra-kor kimentünk az állomásra, ahol egy Kiss Péter nevű alkalmazotthoz utasított az állomásfőnök. Ez rögtön azzal kezdte, hogy nagy bámulója Hubay Jenőnek. Fél-órával a beszállás előtt betett bennünket a pinkafői vonatba. A vonatot megrohamozták! Kiss forgalmi főnök nélkül menthetetlenül lemaradtunk volna podgyászostul. Megint apám nagy nevének köszönhattünk mindent!

Este 8 után érkeztünk meg Felsőőrrre. Hosszas bolyongás után egy gyanús külsejű kocsmá tulajdonosától kérdeztük meg, nincs-e egy szobája négy ágygal. „Nincs“, volt a lakonikus válasz. Erre, — mintha süllyesztőből lépett volna elő, — egy fiatal ember, ezt súgja a kocsmáros fülébe:

„Hiszen ez Hubay, neki mindenáron szobát kell adni.“

Megint csak a Hubay név varázsa!

Bevonultunk felsőőri termeinkbe. Kissé elszomorító, mégis megnyugtató volt minden, fedél alatt voltunk, bár a falakról apró kis patakok, vízesések zuhogtak elő... „Kissé nedves“ — így hangzott a derék kocsmáros kommentárja.

A falak „nedvesek“, az ágyak kemények voltak, ami pedig az ágyneműt illeti, hadd borítsam erre a pontra a feledés fátyolát. Fáradtan vártuk a megrendelt vacsorát, a kocsmáros hozta is nemsokára. Közben bekopogott az a fiatalember, aki az előbb a vendéglősnél

protegált minket. Légányinak hívták, főgimnáziumi tanár volt és most megadtak minden fölvilágosítást a határátlépéshez.

A kocsmáros a viszonyokat jól ismerő ember biztonságával és tapasztalt csempész körültekintésével magyarázott meg mindent apámnak.

Megtudtuk, hogy két utunk van: vagy Pinkafőn keresztül Pinzgauba, ez tizennégy kilométer országút, vagy erdőn, hegyeken át Aspangba, ez ötven kilométer. Ebben az esetben Tauchen faluba kell menni, ott legények gyalog átvezetnek a határon, a határzár ott enyhe, megeshetik, hogy vizitáció nélkül jutunk át Ausztriába.

Meglehetősen kellemetlen érzésekkel feküdtünk le. Ágyainkban csak fokozódtak bennünk ezek a kellemetlen érzések. Ott úgy látszik már az ágyak is csempészetre voltak berendezve: fokozták a gondolati tevékenységet, — mert alvásról szó sem volt. Ezek az ágyak döntöttek: apám elhatározta, hogy Tauchennek megyünk.

Másnap reggel megható búcsút vettünk derék házigazdánktól. Apa félóraig könnyezve rázta kezét, miközben szerényen és szemlesütve egy ezrest csúsztatott markába. Majd kérlelni kezdte, hogy ne felejtkezzék el rólunk és ha Pestre találna jönni, látogasson meg szerény hajlékunkban. A derék kocsmáros ezt meg is ígérte. Végre a szívszaggató jelenetnek is vége lett.

Elindultunk Tauchen felé két szekéren, az egyikben mi, a másikban a podgyász. Délben érkeztünk meg Tóváros községbe. Azt reméltük, majd a kocsik láttára összeverődik egy csapat suhanc és ezek átviszik csomagjainkat a határon. A csoport tényleg összeverődött, de nem ilyen békés szándékkal. Éktelen üvöltözést csaptak, melyből egy mukkot sem értettünk. Valami hihetetlenül elváltozott németet beszéltek. Végre mégis annyit kivettünk, főleg fenyegető mozdulataikból, hogy amennyiben nem kotródunk el, megvernek, vagy ... egyszóval kezdet az úgy kellemetlen lenni.

Egy ideig apám próbálta magát megérttetni s amikor ez nem sikerült, rohant a falu háromtagú vörös direktóriumához, mi pedig jobbnak láttuk a kocsmára háta mögé, egy színbe behúzódni, annál is inkább, mert

közben kitört a zivatar. Tíz perc múlva jött ki apa a hírrel, hogy minden rendben van, mehetünk tovább. Útközben elmondta, hogy a direktórium három tagja éppen levest kanalizált egy nagy tálból. Az elnök elvtárs föltette okuláréját, és átnézte papírjainkat, — de a kis füzeteket *fordítva* tartotta kezében. Azután azt a tanácsot adta, menjünk Wallner János vendéglőjéhez, ez már a határ.

Hegyen föl, völgyön le, szakadékokon, patakokon keresztül, az elképzelt legrosszabb hegyi úton át, szélben és esőben végre megérkeztünk. Wallner úr, — egy eredeti alak, — fogadásunkra előkerült. Ravasz kinézésű, összetöpörödött öreg. Bevezetett az ivóba. Az ebéd infámis volt, hanem a bor jófajta badacsonyi. Étkezésünk közben előadta rettenetes családi tragédiáját, öthar feleségét temette el és vagy húsz gyermekét. Egyetlen mostoha fia maradt, ő visz majd minket tovább Aspangig. Mindnyájan (reméltük, hogy estére Aspangban hatjuk nyugalomra fejünket, különösen, mikor az öreg rámutatott egy alig tíz lépésre fekvő fára, mondván, hogy az már Ausztria.“

Ez volt az a bizonyos tíz lépés, melyen a világháború óta menekülő emberek millióinak kellett végigmenni. Akinek szerencséje volt, néhány nap alatt tette meg ezt a tíz lépést, voltak, akik évek alatt jutottak végére, voltak, kik nem jutottak el a határig s útközben pusztultak el.

Hubayék menekülő útjuk közben zsandárokba, csempeszekbe, gyanús alakokba ütköztek, bonyodalmakon estek át, alkudoztak, borralalókat osztogattak; a kis karaván ott kódorgott a „senki föld“-jén. Magyarország és Ausztria között. Egy jámbor határőr osztrák jóindulattal akart rajtuk segíteni, szemet alkart hunyni, de társa, a kötelességtudás élő szobra, megvizsgálja a papírokat, rendben vannak-e? De van-e a világon papír, mely teljesen rendben volna? S ha a menekülőnek sorsa nem kedvez, hol köt bele a határőr? Egy dombtetőn, szabad ég alatt, miközben megnyílnak az ég csatornái és oly kiadós záport zúdítanak nyakába, hogy az ígéret földjének küszöbéről hanyatthomlok rohan vissza az első tető alá.

És akkor kiderül, hogy Hubayék oda jutottak, ahonnan kiindullak, — az öreg Wallner vendéglőjébe, — az örök körforgás!

„Egy asszony, aki állandóan ott settenkedett körülöttünk, lenéz a völgybe és rémült kiáltozásba tör ki: jönnek a vörösek! Biztosan értesítették őket a törtétekről. Na — szépen állunk! Gyorsan be Ausztriába, mert képesek Andort és engem, tekintettel az általános mozgósításra, itt a határon elcsípni. Apa ideadta papírjainkat és a kormány által kivételre engedélyezett 5.000 frankot és szépen felsétáltunk a már jól ismert erdőbe, — Ausztriába. A vörösök szerencsére elvonultak s mi negyedóra múlva visszasétáltunk. Apám idegessége azonban nőttön nőtt, most már mindenkit „gazember“-nek tartott és azt hitte, az egész világ összefog, hogy ő ne juthasson külföldre. Félórával később másik vörös patruille közeledett s Andorral ismét elmenekültünk — Ausztriába. Szerencsére ezek sem néztek be hozzánk. Mikor ismét visszatértünk, láttuk, hogy szüleink már nem bírják sokáig! Végre, két és félórai várakozás után megjelent egy osztrák kocsis és elindultunk. Mikor dél előtt apám először a határra ért és megtudta, hogy már Ausztriában van, kurjongatni kezdett, de mint az események mutatták, kissé korán; most, mikor másodszor és most már minden versenyen kívül érkeztünk el arra a helyre, hol a magyar határ az úttól véglegesen eltér, már nem nagy kedvet mutatott a kurjongatásra, — sőt!! Még az Úristen is megsajnálta miniket, az égből hatalmas könnycseppek kezdtek hullani, pedig inkább groteszk, mint szomorú látvány volt, amint Hubay Jenő és becses családja nyaralni indultak. Úgy néztünk ki, mint egy cirkusztársulat. Elöl a hősszerelmes és a komikus gyalog, utánuk a tulajdonos és b. neje, a különböző díszleteken és sátrakon ülve, nyitott esernyőkkel, hogy a drága holmik ne szenvedjenek, két oldalt pedig a magyar idomító és az osztrák hajcsár.

Körülöttünk pedig füttyült a szél, mintha ő is gúnyolni akarnia, így érkeztünk meg Hoheneggbe, az első osztrák faluba.“

Szörnyű éjszaka után:

„Másnap reggel indultunk Aspangba. A fizetésnél kiderült, hogy Ausztriában becsületesebbek az emberek, mint Magyarországon, ugyanis apát még becsületesebben megszarolták, mint Felsőőrön, pedig ez nagy szó. Kocsink, — csodáik csodája, — elég használható volt és nagyító üveggel még egy rugó maradványait is lehetett rajta észlelni; metsző hideg volt és velőig ható orkán tombolt. Később erdőkön mentünk keresztül, hogy így egy falut melyben csendőrök állomásoztak, kikerüljünk. Gyalogoltunk s ez volt a legszebb részlet Aspangig, ahová délelőtt tizenegykor érkezünk meg.“

A menekülés indián-kalandjainak ezzel vége, néhány napi aspangi pihenő után Bécsbe érkezik a család, ahol a Grabenen levő Müller szállodában szép lakosztályban helyezkedik el. Az útításkák, a hegedű, a festőállvány, — minden meg volt mentve.

Bécsben egy barátjuktól megtudták, hogy Hubayné nővére, Cebrian Mária ellen elfogató parancsot adtak ki, hogy barátaik legnagyobb része menekül a terror elől és a legfantasztikusabb utakon hagyják el Magyarországot.

Azóta megtudtuk már, hány kiváló, otthon maradt magyar embert gyilkoltak meg minden ok nélkül a legbestiálisabb módon. Oh, azóta sokat tudtunk meg, amit addig csak történészek tudtak, akiknek az ilyen események nem jelentenek újat, nem jelentik az emberiség renaissance-át, — vieux jeu ez számukra, — lepergetett lemez.

A bécsi szállodák, utcák magyar szótól voltak hangosak, menekülők mindenfelé. Ott voltak az Andrássy grófok, a Zichy-ek, Pallavicini-ek, Károlyiak.

Vendéglőkben „Heuriger“ mellett vége-hossza nem volt a politizálásnak. Mindenki politizált s a szót igen sokszor Nóvák István, az eperjesi görögkatolikus püspök, Hubayék barátja vitte.

„Püspökünk is beledugta orrát a magas politikába, olyan ábrázattal járkált, mint egy gyerek, akinek titka van; persze a következő pillanatban azután elárult mindent. Az ő előadásából jöttünk rá, hogy az úgynevezett puccs-grófok az ellenforradalmat éppoly tehetetlenül és diletantikus módon intézik, mint az eddigi politikát. Ezen a lehangoló valóságon kívül azonban jól élünk. Voltunk

az operában, a Neue Wiener Bühne-ben pedig láttuk Moissit Tolstoj „Élő halott“ című darabjában s ez volt talán, — Góth Sándor púpos heregén kívül — a leg-tökéletesebb alakítás, melyet valaha láttam. Megnéztünk egy kedves operettet és elmentünk a Burgtheaterbe is, szóval: művelődtünk minden irányban.

Egy májusi reggel megjött a hír, hogy Losoncot a vörös hadsereg „fényes győzelemmel“ elfoglalta. Mondhatom, a guta még sohasem volt olyan közel hozzám, mint akkor. Mikor azonban az első ijedelmén túl voltam, büszkén mondhatom, szívem mélyén örülni kezdtem a csehek vereségén s velem együtt ujjongott egész Bécs, melynek sajtója hihetetlen kárörömmel hozott minden idevágó hírt. A vörösök napról-napra foglalták el a nagyobb városokat, Miskolc, Kassa, Zólyom, Érsekújvár, Selmec, Körmöcbánya, Bártfa egymásután hódoltak meg a diadalmas vörös lobogónak. Hiába volt ez a hadsereg vörös, minden igaz magyarnak reszketett a keze, amikor a hadi jelentéseket olvasta: Ez a nemzet még nem érett meg a bukásra! Ha agyonrúgva, egy világháborúban elvérezve, feldarabolva, keresztrefeszítve és kiéheztetve egy vörös hadsereg, melyben a jobb elemek nem is küzdenek, az úgynevezett győzelmes cseh legionistákat ennyire megveri, akkor ez a nemzet fel fog támadni sírjából!“

Két hétig maradtak Bécsben. Hubaynének már előbb sikerült ékszereinek egy részét a határon túl biztonságba helyezni. Volt azonfelül 5.000 svájci frankjuk és Hubay egy Monticelli képet, értékes csipkét hozott magával s egy mesterhegedűt. Mindezt Svájcba akarta értékesíteni, hogy negyedmagával egy darabig megélhessen, amíg új existenciát teremthet magának. Svájcba utaztukban Innsbruckban megháltak.

Hubay elhatározta, hogy a szép várost alaposan megnézi és két fiával el is indult.

És ekkor az történt, hogy valósággal belebotlott egy régiségüzlet gyönyörűen berendezett, csábítóan gazdag kirakatába, — benne dédanyáink bútorai, Hubay tulajdon „Biedermeier Suite“-je, székekben, szekrényekben, asztalkákban, vázákban, szövetekben.

Azonmód bement a boltba, körülnézett és alkudozni, vásárolni kezdett. A remekművek ára alacsony volt; műtárgyak után nem volt kereslet akkor, mikor egy darab húsért, vagy egy kiló lisztért-óriási összegeket fizettek. Hubay elragadtatása minden egyes tárgy láttán fokozódott, szíve örömteli izgalomban dobogott és most is, mint annyiszor, megfélekedezett balvégzetéről, tragikumáról, elmúltakról, eljövendőről: azon melegében egész csomó műtárgyat vásárolt meg.

„Vatter“ — szólta Andor fia — „miért vásárolja össze ezeket?“

„Mért? ...“ — felelte lelkesen és szinte felháborodottan. — „Hát pesti otthonunkba!“

Arról, hogy otthona e pillanatban bolsevik területen van, hogy talán már rég elkommunizáltak, hogy esetleg soha többé viszont nem látja, arról teljesen megfélekedezett, sőt, az ilyen feltevést talán a lehetetlenségek közé sorozta.

Fia felismerte az örökifjú optimista gondolatmenetét, az örökifjút, ki az életet mint valami képeskönyvet lapozta végig, — Andor apja szemében felvillanni látta azt a lángot, melyről Szomory Dezső annak kapcsán emlékezett meg, hogy Hubay „zeneileg volt fiatal“: a hatvanéves ifjú, aki elemében volt, kezdetett megint mindent előlről, antikvitásokat vásárolt, mázsás szekrényeket, bútorokat, melyeket se magával nem vihetett, se hazájába el nem küldhetett. De ő újra megfürödhetett a Szépségben, mely megbabonázta, egészségessé, vidámmá, életerőssé tette s azt a megrendíthetetlen hitet élesztette benne, hogy minden rendbe fog jönni, hogy a régiségeik, melyeket szeretett, megtalálják majd az utat otthonába, akárhol legyen is ő maga.

Andor még egy utolsó kérdést kockáztatott:

„De hát, Vatter, nincs pénze... Miből fizeti ki mindezt?“

Hubay egy pillanattig fiára bámult. De ez a tekintet is fia kishitűségének, aggodalmaskodásának szólt; azután fönséges kézmozdulattal, királyi tekintettel, mintha Polykrates lenne, így válaszolt:

„Miből? ... Hát itt vannak a családi csipkék, itt van a hegedű, a Monticelli!“

S Andor most már fel sem tette az utolsó, legfontosabb kérdést: hogy hát akkor miből fognak Svájcban élni? Némán, rajongó szeretettel nézett apjára, akin a valóság, a realitás kényszere, kérlelhetetlensége nem tudott kifogni. És érezte, ahol ez a villámlószemű, gondördörfürtű, hatvanéves ifjú, ott a fiatalság, ott az élet! Amihez csak nyúlt, mindennel így volt... Az összevásárolt régiségeket becsomagoltatta, elraktározhatta és vidáman utazott családjával Zürichbe.

Néhány napot töltöttek ott, hogy a helybeli konzervatóriummal, mely Hubayt mesteri állással kínálta meg, tárgyalhasson. Studer Oszkár, svájci származású tanítványa, ki családjával éppen otthon időzött, kísérte el mindenfelé. Később Neuchatelbe kísérte Hubayékát, akiket apósa penziójában, a „Beau Séjour“-ban helyezt el.

Most azonban jelentkezni kezdtek Hubayban a szörnyűséges izgalmak és lelki megrázkódtatások következményei.

Fél évszázadon keresztül járta be Európát, rendszerint éjjel utazva, állott számtalan város hangversenydobogóján, hosszú programokat játszva végig, dirigált, tanított, szervezett, pöröket vitt, gyárat, birtokokat igazgatott, házakat rendezett be, fölépítette gyönyörű budai palotáját. Lelki nyugalmat, létének tulajdonképeni értelmét, azt a bizonyosságot, hogy nem élt hiába, az a tudat adta meg neki, hogy nagy műveket, operákat, szimfóniákat alkothatott. Ráadásul száz ember munkáját végezte soha nem lankadó tetterővel. Mindezt ő maga.

Túlsók volt a teher s most azután Neucha télben komoly rendellenességek kezdtek mutatkozni állapotában. A lelki gyötrelmek a testre vetették magukat, mely elgyengült úgy, hogy orvosi segítségre szorult. Elhatározták, hogy a Boden-tó mellé mennek, Mammern-be, Ullmann doktor hidegvízgyógyintézetébe. De Studerók arra kérték őket, hogy ezüstlakodalmukat még náluk, Neuchatelben üljék meg.

S a szomorúan szép nap a számkivetésben virradt rájuk.

Erről Tibor így ír:

„Július 6. Mennyi emlék fűződik e naphoz! Mennyi szép szaltnai emlék! S most szüleink 25. házassági évfordulóját idegenben töltjük, — Szalطنا pedig *vörös ködtengerben* úszik.

Reggel szüleink ablaka előtt elénekeltük a Himnusz, az ösz-Studer unokákkal: még Studer Fritzék is átjöttek Carmennel és Sigfriddel. Szép nemzeti imánkat Andorral — erre az alkalomra — már régen betanítottuk nekik. Nem tudom, hogyan énekeltünk, de azt tudom, hogy mi négyen, Hubayak jobban meghatódunk, mintha az angyalok kara, Beethoven vezényletével a Kilencedik örömhimnuszát énekelte volna.

Azután anyám átadta apámnak a „meglepetést“. Titkos eljegyzésükkor u. i., 1891-ben, anyám aranykarperecét a rajta lógó szívvel apámnak adta s azt ezóta óraláncként állandóan viseli és jegigyűrűjét is ráakasztotta. Anyám most az aranyláncot ezüstbe foglaltatta, ezüst karikagyűrűt és szívet akasztatott reá ezzel a bevesséssel: „Hűségesen mindhalálig ...“

Délben ünnepi lakoma. Andor fanyarul élces menükáryákat pingált, mindenkinek külön-külön. Anyámén Szaltnát festette le: „Mit nekem ti zordon Kárpátoknak ...“ felírással; apámén „Útban az ezüstlakodalom felé...“ címmel tragikomikus menekülésünket. A „Bcau Séjour“ szintén kitett magáért. Ezúttal nemcsak „séjour“-ban, hanem étrendben is. Az elmaradhatatlan, (de ehetetlen) „Hafergütze“ helyett valódi bouillont, utána lazacot és mit tudom mi mindent kaptunk. Häussler papa“ (a penzió tulajdonosa, Studer apósa, egyben lelkipásztor) „elszavalta ez alkalomra költött hosszú versét.

Napközben szüleinkkel, ragyogó napsütésben, nagy sétát tettünk és megbeszéltük, hogy nagy szerencsénk volt ezzel a rendkívül kedves, de rendkívül primitív penzióval. Majdnem otthon éreztük magunkat ebben a baráti körben és *majdnem* elfelejtkeztünk számkivettségünkről. Vájjon milyen lesz Mammern? És hová sodor még sorsunk? ...“

Mammern-be érkezve a szanatórium orvosa konzultációja alatt fölöltötte a szívspecialista arckifejezését. A hosszú szünettől, melyet az orvos higgadt megfontoltsággal azért tartott, hogy szavakat keressen rendkívüli

mondanivalójához, Hubay szíve rendetlenül kezdett verni. A látnók végre sötéten így nyilatkozott:

„Udvari tanácsos úr, az ön szíve nyomorúságos állapotban van... Valóságos csoda ez és érthetetlen, hiszen ezzel a szívvel már rég halottnak kellene lennie.“

Hubay erre megkönnyebbülten és boldogan nevetett fel. Most már biztosra vette, hogy magas kort fog élni. Ha egy ilyen nyomorúságos szívvel az első hatvan esztendő pompásan úszta meg, akkor nincs baj.

S az elképedt Aesculápnak elmondotta Goldmark históriáját, akinek orvosi szerint fiatal korában kellett volna meghalnia és minden baj és zökkenő nélkül nyolcvanöt évet élt.

A kezelés jót tett Hubaynak, a gyengeségi tünetek elmúltak. Csak egyetlen egyszer állott be rosszabbodás. Forel doktornak, a híres orvosnak egy cikke jelent meg, mely a magyarországi kommunizmussal foglalkozott s ennek az államformának dicsérettel adózott. Ez a tanulmány végkép kihozta sodrából Hubay t és most már politikára vetette magát. Feleletül cikket írt a „Neue Zürcher Zeitungba“:

„Hogy fest a diktatúra Magyarországon“

„Forel tanár, a világhírű tudós a „Volksrecht“-ben egy budapesti barátjának levelét közölte, melyet a legnagyobb csodálkozással olvastam végiig. A szóbanforgó lap szerkesztője azt írja, hogy ez a levél rendkívül kedvező módon világítja meg a Szovjet-Magyarországon uralkodó viszonyokat és csodálatlan emlékezik meg a magyar elvtársak teljesítményeiről. Én, a magyar ember, aki ezeket a fölmagasztalt viszonyokat jól ismerem, — hiszen a fordulat előtt és után is Budapesten éltem, — bátor vagyok a jelenlegi magyar viszonyok e szépen kiszínezett leírására néhány megjegyzést tenni.

Azon kezdem, hogy miután az Entente Magyarországot földarabolta, nem is lehet tulajdonképeni Magyarországról beszélni. A románok a Tiszáig hatoltak előre, a szerbek megszállták a Bánságot, Szabadka és Pécs városát, a csehek bekebelezték egész Felsőmagyarországot a Duna-vonallal majd-

nem Budapestig, Pozsonnyal, Komárom, Érsekújvár, Párkány-Nánával. Újabban Német-Ausztria a nyugati megyékre formál jogot és úgylátszik a bőkezű Entente hajlandó ezeket a megyéket is felosztani, így egy egész kicsi Magyarország marad meg Budapesttel és a fővárost környező 5—6 megyével. A magyar királyságnak, Horvátország nélkül 19 millió lakosa volt, tizenkét millió magyarral. A megcsönkített Magyarországnak alig maradt hat millió lakosa.

A háború előtt viruló, gazdag ország e kis töredékében is, a bolsevikiek csak úgy tudtak Kun Béla vezetésével berendezkedni, hogy a gyenge és tehetéstelen Károlyi gróf a hatalmat kezükbe játszotta át; de így is csak a terror legszélsőbb eszközeinek alkalmazásával képes a Kun Béla-féle uralom magát fenntartani.

Kun a maga és körülbelül 30—40 szovjettársa számára a Dunaparton levő luxusszállodát, a Hungáriát foglalta le. Itt azután élnek világukat. A legfinomabb cigarettákat szívják, az alkoholtilalom ellenére pezsgőt, bort, sört, drága likőröket isznak. Este a szovjet-hölgyek is megjelennek ott, elegáns divatruhákban. A szovjetházba annak, aki nem tartozik a kormányhoz, természetesen lehetetlen bejutnia. A házat jól őrzik, gépfegyverek, ágyúk állnak előtte. A vörösörök kézigránátokkal vannak felszerelve.

Budapest többi része pedig hihetetlen módon éheznek. Káposztán és fekete lisztből készült főtt-tésztán él az a lakosság, melynek azelőtt bőségesen meg volt mindene. Nyomatékosan ki kell emelnem, hogy a munkásság éppúgy éheznek. A hamis fehérpénzt, melyet a szovjet nyomatott, halálbüntetés terhe alatt el kell fogadni. De miután mindenki tudja, hogy ez a pénz értéktelen, egy tyúkért ezer koronát is fizetnek, csak megkapják.

Az üzletek majd mind zárva vannak, részben, mert kommunizálták őket, másrészt meg, mert nincs eladni való áru. Az üzemek is kommunizálva vannak. Hogy milyen sikerrel, az kiviláglik pl. a

villamos vasutak mérlegéből. Ez a vállalat eddig nagy nyereséggel dolgozott, most, bár a viteldíjakat több mint 100%-kal emelték fel, az első hónapok deficitje túlhaladta a három millió koronát. A ráfizetéseket egyelőre könnyű szerrel fedezik, mert az összes bankokat, minden értékükkel együtt lefoglalták. Az osztrák-magyar bank budapesti fiókja, melyben kb. egy milliárdnyi pénz és arany feküdt, szintén a szovjet urak birtokában van, akik minden ellenőrzés nélkül rendelkeznek vele ...

És milyen most ez az egykor szép és tiszta város? Ragad a piszoktól, semmit sem tisztítanak, semmit sem javítanak, minden tönkremegy. A lakosság is eldurvult, illemt nem ismernek, az udvariaságnak vége.

Háború előtt Budapestnek egymillió lakosa volt, most kétszer annyi, mert a csöcselék elárasztotta. Legtöbbnyire munkakerülő fiatalemberek ezek, Oroszországból és a balkán államokból hozta őket ide az a kilátás, hogy kedvükre rabolhatnak. A szovjetkormány fölfegyverezte, jól fizeti és eltartja őket. ők a szovjet urainak legerősebb támaszai.

Művészet és tudomány tönkremegy. Nemcsak a tudósok, művészek, tanárok, orvosok, ügyvédek, bírák, — (kiknek utódait a csöcselékből nevezték ki). — de az összes intelligencia is kimondhatatlanul nyögi ezeket a viszonyokat. Tessék megkérdezni őket. Nincs közöttük egy se, aki ezeket a szörnyűséges viszonyokat állandósítani akarná. De kérdjék meg a munkásságot is! A munkásság maga is többször megkísérelte, hogy ezt a rettenetes igát lerázza nyakáról, — de fegyverrel verték le őket, éppúgy, mint a polgárság megmozdulásait is. E tömegmészárlások alkalmával különösen az úgynevezett „Lenin-fiúk“ tüntették ki magukat, — ezek 17—18 éves idegen nemzetiségű legények, nagyobb-részüik börtöntöltelék. Nekik minden meg van engedve s élnek is sűrűn jogaikkal.

A népesség túlnyomó része el van keseredve, mert érzi, hogy katasztrófák felé sodródik. Minden reménységük Szegedben összpontosul, ahol az ellen-

kormány székel, élén Horthy Miklóssal, aki a hadsereg megmaradt részének fővezére. Ez a kormány azonban egyelőre semmit sem tehet, mert az ország többi részétől teljesen el van zárva.

A polgárság élete pedig ezalatt — pokol! Elvették vagyónát s amii még rosszabb, otthonát is. lakását. Kilakoltatták, külvárosi piszkos házakba helyezték el s lakásukat vörös (katonák és csöcselék bitorolja. Csak azok maradhattak meg otthonukban, akik hajlandók voltak azt mindenféle züllött néppel megosztani. A polgárságnak nemcsak lakását, vagyónát vették el, de mindenét, ami az élethez tartozik: ruhát, bútort, ezüstneműt, ékszert, képet, szőnyeget, könyvet, zongorát! A budapesti palotákat, — a királyi várral együtt, — kirabolták, beszenyenezték, kaszányákká alakították. A műgyűjteményeket elszállították, senki se tudja, hova. Betolakodnak mindenüvé s ha igazoló iratot kémeik tőlük, kirántják revolverüket s a válasz: „Ez a mi igazolványunk“ ...

A nemzet legjobb fiai, dolgos, hasznos, tehetséges emberek, — mint túsok — börtönökben szenvednek. Közülük minden nap meggyilkolnak néhányat, s napirenden vannak a politikai foglyok kegyetlen megkínzásai.

Az újságok persze nem írnak minderről. Sajtó nincs is. Három-négy szovjet lap jelenik meg, sugalmazott, a szovjet irodában gyártott cikkekkkel. Ez a bolsevisták sajtószabadsága! Az emberek kétségbeesve, elkeseredetten, ezerszámra pusztulnak el, — rengeteg az öngyilkosság.

Ez a budapesti szovjet-világ igazi képe. Ez az a csend és rend, mely ott és a vidéken uralkodik. A népesség megváltásáért eped. Az Entente azonban nem segít, mert a tönkretett Magyarországot könnyebb feldarabolni. Kun Béla, Szamuely és Vágó urak elintézik ezt az Entente számára. Kun Béla ravasz, alattomos ember, aki nyíltan azzal dicsekszik, hogy mint a munkásbiztosító pénztárosa, — sikkasztott. Méltó barátai Szamuely és Vágó, kiket a nép vérebeknek nevez.

Az az állítás, hogy a termelő munka megindult — hazugság! Az összes üzemek állnak. Nincs szén, nincs nyersanyag. A munkások nem is akarnak dolgozni. — Minek is, hamis pénzt kapnak bőven, munka nélkül is.

Mindössze néhány vonat közlekedik a kis országban, az is csak háromszor hetenkint. Negyven-ötven kilométeres utat 18—20 óra alatt lehet csak megtenni, külön engedéllyel, szörnyű szenvedések között. A vonatok mégis zsúfoltak, a vagonok tetején, az ütközőkön is ülnek.

Magyarország lakossága nagyrészt földművelésből él. A szovjetkormánynak idáig nem volt bátorsága ahhoz, hogy a kisbirtokot ikommunizálja. A parasztok gyűlölik a szovjetet s csak annyit termelnek, amennyi életfenntartásukhoz kell, — mert a gyűlölt vörösöknek semmit sem akarnak adni.

Hát csak szavaztassák le Magyarország népét. — beleértve a munkásságot is. Elenyésző kisebbség szavazna csak a jelenlegi uralom mellett. S ez a minoritás is olyanokból állna, mely börtönbe, vagy a bolondokházába való.

E sorok írója mindig a szociális eszmék híve volt és ma is az. Haladni kell, ezzel tisztában van és semmiesetre sem támogatna semmilyen reakciót. De a szovjetkormány minden szabad gondolat ellenese és egy óriási többségre akarja keresztülvihetetlen eszméit ráerőszakolni.

Arra hivatottak ezek az urak, hogy egy államformát, melyet egy évezred teremtett meg, mely az emberi alaptermészetből fejlődött, egyik napról a másikra felborítsanak?

Hiszen a szociális irányzat legradikálisabb szövivőinek is be kell látniok, hogy a Szovjetállam az emberiség szerencsétlensége. Ha egy abszolutisztikus állam népét szolgátságban tartotta, eszközei, — legalább látszólag szentesítve, — törvényes forrásból fakadtak.

A szovjetkormányok azonban, melyek legtöbbszörre félművelt zsarnoki hajlamú kalandorokból verődnek össze, éretlen eszméiket és nézeteiket,

melyeket a rosszul értelmezett Marxista elméletekből alkottak maguknak, akarják ráerőltetni az egész emberiségre.

Hogy ezek az emberek mily kevésre becsülik a legmagasabb erkölcs értékeit is, kiviláglik Kun Béla szavaiból: „Hazudni is lehet, ha ezzel elérjük céljainkat“ ... Máskor meg ezt mondta: „Nem ismeretek se morált, se immoralitást“.

Forel tanár urat, mint a tudomány világító fátylóját, nagyra becsülöm. Éppen ezért szerfölköt sajnálnám, ha egyoldalú információk alapján, beenyugodnék abba, hogy egy semmiképen sem humánus, rosszindulatú ügyben nagy nevével visszaéljenek. Forduljon tekintetével ő maga Magyarország felé és akkor hamarosan meg fog győződhetni róla, hogy ott a legnyomorúságosabb, a legembertelenebb viszonyok uralkodnak. Hamarosan meg fogja tudni, hogy a magyar viszonyok legsötétebb színekben való ismertetése se közelíti meg a valódi tényállást. Ez állításom bizonyosságául felhozom azt a körülményt is, hogy amikor az államvezetés bolsevista kezébe került, a magyar szocializmus legkiválóbb férfiai azonnal félreállottak és máig se kérnek részt a ina politikájából.

Végül még csak egyet jegyeznek meg, de nagyon nyomatékosan: azt ajánlom azoknak a boldog országoknak, melyeket a bolsevizmus idáig megkímélt, — ne játsszanak a tűzzel. Ne idézzenek fel olyan szellemeket, melyeket azután megfékezni nem tudnak!

Nézzék meg közlelől azokat az országokat, melyek ebbe a betegségbe belepusztulnak, — irtózáttal fognak a bolsevista eszméktől egyszer s mindenkorra elfordulni!“

Mammeraben végül bekövetkezett, amitől a család többi tagja már rég tartott: elfogyott a pénz.

Svájcot elárasztotta a sok orosz és magyar emigráns. Ezek rengeteg értéktárgyat hoztak magukkal, hogy itt elkótyavetyéljék; senki sem vásárolt, mindenki eladott. — Hubay tehát rövid üzleti útra indult és aggodalmaskodó családjának csinos összeget hozott haza. Eladta a csipkéket, a hegedűt, a Monticellit és olyan árakat ért el, hogy a legtapasztaltabb kereskedő is megirigyelhette volna érte.

Mammern-i tartózkodása vége felé Hubay, kedveskedésből, kis hangversenyt adott a szanatórium vendégeinek. Tibor jegyzeteiben megemlékezik erről, majd ezt írja:

„Nem kell mondanom, hogy mindenki mindenütt nagyot köszön nekünk előre, mindenki örül, ha szívességet tehet nekünk. Úgy bánnak velünk, mint inkognitóban utazó uralkodó családdal. De jó, ha az embernek Hubay Jenő az atyjai“

Rubinstein Erna bukkant föl itt egy napon, azután más tanítványok is s mesterüket mindenüvé elkísérték. Hubay Svájcban is egész nap dolgozott és csak nagy-néha pihent délutánonként, — kirándult, csónakázott. Sőt, „rossz szívével“ egyszer a „Jungfrau“-t is megmásztatta s a csúcsán pompás hangulatban itta a jó svájci vörösbort és élvezte a kilátást.

A világháború javában dúlt még, amikor a „Pestői Lloyd“-ban megjelent Romáin Rolland békehimnusza az: „Ara pacis“. Főséges erejű ritmikus prózában írott költemény volt ez.

Amint Hubay Jenő megismerte, mindjárt az a gondolata támadt, hogy megzenésíti. Svájcban fogott hozzá a munkához: „Ara pecis, béke-szimfónia, drámai szopránra, baritonra, karra és nagy zenekarra.“

1936-ban fejezte be.

Ez volt az utolsó műve.

Korgó, lázadozó gyomorral, szívbeli odaadó hűséggel, a nőstényoroszlán energiájával, a kígyó ravaszsa-

gával védte meg ezalatt Hubay titkárnöje, Stessel Irma a budai palotát a vörösök támadásai ellen.

Erre még férfi is aligha lett volna képes. A palota ritka ingyencfalat volt a vadászok számára, akik mőtárgyakra, képekre, pénzre, ékszerekre cserkészték. Mert a fehér papírdarabokat, melyeknek csak egyik oldalukon volt nyomás s melyeket bankjegyeknek keresztelték el halálos fenyegetésekkel ráerőszakolhatták a megrémült polgárra, de a külföldre, mint fizetési eszközt már nem.

Stessel kisasszony hétfőn bűzös káposztát, kedden ugyanilyen darát, szerdán pedig vígan csírázó dohos burgonyát ebédelt. S így jóllakva, vállait telerakta nagy, értékes gobelinekkel, a hollandi Van Eyck-kel, Breughel-ekkel, Munkácsyakkal, Lucas Cranach-hal, antik ezüsttel, perzsa szőnyegekkel, bronzokkal, serlegekkel, hogy a vandálok elől eldugdossa.

Sikerült neki!

Ez a két szó egy hősi regény vázлата, melynek középpontjában ez az asszony állott, aki hónapokon át koplalt, életét kockára tette, — gazdája hűséges szolgálója, — Calderon és Grillparzer nyomán.

Könnyelmű elhatározottsága végre szemet is szúrt egy vörös terroristának; revolvért fogott rá: „Ha azonnal ki nem ad mindent, — lelövöm!“... „Mondja már“, — felelte a kisasszony — „egy nővel kevesebb lesz a földön, annyi baj legyen!“... A hóhérlegénynek nyitva maradt a szája... Milyen szilárdan áll a hűség a lábán.

Stessel Irma kisasszony, a titkárnö, jól fejlett, izmos természetével, de még jobban fejlett becsületességével, Hubay Jenő és családja iránti ragaszkodásában nem kívánt a maga számára semmit, nem volt mit rejtegetnie, féltetnie, mert nem volt semmije, — csak a hűsége. A pribék ezt megsejthette, a terroristában is lehet részvét és sokszor kényszeredetten, szíve ellenére játssza a terrorista szerepét, — terror alatt. Nem lőtte agyon a kisasszonyt, aki mindent megmentett!

Hubayt Svájcban elhalmozták ajánlatokkal, Zürichben, Bécsben mesteriskola vezetését vállalhatta volna; de mielőtt elhatározta magát, olyasvalami történt, ami

Hubay-Cebrian Tibor.

Hubay-Cebrian Andor.

életének más fordulatot adott: augusztusban Magyarországon megbukott a szovjet-diktatúra.

A Maanmerni szanatórium ebédlőjében Hubay családjával asztalnál ült s várta a leves után következő fogást.

Egy pincér telefonhoz hívja. Róza és a két fiú egymásra néz: mi lehet ez?... És Hubay már ott is áll előttük, halotthalványan csak ennyit mond: „Studer telefonált, — Kun Béla megbukott, vége a bolsevista rémuralomnak!“

A család felugrik, otthagyja az ételt, lakosztályába rohan, — a teremben lévők utánuk bámulnak... S bent a szobában örömmámorban borulnak egymás nyakába és ölelik egymást hosszan, — hosszan!

A szörnyű lidércnyomás szertefoszlott! ... A kíséret a semmibe vészett, — Magyarország él, — megint él!

A megalakult nemzeti kormány Hubayt hazahívja. Ott voltak a csábító zürichi és bécsi ajánlatok, azzal akarták Bécsben tartani, hogy működését megoszthatja Bécs és Budapest között.

De ő fiaival azonnal útnak indult, — haza. Felesége nehéz szívvel vonult vissza a kis Neuchatel-i penzióba. Budapestet román csapatok szállták meg, hadd maradjon addig ott, míg otthon a rend teljesein helyreáll. Rózának sok szenvedést okozott a válás:

„Tudjátok, mi csalt ma könnyeket szemembe? A mezőn emberek dolgoztak, szedték ki a rengeteg gyönyörű krumplit, ott álltak sorban: egész utam mentén egyik tábla a másik után. Ahol nem burgonyát szedtek, ott a fákról a tengernyi gyümölcsöt. Mindent zsákokba raktak és vitték haza, kiki a magáét... S egyszerre előttem állt az Andor-major, mögötte nagy krumpli-táblánk, megütötte orromat az őszi föld szaga... szívembe nyíltait a föld, a rög, az otthon szeretete, az „enyém“ olt-hatatlan, örök charme-ja! S idegen földön, német és francia ajkú emberek között elveszetten, elszakadva ott-hontól döcögök egyedül... Milyen az élet!“

Ékszereinek egy részét el kell adnia, az aranyhoz, drágaköhhöz nem ragaszkodik, de az emlékeken csüng:

„Ma reggeli után elmentem ékszereimmel Pfaffhoz, már azokkal, melyektől jelenleg megválok. Átvette őket és azt reményli, hogy jól el tudja adni. Gyöngyeimet persze most már letette, a félholdat is. Na, de sebay, valahogy csak elkelnek. Megint egy darab múlt tűnik el ezekkel a dolgokkal életemből, — mennyi maradt még? Lassan mindenkől ki fogok fogyni... Egy gyűrűért különösen fáj a szívem, a marquise-ért, amit Lászlóm születésnapjára kaptam s talán vissza is veszem... Hazajövet levél várt Szalatnáról. Ott is régi, kedves, megszokott holmim elűnt, — nincs. A sok-sok, mama és Gizi néni által horgolt takaró, anyám kelengyéjének fehérneműje, amit gyermekkorom óta láttam — minden, minden, ami volt, nincs többé! De nemcsak ez! — hanem gazdasági gépek, lovak, kocsik, — Szalatna egész gazdasági instrukciója és állatállománya sincs többé! Tökéletesen kirabolva és tönkretéve áll ott szeretett Szalatnám! A „vörösök“ itt is egész munkát végeztek. — Keserves, fájó dolgok! Én az újat nem szeretem, csak ruhában vágyom újra; de mindazt, ami körülöttem volt, azt fájdalmas nélkülözni... Délután a városba sétáltam. Kibújtak az Alpok s nem győztem nézni a háborított óriásokat: nyugalmat ad ez a látvány és megvigasztalja az embert! S mikor visszajöttem, Elli hozta három levelezőlapjukat! Soraikból látom, hogy hazafelé áll szekereim rúdja... Nem merek még haza gondolni. Sok hónapon keresztül kitöröltem fejemből, szívemből, lelkemből mindazt, amit elhagytam. Pontot tettem mögé, leszámoltam vele. Nem tudok félig csinálni valamit. Nem bírtam volna itt élni és hazagondolni; most sem merek még. De majd ha tudni fogom, hogy hazamegyek, haza, négy falam közé, s poharaim, képeink megint előkerülnek — görcsösen lefogott érzéseimet neki ereszttem annak, amit elveszettnek gondoltam!... Roppant szerencsés gondolat, hogy Bécsbe is bele akar kapcsolódní, így megteszi kötelességét és többet segít hazájának, mintha csak Budapesten lenne. Négy hét Pestet és két hét Bécset proponálok, hogy a súlypont mégis Budapest legyen.“

Farkasházy Zsigmond, legjobb barátjuk, a család bizalmasa, meglátogatta Svájcban, a magyarországi

szörnyű viszonyokról beszélt neki, azután Bernbe rándul vele, hol a „Bellevue“ szállodában vacsorára hívja meg, — a „felejtés vacsorájára“.

„Zsiga később lejött szmokingban és besétáltunk a terembe. Megelőző nap kimerítette rettenetes híreit és most csak egészen gavallér volt, aki egy kedves vendéget mulattat. A luxus nem chiméra! Szép, és mondhatom, végtelenül élveztem! A terem remek, a legtöbb úr szmokingban, — a levegő tele azzal az előkelő csenddel, seholl léptek nem hallatszanak, egyetlen hangos szó sem zavar. Szembe velünk egy zöld zakkós, puhagalléros fiatalember, feleségén egy sor remek gyöngy, kivágott fekete ruha, — az elcsapott kis király öccse Max! Igen távolról hangzik valami zene s zöld, nyúlánklábú poharainkban aranyos fénnel csillámlik a rajnai bor. A menü finomsága legelsőrangú. — Felejteni akarok! Felejteni, hogy egyedül vagyok, távol maguktól, kifosztva mindenből, ami illúzió, kifosztva vagyunkból, hazátlanul, idegenben!... A fény, a meleg, a múlt napok képét eltörölte, fáradt, sebzett lelkemet elaltatja. Kicsit resteltem „polgári“, kopottas ruhámat, de a hiúság sohasem bántott. Azután a szalonban még „Grand marnier“-t is kapjam s hozzánk szegődött Andrásy Géza; csendesen beszélgettünk ... Másnap végre megint egy lap Andortól! Tehát haza, Isten nevében! Jenőm, nekem minden jó, csak maga legyen boldog, megelégedett. Én beleélem mindenbe magam, ha maguk boldogok és megelégedettek. Egyet azonban reménylek: hogy lakásunkat nem osztjuk meg a román generálissal és inasával — ezt már igazán nem óhajtom!“

A román generálissal kapcsolatban, — aki voltaképpen ezredes volt, — lovagias história játszódott le a Hubay-házban. Hubayné ezúttal tévedett, hiszen a távolból ítélt és az általánosítás hibájába esett.

Megjelent ugyanis két magyar szálláscsináló kíséretében egy román tiszt a Hubay-palotában és ezredbrigadéros a számára három, inasa számára egy szobát rekvirált. Stessel kisasszony felháborodása nem ismert határt. A palotát azonban nem vehette vállára, mint

a dísz tárgyakat és nem cipelhette magával olyan tájakra, ahol nincsenek román tiszttek. De ha már a házat el nem viheti, jól itt ne érezze magát a román. Három szoba? És egy a kutyamosónak? — Jó, — meglesz, de a román nem köszöni meg, a szobák olyan üresek lesznek, mint a pusztaság.

Az ezredes, magas, szép férfi beköltözött. Az első napokban, főképp éjszakákon a palotát valami hírhedt mulatóhellyel tévesztette össze és úgy is élt ott.

Stessel kisasszony ezt látva, taktikát változtatott: nagy ravaszul az ezredesben szunnyadó kultúrigényeket kezdett ébresztgetni és Casanovát végigvezette a ház pompás termein. Úgy intézte a dolgot, hogy utoljára abba a szobába érkezzenek, melyben festőállványon a román királyné arcképe állott, alatta ő Felsége saját kézírású, Hubaynak ajánlott verse: „A hegedű“.

Az ezredes jött, látott és — le volt győzve. Jámborrrá, szeliddé lett egyszerre, nem rekvirált el semmit, nem zsákmányolt s mindent ott hagyott helyén. Az igazság kedvéért csak annyit kell feljegyezni, hogy a román szórakozott volt. Elutazásakor, — hogy-hogy nem, — a szobájában volt telefont emlékül magával vitte.

S azután, gobelin-ek, képek, ezüstmű, szőnyegek, kelyhek előkerültek rejtekhelyükből és megszokott helyükön helyezkedtek el. Hubay kezét dörzsölve járta végig csorbítatlanul megmaradt otthonát, — semmi sem hiányzott.

Stessel Irma úgy követte nyomon, mint egy diadalmas hadvezér, — előntő csatát nyert!

A szemle véget ért, a kiállított drágaságok hiánytalanul megvoltak. Hubay azonban szigorúan vizsgál végig még egyszer mindent s útjában a negyedik emeletre érkezik, Andor fiának Dunára néző műtermébe. És most szigorúan szól rá Stessel kisasszonyra:

„Kisasszony, hova lett a kis pléh-lámpa fiam pianinójáról?“

Stessel kisasszony meghökken, dadog:

„A zongoralámpa ... nem tudom ... biztosan elrekvirálták.“

Mire Hubay Jenő, olyan hangon, mint egy haragvó Isten:

„Kisasszony! Kisasszony! . . . Még azt a kis pléh-lámpát sem tudta megmenteni?! Kisasszony!“

A lámpa megkerült és vele előkerült még sok minden: az élet, a jövő és a jobb napokba vetett reménység.

1919 novemberében Hubayt a Zeneakadémia igazgatójává nevezték ki és nagy ünnepélyességgel iktatták be hivatalába.

S elkezdhetett megint dolgozni, tevékenykedni, törmelékből, romokból mindent újra fölépíteni. Megint elemében volt, — boldogan, egy fiatalember energiájával látott munkához.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Új élet

„Budapest, 1919. szeptember 28.

Tehát itthon, ismét itthon! Minden olyan, amiigen volt és mégis minden más. Itt folyik a lomha, sárga Duna teljes nagyszerűségében ... Itt van a házunk, amelyet 12 golyó ért. Itt van a mi kedves otthonunk ... Szép hálószobámban írom e sorokat. De mégis milyen nagy változás!...“

A változás óriási volt, Budapesten úgy, mint Európában.

Mikor Hubay másodszor jött vissza hazájába, hogy szolgálatába álljon, amikor ta szép Svájcot, mint azelőtt Brüsszelt, otthagya, .hogy folytassa, amit 33 évvel előbb megkezdett, látta, hogy minden téren harc folyik. A fiatalok minden téren harcba szálltak az öregekkel. A drámaírók, költők, regényírók megfűjták a kürtöt: Apáink, — ez volt a jelszó — voltak okai annak, hogy kitört a háború és tizenegymillió ember pusztult el, tegyük ártalmatlanná az öregeket, vesszenek apáink, legjobb agyonverni őket! Németországból, Berlinből jött a jelszó.

A politikai diletánsok hebehurgya módon szabdalták szét Európát s diktátumaikat békeszerződésnek nevezték, megvetették ágyát az eljövendő új háborúnak és az utópisztikus követelmények káoszának. Túlfűtött, izzó agyak, melyeket a bolsevizmus fűtött, fantasztikus, világmentő ötleteket eszeltek ki. Jött a szellemi és anyagi átrétegződés évtizede; válságot válság követett, szerencselovagok, konkvisztádorok bukkantak, emelkedtek föl, hogy azután a semmibe merüljenek alá.

A távol keleten tűz van, magasra csapnak a lángok. Japán négyszáz millió kínaira szerelné rákényszeríteni akarátát. Délamerikában forradalom forradalmat követ, Írországbán, Spanyolországban, Portugáliában, Afrikában megmozdul a vulkanikus talaj: az emberiség új életformák után kutat mindenfelé.

Briand és Stresemann igazi békét akarnak, de olyan közgyűlésbe ütköznek, mely minden megmozdulást elfojt, minden jó szándékot csírájában öl meg.

Napnyugati államok alkonya!

De a bealkonyodás előtt az individualitás mégegy-szer sarkára áll, érvényesülni akar.

És jönnek az „Aktivisták“, „Dadaisták“, — az „isták“ és „izmusok“ egymást verik agyon, — véráldozat nélkül, mert egy csöpp vér sem folyik ennek a fiatal-ságnak ereiben mely a festészetben megtagadja a színt, a vonalat, a kompozíciót, a zenében a melódiát és harmóniát, költészetben és filozófiában a lelki mélységet, az értelmet. Ez az ifjúság mindenáron meg akarja valósítani nihilisztikus programját, át akarja venni a vezényletet az öregek, az érzelmeszedettek fölött. Rotorok módjára keringenek az agyak, forognak a Semmi körül, melyet Mindenné akarnak avatni. A kifeszített vásznat megvadult piktorok keze mázolja be, minden régi fogalmat, szépséget sutba dobnak, de kubizmus, futurizmus hiába erőlködik, hogy a józan észnek megadja a kegyelemdőfést és egy Michel-Angelo monumentális alkotásait megdöntse.

A színpadokon, csigalépcsőkön, létrákon, fantasztikus cölöpépítményeken ágál a histrio, a megkergült színházi rendező ilyen alkotmányokon játszatja el Hamletet s modern tisztí ruhába, vagy frakkba öltözteti a szerencsétlen dán királyfit.

A hóbort apoteózisa, az idők parancsoló divatja, a dadaizmus kitombolja magát: „Nem azzal a céllal festünk, hogy létező dolgokat ábrázoljunk, s ha írunk, nem törődünk vele, hogy van-e szavainknak értelme. A dadaista minden művészi irányt képviselhet, mert egyikhez sem tartozik“. Ez a „fő-fő dada“ bölcsesége.

Az öregek nem tartanak a dadaistákkal, a fiatalok azonban belevetik magukat a féktelen fantasztiku-

mokba. Még mindég az öregeké a vagyon, ők ülnek a húsosfazék mellett, ennek véget vetünk. „Apák és fiúk“ — milyen jámborul hangzik ez a Turgenyew korába illő regénycím. Az 1920-ik esztendő fiának ítélete, melyet könnyedén mond ki, így hangzik: „Apagyilkosság“: a dadaizmusnak ez a ,másik oldala.

A zenében még ennél is gyorsabb a haladás, a fiatalok már „túltették“ magukat mindenen, — „tedd magad túl minden hangjegyen, vagy nem vagy komponista“. Reger Max zenei barokkján éppúgy túltették magukat, mint a Strauss Richárd alkotta modernen. Persze, Debussy zenei impresszionizmusára is ráborították a halotti leplet; festészetben még valahogy megtűrik ezt az irányt.

A zenei expresszionizmus kifejlesztője Schönberg Arnold, de a fiatalok már vele se állnak szóba, már ő is rég kivénült. Letárgyalták már Debussy követőjét, Ravel Maurice-t is, akiben pedig meg volt a bátorság, hogy izzó színekkel s a ritmika feloldásával hozakodjék elő, de végeredményben ő sem más, mint ravasz kis impresszionista.

Pedig hiába, az ifjak eszmeszüleménye, a „zenétlenség“ a patológia körébe tartozik. A zene lényege nem tűri meg, hogy kiirtsák belőle az összes alapvető elemek formáit, a hangnem-tudatot, az ütemet, a ritmust, a melodikus vonalat és azt, hogy harmonikus lelkiséget diszharmonikus idegművészettel pótolják benne.

A zene tébolyító hangzás nélküli hangorgiába süllyed és az alkotó képzeletet elsöpri a boszorkánytánc. Ami rút, ami közönséges, ott kísért mindenben s mindazt, amit idáig szépnek, finomnak tartottak, megsemmisítéssel fenyegeti. A radikális impresszionisták és expresszionisták arra törekszenek, hogy a zenét kivégezzék, a zenészek összeesküvése a zene ellen befejezett dolog és titkos paktum; ez a két irányzat már nemzetközileg szervezkedik a művészetek tönkretételére, zenében, költészetben, festészetben, szobrászatban.

A képzőművészetben ez az út a kontúr halálához vezet, a zenében a hang és ritmus kiszámítottan matematikai kombinációjához, szívnélküliséghez, szellemtelenséghez.

Míg azonban a futurizmus, kubizmus és expresszionizmus, meg a többi „izmus“ a költészetben az új „Sachlichkeit“ közbelépésével túlhaladottá lesz, (hiszen a festők már régen egész értelmesen festenek s ugyanígy költenek a költők, s Michel-Angelot, Rembrandtot, Shakespeare-t, Goethe-t rehabilitálták és modern számba mennek), — addig a zenében a káosz egyre nagyobbá, az anarchia, a handabanda, az apagyilkosság egyre általánosabbá és szentesítette lesz. Strauss Richárd egyszer szégyenkezve így szólt Hubayhoz: „Mit diesem Dreck habé ich begonnen.“ Strauss ezzel meg is szűnt zseninek számítani, — a zsenitlen titánoknak nincs többé, le van tárgyalva!

Nem volt olyan megrázkódtatás, melytől a háború után a magyar nemzet ment maradt volna. A politikai elvadulás, az állami pénzügyi csőd, az általános fölfordulás szakadékaiba zuhant az ország.

Hubayné, Tibor fiához:

„Budapest, 1919. XI. 14.

Drága jó fiam!

Éppen most lovagolt erre osztálytársuk, Zoli, katonái élén, — acélsisakos legények, — reggel meg lódobogásra ébredtem, sastollas huszárok! — Magyar fiúk! A magyar hadsereg egy töredéke! Nem képzeli mit éreztem! — Elmentek a románok, magyarok vannak itt!! Feldíszítettük balkonjainkat nemzeti színnel és örülünk!...

Vatter kinevezése megvan, bizony: a zeneakadémia falai közé bevonul a harc.“

„Budapest, november 17.

*Tegnap furcsa érzéssel ébredtem, — talán olyan-
nal mint amilyenel gyermekkoromban, dec. 24-én.
Még sötét volt — egyszerre hangos, erős lépésektől vissz-*

hangzott a járda — egyszerre, taktusban lépnek. . . Horthy katonái!! Mennek a Gellérthegy felé. Onnan indulnak a felvonulásra. — Messze távolból hallom a „Generalmarsch“-ot, valahol fújják a felvonuló huszárok. Az idő minden kritikán aluli. Szakad az eső s bőszülten fúj a szél — ellenségeink rendelték ezt így, egy felsőbb hatalomnál? Félkilenckor indulunk: Vatter, meg én. Baloldali bundazsebünkön trikolor, — üvölt a szél, hull az eső, de zúgnak a harangok, — Budapest összes harangjai. Mert elindultak Horthy katonái a Gellérthegy aljáról a parlamenti lépcsők felé, — rohanó tömeg törtet a parlament felé. Szerencsésen eljutunk helyünkre, a földm. min. erkélyére. Már tömve van. Zichy Margit maga mellett ad helyet. Felállt egy székre és maga mellé húz. Szemben velünk az országház lépcsőin bíbor szőnyeg, zöld sátor, nagy fehér kereszttel, — a sátorban oltár, az oltár előtt a hercegprimás. Körülötte a kormány. — Felhangzik a himnusz — majd dörgő, szünni nem akaró éljenzés, — fehér lovon jön Horthy — Leszáll, felhalad a lépcsőn, riadó „Éljen Horthy, éljen!“ kiáltások között. Kezdődik a mise s a felvonulás. Jön a gyalogság, a ludovikások, a karhatalom, végül a Generalmarsch mellett a huszárok... A magyar huszárok! Mindenütt kendők lobognak, százezren ordítják: „Éljen!“ Szól a katonazenekar, (egyházi zenét játszik) majd az opera énekkara, — folyik a mise, kilépnek soraiból a zászlóhordók, a lobogókkal. Fölhaladnak a lépcsőn, megállnak a primás előtt s fölhangzik a parancsszó: „Vigyázz, jobbra arc!“ Kezdek fújni sorba a Generalmarschot, játsszák a himnuszt. Pokoli zaj. A primás felemeli kezét, — áldást mond, — a zászlók lehajlanak. A közönség énekel, azt hiszi, álmodik. Isten áldd meg a magyart — meghallotta ezt a magyarok Istene?“

„November 22.

Drága fiam! Megvolt Vatter beiktatása. S minthogy minden fénynek megvan az árnyéka, úgy tegnap is árnyékképen éreztem, hogy maguk közül egyik sem volt mellettem! Vatter már reggel óta kissé izgatottan beszédeit ismételtette. Az ég éppoly bő áldást csepegtetett

az utcára, mint Horthy bevonulásakor. Szomorúan néztem, mert persze gyalogszerrel készültünk bevonulni a zenei főiskolába s én (ez is persze!) új ruháim legszebbikét: a fekete bársonyt akartam föl húzni. Dél felé elállt az eső. Felöltöttem parádémat s leültünk az ebédhez. Kicsit hallgatag társaság voltunk, még Gulden Luluka is hallgatott. Háromkor indultunk. Baj nélkül, sőt eső nélkül átértünk a tavaly oly keserves érzések közt elhagyott gyönyörű palota elé. Amint a Liszt Ferenc-térre értünk, egy sápadt nap sugarai bújtak ki a felhők közül s világitottak utunkra. „Lásza, kisüt magának a nap“ — mondom Vatternek. „Igen, nekem kisüt, ez még Horthynak sem sikerült.“ — feleli mosolyogva. A főkapu zárva, mert hisz csak néhány vendége lesz a főiskolának. Bemegyünk a Király-utcai kapun. Nagy nyüzsgés. Tanárok, növendékek rohannak izgatottan fel s alá. Tarnay élénk ugrál (ő nagyszerűen viselkedett!) Tri kolor gomblyukában, feltűzi Vatternek is. Felmegyünk az igazgatói előszobába, lekapkodják rólam a kabátot, sárcipőt, kezet szorítanak, üdvözlnek... Buttykay gyönyörű felesége, Szendy, Szabados, Moravcsik, szóval a mi szűkebb táborunk. Hegedűs Gyula sárga vadászruhában, sárga csizma a lábán. Michalovich, szóval mind-mind a megszokott kedves arcok. Majd jönnek a „disszidensek“ is: Keéri-Szántó Imre, valami nő, Mambrini, kinek Vatter ezt mondja: „Auch du mein Sohn Brutus?“ Kicsit zavarban vannak, hajlonganak. Azután megszólal Móra: „Méltóztassék a páholyba menni“ — felráncigálják az ajtókat, megyek Mórával, Buttykaynéval és Hegedűs Gyulával, ki sárga adjusztirungjában nem akar lemenni. Az orgona alatt a növendékek kara. A parterre jól félig tele. Legelői Lukachich összes rendjeleivel és leányaival. A páholy alatt egyszerre hatalmas alak lép a dobogóra: Pékár. Utána Michalovich és Vatter. — Feláll a közönség, zúgó taps, zúgó éljen percekig. Közben felvonul a tanári kar és leülnek. Elöl Pékár, Michalovich, Vatter, Wlassich, Nagy Árpád, mögöttük a tanárok. Kilép Kun Laci, főlemeli dirigáló botját, kopog, a közönség és a tanári kar feláll. „Hazádnak rendületlenül légy híve, ó magyar“ — hangzik fel. Lehajtom fejemet, könny szökik szemembe. — „Áldjon, vagy verjen sors

keze, itt élned, halnod kelt.“ — „Légy hűséges mindhalálilig és én néked az élet koronáját adom“, — a Szentírásnak e magasztos szavai reszketnek lelkemben. Vége. Felébredek. Leülök. Síri csendben feláll Pekár, rekedten, mert ágyból kelt fel, hogy jöhessen, r e m e k beszédet mond. Michalovichot elnökké, Vattert igazgatóvá nevezi ki. Michalovich nevére meleg taps. Vatter nevére tapsvihar. „Éljen, éljen!“ hangzik percekig mindenfelől. Pékár megáll, nem tud tovább beszélni. Végre folytathatja: megbélyegzi az elmúlt rezsim működését, de magyarosan, kíméletet nem ismerve! Pekár után Michalovich búcsúzott reszkető, mélyen megindult hangon tanári karától. Ezután Vatter állt föl beszélni. De ez nem olyan könnyen ment! Mert' amint felkelt, újból tapsvihari Hajlongott, köszönetett, míg végre szólhatott. Egyszerűen, szépen beszélt s jól ment. Beszélt még Móra a tanári kar s növendékek nevében. Ezután felálltunk, végighallgattuk a himnuszt s mentünk volna, de még annyira körülfogtak, hogy várnunk kellett. Azután szépen gyalog hazafelé jöttünk...“

Mikor Hubay Jenő hivatalát átvette, mindenekelőtt azt akarta megakadályozni, hogy Wagner egyik mondása szerint a hatalom tragédiája karöltve járjon az akarat tragédiájával: minden mentőmunkának az egészséges, józan akarat az előfeltétele.

A tömegek, az egyesek is szörnyen elszegényedtek, az állam nyakig el volt adósodva, jóvátételi tartozások, létért való küzdelem, külföldi kölcsönök, melyek gúzsba kötötték az országot, moratórium, a pénz olyan mérvű elértéktelenedése, hogy milliókban számoltak, a győztes pénzügyi ellenőrzése, területeink kétharmad részének elvesztése: mindezek láttán kétség fogott el mindenkít, feltámadhat-e valaha is ez a nemzet.

Az újjáépítés mindenekelőtt kulturális téren indult meg, hadd egészségesedjék meg a Lélek, térjen vissza a tradíció, ébredjen újra a Szellem.

Hubayné, Tibor fiához; november 24-én.

„... Ma ismét díszelőadásra mentünk, ezúttal a Nemzeti Színházba. Persze gyalog, mert villamosforgalom nincs. Szerencsére nem volt hideg és nem esett,

Ismét frakk, kivágott ruha, meghívott vendégek. Csak a 17. sorban kaptunk jegyét, amit a fiatal Wlassics anynyira restelt, hogy Tarnayt hozzánk küldte és a hetes páholyba vezetett. „Így lesznek az utolsókból elsők” — mondja Tarnay Lojzi, mire Wlassics feleli: „Aki ilyen utolsó, annak könnyű elsőnek lenni.” Mellettünk Herczeg ült s meleg örömmel kérdi: „Hát megjöttetek Rodostóból?” — Rajta is látszott az, amit múltkor az operai díszelőadáson kiáltott Apponyi Valternek: „Jenő, üdvözöllek! Az ember úgy megőrül mindenkinek, aki él.”

Magyarország kulturális újjászületésének egyik legvilágosabb fejű, nagyszabású szervezője Hubay Jenő volt.

Kristálytiszta gondolkodásmódjának nemes konzervativizmusával, szellemi világnézetének szilárdságával párosult az ő pedagógiai felfogása: minden fiatal tehetségnek utat nyitni, a moderneket támogatni, ha tehetség és művészi rátermettség mutatkozik bennük.

„Hubay ma a világ talán legelső zenepedagógusa, a magyar zene fanatikus előharcosa, olyan hatalmas művészegyéniség, akit okvetlenül vezérszerep illet meg; örökjogon várományosa volt a zenei főiskola igazgatói állásának. Magyarországnak ma minden igazi tehetségét koncentrálnia kell. Hubaytól féltik a modernizmust, Dohnányitól a tradíciót. Fölösleges ez az aggodalom: Hubay éppen olyan modern, mint amilyen konzervatív Dohnányi. Bartókot és a fiatalokat pedig ne féltjük, verekedjék ki maguknak a jövőt.”

Így írt a sajtó.

Mikor Hubay Jenő elfogadta igazgatói kinevezését, — darázsészekbe nyúlt. A fiatalok, — tulajdonképen nem is olyan fiatalok, — szembe fordultak vele, amíg a zavarosban halászhattak.

A szovjetkormány alatt tanúsított államellenes magatartásuk miatt több tanár ellen vizsgálatot rendelt el a közoktatásügyi miniszter, mely azzal végződött, hogy állásuktól felfüggesztették őket. A szigorú vizsgálat főképp a „fiatalok” ellen irányult.

Hogy intézetét az anarchiától megkímélje és a kulturális újjáépítést megkezdhesse, Hubay mindenekelőtt

a legnagyobb eréllyel foglalt állást: tanárai mellett. Maradéktalanul oldalukra szegődött és minisztere érdeklődésére ezt felelte:

„Csak jó és rossz zenészeket és pedagógusokat ismerek. A szóbanforgó tanárok kitűnő tanerők s nem akarom őket a főiskolán nélkülözni. Egy a fő, egy a fontos: a tanárok művészi nevelésben részesítették növendékeiket, — minden egyéb mellékes, jelentéktelen.“

S addig mesterkedett, míg mindazok számára, akik ellene fordultak, fölmentést eszközölt ki s visszahelyeztette őket állásaikba. Egy papírszeletre ezt jegyezte fel:

„Háború, — szovjet, — Dolmányi szereplése, — másodszer hívnak haza, — zeneikar nagyméretű emelése, — klikk ellenem, — összekoccanás, bosszú, személyes érdekek előnyomulása . . .“

Egy memorandum tervezetét jelentették ezek a szavak, melyet azonban se meg nem fogalmazott, se élőszóval elő nem adott, hanem ellenkezőleg, bajba került kollégáit megmentette. Nemes gondolkodásának, szellemi világnézetének első megnyilvánulása volt ez, mely azt sugallta neki, hogy a művész legyen mindenekelőtt művész s hogy az újjáépítésnek módja nem a gyűlölet, a bosszú s a pártokra szakadás, hanem ellenkezőleg a megbocsátás s az egy zászló alatt való egyesülés. A legfiatalabb tanárok egyike, túlzottan modern zeneesztéta, Molnár Antal szállt leghevesebben szembe az új igazgatóval. Hubay a minisztériumban mégis szót emelt mellette, az ellene folyamatba tett vizsgálatot kedvező mederbe terelte, csak azért, mert képességeit nagyra tartotta. A fiatal ember apja meghatóan hálálkodó sorokban mondott Hubaynak köszönetet nemességéért.

Megbocsátás és szeretet, — ez a két érzés vezette minden lépésében. Megbocsátott a félrevezetett fiataloknak, iparkodott helyes útra terelni őket, szerette, támogatta a tehetséges fiatalokat s közben az öregekről sem feledkezett meg.

Hubay tiszta munkát végez. A nagy cél érdekében megkísérli, hogy Dohnányit és követőit megnyerje az újjáépítés munkájához. Nem mint igazgató, hanem mint barát tárgyal vele, Bartókkal és a többivel s csak mikor

belátja, hogy ellenfelei, tiszta elbizakodottságból, a harcot választják, — bízza őket sorsukra. A miniszter sehogysem alkarja a bűnösökkel szemben megindított vizsgálatot beszüntetni, Hubay azonban megmarad álláspontja mellett, nem vesz tudomást a bűnösség vádjáról. Hubayné ezt írja: „Jenő nem óhajtja a harcot, de a fegyelmiekbe nem engedik beleszólni, ez nem őréa és hatáskörébe tartozik.“

De ő tovább küzd ellenségei érdekében és győz, mire egy nagyrangú barátja ezzel a szemrehányással illeti: „Na, te még kímélted azokat a gazembereket!?”

Émelyítő és mulatságos is egyben a „fiatalok“ és „modernek“ nyilatkozatait a sajtóban olvasni. Az ifjú titánok mindegyike egy-egy Beethoven. Olyasmit hoznak, ami eleddig még nem volt, a zene az ő agyukban születik meg csak igazán! Egyik oldal felé dől belőlük a bizantinizmus, a másik irányban meg mértéktelen elbizakodottság fűti őket. Csupa olyan ember, aki, — mint ahogy e fejezet élén rámutattam, — a zenei „impresszionizmusnak“ és „expresszionizmusnak“ is csak epigonja. Ez a harci jelszó: „dilettáns“ most modernné lett: dilettáns mindenki, aki úgy fest, ír, költ és zenél, hogy meg is lehet érteni. Az ő spekulatív zenéjükben viszont a kor politikai viszonyai tükröződnek vissza.

„A tanácsköztársaság megalakulása után kimentem Svájcba, betegen, fáradtan. A kommunizmus alatt nem volt maradásom; a kommunizmust különben még legideálisabb formájában is keresztülvitte tétlennek tartom. Amikor bekövetkezett a tanácsköztársaság bukása, sürgőnyt kaptam: arra kértek, menjek azonnal haza, tárgyalni akarnak velem a Zeneakadémia átvétele végett. Zürichben mesteriskolát akartak számomra felállítani, Bécsbe hívtak, de én habozás nélkül hazautaztam. Felkértek arra, hogy vállaljam a Zeneakadémia igazgatását és állítsam helyre a megbomlasztott rendet. Nyugodtan mondhatom, hogy áldozatot hoztam, amikor elvállaltam a mai körülmények közt ezt a terhes hivatalt. Hiszen maradhatnék nyugodtan Bécsben, elmehetnék Londonba, elmehetnék akárhová, de

múltam kötelez. Harminchárom esztendőt töltöttem hazám művészetének szolgálatában, szemem láttára nőtt nagyra az Akadémia. Valahogy én is hozzájárultam az intézet felvirágoztatásaihoz. A legnagyobb odaadással fogom szolgálni a Zeneakadémia érdekeit, de nemzeti alapon. Ettől nem tágitok. Nekünk nem maradt más, mint a kultúránk. Ha internacionálizálni fogjuk, elvesztünk. A magyar Zeneakadémia magyar legyen. Hadd érezzék azok a tanítványok, akik a külföldről jönnek hozzánk, hogy magyar intézetbe kerültek és a magyar kultúrának köszönhetik kiképeztetésüket. Nem akarok gátat vetni a modern fejlődésnek, sőt azt tőlem telhetőleg támogatni fogom. De nem fogom megengedni, hogy a Zeneakadémia, amely konzervatív intézmény, mint minden felsőbb iskola, a különböző legszélsőbb irányzatok játékszerévé legyen. Engem hazahívtak, teljesíteni fogom kötelességemet. Engem nem vezet semmiféle ambíció: a pályámat megfutottam már. Restaurálni fogom az Akadémiát, de ott akarom tartani a nagy tehetségeket — nem akarom, hogy Dohnányit vagy Bartókot, vagy akármelyik nagytehetségű zenészünket elveszítsük. Sohasem kellett jobban összetartanunk, mint éppen ma. Szükség van minden emberre. Hívtak — megyek. Ha nem sikerül, amit akarok, ha azt hiszik, hogy más ember jobban tudja csinálni, távozom.“

Ezekkel az egyszerűen hangzó, — a nyilvánosság számára írott mondatokkal kezdte meg áldásos működését.

Erről a jubileumi album összefoglalólag így emlékezik meg:

„Hazatérése után a legnagyobb előzékenységgel arra törekedett, hogy a függő kérdéseket a főiskola előző tanévi vezetőjével egyetértőleg oldja meg. Minthogy azonban e tárgyalások sikerre nem vezettek, a vallás- és közoktatásügyi miniszter Dohnányi Ernőt szabadságolta, Hubay Jenőt pedig értesítette, hogy a Zeneművészeti Főiskola igazgatójává kinevezte. Az Új Igazgató hivatalba lépése után élénk munkakedvvel fogott hozzá a tervezés munkájához. Értekezleteket tartott az egyes tanszakok szaktanáiraival, alapos megbeszélés

tárgyává tette a régi tantervet, és a szükségessé vált újabb változtatásokat. Ezen tárgyalások eredményeképpen -lépőit életbe a hallásképző gyakorlatok tantárgya hároméves tanfolyamban. Továbbá módosítást nyert a zeneszerző és orgonatanászok tanterve, mindkét tanszakon egy-egy előkészítő osztály szervezésével. A zeneszerzés párhuzamos vezetésével az igazgató Siklós Albert tanárt bízta meg, míg a kamarazene tanítását Weiner Leó vette át. A főiskola többi tanfolyamain követett eljárással összhangban a tanárképzőbe való belépés előfeltételül életbe lépett a főlvételi vizsgálat; a tanárjelöltek általános és zenei képzettségének fokozása és emelése céljából a tantárgyak részint megszorítottak, részint kibővítettek.“

Hubay keresztül vitte azt a tervét is, hogy a Főiskolában az összes hangszereket tanítsák, sőt a templomi zene számára külön tanszéket állított fel. Tizenöt esztendővel azután, hogy a Zeneművészeti Főiskola vezetését átvette, Hubay ezt írja működéséről:

„Legfontosabb igazgatói teendőim közé soroltam, hogy a növendékek azon részét, mely a marxista tanok által meg volt mótelyezve, ismét a hazafiasság és fegyelmeztség útjára tereljem. Erélyes rendszabályokhoz kellett nyúlnom, hogy az árvíz iszapját eltakarítsam. E törekvésemben az egész tanári kar hathatósan támogatott. A növendékek csakhamar hozzászótkak a renthez és megkezdődött ismét a komoly munka. De magában az intézetben voltak nagy akadályok, melyek a háborítatlan nyugodt tanítás folyamatát megzavarták. Ugyanis egy színtársulat „Madách Színház“ elnevezéssel még a szovjeturalom alatt lefoglalta a Zeneakadémia kis termét, ahol mindenféle trágár dolgot adtak elő. Túrhetetlen állapot volt ez, mert a növendékeket elvonta tanulmányaiktól és főképen bizalmukat az új rend iránt megingatta. Mindent elkövettem tehát, hogy a nevezett ripacstársaságot a Zeneakadémia falaiból eltávolítsam. Leírhatatlan izgalmas harcok után ez végre sikerült és a nyugalom és rend ismét helyreállt.

Szükségesnek tartottam azoknak a szakmáknak, melyek még nem voltak a Zeneakadémián képviselve, tanszéket állítani, hogy így az intézetet tel-

jesen kiépítsem. Bevezettem a karnagyképzőt, a középének tanári tanfolyamot, az ütőhangszerek tanítását. Az egyházi zene rendszeres tanítása a Zeneakadémia tanrendjébe végre szintén felvételre került. Ez a rendkívül fontos tanfolyam, úgy egyházi, mint művészi szempontból nézve, létrejött anélkül, hogy az államot megterhelné. Hét tanár működik e tanfolyamon, kik igen csekély javadalmazásért nagy szolgáltatásokat teljesítenek úgy a Zeneakadémiának, mint az Egyháznak. Fontos és messzreható kurzus ez, mert a templomok számára képezi ki az egyházi szabályok szigorú betartása mellett az egyházi karnagyokat (regenschorikat) és kántorokat és hivatva van a magyar egyházi zenét fellendíteni.

Főtörekvésem mindig a fiatalok előrejutása volt. A tehetséges fiatal művészeket a lehetőség szerint beillesztettem az intézet tanári karába, hogy ily módon az utánpótlás is biztosítva legyen. Liszt Ferenc szellemét és hagyományait gondosan ápoltam. Iparkodtam a meglévő külföldi kapcsolatokat fenntartani és újakat teremteni, hogy ezek által a magyar művészet tért foglalhasson külföldön is. Még egy cél lebegett a szemem előtt, melyet sikerült elérnem, hogy lehetőleg az összes jelentékeny hazai zeneművészek pedagógiai működését a Zeneakadémia részére biztosítsam.“

1919 decemberében Hubayt Bécsbe hívták, hogy ott egy zenekari hangversenyt vezényeljen. Hubayné Tibor fiához intézett levelében így írja le az akkori utazást:

„Wien, 1919. XII. 7., Sacher.

Drága fiam! Az utazás gyönyöreit tegnap megint kikóstoltuk. Este, úgy kilenc órákor, vacsora után elindultunk gyalog a központi felé. Józsi inasunk régen kiment már két kézitáskánkkal, Gulden Luluka vitte plédünket és egész kicsi táskánkat. A kedves, jó fiú

nem engedett egyedül menni, akármennyit hangoztattuk is, hogy felesleges. Ki tudja, nincs-e szükség egy „karhatalmúra?” Szerencsére megszűnt « reggeli fertelmes idő és nemcsak csillagok, de a teli hold is ragyogtak utunkra. — Szemben velünk a Lánchíd felett az Orion. Regényes volt. Az utcákon sok járókelő, de senki olyan, kitől félni lehetett volna. Igaz, egy csapat „derék tengerész” sétált föl a Fő-utcán, sapkájukon ijesztő jelvénnel: egy vörös pompóval, de Luluka megnyugtattott: ezek franciák, ott vesztegel hajójuk a Dunán. A Károly-körúton szorult össze először szívem. Egy élelmiszer kiosztó kapuja előtt hosszú sor asszony, 12—14 éves fiák, lányok az aszfalton fekvő, éjjelre berendezkedve, betakarva, vagy kis hokkerlin ülve, várják a reggelt, hogy valamihez jussanak, — vagy talán hazaküldessenek azzal: „Nincs semmi”. — S mi jóllakva, bundában utazásra megyünk! Szörnyű! Miért van ez a világon? Miért nem segít ezen a kormány? Hej, ha én lennék ott! Nem, én nem az én jóllakottságomon és bundámon változtatnék. Hogy van még, aki ezt meg tudja fizetni, — az csak jó az alsóbb néposztályoknak. Azokból él a világ, akik vesznek és vehetnek, — ezt jól tudom. A szentimentalizmus a politikában balra — akasztófához vezet, ezt is jól tudom. De azon segíteni kell, hogy ne ácsorogjanak az utcákon. Ez rossz, ez fájdalmas, ez felesleges és veszedelmes.

A „központi” előtt csend, üresség. A nagy hallban, a folyosókon úgyszólván senki. No, hálisten ez jól néz ki, az emberiség már megokosodott és nem utazik — gondoljuk; portás nincs, kijöhet bárki. Inasunkat senki sem nézi, jön velünk. Balra egy vonat áll, — gyerünk arra. Végre rongyos hivatalos közeg mutatkozik: „Hol van a bécsi vonat?” — „Ez a”. — Elérjük. — Hogy ott mi volt, — nem írom le, mert leírhatatlan. Amely államban ez lehetséges, az még beteg, de nagyonis beteg. Egész lesújtva értem egy hosszú-hosszú vonat elejére, a hálókocsihoz. Beszálltunk, búcsúztunk, lefeküdtünk. Nem tudtam aludni. Törökbálintnál nyílt vágányon megálltunk. Mozdonyunk nem volt képes továbbjutni. A románok minden valamire való mozdonyunkat elvitték. Mindig fúj, rántott egyet a vonaton és újból

megállt. Ez tartott másfél órát. Végre segítség jött s mászva folytattuk utunkat. — 8 órakor felébredt Vatter: „Hol vagyunk?“ — „Győrött.“ — „Jézusom, csak?“ — „Azt hallom kint a folyosón, hogy négykor leszünk Wienben.“ — Hát ez így is volt, — reggel kilenc helyett. Királyhidán kilöktek: vám- és útlevél vizsgálat. Nem írom le, — ösmeri. Engem külön betessékeltek, mert „hölgy“ vagyok s megtapogatott egy nő a deszkabódében. Azután betereltek egy helyiségbe, ahol az összes utasokkal együtt arra vártam, hogy kieresszenek. Lestem Vattert, hogy mikor tódul be ő is ebbe a „lasciate ogni speranza“ helyiségbe. Nem jött. Nekem már reszkettek térdeim s kezdtem zöldet látni. Ekkor egy suhanc, kit Vatter megfogadott volt, hogy pakkjainkat cipelje, — hozzámrohant: „Jöjjön velem, az úr küldött.“ Vélemegyek. Egy őrnagyhoz visz. „Ez Hubayné.“ — „Kérem tessék.“ Kivezet s be a hálókocsiba Vatterhez. — Mindezt maga három perc alatt olvassa el, de tudnia kell, hogy ennyi óráig tartott, míg holtfáradtan leülhettem fülkénkbe. Vatter azután elmondta, hogy egy Grün nevű „fajmagyar“ zszurnaliszta megösmerte őt s elvitte az őrnagyhoz. Vatter bemutatkozik, az őrnagy a motozást és vámvizsgálatot elengedi s visszavezeti a hálófülkébe. Voila!“

„1919. XII. 15.

... Most a koncertről referálok. Rubinstein Erna gyönyörűen játszott, a siker óriási volt. Másnap Straussal és Kárpáttal vacsoráztunk, tehát igen-igen érdekesen és jól.“

1920-ban a közoktatásügyi minisztérium ezzel a címmel: „Magyar Országos Zenei Tanács“ új szervezet teremtett meg, mely a zeneművészeti kérdések elbírálásában segítségére volt.

A tanács elnöke Hubay Jenő lett, aki most már ebbeli minőségében is előmozdíthatta a szellemi újjáépítésre vonatkozó nagyszabású reorganizációs terveit. Megindult azon a rögzös úton, melyen csupa akadállyal találkozott. Ám Hubay legyőzte őket, s mire állásától megvált, a Budapesti Zeneművészeti Főiskola

a világ első zenei intézetei közé tartozott. A „fiatalok” pedig, ekkor már kopaszodó öregek, meg lehettek vele elégedve, annál is inkább, mert hiszen ők megcáfolhatatlanul bebizonyították azóta, hogy — még sem Beethovenek ...

Hubay Jenő főcélja volt, hogy a hazánk egén sötétlő felhőiket eloszlatni segítsen s Magyarország újra bekapcsolódhassék a nemzetközi vérkeringésbe. Ezért elhatározó lépésre szánta el magát, mely nagy sikerrel járt. Hubayné erről ezt írja fiának:

„Délután Láncki Leónál voltunk vizitálni. Én nagyon szeretem őt. Kifejezést adott annak, amit én régen éreztem már Vatterrel együtt. Azt mondta, hogy nekünk kötelességeink vannak társadalmi téren. Nekünk a szézüllött társadalmat magunknál össze kell hoznunk. Én erről már Zürichben beszéltem Vatterrel. Vasárnapi zenei délutánokat akarunk rendezni. Még csak tervezzük s a tervnek formája nincs. Januárban kezdenénk. Most süjtük ki a hogyan-t s mint-et. Nehéz probléma és feladat...”

A terv körvonala, a probléma és a föladat mintegy magától készen állott; tökéletesen és egyénien, páratlanul és felejthetetlenül, mihelyt Hubay újra föllelte csodás és bámulatmméltó bátorságát, hogy ámulatba merülten gyönyörködhessek a lét megszentelt szépségében, — bármennyi rémség akadt is benne. Hiszen Plató szerint ez az ámulatbamerülés minden bölcsesség és zsenialitás kezdete. S Hubay tudott ámulatba esni, bár néhány esztendő múlva már a bibliai kor határát súrolja; ő az az ember, aki nem fürkészi az élet titkait, mert az életet magát csodának tartja. S az ilyen embert az élet csodája varázsvesszővel ajándékozza meg, — hiszen tanítómesteri nagyságának is ez a magyarázata.

A zsenialitás csodájához naivitás kell. őseredetiség, az ős-okkal, Istennel való kapcsolat. Az ámulaton át visz az út ő hozzá s ezen a helyes úton vezérel bennünket a varázsló: ő, aki a józan eszű felnőttek között megmaradt gyermeknek, aki a földön nem feledkezik meg a mennyről, mert az ő szemében a föld képmása a

mennynek. S a mennybolt vájjon csupa hegedű? Közelebről nézve két hegedű, egy brácsa és egy gordonka: vonós négyes, — ez nem a menny a földön, ez maga a mennyé lett föld!

Ebbe a kamarazene-mennyországba vezette be Hubayt Liszt Ferenc, Joachim József és Brahms Johannes, mindegyik a maga módján.

Mikor azután most, véres borzalmak esztendői után, egy materialista forradalom eltompult, dohos jelenében arról álmodozott, hogy embertársai számára megnyissa ezt a mennyországot, mely neki meghitt otthona és örökös, hűséges hazája volt, mindenekfölött önmagának kellett álomba merülten mestereire visszaemlékeznie, azokra, akik őt a mennybe vezérelték és a zsenikkel megismertették. A Liszttel eltöltött órákat kellett visszaálmodnia, a Joachimnál játszott Beethoven kvartettet, a brüsszeli kamarazene estétet kellett emlékébe visszaidéznie, Párizst és Budapestet, Popper Dávidot és többi játéktársát. A múlt üdvösséges, boldogsággal teli óráira kellett visszagondolnia, két hegedű Corus Mysticus-ára, egy brácsára és egy gordonkára, az emberek áhitattal teli hálaimájára, mellyel az Istenség elé járultak.

S míg tekintete íróasztaláról, zongorájáról, hangjegyfűzetéről egymásba gabalyodott, viaskodó embertesetek tömege fölött elkalandozik s ablaka alatt a lustán tovaömpölygő, sárga Duna még most is a mindent elnyelő tenger felé görgeti a világháború hekatombáit, Hubay hátradől csöndes dolgozószobája karosszékében és lehunyja kéken fénylő barna szemeit: elmerül az emlékezés álmában.

Lánczi Leó barátjának ösztönzése kezd benne alakot öltetni.

Mindaz, amivé Hubay lett, mindaz, ami az ő keze nyomán virágzásnak indult, gyümölcsöt hozott, a sok emberpalánta, fa, ikert, rét, mező, mindaz, amit a földdel való érintkezésével ő termelt ki, — most színesen, nedvdúsan, áldón végigvonul emlékezetében. Minden-nel, ami maradandó, a zene ajándékozta meg és most hadd idézze fel számára ismét mindazt, ami eltűnt: szépséget, .békét, harangzúgást, a jóakarátú emberek lelki egyességet: a két hegedű, a brácsa és gordonka egyesü-

lése, eggyé olvadása legyen az emberek egyesülésének szimbóluma, lelkük harangja, melyet a mester keze kondít meg, szárnyaljon a hangja, hirdessen békét, legyen a kamarazene visszhangjának csoda varázsa: négy^ — annyi mint egy! ...

Emlékezetében évszázadokkal vándorolt vissza. Akkor a „musica da camera“ világi zene volt és szemben állt vele a „musica sacra“, a „musica da chiesa“, az egyházi, templomi zene; milyen változás! Ma a kamarazene épp oly szent, épp oly egyházi, mint a templomi zene, — tán még ennél is szentebb, mert pompa nélkül való és nem jár vele se szimfonikus, se karénekesi, se magánénekesi színpompa és túlméretezettség.

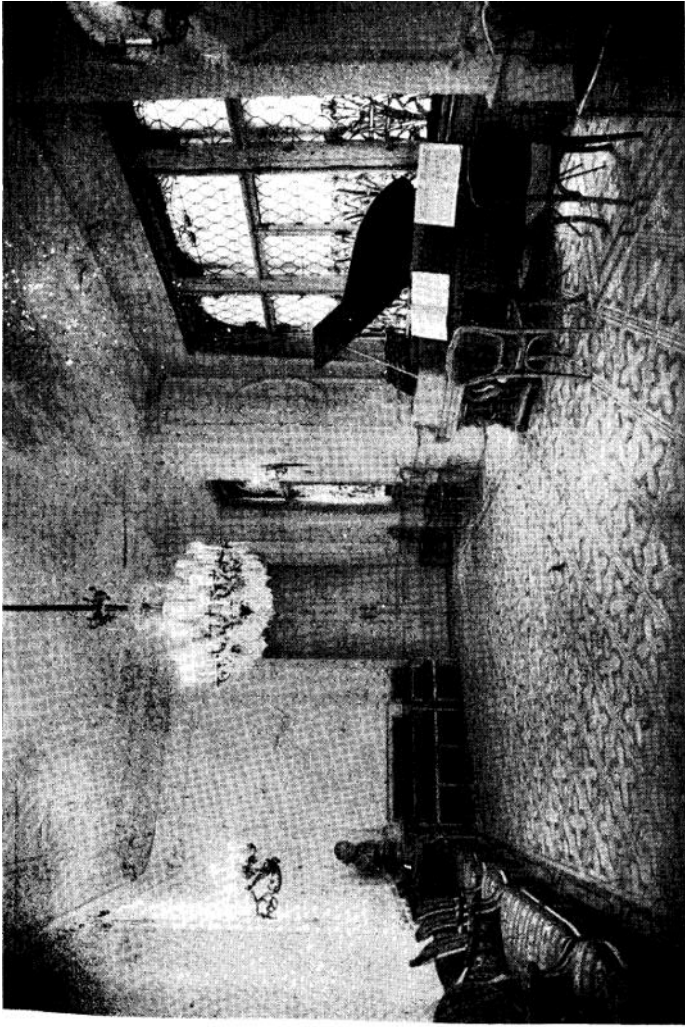
Emlékezete ide-oda száll, boldog brüsszeli időkbe, szép otthonába, a szobába, melyet a kamarazene kápolnává varázsolt, melyben a homálybaborult falakon fejek körvonalának árnyékai imbolyognak. Csak a négy kottaállvány világít bágyadt fényben, — a fénycsóva a padló felé száll. Fenn a magasban, kiterjesztett óriás szárnyaival az alkony mesemadara gubbaszt mozdulatlanul. A szellemidéző zene a körülülőket viarázkörébe vonja: minisztert, költőket, festőket, szobrászt, gazdag mecénást és szegény zeneművészeket.

„Milyen szép a maga társasága professzor... otthona a legkiválóbb emberek találkozó helye“ — mondja de Vigne kisasszony.

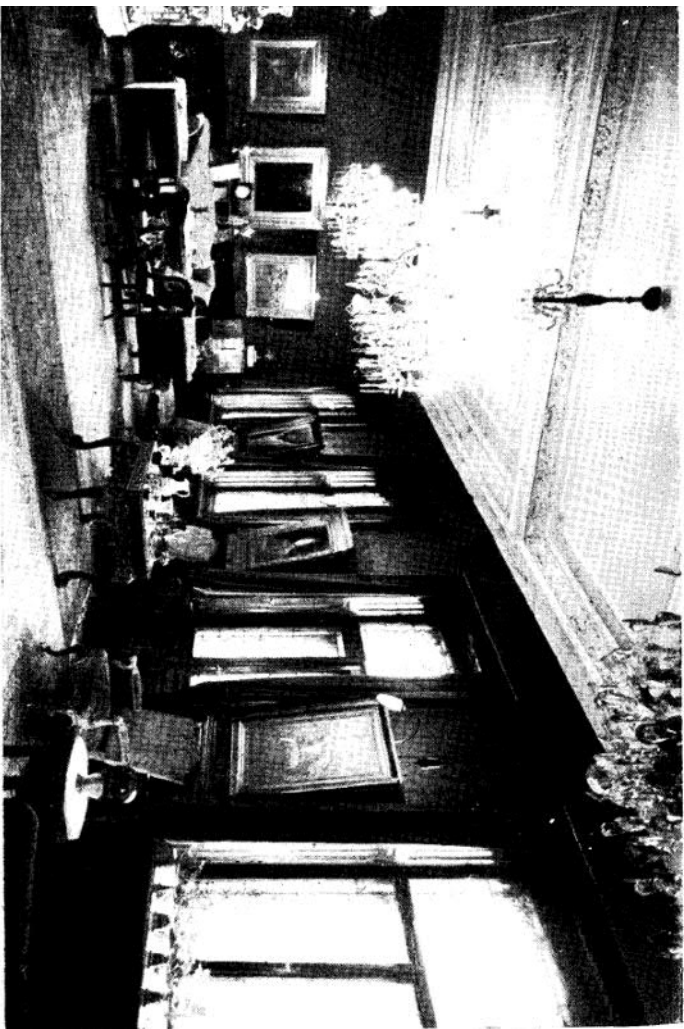
„Ezt a zene teszi“ — feleli Hubay. — „Az emberek tudják, hogy nálam jó zenét hallhatnak... ámbár Joachim, a tanárom, bizonyára sokat kifogásolt volna játékomon, ez mindig eszemben van, mikor a hegedűt kezembe veszem“.

Pedig Joachimnak öröme telt volna tanítványa játékában s ha most hallaná őt, áradoznék a dicsérettől, mert ez a fiú jól játszott és szeme ragyogása azt hirdette, hogy minden bizalmát csak a zenébe helyezi, a zene az ő hite.

Negyven esztendőn keresztül adta tovább, amit rábízta és megbízatásának eleget fog tenni most is, mikor nemzete a kétségbeesés és a lelki összeomlás küszöbén áll, Beethoven csókja, melyet Lisztnek s „az egész világnak“ adott, — most menekvést és megváltást jelent.

Zene terem a Hubay-palotában.

Részlet a budai Hubay-palotából.

Hubayék Margit-rakparti kapuja előtt kocsi kocsi után áll meg, autók, fogatok hosszú sora; a gyönyörű budai Duna-korzón gyalogosan is érkezik sok vendég. Ünnepi ruhába öltözöttek és derűs arccal mennek föl a szép falépcsőn. Fönn, ahol a lépcső a csarnokba torkollik, várja vendégeit a háziasszony, mindegyikhez van szeretetreméltó szava, szeme ragyog az üdvözlés örömeiben: „Üdvöz legyetek a zene csarnokában.“

A háziasszony feje fölött, a falon Lucas Cranach egy Krisztusa világít ráájában, olyan, mint valami kis, szent frigláda; sarokra van akasztva a kép, két fal egybeszőgellésébe és külön villanykörte világítja meg. A képet rendesen függöny takarja, most félre van húzva, hadd vonuljanak be a vendégek az Ő nevében s a zene ébressze bennük az ő szeretetének és békéjének érzését.

Felesége mellett a Mester áll, tekintetében az örök fiatalság varázsa; a gyermek kíváncsiságával kalandozik szeme vendégről vendégre, mintha fölfedező úton volna, minden régi ismerősét úgy köszönti, mint váratlan csodát: „Hát te is itt vagy?! Maradtunk még egynéhányan. Az özönvíz árja nem vitt el valamennyiünket... lépj beljebb, kedves, — zenélni fogunk,— zenélni, mindennek ellenére!“

És ahogy a zene ünnepéhez díszbe öltözött asszonyok és férfiak elvonulnak a közülük karcsún kimagasló mester előtt, mintha mondhatatlan, örömteli csodálattal nézné az életet, mintha bámulna azon, hogy egy ilyen délután mégis lehetséges, azon, hogy sikerült, amire vállalkozott: a múlt boldog napjait újra fölidézni. Bámulva látja, hogy az apokalipszis, a lelki összeomlás után, az általános kétségbeesés idején Beethoven csókját megint tovább adhatja, hogy a zene szellemét áraszthatja szét at itt egybegyűltek között.

Milyen bámulatos: hogy izmosodnak a gyökerek a sötétben, hogy szövődik az élet és halál minden szála, csodáról csodára!... És ő, az örök gyermek és varázsló,

aki nem ismer sorsot, mert minden idegszála zene, aiki mindig készen áll arra, hogy önmagát rögtönözze, úgy áll ott a térben az elvonuló nők és férfiak előtt, kezét szorítva velők, mintha nemcsak házigazda, hanem egyúttal vendég is volna!

A vendégek eloszlanak a termekben, — amíg e földél alatt vannak, egymásnak jó barátai, bizalmasai, jóakarató emberek e földön.

A fehér zongora a széles ablakmélyedésben még néma, — Pandora szelencéjének ellentéte: nemsokára jó szellemek rebbennek majd ki belőle.

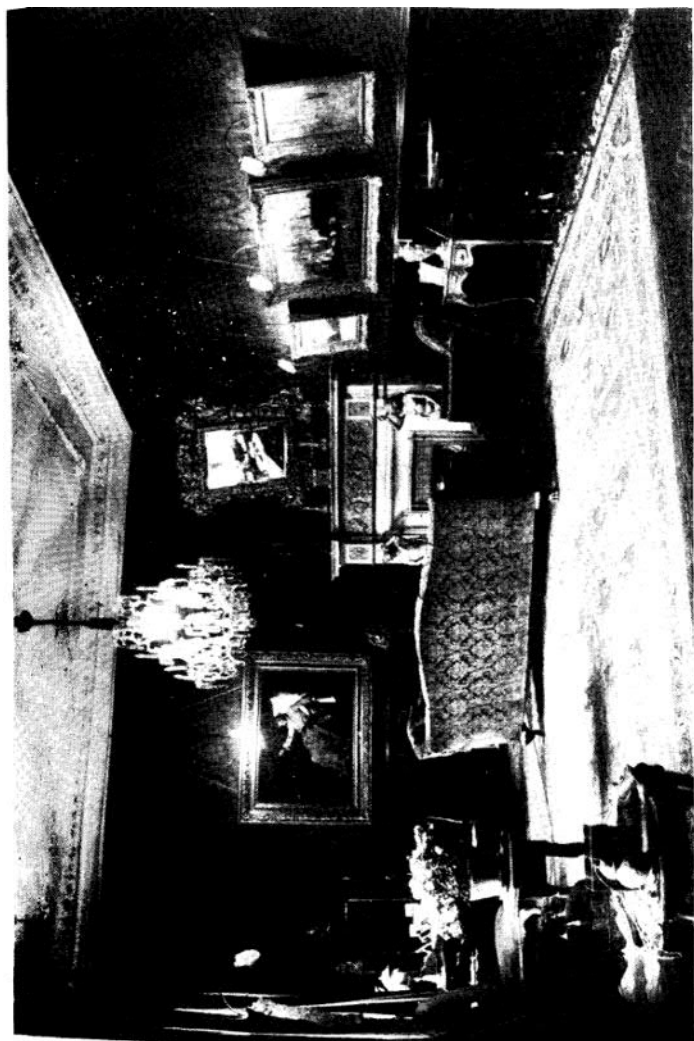
A zeneterem maga tágas és mégis intim, — velen-
cei csillárok és fali karok világítják meg, vagy tíz sor egyszerű, aranyozott nádszék áll egymás mögött Beethoven márvány mellszobra mondja mintegy a házi áldást a belépőnek.

A zeneterem mellett kis szoba, ahol a közreműködők némán gyakorolják ujjait hangszereiken. Azon túl kis csarnok, melyben Munkácsy híres „Pulitzerné“ arcképe dominál. Ezzel a nagy zöld szalon szomszédos. Egyik helyiségben sincs nyoma előkelő hűvösségnek, barátságosan nyájas, meghitt, meleg minden, mint maga Hubay és felesége.

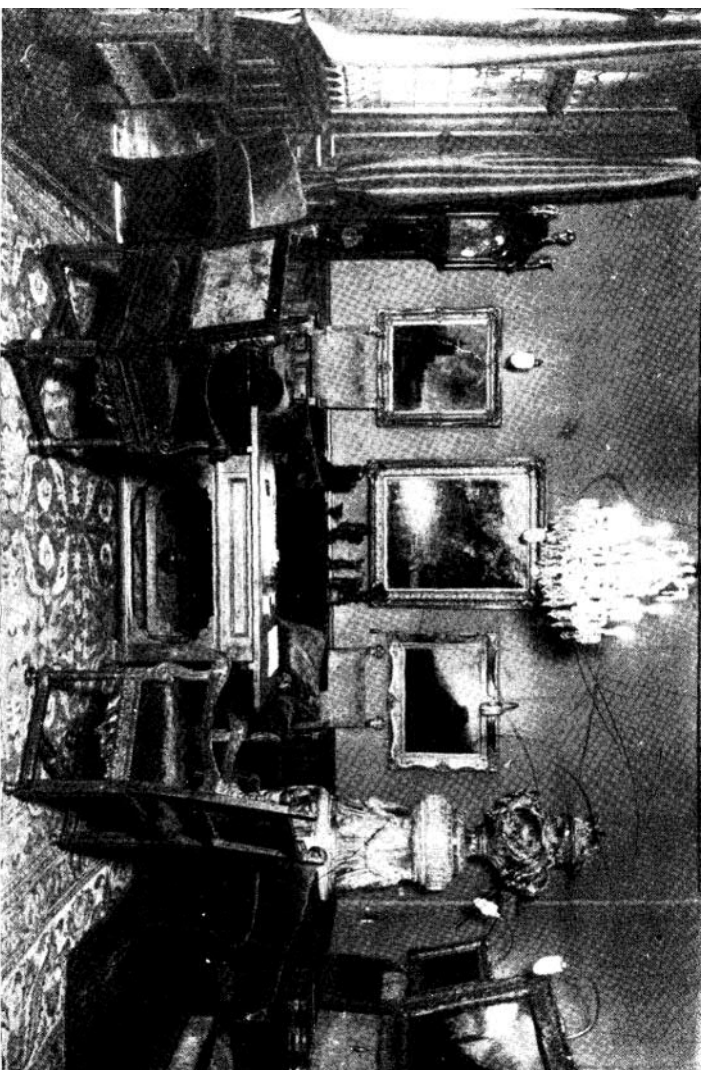
A kandalló-falat Munkácsy halált legyőző, örök életet hirdető festménye teszi drámaivá: Mozart, amint haldokolva „Requiem“-jét dirigálja; s aki itt átszellemülten figyel szellemét és követi a sápadtan dirigáló kéz mozdulását, annak szemében ott ragyog a „Lacrimosa dies illa“-n túl az „Et resurrexit“ hite. A szomszéd falról Munkácsy másik mesterműve, a töviskoronás, keresztrefeszített Jézus tekint Mozarttra. Így csoportosította Hubay képeit, így készítette vendégeit, barátait elmélyedésre, — Krisztussal, aki keresztfájáról, Mozarttal, aki requiemjét vezényelve száll az örök élet felé.

öblös karosszékek, széles, puhán párnázott pamlag a kandalló előtt, — kényelmesen el lehet bennőik terülni s innen is hallgathatni Hubay kamarazenéjének varázsát, mely időig is elhat.

1920-tól 1937-ig, halála évéig, tizenhat esztendőn át gyűltek itt egybe művészek, írók, arisztokraták, neves

A „zöld terem” a budai Hubay-palotában Munkácsy „Mozart” festményével.

Részlet a budai Hubay-palotából.

és névtelen, de lelkes emberek, hogy a kamarazene megerősítse őket a föltámadás hitében.

És Hubay, kezében Stradivarijával, besietett a zeneterembe, kipirult arca elárulta, hogy a zenéből eleget sohase kaphat és hogy a zene csodája nélkül élni nem tudna. Valahányszor belépett, egy darab kék mennybolt, a zene mennyboltja kísérte a zeneterembe. A műsor klasszikusokat adott, romantikusokat, ósdiakat és moderneket, beláthatatlan sorát komponistáknak és reprodukáló művészeiknek, magyarokat és külföldieket, nemzetiségre, fajra, vallásra, korra, iskolára való tekintet nélkül.

S aki valaha, mint a kamarazene vendége ebben a házban időzhetett, megtisztultan távozott belőle, tudatára ébredt lelkének.

Páratlan zenei zsenialitásának teljes mesteri megnyilatkozását adta Hubay minden alkalommal, mintha mindig Liszt Ferencsel, Joachimmal, vagy Brahmszal játszott volna; hiszen számára a camera da musica: *sacra* volt, ő maga pedig papja és hirdetője.

A program: az ő programja volt. Adni, ajándékozni alkart, gazdagítani, felszabadítani, szépségre nevelni, érdeklődést kelteni, embereket összehozni, együtt tartani, — mindennek közvetítője akart lenni. A kis karton-műsorokon ezeket olvashatni: Beethoven, Es-Dur trió, Csajkovszkij-dalok, Strauss, Szabados, Brahms, Reinecke, Mozart klarinét ötöse, Siklós Albert triója, majd megint Beethoven dalok, Volkmann G-moll négyes Toivo Kuula, fiatal magyarok, németek, franciák. Bach mellett Strauss, Cherubini mellett Giordano. Később két kamarazene szám között költeményeiket is adtak néha elő. Voltak finn, angol, lengyel, német délutánok, tizenhat év alatt a kamarazene legszámottevőbb művei, ő maga Bachot játszotta, Mozart szonátákat, Brahmsot, Beethovent és mindenekelőtt: a Kreutzer szonátát. Róza 1920-ban ezt írja fiának:

„A Mozart ötös után jön a Kreutzer, Jenő játssza Szendyvel. Szép bevégzés lesz. Mindenki oly hálás ezekért a délutánokért... Elértük azt, amit el akartunk énni: e prózai, keserű világból kissé elvonni a fáradt

emberiséget. Mindenki így érzi, így fogja fel és ez a legnagyobb örömiünk.“

Zene után teát szolgáltak föl és a Hubay-házaspár kétszáz vendégét, — magyarokat, külföldieket, — észrevétlenül egy családdá egyesítette. A kormányzói pár, a pápai nuncius, a francia, német, vagy angol követ, József és József Ferenc főhercegek; írók, politikusok, pénzügyi emberek ismerkedtek itt össze és beszélgettek el minden kényszertől mentesen: ötletek, tervek születtek itt, melyek nagyban járultak hozzá az ország újjáépítéséhez, gyógyulásához, összeköttetések keletkeztek itt olyan emberek között, akik máskülönben sohasem találkoztak volna, — barátságok alapozódtak meg.

Látni kellett ilyenkor Hubay ékat, ahogy mindezt intézték: ahogy mindezeket a szerte ágazó emberi szálat, melyek az életben hivatás, állás, vérmérséklet és világnézet szerint tértek el egymástól, ahogy mindezeket egybeszótták, ahogy csoportokból, ornamentekből, színekből összetartozandóságot, sőt egységet alkottak. S bár a vendégek váltakoztak, mert hiszen mentől szélesebb rétegeket kellett a zene varázskörébe vonni, az egy családba tartozás örömteli érzése mégis megmaradt, emberek nemesen titkos szövetkezése, akik némán, bizalmasan köszöntötték egymást: a legmagasabb rend Szent Cecília rendjének tagjai. Senki se érezte itt magát elhagyatottnak, mindenkit a vidámság, a kellemes izgalom érzése töltött el: párok, csoportok, arcok, ragyogó íekintetek: utánozhatatlan, páratlan ember-gobelinek: Hubayék kamarazene délutánjai. A nagy mester, a csodák formálója itt közösséget termelt és teremtett meg és gondja volt arra, hogy a varázsos zene egy pillanatra se némuljon el, még akkor sem, mikor a műsort már eljátszották és megint prózára fordították a beszédet.

Jön azután a rádió, s vele rendkívül megnő Hubay vendégserege s mikor szárnyain négyyszer, évenként viszi szét Hubay Stradivarius-ának hangját a világ minden részébe, már százazrek ülnek készülékük előtt s a mester kamarazenedélutánjai európai eseményé lesznek, melyekről sokat írnak és amelyeket nagyra értékelnek: ilyen zenét csak nála lehet élvezni!

Zenejelölés a Hubay-palotában.
Az első sorban Horthy Miklós kormányzó és felesége, József főherceg és Augustia főhercegnő.

Hubay Jenő és Strauss Richárd.

Budapest egy hétre vendégül látja Strausz Richardot. Hubayéknál ez alkalommal Strauss-zenedélután van. Strauss megírja neki, mennyire örül Budapestnek és Hubayék meghívásának.

A zongoránál Strauss, — a hegedűállvány előtt Hubay! Műsor: Strauss, C-moll zongoranégyes, Strauss-dalok és végül Es-Dur hegedű-zongora szonáta.

„Hubay Jenő, a híres zeneszerző és hegedűművész zenedélutánjai már hosszabb idő óta nagy művészi eseményeket és sikereket jelentenek. A művész palotája a zene-művek tökéletes tolmácsolásának és jelentékeny társadalmi eseményeknek színhelye.

De a Strauss Richárd tiszteletére rendezett délután fényben még az eddigieket is fölülmúlta. Akik itt a német mester ünneplésére egybegyűltek, ez a körülbelül kétszáz főnyi társaság, a magyar társadalom, tudományos és művészeti életnek legkiválóbb képviselőiből alakult.

A fehérén ragyogó zeneterem első sorában ott ült Horthy Miklós kormányzó úr a feleségével, József kir. herceg, Augusztó kir. hercegasszony, József Ferenc kir. herceg, Anna és Magdolna kir. hercegnők, Strauss Richárd fiával és menyével, Puky, báró Korányi, Pékár miniszterek, Berzevicsy Albert az akadémia elnöke, Wlassics Gyula a felsőház elnöke, kiváló zenészek, írók és szép, elegáns asszonyok serege. Hubay Jenő és művészetért rajongó felesége, Cebrian Róza grófnő a legszeretettelőbb módon fogadták előkelő vendégeiket. Strauss Richárd előbb nagy élvezettel hallgatta végig művei előadását, de a délután kimagasló eseménye az volt, mikor a zongorához ült és régi barátjával, Hubay Jenővel az Esz-Dur szonátát adta elő. Elragadtatva hallgatta a közönség a három, ötlettel és ifjú lendülettel teli tételt. A két hangszer egybeolvadása az előkelő közönségből a lelkesedő tetszés valóságos viharát váltotta ki. Strauss Richárd a magyar szellemi világ ünneplését szerény meghajlással fogadta. Barátja, Hubay Jenő, akit szintén tapsorkán szólított, egy ideig nem mutatkozott. A szomszéd szobában akadtak rá, ahol szeretett Stradivariját gyöngéden tokjába helyezte. Csak akkor, mikor hangszerét, annyi sok művészi diadalában hűséges kísérőjét elzárta, jött vissza a mester a terembe. Strauss Richard és Hubay Jenő, két zenei kultúra képviselői, hálásan szorítottak kezét: ritka és szép pillanat volt ez! Ez a délután nagy sikert jelentett Strauss Richárdnak, de az évtizedek óta a magyar zenei élet gyúpontjában álló Hubay Jenőnek is, akinek vezérlő ténykedése a zene-művészet minden terén, zeneszerzői és tanítómesteri téren egyaránt, legnagyobb jelentőségű.“

Így ír a „Neue Freie Presse.“

Ezekkel a zenedélutánokkal, melyek a Liszt tradíció és ifjúsága brüsszeli szalonjának folytatását jelentették, Hubay más titkos terveit is összekapcsolta: felléptette tehetséges tanítványait, hogy pályájukon ezzel is segítségükre legyen. Egy, másik célját pedig megvilágítja az az újságcikk, mely ezekkel a sorokkal végződik:

„Hubayék az ő gazdag muzsikájukkal és egy csésze teával egy nagy cél szolgálatában állanak. Nyolc óra felé, mikor a vendég elbúcsúzik, valami példaadó tanulságot visz magával az élet nemesebb felfogásáról és az igazi szociális kötelességekről. Talán a külföldi diplomata urak is gondolnak valamit, — talán. Összehasonlításokat tesznek, amikor az ablakból a parlament sötétlő tömegére átnéznek. Talán eszükbe jut valami: magyar sorsról, felsőbb-séges magyar kultúráról, magyarokra küldött nagy igazságtalanságról...”

Kamarazenedélutánjairól Hubay egyszer ezt mondta:

„Társadalmi életem csak látszólagos, mert voltaképp annyira el vagyok foglalva, hogy semmihez sincs időm. Lelkemnek igazi kiélései azok a vasárnap délutánok, azok az összejövetelek, melyeket házamban a szezon folyamán tartani szoktam. Tavaly tíz ilyen délután volt, az idén is legalább nyolc. A százötven főnyi közönség közt, mely látogatásával megtisztel, mindenki ott van, aki az igazi zenei kultúra iránt érdeklődik. Mindenki, — rang és felekezeti különbség nélkül. Zenedélutánjaimat éppúgy kitünteti megjelenésével a kormányzói pár, a lkét Budapesten élő főhercegi család, mint akár-melyik polgár, aki Beethovent jobban szereti a tőzsdei kurzusoknál. A zene fensége és magassága összeolvasztja a legkülönbözőbb társadalmi rétegeket s szellemileg nivellálja őket. Mily fontos ez a mi sivár és eldurvult napjainkban! Ennek tudatában fáradunk feleségemmel együtt oly szívesen. Tudjuk, hogy missziót teljesítünk. Boldogság látni, mily szívesen jönnek hozzánk, mily átszínesedett arccal hallgatják az igazán nemes muzsikát s a hangver-

seny után, egy csésze tea mellett, mint feledkeznek meg arról a kínai falról, mely társadalmilag őket egymástól elválasztja. A zene a jószág, a békülékenység, a szeretet isteni ajándéka.“

Mikor azután a sok vendég eltávozott, a ház néhány benső barátja ott maradt vacsorára. Vacsora után a zöld szalon kandallóját ülték körül, feketekávé mellett. A délután művészi teljesítményeit beszéltek meg és Hubay nem takarékoskodott a kritikával, legkevésbé önmagával szemben. Fejük fölött Munkácsy remeke: a haldokló Mozart a „Dona eis requiem“-et vezényli — add meg nekik lelkük békéjét és az üdvösséget!

Goethe ezt vallotta: „És aki már nem szeret s aki már nem téved, az temettesse el magát!“

Ez a késő aggkoráig szomjúhozó és a poharat fenéig üritő nagy ember hatvanöt esztendő korában is szerelmes, — szeret, — szeretete: világcsoda. Sokat szeretett életében. És zseni volt. És mi más volna a zseni mindenekelőtt, ha nem szeretet?

Hatalmas a szeretet, mint a halál és mikor a végső halált közeledni érzi, utolsó szerelme hatalmasabbnak bizonyul, mint a halál, és mikor az öreg Goethe szívébe fészkel magát, hogy örökkévalóságával át, meg átítassa, az élete végéhez közeledő költőt olyan emberfölöttien, olyan emberfölötti hatalommal tölti el az örökkévalóság tudata, hogy a vég előtt úgy érzi, nincs vég: a leáldozó nap, mint a felkelő nap szimbóluma: incipit vita nova.

Ugyanez a mondás a fölirata annak a szerelemnek, melyet a kilencéves Dante érzett Beatrice iránt. Ezzel a mondással indítja el a „Vita nuova“-t, Ámor isten hatalmába ejtette: „Ecce deus fortior me, qui veniens dominabitur mihi“, — írja erről az istenről, akit meglátnia adatott, és Beatrice-ről: „Ella non pareo figliuola d'uomo mortale, ma di Deo.“ Beatrice isten leánya, istené, aki erősebb Dantenál és uralkodik fölötte. Goethe 65 éves korában szeret, Dante kilencedik évében, — a

zseni szerelme nem ismer kort. Mindkettő azt tanúsítja, hogy a szerelemmel nem bír akarat, nincs gyógyszer ellene, ha arról a bizonyos nagy szerelemről van szó, nem holmi erotikus szenvedélyről, — s akkor ez a szerelem termékenyítő megismerés, mely villámcsapásként éri az embert és úgy Goethe, mint Dante sub specie aeterni látja a szerelmet, mely az örök lét forrása és a halálnak halála.

Goethe önmagáról mindent elmondott. Vallomásai költészetében nagyszabásúak, verseiben az ember a legvégsőkig mindent fellelhet róla, míg a „Dichtung und Wahrheit“, minden szépsége mellett, úgy értékelhető, mint Boccaccio elbeszélései Dante-ról.

Boccaccio ezt meséli:

„— — — Mikor Dante egyszer Ravennában az utcán sétált, két asszony jött vele szemben.

„Nézd csak, ez, aki itt jön, a pokolban járt“, — mondotta az egyik asszony. Mire a másik, szintén rendkívül babonás nő így felelt:

„Azt meghiszem, már arca sötét színén, göndör haján is meglátszik, hogy lángok között, füstben járhatott.“

Nos, Boccaccio történeteiről sohasem lehet tudni, költészet, vagy valóság-e az alapjuk, — minden valószínűség szerint annyi a valóság bennük, mint amennyivel Goethe életrajzában a „Dichtung und Wahrheit“-ben ajándékozta meg az emberiséget.

Dante kora annyira a skolasztika, a szimbolizmus, az érzékelhető világ és a metafizika közötti bujócskajáték jegyében áll, hogy valóságról beszélni bizonyára történelmi naivitás. A történet maga, eseményei és időpontjai álmokra és bizonytalanságra vallók; s ahol abban a hitben vagyunk, hogy végre egy darab „valóság“-ot hámoztunk ki, ott is misztikumba és allegóriába ütközünk. A fantázia határtalan és semmi sem állja útját, — a mennyország nyitva áll az ember számára. Dante kora: a csodák, víziók, extázisok és elrévülések kora; aki nem ismeri mindezt, annak a „Divina Commedia“ holt betű marad. Minden sorában szimbolikusan el van rejtve az idővel, emberekkel, eseményeikkel való összefüggések titka: Dante rejtelmessé, titokzatossá lesz akkor,

amikor meg akar nyilatkozni, éppúgy, mint Nostradamus, mikor jövendöl, vagy akár Goethe a „Faust“ két Walpurgis éjében.

Az „Isteni színjáték“ — emberi; a Dante világában és korában gyökeredző és megteremtődése ezért volt szükségesség; és elhisszük Bocaccio szavait, melyeket a két ravennai asszony szájába ad: aki a poklot ily tökéletesen ismeri s így tudja megteremteni, az magában hordja. Viszont Bocaccionak is el kell hinnie, hogy a mennyet is magában hordja az, aki oly tökéletesen ismeri és le tudja írni.

Dante költeményben írja meg „az ember életéről szóló nagy drámát“, ehhez pedig a menny és pokol hozzátartozik. A szellemeik hierarchiáját teljes tagozódásában tisztán látja ez az ember, alki olyan szédületes éleslátással szemléli az egész óriási keresztény kozmoszt. És Dante kénytelen volt művének olyan formát adni, hogy az anathémát elkerülje. S így magáévá tette a vallás-erkölcsi szemlélet megszabta hármas beosztását a világoknak, — hozzávéve a lelki típusok egész sorát, Mária és Krisztus között egész az áruló Judásig; de a két-dimenzionális egyházi skolasztika ereibe, mely az eleven élet mélységének híján volt, önnön véréből való vért bocsátott s a démonok, világok, körök így lettek formáló kezében Paolová és Francescává, vagy Ugolinová, emberekké, akik a szenvedélyek körforgásába zártan szerettek és gyűlöltek.

Az „Isteni színjáték“ drámai eposza megzenésíthetetlen volt és marad, festménye a térben áll, a zene pedig az időben pereg le; ellenben megzenésíthető volt Dante maga, ennek az emberentúli lénynek emberisége: Beatrice iránti szerelme.

„A zene szellemét másban, mint a szerelemben képtelen vagyok megragadni“, írja Wagner, ki ezzel a zene legmélyebb lényegére mutat rá, egyszerűen, világosan. Wagner ka ízben alkotta meg a földi és az égi szerelmet. A földit „Tristanban“, melynek végén zene fejezi ki a mondást: „A szerelem hatalmas, mint a halál, — a halál hatalmas, mint a szerelem“; az égi szerelmet pedig a „Parsifálban“,

Ezzel a két alkotásával danteileg illusztrálta Wagner a zene lényéről szóló meghatározását; s ő, aki Mozart után a legnagyobb drámai zeneköltő volt, valószínű drámai szerelmi történetet vett hozzá alapul s nem mint Dante: festményt.

Dante Beatrice iránti szerelmén kellett a zeneszerzőnek elindulnia, ha a firenzeinek zenei emléket akart állítani s az az óriási boltív, melyet Dante az „Isteni színjátékban“ a menny és a pokol fölé vont, a költő és szerelme találkozásának csak háttérül szolgálhatott, melyből a két alak plasztikusan emelkedik ki: a szellem itt is *humanizálni* kellett s földi méretek, dimenziók nélkül emberi életképpé formálni, hogy az emberek számára szimbólummá lehessen.

A „Színjáték“ tehát bizonyára nem volt alkalmas zeneköltői megformálásra, viszont a „Vita nuova“-t a zene számára fölfedezni csodával teli szerencse. Daniéknak ez a műve, mely a „Színjáték“ mellett teljesen háttérbe szorult, a világirodalom első lírai regénye. Dantei élmények kifejezője ez is, de itt a szobor megelevenedik, közvetlen, emberi melegség gyöngéden, szabadon árad e művéből, mely jóleső érzéssel tölt el bennünket és visszavisz a földre, ha már túisokáig időztünk el pokoli és paradicsomi mezőkön. A „Tristan“ ez, — „Parzival“ mellett.

Dante, Plató, Bruno, Spinoza, Goethe, Wagner véleményét vallja: az értelem semmi, a szeretet minden és végső megismerés; hiszen Krisztusnak sincs más szava, csak ez az egy: szeretet. Ez egyedüli főneve. De Dante szájából a szeretet szava másképp is hangzik, mert ő megjárta a poklot és mennyet és ismeri a tökéletlen szenvedély és a valódi tökély közt lebegő emberi szívet és lelket, mint a pokol tüzének, keserveinek, kétségbeesésének, halálainak Infernoját és mint a Paradiso hozsánáját!

A „Vita Nuova“-ban saját szívét dalolja meg:

„Kilenc esztendő gyermekfővel, lángra
Lobbantad már szívem, édes szerelem, —
Ostorod csapásait azóta ismerem,
Mosoly kél nyomodban, s bús könnyek árja!

Ki csellel, erővel legyőztét várja
Dórének tűnik mind az én szememben,
Mint ki vészharangot kongat esztelen,
Közeltő viharok felhői láttára.

Aréna porondján, rabbilincsbe verthen,
Mindhiába küzd a szabad akarat,
Nem lehetsz segélyt balvégzeted ellen.

Ostorának nyomán újabb seb fakad, —
Rabláncaidtól megmenekedetten
Új édes béklyóba vered csak magad.“

Az emberen túli ember nagyonis emberien dalol állhatatlanságról, megbízhatatlanságról, s az örök hűség mellé áll s a hűségen túli aszkézist követel: olyan szerelmet, mely a halálon túl is tart.

Hubayné leánykorában ugyanezt a követelményt így fejezte ki:

„Ha szerelem egyáltalában létezik és nem csupán fikció, — akkor miért ne? Hiszen az a sok megénekelt, örökké való szeretem nem ismer xxkadályt! Se idő, se kor, se ismeretség, se korlátok nem gátolhatják. Vájjon igaz-e ez? Azt hiszem, a szerelem nem ideális, mint ahogy a költők mondják és nem örök, mint ahogy az idealisták vélik. A szerelem mulandó, épp azért teljesen tagadom létezését! Ha azonban igazán van szerelem, annak korláttannak, határtalannak kell lennie, mely nem törődik ismerettséggel, akadállyal, ha még oly nagy és még oly hatalmas is. Akkor, — oh ükkor, — hiszem, hogy van!“

A szerelem — hit. Mint ahogy hit a végeredménye minden olyan filozófiának is, mely a „filozófia“ nevet valóban megérdemli.

A „Vita nuova“ csupa szimbólum és skolasztikusán kabalisztikus szám s a számok között a kilenc uralkodó, melyet Dante a hármas száim gyökeréből származtat, az Atya, Fiú és Szentlélek csodás és szentséges hármasságából. A háromból született kilenc, a „Vita nuova“ kabalista-skolasztikus alapja, ez a szám adja meg a mű szerkezetét. Úgy Dante, mint Beatrice kilenc éves, mikor a fiú először pillantja meg „szelleme fönséges úrnőjét“, ki a legnemesebb színű ruhában, bíborvörösben, szeré-

nyen és tisztesen“ tűnik fel szemei előtt. Kilenc évvel később látja viszont „a csodásan tüneményes, legragyogóbb fehér köntösbe öltözöttet“, — aki köszönti őt és ezzel boldoggá teszi. Az éj kilenc órájának elsejében a leányról álmodik és „az Úr Beatricet magához hívta, annak a hónapnak kilencedik napján, mely a szíriai időszámítás szerint az év kilencedik hónapja. S a hónap kilencedik napjának első órájában.“

Beatrice immáron meghalt, de Dante számára halál nincs, — ő csak azt tudja, hogy szerelme örök és így Beatrice tovább él: és Dante üdvössége: „azok a szavak, melyekkel úrnóm dicséretét zengem.“

Ez: skolasztika, középkori mellékhatás, — kísértetiesen élettelen borostyán, mely légüres térben borítja be ez énekek énekének törzsét.

A „Vita nuova“ a szerelem maga, a magasröptű szellem férfiújának szerelme a hozzá hasonló szellemű nőhöz, örökkévaló lekötöttségben. írók, festők, költők kísérelték meg ezt a szerelmet leírni, lefesteni, megénekelni, zeneköltők is álmodoztak róla, anélkül, hogy alapot tudtak volna neki adni, mert közöttük és Dante között ott állt a skolasztika. Pedig a „Vita nuova“ kanzone-i, szonettjei, balladái mind csupa muzsika, hiszen a szerelemnek szentelvék, minden muzsika szellemének. Ez nem a csengő szavak, hanem a szerelem hangvarázsa. Gsalk szerencsés kézzel kellett hozzányúlni s a skolasztikus tóga lehullott Dante szobráról és emberi mezítlenségében állott abban a pillanatban a zeneköltő előtt, amint a szerelem isteni kegyelmének áldása szállt reá: „Incipit vita nova“

Hubay sógora, Ferenczi Zoltán, az akadémikus, aki örökös házisapkával fején s szakállával is Anatole Francéra emlékeztetett, volt az, aki szerencsés kézzel nyúlt Dantehez. ő külön akadémiát alkotott magának Dante és Goethe iránti szeretetéből és magyarra fordította Őket.

Az ő számára Dante élő, jelenvaló valóság volt, a skolasztikát a filozófusoknak engedte át.

Nos hát, Ferenczi Zoltán volt az, aki egy napon Hubay dolgozószobájába lépett, kezében a „Vita nuova“-val.

The image shows a page of handwritten musical notation. At the top, there are several staves with notes and rests, some marked with 'p' (piano) and 'f' (forte). The notation includes various note values and rests. In the lower middle section, the word "Lento" is written in a cursive hand. Below this, there are more staves with notes and rests, some with dynamic markings like "p" and "f". There are also some handwritten notes and markings in the lower left corner, including the word "rall" and some numbers like "1/27". The overall appearance is that of a working manuscript or a first draft of a musical score.

Egy oldal Hubay „Dante-szimfóniájának” vezérkönyvéből.

Belső művészi ösztönzésén kívül erre a lépésre külső, hivatalos alkalom is készítette: Dante halálának hatszázéves évfordulója. A „Korvin Mátyás társaság“ elnöke, Berzeviczy Albert arra szólította fel Hubayt, hogy e hatszázados évfordulóra Dante szellemének szentelt nagyobb művet komponáljon.

Ötvenhat esztendővel azelőtt Dante születésének ünnepelték hatszázéves fordulóját s akkor Liszt Ferenc írta meg a zenei ünnepi beszédet, „Dante szimfóniá“-ját.

Ferenczi a „Vita nuova“ magyar fordítója, Hubaynak elhozta ezt a művet. A bölcs akadémikus, a Goethét és Dantét átérző és felfogó műfordító, az olasz szellemóriás iránt érzett nagy szeretetével kopogtatott be a zeneszerzőhöz, ajtó előtt hagyva a középkor zúrzavaros és zavarbaejtő allegorikus skolasztikáját s számokkal kapcsolatos misztikumát. Hubay csálthatatlanul biztos ösztönével kiválogatta azokat a szonetteket, melyek belső kapcsolatukban ennek a költői szerelemnek minden szépségét és örökkévaló nagyságát tárják föl s a zeneköltőnek egy műremek megalkotására nyújtottak nagyszerű lehetőséget.

Első találkozás, — Fakadó szerelem, — A Beatrice köszönése fölött érzett öröm, — Beatrice halálának víziója, — Beatrice halála, — Kesergés Beatrice halálán- — Az égben: Beatrice megdicsőülése.

Hubay Jenő már szinte abban a korban van, amelyben Goethe Zulejkáról zengett. Öreg ember ifjúi szerelme. És Hubay az ifjú Dante szerelmébe mélyed, ez a szerelem gyújt és új életet lobbant lángra, — kezdetet.

Sok halállal halt már meg Hubay s közeledik az utolsó. Mennyi az idő még? Tizenöt esztendő. Addig tizenöt-ször fordul meg ez a csillag a Föld, a nap körül, tizenöt tavaszon, nyáron, őszön, télen át.

Dante szerelme mellett ott áll a halál, már az első találkozásánál ott ólalkodik. Hubay látja a szerelmet és látja a halált, ott áll mindkettő szobájában, kéz a kéz-

ben; — körülnéz ... csakugyan egyedül volna itt velők? ... és visszatekint: már hatvanhárom esztendő?... Hat évtized és mégis — semmi, több mint Első találkozás, Köszönés fölött érzett öröm, Megtagadott visszaköszönés? Sok halál és sok föltámadás — és nemsokára leáldozna a nap?

A két fantom ködbe oszlik és Hubay, a hatvanéves, most az ifjú Dantét látja maga előtt... négyszemközt van vele. S a dantei földi szerelem, s az égi is — az örökkévaló szerelem ifjává változtatja Hubayt: azzá a Hubayvá, akit a lét az első találkozás és az első köszönés fölött érzett örömmel lepett meg. Nincs öreg ember és nincs fiatal és amíg szeretsz, a lét minden pillanatához így szóihatsz: *Incipit vita nova!*

Hát hadd induljon el útján az Új Élet.

Dante egy karosszékekben helyezkedett el és szóba szándékozik állni Hubayval. Arca halovány és szemében az átokkal sújtottak a menny és pokol közt tévelygőnek félelmetes, lázasan lobogó tüze. Gsuklyáját, bő köpenyét ledobta magáról. Alakja fönségesen nyúlik fel, — a karosszéket trónussá avatja. Sas orra körül fájdalmas vonás, sólyom szeme villámokat szórva mélyed a szemben ülő Hubayra; fül-leffentyús fekete sapkájában olyan, mint valami alvilági tünemény.

„Nel mezzo del cammin di nostra vita
mi ritrovai per una selva oscura,
che la dirilta via era smarrita.
Eh quanto a dir qual era e cosa dura.“

Ez ő, — és az ő pokla! Hubay Ferenczit keresi tekintetével, ő meghitt baráti viszonyban van Danteval, legyen ő a szószólója. De Ferenczi, a bölcs akadémikus, alki fekete házisapkájával és arcvonásaival Anatole Francéra emlékeztet, eltűnt. Minden hiába, Hubaynak magának kell Dantevel megbirkóznia. Tekintetét a pokolbelire szegezi. És ekkor ragyogó szemű ifjút lát maga előtt, aki ünnepi ruházatban mintha sétára készülne Firenzében, vagy tán Ravennában. Nyoma sincs rajta az alvilágnak és nem is olyan, mint Dante. Dantét sohasem látta ilyennek, mert hiszen Dante a kiátkozott, az ég és pokol közt tévelygő, aki szerzetesi csuklyát visel s hátborzon-

gató terzinákat ír. De nincs idő bámulásra, nincs idő ezen az átalakuláson meglepődni, mert máris lágy, muzsikás hang üti meg fülét:

„Úrnóm szerelmet hordoz két szemében,
Így bármire néz, nemessé avatja,
Akit köszönt, ily nagy kegyet mutatva,
Az megremeg a nagy üdvötől, szívében.

Meghatva kell fejét lehajtani mélyen,
Mert nem méltó ily üdvre, tőle kapva,
Előtte megfut a gőg, lelkünk haragja,
Segítetek nők, őt tisztelni nékem.“

Ez Ő, ahogy Beatricet szereti, s Hubaynak most már nincs szüksége Ferenczire, hogy szószólója legyen, mert zongorához ül és zenéjével válaszolt Dantének, az Új Élet szimfóniájával. Már zeng is a zenekar, szólóének és ikar: a szerelemre ébredt lélek üdvössége. S költő és zene-költő most már felváltva dalol egymásnak.

Nagyszerű vendégének Hubay mintha mindenekelőtt ezt akarná mondani:

„Hadd mutatom meg neked, hogy elgondolásomat miként akarom valóra váltani; légy hallgatóm ikis időre. Ha egyetértesz velem, tovább regélsz majd nékem szerelemről s ha elnémulsz, majd én is hallgatok.“

S eljátszotta az első tételt: Találkozás Beatricevel, találkozás a szerelemmel. Emberi szónak itt nem szabad belecseengenie, Dante maga is hallgat és kanzonejainak, szonettjeinek szavai majd csak később lépnek frigyre a zenével.

A fuvoláik odalehelt szinkópáiból a lélek hangja emelkedik ki s közöttte, mint a nádas, susog a tisztaság és zeng az ámulat a csodán, melyben Isten kiválasztottját részelteti. Mindig csak két ütem tartamára félénken simulnak a hegedűk hozzá, épp hogy rügyezni kezdő melódiájukkal, — melyeik mint álomból ébredő, a Szépséget felfogni képtelen, bámulattól tágranyílt szempár kérdezik: vajjon lehetséges-e, hogy egy pillantás, egy lépés, egy jelenség, — egy emberi lényvel való találkozás az ember érzéseit ennyire megváltoztatni, felkorbácsolni képes legyen.

A melódia tömörül, emelkedik és süllyed, mintha Dante közeledni akarna az angyali tünémenyhez, megbizonyosodni, nem csalóka délibáb-e? De még nincs meg hozzá a bátorsága, hogy megtegye a lépést, attól fél, csak képzelet játéka az egész s ha közeledik, a csoda ködbe vész, már pedig ő hinni akar benne, — ez a csoda most már élte végéig valóság lesz számára, mely több mint a világ és a világ minden valóságja.

Vágyakozás ez, talán sóvárgás, melyet ez első találkozás túlaradó üdvösségében nehéz leküzdenie, mert a költő szeretne a csoda után nyúlni, hogy mint valami szent serleget félénk mozdulattal érintesse meg. Ez az érintés beteljesedés lenne s erre vágyik a költő, ezekután epekedik szüzi tisztaságban.

S Hubay melódiája, — transzcendens színpádkba ágyazott hegedűikkel lassanként határozott emberi körvonalakat vesz fel és komoran lüktető hegedűakkordok fölött összesűrűsödik, mint a boltív, melyet a szerelem épít lélektől lélekhez, — szavak nélküli szerelmi dal hídjául; szenvedélyes bensőségtől izzó melódiává sűrűsödik össze, melynek a szerelmi motívum a középpontja. S ez a szerelmi motívum szellemi áthasonulás és transzfiguráció módjára végigvonul az egész művön és ez a mindenütt jelenvalósága szentséges hatásúvá és jelentőségűvé teszi.

S a két szempár első egymásra pillantásának megszentelt cselekményébe második témával az angolkürt lép be: Tristani, szinte oratóriumszerű tónikán lebegő epekedés, magasabb szférák megszenteltségével egybekötöten a Szent Grál atmoszférájában: egymástól távol levők szerelmi pátosza.

A téma E-Dur kelyhéből a bizonyosság csodaillata árad: Megpillanthattam Erőt, szeretek! Óh Istenek, hadd magasztaljalak énekemmel!

Krescendáló átmenet, fölzigó szárnycsapás után most a fuvolák megint a szerelmi motívumot zengik, mely aszkézise, formai ridegsége és az érzéki harmóniák mellőzése dacára most mégis megejt és

arra késztet, hogy ámultan rogyjon térdre az ember s imádjá a szerelmet itt a földön, hogy a lélek az örökkévalóság részesévé lehessen.

A clair-obscur-ben és misztikus rezgésben tremolázó hegedűk mint fehér galambot viszik szárnyukon a szerelmi meloszt a bazilika ormára, melynek szentélyébe a zeneköltő kíséretében léptünk be s ahogy fönn az óriásdimenzió kékjében kiterjesztett szárnyal elpihen, áldásüdvként s mintegy ígéretül a ikürtök nemes G-Dur zárótémája száll alá, — mintha égi alak tűnék fel, mely beteljesedést hoz: magasabb szférákon való áthasonulást, izzóbb mámorba való emelkedést, melyet a szerelmi fantázia és a napsugaras álmok túláradása szül. Mindez az első találkozás után üdvösséget ígér, az első köszöntés mondhatlan üdvét.

Óh, mennyire tele van már itt is dallal Hubay, most bizonyára Dante fog megszólalni, hogy a zenét költészetével megajándékozza, — dallal eltelt itt Hubay, de ezt a dalt még el nem sírt könnyek fojtják el s a zeneköltő a melodikus vonallal még magába zárkózott marad, titokzatossága csodájában és a Rembrandt-i clair-obscur túlvilágiságában: ez az első találkozás, ez a szerelem templomába vezető út keresztitmusú, negyed és nyolcad triolás, tapogatózó, kérdezősködő melódikába burkolt, mely a vezérkönyvben úgyszólván szellemként kísért a színkópa feszültségek terében, — árnyszerűleg jelzettek a terc és szext ábránd hangjai, — az egész első tétel álomból szótt: a szerelemmel kezdődik az új élet.

Amint az utolsó ütem elhangzott, Dante feláll, a zeneköltőt végig vezeti majd a földi és égi szerelem világában; kinyújtja karját s a messzeségbe mutat: Jer és örvendezz velem, az első köszönés boldogító érzésével:

„Úrnóm szerelmet hordoz két szemében,
Így bármerre néz, nemessé avatja..“

Kilenc év múlt el az első találkozás óta. Dante és Beatrice akkor kilenc esztendősek voltak s e

kilenc év alatt „a legifjabb és bajosabb angyalt béli gyakran láthatta meg, anélkül, hogy közeledett volna hozzá, anélkül, hogy a közeledést meg is kockáztatta volna. És mégis ezalatt a kilenc év alatt semmi sem volt számára annyira jelenvaló, mint Beatrice, aki a teret és időt a szerelem tündérorszá-
gának csodadimenzióivá változtatta.

Most mindkettő tizennyolc éves, az első nagy öröm leszállott Dante számára a szerelem mennyországából s a költő ravaszul szándékosan ámitóvá lesz, tettei magát, hogy az őt ért nagy Örömet eltitkolhassa. Senki se tudjon Beatriceről, meg arról, hogy szereti. Ez a szerelem maradjon az ő kizárólagos tulajdona. Mert őt igen nagy öröm érte: Beatricevel találkozhatott az utcán és a csodás, a páratlan teremtés üdvözölte őt: feléje biccentette fejét. Ennek az üdvözlésnek emlékét hordja magában, másra gondolni se tud.

Barátai egy alkalommal megfigyelik, hogy a költő mohón vágyó tekintettel csüng egy asszonyon, — a városban máris az a hír járja, hogy a kedvese és Dante viselkedésével még tápot ad a hiedelemnek és titokban örvendezik azon, hogy sikerült mindenkét félrevezetnie... Mert hiszen törődik is ő azzal az asszonnyal? Mialatt vágyakozást tetteve nézett rá, lelki szemei csupa bensőséggel, lelki tisztasággal pihentek el Beatricen... És ezt senki sem vette észre. Az istenek boldogságot árasztanak rá, amióta Beatrice köszöntését ajándékkal ikapta, — senki se tud róla semmit, — még barátai sem tudják, hogy voltaképen most született új életre, s ezt a szerelem cselekedte vele s ha valaki azt állítaná, hogy már eddig is létezett egy Dante Alighieri, hazugnak bélyegezné. A kíváncsiak elől elzárkózik, szonettekét ír ama bizonyos signorához, valósággal úgy viselkedik, mintha nyilvánosan elismert kedvese volna s így a várost erre az álútra csábítja, hadd elégítse itt ki érdeklődő kedvét. Az első köszöntés gyönyörű emléke százszor szent titka marad, egyedül ő áldozhat, ujjonghat az öröm oltárán:

Mintha ezüstpáncélos lovagok menetelnének a rónán s mintha hajnalodnék, úgy robognak Allegro vivo-han a tömör zenei akkordok: az érintetlen ifjú szépség, az ifjú erő lobogva közéig, hogy méltón énekelje meg az üdvözlés okozta lelki örömet. Tizenkét bevezető ütem után tenorszólomával maga Dante vegyül a történésbe. Ragyogó, lírailag elragadó, lelkes ifjú tenor, a boldog firenzei évek Danteja, aki az isteni és emberi színjátékról és drámájáról még mit sem tud s aki a fekete, félelmetes, fülrejtő sapka helyett, melyet az Infernoban kapott ajándékul, most még babérkoszorút visel költői fején. Később már átok és kiátkozottság terheli fejét s a tenor baritonná komorul.

A boldogság sóhaja, a melodikus ábrándozás, mellyel Dante örömét hirdeti és Beatricet magasztalja, motívum alakjában jelentkezik, melyet Hubay az egész második tétel folyamán (felhasznál. Dante felszólítja az asszonyokat, segítsenek neki Beatricet magasztaló szavakkal ékesíteni s a zengés varázsával és melodikus szépséggel bővelkedő kart, a kezdő tétel ujjongásával vezeti be a zenekar, — szárnyaló igenlése ez Dante himnikus dalának:

„Ó, — boldog, — kire első ízbe' néz!...“

Szopránok, basszusok, tenorok és althangok támogatják a költőt szent buzgalmában és szent buzgalommal teli áradozásában, hogy a világnak e szerelem üdvösségét tudtára adja; de aztán elnémulnak. Ekkor egy szünet, — két sötét színezetű színpóka ütem, — utána a mámorban úszó Dante a csillagok sugárzó tömkelegébe ujjongja bele extázisát, melyet a vonósok éterszerű tremoló pianisszimója szédületes magasságokba lendít fel:

„Mosolya, mint egy égi fénysugár,
Leírni, sejtetni bár, nem bírja ész,
Oly nagy s csudás erőt mutat...“

A női kar epizódja után, melyben e sorok visszahangszerűleg megisméltődnek, Hubay a két főmotívumot a boldogság, öröm és szerelem dionizoszi dalává fokozza. Zenekar, kar, minden együtt dalol,

— s mint ahogy a harci lobogó leng a napsugarán légben és mutatja az utat az utána tóduló seregnek, oly büszkén veszi át Dante szerelmi motívuma az összes hangok vezetését: leírni, sejteni bár, nem bírja ész! ... Olyan új és csodálatos erejű, hogy akit egyszer ez a mennyei sugár megérintett, — legyen bár a legutolsó ember, — új életre kél és nincs senki a világon, akiben ne élne a vágy, hogy ilyen szerelemtől halhasson meg és támadhasson fel újra.

Hubay, aki a bevezető tétel elfojtott könnyeit örömkönnnyekké változtatja, sajátos, szabadon és bensőségből áradó melodikus szépséggel dalolja most ezt a szerelmi jelenetet: a bájos és csalóka tünemény földidézése mintha menekülés volna a lélek csendesebb, elhagyatottabb tájai felé... És milyen felejthetlenné teszi ennek a szent zsolozsmának szívbeli bensőségét művészetével, — ezek a karénekszerű, ki nem alakított, egyszerűen csengő hangok mégiscsak fékentartott s ténylegesen elágazó polifóniák! Ilyen üdvösséggel, napsütéssel teli ennek a szintiszta fiatalságnak, szerelemnek, bánat és örömméménységnek túlaradása, — ilyen csordultig tele a tékozlás gyönyörével!... Mert Hubaynak, az embernek, mint a zeneköltőnek is lénye, legbelsőbb magja a tékozlás szenvedélye. Tékozló ő, amikor melódiát ad s tékozló, ha szívét és lelkét kell odaadnia. S ahol a lelkét tékozolja el, — mint ebben a második tételben, akkor az ellenpont mit sem számít, mert az el nem múlás melódiája minden! „El nem mondható és le nem írható ez“, — de Hubay megkomponálta mégis, az ő „Vita nuová“-ja mindig új fog maradni és „csodálatos erejű“, éppúgy, mint Dante szonettjei és kanzonái, mert a mű, mint költemény és mint zene, a születés és halál közötti örökkévalóságon való csodálatában a magasba szárnyal — és e szerelem gregoriánusi szentségének titkát egyszerű eszközökkel fedi föl; s ez a titok: a halhatatlanság utáni vágy!...

Dante nem képes hinni, hogy *ilyen* szépség létezhetik ... Az ámulat mellett ott a kétség s az örökkévalóság képzetéhez az út a földön át vezet,

melyen az első köszöntés fölött érzett ujjongó örömét a megtagadott második üdvözlés okozta szenvedés követi nyomon. Beatrice félremagyarázza, amikor látja, hogy a költő tekintetét egy hölgyre szegezi s hogy ez az asszony az, akit a nyilvánosság a kedvesének tart s kihez szonettek is ír. S Beatrice most úgy tudja: az a férfi, kit első köszöntésével megajándékozott, aki iránt ezzel vonzalmat árult el, más nő iránt és nem iránta érdeklődik.

Dante szerelmét sokkal magasabb szintre helyezi, semhogy közöttük a kimagyarázkodás lehetősége szóba jöhetne. Hiszen féltékenyen őrzi titkát és öngyötrődése árán kerüli el, hogy Beatricevel akár csak egy szót is váltson. Beatrice, — mint Boccaccio állítja — „a század legtitokzatosabb női lénye“ és nem kell hitelt adnunk a realistáknak s a valósághajhászóknak, akik szerint Beatrice egyáltalán nem volt titokzatos, hanem egy nemes embernek, Simoné de Bárdinak a felesége, aki Firenzében élt és 1290-ben halt meg: mi Beatriceről csak Dantét tudjuk. Az ideálisan gondolkozó nem érdeklődik a valóság árnyékának kutatása iránt, hanem Dante költészetét örök valóságnak tartja s a költőre hallgat, ki nyomoráról és bánatáról zeng, mely boldogságát és örömét nyomon követte: Beatrice hírül vette, hogy Dante az idegen hölgyhöz szonettek írt és nem fogadja Dante köszönését többé, ha valahol találkozik vele, — igaz, ez nem éppen titokzatoságra valló viselkedés egy leány részéről; viszont Danteről elmondhatni, hogy századának és minden századnak legtitokzatosabb szerelmese abban, ahogy a szerelemről és a szeretett nőről dalol.

A szeretett nőről!... Dante szerelmének *képzeletét* szereti, — nem magát szerelmesét; a képzet: az ő alkotása s az alkotó férfi zseniális módján szeret: ideálját szereti, még pedig szelleme szerelmével, — platonikusan. Dante nem szerelmeséhez dalol, hanem szerelme képzetéhez. Költeményének útja ettől a képtől vezet Beatricehez és Dante örömbenbánatban ezt az utat járja; az örömmel, mely még

benne zeng, máris vége. Beatrice nem viszonozza köszöntését s ezzel a költő gyötrelmeit idézi föl. Mert Dante a legkisebb élményt is túlvilágivá fokozza: a nem viszonzott köszöntés a szerelem halálát jelenti s Dante mindjárt ezután a halálról vizionál. S ez a halál, — Dante mennyországot járó misztikumának utolérhetetlenül csodás misztikuma, — ez a halál az anyagi világban is elkövetkezik: Beatrice, kevéssel azután, hogy köszöntését nem viszonozta, meghal.

Mintha a halálnak egyik lépcsőfoka lenne a mélabús sirám, melyben Dante a megtagadott köszöntés miatt kitör: hegedű és cselló szorongón kérdez és felel, a megpendült hárfák aláfestik a szorongást, — így vezeti be Hubay a harmadik tételt. Panaszosan csendül fel a szerelmi motívum, sóhajokra foszlik, melyeket klarinétok, fagottok s a velük tartó vonósok mintegy odalehelnek: a gyász oktávái a mulandóság kvintjei fölött.

A kar panaszos éneke hangzik fel:

„Ó ti, kik jártok a szerelem útján,
Nézzétek őt; mit láttok?
Vaj' lehet-é e nagy bánatnak másai”

A karének a harmadik tétel fő témája. Mint gótikus ív hajlik a zenekar fölé, melynek hegedűkkel, csellókkal és hárfákkal előadott adagiója végtelen nagy zenei zsenialitással a misztikus szerelem világát tárja elénk. Dante magas szellemi síkján szárnyal ez a tizenkét ütem, melyek bizvást sorolhatók a zeneirodalom gyöngyei s a művészi alkotás tökélyei közé. Ezen a ponton gyúlhatott lángra a fantázia, itt leshetjük el a zseni örök újjászületését. Minden földi salaktól megtisztultan, mint bűvös kristályban tükröződik ebben a tizenkét ütemben az élmény s ez a csöndesen lobogó, szelíden tovaolvadó melódia, mely melegen és lelkesítőn hatol a hallgató szívébe, Hubay lírájának gyémánt-diadéme; — ez a misztikus adagio Erős és Anteros is egyben: zenei csodakifejezés, titokzatosság pecsétje és megnyilatkozás, melyből a „Vita nuova“ új Hubay-ja megszületett.

Az eszközök felfokozása polifonikusan és orkesztrálisan megy itt az oratórium felé, a karszimfónia isteni boltozatiként borul a csillagos égre, anyagtalan és mindenütt jelenvaló a létnek ez az isteni alaptónikája: szent borzongás és megbizonyosodás fog el bennünket. A platói eszmék birodalmában időzünk. A vegyes kar szívből ontja magából az örök gazdagságot, a megtagadott köszöntésből fakadott sirám gyászdallá lesz. A mulandóságon átvezető Golgotha-útnak utolsóelőtti állomása ez, Szélesen hömpölygő melódiájával már vigaszra, örök életre vágva. Az adagio témáját üdvtelt fénynyel négy ütem ismétli meg az isteni közelség elhaló pianissimójában; s akkor hárfatriólák, hegedűtrilák és cseleszta akkordok kíséretében Dante tenoréneke szólal meg:

„Nagylelkűn Amor, s meg nem érdemelten,
Vett kegyelmébe engem,
S éltem oly édesen bűvössé tette,
Hogy minden elhaló sóhajra bennem.
Azt kérdem: „Óh, szívemben,
Hogy élhet ily nagy üdv végtelenje.“

A „nagy üdv végtelenje“ mint halk motívum-töredék: feleletképen lengi körül Dante kérdését. Maga a főtéma ez, mely fel- és leszárnyaló, cirógató, megnyugtató énekben a soha el nem múló szerelem végtelenjét zengi, melynek belsejében az örökkévaló élet motívuma fészkel. Azután polifóniailag teltebben, a zenekar dúsabb köntösébe öltözötten a kar tér vissza, az örökkévalóság tizenkét üteme ott terjeng az ember siráma fölött; a folyam $\frac{4}{4}$ -es kristálytisza vizét a visszatekintő, majd előbbre iparkodó vágy $\frac{3}{4}$ -es lüktetése kavarja föl és teszi zavarossá, — ám a folyam egyre szélesedik, a lüktetéseiket magába nyeli és a béke tengerébe ömlik. A kar siráma hangáradattal zengi:

„Óh, ti, kik jártok a szerelem útján.. .“

Mi azonban e misztikus adagio tizenkét ütemétől vitetjük magunkat és olyan isteni érzés tölt el bennünket, mintha minden, ami földi, messze

alattunk maradna el és szárnyalón lebegnének tova, hullámokon haladva . . .

Költő, zeneköltő, — olyan vagy, mint a Phoenix, — de a feltámadás előtt el kell szenvedni a halált, melynek víziója az éj sötétjéből úgy markolja meg szívedet, hogy nem bírod tovább: Dante látja Beatrice halálát, szerelme halálát és vele hal meg.

Lázadó jajsikoly szimfonikus közjátéka a negyedik tétel.

Négy! súlyos, fenyegetőn a föld mélyéből leszálló, az árnyékvilágba utat törő ütem után a félelem liheg triólák és tizenhatodok lélekzetvesztő kromatikus rohamában, a borzalom fölhördülései szabdalják metsző szűkített szeptimákban a levegőt, megrázó tremolók és halált jósló harsonakkordok között ölt alakot a halál víziójának motívuma, de a fafűvők újra fölvöltő kromatikájának özöne után az expozíciónak meglepetésszerűleg vége.

A lázalmok zűrzavarából most a brácsákban ölt fájdalmas körvonalat a szerelmi motívum. Drámai erejű és mély benyomást keltő ez a vadul forrongó, az extázis borzongásába merített zene, melyből itt Berlioz szelleme árad s a szerelmi motívumok torzításával a „Fantasztikus szimfónia“ közelébe jut. Két száguldó és tomboló allegro között, melyekben a pokol borzalmainak képe tárul elénk, Hubay az első tétel sóhaj-motívumát fejleszti ki az emlékezés minden édes érzésével, molto moderato, — mintha az örökre távozó kedves még egyszer föltekintene. De máris itt dübörög újra a vízió-tétel első témája, — tizenhatodok úgy hajszolják a triólákat kétségbeesésbe és örületbe, mintha villámokból font lángostorok pattognának fölöttük, — s a basszusokban egy hang konokul, monotonul ismétli lázadó kifakadását Isten ellen: „Ez nem lehetséges!“ Egyre súlyosabban szól közbe a terjengős, szakadozott halál-motívum, a lázalmoktól fűtött vízió belső zavarossága a hangszerek káoszáig fokozódik, vad viaskodás a halál angyalával, a mélységből feltörő hangok ellesése, — mindez a nagyszabású tétel

végén, a fúvók kromatikus futamával — a hangok titáni alázuhanásával a mélybe torkollik.

Harangzúgás és dobpergés közepette a kürtök gyászindulóra zendítenek, melynek szívet marcan-goló pátoszát a kar jalkiáltása idézi föl:

„Óh, Beatrice, mennybe mentél, sirba tettek!”

Fa- és rézfúvók, vonósok veszik át a gyászszólamot, majd az egész zenekar és végül hatalmas vonós-uniszónóban zúg fel és kulminál a Tutti.

A hangok érces tömörsége s a rendkívül erőteljes hangszerelés ugyan ellentétben látszik állani a halott Beatrice törékeny külsejével, ám a fölépítés mindjárt helyes nyomra visz bennünket s Hubay szándéka nyilvánvalóvá lesz: Dante nem kedvesét siratja, hanem azt a képzetet, melyet magának róla alkotott. Magát a szerelmet temeti, — a földi szerelemnek vége, örökre elveszett. S a mérhetetlen gyász titáni mennydörgése, viharzása, istenkáromló akkordjai, melyek a földi szférákat szinte szétfeszítik: ez az ember föllázadása a Teremtő ellen. A halandó eszeveszett fékevesztettsége, ki szerelmi szenvedélyében a mennyet hívja ki és Istennel száll harcba; vaksága, süketsége ez annak, akinek hiába van szeme, füle, ha lelke még nincs: a fájdalom Dánt éje ez.

S most a zeneköltő az, aki keresztül vezérli a költőt a fekete sötétségen, ki csodás szelídséggel világosságot teremt neki, mely mint távoli csillag dereng felé, hogy azután a költőnek mennyként nyíljék meg, melyben az átszellemült Beatricet újra fölleli s megérti, hogy nincs halál, nincs vég.

Emberileg mélyen megható a vígasz melódiája, mellyel Hubay a halálosan kétségbeesett Dante vezetését átveszi, hogy tomboló fájdalomából, nagy veszteségének halálosan szomorú sirámán át a túlvilági síkok kapui elé kísérje: a zseniális, művészi tusai-ból győztesen kikerült komponista zenéje ez, akit nem érint már a hamleti kérdés lét és nemlétről; ez a töprengés számára elveszítette jelentőségét, mert ő már csak egyet lát: az örökkévaló létet. Ezt a

végső bölcseséget és igazságot élte viharában ismerte és szerezte meg s a halálnak már nincs hatalma fölötte.

Az angolkürt szólója vezeti be a tétel trióját, a kar most a H-Dur szilárd hitével dalolja:

„Óh, jertek hát keservét megérteni. . .“

S mint távoli zivatar, úgy dörögnek, dübörögnek még a kar ütemsorain át a gyászinduló sötét akkordjai; de ritmikailag már meglazultak s a D-Dur-ba átváltozott moll-bánat az elhagyatottság tengerén hányódót a hit biztos révébe vezérli: a fő-téma szimmetrikusan E-moll-foan tér vissza, melyet az E-H harangmotívum ostinato kísér és ennek elhaló kongásai fejezik be a tételt. A harang zúgása s a gyászinduló ijesztő hangfoszlányai, dobpergése még a levegőben vibrál — s azután csend lesz. Dante utoljára markol szívünkbe: egyedül áll a sír előtt és a halált hívja:

„Halál... jer, vedd el szenvedésem!“

Ezt a földön utolsóul elhangzó tételt a kar vezeti be s mikor Dante a halált hívja, e jajszavakból, vonósoktól és fúvósoktól kísértén és zeneileg aláfestetten a zeneköltő meggyőző közvetlensége legegyénibb kifejezésévé lesz: aki ezt komponálta, a halál bizalmasa, éjjeleinek, nappalainak meghitt barátja, zseni és szerelmes egyben, — akinek élet és halál örökkévalóságot jelent. Erőteljesen és zengő szépséggel vegyül a kar a tenorszólóba: a költő még-egyszer¹ szólítja a halált, de a kar belécseng s a tétel utolsó hat ütemére terjedő fortissimo fejezi be a műnek nagyvonalúan felépített első részét.

Hatalmasan elgondolt és csodás bátorsággal keresztülvitt egyetlen tétel a második rész: „Az égben“.

Beatrice megdicsőül és Dante az örök Isten-szeretetre eszmél rá.

A melodikus invenció túlradó gazdagságával, a kar-tételek zengő szépségével, mindenekelőtt azonban a három női hang szférái énekével s a zenekari

színpompa varázsával ajándékozta meg a hallgatót ez az égi rész, mely egy fénylő D-Dur tutti fortéjával kezdődik.

Az alaptónikát, mint szárnycsapások, harminckettedek, arpeggiók suhogják tematikusán körül s fölöttük lebeg a levegőátlátszóságú főtéma: Beatrice megdicsőült! A magasból a három női hangot halljuk:

„Az égben él, hol örök üdv és béke,
Beatrice most angyalok körében.“

Az égi tercettet többször az orgona által megerősített zenekar váltja föl, mely a főtemát s a zengő arpeggiókat megismétli, mintha egyik mennyei szférából a másikba lépkednének: Giotto vonalaira és eszközeire emlékeztető hangfestmény. A szférák összhangzatát gyermekkar egészíti ki s a menny megnyílik, középkori praerafaellizmusával; a Dante „Paradiso“-jával egyívású zenedarab ez, magasztosán naiv mennyország. Barokknak, tubát fújó angyalkáiknak, pompázóan celebrált misének itt nyoma sincs. Ebben az égben Tristan Parsivalt leli meg s a földi szerelem Isten szeretetévé magasztosul.

A zene utolsó maradványán is felülemelkedik mindannak, ami még földi, a tétel túlnyomólag homofon marad mindaddig, míg a fő és szerelmi motívum hangvezetője a karoknak és énekeknek, sűrűn bogozott polifon szövedék, mely fokról-fokra kánonból és fűgából keletkezik: a tétel összesűrűsödik, a harmóniák dúsabbakká, a ritmusok himnikusakká lesznek, a hangkép hieratikussá válik és az ó-mixolid templomi hangnem fölszenteli a karóikat.

A kánonban négy-négy ütem távolságban a szoprán, alt, tenor és basszus szólamok lépnek be. Hatalmasan keresztülvitt kidolgozás után az oboa szólója a legmagasabb régiókban lebegő szonettet készíti elő, melyet Dante a három égi női hanggal ó-olasz madrigálok stílusában énekel:

„A legmagosabban járó szférán túl száll a
Sóhaj, amely szívemből fölfakad...!•

Az orgona rövid, közbeékelte ábrándja után a nagy szerelmi motívum fűgává alakul, melyben „dux“-ok és „comes“-ek a végső felfokozó technika minden nagyszerűségével és művészi egymásutánjával léphetnek Bach-i örökükbe és most segédkeznek abban is, hogy a szerelem végső igazságai zeneileg kifejeződjenek. Olyan ez az utolsó fűga-fokozás, mint hangtömegek szárnycsapása. A Jákob-lajtorja fokain karok szólamai haladnak fölfelé, — azután, a Passage-mű fortissimójában, egy függöny suhog kétfelé és tremolók, fűvó-akkordok és cseleszta arpeggiók halk kíséretében a magasból női hang szólal meg:

„Az égben él..“

Vegyes- és gyermekkar zeng most mixolid harmóniáikkal közbe, — hatalmas zenekar-tutti fejleszti megrázó hatásúvá a Hozsannát. A kódában vonások ismétlik meg a soha el nem múló szerelem motívumát, melynek feloldásai és augmentációi fejezik be a tételt s ennek a hangvilágnak makulátlan, elhaló gyöngédsége úgy tündöklök fel mégegyszer, mint egy bazilika színes ablaka, mikor napsugár éri, — s Dante a földöntúli karral együtt zengi:

„S aztán tessék a Jóság Urának, hogy
Az én lelkem szálljon oda, hol meglátja
Úrnője dicsőségét, áldottan áldott Beatricet, ki
Megdicsőülten nézi arcát annak:
QUI EST PER OMNIA SAECULA BENEDICTUS!“

Ily tagozódásban a „Vita nuova“ óriási székesegyház benyomását teszi, hajóival, kupolájával, földdel, éggel.

Szemére vetették Hubaynak zenei ortodoxiáját és ezt teljes joggal, mert Hubay Dantét komponálta és az igazi mester csökönységével tartott ki Credoja mellett: a zene először is, de másodsor, harmadszor is — zene! Azok, akik nem sok közösséget tartanak a zenével

mert túlságosan „értenek hozzá“, — a kritikusok — a „Vita nuova“ budapesti, bécsi és németországi előadása után analitikus és összefoglaló méltatásaikban nem titkolták, hogy a mű nagy benyomást tett rájuk, sőt bámulattal töltötte el Őket. Volt is rá okuk, hogy ezt írták. Bámulattal kellett, hogy eltöltse őket az „öreg“ Hubay ifjúi életerejé, aki önmagából termelt, ilyen új étellel volt képes megajándékozni a világot; s miután a kritikusok között is akad olyan egyszerű és békeszerető ember, aki a zenével mégis tart némi közösséget, hát — ha nem is Budapesten, vagy Bécsben, — de Németországban megesett, hogy a kritikus azt írta: Hubay mesterművet alkotott a „Vita nuova“-val.

De minek idézni a németországi dicséreteket? Sokkal kurtább följegyzésre méltó az, hogy úgy Bécsben, mint nálunk akadt két-három kritikus, aki úgy a mestert, mint művét írógépe hegyére nyársalta, — anélkül, hogy a szimfónia előadásán jelen lett volna. Sőt! . . . Bécsben egy zenebíró kisasszony ezt írja a bemutatóról:

„Dante most már Budapesten is divatba jött. Halistennek — megkönnyebbülten lélekezünk fel, hogy a bátor úszóbajnok Hubay zsenialitásával baj nélkül keresztül jutott a „*Divina Commedia*“ tornyosuló hullámain.“ — Szóval Hubay Jenő a kisasszony számára az „Isteni színjátékot“ zenésítette meg; — hogy Dante egyebet is írt, például a „Vita nuova“-t, arról sejtelve sincs, nem is érdekli.

A többi referens véleményét pedig, ha jelen volt az előadáson, ha nem, kár volna a papírkosárból életre kelteni, bár magas elismeréssel sem fukarkodnak és a „dekoratív individualitás“, „fölkorbácsolóan érdekes expresszív“, „zenei festőiség“ közhelyeivel s más hasonlókkal hozakodnak elő; csak egyetlen „epiteton“-nál érdemes időzni, mert nem „ornans“:

»A stílusban és színhatásban Liszt Ferencsel rokon ságot tartó zenemű tonálisan kötött!“

Hubay 1921-ben tonálisan kötött merészkedik lenni? Az atonalitás és bolsevizmus korában az ember vagy semmihez se kösse magát, vagy eljátszotta jogát a munkához és az élethez is. A gyerekek fel vannak hábo-

rodva, nem kötik magukat semmihez és megkötni sem engedik magukat semmi által, legyen az tonalitás, vagy etikai világnézet. Az 1921-ik esztendő gyermekei bunkóval támadtak az öregekre s önmaguk pusztultak bele: egyetlen egy zseni-magzat nevére sem emlékszik az utókor 1941-ben — viszont mily eleven fiatalsággal, milyen szépen zenélt nekünk az „öreg“ Hubay!

„Tonális megkötöttség“ — ezt a terminust tágabban lehet értelmezni, nemcsak zenére vonatkoztatni és akkor meg lehet állapítani, hogy Hubay Jenő úgy élményben, mint alkotásban a *valósághoz kötött* és ez az ereje. Csak azt akarja, amit átélt s amit akar, azt tudja is; és sohasem akar többet, mint amennyit tud: ez az a bölcs önmérséklet, melyről egy mester azt mondotta, hogy ebben mutatkozik meg a mester igazán.

Amit Hubay Dantével átélt, amit akart s ahogy meg tudta valósítani azt, amit akart, — azt e fejezet egyszerű szavakkal megvilágította: a zeneszerzőnek karszimfóniájával sikerült lelki élményeket a zene általánosan emberi ideológiájába költőileg átültetni; sikerült neki Beatrice transzfigurációját, emberi tökéletlenségéből isteni tökélybe való áthasonítását zeneköltőileg megformálni. A vezérkönyvön láthatatlanul áll a fölírás: Amor Dei, — Hubay titkon az isteni szeretetet komponálta bele művébe, konkretizálta ezt a misztikumot. A kereszthangnemek fényének áradásában sikerült neki a hang transzcendentizálása. Vibráló hangszerré lett önnön szíve is s ami belőle hang valóságban kialakul, nem realisztikus, vagy programmatikus, hanem idealisztikus, — vagyis a gondolatnak olyan magasságra való helyezése, mely őt a szellemvilág hierarchiájában megilleti.

Hubay katolicizmusa zenei mitológiává, — a szeretet mítoszává konkretizálódik ebben a szimfonikus oratóriumban. A romantikus színezet rendkívül változatos hangkeveréseket követelt, melyekkel a mester Dante óriásméretű mennyboltját festette meg; s ez az ósdi újromantika mint mélységes, hamisítatlan, megvesztegethetetlen nyelvezet jelentkezik.

Nem, Hubay Jenő semmiesetre sem rejti véka alá lelkesedés-fűtötté meggyőződését s az uralkodó atonális

áramlat láttára egyáltalában nem lesz hűtlenné szerelméhez, a tonális megkötöttséghez és Wagner, Liszt és Berlioz iránti áhítatos tisztelete se csökken.

Ragyogó, elbűvölő hangkombinációk változata az a-capella női tercett, a szférákba vivő út homofon éneke, az égi polifónia minden orgonahangja, a Vox Humana, mely végül Vox Angelicá-vá lesz, a vegyes kar tételének liturgikusan-gregoriánus egyszerűsége, — mindez a tékozlóan kezelt Chroma mesés gazdagságát jelenti. Liturgikus stílusra vall a hangerők játéka Dante vezető szólama és a kar és zenekar váltakozásai között; ennek eredetét az antik drámában lehet föllelni s itt, ebben a dramatizált karszimfóniában, fensőbbeséges művészettel, kellő mérlegeléssel alkalmazottan látjuk viszont: Dante, a szóvivő és igehirdető a vezér, hogy a befejezésnél mint az egésznek része a zenei mitológiába olvadjon, hogy ő maga is részesüljön a transzfiguráció csodájában.

Hubay műve a „karszimfónia“ megjelölése ellenére is önálló műfaj. Az instrumentál-szimfonikus epizódokat és a nagy oratórium-formát zenedrámái tendenciákkal meglepő és meggyőző egységgé olvasztja össze. Ebbe az egységbe Hubay operai elemeket azzal a szándékkal vegyít, hogy döntő élményeknek éles zenei körvonalat adjon; ezáltal hangszerelésének gyönyörteli színskálája megokolttá lesz. Brahmsnak sokszor vetették szemére szimfonikus műveinek gyenge, örömtelenül félénk hangszerelését, — teljesen hamis és filiszteri bíráló ez, — mert Brahms határozottan állást foglal a Wagneri és Liszt Ferenci zenekar-pompa ellen. Hubay „Vita nuova“ja zenekar-tehnikailag talán túl pazar s a káprázató színpompa némely helyen talán elnyomja a lényegileg tartalmasat, de ezt viszont, — mint a Brahms eset megfordítottját — nyugodtan a komponistára lehet bízni. Mert hiszen éppen a lelkeség túláradásának szab kellő mértéket a forma egyszerűsége és e formának megfelelő kifejezés uralása. Ez a lelkeség úgy az egyes hangok elosztását, mint a hangtömegek közösségét és összehatása a legmagasabb alkotóművészi teljesítmény szolgálatába állítja. Rikító színeket Hubay nem kever, de, ha a szíve vérzik, vörös tónust használ és atonális korunk

matematikával komponáló zeneszerzői melodikus vitorláiból nem voltak képesek a szelet, vagy vihart kifogni. Tonális megkötöttség a zene szívéhez való kötöttséget jelent, — ezt a szívet ott halljuk dobogni minden melódiaköltő belsejében; — üteme örök.

Mialatt a klasszikus tendenciák ellen a modernnek foglaltak (állást s a modernekkal szemben viszont a közönség viselkedett elutasítólag s mialatt a háború utáni időkben az európai koncerttermek vésztjósó sablonokban merevedtek meg, — 1933 februárjában, Karlsruheben, Krips József főzeneigazgató az ottani „Festhalle“-ben háromezer főnyi közönség előtt mutatta be Hubay „Vita nuova“-ját. A művet ujjongó tetszés fogadta, mély és tartós benyomásokkal távozott a hallgatóság. A fiatal karmester merész vállalkozását, melylyel ifjúi roananticizmusával a „Neue Sachlichkeit“ közönségének egy régi romantikus művet kísérelte meg tolmácsolni, váratlan nagy siker koronázta: az expresszív túlfűtöttség, liturgikus szigorával, hieratikus vízióival és nagyszabásúan ívelő szerkezetével ezrek és ezrek szívének legközepébe lopta be magát s ez a sok ezer szív a „Vita nuova“ ütemében dobogott; a dadaista dekadencia elvénhedt ifjait az „öreg“ szárnyaira vette és magasba röpítette.

Mikor a problémák professzionistái Hubayt a modern irányról faggatták, a türelmes válaszoló így nyilatkozott:

„A művészetben nincs megállás, nem szabad, hogy legyen! Helyet-teret az igazi tehetségnek! Ha valaki tehetséges, kétségkívül kiválót fog alkotni. Csak attól tartok, hogy a fiatal komponistákat könnyűszerrel tévútra lehet vezetni s azt a hitet kelteni bennük, hogy nincs már mit tanulniok. A zene határain erőszakkal magunkat túltenni nem lehet. Ha valaki mégis megteszi, — büntetése nem marad el, mert kezdődik a — lárma, a lárma zenéje.

Benső barátság fűzött Mahler Gusztávhoz, bámulom zsenijét éppúgy, ahogy Strauss Richárdot bámulom. Ez a két mester volt a zene új irányának úgyszólván elindítója, mégis, mindkettő megmaradt igazi nagy művészek, ők a szépség vonalait mindenkor tiszteletben tartották.“

Dante szimfóniájáról nem szívesen beszél, sokkal szentebb ez a mű szemében s ami mondanivalója volt róla, azt zenéjében fejezte ki; — egy kérdezősködőnek mégis ezt feleli:

„Dante szimfóniám tematikusán fölépített, — két hang az alapja, — ez a két hang szerelmi motívummá egyesül s a második részben belőlük fejlesztem ki a kánont és fűgát, a Dante-égbolt fő- és mellékhajóit, kápolnáit az istenszeretnek, qui est per omnia saecula benedictus. S ha már az Isten-szeretet megszentelt szava tolult ajkamra, hadd mondok el azt is, hogy az egész idő alatt, amíg Dante szimfóniámon dolgoztam, az az érzés élt bennem, hogy felsőbb hatalom vezeti kezemet.“

Két hang egyesül szerelmi motívummá; — csak a szeretetben nyilatkozik meg bennünk az ég; — két hang, mint két ember!

Két ember egyesül egyetlen szerelmi motívumban, ha a kettő a szellem embere, akkor lelkük beszéde örök kánon, véget soha nem érő fűga, egymást erősítő, egymást felmagasztosító két lélek, az üdvösség 'beszédének teljes Dante-mennye. A földi szerelem az a varázsvessző, mellyel a „Faj“ démonja a két szerelmezt megéri, de ebből az elvárásoltságból van számunkra út fölfelé, a szív felé s a lélek felé, mely örökkévalóságának tudatára eszmél. A szellemileg alkotó férfi egészen másképp szeret, mint a szellem nélkül való: szerelme végtelen, mint a lelke és éppoly kimeríthetetlen, mint a végtelenség. Ahol azonban a szellem embere egyesül a szellem asszonyával, — ott zeng föl csak igazán az Isten-szimfónia, a halhatatlanság két hangja! Itt a férfi asszonya örök melódia és harmónia; lelkének muzsikája a jegyáján-

doka, melyet a férfi elfogad, hogy nagyszerű szimfóniává alkossa át s asszonyának visszaadhassa s így a megajándékozottat önnön szeretetével emeli magasba, csodás, orgonazúgásos egébe, ahol minden regiszter a halhatatlanságot zengi. A férfi megcsókolja párját s az ajkak érintkezésekor egymásba olvad az emberpár lelke is. Ez az Erős által egyé olvasztott emberpár örök, mindig jelenlévő, magasztos násza. A két ajak illetén összeforrásakor maga a Teremtő jelenik meg, mert ő teremtményei végtelen körében a halhatatlanságot szereti; még azokban is ezt szereti, kik szíveik oltárát nem az ő istentiszteletére rendezték be, hanem sötét egoizmusban dermedtek meg; szereti és dermedtségükből új életre akarja kelteni még ezeket is. Mindnyájan az Istenhez vezető úton haladunk.

A szellem emberének és asszonyának szerelme: vilám, mely önmagának és minden sötétségnek megvilágítója, a mennyország szerelmi fáklyája a földön. „Légy hűséges mindhalálig és én néked az élet koronáját adom.“ Ilyen szerelem mindhalálig hű és ebben a hűtlen világban az emberiség megváltója. Megváltja az embert földi létének számtalan bukásából. Ilyen szerelemben két ember, mint oltáriszentséget, úgy fogadja el egymást és egymásban az örökkévalóságot találja meg; és csak az ilyen szerelem — igazán szerelem. Ez a szeretet mágia, és misztikum, kulcsa világnak, menneknek és pokolnak, ez a halandó ember halhatatlansága.

A művész visszaárasztja asszonyára azt, amit tőle kapott: a kapott szeretetért, szeretetből alkotott művét:

„Neked, édes, drága nőm, ajánlom e művemet, melyben megtisztult érzelmi és gondolatvilágom sugallatai, énem jobbik részének megnyilatkozásai jutottak kifejezésre, soha meg nem szűnő önfeláldozó szereteted viszonzásául. Jenő.“

Szerelmi szimfóniájának élére ezeket az ajánló sorokat írta Hubay Jenő: itt üti meg a hangot, melyhez szívének zenekara igazodik s mely szerint hangszereit hangolja.

S vájjon mit válaszol az az asszony, akinek a dantei szerelem ajánló szavai szólnak, — mit válaszol Cebrian

Róza, mikor érzéseiről, gondolatairól megkérdik? Szalonjában épp ott ül a hanglemez s viasz-rovátkái möhön várják, hogy a szavak belevésődjenek: a nagy zeneszerző feleségét meginterjúvolják. A felrakott lemez ezt adja vissza:

„Mialatt várom a világhírű muzsikus feleségét a Dunapartra néző szalonban, a mellette levő csukott szoba ajtaján meg-megújuló hegedűfutamok és erélyes utasítások hangjai szűrődnek tompán keresztül.“

„Két kis művésznövendékkal tart próbát a férjem“ — siet felém ebben a pillanatban mosolyogva Hubayné. Leül mellém, kezeit szépen ölébe ejti és — várja az interjút.

Magáról nem hajlandó beszélni. Holott én mégis csak arról szeretnék az ő szavaival képet adni: hogyan élt s mi mindent követ el ma is Hubay Jenőné, aki mellett így kiteljesedhetett ennek a mi országunknak világhíres zenei büszkesége!

„Én nem vagyok téma, én nem vagyok érdekes . . . Égy olyan ember- mellett, mint a férjem... egy ilyen ember mellett nem lehet más hivatása egy asszonynak, mint hogy mindent elkövessen, hogy az ura boldog legyen ...“ Rám emeli szemét: „Mi, én és a fiaim, csak támogatjuk őt törekvéseiben...“ — Az ablak alatt, ahogy kitekint, fehér hajó úszik le a Dunán. Mikor a híd alá ér, nagy kéménye alázattal hajlik meg a hatalmas vaspillérek alatt... Valahogy így hajlik meg előttem ez a szép fehér asszonyi alázat egy nagy magyar zenei zseni gyönyörű boltívei alatt.

„Az ember igyekszik egy ilyen nagyszerű embert megérteni... és követni őt az ideológiájában...“ — Minden szentimentalizmus nélkül mondja ezeket és érzem, hogy ez a passzivitás volt életének legnagyobb ajándéka, pillanatra el nem szürkült szenzációja.

„Lehet“ — szól — „hogy vannak nők, akiknek férjük oldala mellett külön ambícióik is vannak ... Nekem nem voltak soha ilyen ambícióim...“ — Ebben a pillanatban a hegedűpróbának egyszerre vége szakad. Hallom, amint egy hegedű könnyed fateste megcsörren a kársonybélésű bőrtokban. Utána az ősz Hubay nagy művészfefe jelenik meg a fehér ajtóban. De csak egy

pillanatra. Csak annyira, míg egy mosoly s egy barátságos fejbiccentés tart; utána, mint valami látomás, visszahúzódik a mosoly a fehér ajtóban.

„Az ő munkarendje reggel kilenckor kezdődik s az ebéd megszakítással este tíz órakeréig végződik. Fáradtság nélkül. A legnagyobb lelkesedéssel. Most készülünk falura, Mosóéra. Ez Turóc megyében van. Gyönyörű . . . Gyönyörű vidék!...“ — Egészen föllelkesül. — „Ennek örülünk most... De számára a falu is életének változatlan további régi rendjét jelenti. Férjem ott is állandó munkában van. Csak akkor egyedül, saját magának dolgozik . . . Revidiál, komponál.“

Minden másról vannak regényes mondanivalói, csak önmagáról hallgat, — de én érzem, nagyon érzem, hogy e finom hallgatásban milyen bőséges regénytéma van.

„Befelé élek“ — árul el mégis egy halknyi életet — „ez pedig a külső világra nem tartozik ...“

Még valamihez szükségem lenne ehhez az interjúhoz, gondolom remény vesztve: egy arcképre. Ettől a külső hiúság nélküli nagyasszonytól bizvást hasztalan várom ezt. De meglepetésemre, kedves asszonyisággal reagál, jósággal, megértéssel, mosolyogva:

„Majd kikeresek egyet... egyet, ahol még fiatal és csinos vagyok.“

Ez a mondanivalója önmagáról, érzéseiről, gondolatairól, amikor beszélni kényszerítik: őt mondja, Hubay Jenőt, csak róla beszél, ahogy műveiben, szerelmi szimfóniájában; dalaiban férje öröla. S ez a kánon, ez a fűga sohasem némul el, — ma sem, hogy ő már nincs!

„Festa musicale Dantesca“, — a magyar—olasz nyelvű meghívón, mely 1921 december 12.-ére szól, — ez állott. Néhány évvel azelőtt még fegyveresen egymással szemben álló két nemzet megbékéléséhez volt ez az első lépés. Az első lépés az új Európa új életének megalapozásához, szemben a békediktátum örületével, mely országokat tépett darabokra és milliókat tett földönfutóvá, boldogtalanná, A legyőzött Európa: Németország,

Hubay Jenő feleségével és fiaival.

Hubay Jenő diktál feleségének.

Ausztria. Magyarország még nem volt szilárd terület, a káosz hullámai sodorták fel s alá, az országokra tömegőrület fellege borult. Néhány dollárért, vagy fontért utcákat lehetett megvásárolni, a bárokban orosz hercegek balalajkáztak, papírmilliárdok mint lavinák zúdultak városokra s a tegnap tőkéseit, nyugdíjasait, milliomosait halálra zúzták, mialatt fiatal embereik az infláció halál táncának forгатagában milliomosokká lettek, hogy mihamar börtönbe kerüljenek, — a nyugatról keletre tartó népvándorlás nem akart véget érni, az ingyenbédek termeiben, népkonyhákban magasrangú tisztek özvegyei, egyetemi tanárok, utcai lányok, kereskedők, munkások tolongtak. Kenyeres kocsikat, szénszállító fuvarokat az utcán támadtak meg. A talaj rengett, — Berlinben óráról-órára várták már az őrület kitörését. . .

S Európa területén mégis akadt egy folt, melyen a tegnap ellenségei ma kezet nyújtottak egymásnak; Dante a győztes és egy legyőzött ország vezetését vállalta. Félénk kísérlet volt ez, de a csillag-szavak már ott ragyogtak az égbolton:

Incipit vita nova! ...

Ezen az estén Hubay maga dirigálta művét. . .

Amerre az ember néz, káosz, amit elmúlt századok nagyot, szépet alkottak, amit nagyinak, szépnek tartottak, összeomlott, gomolygó sötétség, melyből Dante pokla bontakozik ki... és akad valaki, aki szépségről, szeretetről, merészel beszélni, aki arra vállalkozik, hogy hirdetőjük legyen? -Csak nem képzelem ez az ember, hogy kezével, mely a karmesteri pálcát magasra emeli, a pokoli fölindulást megállíthatja? Azt képzelem, hogy zenéjével útmutató tud lenni? Vájjon tudja-e, ez az út hová vezet? Ismeri-e a túlsó partot, melyre az embereket át akarja menteni? Mi ez az ünneplés díszben pompázó hangversenyterem 1921 káosz-őrületében és ki az a férfiú a dobogón, ez a nagy öreg, időtlen szeretetével és időtlen dús fürtű szép fejével, tekintetének el nem oltható tűzével, magasra emelt kezével, mellyel mindjárt megadja a jelt: Incipit vita nova!... Melyik part felé vezeti az embereket?

Hetvenötödik születése napja után meglátogattam a mestert mosóci birtokán. Dolgozó szobájában ültünk.

Megszokott nagy szeretetreméltóságával fogadott, mégis mintha valami nyugtalanságot éreztem volna rajta.

„Remélem, nem jöttem rosszkor?“

„Világért sem . . . két leány növendékein van, egyikkel most fejeztem be óráját, a másik majd sorra kerül, ha alaposan kibeszéltük magunkat.“

„Még szünidőben is tanítvány! — Milyen part felé vezetted az embereket, Mester; — Krisztoforusz?!“

A nagy öreg mester bámulva tekint rám időtlen szeretetével, időtlen dús fürtű fejét, el nem oltható tűzű tekintetét felém fordítja, mintegy vezénlyésre emelt jobbát leejti s azután kitekint az ősi lombkoronákra, hallgatja titokzatos nyelvű susogásukat, mintha a kérdésre tőlük várna feleletet. — ő maga néma marad.

Mélységesen impresszionáltan, ettől a főséges egyéniségtől meghatottan, halkán kértem:

„Megengeded, hogy egy legendát beszéljek el Neked, — most ötlött eszembe, ahogy néztelek, egy legendát, melyet nagyon szeretek?“

A szentek között a legmagasabb termetű, de talán szentségre is legnagyobb Szent Kristóf volt, Krisztoforusz. Ezt a nevet később kapta, előbb Reprobuznak hívták. Júdeából származott és óriás termetű, óriás erejű ember volt, aki nagyonis tudatában volt erejének s az emberekkel szemben visszaélt vele, annyira, hogy mindenki félt tőle. Így nevezték el Reprobuznak, vagyis elvetemedettnek, gonosznak s ő maga is így nevezte magát.

Reprobuz csak valóban hatalmasaknak akart szolgálni, olyanoknak, akik félelmet senkivel szemben sem ismernek. S miután úgy hallotta, hogy egy hatalmas király él távoli országban, útnak eredt e tartomány fővárosa felé. Szerencsésen oda is érkezett és a király az óriást mindjárt szolgálatába is fogadta. Reprobuz hadseregének fővezére lett és diadalmaskodott a király ellenségei fölött. Reprobuz nagy tiszteletben állott az országban s a király legjobb barátja lett.

Egy éjszaka, hogy a király szemét kerülte az álom, ez Reprobuzt hívatta magához, hogy vele elbeszélges-

sen s hogy a király még mindig nem tudott elaludni, Reprobusz azt ajánlotta, hogy hívassa el felolvasóját. Ez szép legendát olvasott fel a királynak egy szentéletű emberről, aki sokat szenvedett az ördög kísértéseitől. Valahányszor a felolvasó az „ördög“ szót kiejtette, a király keresztet vetett. Reprobusz pogány létére csodálkozott ezen s mikor azt kérdezte, mi ennek a jelentősége, a király így felelt: „Hogyan, hát ilyen elvakult pogány vagy te, hogy az ördögről sem tudsz?“ — „Mi az, hogy ördög?“ — „Az ördög a gonosz, — s hogy hatalmától ment maradjaik, azért illetem magamat e szent jellel.“ — Reprobusz ábrázata erre vérvörössé lett a haragtól s így kiállt fel: „Te félsz az ördögtől és én neked szolgáljak?“ — Azzal faképnél hagyta a királyt.

S az ördög szolgálatába akart állani. Ám hol lakik az ördög? ... A pokolban.

Hosszú, fáradságos kódorgás után végre egyszer éjfélkor fekete füstöt okádó kráterek között valami vörös fényt látott derengeni, — ez volt a pokol tornáca és Reprobusz belépett. Az ördög örült, hogy ilyen szolgát kaphatott s Reprobusz itt is hamarosan nagy emberré lett. S akár a király, az ördög se tudott nélküle el lenni s hogy egy ízben fellátogatott a földre, Reprobuszt magával vitte. Ott az ördög mindenféle gonoszságot mívelt a sötétben s Reprobusz mindenütt vele járt. S hogy egyszer egy erdőn keresztül országútra értek, fészület állott előttük. Az ördög egyszerre igen kis legénnyé lett, behúzta farkát s nagy vargabetűvel kerülte el a fészületet. Reprobusz ezt észrevette és megkérdezte az ördögöt: „Mit jelentsen ez? . . . Mi az, ott azon a cölöpön?“ — Az ördög kénytelen-kelletlen ezt felelte: „Ez Krisztus, akié a legnagyobb hatalom égen és földön“ ... — „Úgy és ettől félsz?!“ — förmedt megvetőleg az ördögre. Szólt és azonmód felkerekedett és otthagya ..

S most már tudta, hogy Krisztus szolgálatába kell állania.

Igen ám, de hogy szolgál az ember Krisztusnak? Kereste az egész világon, de nem lelte meg sehol. Hiába Kérdezte az embereket, senki sem tudta útbaigazítani, míg végre egy vén remetére bukkant. Ennek is azt mon-

dotta: „Krisztusnak akarok szolgálni.“ — „Akkor sokat kell imádkoznod“ — felelte a remete. — „Ahhoz nem értek“, — felelte Reprabusz — „Sokat kell virrasztanod!“ — „Az se a kenyerem, ha aludnom kell nem virraszthatok“. — „Meg böjtölnöd kell!“ . . .

De ekkor már nagyot nevetett Reprabusz: „Ha éhes vagyok, eszem, — nem, — látom már, mindez nem nekem való.“

S azzal el akart sietni, de a remete megragadta köntöse szélét: „Várj! . . . Sok egyéb módja is van annak, hogy az ember igazában szolgálhassa Krisztust. . . Van, — nem messze ide — egy igen mély, veszedelmes gázló, nem egy vándor veszett már bele: Kedvedre való mesterség volna ez? ... Vagy méltóságodon alóli? . . .“ S hogy Reprabusz hallgatott, a remete imigyen folytatá: „Hát nem az igazán hatalmasnak akartál-e mindig szolgálni? Már pedig az, aki válogatás nélkül szolgál minden embernek, az ezzel a leghatalmasabbnak szolgál...“

S ekkor Reprabusz így fakadt ki: „Világéletemben mindig dölyfös, gonosz ember voltam, de most már nem akarok szolgálni se a világnak, se az ördögnek. Hanem Krisztusért vállalom ezt a munkát mától, amíg csak élni fogok.“

S legott meg is építé szerény kunyhóját a vízparton s éjjel-nappal hordta át vállán, aki csak jött.

Sok, sok esztendő múlva, egyszer, mikor éjjel aludt, mintha különös hangon hívták volna, — nem a nevéen szólították s mégis őt hívták. Felugrott, kinézett kicsiny ablakán, de künn csak fekete sötétség honolt. — Újra álomba merül s megint csak — még csodásabban — megszűröl hangot hallott neve csengésével, — mely nem volt a neve és mégis csak a neve volt. Megint hiába meredt ki a sötétségbe s hogy harmadszor nyomta el a buzgóság, örök, megmérhetetlen messzeségből hatolt a hang lelkébe, oly mélyen, hogy nem is sejtette soha bensejének ilyen feneketlen mélységét. Most azonban ajtaját nyitotta ki. Szemben vele, a vízparton szépséges gyermek állott s azt mondta: „Vigy engem által!“ ... Nosza felkapta izmos vállára a kisdedet, hosszú husángját kezébe vette s belegázolt a gyermekkel az áradatba.

De lám, mi történt?

Ahogy szedte, szedte a lábát, zúgva-dörögve egyre magasabbra dagadt a folyam s emelkedett az ég felé. a vállán ülő gyermek pedig egyre nehezebbé és nehezebbé lett, úgyhogy mire a tomboló ár közepére ért, már-már elcsüggedt: „Nem tudsz átjutni, tehetetlen vagy, — ám mégis át kell jutnod!“ ... A gyermek mégegyszer megszólalt: „Vigy engem által!“

Minden erejét összeszedve, még túl is téve rajta a túlsó partra jutott s ott letette a gyermeket szólván: „Mi fajta gyermek lehetsz te? Azt hittem az egész világot cipelem vállamon!“

S felelé a gyermek:

„Többet vittél, mint a világot, én Krisztus vagyok s te Krisztusnak szolgáltál. S neved többé nem Reprobusz s mert engem vettél válladra s vittél, — az légyen a neved, amelyen álmodban szólítottalak, légyen a te neved: Krisztoforusz. Térj vissza kunyhóhoz, husángodat ülted el a földbe, hajnalra kelve zöldemi fog és gyümölcsöt hoz, mint a pálmafa s akkor mellettem léssz. Megválthatlak téged, mert jól szolgáltál: nem keseregteél, nem csüggedteél és sohasem kérdeztél!“ ...

A mester mély komolysággal tekintett rám.

„Keseregtem és csüggedtem, ember vagyok, mint minden ember. De kérdezni nem kérdeztem soha, teljesítettem kötelességemet és szolgáltam. S ahogy a művészetet szolgáltam, az szent szolgálat volt... De most magadra hagylak vacsoráig, egy fiatal hegedűművésznő vár rám a zeneszobában... Ez a szépséges gyermek is arra vár, hogy keresztülgázoljak vele a hullámokon, mint félévszázadon át anyyi, meg anyyi nappal, éjjel, — évről-évre!“

Felállott és ment. . .

Én meg kitekintettem a parkba, ahol ezernyi virág szín pompás mezbe öltözötten ülte nyári ünnepét.

A Mester elfogta tekintetemet és megállott az ajtóban.

Felemelte jobbát és kimutatott az ablakon: „Igen, én is elültettem botomat a földbe... és zöldéi... és virágzik ... és gyümölcsöt hoz . . . Életem elültetett botja pálmacsodává nőtt. S ez a virágzó csoda örök, az én örök, egyre megújuló életem: Vita nuova!“

HATODIK FEJEZET.

Magyarország zenei nagykövete.

Csodás nyári reggel: egyike azoknak, amikor fák, rétek, hegyek, csobogó patakok mintegy behajtanak a napsugarakban vibráló térbe: mintha a természet azúrkék tükörben nézné meg magát. Egy ilyen reggelen az az érzése az embernek, hogy a jó Isten a természet szimfóniáját dirigensi pálcájával megállította s ez alatt az intervallum alatt minden elcsendesedik, néma és mozdulatlan. Fák, virágok, vízfodrok pillantásokat váltanak, az ő intését, szavát lesik s a nagy csöndben csak az orgonapont hallható, a hegyek sötétbarna basszusa. Isten magasra emelten tartja vezénylő botját és szünetel, — örökkévalóságtól körülrajzoltan, — meg-megremeg . . . Ám szimfóniája fákkal, rétekkel, hegyekkel, csobogó patakokkal mihamar tovább fog zengeni.

Az isteni reggelben hintó robog végig a tájon, régi idők kényelmes útieszköze, mely a kastély felszerében áll s olyankor görgetik ki helyéről, mikor a siető ember kis időre a kontemplálás bölcsességére vágyik és pazarolja az időt, mint a kocsi maga.

A kocsi mélyének párnáin két férfi kényelmesen hátrátámaszkodik: Hubay Jenő és sógora, Ferenczi Zoltán, a „Vita nuova“ fordítója, a „Faust“ kitűnő átköltője és a legjobb Petőfi-életrajz írója. Dante és Goethe mellett Petőfi a nagy szerelme, őt szeretné az egész világgal megismertetni, ezzel a szellemóriással az egész világot, az egész földkerekséget megajándékozni. Óh, a fordítók és átköltők! Mélabúsan állapította meg magával szemben is: a legfinomabb fordítás is csak tragikus bizonyossága amiak, hogy a költemény anyaföldjéből épp oly kevéssé plántálható át máshová, mint a nép; az átplántálással legjavuk vész oda és sorvad el: Traduttori traditori.

A kocsiiban Ferenczi Zoltán töri meg a csendet:

„Beh szép és áldott is ez a mi Magyarországunk. Egy harmadát hagyták meg nekünk, ezerezstendős hazánk egy harmadát, Jenő, de ennek az egyharmadnak szépsége, ereje a záloga annak, hogy a többi visszatér hozzánk.“

„Mi ketten azt nem érjük meg, nem fogjuk látni az ujjongó tömegei, nem fogjuk hallani a boldog harangzúgást és mégis ott leszünk mindketten — azzal, ami megmarad belőlünk és el nem múlhatik!“

Hogy szomorú gondolataikat elhessege, Ferenczi Zoltán előadásiba fog. Magyarország földrajzi helyzetéről beszél, hegy- és vízrajzáról, geológiai, gazdasági és politikai jelentőségéről. Halkan kezdi, de egyre hangosabbá, plasztikusabbá, dinamikusabbá lesz előadása, mintha csak az akadémia nagygyűlésén beszélne.

Hubay udvariasan mosolyog és szórakozottan hallgatja sógorát, mintha kissé száraznak és fölöslegesnek is tartaná ezt a geografikus-geopolitikai előadást. Már nem is igen hallgat oda, ezek a mondatok nem hatolnak fülébe.

És még mindig mosolyog, de ezúttal már nem udvariasan, hanem boldogan, mert új melódia csendült föl benne s az álomjáró biztonságával, kincskereső módjára szegődik az új dallam nyomába. Mélyen behúzódtott a kocsii hátuljába, vidáman tekint a tájra, lehunyja szemét: a melódia vonalához harmónia társul s a kettő könnyedén olvad hangképpé össze, a gyönyörű nyári reggel isteni szünetjének ajándékaképp.

Ferenczi még javában benne van monológjában, mellette ülő sógoráról, aki számára a hallgatóságot is jelenti, majdnem megfeledezett, mint Hubay őróla.

„A Poprád és a Dunajec két egyetlen folyónk, melyek északon, ezen a határvonalon“ — mondja most a messze távolba mutatva, — „elhagyják hazánkat. ...“

S melodikus álmodozásából Hubay hirtelen felrezen, elképedten néz sógorára s a tudományos régióiból egyszerre alázuhanó akadémikusra hevesen rivall rá:

„Mit mondasz? Elhagyják a hazát? ... A hitványak!“

A sógor megérti, — Hubay fülét csak ezek a szavak ütötték meg: „elhagyják a hazát“ ... Ez a magyarázata hallatlan felháborodásának ... Ferenczi elnevetné magát, de ahogy sógorának lángoló szemébe tekint, ráeszmél: meglelte a módját, miként ajándékozhatná meg Petőfi-vel az egész világot: van a közösségnek, mindenkégyes-ségének nyelve s annak ütemében ver minden népek szíve, szava, mindent magába ölelő világszó: Zene.

A zene: szimbólum és az marad akkor is, ha az emberi elgondolás zengő képzetekben fejezi ki és az, hogy a zenei jelek és rúnák példátlanul sugalmazó ereje maradéktalanul jeleníti meg az ember lényét, tán legnagyobb csodatételei közé számítható.

Hubay a költő-géniust, Petőfit, egy nagy zenei költeményével fogja felajánlani a világnak s így az ezer sebből vérző, a képrombolók által torzítóvá csonkított Magyarország élni akarása, feltámadásába vetett hite az emberiség Szellem-oltárán újra fel fog lobogni s az áldozati láng a gyűlölet s a bosszú éjszakájában fényözönnel árasztja majd el a világ minden népét...

Visszafelé menet Ferenczi sógor teljesen elmélyedt gondolataiba és semmiképp se lehetett megszólalásra bírni. Hubay, — aki azóta teljesen kiformálta magában melódia-ötletét s akinek most jött kedve hozzá, hogy elbeszélgessen, — megpróbált szóba ereszkedni vele:

„Hiába, Beethovennek mindig igaza van, még akkor is, ha csak szavakban fejezi ki magát. Mialatt végigkocsiztunk a tájon s egy melódia alakult ki bennem, az jutott eszembe, amit 1815-ben Nealenek mondott: „Gondolataimban mindig egy festmény lebeg előttem, amikor komponálok s aszerint dolgozom“. Máskor meg: „Ha a festői elem a hangszerelt zenében túlteng, veszít értékéből“. Ehhez azt a követelést fűzte, hogy egy hangulatban és fölépítésben egységes mű csak akkor hathat plasztikusan a hallgatóra, ha megírása közben a szerző lelki szemei előtt is plasztikusan lebegett.

Ugye, milyen modernül hangzik ez? — hogy ezt az ellenszenves, agyonkoptatott kifejezést használjam. A modern programzenének, — ahogy azt Liszt és Wagner értelmezte, ez a megállapítás egyengette látnoki módon az útját, hiszen a programzenét tulajdonképpen Beetho-

ven kezdte az „Eroica“-ban, a „Pastorale“-ban és a „Kilencedikben“. Ez az utóbbi óda-szimfónia és Dávid Felician, Berlioz és Liszt fejlesztette és építette tovább. Strauss Richárd barátom, a nemes értelemben vett programmatikus, ezt írta Bülow Hans-nak:

„Beethoven követelményének csak egy költői eszme által megtermékenyített zeneművel lehet eleget tenni“ . . .

Bülow erre a levélre széljegyzetül ezt írta:

„Szürke, vagy akár zöld minden elmélet. A gyakorlat ezt mondja: szép melodikus muzsikát csinálj!“

A hintó a kastély felé közeledett s Hubay most hirtelen fordulattal így szól:

„Te Zoltán, de isteni volt ez a kocsizás a nyári reggelen. Lelkem tele szívta magát hegyekkel, mezőkkel, szántóföldekkel, folyókkal, a mi édes hazánk gyönyörűségeivel ... Szeretnék valami szép, melodikus zenét írni s belékomponálni a hegyek basszusát, az erdők, rétek szinkópáit, a vízfodrok ezüst trióit, az otthon, a haza dalolna benne, mint a lélek a testben . . . Azt szeretném a gyűlölet és bosszú mai világának ezzel a muzsikával odakiáltani: halálos sebet ütöttél az emberiség lelkén, amikor az ezeréves Magyarországot Trianonnal sújtottad! ... Beethoven követelményét zenei teljesítményre szeretném átváltani, — egy költői eszme kellene hozzá, egy nagy költőben szeretném hozzá megtalálni az ihletet!“

Ferenczi megdöbbenve néz sógorára:

„Egy nagy költőben megtalálni az ihletet? Gondolatolvasó vagy te, Jenő?“

S a két embernek az volt az érzése, hogy nagy, boldogító ajándékot hozott magával haza és vidáman köszönti az elébe siető háziasszonyt.

Ferenczi Zoltán másnap már Budapesten volt, a Petőfi-társaság elnöki szobájában.

Kévessel azután Hubay átíratot kapott, Pékár Gyula és Ferenczi Zoltán, a Petőfi-társaság elnöke és alelnöke aláírásával: ebben a társaság nevében arra kérték Hubayt, hogy Petőfi születésének századéves fordulójára, 1923-ra, a költő géniuszának hódoló zenei költeményt komponáljon, hogy a legnagyobb magyar költőnek és szabadsághősnek zenei emléket állítson.

Hubay válaszában boldogan, megindultan vállalja a megbízatást:

„Petőfi géniuszáért már gyermekkoromban lelkesedtem s azóta is állandóan foglalkoztatott a nagy költő lírája. Remélem, hogy kompozícióm méltó lesz hozzá és szívből örülök, hogy választástok reám esett.“

Hubay most aztán belemélyedt Petőfi verseibe, de még sok időbe telt, amíg alkotáshoz fogott. Különösen egy költemény ragadta meg, melyet idáig nem ismert, megragadta oly erőhatalommal, hogy most már az egész Petőfi kötetet ennek a lelkesedésnek szemszögéből olvasta s ki sem tette kezéből. Válogatott, selejtezett, állandóan változtatott, amíg végre meg volt a versek sorrendje, elkészült a zeneköltő személyes élményéből és zenei akaratából születő, beethoveni értelemben vett „programm“ a Petőfi-Ódaszimfóniához. A költői eszmétől várt ihlet megjött s Hubay hozzáfoghatott a komponáláshoz.

1922 őszén már azt írhatta Bécsbe Kárpáti Lajosnak, a zenekritikusnak, hogy egész nyáron át derekasan dolgozott s most fejezi be Mosócon „Petőfi-szimfóniáját“, négy részben, nagy zenekarra, négy szóló-szólamra, vegyes- és gyermek-karra. A szimfóniát jövő év februárjában, a Karenina Annát őszkor mutatnák be: a hatvanesztendő művész két nagy műve ugyanegy esztendőben, mely egyúttal ötvenéves művészi jubileumának éve is.

Decemberben a szimfónia utolsó javító munkálataival is elkészült. Bemutatója állott a Petőfi-ünnepségek központjában.

Hogy viszonylott Petőfi a magyar zenéhez és költészetének volt-e befolyása reá? Hubay két tanulmányban felelt meg erre a kérdésre, az egyik a „Petőfi-múzeum“-ban, másik a „Zeneközlöny“-ben jelent meg:

„Aki Petőfi szellemével foglalkozik, mindig fog találni egyik-másik olyan vonatkozást, mely eddig megbeszélés tárgyává nem tétetett, s mely ismét más

oldalról világítja meg e költő műveinek befolyását. Ilyen ez a kérdés is: gyakorolt-e Petőfi befolyást a magyar zenére, kedvelte-e a művészetek ez ágát, s ha igen, járatos volt-e benne gyakorlatilag is?

Nézetem szerint Petőfi különösen a magyar népdal fejlődésére rendkívül nagy befolyást gyakorolt; bizonyítja ezt már az a körülmény is, hogy alig van zenésítésre alkalmas költeményei közül egy is, mely meg nem zenésítettetett volna, sőt egynémelyikét több zeneszerző is feldolgozta; merem állítani, hogy nincsen magyar zeneszerző, kinek figyelmét Petőfi költeményei elkerülték volna. Miben rejlik tehát ennek oka, hogy éppen Petőfi költeményei inspirálták leginkább nemcsak népdalíróinkat, hanem komolyabb irányú tekintélyesebb zeneszerzőinket is; mi az oka, hogy a zeneszerzők még most is inkább Petőfi költeményeit választják zenésítésre, annak ellenére, hogy már többször zenésítve vannak, mint más költők verseit. Az orsz. magyar dalárszövetség által kihirdetett legutóbbi férfinégyes pályázat alkalmával beérkezett 32 mű közül majdnem fele Petőfi verseire íratott. A zeneszerzők ezen ösztönszerű előszeretete annyira megy, hogy kezdenek már olyan verseket feldolgozni, melyek tárgyuknál fogva a választott vagy előírt zenei formában nem is alkalmazhatók.

Az ok abban rejlik, hogy Petőfinek bizonyára rendkívül finom érzéke volt a zene iránt, s ennek következtében öntudatlanul olyan formát adott költeményeinek, melyek a zenésítésre kiválóan alkalmasak.

Mondják, hogy Petőfi meglehetősen zongorázott, legalább ezt írja róla Orlay, ki szerint Petőfit Martiny, a kiskőrösi ev. luth. lelkész tanítá zongorázní. Hogy milyen fokon állott a nagy költő zenei képzettsége, azt bajos volna megállapítani; kétségbevonhatatlan tény azonban, hogy a zenét nagyon szerette, mert néhai édes atyám, ki akkoriban már tagja volt a Nemzeti Színháznak, sokszor emlegette nekem, hogy a szabadságharc előtt többször látta Petőfit a Nemzeti Színház földszintjén, hol a máso-

dik sor sarokülését foglalta el rendesen, s látható élvezettel és figyelemmel hallgatta végig az operai előadásokat.

Ismeretes, hogy Petőfivel hasonszellemű költők gyűlöltek a zenét. Így például Hugó Victor, Heine, Gauthier sehogy sem tudtak a zenével megbarátkozni. Hugó Victor megbotránkozással vette tudomásul, hogy a „Le roi s'amuse“ című művére Verdi operát merészelt írni. Írt is felháborodásában olyan goromba levelet Verdinek, hogy a világhírű olasz maestro műve címét Rigoletto-ra változtatta, és sohasem nyúlt többé a francia lángész művei után. Victor Hugó keresztül is vitte, hogy Rigolettot évek hosszú során át nem volt szabad színrehozni Franciaország területén.

Lipót belga király és Gauthier a „legdrágább lármának“ nevezte a zenét. Heine pedig annyira ment, hogy mikor megtudta azt, hogy Mendelssohn és Schubert egy pár költeményét megzenésítették, barátainak említé, hogy legközelebbi verskötetére a következő figyelmeztetést fogja nyomtatni: „Tilos e könyvet zenésítés által beszennyezni“. Barátai, akik közé tartozott Párizsban elhunyt hírneves hazánkfia Heller István is, s ki nekem személyesen monda el ezeket, — csak nagynehezen tudták lebeszélni szándékáról.

Ezekkel ellentétben állott Petőfi, ki érdeklődött a zenészek iránt; kereste azok ismeretségét, akik az ő költeményeit megzenésítették. Az akkor élő népdalszerzőink közül különösen Rózsavölgyi Márkkal élt baráti viszonyban, kinek hegedűjátékát nagy élvezettel hallgatta s kinek emlékére gyönyörű verset is írt. Egressy Bénit, a Szózat szerzőjét, szintén jól ismerte. Mindebből látszik, hogy szerette a zenét és vonzódott a zenéhez. De milyen hatása volt Petőfi-nek a magyar zenére?

Költeményeinek megjelenésétől fogva az akkor élő zenészek s azóta kivétel nélkül majdnem minden magyar zeneszerző merített inspirációt Petőfi műveiből és az ő költészetének köszöni létrejöttét számos maradandó zenei alkotás. Írattak az ő köl-

teményeire dalok, férfinégyesek, melodramák, sőt egy híres daljáték is: „János vitéz“. A népdal fejlődésére eddig egyenesen korszakalkotó hatással volt Petőfi megjelenése.

A magyar népdalokat tulajdonképpen két korszakra kellene osztani: Petőfi előtti és utánira. Mert, amint Petőfi új szellemet vitt be a magyar költészetbe és annak új irányt szabott, épp úgy a Petőfi utáni népdalok is szakítottak az addig dívott sablonnal (mely már-már tespedéssel fenyegette őket) s friss szellem, ritmus és új kadenciák által eredetibbek, színesebbek, művésziesebbek lettek.

Tagadhatatlanul vannak a Petőfi előtti népdalok közt is szépek és érdekesek. A Rákóczi-korszak énekei és dalai különösen megkapok. De nézetem szerint ezek mégis hidegebbek, merevebbek, főképpen modorosabbak és sohasem lettek volna képesek a külföld érdeklődését felkelteni. Petőfivel fölvirult a magyar dal, mely nemcsak a magyar szíveket gyönyörködtette, hanem az egész világot is meghódította.

A német zeneszerzők egyik legnagyobbika, Johannes Brahms, például attól kezdve, amikor a magyar népdal kincseskamrája föltárult előtte, föltétlenül annak befolyása alatt állott. Tudatos, vagy öntudatlan volt-e ez a befolyás, az mellékes. Mindenesetre kimutatható volna az a legtöbb szerzeményében, nem tekintve azokat, amelyek határozottan magyar jellegűek, mint pl. Klarinett-ötösének remek adagiója, Amidőn pedig a világ piacára kerültek Brahms átiratában a híres „Magyar táncok“ (Brahms, Ungarische Tänze), valósággal lázba jöttek a világ ösz*szes zenekedvelői.

Liszt Ferenc Rapszódiai szintén legnagyobb részt a Petőfi utáni korszak népdalainak köszönik keletkezésüket s épp úgy e sorok írójának sokat játszott „Csárdajelenetei“ is. A múlt század negyvenes éveiben kezdtek Petőfi versei megjelenni. Alig, hogy egy-egy verse meg lett zenésítve, már szárnyra veszi a népszerűség, dalolja a nép, s így népdalokká lesznek. Sok közismertté lett dal, mint pl.: „Ez a világ

milyen nagy“, „Befordultam a konyhára“, „Te vagy, te vagy barna kislány“ nem a kapa vagy a kasza mellett termett a nép ajkán, szerzőiket ismerjük. Akárhányat a leghíresebb Petőfi nóták közül Egressy Béni szerzetté.

Petőfit a zene érzéke, zenei ösztöne vezette szerelmi, népies vagy hazafias verseinek megírásánál; sejtelmes melódiák reszkettek végig érzelmi világában akkor, midőn az ihlet megszállta, melódiák, amelyeket nem énekelt, de amelyeket mi, zenészek kiérzünk belőlük. De nemcsak mi zenészek, hanem a költők is. Nem zenésítette-e meg nagy kortársa, Arany János, ki szintén szerette a zenét, „A toronyban delet harangoznak“, „Hozzám jössz-e“ című költeményeit? Ezeken kívül még más kettőre írt dallamot, melyek nincsenek is szorosan dalformában. Ki tudja, nem éledt-e fel, nem csengett-e a fülébe Arany Jánosnak ugyanaz a melódia, mely Petőfi lelkében akkor rezgett, mikor a verseket költötte? . . . Erősen hiszem, ha Petőfi nem élt volna, a mi népdalirodalmunk nem emelkedett volna arra a magas fokra, amelyet ma elfoglal. Nem termettek volna azok a szebbnél-szebb dallamok, melyek szívünket annyira megindítják, melyek vidámítanak és buzdítanak, hevítenek és csillapítanak, boldogítanak és nemesítenek s melyek az egész művelt külföldet is meghódították s okvetlenül nagyjelentőségűek a jövő magyar zene kialakulására is.

A nemzeteket a nyelv különbözteti meg egymástól leginkább. A nyelvhez simul, abban gyökerезik és azzal együtt fejlődik a dal. A dal legprimitívebb foka pedig a népdal. Tudományosan képzett zenészek csak a népdal eredete után keletkezhetnek s így minden nemzetnél a mai tudományos és magasabb értelemben vett zene eredete a népdalban keresendő. A népdalt magasabb művészi formába önteni az egyes népdal-motívumokat felhasználva, át- és kidolgozva, az ismert és netalán még ismeretlen zenei formákba beleilleszteni, ez hivatása a jelen és a jövő magyar nemzedékének.

Mi a zeneművelődés terén hatalmas lépésekkel

haladunk előre. A külföld figyelme a mi zeneirodalmi tevékenységünk és törekvéseink iránt fel van keltve. Most, mikor a hazai zenetanintézeteinkben mind nagyobb súlyt helyeznek a zeneszerzés alapos tanítására, mikor hazánkban az életrevaló fiatal tehetségek örvendetesen gyarapodnak s az európai zeneműveltség színvonalára emelkednek, bizonyára meglesz az önálló magyar zeneirodalom, még pedig a zeneköltészet minden ágában. S ha ez sikerül, Petőfi Sándornak nagy része lesz az elért eredményekben, mert ő hatalmas géniuszával nemcsak új lendületet adott a magyar népdal fejlődésének, hanem, inerte ő volt az első magyar költő, ki nagy tevékenységre ösztönözte a hazai zeneszerzőket és most is folytonosan megihleti őket halhatatlan költészetével.

Petőfi maga a magyar nép, a nemzet, a haza, a magyar rög. Aki őróla ír zenét, hazánk zenei képét teremti meg s azontúl a költő-zseniét.

A nép énekli verseit, komponisták megzenésítik és Rózsavölgyi kiadásában megjelent százötven megzenésített Petőfi vers azt bizonyítja, hogy sok közülük egyidejűleg nép- és műdallá lett. Körülbelül ezer dal forog közszájon Petőfi versei után: mégis, ez a költő hasonlíthatatlanul kisebb hagyatéka. A nagy örökség, az ő maga, személye, alakja, példája, az a férfi, aki az életben is valóságontúlívá nőtt, aki a szabadságot és szerelmet, a halhatatlanságot és üdvösséget lanttal és karddal a kezében élte és aki — huszonhatesztendő fűvel, — a szabadságért halt hősi halált. Tudott szabadon élni és meg is halni és páratlan alakja így a legnagyobb szellemek köréből is kimagaslik.“

Hubayt a nagy szimfónia előkészületei a bemutató előtt nagyon elfoglalják; óriási munka egy zeneszerző számára zenekarral, szólistákkal, karokkal saját felfogását, akaratát megérttetni. Felesége ezt írja Mosócról:

„Itt a park fái alatt keresem, egyre keresem nagy munkája és nagy impresszióink nyomát. Dante és Petőfi! Én itt két olyan nyarat töltöttem velük s általuk, hogy ezt a két nyarat életem legboldogabb időszakai közé számítom. Láttam szállni a maga zsenijét a csillagok felé, az elérhetetlenbe s hallottam a halhatatlanság szárny-suhogását körülöttem . . . mindig mindenütt... s ha olvastam, ha dolgoztam itt, a szobája mellett, ha sétáltam a parkban magával, mindenütt ott volt az, ami független az emberi gyarlóságtól, ami az embert énje fölé emeli, mindig ott volt a halhatatlanság. Aki ezt nem érezte, az nem ért meg engem. Én azonban mélységesen boldog voltam két szép nyáron át. Szép volt s örökké hálás maradok a sorsnak, — bármi jön is, — ezért a két nyárért. . .“

1923 február 26.-a. A Városi Színház óriási nézőtere roskadásig tele, több mint háromezer ember gyűlt egybe Petőfi Sándor születésének százéves fordulóját ünnepegni. Az est nagy jelentőségének hivatalos jellegét a kormányzói pár jelenléte adja meg. A háromezer nézőnek, de az ország millióinak is Horthy Miklós a szabadság és a felszabadulás szimbóluma; az ő személye biztos záloga Magyarország, — Európa nagy megcsonkítottja — talpraállásának. A kormány, az arisztokrácia, az alkotók sorakoznak a vezér körül, a látvány arra az ünnepélyre emlékeztet, mikor Liszt „Erzsébet legenda“-ját vezényelte Budapesten.

És Hubay Jenő, aki nemsokára a közönség elé lép, hogy művének hangtömegeit irányítsa s a hallgatóság előtt építse fel az emlékezés zenei szentegyházát, — most bizonyára arra gondol, ami gazdag és áldott életében ilyen alkalmakkor mindig eszében járhatott, — Hubay Jenő most hétéves korára gondol vissza, amikor a nagyterem egyik távoli sarkában Liszt Ferenc csodáját élhette át.

Ugyanaz a kép: ősi nevek viselői, a férfiak kitüntetésekkel, a hölgyek ékszerekkel megrakottan, akik Hubay Jenőért szépítették ki magukat, hiszen nincs aszszony, aki a legendáról ne tudna, melyről így emlékeznek meg: Hubay és a nők. Amikor ő a hangverseny-

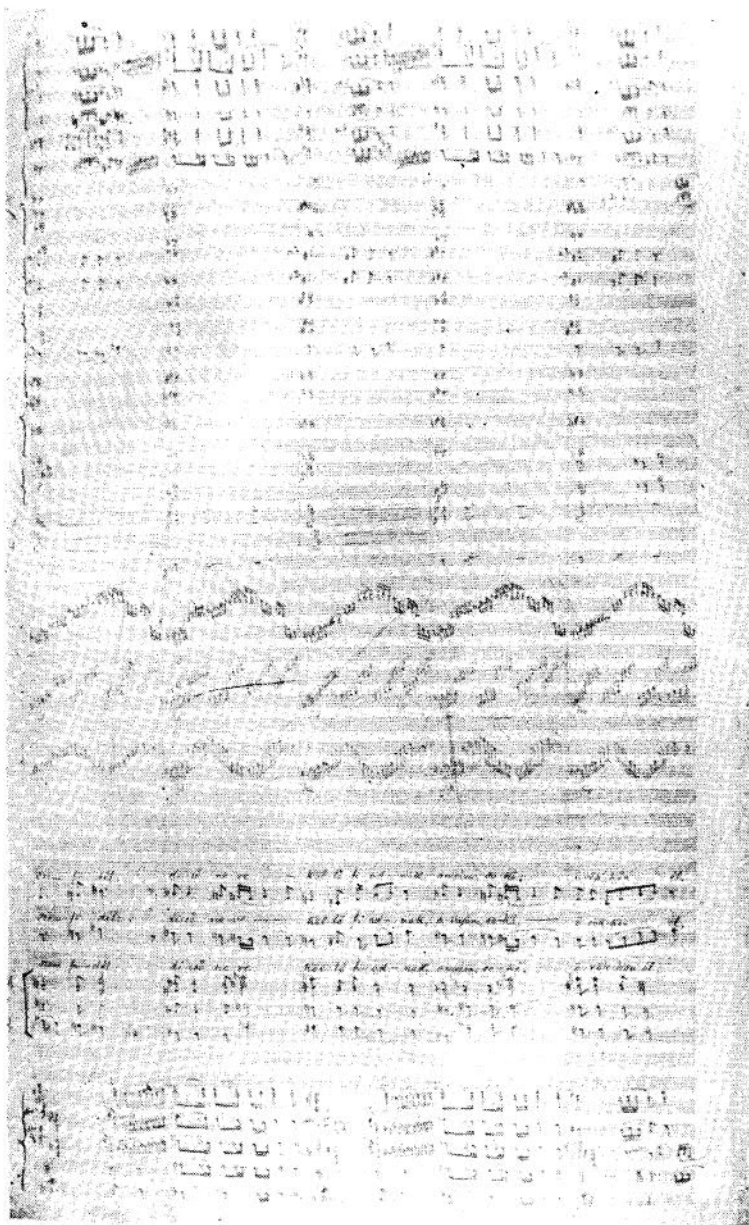
teremben megjelenik, a léggör áttüzesedik és a művészet és szerelem démonjai fűtik. Ezúttal egy harmadik szegődik hozzájuk: nemzeti lelkesedés . . .

A kép ugyanaz és mégis, valahogy egészen, lényegesen más; a nagy, erős és büszke hajdani Magyarországot legyőzték, letiporták és most aléltságában csupa ellenség veszi körül és Petőfinek ez az emlékünnepele az ébredés, a föleszmélés lángoló jele.

A magyar történelem egy lapját most Hubay Jenő írja.

A színpadot a nézőtér felé meg kellett nagyobbítani s ez a dobogó mint szilárd földnyelv nyúlik bele a hallgatóság hullámszába. Rajta Petőfi babérkoszorúzza mellszobra, háromszáz tagú vegyeskar, a színpad háttérében, emelvényen, magyarruhás gyermekkar, elől a zenekar és a négy szólista, öt fuvola, egy kis fuvola, öt oboa, ugyanannyi klarinét és fagott, angolkürt, kontrafagott, négy trombita és kürt, egy saxofon, négy harsona, egy basszus-tuba, két pár timpani, nagydob, triangulum, tamtam, két kisdob, két zongora, harangjáték, harangok, két hárfa, cimbalom, cseleszta s a vonósok majdnem kétszeres beosztása: a magasságok és mélységek összes szólamai. Mindez annak a férfinak intését lesi, aki vezénylő pálcájával most a művészet szent forrásait varázsolja majd elő a sziklából, az elnyomatásnak ahban a sivatagában — melyen népének végig kell vándorolnia. A varázsló Liszt Ferenc csodája most Hubay Jenő élményévé lesz, — amit a démoni férfi megjósolt, most teljesedik be!

Hubay Jenő ennek a teremnek legszembetűnőbb pontján és nemzete élén áll most; lánggal lobogó egyéniségének erejével, művészetének és zsenijének töretlen hatalmával nemcsak, — mint valamikor Liszt Ferenc, — egy császárt, nem, egy egész ellenséges érzésű világot győz meg a magyar nemzet élniakarásáról. Liszt Ferenc estéje 1865-ben sorsává lett s a hétesztendős fiú zenei fanatizmusa olyan hatalmasnak, olyan tántoríthatatlannak bizonyult, hogy hatvan évvel később erre a magaslatra emelte: Hubay Jenő Liszt Ferenc helyén áll és „Magyarország zenei nagykövete“ és Krisztoforusz is egyben, aki népét tragikus, szörnyűséges idők széles és

Hubay Jenő „Petőfi-szimfóniájának” egy oldala.

vadul zajgó folyamán át egy jobb jövő és a feltámadás túlsó partjára viszi át. És most a marsallbottal, szent Polyhymnia marsallbotjával, örömök, üdvök, fájdalmak, halálok és feltámadások seregének marsallbotjával megadja a jelt az átkelésre ...

„Születés, — A nemzet öröme, — Hazaszere-
tet“, — ezek az első tétel alcímei: a költősors
mágikus szavai.

Tizenkét hatalmas erejű toronyóra-ütés, éjféli van, napkezdet, az a perc, mely hazánkat Petőfi Sándorral ajándékozta meg. A mély harangütések verik ki a születés óráját a siralom völgyében. A tizenkét ütés, melyet a zongorák G-C akkordja és a hárfa támogat, háromszor négy periódusban tagozódik és azt a keletkezében levő főtéma motívum-részei átszövik. Nagyvonalú és ünnepélyes kezdet. Az éjszaka lenyűgözően, mágikus fényvel telítetten ragyog s mintha a sors zizegne, zúgna, suttogna, suhogna a hangszerekben, — mintha .hallható-elhaló dobpergés kelne, sötét basszusok önálló, belső tremolója, melyek csatát hirdetnek: a költő elindul földi zárándokútján, melynek sötét háttérében ott világlik egy óriási kereszt drámája.

Aztán komolyan, magasztosán, diadalmasan, vakítóan töri át a főtéma a vajúdas kódét. A hős Petőfinek: a géniusz szimbólumának ős-témája ez. Legegyszerűbb zenei lépés, melynek tónikája, kvint je, oktávája az ős-hangnemben tartott, míg tercmenetei a motívumnak magyaros színezetet kölcsönöznek. A tömör, gazdag zenekarban most a D-Dur cikázón vakító sugarában fölvillog valami és kinyilatkoztatón kiszélesedik: mintha a hajnal közelednék, — s már föl is zúgnak a dörgő üstdobok, kápráztató, szinte fájdalmasan érintő fényesség tör elő, szikrázón csörrenő réztányérokön zuhognak a kalapácsütések, a vonalvezetés hatalmas fölfelé törekvése ez a hanglétra nagyszabásúan tagolt diatonikus menetelésé-

ben, — míg végre a főtéma alapakkordját a legegyszerűbb kadenciálásban, fehérle, tüzes, vakító sugarakban, eléri, hogy aztán a felzúgó zenekar ujjongva kerítse birtokába: Petőfi megpillantotta a napvilágot, üdv a népnek, melynek méhében ilyen zseni ölthetett testet! . . . Üdv a magyar népnek, melyet Petőfi Sándor zsenijének sugarai örökre el fognak árasztani! ...

Ám a világ a zsenit fogadó üdvrivalgásra örök drámájával válaszol; a hallgatón hideg borzongás fut végig: megrázó zsenialitással, látnoki tekintettel szimbolizálja Hubay az örök drámát, a tragédiák tragédiáját: közvetlen n'omában mindannak a fény özönnek, melybe a megváltó, szárnyaló szellemű férfiú születése a sötétlő világot borítja, — ugyanaz a motívum moll-ba megy át, bizonytalan, szorongó félelemben fájdalmas panaszra fakadva, nemcsak a vonósok, hanem az egész zenekar hangtömegének határozatlanul vibráló körvonalával, az oboa és klarinét feljajduló híradásával: az ember a fájdalom sikolyával pillantja meg a napsugaras világot.

Költő sejtelve és lelki látomása: hazája hősi szabadságharcba indul és vesztébe rohan, zsarnokság tiporja le. Mialatt a fájdalom enyhül és a panasz elnémul, az ősmotívum újra jelentkezik: Petőfi, hazája legtragikusabb órájában szellemi és harcra-buzdító vezérévé lesz népének, mely lelkesülten szegődik nyomaiba. A teljes zenekar hatalmas krescendójában a főmotívum (H-Durban) titáni erejű harci készségre gyűl, olyan modulációval, hogy lélekzetvesztett áhítat fogja el a hallgatót és hála-érzet azért a művészi adományért, melyben Hubay részeltette. Ez a moduláció megdöbbenően bizonyítja, hogy Hubay egy zenei képpel az álmjáró biztonságával tudja a reális és irreális elemek szimbolizálását kifejezni.

Vannak hangszínek; és az akkord-egymásutá-nok kétségkívül színegyvelegek is egyúttal; minden hangnem egy-egy szín. Ez a megismerés lassankint polgárjogot szerzett magának a zeneesztétikában, de a zene-filológus korlátolt és filiszteri mivoltában nem

vonta le ebből a végső és legvarázsosabb következtetést: azt ugyanis, hogy a hangnemek szimbolikája a diatonika rejtett értelmét adja. A természetes, vagyis tárgyi, — a C hangnem; míg a H-moll-t, vagy Dur-t szellemi hangnemnek kellene nevezni. A H legtávolabb fekszik a C-től, mint a szellem az anyagtól és mégis közvetlen közelében van, mert hiszen a végső komolyság szemléletében, a felfogás abszolútumában ez a kettő suh specie aeterni egy és ugyanaz.

Már most, a Petőfi ős-motívum ebben a H-Dur szellemisségben előttünk épül föl s a szimfónia végső tételének prófécijába, a költő csodás, látnoki búcsúdálába torkollik bele, melyben anyjának jósolja meg örök, soha el nem múló hírnevét, örök életét a Szellemben. A zseni mindig győz, — de nem mint ember, aki múlandó, — hanem mint zseni: s így találkozzunk a szellemisség hangnemével, a H-Durral majd a befejező részben is, ahol ez a Credo elhangzik,

Komolyan, intőleg, mintha dogmát hirdetne, csendül fel a zenekar, mint) hanggá lett „Credo in unum Deum“, — mint óva intő szózat, hogy ifjúi daccal a költő ki ne hívja sorsát maga ellen. Misztikusan fátyolozott zengés vegyül a hanghullámzásba, de Petőfit a szabadság utáni szenvedély emészti és a szabadság nem ismer dogmát. Hiába a bensőségteljesen megnyilvánuló áhítat, hiába a bekövetkezendő gyász (balsejtelve a sötét-szelíden hangzó jámbor hangszerekben, — a zenekarban újra felzúg a költő fellélegző lelkesedése; az elrévült vonósokat magukkal ragadják a gyönyörben úszó kürtök, a túlradó hárfacsengés és mámorossá teszi őket is. Határtalan megihatottság szárnyal az ég felé: a szabadságvágy győzedelmeskedik, témája nagy lendülettel röppen tova, hogy lírai extázisban szélesedjék ki.. . viharos zengzet járja át a témát, mely ujjongó kitörésében, gazdagon tagozott ritmikus lüktetésében az összes hangtömegeket elborítja.

Egyre hatalmasabb, emésztőbb lánghatásban, a dal megújuló mámorában, a hangszerek ujjongó, zengő együttesében, a rézfúvók ünnepélyesen ezüs-

tös hangzataiba burkoltan s az üstdohok feszültséggel tele dübörgésétől felfokozottan, felhangzónak a frenetikus szabadságmotívum torlódott ütemei, az öröm és bánat témái szoros ölelkezésben haladnak fölfelé: a költő ditirambikus lángoló dala ez. S a vonósok tremoló-glóriájából kihallik a génius hangja:

„Szabadság, szerelem,
E kettő kell nekem!“

Kettőskar veszi át ennek az óhajnak szózatát és kinyilatkozásképpen ismétli meg a hangtotalitásnak olyan kresesendőjában, melynek Gesz-Dur áhítata szinte térdhajlásra készíti a (hallgatót:

„Szabadságért fölláldozom szerelmemet!“

A főmotívum újra átalakul, előbb a szóló klarinétben, aztán a fuvolában, valami árny borul a zenekarra, határozatlan, álomszerű sötét hangnem, mintegy emlékezés valamire, ami többé vissza nem jó. . . Mint óriási kiterjesztett távoli régiók felé tartó szárnyak növekvő árnyai, úgy mélyülnek az akkordok s mintha a homály hangjai zendülnének meg, — a fény kialudt, a nagy világosság elhalt. Futólag fölbukkanó kép módjára, sémaszerűleg tűnik fel a főtéma, — föltűnik és elvonul... Aztán egy zseniálisan sokféle jelentőségű s amellet mégis egyszerűen egyértelmű kicsengés, mely az alsódominánsból a tonikához tér vissza és csillagos távolságok felé menekül, az időtől elvonatkoztatott, az örökkévalóságban hívó: — az innenső s a túlsó' part határmegyéjén, éberem álmodozva kalandozik a lélek:

„Lement a nap, de csillagok
Nem jöttek. Sötét az ég,
Közel s távolban semmi fény nincs,
Csak mécsvilágom, honszerelmem ég.“

Deklamatorikus vízió, melyet az átmenetek csomópontjainál vegyeskar támogat s ezzel mintegy a nagy nemzeti közösségre származtatja át Petőfi

látnoki lelkesedését. A falon árnyékok nyúlnak el, a kis lámpa világa kísértetiesen lobog:

„Éjfélt ütött. Ti lengtek itten
Mécsem körül, ti, népem ősei!“

A költő őseihez intézi szavát, tőlük várja a sorsdöntő választ... s az ősök beszélnek ... A magas fafűvők sztraktatói a vonósok, hárfa és cseleszta pizzicatóival vegyülnek össze, mintegy előkészület ez a hangszerek és karok nagy dísz-felvonulásához és kánoni egymásutánjuk felfokozásába végül a kürtök, trombiták és harsonák is belépnek:

„Hazám dicső, nagy ősei,
Ti földet rázó viharok!“

Ez a szellemidézés áttöri a túlvilág kapuit és idézi valamennyit, kik „egykoron a porba omlott Európa homlokán tomboltatok!“

A hangszerelési és kari hangképek mágikus erővel és fantáziával hatalmasodnak el, — az egyes részletek az egésznek vérkeringése alá rendelvek, ennek a szimfonikus őserőnek teljessége olyan, mint egy óriás orgona, melyen az egész világ zúg és dübörög, — zúg és dübörög ami elmúlt és ami eljövendő! És ahogy a tematikát már kezdetben takarékosan, architektónikus szempontból oly módon építette föl a komponista, hogy a legnagyobb feszültséget, nagy események előszelének légkörét sikerült megteremtenie, úgy most a témákat változat-epizódokban, mint részlet-motívumokat fejleszti ki s fokozza föl a kidolgozásban, de a repricek nem jelentenek ismétléseket, hanem a tulajdonképpeni beteljesedést jelzik, — az egész mű lényegének kinyilatkoztatását. A költő majdan lanttal és karddal váltja valóra, amit az ősök ezen a szentül mámoros éjféli órán neki kinyilatkoztattak, öröküknek most már ő az őrzője és hirdetője.

Elragadó Dyonisoszi dalként ragyog a szabadság-motívum a diadémövezte, a mártíromság gloriólájától tündöklő költői fej fölött; a bevezetés moll ja most fel-fel villanó Dur hangnembe megy ál és dagadó vitorlakkal siklik tova, a vidáman lengő

lobogókban dalol a szél és az élet tengerén delfinek kísérik útján a szabadság hajóját. A hang világos csengésének leírhatatlan áhítatát érezzük megint, .semmilyen basszus sem nehezedik reá, a témák szinte elvesztik szilárdságukat és mozgásban olvadnak föl. A szabadság gáncsvetői és sötét ellenségei elnémulnak ennek az összakordnak felzúduló erejei s a hatalmasan felzúgó főtémával szemben: mely viharzón s egyre plasztikusabb augmentációban száll a világosság felé, a messzeségbe, fokozódó zengés-csengés-bongás-dalolás közepette; — a csillagokig felhangzó, feltündöklő téma játék ez, olyan, mintha koszorús fejű hellén istenemberek vonulnának tova, — miközben ajkuk áldott kacajra fakad s lábuk táncra perdül. A ritmikus átformálás lélegzetfojtottan megy végbe, nincs szünet, nincs megállás a mámorban a célig: üstökös száguld végig a magyar hiazia egén, túlvilági fényt árasztva zene karra, karra; s hogy most a zseni jövődölését ima-ként visszhangozza a zene összessége, a hangtaniégek még egyszer a főtémaiba tömörülnek s a befejezés kristályos A-Dur-ját elragadtatott hittel és az ön feledtség dithyrambikus ujjongásával röpítik fel a magasságokba.

Mikor Mahler Gusztáv harmadik szimfóniájának, a „Pastorale“-nek komponálásába volt elmerülve, egy zeneszerző barátja látogatta meg a/ Attersee partján fekvő villájában. A látogató elragadtatva jártatta végig tekintetét a tájon és a komponista félig tréfásan, félig komolyan, vidám és boldog hangon így szólt:

„Ne is nézzen körül barátom, ezt én már mind elkompomáltam • ..“

Hubay Jenő „Alföld“-nek nevezte el Petőfi-szimfóniájának második tételét és benne „elkompomálta“ a magyar tájat, a magyar talajt, melyből költő-hőse született, a talajt, mely a fehéregyházi csatatéren vérét itta föl: a magyar haza földjét írta meg bukolikus hangulatképekben, pásztorsípos, csa-

logánydalú szerelmi idillt, a délibáb napsugaras, vakító, szikrázó hangcsodáit, a magyar pusztá levegőjének, delelő napjának csalóka játékait, a magyar nap izzón égető forróságát s a leszálló alkony harangkondulások csengettyűszavú, madárdalos misztikus színeit és hangjait, melyekbe a hazafelé tartó aratók danája vegyül, — a természet zengő képmását, szimfóniába öntött táj-diorámáját, zenébe átültetett érzékei szemléletét. S a hallgatóban ezt a szemléletei szinte kézzelfogható plaszticitással kelti fel a hangok világának szimbóluma.

Petőfi ábrázoló művészete, mely leíró költeményeiben nyilvánul meg, a világirodalomban is utolérhetetlen. Ezekre a versekre támaszkodik Hubay Jenő, aki nem „programm“ számára használja fel őket, hanem ösztönzőül lebilincselő képek, formák megalkotására; ezek a versek a hangszerek és karok hangjai között szóhangok csupán, melyek a költő boldog örömét hirdetik, amikor szemét a napsugarak játékán, felhők járásán, erdön, mezőn, vízparton, nádason, csaliton legelteti, — elmélyedt áhítatát a természet titkaival, fenségével szemben, a csillagos éjszaka misztériumának láttán, az istenség szimbólumának mind e magasztossága előtt.

Az egyes részek, a formai és kolorisztikus epizódok vakítón és szellemesen siklanak tova és elragadóan eleven összbnyomást keltenek. Azonban: a kritikus, a zenereferens, beckmessori fontoskodással a második tétel „leíró, illusztráló természet-ábrázolásáról“ fecseg. Így húzta rá Beethoven Beckmesserje a „Pastorale“-ra a vizes lepedőt, vagy Strauss Richárdé az „Alpensymphonie“-re. Azóta is nem egy Beckmessernek rótták fel, hogy metafizikai mélységet keres egy zeneműiben s lám, ehelyett — fejcsóválva — elevenségre és frisseségre bukkan, természetességre és zseniálisan merész közvetlenségre, ami pedig az igazi tehetség kétségtelen jele. S a „metafizikai mélység“, melyet a kritikus még nagyítóüveggel sem lát meg, ott rejlik mégis mind e tulajdonságok mögött, amiről a vaskalapos referensnek sejtelve sincs. Strauss Richárd annak idején az

„Alpensymphonie“ gáncsolóinak humorral telten így vágott vissza:

„Ez egyszer úgy akartam komponálni, ahogy a tehén — tejét adja.“

Így komponálta meg Hubay is ezt a tételt: a „Zephir“-t szimfonikus formában; olyan is, mint a költő életének egy szép, boldog napja. A motívumok remekül közvetlenek és üdék, mint a természet maga; nem banálisan pompázó, ünnepélyes himnusz ez, nem a vasárnapi, pókhasú kiránduló természet imádata, aki hátizsákjában a tegnapról maradt hideg borjúszelettel indul útnak: ez a lenyűgözött, a természet csodás nagyszerűségeitől elkápráztatott lélek félénk és áhítatos dalolása. Dal, mely az éjszaka titokzatosságát, viruló rétek bűvös varázsát és fűszeresen forró illatát, a napsugarak szemfényvesztő, délibábos játékát, az alkony epedését, a természetnek mindezt a nem hallható zengését hangokban adja vissza.

Ez a második tétel egyszerű és magától értetődő, mint a természet egy alkotása; nem illusztráció és nem dekoratív, hanem ebben a tételben és általa lelki reflexek lesznek hangokká. Az ábrázolásnak olyan szimbolizmusa ez, mely tárgyilagos voltával szuggesztíve hat: a komponista zenei eszközökkel lelki régiók rejtekajkait tárja ki, melyek a hallgatót a titokzatos természeti erők közvetlen közelébe hozzák, miközben érverése meggyorsul és életkedve hatványozódik: hajnalhasadástól naplementéig.

A nyáj kolompolása köszönti a megszülető reggelt, mely az éjszaka mély sötétjéből öntudatra kél.

Az első motívum: a hajnalhasadás témája. Lengetező, sötét fátyolok mögül a nappalodás alakzatainak körvonalai szakadoznak ki, keresztül csengenek a fuvola és klarinét zümmögő szürkületén, melyeknek egymást felváltó dallamában napsugarak játszadoznak, rezegnek, szövődnek, — az ébredő természet hangra kél. S már hallik a madarak csi-csergése, pásztorok kurjantása, s a pacsirtával versenyre kelve ujjongón száll a reggeli mennybolt felé — triólafordulatban — az első dal:

... „ökre, lova,
Jár tétova ...“

Ezt a kar éneklí s ,a hangszerek imitációikkal vegyülnek bele; a sokhangú zenekar derűs pásztorjátéka ez, — a polifónia mozgalmasabbá lesz. Felzendül megint a kezdetben hallott kolomp és bevezeti azt a csodaszép dalt, melyet a költő hallhatatlan szerelméről, a rónáról zeng:

„Hova szívem, lelkem
Mindig, mindenholnna vissza-visszavágyott,
Újra láttam végre születésem földét,
A szép Kis-Kunságot!“

Ujjongva köszönti a csodaszép anyaföldet s dala az elragadtatás mámorába ejti a zenekart. S ha eddig hangulat, melódia és harmónia a zenei formaöltés és körvonalozódás szinkópa eltolódásai következtében bizonytalanul jelentkezett és hangbeli szűrület uralkodott, most csak úgy szórja a nap hatalmas sugárkévéit:

„Forró nyárközép van,
Kapaszkodik a nap fölfelé; sugara
Mint a lángeső, oly égető özönnel
Ömlik a pusztára . . .“

Hubay, a zenekar boszorkánymestere most teljes hatalmát és pompáját veti latba. Felzúgnak a vonósok, felsüvöltenek a fuvolák, hárfák szikráznak, ragyognak. A szordinált hegedűk magas tremolóiban s a cseleszta hanglétrájának meg-megtörtött folyásában vibrál a nap forró csókjaitól a lég. Érzéki fényben csillognak a vonósok és a hárfák a lényeges hangokban velők tartanak; arpeggiókban zúgnak fel és halkulnak el a hangszerek, háborognak, hullámanak, miközben egy rajtuk keresztülhatoló természet-motívum tartja az egészet össze, mely az egymástól elszakadni akaró, majd megint egymás felé törekvő, túlaradón ömlő hangokat magnetikus erővel az egység szimbólumába készteni: az elágazó zenekar sok hangtól átszótt elragadtatott ujjongása, torlódó hangtömegek egyre erőteljesebb tömörülése ez, mely a téma fölött zúg és zeng. Tercek hullám-

zanak, egymáson keresztül csobogó alakzatok szikráznak a felszökő áradat alatt, hegedűtriolák, tizenhatodok sziporkáznak, passage-zuhatok bugyborékolnak tajtékot hányva, — elvarázslóan plasztikus, ellenállhatatlanul ható hangkép. Felporzó víz-fátyol leple mögül kiemelkedik egy tünemény: a magyar róna délibábjá, mely hol belemerül az izzón tündöklő víztükörbe, hol felbukkan belőle . . . Kromatikusán emelkednek és szállnak le az akkordok, metszón éles szekund-disszonanciákban zengenek a tremolók (Gis-A és Fis-B villan föl), meglepően, lenyűgözően zseniális pillanatok száguldanak tova; zizzenő trillák surrannak hevesen előtörő rész-motívumok és hangtöredékek felé, mintha a nagy, széles dal-téma a kromatikus elem lehegésébe teljességgel beleolvadnia, szivárványszínekben tobzódik minden. Olyan hangfestés ez, mely tanúbizonysága a szimbolikus zenei erőhatalmak titokzatosságának, — zenei képlet. A délibáb hujócska-játéka közepette néhia vándorfelőlő vonul el és elhomályosítja a zenekar ragyogását, ám csakhamar újra kivilágosodik és a fény még nagyobb lesz, mint volt az előbb. Egy reprizszerű átmenet újabb epizódokat sző az eddig lepergetett zenei történetbe, egybekapcsolódik vele s az egész, sűrű zenei szövedéket mintegy feloldja és a feszültséget megnyíltatja.

Mindez nem leíró módon, vagy novellisztikusan megy végbe, hanem a szimfonikus jelleg organikus fejlődésében, mint a bensőség és szükségesség programja. A hegedűk és brácsák lelkesen, forróvérűen, a nyári nap szemfényvesztő játékosságától megmámorosodva dalolnak, — fűvő akkord ostromolja meg a mennyboltot és az oktávákban fel- és leszárnyaló, rajongó énekkel zenei formát ölt a beteljesedés s egy melódiával egyesül, mely úgy hangzik, mint mélységes csodálat és megalázkodó hála az élet ennyi boldogságáért és szépségéért.

A kép most már teljesen megelevenedett, — a színpompás délibáb ott remeg a levegőben, . . . s lassanként megszilárdul a tünemény s nyugodtan pihen el, mint a sphinx, mely tágranyílt rejtély-szemével a

végtelenbe néz, — abba a birodalomba, melyet láb sohasem taposott és sohasem fog taposni... Isten közelsége ez, mely előtt zenekar, kórus, költő megrendülten hajt térdet.

Fafűvők staccato-alakzatai, fojtott trombiták szinkópái, kromatikus hullámvázis: az egész hangképre fátyol borul, mélabúsan lemondó közjáték ez, a hirtelen homályba vesző természet, a halványodó színek közepette elkomorodó hangulat. A vonósok különös akkordokkal, fájdalmas akcentusokkal s csak bizonytalan téma-körvonallal aláfestett panaszos melódiába fognak: a délibáb szertefoszlik, eltűnik, — a múlandóság szimbóluma. Esteledik. A napsugaras dal-motívum most rőt alkonyfényben izzik és a hangszerek most hol áhítatba merülten, hol szelíden epilogizálva zengik a földi légkör esthajnali nyugalalmát, a mennyország békéjét. Ünnepestélyes ájtatosságú és malasztal teljes Angelus ez.

Az éjszaka misztikuma borul az előbb még világos hangképre, melynek körvonalai a gordonkák orgonapontjának mélyében tűnnek el és mintha álomból és emlékekből csendülnének fel, — elhalnak. Pásztorsíp s egy édesen, bensőségteljesen szóló fuvola melódia-foszlányai andalítják el szívet és lelket és vezetik be a kar suttagó énekét:

„A nap lement,
Eljött a csenri.
Szellő úzótt
Felhők között
Merengve jár
A holdsugár,
Mint rom felett
A képzelet.“

Dalol a fülemüle, a gulya kolompja szól, — a vonósok szordináltak, a fuvolák elhalok, — holdsugárban fürdő éjszaka borul a pusztára, mely mélységes magányában, távol a világtól, elmélyedten nyúlik el a végtelenbe.

Majd ismét felhangzik a pásztor tilinkója, melyet cimbalom fest alá s belezendül a legények rusztikus csárdai danája, de csak percek tartamára; ez

csak mintegy széljegyzet alakjában odavetett színtöltés és folklór. Mindjárt utána megint az éjszakai hangulat: „Merengve jár a holdsugár, mint rom felett a képzelet“ . . . Lélekzetvisszafojtott szünetként hat ez a passzus, melyet mély lélekzet követ. . . lassan tovarezdülő, halk meghatottság. A pásztorsíp behízsgálóan cseng bele a kezdő motívum utolsó ütemébe, a fafúvók visszhangként rész-motívumokat és akkord-töredékeket ismételnék meg; a pusztai éjszakáján, — mint a hárfák aranybamártott glisszandói — zúg végig valami, — mélysegebb ez az éjszaka a pusztán, mint másutt s itt a csillagok is szebben tündökölnék. És éjszaka, állatvilág, csillagos mennybolt meghatottságban halkul el, a föld békés álomra hunyja be szemét. Minden, ami élő, mély álomba merült, egyetlen hang sem zavarja a síri csendet s most halkán, boldog önfeledtségben, enyhén növekvően, békés megnyugvásban még egyszer fölcsendül a túlvilági téma, s mintha a melódia messze távolból zengve, — remegő harmóniákká halkulna. . . Szívig ható, végtelen békét hirdető, vigasztnyújtó, ahogy a téma még utoljára lehajol.

„Júlia“ a címe a harmadik tételnek: Júlia, Petőfi Sándor szerelme. A költő szerelme és élete az üdvök, dyonisoszi extázisok forrása. Üdvösségét öröknek, soha el nem múlnak érzi. S hogy ezt a szerelmet ábrázolhassa, Hubay szíve hárfájának húrjaiba kap.

Összhangzatilag sokrétűen és gazdagon, mint a szerelem maga, epekedően csendül fel első motívuma; gyengéd akkordok, melyek fénylenek, mint a könny, — a szerelmi ostrom kezdetét veszi. Felzúgó vonások melegen bőszavú fúvókkal egyesülnek, hogy nemes, érzéki és még sem érzéki, ölelő karokként kitaruló melódiába fogjanak, melybe szorongás is vegyül: az emberpárt a szerelem még félelemmel tölti el. Jelenségszerű a fölzúgó vonóakkord, melyet utóbb — változatokban — a kürtök vesznek át és

pasztell-gyengédek a tartottan fekvő hangokkal szemben felvillanó ellenmozdulatok. S mialatt mindez harmónikus-mámorítóan tovább cseng, az akkordokban és az akkordok között suttagó szerelmi dal kél. Könyörögő hangok merészen harmonizált fordulatokban villannak tova, — amikor a motívum visszatér, az eredeti tónika helyett az alsódomináns adja meg színét s csak aztán kadenciálja a fődominántól dia tónikusan lefelé tartó akkordokat. Hegedűszinkópák, hódító brácsa- és gordonkahangok szívverése .. . odalehelten, bensőségteljesen merül el bennök a szerelmi motívum, mely most kettőssé növekszik és önfeledt lángolásban lobog: áradozva kél a két szerelmes dala, hogy az odaadás és egyesülés érzésében szélesedjék ki; — szárnyal szenvedéllyel telten, mindig feljebb ívelve, a hangok önfeledt ölelkezésében, melyeknek gyönyörleli mámorába egy vissza-visszatérő motívum könyörög bele: „Hallgass meg engem!“ Hegedűkön szárnyal magasba a szerelmet esdő dal, melybe most remegő fuvolahangok vegyülnek, s ekkor meglepően egyesül két téma: a férfi és nő misztériuma zengő muzsikává lesz, — s a férfiasan elfojtott erő és ujjongás önfeledt ölelkezésben egyesül az asszonyi búbájjal. Csudásan lelkes, rajongó egymáshoz simulásban, szerelmi vallomásban repülnek a hangok magasabb szférák felé. Nyugodt és meghatóan bizakodó a zenekar elbűvölően meghatott asszonyi éneke, míg a költő és szabadsághős ifjonti szépségtől és erőtől sugallt öntudata erőteljesen és büszkén zeng bele. Hősi akkordok ezek, nemesek és pompázón szárnyalók, elragadó merészségükben életnagyságon túliak, Petőfit itt teljes tökéletességben, maradéktalanul testesíti meg a zene: a hangtömegek hullámzásából plasztikusan, sugárzó fényben emelkedik ki tomboló életkedve. A motívumformáláis diatónikájából csak úgy ömlik az erő, a meggyőző egyszerűség! Élni-akarás és szerelmi vágy, hősiesség elszántság hullámzó, tajtékat hányó özöne: a viharzó, elragadóan szenvedélyes hang végletekig fokozza a motívumot. A szerelem éltető érzésének ujjongását szökellő vonóstriólák és a fa fúvók pajko-

san vidám élőkéi érzékeltetik. A férfiszív boldogan adja oda ajándékul magát, viszonzásul asszonya szívéért, epekedés és lángolás váltakoznak itt, diadal-tól, büszkeségtől mámorosan, s a felviharzó hang-tengerből a szeretett nő fejedelmi arculata emelkedik ki, Venus Anadyomene: a fiatal költő szerelmese, hitvese és múzsája: Júlia.

Mindez többféle imitációiban, mialatt a főtémák áthaladnak a fűvócsoporton s mint valami óriás zenei kagylón ringatják a két szerelmezt a szerte-ágazó zenekar- és kóruspolifónia hullámain. Magasan fellobogva lángol fel ismét a diadalittas ujjongás, a szerelem örömteli dala, a szerelem arannyal vértezett, minden nyelven beszélő témája. Hatalmas erejű, ünnepélyes föllángolás ez, mely az egész földet s a láthatárt egy pillanat alatt beragyogja, — a tekintet magába szívja a szépséges világot, mely a szerelem ekkora mindenhatósága s e halálasztás látára hirtelen elnémul és mély áhítatba merül: hárfá-arpeggiók és a vonósok tremolói által aláfestett D-Dur pianisszimó készíti elő a határtalan boldogságot árasztó szerelmi dalt, a legbensőségtejjesebet, melyet költő valaha szavakba öntött:

„Minek nevezzelek,
Ha a merengés alkonyében
Szép szemeidnek esti-csillagát
Bámulva nézik szemeim,
Mikéntha most látnák először ..“

Ez a szerelmi vallomás az ifjú boldogság vihar-zása, — ditirambikus érzékiség és transzfiguráció is egyben; a kromatikus főtémát Eros-motívum öleli körül. Úgy a hangszerelés, mint a kidolgozás lendületes ritmikája szikrázóan szépséges és férfias büszkeségtől, győzelemtudattól duzzadó: Hubay egyik zseniálisan vakító hangképe ez. A szerelem orkánja tombol benne, vonós-triólák vad torlódása, a fuvoJák epekedő hívogatása — a földi és égi szerelem dala. Mindkettő egygé lesz; s a szeretett nő minden és — a mindenség!

Válaszol-e majd a leány? Meghallgatja-e?

Nyolc ütemű klarinét szóló vezet be Júlia világába: lényének hangplasztikai megformálása ez. S Júlia így válaszol a költőnek:

„Kérdezd: szeretlek-e s megmondom én,
 Hogy szeretlek, mert ezt mondhatom;
 De óh, ne kérdezd: mennyire szeretlek?
 Mert én azt magam sem tudom!
 Azt tudni csak, hogy mély a tengerszem,
 De milyen mély? nem tudja senki sem.“

Júlia szereti őt, az édes szó elhangzott ajkáról, Zongora, hárfá és a vonósok ég felé szárnyaló arpeggióiban tör ki a költő ujjongása, mert most, hogy Júlia válaszában utolsó veraszaka a két lélek egyesülését uniszónóban pecsételte meg, Petőfi így ujjonghat fel:

„Szeretlek kedvesem.
 Szeretlek tégedet,
 Szeretem azt a kis
 Könnyű természetet,...

Szeretlek ábrándos,
 Örült szerelemmel!...”

Megint felzúg, orgonál a vonósokban a kromatikus szerelmi motívum és tematikus szövevénye kíséri a két elrévült ember szerelmi himnuszát és a szerelmi kettős extatikus hangjaiba mámoros boldogságot, túlradó szenvedélyt vegyít. A kettős a magas H ragyogásában hal el, mialatt a suttogó, ájtatos kar („napkeletre vándorolt ím ő is“) leheletszerű pianisszimójával mint kóda íveli át a himnuszot s a tételt befejezi. Ez a szerelmi kettős: ékszer. Bűbájos magafeledtségében, két, a világtól elvonáikozott lélek felújjongásában, a melódika édes, hatalmas szárnyalásában, álomszerűen megejtő csengésében és tán még inkább a melódia hallatlanul megejtő tagolásában a zenei alkotóerő csúcspontja.

„Szabadságharc, Búcsú, Halál, Megdicsőülés“. A negyedik tétel.

Négyszeresen osztott brácsákból és gordonkák-ból tömörül össze a hátborzongatóan fenyegető, komor diszszonanciák viharfelhője. Ez a háború! A zarnokok seregei a házára vetik magukat, a népet és a?, egyént legdrágább kincsétől, szabadságától akarják megfosztani. Halálra szánt ifjúság dala ... halálsej-telem és halálos gyötrelmek, élettől vadul lüktető szerelmi vágy és mégis: áldozatul kell odadobni mindent, ami földi, a szent szabadságért!

A költő utójára pengeti meg lantja húrjait s ennek az utolsó grandiózus tételnek harci dalát énekli el, visszaemlékezve ifjúi boldogságra, üdvös-ségre, küzdelmeire, szerelmére, — az örök semmi, a nirvána küszöbén. Érti, tudja, hogy földi (küldetését nem adatott meg neki befejeznie, az a rendeltetése, hogy „ott essen el a harc mezején“, — a szabadságért. A múlt, jelen, jövő képei rajzanak lelki szemei előtt és távoli dimenziók felől harsog felé a hatalmas szózat: Szabadság, — Világmegváltás!

A zenekar nehézkes, akadozó lüktetéséből fakad fel a tragikus főmotívum. A vonósok felsóhajtanak, halkán hangzó jajszavak melodikus fájdalommal sűrűsödnek össze s ez a fájdalom a kifejlődéshez mintegy átmenetet, átvezetést képez; terhelő és mégis törtető motívum ez, melyhez az üstdobok veszélyt dobolnak; majd megtorpan a domináns szekond-akkordja és lebegve feloldódik. Ekkor keresztültöri magát az első tétel főtémájára való emlékezés és felzeng a „Szabadság — Szerelem“ motívum. Az egész élepszimfónia „jeligéje“, csatakiáltása formálódik itt ki a háborgó hangszerek halálveszedelmet zengő akkordjaiból, — itt van meginni a kezdet, most, hogy a vég közégig.

A zenekar hirtelen megvonaglik és valami viharzóan vad ritmus hatalmas erővel ejti hatalmába. A főtéma minden erejével feltörőben van, hiába metszik éles akcentusok, a fokozatos fölfelé törtetőt megállítani nem tudják s a hős halálos elszántságával hatol a téma mind vadabban följebb, mintha erről a magaslatról akarná az odasereglő zsoldos hordákat szemügyre venni. Vonósok vibrapassage-ai

száguldo fűvósok szinkópáinak jajkiáltásaiba süvöltik bele a közelgő végzettől való irtózásukat s mikor a vonósok a fűvőkkel a tombolás uniszónójában egyesülnek, kezdetét veszi a harc a szabadságért!

Metsző szinkópában hördül föl egy motívum, mint egy ágaskodó harci paripa, fékevesztett erők szenvedélyes tombolása, mennykőcsapásoktól viharzó, tizenhatodoktól körülüvöltött, felkorbácsolt akkordoktól hatásban fölfokozott hangkép. Nem csatazaj, lelki törtézés, a huszonötöstendős Petőfi Sándor érzéseinek, szenvedélyeinek, gondolatainak zenei ábrázolása, Petőfié, akinek látnoki zsenije előre tudja önnön és népe sorsát is.

A téma meg-megszakad, majd újra kezdődik, a fafűvók fölsikoltanak, a basszusokban második témátörredék ágaskodik, míg a magas vonósokban a fölriasztott viharmadarak vijjognak. Végül a zenekar félelmetes mennydörgése közepette a főtéma grandiózus módon veti magát a fájdalomtól megtépett második átmeneti motívum elé, hogy azután megállást parancsolva, egy harmadik álljon útjukba: fölhívás, eskü, — szent fogadalom.

A terckvart-akkorddá visszafordított, alterált domináns-akkord izgalomgerjesztően alakul át: érces hangon elmennydörgött fenyegetés, de a főtéma megint közbeveti magát, a trombiták az üstdobok dübörgésétől kísértén második, vad, haláltihozó motívumot harsognak, mialatt a termen kívül elhelyezett, három csoportba osztott kar egy egész nép lángoló szabadságszeretétét intonálja:

„-Talpra magyar, hí a haza!

A magyarok Istenére esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!"

A hősi, tragikus vég elősejtelmének motívuma, mely az első tételt uralja, az eskü kórusába vegyül és szinte szakadatlanul, — mint motívumtörredék — imitációkban töri át az előrerohanó vonalvezetést, s mialatt vad hegedűfigurák röpködnek föl és le, felfelvillanó törredékek sorozatává sokasodik, melyek a szimfonikus sorsba szövődnek bele. A ritmus tombol.

Rézfúvók rikító csapásokat mérnek s a komoran aláfestett szabadság-motívum a (harmadik tétel megfordítottan felhangzó kromatikus szerelmi-motívumával fonódik egybe: a búcsú pillanata elérkezett. A felkorbácsolt zenekari hullámok lecsillapodnak, harmona-hangok figyelmeztetőt zengenek a költő felé: — itt az utolsó békeóra a harc előtt; és Petőfi búcsúzik ifjú nejétől:

„Alig virradt, már újra alkonyul,
Alig jövék, s megint elmegyek, el,
Még csak alig, hogy üdvözöltelek,
És már búcsúzni, már elválni kell.
Isten veled, szép ifjú hitvesem,
Szívem, szerelmem, lelkem, életem!”

Szenvedélyesen fájdalommal telített és mégis szelíden csillogó, nyugodtan és boldogan tovaáradó, dallamos szépségekkel csordultig teli melódika, mely az el nem múlás eszméjét rejti magában: hangok ezüst fátyola ez. A szerelmi témának, a lélek e bensőséges, mindent felölelő énekének felfokozása ez, mely most, — egymásra találás és búcsú között — túlárado extázisban csendül fel; majd nemes ábrándozással árad széjjel a téma és búcsúdallá lesz: istenhozzádot kell mondani!

De ugyanekkor, — mintegy lesből — beavatkozik a most békés hangulatra transzponált harci motívum is s a szív és lélek fénylő színeit elsötétíti; a két téma, — hatalmasan felnövekedve — ölelkezik, a tragikus és harcias légkör mámoros himnuszba vész, mintha a költő most először tekintene Júlia fekete szemének csillagába s mintha megint azt kérdezné: „minek nevezzelek?”. . . Mintha nevet keresne megint számára — élettől, világtól, emberektől elvonatkozottan. A szimfóniában szokásos mehanikusan-szimmetrikus ismétlés helyét itt visszatekintő, felfokozott, kódaszerű kidolgozás foglalja el. Lágy, varázsos alkonyi hangulat ömlik el, — az álom nyugodtan epekedő melódiája a búcsú esthomályában; hárfák szólalnak meg, az emlékezés kacsalábon forgó kastélya megnyitja aranykapuit. A témák szűkített imitációi gyorsan tovatűnt élmények körvonalait jel-

zik: a költő ifjúsága közéig, ő maga sóvárogva idézte, hogy szót váltson vele. És földézett ifjúsága szenvedélyesen föllobbanó, lengő zászlókkal keresztülvonuló motívumban meg is jelenik előtte, — minden bizakodásával, esküteteleivel, mámorító gyönyörűségeivel s az elkövetkezendő beteljesülés hitével. Föltartóztatlanul árad tova az élet édes dala, míg hangos diadalújjongásban a hangszerek extatikus éneke borítja el hullámaival, mely ugyancsak szűkítettén fokról-fokra tornyosul magasabbra, s a romlás minden démoni szelleme, — mintegy fölsőbb parancsra — némul el. A melódia vonala remek tematikus kifejlesztésben kapaszkodik felfelé a hangok Jákob-lajtorjáján: vakító sugárzással int messziről a cél...:

„Kardot fogék kezembe lant helyett.
Költő valék és katona vagyok;
Arany csillag vezérelt eddig, s most
Utamra piros éjszakkfény ragyog.“

A búcsú percének vége, a költő elindul bajtársaival, hogy soha többé vissza ne térjen. Már fölzendül a véres harci dal, melyet ő költött a magyar vezéreknek: „Előre!“

Dobpergés, ágyúdörej, áll a csata. A zenekar háborog, a szabadsághős szeme villámokat szór; újra felharsannak a harci kürtök, szól a viharzó háborús motívum, előre, előre! ... A csata nem tart sokáig.

A kürtök, vonósok felzúgnak, a költő hősi-motívuma sólyomként száll a légben, de szembeszállnak vele a puzónok érces hangjai. A téma — mely ugyanúgy, mint minden nagyszabású szimfonikus téma, a felbontott hármashangzatból keletkezett, — saját felnagyításaitól ellenpontosza, ujjongó örömkialtások közt veti magát a feléje viharzó hangokra és csatakiáltásban csúcsosodik ki, mely, hányavetien, dacos ereje tudatában egyre magasabbra tornyosulva s csak lélekzetnyi szünetektől megszakítottan az eget látszik ostromolni, míg aztán . . . vonósok tremolója, fúvók szinkópája, a dominánsan rögzített

szept akkord és ennek ritmusban eltolt augmentációja: megtorpanás, mely az elkövetkező „Consumatum est“-et készíti elő.

A Halál szavai vezetnek be a gyászinduló ritmusait.

A tétel kezdetének tragikus motívuma lemondással telten, fájdalomtól megtépetten visszatér, immáron mint a prófécia beteljesedése: a költő holtan hever a véráztatta Haza földjén. Komor harsonának siratják az ifjút. Egy egész nemzet ölt majd gyászt érte, ám ugyanez a nemzet isteníteni s legnagyobbjai közé fogja számítani: a harsonák komor gyásza már el is némul; fuvolák és oboák egymást felváltó, fénylő zengzetében már fel-feltündöklök a halál utáni megdicsőülés. Ennek témája zseniálisan alkalmazott gyermek-kar hangjain sugárzó éneklóriában lebeg tova és úgy tűnik el a fényben, mint egy vakító látomás. A hegedűk szinte anyagtalanná teszik ezt a kart, úgyhogy fénysugárból szőtt szárnyakon látszik lebegni; halkán, áhítatosan emelkedik a téma egyre magasabb régiókba, szélesen fejlődnek ki a szólamok, míg a megdicsőülés témája tovább zeng: égi és földi szerelem most már teljesen eggyé lett, — Petőfi és Dante együtt emelkednek a magasságok felé. Odafenn teljes a glória, idelel pompázón csengnek a hárfák, a felfénylő fúvók pedig úgy szólnak, mint angyalsereg ezüst harsonái, melyek már az örökkévalóságról dalolnak. Még mindig áradnak a hangok a távolból, mindenfelől, a végtelen térből és különös kadenciában halnak el — alámerülnek a mindenségbe . . .

Az első tétel felmagasztosult molívumtöredékei még egyszer beledalolják magukat a horizont aranyszegélyes kékjébe és utoljára sziporkázik ez a glóriás témajáték. Csodásan fénylő, üdvösséget, föltámadást hirdető hangok. Sugárzón, tündöklően szállnak most ezüstös trillák a magasba, könnyedén, súlytalanul, mintha egy anya altató dala szólna: „Aludj kicsikém, aludj...“ A megdicsőülés motívumát most a hegedűktől a vonósok uniszónója veszi át s a hárfák arpeggiói és a réz fúvók fenséges harmóniái között

a morívum finálévá fejlődik, melyből a költő jövendölése csendül ki:

„Anyám, az álmok nem hazudnak;
Takarjon bér a szemfödél,
Dicső neve költő fiadnak,
Anyám, soká, örökkön él.“

Nem szimfónia. A négy tétel ellenére sem az és nem is tulajdonképpen óda-szimfónia, hanem hatalmas kantaté, dal és rondó alakzatokból felépített világi oratórium. Petőfi élete, születésétől haláláig zenei formába öntve a tárgya ennek a szimfonikus oratóriumnak, melynek — szerencsés kézzel szerves életegésszé egybefonottan, — Petőfi több verse adja meg az alapját. A költemények itt az élet képmásává lesznek, mely maga is képmássá változik Hubay zenéjében.

Hubay Jenő e műve dús fantáziájú, a megformálásban szabadon csapongó s mégis, zeneileg az első hangtól az utolsóig kérlelhetetlenül logikus; a pompás tematika klasszicitásában különös módon kétrétű s diatónikájában, a hármashangzatból és a skála lépcsőfokaiból formált alakzataiban bonyolultságtól mentes, szét nem folyó ritmikájában, plasztikus egyszerűségében a régi mesterek zenei nyelvezetéhez való visszatérésre vall. Személyes élményeket képszerűen sűrít össze munkájában Hubay s ezért kell elfogadni a jellemzés, a harmonizálás kíméletlenségét és a hangbőség akusztikai túlméretezését. Ez a nagyszabású szimfónia önmaga oldja meg forma-meghatározó problémáját: nagyvonalúság párosul benne a lelki ábrázolás igazságával, mely, ahelyett, hogy szentimentálisan tompítana, kidomborít. A költő ifjúi örömeinek leírása, hogy a szabadságért harcolhat, nagy egyéniségének lefestése minden örömeivel, bánatával: egy kiválasztott ember egész életének zengő képmása. Küzdelem egy látomásszerűleg fölismert magasztos célért, szerelem- és alkotásadta mennyei üdvösség, — de azután fellobognak az utolsó küzdelem lángjai s mintha a vad, dűhszomjas harci-zaj hangjai azt fejeznék ki, ihogy az alkotó zseninek nem boldogság a rendeltetése, hanem a tett; és epilógszerűen sugárzik a vigaszt adó glória, a költő jóslata: a szellemi lét örök s nem volt hiábavaló a harc, melyet a Szellem szolgálatában küzdött végig.

A Petőfi-szimfónia tagoltsága rendkívül könnyen áll tekinthető, a felépítés a tematika intenzitása és világos körvonalozása mellett szimmetrikus tartó-oszlopokon nyugvó homlokzatot teremt. Ez nem a modernnek író asztal-zenéje, nem papiros, nem könyvkomponista munka. Nagyvonalú stilizáltságában az igazság erejével hat. Dal lambóság, az ötletek egyéni volta, az előkelő, mindig határozott, lelkesen forró melódika és ennek ékesen-szóló kifejező ereje azok a tulajdonságok, melyek csodálatos hangulat-léghőmérsékletet megteremtik. A tematika világos és érthető, a jellemzés logikus s zenei kifejezésük helyes és törvényszerű. S bár az előadókkal szemben nagy instrumentális, kar- és szóló-énekbeli követelményekkel lép fel a szerző s mesterien merész feladatokat bíz úgy a zenekarra, mint az énekesekre, a hangtömegek mégis gazdaságosan, kiegyensúlyozottan kezeltek, akárcsak Berlioznál, vagy Lisztnél. Hubay Jenő harcos grand-seigneur-je, derűsen tántoríthatatlan konzervatívje a melódiának; melosza messze-szabadon csapongó, szerve-sen összefüggő tematikája dúsgazdag; a lenyűgöző har-monikus-ritmikus események természetessége és azok polifonikus, orchesterofónikus kifejezése egy karszimfóniában a legnagyobb ritkaságok közé tartozó, — a hang-szerek keverésében megnyilvánuló fantázia művészileg finom: a lét szépségeinek emelt polikrom székesegyház ez.

Pompázó, nagystíliú, abszolút zene Hubay Jenő Petőfi szimfóniája. Sémáktól mentes és elevenségében szenvedélyesen lüktető. S a mester szubjektív megnyilatkozása, — mint ahogy Goethe a „Tasso“-ban, vagy „Faust“-ban és Shakespeare a „Hamlet“-ben tárta ki önnön lelkét. Átélt érzések, átélt élet fénye és viharzása a Petőfi-szimfónia, és nem hangokra váltott háborús, vagy történelmi festészet.

A mű kézzelfogható szépségei: a melosz, az akkord-viszonyok és az egyes szólamok vonalvezetése, az ellen-pontozatos és harmonikus események, — mindezek hát-térbe szorulnak, mikor ezekből a zengő bangképekből kiformalódnak az életre hívott alakok víziói és lelki szemünk előtt e földi világból a túlvilág felé lebegnek. Ez a zene a meg nem mérhetőnek, a ki nem mondhatónak kifejezésével, az el nem beszélhető elbeszélésével, lélek-

magyarázó, titkokat megfejtő érthetőségével sokkal többet nyújt, mint maga a költői anyag; amellelt a komponista egyéniségének izzó kifejezője: s ezzel megteremti azt, amire az újra-költés képtelen: az egész emberiséget így ajándékozta meg a költő-tüneménnyel, Petőfi Sándorral.

Nagy zeneköltő hangokkal költ, fest, bölcsekedik, mikor a költészetben, festészetben, bölcseletben lappangó melódiát megszólaltatja. És Hubay a Petőfi-dalok belső képeit, gondolatait és hatalmasan érző lelkének a költőével rokon megrezdülését a maga sajátos, közvetlen zenei nyelvére formálta át s ez: Petőfi zene iránt való epekedésének beteljesülése: amit a költő víziós ihletének perceiben kimondott, — Hubay művében új megnyilatkozás alakjában jelenik meg.

Lehetséges ez? . . .

Schopenhauer felel meg erre a kérdésre, mikor a zene mindenhatóságáról beszél: „A zene heterogén természetét, fölsőbbrendű valóságát az a teljes közöny bizonyítja, mellyel az események minden materiális mivoltával szemben viseltetik; mert hiszen a szenvedélyek viharát, az érzések pátoszáát mindenütt egyforma módon fejezi ki s a hangok egyforma pompájával festi, akár Agamemnon, vagy Achilles, akár egy polgári család perpatvara szolgáltat hozzá anyagot.“

Így hát Hubay a magyar feltámadásba vetett Credo-ját a legsötétebb kétségbeesés idején, a fenyegető európai anarchia közepette műalkotásba „objektíválta“ s ezzel a szellemi koncepcióval kiszabadította magát az ördög hatalmából. E tékozlóan gazdag zengzetekkel való gyónása után, — művével, mely véreből való vér — most már fel van vértelve s szemébe nézhet sorsának, mint eleddig is tette. A háború utáni világ talán az ő hatalmas energiáját is megtörte, őt magát tönkretette volna, ha az ereje alkotásban mindig újra meg nem növekedett volna; ő azonban dualizmust élet és művészet között nem ismert s ahol a halálos ellentétek tragikusan ütköz-

tek össze egymással, művészetének tisztító tüze hatalmas lánggal lobogott fel, — a zene, az ő zenéje az a mesebeli madár, mely röptében tükröt tart karmai között, melyben a sötét világ mint szimbólum tükröződik, s t visszaverődött sugarak világítják meg a sötétséget és íme: nincs sötétség, sőt maga a sötét élet is csupa világoosság.

Magyarország zenei nagykövete, — ezzel a szép címmel ruházták fel. És most is, mint harminc esztendővei azelőtt, a „Cremonai“ óriás sikere után, hóna alá veszi hegedűje tokját és nekivág a nagyvilágnak, a győzők és legyőzöttek kettétépett ellenséges világába.

A Petőfi szimfónia ünnepélyes bemutatója után hangversenykörútra indul. Pályája még mindig fölfelé ível, pihenést még mindég nem és „szüneti“—et csak a zenében ismer. Hazájának a föltámadás hitéről dalolt, most hegedűjével felkeresi magyar testvéreit, kiket a gyűlölködő, ostoba döntés hazájuktól elszakított.

A szimfónia bemutatója és a hangversenykörút közötti rövid idő hegedűgyakorlatokkal telik:

„Szabad időmet hegedüléssel töltöm, kell, hogy trenírozzam magam. Eleinte mindenem fájt. Kezdem már megszokni“ — írja a mester, ő, — a művészet örök tanítványa, akit még a legtökéletesebb teljesítménye sem elégíti ki, aki önmagával szemben határtalan követelményekkel lép fel. Pedig látnia kell, hogy régi barátainak sora egyre ritkul; nála fiatalabbak is elköltöztek már s akik élnek, visszavonulnak a nyilvánosságtól. De mit törődik ő ezzel? Számára az élet minden pillanatban megújul és ami elmúlt, mintha nem is lett volna.

Kedves jóbarátja és partnere, Szendy Árpád, a nagy zongoraművész nagybeteg s Hubayné például így ír róla:

„Ebből a szonáta-körútból remélem semmi se lesz, mert félek, hogy Szendy a pódiumon fog meghalni. Bevallom, hogy ez állandó titkos félelmem és akárhányszor nálunk játszott, már alig bírtam élvezni játékát, úgy remegtem.“

Hubay Jenőné sejtelmei beigazolódtak: Szendy Árpád, ez a nagy művész — aránylag fiatalon — nem sokára meghalt.

Beethoven, Bach, Brahms, Vieuxtemps, Debussy, Godard, Goldmark, fiatal komponisták, az egész hegedűirodalom ott szerepel a nagymester műsorán. Mindenütt fel kell lépnie, ahol az est fényének növeléséről van szó; a háború után hetenként kétszer-háromszor áll rendelkezésre szellemi propagandával és jótékonyssággal azoknak az egyesületeknek, melyek Magyarország talpraállítását tűzték ki célul. Játszik az „Egyesült keresztény nemzeti ligának“, a „Magyar protestáns nők országos szövetségének“, a „Budapesti evangélikus női gyámintézeinek“, a „Területvédő ligának“ — két tucat egyesületnek. Egyik matiné követi nyomon a másikat, hangversenyek a Zeneművészeti főiskolán, melyeken maga vezényel, vagy hegedül, — boldog örömmel tartja keresztvíz alá fiatal komponisták műveit; s hogy évente egyszer önálló koncertet is ad Budapesten, rengeteg egyéb teljesítményei mellett, egész magától értetődő, hiszen olyan fiatal a mester!

Közben az Egyesült Államokba hívják meg újra, hangversenykörútra. örömmel menne szólókoncertekkel, zenekari hangversenyek vezényletével, kamarazene estékkel, tanítással; három hónapi künn időzés alatt megbecsülhetetlen propagandát fejthetne ki a magyar ügy mellett és jótékony célra nagy összegeket kereshetne.

Igen ám, de ahogy előjegyzései naptárát nézi, a következő teendőkről lát föl jegyzéseket:

Ma délben kihallgatás a kultuszminiszternél, akinek felszólítására tervezetet készített az operaház megmentéséről. (A tervezet kidolgozása négy éjszakájába került.) Holnap közreműködés a „Magyarság“ ünnepi estjén. Két napra rá Budapest székesfőváros jótékonycélú hangversenye. Aztán: föllépés a Zeneművészeti Főiskola hangversenyén. Két matiné, olyan napokon, melyeken este is játszik. Zenekari hangverseny vezénylese. Tanári értekezlet a Zeneművészeti Főiskolán, vasárnap zenedélután, amelyen tehetséges tanítványát is föllépteti... Utána való nap látogatás szegény rokonoknál, kiket anyagi támogatásban részesít. Londonból, Prágából, Ausztráliából új tanítványok érkeznek; utazás, mihelyt lehet Szatlnára, birtok és gyárügyeket intézni; a mosóci kastélyt

okvetlenül modernizálni kell; mentől hamarabb nyelvbe kell ütni a cseh-szlovák turnét, mert a Karenina próbáin természetesen jelen kell lennie és az operát még novemberben ki akarják hozni. Az „Álarc“ átalakított szövegvétegyknyvét áttanulmányozni; igen és amiről majd megfeledkezett: Mozart hegedűversenyét játssza Kleiber Erich vezényletével, — tehát neki kell látnia: gyakorolni!

Az embernek eláll a lélegzete.

De nem Hubay Jenőé, összes tervbevett „teendőit“ el is végezte, néhány olyat is a szezon folyamán, melyet nem vett tervbe, — rendkívüli életének ez volt rendkívüli vonala: mentől több megoldandó feladat torlódtott elébe, annál nagyobb munkakedvvel, szeretettel és megnövekedett rátermettséggel végezte el, — semmiről sem mondott le.

Csak az amerikai turnéra nem futotta ezúttal idejéből, azt a jövő évadra kellett ibalasztania.

A Kleiber-hangversenyen két pártra szakadtán ült a Zeneművészeti főiskola tanári kara: Hubay Jenő hívei és ellenesei. Miután azonban mindkét frakció a főiskola tanári testületéhez tartozott, ő maga meg az intézet igazgatója volt, zárt sorokban ültek helyükön, — s az ellenséges csoport leste, aminek bekövetkeztét biztosra vette: a dekadenciát.

Hubay Kleiberrel az emelvényre lép, a hangverseny megkezdődik. Várakozás és reményteljes izgalmában a tanári kar nem veszi észre, hogy a hangversenyző művész neje közelükben ül és minden szavukat hallja.

„Olyan izgatott vagyok, hogy kezem is izzad“, — súgja Gábiel, az ifjú hegedűtanár.

„Te állasz a pódiumon, vagy a Mester? Ő bizonyára nem izzad!“ — súgja vissza Zsolt, Hubay kedvence.

„De ebben a korban, — s hozzá Kleiber mellett, mint szólísta a Mozart-koncertet játszani!“

Néhány percnyi csend.

S azután Hubay nyirettyűje nyomán egész angyali szépségében kél dalra az isteni hegedűverseny. Vannak pillanatok, amikor Kleiber abbahagyja a vezénylest és a csodahegedűsre mered, oly gyönyörűen hangzik a

Stradivari. A zenekar egyik Tuti-passzusánál Zsolt Nándor megszólal:

„Te, Gábiel, odanézz!“ — s huncut mozdulattal a főiskola néhány odább ülő tanárára mutat. — „Ezek mind azt lesik, hogy a Mestert valami baleset éri, ha másutt nem, hát a kadenciában.“

Hubay pedig tételről-tételre magasabban szárnyal s ifjú-mozarti bájjal koronázza meg játékát; nyoma sincs gyakorlásnak, betanultságnak, nyoma sincs tréningnek, a régi mesteri remeklés ez, a maga tökéletessé lett nagyvonalúságában, s a „baleset“-leső tanárok elestek a várva-várt élvezettől. Kedvetlenül s egész hangosan így szól az egyik:

„Minden földi salaktól megtisztultan, — tökéletesen játszott Mozartot.“

„Ez a művészi remeklés teteje“ — ismeri el bosszúsan a másik. Hubay két fiatal híve és kollégája pedig magából kikelve, szorongástól és verejtékező aggodalomtól felszabadultan, szeretettel tapsol.

Néhány nap múlva Hubay már vonaton ült, hogy csehszlovák hangversenykörútra induljon. Először is a megszállott terület magyar városait járta végig, Pozsonyban, Zsolnán, Besztercebányán, Nyitrán, Ungvárott játszott.

Pozsonyban óriási műsort játszott végig, mert a megbabonázott közönség nem engedte le az emelvényről s a művészszozába vezető ajtót egyszerűen elállta. Az ősi magyar koronázó városban lezajlott hangverseny egyúttal politikai eseménnyé nőtt: a szünetben küldöttség tisztelgett a Mesternél, (hogy a szlovákiai kisebbség hódolatát tolmácsolja előtte. Hubay rövid beszédben meghatottan mondott köszönetet, de máris berregett a csengő, mely a dobogóra szólította. A terembe sietett, de az emelvényre vezető meredek lépcsőn megbotlott s miközben valamiben megkapaszkodott, Stradivarija a padlóhoz ütődött. Visszasietett a művészszozába, elővette magyar gyártmányú tartalék-hegedűjét s azon játszott végig műsorát. A közönség mindebből semmit sem vett észre.

Brünn, Pilsen, Prága; ovációk mindenütt. Prágából ezt írja:

„Tegnap este volt a nagy hangverseny és teljes, zajos, nagy sikerrel végződött, annak ellenére, hogy előző este Pilsenben játszottam örült hosszú műsorral. Lehetett vagy 2500 ember a hatalmas teremben és meleg ovációkban részesítettek. A Mozart versenyművet a cseh filharmonikusok nagyon szépen kísérték. Utána a Bach „Air“-t, a Svendsen „Romance“-ot és a „Zephir“-t játszottam zenekarral; minden szám után tomboltak és a „Zephir“-t meg kellett ismételnem. Azután következett a „Lahore Suite“. Milyen különös érzés fogott el a pódiumon, amikor visszagondoltam párizsi fellépésemre Padeloupnál! . . . Azóta nem játszottam ezt a szvittel. . . Ismét, ezúttal is, igen nagy hatást tett. Érdekes, briliáns dolog. Utána a „Komámasszony“-variációkat játszottam, ismét frenetikus tapsokat aratva. Vacsora után (két szép asszony közt ültem), úgy egy óra felé hazakerültem Tiborral. A brómot szorgalmasan szedem... Az utazások kimerítenek, de ennek ellenérc jól érzem magamat. Furcsa dolog is történt a hangversenyen: egy zenede igazgatója feljött a dobogóra és kezet csókolott nekem.“

Villani Frigyes báró, a prágai magyar követ, nagy fogadó estét rendezett Hubay Jenő tiszteletére. A diplomácia élén ott van a pápai nuncius és Benes, a külügyminiszter, Csehszlovákia későbbi elnöke. A zenés műsoron a „Bajazzok“ prológusa, Kálix Jenő fiatal magyar zongoraművész magánszáma, a „Lakmé“ csengetyű-áriája szerepel.

Aztán Hubay Jenő következik.

Händel „Largettho“-ját játssza, saját átdolgozásában, a „Cremonai“ szólóját, egyik mazurkáját és két csárdajelenetet. Pokoli hőség van a teremben, de Hubay pompásan tűri.

„A nagy estély gyönyörűen volt rendezve“, — írja feleségének — „igazán jó benyomást tett mindenkire. A produkciók után megrohanták a bőséges, kitűnő büffét s ennek folytán a hangulat egyre derültebb lett. Én borzasztó fáradt voltam. Haza szerettem volna menni, de nem lehetett. Beszélgetnem kellett mindenkivel, a pápai nunciussal, a kancellárral, a külügyminiszterrel, no meg sok szép hölgyel is . . .“

Villani báró bemutatta a cseh külügyminiszternek, Benesnek.

A magas, nyúlánk zeneművész, akinek szökén összes hajhullámok keretezik be homlokát, melyen szinte ottlátni a humanizmus örökszép eszméjének jelét, élesen veszi szemügyre a kistermetű, nagyhatalmú államférfit.

Benesnek szokása volt, hogy — mialatt valakivel beszélt — ökölbe szorított két kezével kabátja hajtókáját szorongatta, mintha minden gesztust kerülni akart volna s ezzel mintegy fékentartotta magát. Arcvonásai-ban semmi sem volt a diplomata, vagy államférfiéből, inkább tanárnak, néptanítónak nézte volna az ember, — s az is volt tulajdonképpen. Erősen kopaszodó fejbúbja körül deresedő hajszálak. Nagyobb ellentétet elképzelni sem lehetett volna, mint Hubay és Benes!

A művész, aki ugyan az alvajáró biztonságával intézte minden olyan dolgát is, ami nem volt rokon a művészettel, de mint művész mégis csak a valószerűtlenség légkörében élt, dolgozott, cselekedett. És az államférfi, aki nem ismert mást, mint réalpolitikát.

Hogy értre meg egymást ez a két férfi? Az egyik, a lángoló hazafi, akinek nemzete összeomlását kellett megérnie, s a másik, aki a „Kis-entente“-nak nevezett bilincset kovácsolta össze s azzal kötötte gúzsba a már amúgy is megcsönkített Magyarországot.

Kérlelhetetlen ember ez a Benes, — akinek szavára Párizs és London is felfigyel, amikor Genf-ben száraz, tanári, oktató hangján döntő európai kérdésekről beszél.

S most, hogy a nagy magyar hegedűművésszel és zeneszerzővel áll szemben, csak magánembernek akar látszani s a humanista és demokrata Masaryk tanítványának. Gratulál a mesternek remek előadásához és bámulja fiatalos frissességét.

„Húsz esztendő korkülönbség van közöttünk, Mester és mily fiatal ön! Ön az én nagy tanítómesterem. Masaryk elnök fajtájából való, aki — bár önnél tíz évvel idősebb, minden reggel kilovagol, államügyeket intéz, sokat olvas, sőt, most fejezi be „Konkrét logika“ című könyvét.“

„Örülnék, ha az elnököt megismerhetném . . . Már régebben dolgozom egy zeneművön, melynek szövegét

Romain Holland írta, „Ara pacis“ lesz a címe ennek a béke-kantátának. Az igazi, erőszakot nem ismerő béke zenéje lesz ez, a békéé, mely talán mégis egyszer be-köszönt.“

Hubay szép, fehér zenész-kezével végigsimítja hullámos haját, nagy, sötét kél szeme tekintete az ellenséges ország külügyminiszterének szemébe mélyed s hangjának leírhatatlanul varázsos bensőségével így folytatja:

„Csehszlovák utazásom célja: meg akarom kísérelni Romain Rolland humanisztikus eszméjének mélységes értelmét, — melyhez művészként nagyon közel állok — Prágában népszerűsíteni.“

Benes kitérőleg válaszol:

„Rolland, mint az elnök vendége, nemsokára Prágába érkezik.“

„Akkor Masaryk elnök úr talán át van hatva Rolland humanista eszméitől? Ha az elnök tettekre váltaná Rolland felfogását, akkor Piaion óhaja, — hogy filozófusok uralkodjanak királyokként a népek fölött, — teljesedésbe menne. Hiába, mi művészek már ilyen fantaszták vagyunk s ebbe vetjük minden reménységünket.“

A külügyminiszter ajkán okosan gúnyos mosoly játszik:

„Hallottam már róla, Mester, hogy önt „Magyarország zenei nagykövetének“ nevezték el. Szép és megtisztelő cím. S hogy most beszélni hallom, látom, rászolgált erre a kiténtetésre.“

Hubay is elmosolyodik, de tekintete komoly marad:

„Ennek a számomra hízelgő elnevezésnek nincs politikai háttere. És ha hazám közvéleménye a követi címmel linziéit meg, ezt bizonyára abban a tudatban tette, hogy én a zenét tartom az egyetlen igazi világnyelvnek. Meggyőződésem szerint ez a nyelv missziót teljesíthetne: országokat, népeket közelebb hozhatna egymáshoz, határsorompókat tüntethetne el és békítő munkát végezhetne. Ismerem a zene céljait, útjait és tudom, hogy — mindenki számára megérthető lévén, — rendkívül hatékony eszköz a túlzott nemzeti önértzet mérséklésére, megfékezésére . . .“

Ennél a pontnál Capek, a kiváló író is belevegyült a társalgásba:

„Az alkotó művész azonban csak akkor alkothat művészileg igazat és értékeset, ha nemzeti talajon veti meg a lábát. A nacionalizmus, — ha még úgy hibáztatják is, — a művész igazi éltető ereje. A magyar művészet is a nemzeti szellem talajából fakadt s azért izmosodhatott úgy meg. Nagyon jól ismerem a magyar művészetet és irodalmat és őszintén sajnálom, hogy erre mifelénk csak konvencionális irányiról tudnak. Nagy gyűjteményem van például az ön szerzeményeinek lemezeiből, mester s ezek segítségével volt alkalmam a magyar lélek alkotásaiba betekinthetnem. Nagy bámolója vagyok Kodálynak és Bartóknak. A magyar tudományos akadémia folklorisztikus kiadványaiból megállapíthatom, hogy a magyar és a .szlovák paraszt között, — sok ellentétes vonás ellenére — igen szoros a rokonság. Mi, — a szellem munkásai — mindig meg fogjuk egymást érteni.“

„A szellem munkásainak egyik kiválósága, Grillparzer, az osztrák költő“, — válaszol Hubay „Így fakadt ki egyszer: „A humanitásból a nacionalizmuson át a bestialitáshoz vezet az út! . . .“ Szörnyű mondás ez, Capek doktor! Én is nagyon jól tudom, micsoda mennyei hatalom, — tán nem is annyira a nacionalizmus, mint mindaz, ami népi . . . Ebből az ősforrásból meríték magam is. De éppen ezért kérdezhetem öntől, hogy nemzetközi stílusban tartott drámái vájjon nacionalis talajból fakadtak-e?“

A meglepett Capek zavartan felel:

„Színdarabjaimat talán a dráma esperantójának lehelne nevezni.“

„Nos, látja! Budapesten nemrégén mutatták be egy szimfonikus költeményemet, mely az ön nacionalista követelményeinek megfelel: Petőfi életét és eszmei törekvéseit kíséreltem meg egy hangfestményben visszaadni... Es Petőfi, a magyar költő és nemzeti hős a világszabadságról, a világ minden népének szabadságáról álmodott . . . Ha az egyes népek csak a maguk szabadságát akarják és nem *minden* népét, — akkor Grillparzer rettentő mondása igazság! . . . S ha beszélgetésünk folyamán — éppen a humanizmusra támaszkodva, — a népek szellemi testvéresüléséért szállok síkra, jusson,

kérem, eszükbe, hogy egy megcsonkított Magyarország nyújtja kezét a világ népei felé; nem gyengeségből, hanem, igenis, ereje tudatában, és . . . hogy is mondotta az előbb Capek úr? ... Mi, a szellem munkásai mindig meg lógjuk érteni egymást.“

Recsegő hangján Benes szólt most közbe:

„A művészet feladata, hogy megegyezést hozzon létre és kiegyenlítse azokat az ellenzéteket, melyekkel a politika nem boldogul. Igen, az olyan művészeknek, mint ön, kellene a nemzetek közeledését előkészíteni.“

Hubay szembenéz Benessel:

„Elmondhatom, kegyelmes úr, hogy egész életemben ezt a nagy célt szolgáltam s szolgálni fogom ezentúl is, bár tudom, micsoda leküzdhetetlen akadályokkal állok szemben. Mégis harcolok tovább, mert nincs az az erőfeszítés, amit ez az eszme meg nem ér. Istenem .. . Egyesek sorsa ... népek sorsa ... Ki merészkednék csak húsz esztendőre szóló politikai jóslásokba bocsátkozni?“

„Masaryk azt mondotta nemrég“ — szólt Capek — „ha ötven esztendőn át kitartunk, Csehország örökre fennmarad ...“

„Ötven esztendő“ — kiáltott fel Hubay — „egy fél évszázad, — egy pillanat — és mégis, — egy örökkévalóság! Maradjunk a jelen pillanat mellett...“ — és isteni humorral fordít a mester egyet a köpönyegen s a diplomata-frakk helyett a zenei nagykövetét ölti gyorsan magára és a csöppnyi, kis-entente államférfiú felé fordul:

„Mikor üdvözölhetjük Budapesten, kegyelmes úr?...“

Benes begombolkozik:

„Majd ha a nemzetek a művészet szárnyai alatt az „egy akol — egy pásztor“ jelszavában egyesülnek, — szívesen látogatom meg Budapestet. ...“

E beszélgetés óta alig telt el — húsz esztendő!

Ha az ember a Capek említette „szellemi munkások“ varázköréből kilép s a világban kissé körülnézve a valóságot vizsgálja, — mondjuk, a csehszlovák-magyar

határmenti Rárospusztá környékén, — milyen másképp fest akkor Capek mondása!

Hubay Andor festőművész autója 1933-ban megáll a cseh vámhivatal előtt, ahol az őrség átvizsgálja. A művész ifjú feleségével, aki norvég születésű és így nem ismeri még a közép-európai kaotikus, gyűlölködő légkört, a Losonc melletti Szalatnára iparkodik, hogy ott-honában töltsse a Szilveszter estét. Szalatna akkor csehszlovák területen feküdt, szóval a földgolyóbis túlsó oldalán, hol erkölcsök, erkölcstelenségek és szokások lényegesen eltértek az innensőtől.

Villani báró szalonjában ugyan megrázó szavakkal beszélt a népek nagy testvérüléséről a mindenható külügyminiszter, dehát a belügyminiszter erről nem tud semmit, — a külügyminiszter egyszerűen elfelejtett neki közlést tenni róla; s miután a határ- és vámőrök a belügyminisztérium alá tartoznak, nem lehet tőlük rossz néven venni, hogy a nagy testvérülésről nincsenek értesüléseik, ... sőt!

Hopp! Magyar autó, ellenséges úti-alkalmatosság! Benne jól öltözött úr és úriasszony! S az uraságok természetesen cseh területen levő birtokukra utaznak ... Itt volna már az ideje, hogy ezeket a magyar földeket kisajátítsuk s egyszersmindenkorra végezzünk ezzel az orrát fennhordó népséggel... A cseh demokrácia túlzottan tisztességes ... Éppen ezért mi, határőrök, holmi kis apró korrektúráktól nem riadunk vissza, ha van rá alkalom, mintahogy például most.

Szóval, — az autót szakadó esőben, teljes két óra hosszát vizsgálják és végül — micsoda szerencse — nem remélt „bűnjelre“ akadnak. A fiatal és a csehszlovák viszonyokat nem ismerő Hubayné szilveszteri meglepetésnek magával hozott s *eldugott* egy üveg pezsgőt, csokoládé-asztaldíszeket és mindenféle apróságot, bolondságot. Hosszas vizsgálat után az egyik finánc diadalittasan emeli ki a „bűnjeleket“ s most már további két órás vizsgálat (következik, az autó teljes szétszedésével és inkvizitórius faggatásokkal, kínzásokkal. Mindez szilveszter előestjén éjjel 10 óra körül, szakadó esőben. De ez csak a kezdet, mert vámkihágásért járó büntetés fizetése helyett Hubayékat először ott akarják tartani, majd

elengedik őket azzal, hogy másnap az egyik finác értük megy Szalatnára s onnan finácostul Besztercebányára mennek, bíróság elé.

Ez meg is történik. A finác megjelenik feltűzött szuronnal reggel Szalatnán s kényszeríti Szilveszter napján Hubayékat, hogy szakadó esőben, saját kocsijukkal 120 km távolságra menjenek „bíróság“ elé. Hubay Andor hiába kérleli a finácot, hogy fiatal feleségét kímélje meg ettől az úttól — ő nem enged.

A besztercebányai „bíró“ először a soffört „hallgatja ki“. A vallatás során „hazudik, mint minden magyar kutya“ enyhe és udvarias kitételnek számít, majd Hubay Andorra kerül a sor, ki szintén megkapja a „szép“ jelzőket s végül felesége áll „bírája“ elé, aki különben lovaglósizmaiban és lovaglóbottal ül íróasztala előtt s a lovaglóbottot olykor-olykor vérszljóslóan lóbálja orra előtt. A „bíró“ egy idő múlva kivezetteti Hubay Andort és ifjú feleségét tovább gyötri, mondván: „Jedes Wort, das sie sagen, ist ohnedies eine Lüge“. Hubayné kérdésére, hogy férje mikor jön vissza, gúnyosan válaszolja, azl sohasem lehet tudni, sőt kilátásba helyezi, hogy férjét földalatti kazamatába zárátja. Déltől estig tartott ez az embertelen játék. Végre egy írást tett Hubayné elé a „főbíró“, mondván, ha ezt aláírja, azonnal mehetnek haza. „Azonnal és a férjemmel?“ kérdi az idegösszeroppanás előtt álló asszony. „Azonnal és a férjével.“ Hubayné gondolkodás nélkül aláírta a csehül fogalmazott írást, csak, hogy szabaduljon ebből a pokolból. Mire Hubay Andort bevezették, ő már hiába tiltakozott a gúnyosan nevető „bíró“ előtt az 50.000 korona bírság ellen. Annyit azonban mégis el tudott érni hosszas alkudozás után, hogy az összeget 10 ezerre csökkentették. És amikor Hubayék ismét kocsijukon ültek, a békés és csendes Norvégiából hozzánk szakadt asszony azt mondta urának: „Eddig nem tudtam, hogy mi a gyűlölet, ezt a szót nem ismertem; ma megtanítottak rá a csehek!“

Amikor Skarpia bíró ilyen módon segítette elő a népek testvérülésének eszméjét, a Hubay-pár hazautazott, miközben a „bíró“ elégedetten jelentette ki:

„Na! Ezek sem fognak többé csempészni!“

E határc incidens óta még nem telt el tíz esztendő!

Ezen a szilveszterestén Hubay Jenő családja körében orosz határelményeit elevenítette föl, Granicáról beszélt, a kormányzóról, kalandjáról, mely a „Kreutzer-szonáta“ előadásában kulminált. S a család megállapította, hogy a besztercei bíróhoz képest a cár gubernátora humánus, művelt, vendégszerető ember volt, szabadságjogok védelmezője. Vájjon a Népszövetség, a demokrácia ellenére az öreg Grillparzernek lenne igaza?

De az elvakult sovinizmus Magyarországon is megtermetté a maga csodabogarát. Hubay Jenőt prágai hangversenye után egy budapesti napilap vezércikkben támadta meg, amiért ellenséges területen humanizmusról beszélt és két nép művészi téren való közeledése érdekében emelt szót.

„Úgy látszik“ — írja Hubayné gúnyosan férjének - „a cikkíró ez egyszer szolgálatot tett nekünk, amennyiben prágai barátaink most magát mint a cseh barátság vértanúját állítják oda. . . . Szegény rövidlátó honfitársak! Remélem nem bosszankodott és főképpen — ne reagáljon!“

S ezzel kapcsolatban Hubayné férjének vidám történetecskéről számol be, melyet Schaffgotsch Rudi gróftól hallott s mely Hubay Jenő művészi csere-akció eszméjének mulatságos ellen-pendant-ja:

„Rudi óriási örömmel referált annak a bolond O. hercegnek rettenetes kudarcáról, aki a múlt vasárnapra Szlovenszko nemességét nagygyűlésre szólította: jöjjenek és vallják be nyilvánosan, hogy magyar nemesség nem létezik, csak szlovák és hogy Szvatopluk idejéből származnak és hirdessék ki, hogy ők szlovák nemesek! A nagygyűlés napján hetven üveg cseh pezsgő kíséretében O. titkára, cigánybanda s egy tanár jelent meg, akinek az lett volna feladata, hogy tudományos magyarázatot adjon a nemesek szlovák eredetéről. Mindezek megjelentek, — de egyetlenegy nemes sem! A cigány hosszú orral el, a pezsgőt meg Ő maga után küldette ... De sok mindenféle ember van a világon! . . .“

Viszont ezt a konjunktúra-kiruccanást semmiféle vezércikkben sem támadták meg.

Hubay Jenő pedig megy a maga útján. A zenei nagykövet egyszer ezt mondotta:

„A zene mindent tud: örülni és búsulni, enyelegni és szomorkodni, megvigasztalni és lelkesíteni, csak egyet nem tud — gyűlölni. Bár lennének a politikusok mind muzsikusok!”

Mikor Prágában másodszer hangversenyez s magyar komponisták zeneműveit vezényli a cseh Filharmóniában, ezt válaszolja az újságíróknak, akik megostromolják:

„A szellemi és művészi összeműködésről, csereakcióról kérlek véleményemet? Nagy örömmre igenis, lehet ezekről beszélni! A zene már magában véve nemzetköziséget jelent, fölötte áll minden zűrzavarosságnak, ellentétnek, amit a politika teremt meg. Személyes tapasztalatból ismerem minden nagyváros közönségét, — a hangversenyteremben senki sem törődik politikával. Mindenki egyet akar: jó zenét hallani!”

Arra a megjegyzésre, hogy a rádió és a hanglemezek is a művészi közeledést szolgálják, Hubay mosolyogva ezt feleli:

„A rádió-közvetítést, vagy hanglemezt olyan szépasszony arcképehez lehet hasonlítani, akit személyesen nem ismerünk, de az arcképet látva vágyunk ismeretségére s arra, hogy a mienk legyen. . . De előbbi beszélgetésünkre visszatérve: a cseh filharmonikusoknak Budapesten óriási sikerük volt, olyan lelkesen tapsolták őket, mintha nem cseh, hanem magyar művészek lettek volna. Hiába, a művészetben nincsenek országhatárok, poggyászvizsgálat, megmotozás ... De szép lehetne a világ, ha a politikusok zenészek, vagy legalább zenéért lelkesedő emberek volnának!”

Erre egy második vezércikk is rátámad idehaza: „Hubayt bizonyára mindenütt lelkesedéssel fogadják és a legkultúráltabb társadalmak is gyönyörködnek az ő művészetében megtestesült magyar géniusz nagyságában, szépségében, hódító erejében. Sajnáljuk, hogy éppen őt kell figyelmeztetnünk arra, miszerint vannak íratlan törvényei a művésznak és egy ilyen törvény, hogy ne kössön békét azzal a nemzettel, vagy azzal a kultúrával, amelynek politikája a magyar szellem vandalisztikus irtásában éli ki magát. Ez nem a politika kérdése, hanem a nemzeti becsületé.”

Még egyszer és újra meg újra Grillparzer; Magyarország zenei nagykövete azonban nem engedi magát útgáról letéríteni; az újságírói mennykövek épp oly kevésbé érintik, mint a honi intrikák lavínái. Ha hangversenykörútjárói hazaérkeznek, Róza így számolhat be két fiának már-már hetvenesztendős apjukról:

„Kelenföldre mentem tegnap, a vonat pontosan berobogott és hozta Vattert széles, fényes jókedvben. Dőlt belőle lefekvésig a szó, mindent elmondott. Meséli, hogy a szenzáció és a fluidum éppúgy megvolt most, mint egyéb körútjai alkalmából. Mindenütt lelkesedés kísérte. Az egyik lapnak egyetlen mondatát olvastam csak: „A hegedű Liszt Ferencé”. Ma már fogalom, példa, ragyogó cél. Hálísten a leírhatatlan fáradtságok ellenére jól érzi magát és jobban néz ki, mint induláskor.”

Az örökifjú mester, — ahogy az egész világ nevezi őt — pompás színben van; s a jóságos istenek, mintha csak azt akarnák bizonyítani, hogy ő a kedvencük, egy szép napon, teljes tizenkét esztendővel halála előtt, magukhoz szólítják — egy újságcikkben: már pedig akinek halála hírért költik, hosszú életű lesz.

1925 július 14.-én, mialatt Hubay családja körében, jóbarátai társaságában jövő terveiről beszélt, melyeknek megvalósítására csekély két-három évtizedre lett volna szüksége, budapesti, bécsi és párizsi lapok a következő hírt hozták:

„Hubay Jenő, a világhírű hegedűművész, zeneszerző, pedagógus, a Budapesti Zeneművészeti Főiskola igaz-

gatója mosóci birtokán hirtelen elhunyt. A nagy mestert 67 éves korában érte utól a halál.“

S a hirtelen és oly korán elköltözött művész mód nélkül csodálkozott, mikor másnap a részvétsürgönyök, levelek özöne érkezett Mosócra s végül rá kellett jönnie, — hogy meghalt. Tanítványa, Szigeti ezt sürgönyzi Hubaynének:

„Newyorki lapokban olvasom, hogy szeretett mesterem meghalt. Meg se kísérelm szavakban kifejezni, mit érzek. Ami vagyok, azt a nagy halottnak köszönhetem. Szeretettel, mélységes odaadással osztozom fájdalomban és Hubay Jenő emlékét utolsó percemig szívemben őrzöm.“

S a napokon át érkező részvényilatkozatokból úgy a mélyen sújtott özvegy, mint maga a halott is jólesően állapíthatják meg, hogy Hubay Jenőt még legádázabb ellenségei is megsiratják.

A megboldogult maga a következő kommunikét küldi be a lapoknak:

„Némi meglepetéssel olvastam halálom hírért. A legjobb egészségben vagyok és Mark Twain-nel, — akit annak idején szintén így parentáltak el — csak ennyit mondhatok: halálom híre erősen túlzott!“

Jóbarátja, Farkasházy Zsigmond ezek után ezt sürgönyzi:

„Tehát nem haltál meg?! Jól tetted, szívem mélyéből; gratulálok nemes elhatározásodhoz és kívánom, hogy ilyen gzhírt ötven év előtt ne terjesszenek Rólad és hogy akkor is Te magad cáfold azt meg!“

Meghalni? . . . 1925-ben? . . . Mikor ebben az esztendőben, az imént ünnepelte az ország a Zeneművészeti Főiskola fennállásának ötvenéves jubileumát, a vezetése alatt álló intézetét, mely — Hubay előterjesztésére - ezentúl nagy megalapítójának, Liszt Ferencnek nevét is büszkén viseli!

A nagyjelentőségű jubileum Hubay Jenőnek külön, személyes elégtételt és szívbeli örömet jelentett. Ez a

nagyszerű intézet, melyet évtizedeken át tartó szívós munkával európai hírvé tett, szíve gyermeke volt.

Hiszen, amivel Liszt Ferenc utolsó találkozásukkor megbízta, azt maradéktalanul váltotta valóra. S ha Brüsszelben elbúcsúzva tőle, hiába éltette az a remény, hogy a magyar zeneakadémián egy üt (működhetik majd a halhatatlan zene-titánnal, mégis elmondhatja most, hogy ez a reménysége, Liszt váratlan halála ellenére, mégis teljesedésbe ment! Liszt Ferenc szellemének adott otthont ezek között a falak között s ez kizárólag az ő műve volt, hűséges munkájának, páratlanul zseniális tanítási módszerének eredménye, melyekkel a zene csodáit formálta ki. S a jubiláris ünnepnapok margójára feljegyezheti, hogy bár a legkitűnőbb szaktanárok működtek vele a Főiskolán, nemzetközi hírnévre ez az intézet mégis csak világhírű mestertanítványai révén tett szert, s ez az ő személyes műve volt! S ha Európában. Amerikában, Ausztráliában, bárhol, a magyar Zene-művészeti Főiskola kerül szóba, egyesegyedül Hubay Jenő nevét emlegetik.

Hat évvel ezelőtt vette át az intézet vezetését s kemény harcokat kellett azóta megvívnia. Pedagógus létére konzervatívnak kellett maradnia. Hiszen a forradalmi festészet, zene, irodalom bebizonyította, milyen anarchiába visz a fegyelmetlenség: aki művésszé akar lenni, az tudjon. S a Indás: tanulás.

„Tudom“ — írja Hubay egy tanulmányában, — „hogy — mint minden szervezetben, — egy műintézetben is az egy helyben való maradás, a megállás visszafejlődést jelent. Reformokra mindig szükség lesz, de a rég bevált tradíciókkal nem egyeztethető össze a radikális beavatkozás, s az avatatlan kéz végezte műtét csak bajt okozhat. Az intézet tanári karában helyet biztosítottam fiatal, tehetséges művészek egész sorának s ezzel elértem azt, hogy majd minden névvel bíró hazai erű működési lehetőséghez jutott. Igen nagy súlyt helyeztem a külföldi művészi kapcsolatok megteremtésére s a Főiskola ötvenéves jubileuma alkalmából tiszteletbeli tanárokká neveztük ki Strauss Richárdot, Weingartner Felixet, Maseagnii, D'Indy-l, Sauerf, Sibeliusi, Kaja-

mist, ELgart és Auer Lipótot. A külföld híres mesterei eljöttek hozzánk, akiknek műveit a Főiskola zenekara nagy hangversenyek keretében mutatta be s ezzel öregbítettük intézetünk tekintélyét. Rendeztünk sok csere-hangversenyt is. Azoknak a reformoknak, melyek nézetem szerint üdvösek voltak, nem állottam útját s tőlem telhetőleg támogattam az ifjú nemzedéket, de bomlasztó törekvésekkel mindig szembeszálltam. A művészet iskolája a legjobb ellenszerük. Ez az iskola pedig tiszteletben tartja a hagyományokat, a művészet örök törvényeit. A vezetőségnek úgy, mint a tanári karnak művészi felfogásait illetőleg intranszigiensnek kell lennie. A növendék pedig, amíg az iskolát látogatja, — akár csak a hívő a templomban — legyen hittől áthatott. Ahogy a klerikus szemében a dogma változhatatlan, oly szilárdaknak tekintse a művész-jelölt a művészet törvényeit.

A tanár a művészet tantételeit nem magyarázhatja kétféleképpen, — csak egy módon interpretálhatja őket: s ez a mód az örök igazság! Egy érdekes és kiváló pedagógus egyszer ezt mondotta nekem: „Tantételeimet meg nem másítható, örök gazságokként adom elő tanítványaimnak s e módszerrel értem el sikereimet“... Nekem is ez a felfogásom, s ezeknek az elveknek alapján teremtettem meg a hegedűművészet magyar iskoláját, mely most már külföldi tanítványokat is idevonz.

Csak akkor járjon a tanítvány a maga útján, a maga lábán, mikor már elvégezte tanulmányait. Hiszen kétségtelen: minden tehetséges művésznak meg van a maga meggyőződése. De az iskolában megtanult tudásra is szüksége van, mert ez a tudás teremti meg egyénisége fejlődésének, művészetében való elmélyedésének alapját. Alap nélkül építkezni nem lehet. A tanulás, a studium hosszú áldozatokkal teli esztendőket jelent. Persze mindenki szívesen hagyná őket maga mögött s ugorná át őket. Mindenki szívesen sütkéreznék a munka nélkül szerzett dicsőség, hírnév sugaraiban. Nincs könnyebb, mint hangzatos jelszavakkal vezetni félre az ifjúságot.

A piacon hangoskodó radikálisok nyíltan hirdetik, hogy az iskolát meg kell szüntetni, sőt, hogy a meglevő remekműveket is el kell pusztítani, mert csak akadályai az új művészet megszületésének.

Nincs nehezebb feladat, mint egy új nagyszabású művészi munka értékének megállapítása. A nagy alkotó művész, korát megelőzve, — mindig újat, őseredetit teremt. S mert nem jár taposott utakon, művét a legkülönbözőbb nézőpontokból ítéli meg s a kortársak előtt ritkán van sikerben része. A nagy művész alkotásai új irányokat szabnak meg, ez igaz, — de éppen ezért oly ritkák az igazán nagy művészek. A művészet nem ismer erőszakos átalakulást, csak úgy, mint a természet sem. A maga módján keletkezik, fejlődik minden. Igaz, földrengésekkel, árvizekkel, tűzvészekkel erőszakos átalakulások járnak, de milyen jóvátehetetlen kár, pusztulás jár nyomulóban! Ez áll a művészetre is! Egy Phidias, Michel-Angelo, Beethoven, szóval a zseni teremtő ereje szabhat új irányokat, de hány tehetséges művész csak előfutárja ezeknek a ragyogó szellemeknek, hánynak kell dolgoznia, alkotnia, míg ők, az igazán nagyok ezeknek művein okulva, belőlük tapasztalatokat merítve zsenijükkel mesterműveket alkotnak, koruk soha el nem múló dicsőségére!“

A jubileumi ünnepély hangverseny élnek egy részét Hubay vezényelte. Főszáma a 3 napra terjedő ünnepségnek Liszt „Szent Erzsébet legendája“ volt, az a zenemű, mely pályája kezdetének szimbolikus mérföldköve volt, annak a férfiúnak műve, akinek ajánló soraival nekivágott Párizsnak, hogy onnan a világot meghódítsa. A többi műsoron szerepeltek aztán a Főiskola régi tanárainak, Erkel Ferenc, Kössler János, Mihalovich Ödön, Volkmann Róbert, Szendy Árpád, Herzfeld Viktor művei, míg a harmadik estén a fiatalabbak — Radnai Miklós, Bartók Béla, Weiner Leó, Siklós Albert, Kodály Zoltán és Dohnányi Ernő szerzeményeit tolmácsolták.

„Negyven éve tanítok, negyven éve dolgozom, de nyomát sem éreztem semmiféle fáradtságnak“,

mondotta a jubileumi ünnepek után. — „Turnéra nem mehettem, annyira elfoglalt a zenei főiskola jubileuma, ennyi az egész. Lelkileg ura sem vagyok öregebb mint akkor, mikor tizenkilenc éves koromban Párizsba mentem. Nyugtassa meg ellenségeimet: frissebbnek és munkabíróbbnak érzem magamat, mint valaha. Hogy nincsenek ellenségeim? Ha vannak, sem bánom. Egy hölgy mondta nekem, a múltkor: „Ó, mester, milyen nagy boldogság lehet, ha az ember annyira viszi, hogy sok az ellensége!“

Magánéletében csakugyan kevés ellensége volt, — annál több művészi téren. Nem egy rejtetten virágzó „zseni“, — aki soha semmi különöset nem produkált, ha csak nem önnön személyének piedesztálra helyezését, nem egy ifjú Titán volt ellensége; ifjak, akik mentől jobban vénültek, annál kevésbé ismerték el, hogy Hubay is joggal sütkérezhetik dicsősége napfényében.

Az a tonalitás emberentúli zsenijeit voltak ezek, a kakofónia zsarnoki hajlandóságú hősei. Az atonálistákról ezt mondotta egyszer:

„Az atonálisták valami para-muzsika félét követnek el. .. A „művészet“-nek ezt a fajtáját valami külön, erre a célra berendezett hangversenytermekben, külön, hasonló művészi ízlésű közönség számára. Megengedhetetlen, és teljességgel helytelen, mikor az atonálisták más zenei nagyságokra hivatkoznak, akiket koruk szintén nem értett meg. Voltak ugyan egyesek, — de csakis egyesek, — akik koruk zenei színvonalán túlnőttek, de a mai atonálításban hemzseg az átlag, mely csak átlagosat, tömegcikket gyárt. Az igazi művészethez több kell, mint virtuózi technika, és túltengő önérzet. . .“

A Főiskola atonálistái zárt csoportot alkottak, mely zordon, harapós arckifejezéssel külön állott, s kakofónikus gyönyörűségeit nemcsak zenei produktumaiban élte ki, hanem Hubay tiszta, ideális törekvéseit is iparkodott titokban, nyomdafesték-mérgekkel megrontani.

Brahms egy ideig főkarnagy volt; életének legkínosabb, legkeservesebb korát jelentette ez a rövid idő. Ő a

zene szellemének volt képviselője, — így hát összeütközésbe kellett kerülnie a szellemnélküli zenészekkel. . . S hogy Lisztnek hogyan hálálták meg, amiért a nyomorúságos zenei dilettantizmusba süllyedt Weimarból európai zenei központot teremtett, mindenki tudja.

Hazánkban, a 19-ik században az olyan nagy tehetségeknek, mint Goldinark, Mihalovich, Hümmel, Liszt, Heller, s az olyan hegedűművészeknek, mint Böhm, Siurger, Reményi, Auer, Joachim, de Hubaynak is külföldre kellett ifjúkorukban menniök, mert nálunk nem tudtak érvényesülni.

Liszt ugyan megalapította a Zeneakadémiát, de igazi virágzásnak csak Mihalovich alatt, Hubay segítségével indult. S csak akkor, mikor Hubay került az intézet élére, tett szert nemzetközi hírnévre és jelentőségre! Ez a tény örökké az ő nevéhez fog fűződni: ami Liszt Weimarnak, az volt Hubay Budapestnek!

Mint művész, pedagógus, komponista s mint zenei nagykövete az országnak külföldön, építette föl és szervezte meg egy fél évszázad alatt hazája gyönyörű zenei birodalmát.

Hubay fiatalos, érintetlen lelkével, zenei rajongásának minden hevével azon van, hogy a fiatalok törekvései benne megértőre leljenek. Ő volt az első, aki a modern magyarok műveit külföldön propagálta, mint például Bartókéit — aki akkor még teljesen ismeretlen volt. S megküzdött a passzív rezisztenciával, melyet a zene-kari tagok Bartók szerzeményei iránt tanúsítottak.

Hubay végighallgatja Honegger „Dávid király“-át s nagyon helyesen így vélekedik róla:

„A Honegger-féle kar-mű határozott tehetségre vall. Sajnos, megfogódzott az úgynevezett moderniz-mushan s ha egy művészi, meleg, benső ötlete támad, rögtön agyonüti saját akaratával, nehogy ósdi-nak lássék. A mű alig tart tovább ötnegyed óránál és huszonnyolc számból áll. Ebből következtetheti, hogy nyúlfaroknyi kis darabocskák halmaza. A közép-résben van két nagyobbléleketű kar. A vége némiképpen fel van építve és ki van dolgozva. Az egyes témérdek kis részt prózával köti össze.“

A fiatalok azonban egyre fiatalodnak, annyira, hogy végül Dohnányit is a lomtárba dobják. Ez elevenbe vág és Dolmányi bombával lő vissza: „A fiatalok zenéje „svindli“!“

Ezt állapítja meg a fiatalokról, akik atonális műteteik segítségével már valósággal csecsemökké fiatalították magukat!

„Egy szócska hangzott el a szájából, amely sokat jelent: „svindli“ — írja Hubay. — „Persze, <ha ezt Dolmányi többször mondaná, irányában az érzelmek lelohadnának. Előre látható az előbb-utóbb bekövetkező ellenségeskedés. Dohnányi is csak azt mondja, amit Kössler: svindli! De ez a szócska húsba vág, ezt ők nem tűrik ...“

Az öregek, a jó barátok mennek, távoznak. De Hubay Jenő halad az útján tovább! Útja most Varsóba visz, Párizsba, Bécsbe, Prágába, Helsinkibe, folytonos előretörtetésének új állomásaira . . .

Hubay Andor leveleiből:

„Varsó, 1928 nov. 18.

Az állomáson nagyobb tömeg fogadott. Magyarok és lengyelek. A jelenet nem volt mindennapi, ugyanis a nemzet szülöttei úgy tettek, mint Parsifalban a Bitterek. Ünnepelesen kezet szorítottak, majd még ünnepelesebben átkaroltak és jobbról-balról megcsókoltak. Karonfogtak, betuszkoltak egy autóba, melyre nem rakták fel csomagjainkat — ami apámat érthető izgalomba ejtette, — s neki vágunk Varsónak.

Szobáink nem rosszak (fürdőszobások), azonban apám állítása szerint az övé alatt egy pokolgépj működik. Amikor most bent voltam nála, én is hallottam ezen szünet nélküli berregést, ő pedig éppen a hotelier-vel érkezett vissza egy hotelszemlééről s holnap szobát cserél. Apám határozottan kijelentette, hogy a szállodát át kéne építeni.

½7-kor teára vonulunk. Gyors számítást tettem, hogy hány teát lehet 6 nap alatt meginni. Azt hiszem huszonnégy, az a maximum, de Hubayéknál minden lehetséges.

Közben megérkezett a Filharmónia elnöke s egy fésületlen zongorista, ki Pesten volt.

Apám nekik is kifejtette, hogy a hotel megérett a lebontásra s most zenei ügyeket tárgyalnak.

Varsó, 1928 nov. 19.

Alig van pár percem az írásra. A meghívások és ide-oda hurcolások tömege szakadt nyakunkba. Délelőtt múzeumban voltunk, aztán a régi várost mutatták be. Remek! Aztán Turczynski zongoraművészéknél ebéd. Három órát „tisliztünk“, pálinkával s borokkal tömték. (Apám nem ivott.) Ebéd előtt egy külön ebédet kell legyűrni, aztán jön az ebéd, mely édes levestől kezdve savanyú tésztáig mindent magába foglal. (Apám nem evett.) Négy után rohantunk el az ebéd-től s sűrűn emlegettük Kecskemétet.

Persze politizáltunk is, ami nagyon érdekes volt. A revízió szó úgy hat itten, mint egy bomba. Vörös lesz mindenki s ordítani kezd. Mindent, csak nem a revíziót, mert akkor a németek esetleg visszakaphatnák az elrabolt részeket. Most egy követségi úr ül apámnál, ki tovább fogja hurcolni. Egyszóval — „Hubay-Betriébet“ folytatunk itt is.

Apám új szobája igen kellemes. Ma reggel volt be s meg van vele elégedve.

Varsó, 1928. nov. 20.

A régi városba mentünk. Szakadt az eső — így csak pár percre szálltunk ki a kocsiból, azonban ez is elég volt, hogy gyönyörködhessünk a festői Főtérben. Nagy, négyszögletű tér, körbe a 300- -400 éves házak, melyek igen ügyesen vannak restaurálva s újra színezve. Mindén háznak más-más színe van, ezáltal a gyermekjátékokra emlékeztet és igen kellemesen hat. Olaszországban persze ennél százszor szebbet is láthat az ember. — de a maga nemében

ez is érdekes és nagyon szép. Ezután a katedrálisba mentünk. Gót templom, mely úgy agyon van restaurálva, hogy újnak hat. A régi rajta egyáltalán nem látszik.

Az első, amit az ember itt kap — pálinka — a második, amit felszolgálnak — megint pálinka a harmadik — no, találják ki? igen, eltalálták! Egy szóval, az ember gyomrában már bizonyos mennyiségű szesz dolgozik. De ez a szerencse, mert különben az ebédet képtelen lenne végig enni! Sonka, szardínia, mindenféle szendvicsek, meleg paradicsom és tojás, vaj, zsírban sült kenyerek és pálinka, pálinka, pálinka. Az ember már azt hiszi, az ebéd végére ért, amikor leszedik az asztalt, újra terítenek s jön az igazi ebéd.

Ma remek időre ébredtünk. A királyi kastély parkjában sétáltunk. Úgy a palota, melyben most a hadsereg! őparancsnoksága van Pilsudszkyval az élen — mint a park, gyönyörű. Apám most Turczynskival, Symanovszkyval van egy igen rossz karban lévő íróasztalra könyökölve.

Varsó, 1928. nov. 22.

Ami „Galgenhumoromat“ illeti, az mind jobban fokozódik itt. Gyomrom, ha sokáig tartana a varsói tartózkodás, egyszerűen felmondaná a szolgálatot. Éjjeleim, ha nem ide-oda forgolódással telnek el, szörnyű álmképekkel vannak spékelve. Azt álmodom, hogy terített asztalnál állok s különböző „Szymanovszkyk“ tányéromra „zakuskit“ raknak (sárga szósszal leöntött halak) s nekem azt enni és enni kell. Tegnap bankett és utána estély a külügyminiszternél.

Rengeteg ember remek palotában. De a rengeteg ember elveszett a még rengetegebb kitüntetések közepette. Az urak úgy néztek ki, mint egy-egy megőrült májusi ló. A hölgyek pedig mintha fürdőből kergették volna éppen ki őket holmi rablógyilkosok s ők sietségükben a legelső kezükbe akadt alsó ruhadarabot borították volna testükre — hogy mégis legyen rajtuk valami — s ékszereiket, mindent, min-

dent, amit találtak, magukra kaptak. A francia katonai attasé mint egy páva sétált a cseh még pávább attaséval. A román pedig egy kakashoz, mondjuk: „Chanteclairhez“ volt hasonlatos. De érdekes volt ezt látni.

Hogy hány embernek s kiknek mutattak be, azt nem tudom, csak azt tudom, hogy remek volt az egész!“

A híres Fugger-pincében nagy társas vacsorát rendeztek Hubay Jenő tiszteletére, amelyen a nagy Wieniawski egy rokona, Wieniawski Ádám az ünnepeltet így köszöntötte fel:

„Valahányszor nálunk vagy önöknél királyt koronáztak, Varsó városa két palack tokaji borral kedveskedett az új királynak ünnepi lakomájára. A bor ebből a pincéből való volt. Utoljára IV. Károly ivott belőle, neki is küldtünk két üveggel. Most a zene egy királyát üdvözölhetjük körünkben s boldogan koccintunk vele azzal a borral, mely hazája szépségeit, tüzét tartalmazza. Éljen Hubay Jenő, a Mester!“

A szónok Hubay Jenőhöz lép, lengyel szokás szerint arcon csókolja: utána a többi urak és hölgyek is: a miniszterelnök és felesége, Szymanovszky, a híres zeneszerző, Krzeminski, a lengyel-magyar egylet elnöke, a Liszt tanítvány Zaremskinek egy rokona is.

„Madame“, — szól Hubay francia nyelven a miniszterelnök feleségéhez. — „nem csodálatos a magyar és lengyel temperamentum, gondolkozásmód rokonsága, mely a nyelvbeli különbség ellenére ezt a két nemzetet évszázadok óta íüzi össze. Ezt a kölcsönös rokonszenvet és harátságot még a világháború sem volt képes megváltoztatni.“

„Beszéljen csak nyugodtan magyarul, Mester,“ — mondja a miniszterelnökné, szép, tökéletes magyarsággal. Hubay meglepetten néz rá: „A háború alatt hosszabb ideig laktam Kecskeméten s ott tanultam meg szép nyelvüket.“

Hubay aztán rövid beszédben mond köszönetet a ragyogó fogadtatásért, melyben Varsó városa részeltette.

„El sem tudják képzelni, micsoda emlékek kel-
nek most lelkembe életre: Itt ül Wieniawski úr —
az ő rokonával, a nagy hegedűművésszel Liszt
Ferencnél találkoztam ... Itt ül Zaremski úr, az ő
rokona, a ragyogó zongoraművész, Liszt legjobb
tanítványa egy holdvilágos estén Chopin gyász-
indulóját játszotta el mestere előtt. . . nemsokára
meghalt Liszt is, Zaremski is. . . Paderewskire kell
gondolnom e percben, akivel sokszor hangversc-
iryeztem ...“

Ezer gyertya fénye világítja meg a mester magasan
felnyúló alakját.

1928, november hava ...

Hubay ebben az esztendőben töltötte be ama bizo-
nyos bibliai kort, de magasan domborodó szép homlo-
kán, kéken fénylő szemében fiatalos fény ragjog, — hat
van esztendő zenéjének megtestesítője ő maga!

Ezer szál gyertya lobog a falakon, üres palackokra
tűzve, a hosszú tölgyfa asztalon. A falakon az idők
moha, az óriás hordók a mélyedésekbe építve, — a szín-
dús lengyel paraszti ruhákba öltözött pincérek törpék-
nek látszanak mellettük, s létrákra kell mászniok, hogy
a csapokat megereszthessék. Most a polgármester kocog
tatja meg poharát:

„Fő- és székvárosunk, Varsó nevében köszöntöm
Hubay Jenő nagymestert. Ez ünnepi órában emlékeze-
tünkbe tolul, hogy huszonkét esztendővel ezelőtt babo-
názott meg bennünket fejedelmi játékaival s most a
magyar testvér-nemzet zenei üdvözlését hozta el hoz-
zánk. Ez a pince itt, a város szívében, történelmi hely,
melyet a híres Fugger-família egy nálunk megtelepedett
tagja alapított. E boltívekről, e falakról háromszáz esz-
tendő tekint le ránk és háromszáz esztendős az a tokaji
bor is, melyet vendégünk egészségére üritünk: ebben a
borban két rokon-nemzet múltja él, s ahogy Fugger
végrendeletében meghagyta, csak királyok tiszteletére
koccintunk vele. Engedjék meg, hogy beszédemet a pince
bejárata fölé vésett mély jelentőségű mondással fejez-
zem be: „Nullum vivum nisi Hungaricum, — Hungariae
mitum, Polonia educatum!“

Ötven asszony és férfi ugrik föl, hogy a mesterrel koccintson. Szívből jövő ez az ováció, a szemek ragyognak, mint a háromszáz esztendő tokaji a pohárkákban. Hubay végighordja tekintetét ezeken a büszke arcokon, a végtelen pincesoron, mely a valamikor megerősített város egyik titkos kijárása; milyen szép ünnep s éppen kevéssel hetvenedik születése napja után! S megint csak van Hal jövődölése jut eszébe: gazdag és áldott lett élete, minden ment magától, s útja még most is fölfelé ível.

A hordókon ülő zenészek Liszt rapszodiát játszanak. S Hubaynak Bérardi zeneterme jut eszébe, a brüsszeli ünnepeltetés, s szinte hallja a Mester hangját:

„Jöjjön, eljátszuk a társaságnak a mi tokaji bo-runkat!”

És Hubay elkéri az egyik zenésztől hegedűjét. És játszik! Wieniawski egy neki ajánlott mazurkáját, a „Cremonai” szólóját, magyar változatokat s aztán a „Hullámzó Balaton”-ra gyújt.

Észre se veszi, hogy a kis zenekar játékába vegyül és oly tökéletesen kíséri, mintha vele tanulták volna be. Mikor befejezi, kitör a tomboló lelkesedés, mint a rapszódia után Brüsszelben.

A fali karokban égő gyertyákat eloltják, csak a palackokban levők égnek, misztikus árnyak imbolyognak a pincében. Különös, dacos, romantikus lengyel nemzet! ... A letragikusabb sorsú nép minden népek között!...

„Sokszor ünnepeltek életemben, de a szimpátiának olyan jeleit, mint aminőkben Varsóban volt részem, még nem tapasztaltam. Megérkezésemtől kezdve az ünneplések láncolata volt egész ottani tartózkodásom. Ez az ünneplés nagyrészt hivatalos volt, de léptennyomon megnyilatkozott a lengyelek szeretete, amellyel rajtam keresztül a magyarságot és a magyar zenét elhalmozták. A magyar díszhangverseny bizottságának elnöke, August Zaleszki lengyel külügyminiszter volt és tagjai közt helyet foglalt többek közt Karol Szymanowski, a világhírű és kitűnő lengyel zeneszerző. A zenekar egyike Európa legkitűnőbb együtteseinek. Játszottuk Doh-

nányi „Ünnepi nyitányát“, amelynek nagy sikere volt, az én C-moll szimfóniámat, Szentgyörgyi László előadta az én harmadik hegedűversenyemet, azután következett Zsolt Nándor „Szatir és Dryad“ című műve és végül Bartóktól a „Két arckép“. Bartók műve után úgy tomboltak, hogy ha málnem lett volna nagyon késő, meg is ismételtük volna. A teremben kétezer ember lehetett.“

Négy hónappal később Hubay lengyel hangversenyt rendezett Budapesten. Prága és Bécs után zenei nagykövetünk Varsóban szerzett híveket hazájának, a két nemzet régi barátsága megújult, megerősödött. A zene etikai missziójába vetett tántoríthatatlan hite a kölcsönös megértés, jóindulatra való készség gyümölcsét érlelte. Akárhogy vélekedhettek erről a hivatásos politikusok, ő át volt hatva a meggyőződéstől, hogy a zenei közeledés a népek között nem lehet hiábavaló, az ő számára Beethoven Kilencedike volt a főbenjáró megnyilatkozás: „Seid umschlugen, Millionen!“ S nem azért, mintha idealista volna, vagy szentimentális hajlandóságú. Ő izzig-vérig reálpolitikus, de zseniális és eszes is hozzá, ami a legnagyobb ritkaság.

Velencéből ezt írja:

„Tegnap este feketekávénál a kezembe vettem az „Ulustrazione Italiana“-t s látom, hogy a római képképzőművészeti foglalkozás hosszasan. A magyarokról egy szót sem. így járunk mi mindig és fogunk járni, ameddig nem lesz tisztességes magyar külképviseletünk. Nem a magyar követségek kicsi alkalmazottai, hanem a követ úr a hibás! Ha meghívná a hírlapírókat, adna teákat és soiréeket, akkor volna valami a lapokban a magyarokról is. De a követ úr azért van Rómában, hogy ott arisztokratákkal társalogjon és kellemesen éljen jól fizetett állásában. Szegény kis letiport nemzet vagyunk. Kétszeresen kellene iparkodnunk, hogy tudomást vegyennek rólunk, hogy foglalkozzanak velünk, amint azt művészi értékeinél fogva megérdemelnénk. De mii tud a követ úr és kapkodó személyzete a magyar művészetről és művészekről! Ők maguk is lenéznek. Szomorú

helyzetben van a magyar művész! Minden magyar művész a külföldre gravitáljon, akiben van tehetség. Ha ezt nem teszi, egyszerűen elposványosodik, tönkremegy!”

1930. áprilisában Párizs jó néhány számottevő személyiségét, művészeket, hírlapírókat cocktail-partyra hívja a Hotel Wagram-ba, hogy nagy ünnepi hangversenyt készítsen elő, mellyel Magyarország céljait szolgáló zenei propagandát tovább folytassa. Prága, Bécs, Varsó után most kedves városa, világhírvének megalapozója a színtér: Párizs, annak az országnak metropolisa, melynek kormánya a trianoni örület-diktátumot kiagyalta. Régi barátai közül még élnek néhányan, az újabbak között ott van Sapéne, a *Matin* szerkesztőkiadója és mások, akiknek a zene szócsövén át beszél hazájáról. A mester rövid szónoklattal kezdi:

„Azok közé tartozom, akik a falak ledöntését sürgetik, melyek Európa népeit egymástól elválasztják. Elsősorban a művészet az, melynek ezt a feladatot vállalnia kell, mert hiszen a művészet nyelve nemzetközi. Egész életemben azon fáradoztam, hogy francia zeneszerzők műveit Budapesten bemutassák, s a két évvel ezelőtt lezajlott Vincent d'Indy-hangverseny bebizonyította, hogy ez a francia mester milyen nagy becsben áll nálunk. Itt, Párizsban, most a magyar zeneszerzőket szeretném szóhoz juttatni, alkalmat óhajtok adni a párizsi közönségnek, hogy a mi magas színvonalú zenei kultúránkkal megismerkedjék. Mind a két fél csak nyerhet vele.“

Párizs tárt karokkal fogadta Hubayt, ez az egyébként nem igen hűséges város nem felejtette el „Monsieur übé“-t s elragadtatva látja viszont egykori kedvencét, az „új Paganini“-t, aki most már hetvenegyéves nagymester. Az újságok valósággal versenyre kelték egymással, hogy már megérkezése előtt ünnepeljék. Mikor a vonatból kiszáll, a Párizsi Magyar Egyesület fogadja, a párizsi lapok tudósítói, régi barátok, kollégák sereglik körül a „celebre compositeur et violoniste hongrois, — le grand Jenő Hubay“-t.

Másnap reggel a véletlen furcsa kis játékát látja a „Paris Presse“-ben. A lap képét közli, amint a pályá-

udvarra érkezik s gyors interjú néhány sorát. Arc képe mellett másik foto — Vacarescu Helene, akinek verseit megzenésítette s akivel Párizsban és Szinaiában találkozott. A költő a mellékelt interjúban konyhatitkokról, ingyenc ételek készítemi módjáról beszél.

Hubay felhívja őt.

„Madame, bemondhatom magamat villásreggelire?“

„Ki beszél ott?“

„Nézze meg a „Paris Presse“ első oldalát, majd megtudja.“

„Bonnard-t, a színészt látom, és egy szép kis kutya fotóját...“

„Mást nem? ... Nem ismeri meg régi barátját? ... — S halkán, lágyan a telefonba dúdolja: „*Que que je ôherche en toi*“ . . . — szövegét írta Vacarescu Helén!“

„És zenéjét az én drága Hubay Jenöm!“ — hangzik megindultan, örömmel telten a telefonválasz, „persze, hogy várom ebédre.“

Ilyen kedvesen köszönti őt a véletlen Párizsban, az a város, mely még mindég és mindennek dacára legenda, emberek fantáziája, akiknek egy dal, röpke illat beteljesedést hoz, a „Fleur-s du Mal“ otthona, hol csodaszép a május, s amely könyörtelen útvesztő mindazok számára, akik itt eligazodni nem bírnak ... Utcáin még szabadon száll a dal, mindenki az lehet, aminek magát hiszi, s ha magáról táplált hite tévedés volt, — belehal tévhitébe ... Qa ira ... Győzelem, dicsőség vár reánk!

Ez a hit, ez a tudat él Hubayban már az első percben: a magyar hangverseny nagy diadal lesz, nagyobb, szebb még az eddigieknél is. Az előkészületek pompásan sikerültek, lelkes várakozás árad felé. A hangverseny előtti cocktail-party-ra minden meghívott eljött. Maurice Schmidt is, a modern komponista és a „Temps“ kritikusa, — ami sokat jelentett. A testes, ôszszakállas bankárfejú bácsi erősen rázza meg Hubay kezét és nyíltan bevallja:

„Ritkán szánom rá magamat, hogy hangversenyre menjek, annyi butasággal traktálják az embert, hallgassák meg a fiatal kritikusok. Csak rendkívüli eseményekhez megyek el, s az ön hangversenyét hallani aka-

rom, kedves Hubay úr! Ön nagy művész és a műsora érdekes! "

A háromezer nézőt befogadó Salle Pleyel rogyásig telt. Mikor a mester az emelvényre lép, hogy az „Orchestre symphonique de Paris“-t vezényelje, az előkelő közönség lelkes tapsal fogadja, mélységes rokonszenvvel, mint a régi szép békeidőben. A páholyokban ragyogó nők, gyönyörű toillettek, ott ül a közoktatásügyi miniszter neje is. Miniszterek, államtitkárok a jobboldali páholyokban. Az egyik páholyban ragyogó arccal Ghiappe, a párizsi rendőrfőnök ül nejével és Sapéne, a *Main* kiadója. Hubay mellett ők örülnek a legjobban, ez a hangverseny személyes és szívbeli ügyük. A magyar-francia közeledésnek lelkes propagátora ez a két férfiú, örömük most határtalan. Chiappe és Sapéne végigjárják a páholyokat:

„Úgy-e, micsoda remek emberek ezek a mi magyarjaink?...“

Balbis, a karnagy olyan vadul tapsol, hogy szomszédai kénytelenek leinteni őt. Az „Ecole normale de musique“, a „Conservatoire“ és más intézetek küldöttségei keresik föl a szünetben Hubayt, hogy Párizs első művészeinek, tudósainak, politikusainak elragadtatását tolmácsolják. Charles Marié Vidor, a komponista, az „Institut“ tagja, az „Academie des Beaux Arts“ titkára is magával hozza a hivatalos körök üdvözlését.

A műsoron Zsolt, Bartók, Dohnányi, Weiner művei szerepeltek, Weiner zongoraversenyét Fischer Annié, Hubay harmadik hegedűversenyét Szentgyörgyi játszotta, mindkettő frenetikus sikerrel.

A sajtó áradozott, elragadtatott hangon emlékezett meg Hubay szerzeményeiről, vezényléséről, melynek tüzeit, lelkességét minden lap kiemelte s Alfréd Bruneau, az „Institut“ tagja, cikkében mint a magyar zene próféta-ját köszöntötte Hubayt. Hosszú cikkekben ünnepelték nemes példaszerű bátorságát, mellyel a zenét a nemzetek szellemi együttműködésének szolgálatába állította. Ő maga minden alkalmat megragadott, hogy illetékes körök előtt a magyar revíziós politika ügyét szóba hozza és egy cikkben ezt írta:

„A magyar művészek általában az egész világon népszerűek, és ez nagy szerencse, mert a zenei élet helyzete ina, a megcsonkított országban valóssággal kétségbeejtő. Legnagyobb városainkat, ahol a legélénkebb zenei élet volt, Pozsonyt, Nagyváradot, Aradot, Kolozsvárt, Temesvárt, Kassát elvették tőlünk. Ami város megmaradt, határszéli város lett. Hiszen maga Budapest is tulajdonképpen határszálon fekszik, pedig egy nagy országnak szíve volt. A fiatal művészeket nem tudjuk elhelyezni. Mit csináljon a fiatalság? Külföldre megy. Ott elhelyezkedik, boldogul, de a magyar zenekultúrának szempontjából elveszett ember, a magyar zenekultúrának olyan vérvesztésege, amit nem tud pótolni. Ezért várjuk, reméljük a mielőbbi revíziót, mert a mai szerencsétlen állapotokat soká az igazán virágzó magyar élet se bírja. Ha nem jön változás, elsorvad, pedig nincs a magyarságnak külföldön jobb szószólója, mint a művészet, a zene, amely nemzetközi nyelven beszél az egész világhoz.

A trianoni békeszerződés Magyarországot Liszt Ferenc, e nagy magyar lángelme, szülőhelyétől is megfosztotta. De nemcsak azt a földet, ahol Liszt bölcsője ringott, érte c balsors. Mennyi más szellemi nagyságunk szülőhelye került az új európai térkép szerint „külföldre“! Madách Imre, „Az ember tragédiája“ költője Alsó-Stregován született. Jókai Mór, a nagy regényíró, az ős magyar Komáromban. Mindkét helység ma külföld. Magyarország határán áll az európai civilizációnak és a kultúra utolsó mécsese. Mennyire fontos és kívánatos, hogy a mécses ki ne aludjék s mily nagy veszteséget jelent egész Európának, hogy e mécseset határainkon jóval beljebb, tehát Európához közelebb tolta — Trianon. E határokon túl, tárgyilagosan nézve a dolgokat, a művészetek még szunnyadnak. Éppen Magyarország van hivatva határain túl is kiterjeszteni az európai kultúrát.“

Teljesítményével meg lehetett elégedve.

Néhány budapesti lap párizsi szerkesztőjének Huhay elmondotta, hogy a magyar hangverseny mennyire meg-

lepte a francia közönséget, mely néhány élő magyar zeneszerző rövidebb kompozícióival ismerkedett meg. „Az a zsúfolt terem, hogy körülújongta Bartókot. Ezt a művészi barátságot ápolnunk kell. A franciák jöjjenek el hozzánk Budapestre, hallgassák ott meg a mi zenénket s ők játsszák el nekünk az ő francia szerzeményeiket. Ismerjük és értsük meg egymást. . . Szeressük egymást, segítsünk egymáson és emlékezzünk egymásra, mondja egy francia közmondás.“

Párizs az utolsó percig dédelgeti Hubayt és kedves meglepetéseket tartogat számára. Villám báró, a párizsi magyar követ estélyi ad tiszteletére. Ott van „Tout Paris“, miniszterek, követek, arisztokraták, tudósok, művészek, szebbnél-szebb pazarul öltözött asszonyok, akik mind örülnek, hogy Hubayval néhány szót válthatnak s kezet szoríthatnak vele.

Sapéne gyönyörű fiatal hölgynek mutatja be.

„Önagsága kitűnően hegedül, s önnek, Mester, nagy hódolója. Thibaud-tanítvány és egy remek Ama ti tulajdonosnője.“

Hubay elbeszélget a szép asszonnyal, aki ismeri kompozícióit. És megkérdi:

„Nyilvánosság előtt szokott koncertezni?“.

„Amíg leány voltam, de a férjem nem engedi meg, hogy föllépjek ... Nem is bánom ... Nem olyan szép a nyilvánosság előtt szerepelni, mint ahogy az ember gondolja ... Egyebekben pedig semmiben sem akadályoz meg a férjem, ami az életemet széppé teheti.“

Az ember meglát egy várost, egy tájat, ahol sohasem járt s mégis otthon érzi magát benne, — s az az ösztönös érzése támad, mintha ezeket a helyeket egy előző életben már ismerte volna ...

Így hatnak Hubayra a szép asszony szavai... — „Ezt a mondatot mintha hallottam volna már egy asszonytól, aki szintén olyan szép volt, mint maga... Régen volt... Mélységes misztikum, hogy bizonyos élmények megismétlődnek az ember életében — visszatérnek ...“

„Minden visszatér ... itt van, íme visszatért, az „új Paganini“ is ifjúsága városába.

„A fiatalság nem tér vissza . . .“

„Párizsban visszatér... Ahogy magát nézem Mes-
ter, — magát nem is hagyta el, soha ...“

Később elbúcsúzott a szép fiatal hölgytől, akinek
nevét se tudta.

Reggel ezt a levelet kapta:

„Ötvenkét esztendeje annak, hogy magával egy
estélyen megismerkedtem . . . Fialok voltunk mind a
ketten, én azon az estélyen énekeltem egy-két dalt, —
maga hegedült. Ez az este felejthetetlen maradt szá-
momra. Ma öreg asszony vagyok, s ünnepeltetése közben
eszébe akartam juttatni az akkor együtt töltött szép
órákat. S azt a formát eszeltem ki erre, hogy az unoká-
mat küldöttem el magam helyett, aki fiatalkorom sza-
kaszott mása .. . Igen ... Öreg asszony vagyok ... de
maga ma is a legfiatalabb! ...

szívből üdvözlí
Annette Wohl-Ritter.“

A párizsi diadal után Finnország. Helsinki, ahol a
Petőfi-szimfónia, Hubay Jenő, a komponista és a hegedű-
művész még szorosabba fűzte a finn-magyar testvéri-
séget.

Hubay Andor leveleiből:

Berlin, 1926. IV. 13.

Az első stációra szerencsésen megérkeztünk egy
elég kellemes és nyugalmas út után. Az éjjelt mind-
ketten jól töltöttük. Apám kitűnő hangulatban
ébredt s ez a hangulata mind mostanáig szerencsés-
sen tart. Az itteni Acht Uhr Abendblattban (mely
egy igen olvasott és nagy lap) megjelent Apám arc-
képe.

Berlin, 1926. IV. 15.

Ragyogó időre ébredtünk.. Apám kiadókkal
tárgyalt. 12 órára elkészült, úgy hogy elmehettünk
még a „National Gallerie“-ba. ahol ideiglenesen egy

hatalmas Lovis Corint kiállítást rendeztek. Úgy apámat, mint engem érdekelt a dolog — elmentünk. Azt lehet mondani, hogy az ember a művész egész élete működését maga előtt látja. A kezdetet, a kibontakozást — a továbbfejlődést — a különböző irányok keresését és a teljes visszaesést. Többek közt ott van Krisztus képe, amint éppen lábába verik a szeget. A kép borzadályos s szerintem helytelen az „örök embert“ éppen a földi kínok legborzalmasabb megnyilatkozásában ábrázolni. A kintől elcsavarodik teljesen meztelen teste — szája nyitva s mintha ordítózna, míg szabadon hagyott lábával egy római katonát fejbe rüg. — Pfuj! — de érdekes.

Holnap ily énkor indulunk tovább. 17.-én este 6-kor Stockholmban vagyunk. Onnan 18.-án este 8-kor indulunk Helsinkibe, ott 19.-én este 6.41-kor érkezünk meg.

Apám nagyszerű hangulatban, fényes színben és kondícióban van.

Stockholm den 18. April, 1926.

Berlinből simán, pontosan távoztunk egy igen tiszta s előkelő „Mitropa“ hálókocsiban. Indulásunk főérdekessége az volt, hogy a svéd király is azon a vonaton utazott, melyen mi. Ilyen megtiszteltetésben is régen volt része az őszhajú szuverénnek, az bizonyos. Utunk kitűnő volt. Derűsen néztünk ki az ablakon. Furcsa vidék. A kontinensen ehhez hasonlót nemigen lehet látni. Még leginkább a Triest előtti karsztos vidékre emlékeztet a teljesen sivár — szegényes — szomorú vidék. Azonban ott az ember alig megy 2 órát azok között a kövek között — itt pedig egész Stockholmig teljesen egyforma kopaszság és szomorúság uralkodik. Minél beljebb jutottunk, annál téliesebb lett minden. Befagyott tavak — itt-ott hó — keményre befagyott patakok. Végre teljes tél. A zöld fűnek sehol nyoma sem. Csak egy-egy helyen kezdik most a tavaszi munkákat apró kis földdarabkákon, melyek a kő-tengerből szomorúan pislognak ki. Rengeteg erdőség, törpe korcs fáikkal — azután óriási mocsaras

területek, nagy tavak, alig-alig lakott vidék. Egy-egy csöpp, 8—10 házból álló falucska. Faházak! Kizárólag faházak, vörösre pingálva. Aprók és szegények. Majd megint egy kősvatag, boróka-erdővel — korcs fenyőkkel. Belül mocsár — hó — jég! És ez majdnem Stockholmig tarlóit. Tehát a vonat 10 óra hosszal robog ezeken a pusztaságokon. Azután a nap — mely egy sápadt — beteg égből süttött alá, illetve csak szereteti volna sütni — semmi áron sem akart lemenni. Fél órát állt a horizont felett, de nem mozdult. Végre gyorsan alábukott, mintha szégyenkeznék, hogy képtelen melegeket adni.

Stockholmban pontosan 6.45-kor érkeztünk. Skogg várt az állomáson. Kedves ember s boldog volt, amikor Apámat megpillantotta. A „Grand Hotel“-ben foglalt két szobát számunkra. Hatalmas luxushotel — pokoli drága.

Helsingfors, den 19. April, 1926.

Végre végcélunknál. Hosszú az út s nagyon messze vagyunk maguktól. Nem is tudom, hol kezdjem el a mesélést — annyi minden történt. Tengeri út jégmezőkön, vastag hóréteggel borított vidék, stockholmi benyomások, fogadtatás Helsinkiben az állomáson énekkarral és a többi, stb. Azt hiszem legokosabb, ha sorba veszem a dolgokat onnan, mikor Skogg értünk jött reggel 11-kor Stockholmban a Hotelbe. Tehát: mint volt tanítvány természetesen halálos pontossággal jelent meg a szimpatikus és szerény Skogg egy autóval, melyet valami ismeretlen nevű hölgy — apám titkos imádója — bocsájtott rendelkezésünkre. „Körülutaztuk“ a várost, ami elég hamar megtörtént, mivel nem nagy — de annál szebb. Csupa szigetre van építve, úgy, hogy mindenütt víz-kanális-folyó — egy kicsit á la Venezia, hanem egyáltalán nincs semmi összefüggés Veneziával. — A régi városnegyed érdekes és szép, az új városrészek minden nagy metropolisban megtalálhatók, egy épületet kivéve, mely modern és grandiózus. Ez az új városháza, melyet öt éve fejeztek be. A tengerparton, illetve tengeröböl part-

ján fekszik (Stockholmból a nyílt tenger nem látszik), mondjuk úgy, mint a Doge-palota. Ezúttal talál hasonlatom, mivel az építész nagyrészt onnan merítette gondolatát s mégis egy egészen önálló és hatalmasan szép dolgot produkált. Egy feltétlenül nagy művész alkotása — aki a régi stílusok összekeverésével s felhasználásával tényleg újat s amellett tényleg szépet hozott. Az épületben a bizánci stílustól a román-velencei-gótikus és renaissance stílusig minden található, nagy megértéssel és művészi ízléssel párosulva, ezáltal egyénit és újat ad. Remek! Az első modern épület, mely igazán nagy hatást gyakorolt rám. Íme az én teoriám! Nincs modern és nincs régi — jó és rossz van! Ez jó, mint ahogy jó a Pitti-palota s jó a Louvre. — ¹/₂1-re Skoggékhoz mentünk ebédelni. Ezek kint laknak a városból, egy tisztviselőtelep félén. Csupa vörösre pingált faház, kis kerttel, szikla — tó — fenyőfák és éles hegyi levegő. Nagyon örülök, hogy voltunk Skoggéknál, mivel így láttuk, hogy miképen néznek ki azok a számtalan vörös faházacskák belülről s mind ilyen, mint Skogg háza és családja, szőkék, egészségeseik, kispolgárok, kedvesek. A National Múzeumba hajtottunk. Életem legszebb Rembrandt-ját itt láttam. Megrázóan fenséges. Hatalmas kompozíció! Larsen remek és egyéni falfestményei a felfújtt franciákat agyonverné, ha egyszer egymás mellé tennék őket. Zorn hatalmas s visszavonom azt, hogy manírozott, hanem vérbeli és valóságos piktor. — ¹/₄-kor mentünk a „Konzerthaus“-ba. Egy új épület római modern stílusban. Nem szép! Azért mentünk ide, mert Apámat a zenekar érdekelte. Éppen az utolsó számra érkeztünk: Liszt „Faust“ szimfóniájára. Egy Stockholmiban ünnepelt német dirigált. „Dirigált?“ Ordított, énekelt, dobogott, gesztikulált, fűjt, nyögött, beszélt, lármázott — sem nem forte, se nem pianoban, lerádlizta a művet. Semmi sem jött ki, minden a partitúrában maradt. Apám — amikor este egyedül maradtunk, hangosan hahotázott és fényesen utánozta őt. — ¹/₂7-kor kifizettük a fertelmesen drága hotelszámlát s indul-

tünk a hajóállomásra. A hajó fűtült s eltávolodott a remek Stockholmból. Én némi aggályokkal sétáltam a fedélzeten. Azért aggályokkal, mivel a hajó kisebb volt még a doveri hajónál is — pedig az elég csöpp s ott csak egy és fél órát megy az ember lengeren, míg itt éppen 15 óra az út. Nem ettünk s hamar lefeküdtünk a kényelmes ágyakba. Nagyszerűen aludtunk — a tenger abszolút sima volt. Valamikor reggel 3 óra után iszonyú túlkölésre ébredtünk. Kinéztem a kis ablakocsikán. Különös kép tárult elém. Hajónk nem víz-, de jégtengerben és hatalmas téli ködben haladt előre. Apám azt hitte, hogy valami baj van. Végre kisütöttem a túlkölés okát. A jégen, tehát a tenger befagyott színén, halászok élnek egész télen s ott, ahol a hajók maguknak a jégben utat törnek, ők halásznak. Ilyen halásznak túlkölt hajónk hevesen. Láttam, amint beljebb szaladtak a jégen, mert hiszen mégis csak kezd erre is olvadni s így hosszan bereped s letöredezik a jégkéreg, amerre halad a hajó. Apám azonnal tovább aludt s kilenc óráig meg se moccant. Érdeklődéssel néztem ki. Jég és köd — jég és köd. Néhol a ködből egy-egy apró szigetecske bukkant ki — hóval vastagon borítva, — azután megint a hideg — téli köd egyhangú és szomorú szürkésege, — a nagy jégfelülettel. Felkeltem, a fedélzetre mentem s tovább bámultam a különös látványt. Finom eső esett, mely még a hóra emlékeztetett. Hideg, fázós, zord idő. Apró kis szigetecskék annyi hóval, amennyit mi decemberben sem látunk. A hajó finn. Tiszta, rendes, szép, kényelmes s kitűnő kosztja van. Apám 10 órára elkészült, jókedvű volt és élvezett. Abó-ba 12-kor érkeztünk — illetve középeurópai időszámítás szerint 11-kor. A határvizsga simán folyt le. Amikor Apám megmutatta Kajanus sürgönyét s a többi ajánlatot, az összes „finn testvér“-fináncok körénk gyülekeztek s szent borzalommal néztek. Különb a „testvérnemzet“ egyáltalán nem hasonlít ránk sem nyelvben, sem másban. Ez Oroszország, az Magyarország — ez pedig lényeges különb-

ség. A vonat tiszta és szép. Egy félfülkében egyedül voltunk végig és kellemesen utaztunk. 2-kor indultunk Abóból. Teljes tél mindenütt, legalább 50—60 centiméter hóréteg — óriási olvadási vizek, kiöntött patakok — kietlen vidék (de barátságosabb azért, mint Svédországban).

Sehol falu vagy város — csak itt is apró vörösrepingált faházak — kicsi tanyácskák. Mindenütt szánkaforgalom. Szürke, decemberi ég és hideg — rém hideg! 6.18-kor berobogtunk Helsinkibe, kiszállunk. Kajanus rohanva jött elénk — utána az itteni magyar konzul és — általunk feltételezetten — csinos felesége. Mindkettő finn. Üdvözlések — majd megyünk a kijárat felé. Egyszerre egy iskolának kinéző, íélköralakú tömeg zárja el utunkat. Amint Apámat meglátják, leveszik kalapjukat a férfiak, egy kis emberke a félkör elé penderül s egy igen szép karba kezd az „iskola“. „Das ist für Sie“ — mondja Kajanus apámnak. Igazán szépen és szépet énekeltek. A dolog komikusan megható volt. Komikus azért, mert persze a többi utas mind csodálkozva állt meg — az induló vonat ablakaiból pedig mindenki kilógott s minket nézett. Megható pedig, mert szebb fogadtatást igazán nem lehet kívánni! Majd a podgyászt cipelő hordárok törtek át az „éneklő kordonon“. Kicsit hosszan énekeltek. A végén Apám németül köszönte meg a gyönyörű fogadtatást s adta át a magyar „testvérnemzet“ üdvözlését — majd háromszoros éljent kiáltott a kórus felé. Kifelémenet úgy apám, mint én — a csinos konzulné körül gomolyogtunk. Apám gyönyörű dolgokat mondott neki rózsákkal és téli virágnnyílással hasonlítva össze — én csak „elbűvölően“ mosolyogtam. A város és hotel kicsit provinciális ízű. Kajanus lement, hogy fél óra múlva visszajöjjön a próbákat s hasonlókat megbeszélni. Alig készült el Apám az öltözködéssel, már megint meg is jelent a kedves zongoraművésszel, Hanikainen-nel. Első koncert a filharmonikusokkal csütörtökön este.

Ehhez próbák ma 12-kor s holnap 12-kor. Szombaton kamara-est. Ehhez még nincsenek meghatározva a próbák — de még a programm se, mivel Hanikainen nem tudja, hogy Zsoltot fogja-e bírni. 29.-én Petőfi. Pénteken 11-kor zenekar és szóló próba. Ugyanaznap este 7-kor kar és szóló próba. Vasárnap 10-kor szóló, kar és zenekar. Hétfőn 11-kor zenekar. Ugyanaznap este 7-kor szóló, kar és zenekar. Kedden 11-kor szóló és zenekar. Ugyanaznap este 7-kor összpróba. Szerdán 11-kor zenekar, este 7-kor szóló és kar. Ez a beosztás. A zenekar 80—85 tagból áll, a kar 80—85 tagból és a gyermekkar 30—40 tagból. Apám azt mondja, hogy kevés — én azonban biztos vagyok, hogy így is nagy-szerű lesz. Miután Kajamis és Hanikainen elmentek — a legnagyobb lap egyik munkatársa jött meginterjúvolni. Mindenről szó esett, testvériség, Petőfi, utazás, tervek, sib. Végül én is szerepeltem „nagy sikereimmel“. Képeim fotográfiái úgylátszik, tényleg tetszettek néki. Közben Kuuláné, az énekesnő, telefonált, holnap délután megyünk hozzá. Végre este 9-kor egyedül maradtunk s lementünk vacsorázni. Az embertípus itt erősen szláv-oszros Vacsora után kimentünk még egy kicsit „kiszellőzni“. A városka kedves, látszik, hogy rohamléptekkel fejlődik. Szép, széles utcák, csúnya modern házak — elég élénk forgalom. De minden-minden oroszos, még a rendőrök és katonák uniformisa is.

Helsingfors, ápr. 20. 1926.

Igazán szép városka, teljesen fejlődésben — épül-tágul — nagyobbodik. Ők felszabadultak itt, — mi a „testvér-nemzet“ most zsugorodtunk össze. Nekik minden kicsi már, ami itt van — tágítani kell, nekünk minden nagy, ami otthon van, zsugorítani kell.

Próbára mentünk. Apámat óriási ovációval fogadták, mindenki felkelt helyéről s igazán frenetikus tapsba kezdett — csak úgy zengett a kis próbaszoba. Először Mozart hegedűversenye ment. Minden szám után kitört a taps és ováció.

A „Lavotta“ csárdajelenet nagyszerű. Apám remekelt — mint mindig — s a végén a tagok felugrálva helyeikről ünnepelték Vattert. Sajnos, ő nem volt magával megelégedve. Azt mondta, hogy nagyon paccolt s hogy tulajdonképen izgatott. Ezek után brómolást fogok kezdeni. Én tőlem telhetőleg megnyugtattam. Hiszen magam is ismerem, mily gyötrő érzés az, ha az ember önnön művészetével nincsen megelégedve. Szerencsére sikerült gyorsan elúzni levertségét. Most már azonban én is szeretném, ha túlleinénk az első koncerten.

Helsingfors, 21. April, 1920.

½12-re mentünk a próbára. Éppen a Sibelius szimfóniát próbálták, úgyhogy Apám csak 1 órakerült sorra. Ő ugyan megszakíthatta volna a próbát, de ezt persze nem tette. Szerencsére még ideges sem lett. Elég jókedvű volt — de azért a tegnapi próba óta, ha hegedűjére nézett, levertségféle mutatkozott arcán. Ma azonban úgy hegedült, ahogy csak ő tud. Egyszerűen megfoghatatlan, hogy egy olyan húsból és vérből való ember, mint a többiek, oly isteni hangokat tud hegedűjéből kicsalni. Talán soha még nem hallottam így játszani. Kinőtt önmagából s a szférákat varázsolta elének. A hideg szaladozott hátamon s szemeim állandóan könnyben úsztak. A zenekar tombolt — még Kajanus is elvesztette hűvösséget. Különben ma az egész zenekar úgy játszott, mintha kicserélték volna. Apám már megfogta őket varázserejével. Persze, tegnap azért volt elégedetlen, mert nem „mentek“ még vele. Ez volt mindennek az oka. Először vették ma a „Lavotta-ábrándot“. Nem mondhatok egyebet, csak azt, hogy nagyszerű és megint nagyszerű volt. Apám teljes hatalmas nagyságában bontakozott ki. Hegedűje úgy szólt, mint egy bűgó orgona. A Mozart is úgy ment, hogy csak azt az ujságkritikát tudom idézni, melyet a pesti Mozart után írt az egyik lap — „hát hegedűjáték volt-e ez egyáltalán? Nem, isteni megnyilatkozás“. — Próba után a zenekar egy öreg tagja rontott be a művész-szobába —

fejezte ki elragadtatását, mondván, hogy már sok hegedűst hallott, deilyent még nem. Ez „a“ hegedűjáték, a kristálytisza, nagyszerű muzsika. Igaza van! Hála Istennek, Apám is meg volt ma elégedve, így persze jókedvű s minden levertsége eltűnt. Holnap széjjel fogják őt tépni — ez egyszer (bizonyos, mert ilyet Helsinki még nem hallott).

Kitűnő hangulatban fogyasztottuk el ebédünket. Apám nevetett, tréfált, kitűnő színben volt — egyszóval a lehető legjobb kerékvágásba kerültünk. A Petőfi is jól halad — már az előkészületek. Délután Hanikainen jött Apámhoz. Végtelenül szimpatikus ember s a szó szoros értelmében rajong Budapestért, ősszel Rómába utazik, — de Pesten keresztül s ott legalább két hetet eltölt. Apám bízatta, hogy adjon koncertet is és ehhez segítséget ígért neki. Azt is mondta, hogy Wienben. Prágában is koncertezték. „Prágába világért se mennék. Gyűlölöm a cseheket.“

Sok érdekeset mondott az itteni viszonyokról. Nagy a nyomor, nagy a szegénység, s borzalmas adók vannak.

22. reggel.

Az idő, amire ráv irradtunk, borzalmas. Szürke, ködös téli ég, s valami hó, griz- és esőkeverék potyog, illetve szakad belőle. Apám mégis kitűnő hangulatban van s jelenleg gyakorol.

Helsingfors, 22. April, 1926.

Ma délelőtt fogadott a finn elnök. Kajanus jött értünk 1 órakor, majd autón elkocsiztunk a remekül feikvő kis empire palotába (már aránylag kicsi), mely a kikötővel szemben fekszik. Az őrség szalutált, amint kiszálltunk, majd a lépcsőn felhaladva, egy tiszt fogadott s vezetett tovább. Az első emeleten egy igen szép termen keresztül, az elnök dolgozószobájába kerültünk. Egy kedves, nyílttekintetű, mosolygós, elegáns, 55 éves úr. Végtelenül szívesen fogadott. Apám nagyszerűen nyitotta meg a beszélgetést: „Boldog vagyok, hogy az önök szép és szabad országába jöhettem. Abba az országba, mely

iránt nemcsak szimpátiával viseltetik nemzetünk, de rokon kapcsok is egymáshoz kötik a két országot. Önök most szabadultak fel, amit sajnós a mi szerencsétlen hazánkra nem lehet elmondani. Borzalmas helyzetben vagyunk — ellenségektől körülvéve s feldarabolva olymódon, amilyenre eddig a világtörténelemben példa még nem volt.“ Ezután Apámnál annyira megszokott lelkesedéssel s tüzzel ecsetelte az igazságtalanságokat és gazságokat, mit velünk elkövettek. Azután az elnök kérdezősködött az iránt, hogy milyen viszonyban vagyunk a németekkel. A lehető legjobban, volt a válasz. Majd a cseh-magyar viszony iránt érdeklődött. No, ez a mi „fachunk“. Apám bőven elmondta neki az ottani viszonyokat — azzal jellemezve élénken a dolgot, hogy azon a címen, melyen a csehek Magyarország egy részét elvették — a németek elvehetnék Hollandiát vagy Svédországot. Igen kedves és jóleső volt, mikor az elnök minderre azt válaszolta, hogy ő optimista s az is marad. Meg van róla győződve, hogy Magyarországnak a megpróbáltatások súlyos évei csak használni fognak, mert annál nagyobb erővel fog feltámadni s fölemelkedni: „Hiszen az egyénnél is így van“, folytatta — „a szenvedések megnemesítik, nagy és szép lettekre ösztökélik“. Ebben igaza van. Majd ő kezdett politizálni — egy javíthatatlan optimista nézőszögéből. Állítja, hogy Oroszország visszafelé halad és soha többé nem lesz hatalmas. Lassan a kisoroszkok s többi „népfajváltozatok“ is el fognak tőle szakadni s így Európából hovatovább ki fog szorulni a rettegett birodalom. Mindezt pedig azzal indokolta, hogy az orosz népben nincs szervezőtehetség s ezáltal mindjobban széjjelhull. Érdekes volt hallgatni — de bizony én mindezt nem hiszem. Olaszországra is azt mondták, hogy pusztulnia kell s íme, most itt van Mussolini és összefogja, megerősíti az egészet. Pláne az oroszok. Egy hatalmas nép s egészen fiatal. Alig 300 éve szerepel komolyan a történelemben. Nem is volt még ideje kimutatni fogaféjét. — Majd-majd — az új Európában — a megdöglés után —

akkor jönnek az oroszok. Az elnök hisz a turáni eszmében is. Azt mondja, hogy ennek van létjogosultsága. Nézetem szerint ebben is téved. Először is mily távolságok választják el ezeket a népeket egymástól s másodsor micsoda szláv és germán tenger választja el az amúgyis más-más mentalitású, szokású és nyelvű „rokonokat“. A mai koncerten ott lesz az elnök fiatal felesége is. Szombaton s 29.-én azonban csak felesége lesz jelen, mivel neki el „kell“ utaznia lazac-halászáira. Május elsején kezdődik ez a mulatság s olyan itt, mint nálunk a szarvasbögés szeptember végén. Mindezt azonban oly kedvesen, oly természetesen, egy olyan hamisítatlan bonómiával mondta, hogy az ember kénytelen azt mondani, hogy neki tényleg el kell utaznia — különben szerencsétlen lesz. $\frac{3}{4}$ órát voltunk nála. Mikor elmentünk, Kajanus igen helyesen jellemezte azzal, hogy végtelen jószívű gyermek s az marad örökre. Aranyos, kedves ember — ez bizonyos. Az ember jól érzi magát társaságában.

Indulunk!

Leírhatatlan siker! Apám úgy játszott — no — szóval „mégis bunda a bunda!“* Percekig zúgott a taps már Mozart után. Lavotta után pedig dobogtak kiabáltak, tomboltak. Már sokszor hívták ki Apámat, de amint a pódiumra állott, nemhogy kisebbedett volna a lapsorkán, hanem nőtt. Finnország elnöke az első sorban ült és ő „vitte a tempót“. Lábbal dobogott s nem szűnt meg tapsolni. Pedig hideg publikum, nehéz felmelegíteni. Én alig hallottam valamit, olyan izgatott voltam — de — fenséges volt!

* (Így fejeződött be Hubay Jenő egyik losonci kritikusanak a mester hangversenyéről írott cikke.)

Helsingfors. den. 24. April, 1926.

Délután igen mulatságos jelenetben volt részünk. Azt megírtam, hogy érkezésünkkor N. konzul s vélt felesége is kint voltak az állomáson. Azért írtam, hogy „felesége“, mert a konzullal volt és mi ezt hittük. Nagyon csinos asszony (de ezt is megírtam). Nos, ma délután hosszas öltözködés és szépítkezések után — elmentünk N.-ékhez vizitálni s mindketten „dobogó“ szívvvel lestük a pillanatot, amikor a szép asszonynak rózsanyelven fuvolázhatunk el mindenféle gyönyörűt. Az ajtót egy igen csinos lányka nyitotta ki. Azonnal „tudtuk“, hogy ez az ő leánya, azért olyan csinos. Kérdésünkre, hogy N.-éknél vagyunk-e, a leányka beszaladt s kivonszolt magával az előszobába egy igen csúnya és kövér hölgyet — úgy 40—45 év körül. -- Apám a kérdést megismételte, mire a hölgy elragadó mosollyal nyújtja kezét mindkettőnknek s betuszkol a szobába. Meg voltunk győződve, hogy ez egy „tanti“ s hogy a szépasszony most fog következni. Láttam, amint Apám titkon mellényét igazította meg s haját hozta hamar rendbe. Viszont én nyakkendőmön rántottam még egy keveset. Világos szép szalonba kerültünk, Apám udvariasan fordult a lantihoz — „Ist Herr N. Zuhause?“ — „Nein“ — „Ach was — das tut mir aber leid — aber die gnädige Frau?“ Kis pauza — látszik a tantin, hogy zavarban van, mert egyáltalán nem tud németül. Végül azt mondja: „Nein“. „Ach nein? Schade“ mondja Apám s az őszinte sajnálkozás jelei mutatkoznak vonásaiban. Azt hiszem, nálam is ilyesfélét lehetett volna észlelni, ha valaki figyelt volna. Megint a Tant szólal meg: „Nichl! — nein — ja — ioh“ s magára mutat. A tabló teljes volt. Mindketten úgy néztünk rá, mint egy örültre s Apám gyorsan megismételte a kérdést, némi új reményekkel a hangjában — „Ob die gnädige Frau zuhause ist — frage ich“ — „Ja — ja — ich — ich“ s veri a mellét a „Tant“. Mit volt mit tenni — neki jobban kell tudnia — azonban most már bizonyosak voltunk, hogy rossz

helyre jöttünk — de a színházat végig kell játszani, a menekülési lehetőségekre lesve. Hogy valamilyen N.-nél vagyunk, azt biztosan tudtuk, mert hiszen az ajtóra fel volt írva a név. Leültünk s egy vontatott kínos beszélgetésbe kezdtünk. Jobban mondva Apám beszélt s mi hallgattunk. „Az ön kislánya volt az a kis szép nőcske, aki ajtót nyitott?“ „Ja.“ „Muzikális?“ „Ja.“ „Kitől tanul?“ „Nein.“ „Azt kérdezem, hogy kitől tanul?“ „Nein!“ Apám mind hangozabban kezdett beszélni, mintha sükettel társalogna. „Kitől tanul?“ „Nein, nein.“ Kénytelen volt ezt a témát abbahagyni. Hosszú pauza, csend, egymást szemléljük. Végre az asszony megszólal „ik telefoni at meinem Mann“. „Óh, kérem, ne zavarja“ — volt egyhangú válaszuk. Azonban az asszony heves kis mozdulatokikái kötötte az ebet a karóhoz s elvégre minket is érdekelt, hogy ki a fene fog a konzul helyett belépni — „jó, jó ik telefoni — Mann in den Haus“. Tehát ugyan ebben a házban van, ahogy kivettük a „Mann in den Haus“-ból. Tényleg ki is „libbent“ telefonálni „mann“-nak. Mi egymásra néztünk, ez nem jól megy — rossz helyre jöttünk. Az asszony visszajött. „Mondja csak nagyságos asszony“ — szólal meg Apám — „a maga kedves férje múltkor, amikor oly szíves volt fogadni az állomáson — egy fiatal hölgygel volt. Ki volt az?“ „No — ja — ik wais nit — ik wais überhaupt nikt, die Manner habén imerr so fii Fraul“ Apámmal megint egymásra néztünk — de most már kezdtük érteni a helyzetet. Apám az előre tapintott újabb kérdésével: „Ugyebár az ön férje a magyar konzul?“ „jó, jó“. Ahá! Tehát Nr. 1. és Nr. 2. Azért adott ő bankettet a klubban és nem otthonában — azért nem volt jelen a nő — azért kell érte egy más helyre telefonálni ugyanabban a házban — a „hivatalában“ (kellemes „hivatal“). Közbe szólt a telefon s az asszony szomorúan jelentette, hogy férje nem jöhet üdvözölni minket, mert „fontos ülése“ van éppen. Jó kis ülés! Nem mert feljönni — mert nem tudná „elszámolni“ előttünk a Nr. 1. előtt — az állomási Nr. 2.-t. Persze még nem biztos, hogy következteté-

sunk helyes-e? — de azt hiszem, így lesz a dolog. Majd Kajanus felvilágosít. Zavaros ez bizony, mert végre az sem tételezhető fel, hogy valaki a barátnőjét hozza ki egy hivatalos fogadtatásra . . . Annyi bizonyos, hogy mi ma délután a magyar konzul lakásán hites feleségével beszélünk, aki bizony nem mondható szépnek. Különbén igen tehetséges festő. Sietve hagytuk el felfedezésünk után az ízléssel berendezett szép lakást és a ház asszonyát, aki nehezen mondta el a végén mulatságosan rossz németiségével, hogy apám játékatól, hogy el van ragadtatva, „Helsinkiben így esett a híres lakoma“. De hol az ördögbe van az a csinos asszony? Kérdeztük egymástól, mikor szerencsésen az utcára kerülünk. Hét lakat alatt tartják őt?

Most tértünk haza a koncertből. Leírhatatlan és elmondhatatlan siker! A publikumból egyetlenegy ember nem ment el a végén s egészen magán kívül volt. Tombolt, dobogott, tapsolt, kiabált. Apám legalább 15-ször ment ki! A publikum nem mozdult. Végre eloltották a lámpákat. Ahogy nekem mondták, Helsinkiben ez még nem fordult elő.

Helsingfors, 25. Apr. 1926.

Az ünnepeltetésből most már igazán elégünk van. Áldani fogjuk az egek urát, ha megint Mosócon leszünk. Szerencsétlen nemzetünk nem lehet soha, soha elég hálás apámnak mind azért, amit neki tesz! ! ! S mit kap ő — csak rúgást! Művésznek lenni nem multság! Próba után Kajanusnál ebéd. Elsőrendű volt, s elsőrendű volt a spanyol és tokaji bor, melyet hozzá szolgáltak. A finnek is úgy isznak, mint a kefekötők. Apám szerencsére alig ivott.

Újból mondom, mindenütt úgy bánnak velem, mint egy fejedelemmel. A legmélyebb respektus és szinte alázat hangján szólnak hozzá, — ahogy megérdemli, őt az az elismerés illeti meg, amellyel itt körülveszik. De bizony ez a fejedelmi szerep nem

tartozik a pihenések közé, sőt, sőt, sőt. Az ember igen hamar megunja. Talán hálátlanság tőlem így beszélni — de úgy látszik — engem a Teremtő nem a babérkoszorúk számára teremtett.

26. reggel.

Minden nagyszerűen ment az egyetemi diákoknál is, csak Hanikainen kísért rémesen, részben, mert olyan helyen állt a piauíno a teremben, ahol alig lehetett látni s részben, mert nem ismerte a darabot. Mindez azonban nem zárta ki azt, hogy apám istenien játszott s a tomboló diákoknak ráadta még a „Csak egy kis láiiy'M. Amikor bevezettek a kis terembe, éppen egy hölgy olvasott fel. A publikum, nem törődve a szerencsétlen előadóval, megtapsolta Apámat. Majd a rendező odament a felolvasónőhöz s egész egyszerűen félbeszakította, mondván, hogy most Hubay következik (megigérték ugyanis, hogy amikor jön, azonnal „lejátszhatja“ számát s újra távozhat). Mielőtt azonban hegedűjét vette volna, egy finn egyetemi hallgató gyönyörű magyar kiejtéssel magyar beszédet mondott. Meleget, szépet és Apámhoz méltót, akit a szónoklat aposztrofált. Azután Apám szólt pár szót magyarul s végül kezdődött a tombolás. 11-kor ágyban voltunk.

Helsingfors. 27. 1926. reggel.

Az összpróba nagyszerűen ment. Mindenkire, aki hallotta — óriási hatást gyakorolt a mű. Hanikainen mellettem ült s bizony sokszor könnyezett, egészen oda volt. Arréb kicsit egy operaénekesnő, ő is egészen magánkívül volt, főleg a II-ik és IV-ik tétel után. Különben is elég sokan foglaltak helyet a parketten s minden tétel után lelkesen tapsoltak

Helsinki. 926. IV. 29.

Az utolsó nap Helsinkiben, ha igaz. Szinte elviselhetetlen számomra ez az állandó hideg. Télen az ember még elbírja, de amikor meleg tavaszból pottyán április végén fagyba, hóba — ez szokatlan!

Most két napig legalább sütött a nap s dél fele némi kis meleget is adott. Éjjel azonban mindig keményen fagy.

Tegnap megint egyszer ezerfelé voltunk. Alig nyeltük le az ebédet, máris autóba s az elnökekhez teára. Pont $\frac{1}{2}$ 4-kor ott voltunk. Az elnök gyönyörű asszony, leánya, ki alig lehet több 17—18 évesnél, elragadóan szép — egy szépség. Törékeny, vékony, finom, félénk liliomszál és szép, szép, mint amilyen szépet keveset lehet látni. Ha itt maradnék, azonnal lefesteném. Végre ott volt a vasúti rejtélyes szépasszony is. Kiderült, hogy azért volt az állomáson, mert rajong apámért, rajong Magyarorszáért és rajong mindenért, ami Budapestről jön. Ő akart első lenni, ki apámmal itt megismerkedik. Különbön egy professzornak a felesége — semmi köze N.-hez és eddig azért nem láttuk sehol, mert szegény beteg volt. Azonnal kezdtem neki udvarolni, de Apám, mialatt én teát hoztam neki, — „orvul“ kiütközött a nyeregből. Hja, könnyű neki!

Hubay Jenő föl jegyzései a Petőfi-szimfónia belsínki-i előadásáról:

„A szimfónia finn nyelven adatott elő, a fordítást Pásola Váinó professzor magister, aki maga is zeneszerző, esztéta és jól bírja a magyar nyelvet, kitűnően végezte. Csodálatos, mennyire magyar hangzású volt az ének; annyira, hogy sokszor azt gondoltam, magyarul énekelnek. Az előadás a leggondosabban volt Kajanus professzor által előkészítve és a következőképen folyt le: a színpadon elől 90 tagú zenekar, mögötte a 120 tagú vegyeskar és a háttérben, emelvényen, fehér ruhában, a gyermekek kara volt elhelyezve és gyönyörű látványt nyújtott. A nézőtér zsúfolásig megtelt. Az urak frakkban, a hölgyek estélyi díszben. Mikor a közársaság elnökének neje suitejével páholyában helyet foglalt, felkértek, kezdjem meg az előadást. Midőn a magyar nemzeti színű virágokkal díszített emelvényre léptem, egyszerre csak az egész közönség és a közreműködők felálltak, a zenekar „tuszt“ adott

és demonstrative perceikig tapsoltak. Nagy meghatottságomban s zavaromban valóban nem tudtam mit tegyek. Éreztem, hogy ez a nagy megtisztetés a *magyar* művésznek szól, aki ott az egész magyar zeneművészetet képviseltem. Az előadás minden tekintetben kitűnő volt és a lelkesedés jegyében folyt le. Az előadás végén, midőn a tapsvihar lecsillapodott, küldöttségek jöttek a színpadra. Az elsőt Wichmann egyetemi tanár neje vezette, ki az ünnepélyt előkészítő bizottság nevében óriási rózsacsokrot nyújtott át. Azután, amennyire emlékezem, a főváros, a Konzervatórium, a Zeneszerzők Egyesülete és a Zeneművészeti Szövetség nevében nyújtottak át finn nemzeti színű szalagokkal ellátott koszorúkat. Legbüszkébbé azonban egy kis babékoszorú tett, melyet Kajanus Róbert nyújtott át saját és a filharmóniai társulat nevében. Mikor az autóba szálltam, a közönség a Nemzeti Színház előtti téren sorfalat állt s egyszerre felhangzott ismét az „Éljen“.

Az emlékezetes előadás után bankettre gyűltek össze Helsinkii szellemi vezetői és kiválóságai, melyen Setälä Emil külügyminiszter nejevel és a Helsinkiben időző észt külügyminiszter szintén résztvettek. A banketten ismét magyarszínű virágokkal díszítették helyemet. Mellettem jobbról Setälä külügyminiszter neje, balról Kajanus professzor felesége foglaltak helyet. Setälä volt az első szónok. Beszélt a finnek és magyarok közös eredetéről és különválásáról, kifejezést adott annak a nagy rokonérzésnek, mely a finn nemzetet áthatja, az érdekközösségről, mely e két testvérnemzetet összekapcsolja. Jellemezte Petőfi halhatatlan lángelméjét és megköszönte, hogy én messze északra elhoztam művemmel Magyarországról rónáit, pusztáit, virágait, csalóányait, délibábjait s mindezt a zene nyelvén szólaltattam meg, azon a nyelven, melyet minden ember megért és mely minden ember szívében visszhangot kelt. Válaszomban utaltam arra, hogy 35 év előtt, mint fiatal művész Helsinkiben is hangversenyeztem. Akkor a finn nép volt elnyomott, a magyar szabad és viruló,

Ma a finn magasratörő és szabad nép és a magyar nemzet az, mely kegyetlenül megcsónkítva, küzd létéért. Bár a két nemzet sorsa rendkívül változott, nem változott az egymás iránti barátság és ragaszkodás. Egy törzsből származunk. A finnek és észtek északra vándoroltak, a magyarok dél felé foglaltak hazát. Általános derűtség közt megjegyeztem, hogy rossz politikát csináltunk akkor, mikor így eltávolodtunk egymástól. De tán nincsen távol az idő, amikor az emberi szellem vívmányainak (repülőgép, rádió) segítségével közel jutunk egymáshoz, addig azonban a rokonérzés és kultúrkapcsok által maradunk összekötve. Harmadiknak a jelenlévő észt külügyminiszter szólalt fel. Kifejtette, mennyire szükséges, hogy a rokonérzésű és fajú népek egymást támogassák és a magyar- finn-észt „entente“-re üritette poharát, általános lelkesedést keltve. Utána még Kajanus mondott szellemes felköszöntőt, melyben a magyar zeneművészetet ünnepelte és végül a finn zeneszerzők és zeneművészek társaságának díszoklevelét nyújtotta át nekem, megjegyezvén, hogy én leszek annak első kültagja.“

Hubay Jenőt és fiát unokahúga, Ferenczi Sári és férje várták a berlini szállodában, ahol éjszakára megszállottak.

Ferenczi Sári erről a fogadtatásról ezt beszéli:

„A forgóajtó kering és egy fáradt, sápadt férfi lép a szálloda halijába. Görnyedten jár, hegedűtokkal a hóna alatt. Látni rajta, hogy keveset alhatott az elmúlt éjszakákon, — támolyog a fáradtságtól.

„No, szegény nagybátyám, már megint túlságba ment, agyondolgozta magát a finnek között. Elvégre mégsem fiatal ember már, kímélnie kellene magát.“ . . .

Ez járt fejemben. Közeledem felé s legnagyobb csodálkozásomra a fia, Andor áll előttem, ő a megtört aggastyán!...

„Sári idehallgass“ — suttogja unokafivérem alig hallhatóan — „apám rettenetesen oda van. Megígértetem vele, hogy fölmegy szobájába és nyomban lefekszik.“

„No, de te is úgy festesz, mint holmi megrokkant, reszketős vén ember“ — mondom nevetve. — „Jól tetted, hogy szegény apádat lefektetted!“

A következő pillanatban nyúlánk, délceg, üde, fia la I ember lép hozzánk és ezt harsogja felénk:

„No Sári, hová megyünk ma este?“

A nagybátyám volt, Hubay Jenő!

„De Vatter, — azt ígérte...“ — mondja Andor szemrehányólag, aggódva.

„Elég meggondolatlanság volt tőlem“ — nevet az ifjú Hubay — „Különben is engem csak az utazás fáraszt. De most Berlinben vagyunk! Gyerünk egy jó vendéglőbe, azután moziba, valami jó filmet nézni. Megyek kezét mosni, addig készítsétek el a programmot. Egy perc múlva itt vagyunk és nekivágunk a berlini éjszakának!“

HETEDIK FEJEZET.

Beteljesedés.

„Mester, kedves barátom“ — mondotta az orvos, miután Hubayt hosszan, szorgos lelkiismeretességgel vizsgálta — „bár az idő múlik fölötted, mégis fiatalember maradtál. Feleséged nem egyhamar fog gyászt viselni és még hosszú időn át visel majd el téged — angyali türelemmel.“

Így hát kapta magát az ifjú férfi, Hubay Jenő és a Lidóra utazott. Onnan ezt írta:

„Megint és újra meg újra a tenger isteni hatása: fiatalon, acélos izmokkal lépek a hullámokból a partra és érzem ... de hadd hallgatom el, mit érzek, csak azt mondom el, hogy múltkori budapesti álmomra gyakran gondolok: a halál odajött ágyamhoz, azzal, hogy meg kell halnom! Én meg faggattam őt, faggattam, de választát nem tudtam megérteni... hiszen olyan fiatalnak, életerősnek éreztem magam! Néha bizony elfog a félelem; az az érzésem, hogy mindjárt összeesem, — de csak Pesten ... Itt azonban az édenkertben élek; s a paradicsomban komponál az ember. Hat hegedűdarabbal készültem el, ezer márkát kapok értök. Emellett olasz barátommal a „Vita nuova“ olasz szövegének alá-illesztésén dolgozom, — négy, öt órán át s ha a napi penzummal elkészültünk, akkor visszatérek az örök béke szimfóniájának, az „Ara pacis“-nak komponálásához.“

Így él a Lidó „paradicsomában“. Tanítványai is vannak, azok sohase hagyják el, bármerre járjon. Mert nemcsak hegedűre oktatja őket, hanem hosszú séták alatt bölcs tanácsokkal látja el őket, amiket azok sohasem felejtenek el.

„A percek, amilyen rövidek, olyan hosszúaknak tűnnek lel. Míg az évek, sőt évtizedek úgy röppennek el, mintha percek volnának.“

„Az emberélet mégis hosszú, Mester, sokat él át az ember, sokat végez.“

„Életünk időtartamát akár rövid, akár hosszú, mégis a boldogság és boldogtalanság szabja meg. A boldog azt kérde életé végén: „Hát már megérkeztünk? Máris? . . .“ A boldogtalan meg így kiált fel: „Csakhogy végre megérkeztünk!“

A szépséges Zichy Margit grófnővel válogatott vendégsereg előtt pesti palotájában és Zichyék nagylángi kastélyaiban gyakran játszott Brahms- és Beethoven-szonátákat. Zichy grófnő kiváló zongoraművész s a Liszt Ferenc egyesület elnöknője. Utóbbi minőségében a mestert hetvenötödik születése napján így üdvözölte:

„Mester, ön mindent elért, amit embernek elérnie megadatott: ragyogó pályát futott be, mint hegedűművész, nagy sikereket aratott, mint zeneszerző és boldog családi életet él, — szeretetben, gazdagságban és öreg korát megcáfoló frissességben...“

Ennél a szónál Hubay így vágott közbe:

„S mindez összesen öt percig tartott!“

Hubay Jenő igazán nagyon boldog lehetett, ha helvenötesztendő életé öt perc tartamúnak látszott s a boldog ember ezt kérdezte: „Már megérkeztünk? .. . Máris?“

A Lidóval szomszédos Velencében van valami; csodás szépségű valami, mely őt mindig rabul ejti; ha ennek szemléletébe merülhet, nem gondol az élet rövidségére, szívdobogásra s nagy csalódásaira, melyeket szerzeményeivel kapcsolatban el kellett szenvednie. Ez a valami: régiségek.

„Tegnap délután bementem Velencébe. Mindig újból élvezem e fantasztikus szüleményét az emberi képzeletnek. Persze, amikor a régiségkereskedések elé jutok, megfog valami csodálatos. . . megint csak visszazáll képzeletem a hatalmas, mindent felszívó és lenyűgöző régi, ősi Velencébe s kérdem, miért tűnt el mindez, miért kellett mindennek régiséggé átváltoznia? Hát tudom,

semmi sem maradandó, el kell fogadni, ez így van! Mégis csodálatos és felfoghatatlan! Az ember az étellel áll szemben és mégis mindenüvé a halál kíséri!“

Egyszerűen képtelen megérteni, hogy az élet mellett ott a halál, hogy maga az élet: halál. Áttüzesül az ember lelke az örök élet hozsannájának e fénycsóvjától, mely ennek az értetlenségnek naivitásából sugárik ki és előttünk áll Hubay Jenő, a maga egész emberségében, Hubay, aki bibliai korának ez öt perces tartamán Lázadozik, aki lelke számára az egész örökkévalóságot követeli, lelke számára, mely halhatatlan, mert egy zseni lelke. Az Isten angyalával viaskodó Jákob hangja ez: „Nem eresztelek el, amíg meg nem áldasz!“

A szépség szerelmese ebben a levelében feleségének oldalakon át számol be antik brokátokról, bársonyokról, selymekről, s egy gyönggyel dúsan díszített fekete estélyi ruháról, melyet örömmel venne meg ezernéyszáz líráért, ha tudná, hogy Róának tetszik. Elvégre a Lidón órákat is ad és pénzt keres, miért költse csak magára? ... És hogy mit vigyen a személyzetnek? ... Talált egy remek kis pénztárcát, — meg más efelét, — nekik is hadd jusson az ő paradicsomi életéből...

Volt egy spanyol tanítványa, jókedvű, élniszerető, nagyétkű fiú, egy Falstaff, kinek volt mit aprítania a tejbe. Ez árnyékként szegődött mesteréhez, mindenüvé elkísérte, vendéglőkbe, régiségkereskedésekbe. Imádta persze ez is az ő Hubayát s szeretetét azzal fejezte ki iránta, hogy mestere vendéglői adagjait mindig kicsinyelte, visszaküldte a pincérrel és nem egy adag, hanem egy tál rostélyost rendelt számára.

Egyik régiségkereskedőnél egy napon elkezdett a mester vásárolni, szebbnél szebb, szemetgyönyörködtető dolgokat.

„Mester“ — könyörgött a spanyol — „ne szórja úgy a pénzt, menjünk inkább egy jó finom vendéglőbe!..“

„De hiszen most ebédeltünk, csak nem ülök megint asztalhoz ...“ — S azzal a kereskedőhöz fordul. — „Ezt a négy renaissance karszéket, ezt az asztalt és ezt a szekrényt majd elküldik nekem Budapestre.“

„Mester, ötszáz dollár!“ — szörnyűködött spanyol árnyéka. — „Mi mindent lehetett volna ezért a pénzért enni és micsoda ételeket!“

„Nézz, fiam, ezt az ötszáz dollárt hegedülecekkel kerestem meg. Szébbre, jobbra nem költhet néni ezt a pénzt, mint ezekre a régiségekre, melyek évszázadokon át voltak tanúi emberi szenvedélyeknek, talán lelkek magasztos megnyilatkozásainak, tanúi földi múlandóságoknak és örökkévalóságnak!“

„*Velence, 1923.*“

Micsoda világ ez itt! Csupa jókedv, csupa boldogság! Tele zsebek és hozzá ez a páratlan város. Ez a legfantasztikusabb képzeletei túlhaladó valóság. A Lidón az Excelsior szálló, melynél pompásabbat még nem láttam; igaz, tele van a világ síbereivel, az asszonyok babyloni selyemkimonókban szaladgálnak és aranyat izzadnak ... De a tenger! Különösen szép napunk volt ma, pedig nem reméltük a rettenetes vihar után. Dühöngött és felkorbácsolta a vizet. Ma süt a nap. A tenger még mindig háborog, nagy hullámokat küld a part felé, de mennyivel szelídebb, mint tegnap. Tegnap haragudott őszintén. Ma már csak olyan műharag. Milyen látvány ez a végnélküli, kék Adria, amely a láthatáron összeolvad az éggel! Eggyek a végnélküliségben, a nagyszerűségben. Itt előttem az örök, nagy természet s pár lépésre innen — Velence! Finom és bájoló látképe mily gyönyörűen bontakozik ki a San Marco ködbeborult tornyaival... Itt a hatalmas és sokszor zord természet, ott az emberi alkotó erő és lángelme kincsháza.

Márkus-tér! Álom ez, vagy valóság? Milyen csodálatos emberek lehettek, akik alkották! Fia ezt hasonlítjuk össze a mai művészettel, akkor el kell szomorodnunk. A csúnya, otromba és ostoba szecessziós épületek, kakofonikus zene és a kék és zöld kenemények a bolsevizmus tévtanaival egyetemben nyomták bélyegüket és szégyenüket a mai kor, a mai „dicső igazságot“, becsületességet, morált és minden magasztos eszmét lábbal tipró kor homlokára. Na, de elég! Most megyek, hogy Tizian-nak hódoljak. Milyen boldog az a halandó, aki e magasztos dolgokat láthatja és élvezheti. . . Itt nagy-

szerű élet folyik . . . folytonos ünnepélyek; megelégedett, boldog emberek országa ez. Szegény legyőzött nemzetek. Jaj a legyőzöttek!”

Riminiben „André Chénier“-t játszották, Giordano operáját. Hubay odautazott, hogy meghallgassa.

„Rimini, 1923.

Mindenekelőtt Riminit akarom ismertetni. Amióta Mussolini eltiltotta a hazardjátékot, a nagy kokottok és a nagyvilághoz tartozó uraságok már nem szerencséltek e fürdőhelyet. Idegen kevés van. A jó olasz középosztály van itt leginkább képviselve. Gazdagok, jókedvűek, isznak, esznek, simmiznek. Rimini fekvése olyan, mint Keszthelyé. Zene szerencsére csak délután van a Grand Hotelben. A plage nagyszerű és homokos. Az élet itt igen kellemes. Az urak reggeltől pizsamában vannak délutánig, este feketében. Az asszonyok és leányok félig meztelenül szaladgálnak délig, délután táncolnak, este kiöltözködnek.

Az operában „André Chénier“-t néztem meg. Giordano ebben az operában a francia forradalom egyik epizódját dolgozza fel. Az itteni színház gyönyörű, márványoszlopokkal díszített, kétezer személyt befogadó, pompás, renaissance-korabeli épület. Az ember csodálkozik, hogyan lehetséges, hogy egy ilyen kis fészekben ekkora bőkezűséggel épített színház van. Bayreuth-en és Bécsen kívül sehol ilyen tökéletes, minden tekintetben művészi magaslapon levő előadást nem hallottam. Igaz, hogy tegnap itt Caruso utóda egy Gigli nevezetű tenorista énekelt. A Metropolitan-nek szerződött tagja, sokszoros dollármilliómos és szűkebb hazájában énekelve, honoráriumát jótékony célra fordítja. Giordani zenéje melódiózus és inspirált, de külföldön nem tudott hódítani. Én, mondhatom, féltem, hogy az előadást nem fogom kibírni. De nagy fáradtságom ellenére, érdeklődésem egy percig sem lankadt, sőt végig fokozódott. A zenészek legnagyobb odaadással játszottak. A karok nagyszerűek voltak, az énekesek pedig egytől-egyig nagy művészek. Gigli nekem jobban tetszik, mint Caruso. Hatalmas hangja a magasban fényes, a mélységben

érces. Mindvégig dominálta a zenekart. Az opera kiállítása egyenesen meglepett, a közönség előkelő volt. Mindez Riminiben, pár évvel a háború után! Milyen kápráztató és nekünk milyen szomorú . . . Ide jöjjünk valamit tanulni, akkor nem lesznek olyan Karenina skandalumok többé!“

Hubay Jenő operája, a „Karenina Anna“ körül lezajlott művészi botrány volt akkora s elvi szempontból olyan fontos is, mint a társadalmi botrány Tolsztoj hasonló című regényében. Ennek a műnek alap gondolata, első formája Oroszországban fogant meg Hubayban, amikor ott hangversenykörutat tett. Ő maga ezt írja:

„Tolsztoj megkapó regénye oroszországi hangversenykörutam felejthetetlen élményeit keltette bennem életre. Alkalmam volt akkor az orosz társadalmi körök különös, misztikus mélabúját, a nyugati és keleti erkölcsök romantikus, az orosz finomságok és durvaságok furcsa vegyülékét megismernem. Évtizedek peregtek le azóta, amióta ezekben a hallatlanul érdekes oroszországi élményekben részein volt, de az ottani szenvedélyes, drámai légkör, a sok szép melódia mégis folyton foglalkozta! ta bensőmet. Ezekből az emlékekből született a „Karenina Anna“ zenéje. A szövegekönyv lüktető drámai ereje színgazdag, modern zenei stílus kifejtésére adott alkalmat. Vannak regények, drámák, melyek rám hatalmas benyomást tettek s a vágy nem hagyott nyugodni, hogy e remekműveket megzenésítsem, így voltam Shakespeare „Macbeth“-jével, „Vízkereszt“-jével. De sajnos, szándékom — szándék maradt. Mikor azonban Tolsztoj regényét olvastam, fantáziám azon nyomban megteremtette ennek a remek asszonynak zenei körvonalaít és a társadalmi forradalmét is, mely Anna körül lejátszódik. A büszke szép asszony, akit legyőz a szerelem s ki aztán a megváltó halál karjaiba dobja magát, mindaz, amit ez az asszony büszkeségéből, tisztaságából fakadó bukásával megtestesít, valósággal megbabonázott. Nem tudtam ellentállni a vágynak.

hogy lelki küzdelmeit, egy egész társadalmi erkölcs összeomlását, mely őt öngyilkosságba kergeti, zeneileg kifejezzem.“

A terv nem volt mai keletű, évtizedeken át foglalkoztatta Hubayt és mikor brüsszeli barátainak, Maeterlinok-nak, Verhaeren-nak operai terveiről beszélt, elhallgatta, hogy Tolsztoj regénye már javában foglalkoztatja.

Tolsztoj műve 1876-ban jelent meg s azóta szüntelenül foglalkoztatta a világot. Kisebb-nagyobb sikerrel dramatizálta Guiraud, a színész, Henri Bataille, a drámaíró. E kísérletek bizonyos sikerrel jártak, — különösen Guiraud-é, — de mindkettőnek az volt fogyatékosága, hogy ia dramatizálók a terjedelmes regényből túl sokat akartak markolni és igen sok képre osztották a történetet.

Gólh Sándornak sikerült a regényt négy felvonásba lőmörítenie. A címszerepet felesége, Kertész Ella játszotta, Wronszkyt a dramatizáló színész. A darab a „Magyar színház“-ban több mint kétszáz előadást ért meg.

Meg volt most az alkalom, hogy Hubay régi, kedvenc tervét megvalósítsa és operájához Göth Sándor írta meg a szöveggönyvet. Egy évvel utóbb már azt jelenthették budapesti és külföldi lapok, hogy Hubay Jenő befejezte új operáját.

1915 májusban az Operaház igazgatósága tárgyalásokba bocsátkozott Hubayval a „Karenina Anna“ előadásáról és felszólította a zeneszerzőt, hogy a szereposztásra vonatkozó óhajait közölje. Az opera a következő szezón őszén akarta bemutatni a dalművet, de a világháború ennek a tervnek gátat vetett.

Mikor később az Opera új intendánst kapott, megint csak el kellett halasztani a bemutatót, mert a háborús idők alatt nem volt pénz az ilyen nagyszabású opera kiállítási költségeire.

Végre, 1923 tavaszára mégis műsorra tűzték a darabot, ekkor viszont maga az Opera gördített minden irányban akadályokat a „Karenina“ színrehozatala ellen. A zenekari próbák sehogysem mentek, összpróbákat nem tartottak. Mader Raoul, az Opera igazgatója és karnagya rendkívül gyenge, erélytelen karmester volt s a zenekar! sehogysem tartotta kezében.

A „Karenina“ utolsó próbáin történt meg például ez a jellemző eset:

Góth Sándor arra kérte a címszerepet kitűnően alakító Medek Annát, hogy a negyedik felvonásban hosszasan búcsúzzék fiától s mikor az dajkája kíséretében eltávozott, vessen keresztet utána. A zenekari vezénylő Modernek fel kellett volna néznie a vezérkönyvből a színpadra s addig kellett volna „koronás“ szünetet tartania, míg Medek fekvő helyzetéből feltápászkodik . . . Mader nem reagált Góth kérésére s a zenekart tovább játszatta. A művész bámuló tekintetere megszólalt a zenekar egy tagja: „A karmester úr azért nem néz föl, mert különben sohasem találja meg, hol tartott.“

A zenei rész így festett s ugyanígy állott a dolog díszletek dolgában. Mikor Hubay Jenő és Góth Sándor az utolsó felvonás színfalait meglátták, kétségbeesésükben fogták kalapjukat s otthagyták a próbát.

Hubay Jenő visszavonta operáját. S ekkor páriát ritkító, sajtóhadjárattól fűtött vitatkozás indult meg. Kétségkívül nevetséges és nyomdafestékre nem érdemes civódás volt ez, és mégis le kell szögezni, mert kitűnik belőle az, hogy miképp kezelték azt a férfiút, akinek neve Hubay Jenő volt.

„A *Karenina Anna-botrány az Operaházban.*
Lezüllött az Operaház, — ki a hibás?”

Az Operaháznak művészeti tengeri kigyója volt már, de ilyen nagy és botrányba fülő — soha. Hubay Jenő Góth Sándor szövegkönyvére operát írt Tolsztoj „Karenina Anna“ című regényéből, melyet kilenc évvel ezelőtt Bánffy Miklós intendánsága alatt már elfogadott előadásra az Operaház. Évről-évre halogatták a bemutatót, elfogadhatóbb és el nem fogadható indokokkal. Közbejött a háború, a forradalmak, néhány igazgatóválság, — egyszóval az operát mind máig nem adták elő. Ne keressük az okokat, ne is menjünk vissza a régi időre, kezdjük ott, ahol az új intendáns működési idejének kezdetén újabb szerződést kötött a szerzőkkel s minden évben megígérte, hogy megszólaltatja az illusztris magyar szerző partitúráját. Haladt az idő, semmi sem történt. Mikor Mader került vissza igazgatónak, fennen hirdette, hogy az operát feltétlenül előadhatja. Csupa ígéretés. Közben a szerzők bizonyos előleget is vettek fel az Operaházról, hogy ezzel is biztosítsák némileg a színre hozatalt. Semmit sem éri. Ez az év volt az utolsó, amelyen lül már nem lehetett halogatni a kérdést. Bele is fogtak

a tanulásba, dolgoztak, de úgy, ahogy az az alábbi levelek pontosan megvilágítják. Kitűzték április 11.-ére a bemutatót s még egyetlen zenekari próba sem volt a műből. Külföldön húsz-huszonöt összpróba után állnak elő új művel s nálunk egy héttel a bemutató előtt még egy muzsikus sem látta a stímmjét. Folytak azonban a próbák s a gyanútlan szerzők napról-napra meggyőződtek, hogy művük elfogadható előadásban aligha fog színrekerülni. Négy felvonásos operát nem lehel pár nap alatt zeneileg összezsapni. Megkérték a vezetőséget, halasztaná el a bemutatót.

A próbák folytak folytak, úgy ahogy folytak s a szegény szerzők izzadtak, verejtékeztek, látva saját művükön az Operaház belső bomlottságát. A próbákon tapasztalt fejtelenség annyira kárpadra feszítette a szerzők idegeit, hogy mikor most szombaton a negyedik felvonás hihetetlen silány díszletét meglátták, teljesen reményüket veszítve hagylak el az Operaházat.

A többről beszéljenek a levelek. Az elsőt Hubay Jenő küldte az intendánsnak:

„A mai díszletpróba tanulsága arról győzött meg, hogy az Operaház igen tisztelt vezetősége még külsőségek tekintetében sem támogat engem a rám nézve anyagira fontos munkámban. Végtelen sajnálatomra tehát — bár az Operaház művészeinek nagyszerűen kibontakozó kitűnő művészi produkciói teljesen kielégítettek — ezennel kénytelen vagyok művemet visszavonni. Fogadd, kérlek, őszinte nagyrabecsülésem kifejezését.

Dr. Hubay Jenő.“

Erre Hubay ezt a választ kapta:

„Kedves Barátom! A magyar állam színháza nagy szeretettel és gonddal és a mai idők viszonyaihoz mértén pazar bőkezűséggel állítja ki a „Karenina Annát“. Vádatat, hogy „külsőségek tekintetében sem“ támogatunk, visszautasítom s a darabot csütörtökön, ápr. 19-én, feltétlenül előadom. Vétkes könnyelműség volna az Operaház munkáját hónapokra igénybe venni egy olyan műért, amelyet, mire elkészül, félrelöknénk. Ennélfogva hiába „vonod vissza“ — a darab a miénk s előadjuk. Reménylem, ha nyugodtan gondolkozol, magad is belátod, hogy igazam van. Fogadd változatlan nagyrabecsülésem kifejezését, igaz híved ...“

Ennek a levélnek a hangja nemcsak Hubay Jenőt háborította fel, de méltán felháborítja az egész magyar közvéleményt. Így nem szabad beszélni a magyar zeneélet kimagasló vezetőjével, a kiváló művésszel, a világ-hírű mesterrel. Nem vele, de még egy kócos kezdő zeneszerzővel sem. Hubay nem hagyta válasz nélkül ezeket a sorokat:

„Tisztelt Barátom! Csodálkozással olvastam leveledet, amelynek hangján egy szerény ifjú kezdőnek is meg kellene ütköznie. Állásod és művészi téren való nagy auktoritásod iránti minden tisztelet mellett sem ismerhetem el, hogy jogod volna velem szemben, aki a hazai művészetnek itthon és a külföldön már némi szolgálatot tettem, ily hangon beszélni. De nem a hang a fontos, hanem a lényeg. A „Karenina Anná“-t oly készületlenül, a fegyelmezetlenségnek abban a légkörében, amelyet az Operaházban ma tapasztalni lehet, elő nem adathatom. Én ebbe a műbe a lelkemet tettem bele, talán nagyobb mértékben, mint bármelyik más munkámba. Multam, művészi érzésem, de egyéni ízlésem sem engedi, hogy készületlenül és ilyen keretekben művemet mézsárszékre vigyék. Nem a közreműködő művészek a hibásak, akik nagy tehetségük javát adják oda szerepüknek.

A zenekart sem okolhatom azért, hogy éppen a mostani időpontban kell a mindennapi kenyérért nehéz küzdelmet folytatnia és a megélhetés gondja művészi készségét megbénítja. De az Operaházban uralkodó szellem az, amelyre nem bízhatom a „Karenina Anna“ sorsát. Azt méltóztattál írni, hogy művemet hiába vonom vissza, azt előadatod. Kénytelen vagyok közölni, hogy a „Karenina Annát“ sem csütörtökön, április 19-én, sem később, soha előadni nem fogod. Ha művészi múltam, pozícióm előtted nem elegendő annak elismerésére, hogy e kérdésben a döntés engem illet, szerzői jogomra fogok támaszkodni és hivatkozva arra, hogy az Operaházzal kötött szerződésemet ismételtlen megszegték, megtiltom a mű előadását. Felteszem azonban, hogy a művészi téren ma uralkodó dezolált viszonyok ellenére sem fog erre sor kerülni. A „Karenina Anná“-t visszavontam és ennél maradok. Fogadd stb.

Hubay Jenő. “

Ennek az írásnak minden szava igaz, úgy hogy az intendáns az utolsó szót bátran mellőzhette volna, — mégis felelt:

„Tisztelt Barátom! Végtelenül rosszul esik nekem, aki annyi örömmel és lelkesedéssel iparkodtam a „Karenina Anna“ elsőrangú előadásával zenei életünknek és világhírű szerzőjének egyaránt kedves szolgálatot tenni, hogy egyebet eddig nem érhettem el Részéről, mint szemrehányásokat és gorombászkodást.

Azonban bármennyire iparkodtam is intenciódat érvényre juttatni (különösen a szereposztás rendkívül kivételes megoldásával stb.) s bármennyire súlyos áldozatokba került is Székelyhidy és Medek szabadságának megváltása, hála és köszönet helyett, amihez ily alkalmakkor Dohnányi és Puccini részéről szokva voltam, egyenesen egész működésem létalapja ellen törsz, mikor azt a bizonyítványt állítod ki a vezetésem alatt működő intézményről, hogy az ott uralkodó szellem miatt nem lehet rábízni a „Karenina Anna“ sorsát. Ez olyan vád, amelynek jogosságát igazán nem ismerhetem el s mivel annak megcáfolására éppen csak egy mód van: darabodat előadni, — minden tiltakozásod ellenére kénytelen vagyok megtenni.

A magyar állam annyi anyagi áldozatot hozott a műért, hogy most visszalépni lehetetlenség gazdasági szempontból is. A jó koronákban adott előleg is ideje, hogy vissza térüljön. A második felvonás új díszletei, a tüneményes kosztümök költségei stb. ezt a költségvetési évet terhelik éppen úgy, mint az elsőrangú énekesek szabadság megváltásai. Ami szerzői jogodra való hivatkozásodat illeti, én soha sem szegtem meg a kötött szerződést.

December végéig csak azért nem hozhattuk ki, mert Te későn szállítottad az anyagot. Eleget sürgettem. Mióta az anyag itt van, egyre dolgozunk a művön. Csak a Petőfi-Szimfónia akasztott meg bennünket, de erről sem mi tehetünk. A leveledben említett kifogás egyébként oly sértő a M. Kir. Operaházra és reám, hogy annak alapján a mű előadása-

ról lemondani, egyértelmű lenne annak elismerésével, amivel vádolsz minket: az Operaház erkölcsi csődjével.

Igazán nem csodálkozhatol, hogy ezt az álláspontot nem oszthatom. Különbén is már másodszor hirdetjük a premiere-t. A közönségemet sem csalhatom meg és az anyagi szempontok sem engedik, hogy még egy előadás jövedelméről lemondjunk. Tudom, hogy ezek a szempontok előtted nem számítanak, abban a tévhitben élsz, hogy művedet tönkretesszük az előadással, csak azt nem értem, hogyan egyezteted ezt össze azzal, hogy a közreműködő művészek nagy tehetségük javát adják oda szerepüknek. De legjobban meglep az a kijelentésed, hogy később soha nem engeded darabodat előadni. Ezt már igazán olyan lehetetlen volna részemről akceptálni, aki egy megkötött szerződés alapján állok, hogy úgy érzem, fölösleges álláspontomat bővebben védelmeznem.

Mindenesetre kár kultúrbotrányt csinálni, ezzel csak a magyarság ellenségeinek tennél szolgálatot. Magyar hazafi létedre ezt nem teheted. De magyar hazafi azt sem tűnheti, hogy ez a szegény ország milliókat költson hiába. A „Karenina Anná“-t érdemesnek ítéltük arra, hogy Csonka-Magyarország szegény filléreiből egy vagyont költünk rá — egy szeszély miatt nem dobhatjuk sutba.

Kiváló tisztelettel igaz híved . . .“

Ezek a levelek kultúrhistoriai bizonyítékok. Szomorú tanúságai annak, hogy bánnak Operaházunkban a magyar szerzőkkel.

A bemutatóból e határozott kijelentések ellenére sem lett semmi. A próbák folyamán Hubay annyi másolási hibát fedezett fel a vezérkönyvben, — melyekre Mader, a karnagy nem jött rá, — hogy a partitúrát hibák korrigálása okából hazavitte magával.

A komponista elhatározta, hogy a vezérkönyvet nem adja vissza az Operaháznak. A darab bemutatója ezzel lehetlenné lett.

S ami most következett, azon tán maguk az istenek is nevettek, vagy tán könnyeztek?

Hubay Jenőt, a Főiskola igazgatóját, a nagy művészt és hazafit, aki hazájának annyi dicsőséget szerzett:

az Operaház igazgatósága lopásért jelentette fel!

A rendőrség a mestert házkutatással fenyegette meg!

Hubay Jenő még sem engedett.

A bemutató elmaradt.

Madernek le kellett mondania. Tittel Bernátot, a kiváló bécsi karnagyot szerződtették helyébe.

Hubay és az Opera vezetősége között helyreállott a baráti egyetértés s más légkörben, lelkes odaadással kezdődtek meg újra a „Karenina“ próbái még ugyanazon év őszén.

1923. november... Puskatüzek dördülnek, gépfegyverek kattognak a müncheni alkonyatban, a város utcáin, terein a halál muzsikája zeng. Berlin kancellári palotájában szakadatlanul csenget, berreg a telefon.

Hitler és Ludendorff puccsot szervezett Münchenben, a birodalmi kormányt elcsapottnak jelentette ki és bajor csapatok meneteltek Berlin felé! . . . Stresemann így jajdul fel: „Finis Germaniae!“

Nem! Németországnak nem halálát, hanem újjászületését jelentette ez a forradalom; de a Münchenből kiindult mozgalom a Karenina Anna világának végét harangozta be. Annak a halálraítélt világnak a végét, melyet Anna magáénak mondott s melynek előítéletei miatt kellett szörnyű, képtelen öngyilkosságát elkövetnie.

Tolsztoj regénye és Hubay zenéje soha jobban kapóra nem jöhetett, mint ezeknek a mozgalmaknak idején: Anna hazájában hercegeket, grófokat, polgárokat nyeltek el a vörös forradalom hullámai, Olaszországban Mussolini feketeingesei, Németországban Hitler rohamcsapatái vonultak föl, — akkor az ellenségeske-

dés jegyében, — de a láthatáron óriási módon szembe-
tűnt valami: — a kis ember. A föld minden részének
száz és száz milliónyi kis embere mozdult meg, hogy át-
vegye örökségét, melyhez való jogát elismerte az Isten,
aki jóvátételt, haladást, fejlődést akar.

Vájjon volt-e rá lehetőség, Tolsztoj három kötetét,
miljó rajzával, pszichológiája aprólékosan finom mun-
kájával négy felvonás rövid jeleneteibe foglalni, úgyhogy
ne sikkadjon el belőlük az el süllyedőben, elpusztulóban
levő polgári arisztokrata-világ pompásan megrögzített
légköre, sorsának mesterien prófétai megjövendölése s
hogyminden ezen túli az egyes képek, jelenetek, az epi-
kainak szerves összefüggései és drámai transzfigurációi
legyenek? Mert ilyen operaszöveg kellett Hubay zenéjé-
hez, nem pedig külsőségekből összefércelt színdarab . . .
Mert úgyszólván az ő Szibériába vetett tekintetét akarta
Karenina Anna tragikus sorsán keresztül zenében meg-
rögzíteni. Meg akarta írni annak a női léleknek zene-
drámáját, mely egy világ elsüllyedésének gyújtópontjá-
ban állott s melyhez a világháború tizenegymilliós tömeg-
gyilkossága nyújtotta a bevezető akkordokat. Szó sem
volt itt holmi dekoratíven-romantikus szerelmi operáról,
egészen másra ment a játék!

Hogy Tolsztoj milyen álláspontot foglalt el a zené-
vel szemben nemcsak „Kreutzer szonátájából tudjuk,
de „Mi a művészet“ című munkájából is, melyben egy
muzsik tájékozva és tombolva ront neki a zenének.
Milyen módon nyilvánuljon meg a szövegekönvben és
általa a zenében is, az író szociális-forradalmi felfogása,
mellyel a fennálló társadalmi rendet alapjaiban akarja
megrázni?

Hubay operájának kritikusai kimerítően foglalkoz-
nak ezzel a kérdéssel, köztük olyan is, aki mániákus
híve az atonális zeneköltészetnek s már csak azért is
ellensége Hubaynak. Ez a kritikus eszes és kultivált
esztéta létére olyan paradoxont kockáztat meg, mely
sokkal mulatságosabb, semhogy érdemes ne legyen fog-
lalkozni vele, mert a kritikus észjárását kellő és kritikai
módon világítja meg.

„De a lélekből csak Polyhymnia beszél“, — ezt
idézi, mert éppen kezeügyében lehetett Schiller vala-

melyik elkoptatott disztihonja. Így mártja kritikusi kését markolatig és diadalmasan a szövegekönv szívébe:

„A zene az érzelmeket a tiszta, anyagtalan szférába emeli, Polyihymnia nem ismer semminemű materiális, vagy intellektuális megkötöttséget. Mikor a muzsika színpaddal frigyesül, csak azért közeledik a reális éleihez, hogy azt a történés anyagi kauzális törvényeiből felszabadítva, az érzelmek, vágyak belső világának harmonikus örök ritmusálja fogadja. Ezért a legalkalmasabb operaszövegek a mondai, mitikus tárgyak, amelyekben az élet anyagias okszerűsége háttérbe szorul.“

Hadd álljon itt mindössze három név: Mozart, Bizet, Verdi, akik a legjobb operákat írták és néhány művük címe: „Don Jüan“, „Figaro“, „Carmen“, „Otelló“, „Falstaff“. Vájjon rá lehet-e fogni ezekre az operákra, hogy meséjük mítoszi eredetű? ... Nem igen! És lehet-e egyáltalán olyan szöveg, mely kauzáliter kötött ne volna? Egy színdarab meséje, szövege: matéria; tehát földi kauzalitáshoz kötött, mint jó magunk is a föld rögéhez tapadtan élünk s nem mint a kritikus, „a legtisztább harmónia Örök ritmusában“.

A szférák zenéjét úglátszik csak kritikusnak adott meg hallani, különösen, ha füle a modern kakofónia felé hajlik. A szerencsétlen romantikus zenész előtt zárva a szférák és az ő kritikusi mennyországuk kapuja és a romantikus zenész tán ezért nem érti meg az effélét: „Tolsztoj Karenina Annája társadalmi regény. Ha elveszük szociális háttérét, megszűnik Karenina Anna lenni.“

Nos hát, ennek épp az ellenkezője igaz: Góth Sándornak sikerült a regény szociális gondolatát a szövegekönvbe átmentenie, ez volt éppen ennek az írói, zene-költői egyesülésnek merész vállalkozása. Szóval a referens „testnélküli“ hölgyének, Polynyniniának, az volna a rendeltetése, hogy éteri-szüzi makulátlanságban, földi és kauzalitási salaktól megtisztultan, örök harmóniákat szüljön; másrészt azonban, ugyancsak szerinte, a kauzalitás szociális alapja és társadalmi háttere nélkül Karenina Anna nincs! És miközben a kritikus kettős logikai házasságtörést követ el s egyik tételét a másikkal üti agyon, csak egyet iparkodik kimutatni: azt, hogy

Ubay Jenő Karenina Anna-ja nincs s a föntidézett rémes szofisztika szerint nem is lehet. . .

Add a kezéd pajtás, — hiszen jól ismerjük egymást még Hellaszból, te olt Sokrates halálos ellenfele voltál, aki börtönbe juttattad, — szofista és filozófus, annyi ez. mint kritikus és teremtő művész!

A polihimnikus zeneesztétával szemben a Góth dramatiszálásával foglalkozó több más kritikus viszont azt állapítja meg, hogy elementáris lendület és hatás csak akkor születik meg a színpadon, ha a színdarab köz vet lenül színdarabnak készült.

Góthnak mégis sikerült színpadi ős-ösztönével a regényből a szociális-forradalmi alapgondolatot s az általános emberit kimarkolni, még pedig az orosz mii jó érintetlen meghagyásával s ezzel, mint szövegíró azl nyújtja Hubaynak, amire mint komponistának zenei elgondolásai tekintetében szüksége van.

Az általános emberin múlik minden és a cikkíró tételét így lehet megfordítva felállítani: A lényeg Karenina Anna alakja, ő nélküle nincs „Karenina Anna“. Viszont úgynevezett „szociális háttér“ millió olyan regényben akad, melyről a világirodalom tudomást sem vett! Egy társadalmi osztály rajza ez, — helyes! — de csakis Anna örökkévaló alakján át! Shakespeare alakjai is ezzel, vagy azzal a társadalmi osztállyal tartanak közösséget. De vájjon elsősorban nem mint Romeo, Hamlet, Lear és Othello lettek-e a világ közkincsévé?, — csakis azzal, hogy az *általános emberi* testesült meg bennük? Mit törődött Shakespeare az úgynevezett „határozott adottságokkal“! Az ő számára Csehország tengerparton terült el!

És hadd álljon itt újra: Hubay igenis egy világ összeomlását akarta zenei festményében megrögzíteni, nem pedig egy akármilyen Anna-szerű hölgy szerelmi történetét. És éppen egy társadalom összeomlásának rajzával domborítja ki leginkább az általános emberinek győzelmét, s Anna — egyébként nem jelentékeny — szerelmi tragédiájával az emberiség drámáját. Ebbeli törekvését Góth Sándor szövegekönyve könnyítette meg, mert a szövegíró nem szorítkozott külsőségekre, csak azért, hogy hatásos, színpadképes darabot írjon, hanem a

lényegre fektetett súlyt s a drámához komponálandó zenére gondolt, miközben a szöveggönyt írta. A zenére, mely hatalmasabb, mint minden dráma s a dráma — Nietzsche szerint — a zene szelleméből született. Karénina Anna is megkapta a maga zenéjét és ezáltal Tolsztoj költői alkotása, női alakja (gazdagabbá, bensőségteljesebbé lett és újjá teremtődött).

Első felvonás. Hubay elhagyja a lekerekített, az opera főmotívumait tematikusán, cselekményszerűen összefoglaló előjátéknak, nyitánynak, régi formáját. Az első ütemek, — vidám, lüktető tánczene — a színpadról hangzanak föl, bár a függöny még nem vált ketté; a francia-négyes már a színpadi történéshez tartozik, már az első ütemmel a cselekmény kellő közepén vagyunk. A zenekar átveszi a tánczenét, a függöny megnyílik s az opera már javában folyik: estély Oblonszky hercegnél. Éppen a négyest táncolják. A hölgyek nagy estélyi ruhában, az urak frakkban, egyenruhában; ide-oda hullámszik a társaság, ebben a hátrább eső nagyteremben száz, meg száz gyertya szórja a fényt. Ebből a helyiségből néhány lépcső vezet széles nyíláson át az elülső kis terembe, mely gyéren világított, a kandaló tűzének lángjai sejtelmes árnyékokat vetnek a falakra; ennek a szobáinak az a rendeltetése, hogy benne különös események játszódjanak le, míg a nagy teremben hullámszó tömeg a kis szoba magányának nagyvilági háttérét adja.

Odafönn folyik a tánc és akkordjai Lewin szavait festik alá, a vidéki nemes emberét, aki ritkán mozdul ki falusi magányából. Lewin szinte remete életet él és az úri társaságban ügyefogyottnak érzi magát; csupa jószág és szív, aki a szép Kittyt szereli és el szeretné venni.

Barátjával, Oblonszky herceggel nézi, amint szeretett Kittyje szenvedélyesen táncol Wronszy gróffal, a gárdakapitánnyal, a vakmerő lovassal és hírhedt Don Juan-nal. Lewin máris érzi, hogy Wronszyval szemben alul marad s szomorúan panaszolja el: kár volt otthagynia falusi magányát. A tánc végetér, a párok szerteoszlanak. Lewin nyíl-

tan megkérdi Oblonszkyt, vajjon a szép Kitty szereti-e Wronszkyt?

Mint Tolsztoj regényében, itt is párhuzamosan halad a két pár, — Lewin-Kitty és Anna-Wronszky sorsa s a drámai cselekmény teljesen fedi a költő szándékát, hogy a két szerelmes párt ellentétként állítsa egymással szembe. Hubay partitúrája meggyőzően mutatja, hogy milyen ösztönösen egyezik meg a zeneköltő a költővel: fűvők, oboák és klarinétok egymástól vesznek át egy olyan témát, melyet, — szorongással teli tizenhatod trioláival s a vonalvezetés mélabús lejtésével — Lewin kérdő-motívumának lehet nevezni, míg a szekvenciák, — mintegy új verssorban, — előre sejtetik Kitty tagadó válaszát. A fagott komor színképáibói a fuvolák és oboák, mint a motívum kiszélesítésének hordozói, lüktető ritmusban oldódnak fel: „A női szív, — ki ismeri?“ És ki tudna felelni Lewin kérdésére? A vonósok krescendója vezeti be, amint Oblonszky, nagy zavarban annyit mégis közöl Lewinnel, hogy Wronszkynak ma esté nyilatkoznia kell, az egész estét ezért rendezték. Pontozott tizenhatodok dobognak a basszusokon a fűvők gyászosan lemondó kérdő-motívumához. Ez a motívum imitációkban tér vissza és szenvedélyes unszolássá fokozódik.

Egy tépelődő C—H—Ais hangvonal Fis-okia-vába burkolt feljajdulása után Lewin váratlanul ezt mormolja: „Szegény Karenina Anna!“...

Rendkívül drámai ez a merész fogás, mellyel az opera hősnője hirtelen a darab középpontjába kerül és éppen a komor epizód folyamán, mely Lewin lelkiállapotát festi; de a francia-négyes pianóban tartott pezsgő H-Dur ritmusai már kettévágják a hangulatot és Wronszky jön le a lépcsőn az elragadó Kittyvel. Wronszky szórakozottan válaszol Kitty burkolt kérdéseire, gondolatai másfelé kalandoznak. Oblonszky bátorítja Lewint: az alkalom kedvező, most ki lehet a döntést erőszakolni. A basszusok élesen hangsúlyozott ellenpontozatába epedő vonós-nyolcadok és lihegő-száguldó tizenhatodok vegyülnek s a belső történetet festik, négy ember

gondolatait, és érzéseit, akik közül mindegyik másra vágyik; beleolvadnak ebbe Lewin kérdő-vezérmotívuma és az Oblonszky-estély zenei töredékei is.

Csodás polifóniával faragott téma-építmény ez, melynek művészi a struktúrája és izgatók a modulációi s csökönyös szekvenciáival végső intenzitásig felfokozott; s egy recsitatív szünete után mereven, korrektül hangzanak föl a klarinétok harminckettedei, — megszakítják Kitty és Wronsziky idilljét, — méghajlást jelzön: Oblonszky bemutatja Wronszkyt és azután szinte parancsolólag viszi el Kitty mellől. Animato a vonósokban, vidáman-szeszélyes előkék, átmenet Des-Durból Fis-Moll-ba, — Kitty és Lewin egyedül maradtak.

Az oboa-szóló eszpresszívója Lewin nyomasztó lelkiállapotát festi, a remete, az együgyű szívű tiszta ember egy lépést is alig merészel Kitty felé tenni s az alázatos epedés oboa-témáját küldi előre; a hegedűk magas Dis-éből diminuendó és rallentando zeng a hang egész le a mély G-ig s a rákövetkező üresen hangzó A, nagy pauzájával, olyan, mint egy utolsó, — szavak nélküli kérdés.

Az eleinte gyengéden daloló vonósokból széles legátókban bontakozik ki egy vallomás-téma, mely hangjegyről hangjegyre ahhoz a szóhoz vezet, melyet Lewin most ki fog mondani. A hegedűk édes legátói két lélek körül fonják még a köteléket, de a pontozott E és Cis közötti tüzesen férfias lendületben ott tremolózik Lewin remegő szíve és Kitty nyugtalansága is, aki viszont csak Wronszkyra gondol. Ezalatt a basszusokban részletmotívum kísért, hogy néhány ütemmel később a gordonkában árássza szét Lewin nagy, egyszerűen férfias szerelmének minden szépségét, mely a mesésen gazdag gárdatiszt, Don Jüan és úrlovas-arisztokrata égő és önzésteljes erotikájával éles, szembeszökő ellentétben áll.

Hubay kimeríthetetlen s minden melodikája mellett szabatos, majd azt lehetne mondani logikusan jellemző invenciója rendkívüli zenei átütőerővel bontakozik itt ki: a néhány motívum ellenpon-

tozását olyan módon viszi keresztül, hogy most már nemcsak Karenina Anna eljövendő drámáját sejtjük meg, de szinte tolakodó szükségszerűséggel áll szemünk előtt az a másik, sokkal hatalmasabb tragédia: az orosz felső tízezernek szociális tragédiája, — a Jasznaja-Poljanai muzsiknak Lewin Tolsz tojnak győzelme.

Moll és Dur iközött lebegve, As-Dur-ba átmenve, ahogy Lewin minden bátorságát összeszedve, ennek magaslatáról a reményvesztettség glisszandóiba zuhan alá, a remek módon lendületbe hozott szerelmi vonal meg-meg szakításával Hubay egyetlen zenei festménybe tömöríti ezt a sorsot: Lewin az egyik világ, — Kitty az elsüllyedőfélben levő másik. Kittyt csak az egyszerű, romlatlan férfi, Lewin mentheti meg, mert irtóztató eseményeket hord méhében az idő, hogy az emberiséget megtisztítsa. S a forradalmi összeomlás tragikumája, melyet Hubay „Sibériába vetett tekintetével“ előrelátott, mint távoli mennydörgés dübörög halkán, s kísérteties fáklyafényként, tüzelő vörösséggel lobog a hangtömegekben.

Lewin lelki küzdelme egész az E-Dur-ig fejlődik, minden erejét összeszedi, szélesen és nagy hullámokat vetve hömpölyög a zenekar a megváltó szerelmi vallomás felé. De mintha látnoki teikintete kényszerítené arra, hogy az előtte tátongó szakadéka nézzen, melybe szent Oroszország alá fog zuhanni, a szűkített szeptimák felfokozott áradatának szenvedélye elhal s elhal a vallomás egy magas Gis-ben, melyet a szóló hegedű vesz át, s azután Kitty szánalommal teli iklarinet-figurájába siklik át: „Szegény Lewin!“ . . . Ezt a figurát gordonkák és brácsák szomorúsággal teli témává szövik ki, de a gordonkák ellenpontozottan zengik Lewin szerelmét, — a basszusok pianisszimóban tremolált H-H oktávjához, — mintegy utoljára — fuvoláikban és klarinétekben a kérdő-motívum szegődik, az angolkürt szorongó frázisában várakozás remeg, — a két fiatal lény lehajtott fővel áll egymással szemben: „Nem, — nem lehet!“

Ennek vége! Oboa, fuvola és klarinét keringőben egyesül, Scserbaczky herceg és hercegné, Oblonszky, hölgyek, uraik jelennek meg, Lewin csön-desen távozik; a teljes zenekar átveszi a keringőt, mely mihamar pianisszimóba csökken: Karenina Anna lép be. Kitty, — mintegy védelmet keresve, — hozzá siet és bevallja neki, hogy Wronszkyt szereti. A klarinének lágy D-Moll-ban megtisztult, tizenkét nyolcad szelídségében tovaáradó, monódikus, hosszan és nyugalom teljesen végigszótt melódiában kezdi Anna:

„A szíved Kitty? Hallgasd meg szavát!“

Ez az ária, melyben Anna egész lénye ott rejtezik, lelkének dala. S lelke nem súgja meg neki, hogy minden egyes kiejtett szava halálos dőfessé fog válni. A szintiszta, ámitást, tettetést nem ismerő asszony beismerő vallomását hárfák pengése emeli a világosság szféráiba, ahol a mennyekben lakozó legfőbb bíró hallgatja meg és avatja szentté: a női szív vallomása ez. Anna, a mindig kiegyensúlyozott asszony most nyugtalannak látszik s hogy Kitty faggatni kezdi, a kandalló tűzének vöröslő fénye mellett ezt beszéli:

„A pétervári gyorsvonat hozott.. .“

Egy tiszt ül vele szemben s míg férje alszik, erre a tisztre téved tekintete, akinek szemében forró láng lobog. Hatásos hangfestés a zenekarban: a száguldó vonat zenei víziója, melyben egy fenyegetőn vészt jósló motívum a gözmozdony naturalisztikus dübörgő zajával és ritmikus mozgásával egyesül. Ez vezeti be Anna álmának elbeszélését. Fuvolák felvillanó harminckettedeinek átcikázása a kürtökön és vonósokon, valamint a basszusok kromatikus mélybezuhanása megadják a térbeli történés színezetét, mikor Anna sorstól terhes élményének balladájába fog. Amikor a vasúti fülkében vele szemben ülő útitársáról beszél, egy motívum villan fel, mely erélyes tizenhatod figurával, fortisszimó, a férfiúi-erőszak mágikus és győzelemittas hatalmával szárnyal az asszony felé, hogy azután a szerelem roman-

tikusan rózsaszín felhői közé emelkedjék, a szerelemébe, melyben az asszonynak majd része lesz.

A parancsoló, ifjontian büszke téma újra, meg újra fellobog s ezentúl, bármi történjék is, lidérc-fényként ott villan fel minden mögött, a varázs hatalma ez, melyből nincs menekvés, ez maga a szenvedély, az érzékek mindent felperzselő lángja, mámoros gyönyör és pusztulás egyben. Imitációkban, augmentációkban. szűkítésekben, sokrétű polifonikus modulációkkal, száz reflexiótól megvilágítottan rajzolja meg Hubay ennek a férfinek zenei képét, akinek Anna majd mindent köszönhet s akiért meg kell majd halnia.

A Don Jüan tekintete csupa szuggesztívó.

Anna elbágyad és álomba merül.

Almában a szellemvonal száguld az éjszakában, kerekei a basszusok meg nem szűnő quintjeinek diszszonanciájában kattognak, melyeket előkék ostorcsapásokként hajszoznak és tizenhatod füttyök sivi-tanak körül, — míg az álomba merült asszony egy törpét pillant meg, aki óriás kalapácsot lóbál s a síneket akarja szétrombolni; a vonat süstörgő robo-gásán is áthallik most a kalapács hangja: félelme-tesen elő-előtörő, szünetek által szétszabdalt nyolcad hangjegyek, melyek a pikkoló és fuvola legfelsőbb fekvésében, majd, — mint motívum-töredékek — a rézfúvókban, vagy vonósokban hangzanak fel. Ez az állandóan eltorzuló E-Dur hangnem, örjítő siko-lyaival, démoni tónikájával borzadállyal tölti el a hallgatót. Mása a mozdony is e hangnem varázs-körébe kerül, ágaskodik, üvölt, mint egy vadállat, mely menekülni akar a biztos pusztulás elől; a jele-netet szinte elborítja a gőz és a füst. Ezt a groteszk kattogó, démoni akkordot az egész-hanglétra hang-jaiból veszi a komponista; maga a végzet ez, mely most már a partitúrán végig, mesteri zenei improvi-zációkban, vad hajszában szegődik Anna nyomába; harmonikusan megalapozott, ritmikailag zseniális szám. Már csak száz méter a távolság a kalapáccsal hadonászó törpe és a száguldó szellem vonat között... már csak tíz... Anna fölsikolt:... a törpét mind

járt agyongázolja a vonat! . . . Ekkor fölébred és hallja a kiáltást: „Moszkva!“ . . . Kiszállnak, sűrű tömegben tolong a nép ... A síneken, a véres hóban, vasúti muzsik holtteste fekszik, — halálra gázolta a vonat. Anna borzalmas álma valóra vált!

Egy megmerevedett szünetbe, — kromatikusán lefelé tartó nyolcad-menetekben és zúgó tizenhatodokban — beleüvölt a rémület, melynek mélyéből panaszosan hangzanak ki a szétszaggatott törpemotívum basszusfoszlányai. És itt — *már ebben* — megmutatkozik Hubay zenei logikája: a kürtök a szerelmi motívumot intonálják és Wronszky megjelenik. Ott áll a kis szalonba levezető lépcsőn, a nagy terem gyertyafényétől megvilágítottam mialatt Anna, maga elé meredve ezt a kérdést intézi önmagához: „Mit akart tőlem? Szeme miért is kínzott?“

A vidám vendégkoszorú befelé tódul, s Kitty az önuralmát visszanyerni akaró Annának Wronszkyt, mint leendő férjét mutatja be. Kitty szerelme, ujjongó boldogsága a kürtök naivul szép motívumában csendül fel. Ezt a vonások fokozzák föl, mintha a szép hercegkisasszony nem bírna magával a boldogságtól, azután az estély tetőpontját éri el: kezdődik a mazurka. Ennek élesen hangsúlyozott, üres kvintek fölé emelkedő ritmusait, ezt a pompás, vidámságtól és élettől duzzadó melódikát, szláv színezetével Csajkovszkij sem komponálhatta volna szebben; itt, most a nagy zenekarban, jelentkezik Hubay a hegedűművész, vonójának minden lendületével és bájával.

A vendégek táncolni mennek, — Anna egyedül marad... de Wronszky már ott áll előtte. A szalon gyertyái már majdnem leégtek. Wronszky mozdulatlanul áll, lángoló szeme Annára szegeződik, mint a vonat fülkéjében s ajkai most a vágy parokszizmusában fejezik ki, amit lángoló tekintete hirdetett. Mialatt a mazurka utolsó hangjai szólnak, erőteljesen emelkedő győzelemtudattal megint a varázslat-motívum villan fel tizenhatodfigurában s a szerelmi varázs, a diadalittasság forr minden szó mögött. Anna védekezik, Wronszky pedig arra

unszolja Annát, hogy vallja be iránta érzett szerelmét. Hiába a zenekarban felhangzó sikolyok, az ekstázis örvénye elől hiába akar Anna visszamene-külni, Wronszy izzó szívének triolahullámzásában már szélesen dalol az örök szerelmi melódia hang-zuhataga, unszó, lendületes, fényes melodikában szárnyal a dal s megtör minden ellenállást.

S mikor Anna könyörögve kéri, hogy ne vegye el szíve nyugalját, ne tegye semmivé életét, Wronszy fennen kiáltja oda neki, hogy ennek a nyugalomnak vége s a két, — szenvedélyes sextó-láktól körülrajzolt hang — már most is a végső egyesülés ünnepét üli: a gróf varázsmotívuma, mágikus hatalma, mely Annát megejti, ritmikusan ellentétes elevevényben jelentkezik, a nagy zene-
kar minden egyes hangszere „Igen“-t mond ehhez a dalhoz: „Igen, vagy nem?“... „Igen!... Ön sze-
ret engem!“ ... kiáltja a gróf, — egy fortissimo, egy réztányér ütés, — s most a varázsmotívumot a felsüvítő törpemotívum kromatikusán felzúgó imi-
tációi ellenpontozzák .. . Anna mintegy menekülést keresve az ablakhoz rohan, felrántja ... Künn hull a hó, a trojkák csengői halkán csilingelnek ... az estélynek vége.

A gyengéd triolák, melyek Annát a kis szalonba való belépésekor kísérték, őt saját szavaira emlé-
keztetik: „A szíved ellen sohase tégy“ . . s Anna mégis ezt vágja oda Wronszyknak: „Nem!... Nem! . . . Nem szeretem önt!“

Carszkoje-Szelo: lóverseny tér, a dráma kifejlő-
désének tarka háttere. A vezérkönyv leíró része ele-
venen és szellemesen ábrázolja a külsőségeket is. A versenytéren lejátszódó események jellegzetessé-
gei zengő szimboliztikával, személtető erővel telje-
sek s e felvonás szövevényes, aprólékos rajza megint csak meggyőz arról, hogy Hubay milyen könnyedén, milyen mesterien kezeli a helyzetfestés jellegzetes és eredeti színeit s milyen hatásosak és valószerűek hang-analógiái.

A rövid előjáték lovak száguldását festi s mikor a függöny kettéválik, az utolsó előtti futam finisét látjuk. Mialatt a tömeg játékos szenvedélyének áldoz, Jablonszky herceget és Kittyt más szenvedély foglalkoztatja: Anna szerelme, mely már a társaságban is szóbeszéd tárgya. Karok és dialógok, sőt Lewin és Kitty egész a magas Cesz-ig fölvitt szerelmi duója is még mindig csak a miljö-festést szolgálják is minden dal- és hangzatbeli szépségük ellenére — csak melléktéma.

Wronszky most lovagol majd a Steeple-chase-ben.

Szerelmével osromolja Annát, de ez megint csak visszautasítólag válaszol. Férje, Karenin gróf észreveszi, mennyire ki van kelve magából és figyelmezteti, vegyen erőt magán: „Vigyázzon!“ kiáltja, — s a drámailag mozgalmas zenekarban már ott kísért vadul szakadozott hangjegyeivel a vészjósló törpomotívum. Elröppenő jelenet: „Hol bujkál Wronszky?“ ... „Hol? Hát Anna mellett“, szól a válasz, — s fellángol, hol kromatikus forrósággal, hol feszültséggel teli intervallumokban a szerelmi motívum.

A vonósok lovas-trióláival a fafűvők erőteljes triola-kromatikája száll szembe; s mikor Anna egyedül marad, halk líra vonul végig a zenekaron. De ez már nem az *espressivo*, mely az első felvonás duójában, sextoláktól körülrajzoltan, az ily találkozások végzetességét festette: itt a melódia és ritmus mélabútól görnyedezik. Cseleszta és hárfák kísérik a dalt és egy E-Durba való átmenet után mintha gyengéd kezek fátyolt lebbentettek volna fel: Anna lelke tárul fel áriája szélesen szövött melódiájában: „Óh élni, élni, élni kellene! . . .“ Az öreg, romantikus Verdi tér vissza e számban, — Hubay úgy énekel itt, ahogy a szíve súgja. Ezt később fel is rótták neki s Strauss Richárddal elmondhatta ő is: „Semmit sem néznek el az embernek nehezebben, mint mikor azt írjuk meg, amit szívünk sugall“.

Ezekben a duzzadó akkordokban és viharosan fellobogó témában Hubay Anna lelki állapotának olyan

hangszimbólumát adja, hogy nincs az a pszichológiailag még oly finom és gazdag leíró mű, mely ennek a zenének hatalmas erejével, plasztikájával, szuggesztivitása val versenyezhetne: most ismerjük meg Anna lelkét.

Főnyomuló, szakadozott tizenhatod figurációi klarinétnek, fuvolának, oboának és végül a kürtöknek: Wronszky kérlelhetetlen varázsmotívuma kinyújtja polipkarjait Anna felé: mielőtt halálosan veszedelmes versenyére nyeregbe szállna, a nőcsábító Anna ajkáról akarja mindenáron hallani, hogy szereti őt. Szünet. A klarinétben a Disz—H, DEC-be oldódik fel, — egy ür támad, — melyben a cseleszta, legnagyobb magasságban, a törpemotívum komoran fel-fel cikázó, a sorsot dacosan kihívó hangjait pianisszimóban csendíti meg és Anna megismétli: „Nem szeretem magát!“ Wronszky elrohan. Gordonkából, brácsából, hegedűkből lihegőn kél egész a tremolóig Anna feljajdulása: a verseny megkezdődik.

A most következő témaellenpontozat, lobogó szenvedélyességével, ritmika ja csillogón forró fénycsóváinak tűzijátékszerű fellövelésével, izzó zenekari színeivel, a hangszerelő stílus ide-oda villanó polifóniájával felejthetetlen teljesítmény; ahogy a lelki és külső történések itt egymásba olvadnak, ez a leggrandiózusabb zenei festmény. Mialatt javában folyik a verseny s izgatott kardalok száguldanak a lovakkal együtt, néhány szó szakítja meg a beállós csendet: „Wronszky vadul lovagol. . . ennek rossz vége lesz“ ...

Azután felordít a tömeg, Anna felsikolt s már hozzáik is hordágyon Wronszkyt. Anna most már képtelen megőrizni titkát, férjének arcába vágja az igazat és ujjong, mikor a halottnak hitt Wronszky kinyitja szemét: égig lángoló, túláradón örömteli fölfokozás, a szerelem diadalának s az Istennek rebegett köszönet dala ez. A zene nagyerejű hatalmai életre keltők és titokzatos lelki háborgásokba zendítenek bele s az epedve várt mámorba, — minden gyötrelemtől, viaskodástól, az egész ellenséges

világtól megváltottan szárnyal a nagy, üdvösséggel telt szerelmi téma s a szív öntudatra ébredésének szent diadalát üli.

A nagy szerelmi motívum áll a harmadik felvonás középpontjában is: de most a motívum zenei megfordítása, mely a lelki átalakulást is jelzi.

Wronszky palazzo-ja Velencében.

Festőállvány előtt áll a gróf, ecsetekkel, palettával kezében, — a renaissance jelmezbe öltözött Annát festi. A háttérben San Paolora nyíló loggia. Nagy, délvidéki pompa.

De még mielőtt a függöny szétnyílik, minderre a gazdagságra és szépségre előreveti árnyékát a tenger hullámaitól körüljárt Des-Dur előjáték. A bevezető ütemek vontatott, nyomasztó félhangokban tartottak, ritmikus és harmonikus eltolódásokkal és változó akkordokkal. Elfojtott sóhajok ezek a félhangok, kérdések, melyek megszólalni is alig mernek: imitációkban különös részletmotívumok csillámlanak elő a bizonytalanság szürkületéből. A szerelmi téma visszajára fordul, — a mámorító szextólák még játszadoznak ugyan körülötte, de ez már nem az előbbi szépséges, olvatag lágység, hanem pontozott szextólák, melyek sejtelmes izgalommal, ijedelemmel terhesek s az imént még felujjongó, fölfelé rajzó hangok egész melodikus vonalúikkal lefelé tartanak.

Az első jelenet szökellő fioritúrái azt a látszatot keltik ugyan, mintha a palazzóban és a szíveikben is megelégedettség és szerelem honolna, Wronszky iparkodik olyannak lenni, mint amilyen volt, de mikor Anna szerelméről faggatja, zavartan fordul el tőle.

Anna főtémájának megfordításába megint belevegyül a törpemotívum, — a vészjósló végzet szava, a Niebelungenlied nornáinak ősi bölcsesége: „A szerelemért végül szenvedéssel fizetünk“. Az asszony azonban maga a szerelem és csak szerelemről akar hallani; szenvedésre, vég-

zetre nem is gondol, — hiszen ő maga is elhagyta gyermekét, hogy szerelmének élhessen: az asszony maga a szerelem.

S hogy Anna érzi, micsoda hidegség árad felé a Don Jüan szívéből, megborzad és elzárkózik azelől, hogy megismerje az igazságot, de a vésztojólóan szakadozott motívumtöredékek Moszkvába való utazásának élményét idézik vissza emlékébe; az óriás kalapácsot forgató törpe mindenütt jelenvaló. Annát víziói gyötrik s ezek leplezetlenül tárják elé a valóságot... Wronszky elfordítja tekintetét, a távolba mered, Pétervár felé, ahol jó pajtások vannak, új asszonyok ... ott az élet!

Bosszúsága rosszkedvűen száll szembe a szerelmi témával s a törpemotívummal s minthogy Anna álmóvíziójába merül és a félelmetes törpe kalapácsával egyre vadabbul ver végig az egész zenei vázon, Wronszky kényszeredetten, szerenáddal próbálkozik meg a duóban, melynek unott és kínos jellegét csak némileg enyhíti a gyorsított tempó; a női hang itt már a maga útján jár, szoprán és tenor uniszónóban csak futólag találkozik. A szerelem utolsó sugarainak felcsillanása ez: ez a fénycsóva még egyszer felragyog s szórja vakító fényét, mint a megsemmisülésre, az alámerülésre ítélt világ, melyhez Anna és Wronszky tartoznak.

Két ember szerelme és hűsége a lét ebben a játékban, de azáltal, hogy mindkettőnek lelki berendezettségét társadalmi osztályuk gögje determinálja, mely a tragikum és halál csiráját hordja méhében és azáltal, hogy bennük úgy osztályuk pszichológiája, mint szociális és etikai világnézete megismerül — ez a két ember szimbólummá lesz. Monumentálisan mesteri, ahogy Hubay a drámának e pontján, — ahol Tosztoj, (mint a regény ijesztő törpéje), szinte kalapáccsal töri darabokra ezt az egész világot, — s rothadását, lealjasodott mivoltát szinte keresztmetszetben tárja fel, — monumentálisan mesteri, ahogy Hubay partitúrájába varázsolja egy asszony vérző, rongyokká tépett lelkét s egy férfilelek önzését, hitványságát, hűtlenségét, s ahogy

mindezt bátor, elragadó lendülettel gyúrja, fékezi lenyűgöző egységbe. Hubay itt nemcsak a tehnikai fölépítés mesterének mutatkozik, hanem ihlettel áldott művésznök is, aki ötleteinek bőségszarujából szervesen, színdúsan növeli nagyra, fejleszti ki egész elképzelését.

Az eljövendő gyötrelem ott rezeg a vonósokban és exaltált jajkiáltássá fokozódik, melyet mihamar a reménység hangja szárnyal túl, sőt egy pasztorális skerzo, mosolyos, falusias derűvel megkísérli elhíttetni, hogy a remény jogosult s hogy Wronszyk (s Tolsztoj szerint Wronszykval társadalmi osztálya is) jobb belátásra tér. S mint Tolsztoj a zseni látnoki szemével, úgy látja most Hubay zenéjében, amit évtizedekkel előbb a moszkvai felső tízezer társaságában észlelt s azután Szibériába vetett tekintetével is: látja az eljövendő tragédiát.

A két hang nem találkozik már egymással a szívek uniszónójában, ám mégis egyesül a pillanat még nagyobb bensőségével, melegségével és szépségével s a melodikus felfokozás (A-ból Es-Mollba) valóban hihetetlen nekilendülésével, mialatt a zenekar, ragyogó lélekfestő architektúrában íveli föl a motívumokat, a múlt egész tematikus épületét. Szomorúan letompított kürtök kíséretével csendül fel először a bensőségteljes, halk ének, azután ébresztővé lesz, a szerelem ébresztőjévé, — ditirambikusan ragyogó dalvonal, mely később úgy szélesedik ki, mint büszke lombkorona, melyről szinte zenei virágosó hull alá; a szerelem áradatába egyre újabb fordulatok ömlenek és melodikusán tagozódnak: az emlékezés szimbólumai, elmúlt üdvösséget földézön, de még most is üdvöt adón. Extázisban, újra, meg újra elakadva, mámoros rebegésben támolyog a váltakozó két hang lázongásában a nagy szerelmi téma: „Szerelmünk örök!“... Ezt dalolja a két halandó, míg Hubay zenekarának minden egyes hangszerét az angyalok nyelvén szólaltatja meg: A szerelem örök! ... S a nagyvonalú befejezőkor mégis uniszónóban, a magas B uniszónójában ölelkezik a két hang három ütemen át. .

Wronszy számára ennyi ideig tart az örökkévalóság ... S Anna már remegve teszi föl a klarinét négy ütemen át tartott terc-e alatt a kérdést: „Mondd, hogy igazán szeretsz“ ... s az elkedvetlenedés motívumával vág bele a basszus: Wronszy festőállványát és festékes ládáját bosszúsán viszi a szoba háterébe. Ez a hirtelen előtörő motívum világosan jelzi, hogy Wronszy visszavonhatatlanul elfordult kedvesétől és már megbánta tettét. Még szenvedélyes kitörésében is („Mi vagyok én? Szép asszony kedvese!“) teljesen merev a megbánásnak ez a motívuma, mely a felbontott hármashangzat összefogásából keletkezett, végleges és meg nem változtatható, úgyhogy a haldokló szerelem vadul panaszoló témája is csak néhány helyen tudja megszakítani. A megbánás motívuma legát óban, enyhített alakban győztes marad, a két szomorú ember lehajtott fejjel áll egymás előtt s a kürtökben és oboákban elhal a motívum.

A lagúnák felől kedves, életvidám barcarola hangjai szűrődnek be: csábít az élet; de Wronszy ezt kérdi: „Pétervárról semmi hír?“ ... Gondolatai ott időznek, ott van ő maga is a szívével, mert itt — semmi; festő-dillettáns és szép asszony kedvese... Anna kimegy, hogy a posta után nézzen . . . Wronszy balaljkája után nyúl és szeretett, szent Oroszországaról dalol... S mintha csak jó szellemét idézte volna föl énekével, az inas régi barátját Szerpukovszky tábornokot jelenti... A barát a cár üzenetével jön, aki megbocsájtott Wronszyknak. várja a helye csapattesténél és várja az ezredesi rang.

A zenekar és a két férfihang háromnegyedes üteme izgatott örömet fest, nagy lelki felfrissülést és a kürtök Des-Dur-jában kitör a jókedv. Az oboa és fuvola már valósággal pajkos, a barátok pezsgővel ikoccintanak, az orosz haza szinte kézzelfoghatólag ott van a teremben; a cár nagylelkűségéből micsoda gyönyörű kilátások, Wronszyhoz méltó jövő!... A megbánás és szemrehányás motívuma módosultan s azután imitációkban félénken

jelentkezik ugyan, mert Wronszky elveszti bátorságát, hiszen hogyan hagyhatná el Annát? — de a kürtök, oboák és fuvolák elnyomják ezt a félnék jelentkezést. A tábornok meggyőzi őt helyzete tartáhatatlanságáról: „Karenin nem válik.“

Anna visszajön és észrevétlenül a loggiára húzódik. Halotthalványan hallgatja a két férfit, hallgatja a két gavallér felfogását erkölcsről, hallja, hogy Karenin nem válik el tőle, de a társadalomból kivetett feleségét inkább öngyilkosságba kergeti, hallja, hogy a cár megbocsátja Wronszkynak azt a hitványságát, hogy egy tisztességes asszonyt tönkretett, megbocsátja, ha újabb hitványsággal tetézi eljárását: ha most elhagyja az asszonyt. Babylon és a forradalom poklába való zuhanás a két arisztokrata léha beszélgetése, melyet az elárult, megalázott teremtés tehetetlenül hallgat végig.

Elgondolkoztató Moll és szlávosan pontozott ritmus: „Háborúnk is lesz“. Ez az érv hat, Wronszky álmában se kívánhat többet... De mit kezdjen Annával? .. Micsoda leküzdhetetlen akadály!

A háromnegyed ütem örömét, pezsgős hangulatát gordonkák és mély fúvók terelik a kilátástalanság hangulatába, — hiába iparkodnak a daloló hegedűk, brácsák, velük az oboák, klarinétok a borús gondolatokat elűzni. A loggia oszlopai mögé rejtőzött Anna a két gavallér szavaiban ott kíséri. Ennek az asszonynak nincs senkije az ő Wronszkyján kívül... Wronszky tudja ezt és ki is mondja... s mintha a két barát számára láthatatlan asszony láthatóvá lenne: Anna a loggiáról velők dalol, lelkiismeretről s a világ nyomorúságaitól való megváltásról szól éneke, mintha szellemországából jönne ez a szinte nem hallható dal s mintha Anna lelke lenne hallhatóvá a két dölyfös férfi önhitt eszmecsere-recitativjában s mintha testet is öltene, akit a két férfi nem idézett és szabadulni még sem tud tőle: a mester összes alkotásai között is mesteri a vizionárius műalkotás fonetikájának ez a teljesítménye.

Nagyszabású és egyben tanulságos Hubay nyers őszintesége ebben a jelenetben, ahogy alak* jait szépítgetés nélkül jellemzi s ahogy e néhány szereplőben egy egész társadalmi osztály szociális lelki harcát tükrözteti vissza. Ennek a partitúrának nagy merészségei mellett ragyogva emelkednek ki magasztos szépségei is s Hubay személyes élményeinek kifejezését nagyvonalú zenei képpé költi át: hiszen valamikor ő is hallhatta ezt a szót: „társadalomból kivetett, *deklasszírozott* nő“.

A művészet síkján, más eszközökkel újra megvívja, — ezúttal mint alkotó művész — ezt a harcot és szíve vérével írja meg zenéjét. Ha van valami a világon, ami túl van „Jón és Gonoszon“, úgy a zene az; s így Hubaynak módjában áll ebben a nagyvilági gonoszságot, hűtlenséget lehelő jelenetben megformálni azt, ami nem ebből a világból való: a szerelmet, mely a halálban is hű marad.

Ez az ellentét élesen szembeszökő: Szerpukovszky tábornok a hiúság, az érvényesülni akarás, a hűtlenség megtestesülése: s a gög a halálos bűnök között is a legrosszabb. S így válik ebben a jelenetben Hubay zenéje az etikai világnézet zenei képévé és zengő szimbólumává. S mint ezt az ellentétet, éppoly élesen állítja egymással szembe Hubay a vértezett, kardövezett fegyvercsörgéssel teljes témákat. Különböző hangnemek a félelem, várakozás, reménység, halálos gyötrelem és hit közötti ingatag hullámzást festik, — (a D-Dur szilárdságából a H-Dur átszellemültségébe, majd mindjárt azután az A-Moll lemondó mélabújába s az Asz-Moll vádló keserőségébe) és mindezek fölött Anna Credo-ja: az igazi szerelem nem vezethet örvénybe, — „Van olyan nő is, aki fölemel, bukott asszony, aki előre viszi!“ — Ezt a Credót a nagy szerelmi téma, mint a „bukott asszony“ őrangyala azonnal védszárnyai alá veszi és a téma a szökellő, fölfelé tartó portamento-ba torkolló fioritúrák ellenére is tartja magát; — kétszólamú ellenmozgásban elmélyedő polifonikus játék — egy belső szózatra való felfigyelés.

Az elhagyatottság érzésének, félő sejtésének, i lemondásba való megnyugvásnak futólag jelzett témája ellenére, még egyszer kiárad a két csordul-tig tele szív s dalos erőhatalommal hangzik föl újra a szerelmi motívum, fölfokozottan, — a vonó-sok föltartóztathatatlan együttesével, mialatt a csá-bítás és hűtlenség ellenmotívuma, s a megbánás és lelkipurdalás témája kánoni váltakozó játéokban iparkodik a zenekarban fölébe kerekedni. A felbon-tott témák imitációja növeli meg a szimfonikus vázát; ha egyszer az ember szemével láthatná, amit a zenében fülével érezkelhet: látszatvilágunk csalóka fátyola nem fődne el többé előlünk a valóságot, a lényegét, az isteni eredetet, az ártatlanságot.

A motívumok elkeseredett viaskodása most hir-telen belevész a basszusok Es-oktáv tremolóinak pianisszimójába, a hangtalanság úgy hat, mint valami légüres tér, melyből Anna lép elő, megáll a két nemes gavallér előtt, akik szívtelenül szótték áruló tervüket és ezt mondja: „Óh, én megbocsájtok!“

Fafúvók, brácsák, csellók túláradnak e meló-dia bensőségétől s puzónok szólalnak meg tompí-tottan, de ünnepélyesen, mint az esikü. Anna meg-ért és megbocsát. Széles, terjedelmes, lelkes inter-vallum-ív boltozza át ezt a szívből jövő legatót, néhány kantilénával teljes ütem, — az asszonyszív ez, a maga misztikumával, az asszonyé, aki a férfi ikedvese és anyja is egyben; még ezen a ponton is, ahol minden a megsemmisülés homályába merül, itt is erőteljesen sugárzó a zene, nagy emberi példa-adás megtestesítője. S ezen a ponton Hubay mintha melegen köszönné meg a romantikának, amiért lel-kileg annyira hasznára volt.

Anna elhatározása szilárd: a málhat csomagol-ják, holnap vissza, Oroszországba. A szeretett férfi-nek hadd legyen része dicsőségben, tisztességben; az igazi szerelem nem más, mint önfeláldozás. Két ütem balalajka-reminiszcencia, a halk, elmélázó tremoló fölött, melyet a zeneszerző orgonapontként tart meg a következőkben s az utazási előkészüle-tek vidámsága és sürgölődése mosolyog a klarinél-

lek C-Dur tercében, súlytalan, gyorsan tovagördülő augmentációjával, hangfiguráival sietséget festő téma.

Mikor Wronszyk Anna önfeláldozását felfogja, az öröm-motívum zeneileg erőteljesebbé, mélyebbé, lendületesebbé, boldogítóbbá lesz, mint Anna szerelme; beleszendülő balalajka-ritmusok Wronszyk érzelmeit, a szerelmi téma részletei és változatai Annáéit fejezik ki:

„Jobb ott élni!“ ... — és Anna felzokog: „Jobb meghalni!...“

Üres oktávák, melyekkel az utolsó kép előjátéka kezdődik, az egész operát uraló, mindenütt felbukkanó törpe-motívum kromatikusán lefelé lejtő imitációjává sűrűsödnek össze: a törpe-motívum egész-hang hanglétrából fejlesztett, szakadozott, komoran szerte-szabdalt hangjegyeinek nyomasztó súlyú démonikus akkordjává. A tragédia felé rohanó vonat örvénylő víziója fölött megint ez az akkord kovácsolja össze és alapozza meg az előjáték dinamikus, valamint ritmikus harmóniáját, szimfonikus motívum-feldolgozását és mozgalmas figurális bőségét. Ez a bevezetés, mint a dráma lelki történéseinek festése: realiztikus harmónia és invenció, az alkotó művészet nemességéből és tökélyéből fakadó zseniális ellenpontozat, mely Hubay hangszerelő remekelésének sokszínű, ragyogó mezét öltötte magára; egyetlen tovahömpölygő folyó hatalmas hullámverése, a partitúra osztinató-motivikus fölépítésének babonás és megbabonázó erejű teljesítménye.

Előjáték, mely azonban az egész drámai játékot magában foglalja, egy asszonyi lélek, egy égés?. társadalmi osztály tragédiája vonul el előttünk hangtömegekben s a sötét mélabúba mártott történet orosz faji jellegének arcéle is.

Anna villája Moszkva környékén, ősszel. A parkban sárgul a lomb, levelei tavaszra, nyárra,

szerelemre emlékez tetnek. A villa hátsó része terrasz-szerűen kiképzett mélyedés fölött áll, a mélyedésbe lépcső vezet le s alul vasúti sínek vezetnek Moszkvából Nisni-Novgorodba és az — örökkévalóságba. Wronszky nagynéha látogatja itt meg Annát, Minek is? Karenin talán beleegyeznék a válásba, elvehetne Annát, de ő nem is gondol erre. .. meguntta az asszonyt.

A zenekarban — most már szinte fonnyadtan — felzendül még a szerelmi téma, de a büszke zászló most már félárbocon leng. Anna nem áltatja magát; tudja, hogy a szerelemnek vége és hogy számára nincs az életnek más értelme. Vannak még ütemek, melyek derűt hoznak, felcsendül belőlük a jórafordulás reménye, az első szerelem percei újra élednek, remegésben, elhalón, csendes meghatódásban, de már készen az elmúlásra. Szépség lüktet bennük még most is, világos magasságok felé törnek, megtisztult, földi gyötrelmekről ment régiók felé. Mint megrázó párbeszédet formálja meg Hubay az emlékeknek és a megdicsőülésnek ezt az egybefoglalását, de a párbeszéd szavai már csak árnyak szólnak és olyanok, mint egy szelíd kéz végtelenül gyengéd cirógatása.

Lewin és Kitty várja Annát. Kürtöktől klarinétokhoz, fuvolákhoz, hegedűkhöz emelkedik a két boldog ember melodikus szerelmi vonala, — egymásra találtak. Lewin elsőfelvonásbeli komoly magatartásának motívumához most kedves, pontozott nyolcadok simulnak, melyekhez évődve szegődik egy tizenhatod s hívogatón csábít: Anna leg-hívebb barátainak szerelmesen boldog játéka. Hár-fákban, kürtökben, fagottban, klarinétben zeng Anna két legjobb barátjának szívakordja, ünnepélyesen, felszabadítón: jó hírt hoznak neki. Még hallik az angolkürtben Kitty kedves motívuma, mely a kontrabasszusok és gordonkák kitarított tónikájához kúszik fel, mikor Anna barátai üdvözlésére siet. Klarinétok, hegedűk versenyeznek egymással, hogy Annának a megváltó jó hírt tudomására hozzák: Karenin beleegyezik a válásba.

A mélyklarinét lemondást, gyászt hirdető, lefelé lejtő terc-kromatikájával sóhajt fel Anna: „Már késő!” ... És most a ^gordonkák és basszusok mély Gis-oktávájához a hárfák viharos triólákban zendülnek föl, — a fafúvók egy változati akkordja mintegy bevezetője Anna panaszának: „Ki adja vissza régi lelkemet?”

Lewin és Kitty megértik és felállnak. A két hű barátak nehezeire esik a búcsú, — a régi, halálra, pusztulásra ítélt világtól való búcsújuk ez.

A kedvesen-bájos Kitty-motívum a szűkített szept-akkord imitációjában, melyet a kürtöktől és fuvoláktól a fafúvók vesznek át, most már híjján van előbbi derűs ragyogásának. S mialatt egy harmincktetted elhalón remegő pianisszimójával a vágy-motívum dalol a gordonkákban és brácsáikban, — szívdobogást, szorongást, várankozást érezni a hajszoló türelmetlenség legató tovaszáguldó nyolcadai-ban, — melyek egy pauzába vesznek. Azután föl-zúgnak a vonósok, a cseleszta, hárfák, klarinétek, kürtök és fuvolák: Wronsziky nem jön, nem siet, — „Nem siet, már a fáradt szerelem.” A brácsák epekedésével megint a várankozás türelmetlensége társul, — majd egy kiáltás szakítja meg; a varázsmotívum tizenhatodai feloldatlan disszonanciákba ütköznek, éles akkordok rohannak egymásnak. A megbánás felnagyított motívuma a vágyakozás témájával mozgalmas formában egyesül, míg fölöt-tük a türelmetlenségé, a szív halálsejtelmes lükte-téséé száguld a fuvolákban és klarinétokban; s égy disszonáns fortissimo akkord után féktelen tercek zuhannak le a basszus-tónika mélyébe, — s a mély kétségbeesés üres oktávaira úgy zuhognak le Wronszky hűvös üdvözlő szavai, mint a rög a koporsóra:

„Jó estét Anna!”

Egy asszony szíve csupa szerelem! S már cseng is Anna kimondhatatlan örömeinek motívuma, a szökellő triola, fuvoláik, hegedűk, kürtök dalolják s velök dalol a menny minden angyala — Karenina Anna se más, mint Goethe örök Gretchen-je! . . .

Az oboa és fuvola szépen lendülő melódiájában még buzgó hit és reménység zeng, bár Wronszky hűvös marad, noha iparkodik ennek az utolsó találkozásnak kínos voltán enyhíteni; de Hubay egy kromatikus egészhang-trióla komorságában már csüggedtséggel vegyít s a téma-szövevény mesterien harmonikus, ritmikus kifejesztésében, rembrandti orkesztrális színkeverékében már nem enged hitet fölcsilámlani s a szerelmi melódia is ezt mondja: „Vége már!” Mereven, gyötrőn szól a mélyklarinét vissza visszatérő figurája, mely a kielégült és lelketlen gavallér elutasító, eltávolodó magatartását festve, a még mindég reménykedő vonósok énekét magától távoltartja. A mélyklarinét figurájához most ritmikus visszahúzódadásokkal a megbánás motívuma szegődik: Wronszky sietve búcsúzik azzal az ürüggyel, hogy anyja várja, holott menyasszonyával, Sarokin Olga grófnővel van találkozója.

De Anna már sejti a valót és kérdi: „Anyád-al?” — „Igen, vele.” — „Sarokin Olga nem lesz ott?” ... S mikor ez a név elhangzott, a színkópás eltolódás egyetlen ütemében zokog fel a magas Gis drámai fortissimója, hogy azután a kürtökben azonnal a kölcsönös megnemértést, majdnem nyílt ellenségeskedést kifejező hosszantartott mély Des-ig zuhanjon alá, mely remegő pianissimóba vész. Wronszky ajkán elhangzik a hamis eskü, bár a fuvolák, oboák, klarinétok színkópái utoljára beszélnek lelkére; a gordonkák basszus meghánási motívuma és egy disszonáns tremoló nyíltan fejezik ki érzéseit és gondolatait. A hír, hogy Karenin beleegyezik a válásba, hidegen hagyja, félfüllel hallgatja. S már távozik is.

Anna egyedül marad, egyedül azzal a biztos tudattal, hogy számára csak egy út van, — az utolsó. És ha Wronszkynak nagysietve levelet küld is, melyben bocsánatot kér tőle, úgy már ez is azt a szörnyűséges bizonyosságot jelenti s mikor kisleányfiát becézi és csókolgatja, — végbúcsút mond.

Wronszky nem jó többé vissza, a pályudvaron a győztes vetélytársnő, Sarokin Olga várta.

Az angolkürt vésztyóslón elnyújtott hangjába belesüví a vasúti jelzés: a vonat közeleg.

Tragikus énekében mégegyszer felzúg Anna szerelmi szenvedélye és mondhatatlan fájdalma, de azután itt a vonat, itt van: Anna képzeletében, fülében, minden érzékében. Itt van a vég, a szabadulás, a megváltás mindebből az elviselhetetlen földi küzködésből, gyötrelmekből, a világ Inferno-jából. . . A vonat! ... Ez majd elviszi magával... messzire ... el.. . messzire .. . ahol nincs világ! . .. Le, — a vonathoz! ... Egyebet Anna már nem tud, nem gondol: a vonattal kezdődött sorsa ... a vonattal ér véget!

A zenekar a vonat mindentől megszabadító szimbólumát formálja ki: hangfestőn, ahogj' liheg, a még halk törpe-motívummal, ahogy zakatol, robog errefelé egyre hatalmasabban, Anna álom-víziója öngyilkos valósággá lesz, szörnyű befejezéssé, véres megsemmisüléssé: „Sújts, törpe-rém!...” kiáltja a kísértet-törpének.

S mikor a törpe sors-kalapácsa — süvöltőn szakadozott előkéekkel még az utolsó akkordokra is lesújt, a magasztos H-Dur akkord, a szellemiség, az égi közelség hangneme szól hozzánk istenszavával: „ő visszatért hozzám!”

Oblonszky herceg fényűző, földi illatokkal leli ünnepélyén a négyeshez és mazurkához illő tóniká-vai, — egy kvinttel mélyebben indult el útjára a dráma zenei kialakulása.

Hubay Jenő nem akart, nem is akarhatott orosz operát komponálni, — Tolsztojt is az általános emberi szempontok vezették. Az orosz elemet jelzi ugyan a komponista, belekomponálja, de nem teszi lényeggé. A régibb, romantikus operastílust megtartja, recitatív-ok kötik össze a zárt számokat. Régibb stílus, ennek itt ez az értelme: Stravinszky pogány disszonanciáinak, Skrja-

bin kvart-akkordjainak nem jut hely ebben a partitúrában, a zenekar kerüli a rögtönzött színeket, nincs nyoma benne az aforisztikus, kápráztató meglepetéseknek, melyek rövid lélegzetűek és bluff-re mennek s melyek a modernek invenció szegénységét vannak hivatva leplezni. A Karenina Anna átkomponált opera, harmónia és ritmus dolgában problémátlan, de éppen ezért az első hangjegytől az utolsóig inspiráció szüleménye, a vokáltételben melodikus és drámai, arcélöket mutató, lélekformáló erejű, romantikus és mégis egészen egvéni. Hubay operái között első helyen áll. a mester-évek, a Cremonai igéreteinek valóra váltása.

Stílusa romantikus, de a Karenina Anna mégis modern zenedráma. Ez a stílus Puccininál gyakran szellemes társalgássá folyik szét, Massenetnál lírizmus járja át, D'Albertainél brutális energiáktól vonagló, — s a zene igen sokszor csak szolgálja a szót s mint illusztrátora, alárendeltje marad. Hubayt e fatális tévedéstől megóvjá egészséges romantikája, a zene iránt érzett határtalan szeretele és nagy tudással párosult, mély hittel eltöltött intuíciója: a zene a mi általános, utolsó és erőteljes tökélyű kifejezési eszközünk, legszebb imánk, mely Istennél meghallgatásra lel s ahol a szó elnémul, ott a zene ikezd beszélni.

Hubay Karenina Annához szerzett zenéje nem kísér és nem illusztrál, a drámát vezeti és fejleszti ki a lélek mélyében, rendkívül sokoldalú és tökéletesen formált. A vezérmotívumhoz, jobban mondva a lélekformáló, sokszor szimmetrikusan visszatérő témához való ragaszkodása nem esztétikai számításból, hanem drámai impulzusból fakad.

A sokszorosán túlgazdag, hármas-hangzatra alapozott, jellegzetes és determináló harmónia, a nemes, bő ségből és fölényből származó ellenpontozat a primer ötletből a teljes hiánytalan tartalmat varázsolják elő s azt a legfejlettebb forma-kultúra csillámló mezébe öltöztetik. S párhuzamosan halad mindezekkel a hamisítatlan Hubay-féle hangszerelő művészet szuggesztív átütőereje. A széles, tükörsima felületen minden föltartóztathatatlanul és magabiztosan gördül tovább, csak úgy, mint a szimfonikus fő- és melléktételek, közzjátékok, vál-

tozatok, dalformák kifejlesztése. S bár az egyes zenei költemények egymásbafolynak és vezér- és emlékmotívumok által összekapcsoltak, mégis alapvető marad az operában a zárt egyes szám és épp itt bukkannak föl Hubaynál, a melódia fanatikusánál a legcsodásabb szépségek. A művészileg vezetett együttes-jelenetekből áriák, duettek, tercettek emelkednek ki s egy társalgási stílusban tartott kvartett, mely az ünnepség tánczenéjének háttéréből rendkívül elevenen domborodik ki s fényes összeállításában az „Onegin“ első felvonásbeli hasonló jelenetére, vagy Verdi „Rigoletto“-jának ragyogó énekkvartettjére emlékeztet.

Az opera motívumairól ezt írja Hubay:

„Négy főmotívumon épült fel a Karenina Anna zenéje: az első Wronszkynak Anna iránt érzett szenvedélyes szerelmét érzékíti, a másikat a fájdalom motívumának nevezhetném és Anna hangulatváltozásait tolmácsolja, a harmadik a boldogság utáni vágy motívuma, a negyedik a lelkiismeret szava. Sok orosz népdal-töredék került földolgozásra partitúrámban; ezeket a régi népdalokat még akkor gyűjtöttem, amikor Oroszországban jártam hangversenykörúton. A népdal-motívumok természetesen nem jutnak zenémben önálló élethez, hanem olyanformán fonódnak a partitúra struktúrájába, mint a spanyol motívumok Bizet „Carmen“-jében.“

Európai opera, mint a „Cremonai“. A folklórból, verizmóból és impresszionizmusból kihozott szintézis zseniális, az irányok alkotó elemekként kezeltek, mint színek a zenei palettán és a morbidezza, mellyel ennek a társadalomnak rothadása! Hubay festi, mint harmonikus alkatrész kísért a hangtömegekben. Verisztikusak és hangfestőiek az ötletek, melyekkel bizonyos cselekményi és lelki motívumokat érthetőbbé tesz, hogy azután érzékelhető képiességbe foglalja őket. Csodálatraméltó az az őseredeti alkotó erő, mellyel stilisztikailag egységes kifejezési vonalakon Karenina Anna tipikus, de egyben egyéni asszony-sorsát zeneileg csodás bensőséggel formálja ki.

Ebben a zenei drágaságokkal és a zseni felvillanásaival teli vezérkönyvben Liszt extatikus áhítata és Strauss Richárd mámorítóan buja hangszinkeverése él; éles körvonalú drámai jelenetekben lírai epizódok szövődnek bele, hangban dús kettősök és a második felvonás végén, könnyen felismerhetőleg a régi operák mintájára felépített fináléval is találkozunk; itt a stílus egyes alkotó elemei, a motivikus részletek beható hangsúlyozása mellett egymással élesen szembeállítottak. Melodikus, lágyan lendülő dalokból, — bizonyos nyugalmi pontokon — következetesen dinamikus eljárással fejleszti ki Hubay, szimfonikus motívum-feldolgozással, a dráma szélesen megalapozott építményét és viszi a végkifejlődés, a katasztrófa felé. S itt a zeneszerző őseredeti tételalkotó sajátossága, merész hangkapcsolatai uralják a művet, úgy, hogy zenei impresszionizmusa már szinte expresszionizmusnak hat. A cselekmény alap-elemeit, a szenvedélyt, a lelki küzdelmeket a zenekar felülmúlhatatlanul mesterien fejezi ki.

Hubay, — mint mindenütt — e ponton is bölcsen uralkodik önmagán és szuverén uralkodója a hangtömegeknek is. Hangszerelési fokozásai, árnyalásai színben finomak és világosak. A recitatív fázisaiban, a vezérmotívum modulációjában, a szekvenciákban és a zárt számokban, változatlanul az énekhang dominál s ezt az énekhangot a lélekből fakadó melódia a legszebb feladatok elé állítja. Dalolj, énekes, — mondja Hubay minden egyes ütemmel. S ez mégiscsak a legszebb és legzeneibb követelmény. Hubay széles, kantábilis meloszában ugyancsak kiélhetik magukat az énekhangok s nem kell attól tartaniok, hogy a modernség orvul életükre tör s kakofóniájával véget vet nekik, még mielőtt életre kaphattak volna. A harmóniákban a zenész hangbeli gyönyörűségekre lel, kedve telhetik a terc-feloldásokban, sext-akkordokban, a szekvencia-szerű modulációkban; a vezérkönyv melodramatikus helyeit sotto-voce hangszerelés teszi színessé; de Hubay terc-rokonságokban modulál és harmonikus szekvenciákban fokoz, basszus szeptimákkal és bőséges hármas-hangzattal. Amikor a hegedűkön és klarinéteken kadenciákat szólaltat meg s a hárfák és cseleszta futamait mozgásba hozza, mikor

a vonalat impresszionista stakkato foszlányokkal borítja el, mikor némely helyen a szept és nona-akkordnak, egész-hang hanglétrának és kromatikának ad nagy előnyt és az alterációknak nagy harmonikus szerepet juttat: Massenet-vel való barátságára és zene-szellemi rokonságára kell gondolnunk, meg arra, hogy a komponista Hubay bölcseje Párizsban ringott. Harmóniát és hangszerelést a franciáktól tanult, zenéjének mesterségi részében a francia esprit gyermeke s zenéjének olvadékonysága, invenciózussága, csengő szépsége a francia esprit-hől fakadó. S mégis, a lényegben mindig ő maga, őseredeti egyéniség és alkotó melódiaköltő.

A Karenina Annában a melódia a formaalkotó elem, a tematikus határozottságnak, a szimbólumba való olvasztásnak, olyan dolgoknak kifejezője, melyeket szavakkal, színekkel visszaadni nem lehet.

A Beckmesser-haddal pendülnék egy húron, ha arra adnám fejemet, hogy a romantika és modernség közötti különbségből szabjak értékmérőt. A dorongnak, mellyel ők egy-egy öreg mestert fejbe akarnak kólintani, modernség a neve. A modernség és a tradíciókon való kotlás egy anyaméhben született és csak a forradalmár, vagy a konzervatív torlasza, mely mögött tehetségtelenségével meghúzza magát. A Karenina vezérkönyvében rendkívül ritkán fordulnak elő szabad késleltetések, átugrott feloldások, ellenséges hangnemek összeütközései és harmónia ellenes betolakodók. Nem akadni benne nyomára anarchisztikus hang-rongyoknak, mint a futuristáknál. Ellenkezőleg a harmónia egyszerű, következetes, szándékosságtól ment és szükségszerű hangok összetalálkozásának eredménye; a tematikus melódia iránt való engedelmesség, kadenciákban mértékletesség jellemzi ezt a zenét, melynek komponistája lemondott a mindenáron való hatásadásról és a túlfűszerezés izgatószeréről.

Akármilyen mértékben fejlődött is az idők folyamán fülünk a futurizmus felé, — egy bizonyos: sohasem fogja megszokni azt, ami nem természetes és nem törvényszerű, — még indokolatlanul és elő nem készített kvartszeksztakkordok egymásutánját sem, hát még a kakofonisták és atonalisták természetlen zenei dadogá-

sát. Bluff-jük kora végkép lejár, — ez mihamar be fog bizonyosodni, mintahogy már bebizonyosodott a festészetben, szobrászatban és költészetben. Már ma is észlelhetni a túlnyomóan melodikus elem fölszabadító erejét, a melódia kezd jogaihoz jutni, melyet „szimfóniáiannak“ bélyegezni volla a modernnek vesszőparipája.

Olyan visszahatás ez, mely az igazi nagyság ismérve és ez a rendkívüli, zenetörténelmileg oly sokat mondó visszahatás az igazi haladás. A melodikus elem, mint az ösegeszséges zenészi ösztön csalhatatlan jele az utóbbi időben nagy és spontán diadalokat aratott (Weinberger Jaromir „Schwanda, a dudás“ című dalműve a legmeglepőbb példa erre). Hubay Jenő operája, Karenina Anna a nagymester gyönyörű, tartós, döntő sikerét jelentette a futuristákkal szemben, olyan diadal, melynek nagy volt visszahatása és nagy lesz kihatása a jövőre is.

A mű hatalmas diadalt aratott, de az operaház igazgatósága a címszerepet nagyszerűen alakító Medek Anna betegségére való hivatkozással, már a következő szezonban levette műsoráról. Akadtak zenerajongók, akik az opera szépségeitől megbabonázottan nem tudtak sorsába belenyugodni és világsikere érdekében mindent elkövettek; a mester követői, akik mindig ott vannak, ha nagy ügyről van szó.

(Közben Sonzogno Milanóban kiadott egy „Anna Karenina“ című operát, melynek zenéjét Robbiani írta s mely Rómában a Teatro Constanzi-ban 1924-ben minden siker nélkül színre is került.)

A budapesti opera évekkal a bemutató után végre rászánta magát és a Karenina Annát reprise alakjában újra műsorra tűzte. A címszerepet Báthy Anna énekelte, a karmesteri emelvényen Fleischer karnagy állott.

A reprise az újdonság erejével hatott, óriási sikerrel járt, úgyhogy egy zenekritikus joggal vethette föl a kérdést:

„Miért hevertette az opera igazgatósága három éven át ezt a művet, melynek kasszasikerénél és

művészi értékénél fogva is sűrűn kellett volna az opera műsorán szerepelnie. Hubay dalművét hallgatva, az ember a Tolsztoj regény ragyogóan festett miliójét és az emberek belső lelki viharzását érzi s ezeket zseniálisan osztotta el a zeneszerző a színpad és zenekar között. Hubay teremítő fantáziája, zenei invenciója végtelen gazdagságával megalkotta az újkor modern zenedráma mintaképét.“

S most Németország érdeklődni kezd. A Duisburgi opera intendánsa közli Hubayval. hogy művét előadja. Hubay Duisburgba utazott, ahol egy nagymestert megillető tisztelettel fogadták, ellentétben azzal, ahogy — próféta létére — hazájában megszokta, úgy, hogy valósággal bámult és ezt írta feleségének:

„Az egész színház hangulata nagyszerű, a legnagyobb sikert várják. A legnagyobb lapokban olyan beharangozása van művemnek és pedig a legkomolyabb zenei tekintélyek tollából, hogy szenzációként hat a bemutató. Az összes jegyek elfogytak, kétezer ember fér az operába. Duisburgnak 450.000 lakosa van. Budapest operaházának és főiskolájának nézőtere mindössze 1200 ember számára készült, holott a mi fővárosunknak másfél millió lakosa van. Mennyire kardskodtam, hogy a zeneakadémiának nagy termet építsenek, mégis hiába volt minden . . .

Ma érkezik Strauss Richárd Pestre. Küldjenek neki virágot, hiszen itt az én szobám is tele van velük. Végtelenül sajnálom, hogy nem vagyok ott, de végre két helyen egyszerre nem lehetek.“

Azután bemutatják Duisbiugban Hubay operáját. A sajtó ünnepli a magyar mestert, új, nagy melodikust fedez fel benne és boldog, hogy ilyen még akad:

„Hubay operája tegnap óriási sikert aratott. Diadalestje volt ez a nagy magyar mesternek, de a melódiának is. Nem csoda tehát, ha legalább negyvenszer kellett dörgő tapsoktól ünnepelten a függöny előtt megjelennie. A földszinten, a páholyokban ott ültek Németország híres opera-igazga-

tói, karnagyai, zenekritikusai, akik mind azért jöttek, hogy egy hetvenesztendős zeneszerző művét hallgassák meg — s ehelyett egy tüzeslelkű ifjút fedeztek fel és egy olyan zeneművet, melyben az újra feltámadt melódia a reveláció erejével hatott és győzött. Felejthetetlen est volt ez és csodába illő találkozás!”

A „hangújítóik“ türelmetlen és tolakodó tábora persze nem tudta megállni, hogy ki ne rohanjon a „melódia“ győzelme, a „kromatikus futam-mű“, a túlsók „akkordszekvencia“ ósdi stílusa ellen és szokásuk szerint najgy zajt csaptak.

Duisburgot nyomon követte Baden-Baden, Bochum, még néhány város, azután Nürnberg. És ilyeneket írtak:

„Ez ízig-vérig hamisítatlan színház és szívből örülünk megint egy olyan dalműben gyönyörködhetni, mely a hallgatóságot egy csapásra hatalmába ejti. Hubaynak példátlan ünnepeltetésben volt része. Ennek a szépséges zenének hallatára, melyben egyformán nyilvánul meg a lírai és drámai elem, az ember nem győz csodálkozni azon, hogy Németország ezt a remekművet már régen nem ismerte meg ...“

Egy másik hang:

„Hubay operája művészi remeklés. Még tíz ilyen dalmű és nem lehet többé szó az opera válságáról. Ebben a zenedrámában nincsenek légtüres futamok, az atonálisok zűr-zavaros kombinációi, nincs benne semmi mechanikus ...“

Hubay Jenő hetvenötödik születése napjára azon fáradozott az „Operabarátok társasága“, hogy a mestert ünnepi díszelőadással lepje meg. „Karenina Anná“-t választották erre a célra, Németh Máriával a címszerepben. A művésznő lelkesedett a feladatért s az Opera igazgatóságának ezúttal is támasztott nehézségeit sikerült az „Operabarátok“ kitűnő elnökének, Fellner Alfrédnek, a Hubay-család odaadó barátjának leküzdenie. Hubayné így számol be erről fiának:

„1933. október 30.

Mellékelem a most jött levél másolatát, képzelheti örömmüket. Vájjon ez most már meg is lesz?“

„Kedves Grófnő! örömmel hozom szíves tudomására, hogy Németh Máriával és Strack-kal is megegyezett Radnai igazgató abban, hogy a Karenina Anna főszerepeit vállalják. Még csak az a kérdés, hogy Strack magyarul, vagy németül énekelje-e a szerepet. Részemre különös öröm, hogy közbenjárásommal az általam oly nagyrabecsült Jenő bátyám kedvében járhattam, amivel azonban kötelességszerű szolgálatot véltem teljesíteni a zenebarátok nagy táborának is. Fogadja Grófnő stb.

Fellner Alfréd.“

A reprise óriási sikerrel járt. Nagy része volt benne Oláh Gusztávnak, az Operaház zseniális főrendezőjének és díszlettervezőjének.

Életének ebben a korszakában Hubay már egyedül állott. Egy társasvacsorán elmondott szavai villanásszerűen világították meg küzdelmekkel teljes hetven esztendejét, hitét és elért eredményeit. Néhány barátja, aki ilyenkor ünnepelte, megértette őt, annál kevésbbé homályban rejtőző ellenfelei, ők nem látták a szavaiból felcsapó lángot és nem értettek meg semmit ennek az életnek nagy nevelői ténykedéséből, hősies példaadásából és bosszúsággal vegyes csodálkozással mormogták: „Mi ez? Siker?... Hiszen mi évtizedek óta ennek ellenkezőjét jósolgattuk!“

Ne a boldogságot keresd, hanem az üdvösséget... s a siker csak boldogság, világ és nem Szellem ...

Hubay Jenő pedig immáron utolsó párbeszédét tartja a Szellemmel, lelke örökkévalóságával.

Képzeletét egy szimfonikus mesejáték foglalkoztatja, mely egy önző óriásról szól. Krisztus által a Szellembe átvezérelt „Világ“-óriás mesejátéka ez, — az üdvösség szimbóluma, az üdvösségé, mely már nem a boldogságot keresi, — búcsúdal és búcsúszózat, más dimenziókba való elindulás, mely „nem ebből a világból való.“

Így teljesedik be e csodálatraméltó élet totalitásában Hubay Goetheinek nevezhető lénye:

„Hinter ihm, im wesenlosem Scheine
Lag, was uns allé bindet: das Gemeine.“

És most megint vissza: 1927 március. Beethoven centennáriuma Budapesten.

A centennárium előkészítését a Vallás- és Közoktatásügyi minisztérium támogatásával a Filharmóniai Társaság megbízottja vállalta magára, ő azonban nem annyira Beethoven, mint inkább saját társulata érdekeit tartotta szem előtt. Az általa fölállított programban az „Országos Beethoven ünnepélyek“-ben kizárólag a Filharmóniai Társaság kapott szerepet. S mikor a Kultuszminisztérium e tervek megbeszélésére nagygyűlést hívott össze, a prominens résztvevők, mint például Apponyi Albert, Rákosi Jenő stb., teljesen tájékozatlanok voltak. De tájékozatlan volt maga Hubay Jenő is, sőt tájékozatlan volt a zseniális kultuszminiszter, Klebelsberg Kúnó gróf is, aki abban a hitben volt, hogy a nagygyűlés tárgysorozatát az összes zenei szervek előzetesen megtárgyalták.

Mielőtt az igen népes gyűlést Klebelsberg gróf megnyitotta, Apponyi Hubayhoz fordult:

„Tulajdonképen mi a célja ennek a gyűlésnek?“

„Fogalmam sincs róla“, — válaszolta Hubay — „csak e napokban kaptam a meghívást.“

A gyűlésen felszólalás felszólalást követett. A szónokok a legfantasztikusabb terveket vetették fel. Így például valaki azt indítványozta, hogy a Gellérthegyén, tizenkét zongorán, holdvilágnál a „Mondschein-sonatá“-t adják elő; egy másik szónok meg azt, hogy a Dunán, hatalmas tutajon a filharmonikusok adják elő a Kilencediket; a közönséget a Lánchídon és az Erzsébethídon tribünökön lehetne elhelyezni. Ilyen és hasonló badarságok kerültek szóba, de minden szónoklat vége: nagy állami szubvenció volt.

Ezt Rákosi Jenő végül meguntta és szót kért. Kifejtette, hogy ő mint öreg „színházi ember“ tapasztalatból egyet mondhat: minden művészi vállalkozás, amely szubvencióval kezdődik, halva született! Beethoven centennáriuma nemhogy nem szorul támogatásra, hanem, — ha jól és érdekesen rendezik — tetemes jövedelmet kell hogy hozzon. Bölcs és szellemes szavait azzal fejezte be, hogy ő a maga részéről a leghatározottabban ellenzi a szubvenció megadását.

Mint hideg zuhany, úgy hatott e beszéd. A teremben síri csend támadt és ebben a csendben Apponyi Albert emelkedett szólásra. Csatlakozott Rákosi véleményéhez, majd a maga részéről a zavaros és semmiképen sem előkészített gyűlés és fantasztikus tervei ellen szólt. Végül pedig kijelentette, hogy Beethoven századfordulója csak abban az esetben ülhető meg méltó keretek között, ha abba az ország összes kimagasló művészei és művészi intézményei bekapcsolódnak. így tehát elsősorban Hubay Jenő mestert és az általa vezetett főiskolát keli aktív részvételre felkérni. Ez a Beethoven-ünnepély egyik elmaradhatatlan feltétele.

Erre a beszédre Hubay Jenő azonnal válaszolt. Megköszönte Apponyi Albert beléje helyezett bizalmát, majd mindenképen csatlakozott Rákosi és Apponyi véleményéhez. Kifejtette, hogy csak magas művészi teljesítményekkel lehet Beethoven százéves fordulóját méltóképp megünnepelni és ezt csak úgy lehet elérni, ha minden művész és minden művészi intézmény sorompóba áll. A ma már világhírű Zeneművészeti Főiskolát nem lehet kihagyni. Pontos, szorgos és alapos előkészítésre van szükség, s ezt egy nagygyűlésen elintézni semmiképen sem lehet.

Az elhangzott beszédek után Klebelsberg — kissé bosszúsan — a gyűlést azonnal föloszlatta és Apponyit Hubayval magához kérte; felháborodva jelentette ki, hogy őt félrevezették, ő maga sem tudott a gyűlés teljes előkészületlenségéről. Felkérte Apponyit és Hubayt, jöjjenek el másnap hozzá, bizalmas értekezletre és vegyék át Beethoven centennáriumának és megrendezésének vezetését.

Hubay a maga hatáskörében kezébe vette a vezetést és a Zeneművészeti Főiskolában, állami szubvenció nélkül, olyan ünnepélyt rendezett, mely párját ritkította az egész világon.

Olyan előadásban hozta ki a harmadik Leonóranityánt és a Kilencedik szimfóniát, *kizárólag* növendékekből álló ének- és zenekarával, hogy azt a jelenvoltak soha el nem fogják felejtani.

Mikor az első próbán a növendékek élére állt, így szólt:

„Önök, akik itt ülnek, mindannyian azzal a meggyőződéssel folytatják tanulmányaikat, hogy egykoron híres szólisták lesznek. íme! Játsszanak mindannyian úgy, mintha önálló hangversenyükön játszanának, önöknek tehát túl kell az általános zenekari művésztelejesítményeken tenni, legyenek mindannyian nehézséget nem ismerő szólisták, hogy megmutathassuk, miként ünnepli Főiskolánk Beethoven centennáriumát!“

Erről a hangversenyről a sajtó így ír:

Pesti Hírlap, 1927. március 1.:

„Budapest legelőkelőbb közönsége töltötte meg zsúfolásig a Zeneművészeti Főiskola nagytermét a hétfői estén. A királyi hercegi családok, gróf Apponyi Albert, Berzeviczy Albert, a diplomáciai testületek és általában a fővárosi társadalom legillusztrisabb tagjai majdnem kivétel nélkül összegyűltek, hogy tanúi lehessenek a Zeneművészeti Főiskola Beethoven ünnepei legkimagaslóbb eseményénél, amikor az intézet nagynevű igazgatója, Hubay Jenő, a főiskola zene- és énekkarának élén minden idők legcsodálatosabb zenei alkotását, a kilencedik szimfóniát vezényli. Kétségtelenül nagy és e majdnem gyermeki zenekarnak erejét meghaladó vállalkozás volt ez, de annál nagyobb öröm. hogy mégis teljes mértékben siker koronázta.

Tudunk olyan nemzeteket, melyeket a trianoni konstelláció Magyarország fölé emelt, de amelyek soha, még zenei kultúrájuknak legnagyobb erőfeszítésével sem tudnák elérni, hogy a kilencedik szimfóniát ilyen előadásban szenteljék Beethoven emlékezetének, mint minőt nálunk ez a fiatal fiúkból és lányokból, zeneművészeti növendékekből álló zenekar produkált. A legszebb és legnagyobb irredenta cselekedetek egyike volt a zeneművészeti főiskolának ez a hangversenye, amely bizonyára felér ezer nagyhangú frázissal és százezer dilettáns irredenta nótácskával. Mert az a nép, amelynek ifjúsága így hídja szolgálni a halhatatlan zene nemzetközi eszméjét, az a saját nemzeti erejét és ön-

tudatát hangoztatja, ezzel mindennél diadalmasabban. Éppen azért a legnagyobb és legőszintébb elismerés illeti Hubay Jenőt, akinek lelkes és odaadó önfeláldozású munkája tette csak lehetővé, hogy a vezetése alatt álló Főiskola növendékei így, ilyen teljességben reprezentálják azt a nagyszerű kultúrintézményt, melynek európai hírnevére ina mindennél nagyobb szüksége van Magyarországnak. A közön-ség mintha átérezte volna, hogy ez a hangverseny nemcsak Beethoven, hanem a magyar tehetség géniuszának is ünnepe, lelkes tapsokkal köszöntötte Hubay Jenőt és fiatal gárdáját, mely a IX. szimfóniát megelőzően a III. Leonóra-nyitányt játszotta nem kevésbé szépen és áhítatosan, (f. j.)“

Pesti Napló, 1827 március 1.:

„Beethoven-ünnep a Zeneművészeti Főiskolán.

A Zeneművészeti Főiskolának a Beethoven centenárium alkalmából rendezett ünnepélye tulajdonképpen már a szombati kamarazene-esttel megkezdődött. Az ünnepi hangversenysorozat főattrakciója azonban kétségtelenül ;a mai nagyszabású zenekari hangverseny volt. Műsoron: a III. Leonóra-nyitány és IX. szimfónia. A karmesteri pálcát ez alkalommal maga az intézet nagynevű főigazgatója, dr. Hubay Jenő vette a kezébe. . . Fiatalos hévvél lendül a karmesteri pálca, fiatalos frissességgel lüktettek a ritmusok, ugyanazzal a frissességgel, mellyel Hubay Jenő hegedűjén a tüzes Csárdajelenetek pattognak. Ezzel a lelkes kongenialitással tornyosította föl előttünk a főiskola igazgatója Beethoven legnagyobb remekművét.

Amikor azonban a pódiumra tekintettünk, valahogy azt éreztük: Hubay Jenőnek itt nem nehéz lelkesedni. Fiatal arcok, ragyogó tekintetek csüngnek karmesterpálcáján, csupa fiatal énekes, csupa fiatalt zenész! És a mestertől balra, párosával a nyolc kóta-pulpitus mellett, ott ülnek Hubay féltett kincsei: a hegedűművész-növendékek, legnagyobbbrsztt az ő tanítványai. Ezt a prím-hegedűs gárdát a legkitűnőbb orchester is megirigyelhetné: micsoda fény áradt hangszere-rük hangjából, micsoda fölényel oldották meg a legkényesebb passzázsokat! Hát hogyne inspirálná ez a pompás tanítvány-gárda örömdóra az intézet boldog igazgatóját?! De maga a fényes nézőtér is megihlette Hubay Jenőt: a nagyterem valamennyi csillárja ég, zsúfolt széksorokban notabilitások, estélyiruhás hölgyek, férfiak. S mikor Hubay Jenő a IX. szimfónia extatikus ódája után visszafordult, ez a pompás előkelő nézőtér hangos ujjongással ünnepelte: az „Ode an die Freudé“ interpretációjának igaz visszhangja volt ez az örömujjongás.“

1927 március 1. Pester Lloyd:

„A IX. szimfónia a Zeneművészeti Főiskolán:

A Zeneművészeti Főiskola fennállása óta nem dicsekedhetett olyan monumentális teljesítménnyel, mint a mai. Az

akadémia nagytermei utolsó helyig betöltő előkelő közönséget a második Beethoven estén a IX. szimfónia előadásával lepte meg a főigazgató. Hubay Jenő, aki a csodahegedűsök egész sorozatát nevelte már föl, nem egyes zseniális tanítvánnyal lépett a közönség elé, hanem a zenefőiskola legfiatalabb tanítványaiból szervezett egész csoda-zenekarral, tehát kollektív teljesítménnyel.

Ha a növendék-zenekar bensőséges játékára, stílusérzékére, hangbeli varázsára gondolunk, meg kell állapítanunk, hogy Hubay vezénylőpalcájával valóságos utópiát váltott valóra. Beethoven gigászi művének minden egyes tétele új szépségeivel ragadta el a hallgatóságot. A mélységes főtema félelmetes erővel tört elő az első tétel kvintjének homályából.

A Molto Vivace tolmácsolása ragyogó sugarakat szórt a Fugatoba, az élettől lüktető ritmikába, majd a következő részek kéklő égébe.

Megható volt az a hittel teljes bensőség, mellyel a fiatal művész-közösség a lassú tételt játszott. Lendületesen csengett a fináleban a kar ódája. S a szólisták, Szabó Lujza, Krisztián Kornélia, Laurisin Lajos, Maleczky Oszkár a helyzet magaslatán álltak.

„Seit umschlungen“ gondolhatta az elragadtatott közönség is s az összes szereplőket legszívesebben keblére ölelte volna. Viharos ovációikban volt része Hubaynak, a dirigensnek, aki ezt az estét eseményé nővelte ... (M. G.)“

Sok-sok esztendő telt el a Gossensassi mézeshetek óta. Ott kérte meg Rózának a férje, hogy egyszer elvezényli neki a Kilencediket. Most beváltotta ígéretét.

A hallatlan tökélyvel előadott gigantikus mű megrázta és bámulatba ejtette a hallgatóságot. Az előadás végeztével a zsúfolt terem tombolva ünnepelte a vezénylő Hubay Jenőt, aki meghatottan köszönte meg a szünni nem akaró ovációt. Azután feltekintett..

Két szempár találkozott egymással... A nagy, sötét női szemekből könnyek peregnek, a másik szempár szeretettel mosolyog ... Mintha a Zeneművészeti Főiskola fényes nagyterme egy varázsütésre átválna ... Kis tiroli, fából összerótt parasztház alacsony, primitív szobájává és benne két határtalanul boldog ember álmodik oly szépet, hogy azt hiszik: álmuk örökké fog tartani ...

Hubay. hetvenedik születésnapjára megtiprott hazájának akart az „öröm, szép, isteni szikrá“-jából valamit juttatni. 1927-ben volt, hét évvel a szörnyű összeomlás után. A feldarabolt, elszegényedett, kirabolt ország történelme leghősibb küzdelmét vívta feltámadásáért. S a hetvenesztendős nagymester, a zenei nagykövet kezébe vette vándorbotját: a vonóját. Örömet akart szerezni az embereknek, segítséget nyújtani, születése napján ő akart másokat megajándékozni: nagy hangversenykörutat tervezett hazáján végig, minden nagyobb városban s a tiszta jövedelmet jótékony, nemzeti céloknak akarta juttatni.

Előzőleg meginterjúvolta Siklós Ferenc, Siklós Albertnek, a Zeneművészeti Főiskola tanárának tehetséges fia:

„Mi volt életének legjelentősebb eseménye?“

„Életemben annyi jelentős, sőt rendkívüli fordulat volt, hogy nem tudnám megnevezni, melyik játszotta a legnagyobb szerepet. Valószínűleg az, amikor fiatal koromban Liszt Ferencsel találkoztam és együtt játszottam vele Beethoven Kreutzer szonátáját, amely mű egész életemen végigkísért. . .“

„És mi a célja körútjának, Mester?“

„Ötszáz millió koronát akarok jótékony célra összehedülni. Évek óta hívnak az ország minden zugából, hogy hangversenyezzek, — hallani akarnak. Sokszor tettem errenézve ígéretet, de nem tudtam megtartani, dolgaim ide kötöttek. Most egyszerre váltom majd be összes ígéreteimet. Békéscsabán adom az első hangversenyt, azután jön Szeged, Miskolc, Nyíregyháza, Szombathely, Debrecen. Nagykanizsán az új színházat az én szonátaestémmel avatják fel. Azután jön Pécs és Baja, ahova az ottani Liszt Ferenc egyesület hívott meg. Közben Bécsbe kell utaznom, ahol a Beethoven centennáriumon a Zeneművészeti Főiskolát és a Tudományos Akadémiát képviselem Apponyi Albert gróffal. — A hangversenykörút nem lesz könnyű, elvégre nem vagyok már éppen fiatal, de a kormány egy szalonkocsit bocsátott rendelkezésemre, úgyhogy nem kell

majd folyton átszállítom. Nagy örömmel indulok el utamra, a műsört úgy állítottam össze, hogy a zene kedvelők kielégíthetik majd klasszikus igényeiket. A műsor főszáma mindenütt a Kreutzer szonáta . . . De miután a vidéki szokásokat jól ismerem“ — tette hozzá futó sóhajjal — „kikötöttem, hogy a tisztelt rendező bizottságok sehose adjanak banketteket, lakomákat, mert az effélet sohasem szerettem és csak kifárasztanak velem. Nincs más célom, mint művészetet adni. A tiszta jövedelem háromnegyedrészre (az illető város kulturális és jótékony céljainak jut, negyedrészre pedig a budapesti Főiskola Hubay-alapjának. Számításom szerint félmilliárd koronát fogok összehozni.“

„Kérnék egy szót a műsorról“ . . .

„A Kreutzer szonátán kívül Bach Chaconne-ját fogom tolmácsolni, azután Mozart, Vieuxtemps, Wieniawsky műveit, végül a magam szerzeményeit is, köztük a Csárdajeleneteket. Hiszen ezeket népdalokból komponáltam, hadd hallják most azokon a helyeken is, ahonnan származtak.“

Csupa fiatalos erő ez a férfi, ahogy műsorát elmondja, nyoma sincs rajta fáradtságnak, vagy csüggedésnek. Életével meg van elégedve, csalódásait abban a pillanatban, amikor művészi céljainak megvalósításáról van szó, elfelejti. Egyetlen egy parancsot ismer: minden pillanatban készen állani, ha valamit újra kell kezdeni s misszióját maradéktalanul betölteni. Ez az ő biográfiájának ideográfiája, életének szellemi tartalma, — utolsó lehellestéig. Mások az ő korában az életet már bizonyos távlatból nézik és „emlékirataikat“ írják, de ő önmagát, saját személyét nem tartja fontosnak, ő csak a görög Kalokagateia, a szépnek, az igaznak, a jónak szócsöve.

Reggel tíz óraker, mikor az újságírónak megfelel, már két hegedűórát adott s egész napja munkában, alkotásban telik.

Hogy világhírű, gazdag és körülrajongott, hogy gyönyörű palotája van Budapesten, hogy birtokai vannak, hogy Liszt Ferenc után ő az a magyar, akinek szerzeményei külföldön nagy sikert arattak, — mindezt

észre se látszik venni. Aminthogy arra se gondol soha. ami tegnap volt, mert minden gondolata, törekvése a holnapé, mindazé. ami új, meglepetéseket, váratlan rögtönzéseket hozó!

„Ha e kötelezettségeimnek eleget tettem, Rómába utazom, ahol „Vita nuova“ szimfóniámat adják elő. Tanítványom, Székely Zoltán írja, hogy Mussolini érdeklődik e művem iránt. Ennek rendkívül örülök, mert a Duce kiváló zeneértő.

Egyéb szerzeményeim is sok dolgot adnak. Két operával állok készen:

„Az Álarc“ és a „Milói Venus“. Mindkét dalművem évtizedekkel ezelőtt kezdtem dolgozni s most végleges alakban készen áll mindkettő. A budapesti operában mutatják be őket, de kéri a vezérkönyveket Németországból is. Az „Álarc“ a szenvedély, a féltékenységek drámája, míg a „Venus“... Óh, ez a fantázia elragadó, finom játéka. Tárgya a Milói Venus szobrának keletkezése s a szobor modellje a játék folyamán megjelenik: Praxiteles remekművének élő mása. A legenda szerint az „élő Venus“ Praxiteles kedvese volt. Úgy-e milyen finom fordulat? ... A görög nyelv, a görög történelem minden egyes sora szimbólum . . . Mi mindenel ajándékozta meg ez a kis nemzet a világot?“

Vezércikkek kísérik útján, mikor a szalonkocsiba helyet foglal, egy egész nép vágya, szeretete, reménysege, áldása, a népé, mely szellemi vezérét látja benne.

Európát belső láz gyötri, óriás teste, mely valamikor szédítő magasságban lebegett az „európai egyensúly“ drótkötélén, most seblázban vonaglik, a világháború és a gyalázatos béke okozta lázban és lidércnyomásos álmából megrázó víziók kelnek szárnyra. A megcsönkített országok vérző testtel hevernek a porondon. Centrifugális erőhatalmak szétrobbantó kényszere sodorta a kontinenst a tébolyító kétségbeesés forgatagába — Európa aláaknázott területté lett s minden pillanat meghozhatta a végpusztulást.

„Egy név azonban úgy cseng a villámok láng-ostoraitól csapkodva, mint ezüst paizs, mely a kultúra, a szellemi erő lebírhatatlan (kitartásával védelmez bennünket külső és belső fűriák gyilkos leheletétől. Úgy harsan bele ez a név a zürzavaros lár-mába, mint messzezenő, tisztaszavú harsona, a treuga dei sugaras egekből aláharmatozó hirdetője. Lelkesült szívek ujjongják fel ezt a nevet a tapsok örömpeső orkánjától kísérve. Holnap bíborosán ragyog le ez a név az egész ország hirdető oszlopaí-ról, mint a kalendáriumok ünnepnapot jelző piros betűje. Ünnepet és békét paracsol ez a név minden kultúrmagyarnak: Hubay Jenő országos hangver-senykörútra indul. Az Ó neve összeforrott a magyar zene tradíciójával. A mi kiváló művészeink, akiknek legnagyobb részét ő nevelte, az ő csodaszép Csárda-jeleneteivel kopogtattak az idegen szívek ajtaján és lehetetlen volt ajtót nem nyitni erre a kopogtatásra. Most itthon, édes meleg dallal tölt be minden szívet. El kell felejtenünk minden bajunkat, álomba kell ringatnunk minden fájdalmunkat, keserűségünket, le kell béklyóznunk minden féktelen indu-lót és csak figyelniünk szabad tiszta, szent öröm elandalodásával, büszkeségtől dagadó kebellet, és el kell némulnia minden másnak: holnap Hubay Jenő országos hangversenykörútra indul.“

Békéscsaba. Szeged, Miskolc, Nyíregyháza, Szom-bathely, Debrecen, Kecskemét, Nagykanizsa, Pécs, Baja — ifjú művész számára is megerőltető teljesítmény s a vidék persze nem tett eleget Hubay óhajának, ünnepé-lyek, estélyek, bankettek egymást érték.

„A fogadtatás mindenütt nagyszerű, a legszebb eddig tegnap este Kecskeméten volt. Az összes iskolák sorfalat állottak s a gyerekek teli torokkal, minden hangnemben kiabálták az Éljent. A hangversenyek a leg-nagyobb lelkesedés jegyében hangzanak el. Andor fiam eleinte nagyon aggodalmas volt, de most látja, hogy kitűnően bírom a strapát. Debrecenben volt a hetedik hangverseny. Utána banketten voltunk. A vonat indulása előtt pár perccel elfoglaltuk kedves szalónkocsinkat.

ahol már el volt készítve ágyunk. Abszolút jól érzem magam még a fülzúgás is teljesen elhagyott. Még fáradtnak sem érzem magamat, annak ellenére, hogy a debreceni nap hallatlan izgalmakkal járt és az éjjel is nagyon keveset aludtam. Debrecenben leírhatatlanul ünnepeltek. Mindenütt, ha kilépek a dobogóra, az egész közönség feláll és így tapsol, lelkesedik percekig. Hegedűs Lóránt beszéde után ki kellett mennem a dobogóra, ahol a polgármester várt. A nagy, magasztaló beszéd végeztével két huszár hozta díszbeöltözötten a gyönyörű, művészi bőrtokot, melyben debreceni díszpolgárságomat tanúsító oklevelem pergamentje foglaltatik. Hosszabb beszédben méltattam Debrecen városát. Nyugodtan és hangosan beszéltem, bár szívem úgy kopogott, mint egy meg nem olajozott autó. Majd Balthazár püspök leánya nyújtotta át a város közönsége nevében a babérkoszorút. Ezekután kezdődött a hosszú és fárasztó műsor, tropikus hőségben. Hisz a Bika nagytermében 1200 ember helyett 1600 volt összezsúfolva. Többen elájultak. Még egy díshuszár is kitámolygott a művészszozába, mert ájulás környékezte. Ilyen atmoszférában kellett a Kreutzer szonátát és a Chaconnet eljátszanom. De jól ment és a hegedülést a beszéd után valóságos pihenésnek éreztem.“

Debrecen volt a turné legkimagaslóbb pontja. Hegedűs Lóránt, a miniszter beszéde e kiváló elme érdekes önvallomása:

„A világ legnagyobb zeneköltőjének, Beethovennek centennáriuma alkalmából a legnagyobb magyar mes térről, Hubay Jenőről szólok. Hubay az igazi magyar aranyvalutához tartozik, mindenütt annyit adnak érte, mint nálunk. Nem értek a zenéhez, de küzdelmes életben, ahol megjártam magasságokat és mélységeiket, kevés boldogságomnak felét Beethovennek köszönhetem. Jézus után a legnagyobb szíve Beethovennek volt. A magyar társadalom szakadékait más, mint a vallás és a zene áthidalni nem tudja.“ A beszéd befejező mondata Hubay életmissziójának jellemzése volt: „Az én mániám az önök mániája, az, hogy fel kell támasztani Magyarországot!“

Három esztendővel ez ünnepség után Debrecen városa a „Petőfi szimfónia“ tökéletes előadásával fejezte ki Hubay iránti mélységes háláját és tiszteletét.

Így járja keresztül-kasul az országot. Mindenütt ugyanaz a lelkesedés és szeretet, — úgy van, ahogy a vezércikk megállapítja:

„Hubay Jenő játszik, az ország visszafojtott lélegzettel hallgatja legnagyobb művésztét.“

S ha egy bankett étrendjében, — mint azt a megőrzött menükártya mutatja, — erőleves csészében, fogas tartármártással, pulyka és rántott csirke, saláta, francia befőtt, pudding sodóval, zsardinettó, sajt és fekete-kávé szerepel és Hubay jó étvággal eszi végig, — mindez ennek a megtörhetetlen erejű, élettől duzzadó férfiúnak arcképéhez tartozik, aki mit sem érez évek terhéből, megerőltető munkából, fáradozásból s ha mégis érezne belőlük valamit, egyszerűen nem vesz róluk tudomást.

A turné befejeztével harminckétezer pengőt nyújthatott át a nemes jótékony célokra. A magyar sajtó mélységes tisztelettel köszöntötte a hazatérő művészt:

„Óriási tölgy a magyar ugaron. A gyökere itt kapaszkodik bele a hazai rögbe, de dús termését százszor megújulva az egész világra hintette szét, az alkotó zseni időt és teret maga alá gyűrő erejével.

Egy szál hegedűjének átfogóbb hatalma támadt, mint millió hadseregnek és vérveritékes aranyhegyeknek. Pedig semmi egyebe nem volt, amikor elindult. És most mint ünnepezt világ-nagyság tartotta bevonulását szülőhazája sok városába és hordotta szét, síró, kacagó és átkot hörgő, imádságot suttogó négy szál húron minden magyar vidékre a hírt, hogy Magyarországot megcsonkíthatták, az ezer érés földet kitéphették lábunk alól, mozdulatainkra árgus-szemmel leselkedhetnek, ha sorsunk rendelkezése az lett volna, a térképről is letörölhették volna teljesen ezt az országot, — de a magyar nevet a világkultúra kincstárából, a

magyar teremtő erő saszékét az emberiség ember-voltának Jákob lajtorjájáról ki nem pusztíthatták volna soha.

Mérhetetlen ereje ez a szellemi fölény, a magyar nemzeti élet évszázadok megpróbáltatásait hőmpölygtető sodrának. Különösen nagy erő ma, amikor minden egyéb fegyvert kivertek kezünkől és létezésünket halhatatlanjaink és élő nagyjaink nevével kiálthatjuk csak bele nap-nap után a forrongó történelembe.

Hubay neve az árvízi hajós neve máma, akinek csónakja után kötöttük a hitünket, nemzeti életünknek vérrel már sokszor megváltott adomány-levelét. Hubay neve ma a magyar név glóriájában egyik legtisztább sugár, amely üstökösként kalandozza végig országok felett az eget és mindenütt azt írta fel a firmamentumra, hogy magyarok is vannak, kincseiket termő földön élnek és ebből az áldott humuszból a teremtő ész és lélek világverő nagy ősei születnek.

Hogy ma, maroknyivá törpültségünk idején a művelt világ jobb tudomást szerzett rólunk, mint régi nagyságunk idején, azt legelsősorban a Hubayk nagy szellemének köszönjük, az ő babérait magyar milliókra és jövő évszázadokra hintik jótékony fényüket. Milliók hálája és szeretete kíséri minden léptüket.

Zászlóhajtásunk vigye ma e szerény sorokból a magyarság hódolatát az érkező mester elé. A zenei világnagyságnak, az istenadta talentumnak, a kivételes művésznek és a magyar név fáklyahordozójának szól szívünk őszinte melege, amellyel egy ország szeretetét küldjük, felénk vezető útjának kapujához.“

Egy alkalommal hangversenyörútjairól beszélt nekem s erről az utolsó magyarországról is. Mikor a túl-

fűtött debreceni hangversenyerem jött szóba s kedves humorával írta le küzdelmét az É-húrral, melyet majd minden alkalommal meg kellett vívnia, egyszerre lelkes szavakkal kezdte zengeni a van Hal hagyatékából birtokába jutott remek hangszer dicséretét..“.

„Hogy mit jelent ez a hegedű nekem, csak azzal a történettel tudom veled megértetni, mely mosóci házamban zajlott le köztem és tanítványom, Zathureczky Ede között. A Gagyervölgyébe rándultunk ki s Zathureczky nem jöhetett velünk, gyengélkedett. Hazaérkezve, este, mint rendesen, hegedülni akartam kissé. Kiveszem tokjából Stradivari-
niát, közben alaposan szemügyre veszem a szekrényt és a hegedű burkolókendőjét is, — ez már a véremlenben volt — amióta csak enyém a hegedű. Mindent rendbenlévőnek találtam, úgy, ahogy én utoljára a hegedű köré csavartam a kendőt s a hangszert tokjába zártam. Preludálni kezdek és már az első hangoknál megállapítom, hogy távollétem alatt valaki játszott hangszeremen. Ez csak Zathureczky lehetett s mikor azon melegébe szemébe mondom ezt, Ede barátom sóbálvánnyá mered az ijedtségtől. Nem azért, mert rajtakaptam, hiszen egy ilyen kiváló művész nem ronthat a hegedűn s akármikor kölcsönadnám neki, akár egy hangversenykörútra is. De el nem tudta képzelni, hogy vehettem észre a dolgot, mikor ő a hegedűt hajszálnyira úgy tette vissza tokjába, ahogy belőle kivette. Szóval, el volt képedve — ahogy Ő akkor dadogta — az intuíciónától.

Szerintem intuíciónak ehhez semmi köze sem volt, de igenis rendkívül jellemző az eset arra, hogy milyen eleven és hajszálfinom idegbeli összeköttetés alakulhat ki egy ember és egy tárgy között, melyet „holt anyagnak“ neveznek.“

Megkérdeztem a Mestert, mi a véleménye a Cremona-hegedűkről. Nagyon józanul válaszolt és cáfolta a róluk keringő legendákat:

„Stradivarius hegedűi minden tekintetben műremek, melyeket mesterük a lángelme biztonságával alkotott. A szükséges fát úgy választotta ki, hogy az olajlakk rajta képet alkosson. Bámulatos színérzékkal más és más színű lakkal vonta be a hegedű két oldalát, de mindig úgy, hogy az egységes alkotást képezzen. Biztos kézzel faragta a hegedű tejét, az úgynevezett csigát, mely egyik legszebb alkatrésze hegedűinek és utánozhatatlan. Az úgynevezett FF lyukak rajza (kivágások a fedőlapon) teljesen egyéniek, ilyenek csakis az ő hegedűin található; a gyönyörűen hajlított oldalfalak a felső részt az alsóval kötik össze. A selyemfinomságú betétek a hegedűlapok szélén úgy szaladnak körbe, mint valamely csergedező ezüsthényű patakocsk a hegy körül. Stradivari halála után sokan kezdték kutatni, miért éppen ez a mester alkotott ilyen remekműveket. Sokan a fa minőségében, mások a lakk összetételében keresték a titkot és nem egyszer „előkerültek és közzétették“ a titkos feljegyzések és receptek. Mindez valótlannak bizonyult. Stradivarius nem receptek, hanem a saját lángelméje szerint alkotta remekműveit. . . Régi igazság, hogy az időbeli távolság megnöveli a régi események körvonalait. Egy háromszáz év előtt, talán minden cél és alap nélkül kiejtett szót ma mint intő példát ismételnék. Azon az úton, melyet egy mesterhegedű megtett, gyakran megisméltódnak bizonyos jelenségek. A legtermészetesebb ezek közül az, hogy a hegedű tulajdonosa meghalt, mint ahogyan egyszer mindenkinek meg kell halnia. A Stradivari hegedű túlélte készítőjét és tulajdonosait és ebből, a misztikumra hajló emberi fantázia, kész drámai történeteket faragott. De természetesen, hogy a zengő szerszám és egyes egyedeinek útjai örökösén izgatni fogják a költői fantáziát. Éppen most olvasok egy ilyen könyvet, Szántó György „Stradivari“ című regényét. Az író által megénekelt hegedű művész és utcai énekes, katona és kocsmáros kezében forgott. Szántó nagyerejű és nemes írói eszközökkel dolgozik, teljes mértékben élveztem színes és gazdag írá-

sát. De én még sem hiszek a hegedűik babonás életében és a hozzájuk fűzött legendákat a művészet-rajongók áhítatos csodálatából fakadt ártatlan meséknek tartom.

Hogy volt-e titka Stradivariusnak?

Olasz lap jelentések szerint ezt a titkot két évszázaddal halála után Bergamóban felfedezték. Eszerint tehát kellett, hogy titka legyen. A lap-jelentések arról számoltak be, hogy egy szerzetes naplóját találták meg, aki Stradivari egyetlen intim barátja volt és aki a hegedűkészítés nagymesterét írásra és olvasásra tanította. Ez a barát volt az egyetlen ember, aki Stradivari élettörténetét megírta. E naplón kívül ugyanazon a rejtekhelyen, megtalálták a mester följegyzéseit, amelyek adatokat tartalmaznak arról, hogy a hegedűkészítő számára milyen fafajtákat használt fel, hogyan készítette el a fát és milyen receptek szerint vonta be lakkal a kész hegedűt. A legenda azt meséli, hogy Stradivarius mindezen fontos adatokat egyszer egy régi biblia utolsó lapjára jegyezte fel, később azonban ezt a lapot kitépte és megsemmisítette, hogy titkát magával vigye a sírba. Nem tudjuk pontosan, hogyan élt és hogyan halt meg és azt sem tudjuk pontosan, hogy hol van eltemetve. Stradivariáról, az emberről nincs tudomásunk, mert csak a mester-hegedűk maradtak utána. Velük a titok: volt-e titka Stradivarinak?“

„Tehát nem hiszed, Mester, hogy Bergamóban most felfedezték Stradivari titkát?“

„Nem hiszem. Semmi esetre sem! Stradivari a fához, a lakkhoz és a receptekhez hozzátett még valamit: a valóság világába belevitte az irracionális: lángeszét. Hegedűi legyőzték az időt, mert a zseni halhatatlan.

Minden élet és lét titka a zseni. Túl van az ész világán. Az ész nem tudta a zseni titkát „megmagyarázni“. Hiába fedezték fel Bergamóban a naplót és a jegyzeteket, a fa, a lakk és a receptek egymaguk-

ban nem elégségesek és ami rajtuk túl megmagyarázhatatlan az a zseni! A zseni örök! Stradivari titka, zsenije volt.“

Hetvenedik születésnapjára a miskolci zeneiskolát „Hubay Jenő zeneiskoládnak nevezték el. Köszönő beszédje után Hubay átnyújtotta a polgármesternek alapítványáról szóló okmányt. Az alapítvány értelmében az összeg kamatai minden évben egy tehetséges zenésznövendék továbbképzésére voltak szentelendők valláskülönbség nélkül. S hozzátette:

„A művészetnek közös eredete van. A lángelmék is abból a forrásból merítenek, melynek a művészetek is köszönik létezésüket. E forrás eredete pedig az örök Szépben, az örök Igazságban, az örök Magasztosban és az embernek a transzcendentális és az Istenség utáni vágyódásában rejlik. E forrás elapad, ha nincs tápláléka, csak a nemzeti génusz ad neki életet, fejlesztheti és nagyobbíthatja. A művészet internacionális nem lehet, nemcsak tízéért, mert a sablonos egyformaság és egyhangúság elsatnyulásra ítélné, de azért is, mert különböző nemzeteknél különféleképpen fejlődött és fejlődik. A művészeinek tartalmat és érdekességet csak a nemzetek kifejezés és érzelembeli sokoldalú változatossága adhat. Nem is találunk példát a művészet történetében, amely ennek ellentmondana. A legnagyobb lángelmék művészete, mindig nemzetük talajában gyökerezett. Gondoljunk csak a németek nagy zeneköltőjére, Wagner Richárdra, ki a „Mesterdalnokok“ Bayreuth-i bemutatója után e jellemző és sokat mondó szavakat intézte az ujjongó közönséghez: „íme tiszta germán művet alkottam hazámnak“ Nekünk magyaroknak nagyszerű népdalforrásunk van, mely eredetiségével egyedül áll az európai nemzetek között. Voltak nagy mestereink is, kik ezt felismerték és műveikben felhasználták. Ezek között első helyen állnak Liszt Ferenc és Erkel Ferenc.

Kinek ne dobbanna meg szíve, ha Erkel „Bánk bánjának, vagy Liszt „Szent Erzsébet“-ének és örökszép magyar koronázási miséjének gyönyörű magyar melódiáit hallgatja? Liszt magyar rapszódái az egész világot hódították meg. Vannak azonban élő mestereink is, kik hivatva vannak a magyar zeneművészetet előbbre vinni és továbbfejleszteni. A magyar zeneművészet nagymérvű fellendülése nem kétséges és művészi érték és érdekesség tekintetében sorakozik a nagy nyugati nemzetek mellé!”

Minden további ünneplést azután elhárított magától, mert személyének és nem a magyar művészet istapolásának szóltak volna:

„Én nem vagyok barátja a születésnapj évfordulók alkalmából rendezett ünnepléseknek. Hiszen egy a közszolgálatban álló egyén életében számtalan más olyan pillanat van, mely az ünneplésre méltóbb.“

És mikor meginterjúvolták, arra a kérdésre, mi számára a legfontosabb, azt felelte:

„Volt tanítványaim nagy része elszéledt a világban. De örömmel mondhatom, hogy egyetlenegyőről sem tudok, aki magyar mivoltáról megfeledezett volna. Ezzel az örvendetes megállapítással be is fejeztem mondanivalómat, mert szebb csattanót kitalálni nem tudnék.“

Hetvenedik születésnapján viruló, szinte mágikus teremtő erőben van. Törhetetlen akarat hatja át és életét, munkálkodását, műveit fanatikus hite sugározza be. A múltra nem gondol, a jövő fekszik előtte, múltjában csak vetett s a termés most szökik kalászbába. Amit alkotott, nemcsak a magyar, hanem az általános zenei kultúra nagyértékű közkinccse.

S ez az ember, akinek olyan nagy és áldást hozó volt az akaratereje, minden sötéten látó jövődőlés ellenére nem hisz a nyugati kultúra hanyatlásában. Szemében a hit tüze lángol, csak előre tekint, még sok a teendő.

S hiába kerüli az ünneplést, ünneplik mégis mindenütt. Felesége egy levélben erről beszél:

„Tegnap este a rádió tartott vissza mindnyájunkat, este nyolctól féltizenkettőig. Kölnben a háborús szimfóniát adták és majdnem mindenütt Hubay-est volt. Sajnos, mindent nem hallhattunk, de sikerült elcsípni: Hamburg, Bremen, Kiel leadókból a „Die Liebe“ „Leise fällt der Schöne vom Himmel“, „Ade mein Taubchen“, „Zigeunerlied“ című Hubay dalokat. Leipzig és Dresdenben Lóránt Edit a magyar variációkat játszotta. Ezután a XIV. Csárdajelenet ment. Kopenhágából a „Fonó“-t hallottuk Telmányi előadásában, majd ő is a magyar variációkat játszotta. Oslo a Cremonai szőlőjét adta le, München, Augsburg, Kaiserslautern, Nürnberg a „Hejre Katit.“

A Háborús szimfónia tökéletesen hangzott. A tempók kissé „überhastet“-ek voltak, de a zenészek oly passzióval játszották s annyira megható volt nekem ezt idegenből, egészen ismeretlenektől hallani, hogy kimondhatatlanul élveztem. A lelkiállapot ilyenkor olyan furcsa! Úgy lebeg az ember egyszerre a fizikai élet fölött s minden földi olyan irreális lesz, míg minden telki olyan intenzív, olyan égetővé válik. Az ünneplésnek én örvendek. Maga is jól tudhatja és érzi, hogy a legtúlzottabb ünneplés sem lenne elég számomra érdemei méltatására. Nem is művészi és teremtő zsenijéről beszélek. Erre született — erről nem tehet, ezt Fentről kapta. De érdemei, melyeket működésével, itthon eltöltött életével, erejének itthon való kifejtésével szerzett, minden hálát, minden szeretetet, minden ünneplést megérdemelne és abból soha eleget nem kaphat. Érezze egy kicsit, hogy nem hiába kínlódott itthon, mert a szeretet, a hála mégiscsak megnyilvánulnak és Magát keresik, övezik és mindenki hallja csengését annak a névnek, melyet Maga visel. Mindenki érzi, hogy a kötelességtudás, a hazafiság, a lelkes, soha nem fáradt munkás izzó lelkiület mintaképét, kőbe faragott örök eszményét szólítja néven, ha kiejti száján e két szót: Hubay Jenő!“

Születésnapja reggelén sok levél, távirat között két olyan írás érkezett, melyek a hegedűművészet történetében dokumentumok: a hetvenesztendő művészt meghívják, hogy Amerikában és Palesztinában szóló-hang-

versenyeket adjon a tiszteletdíj országonként 10.000 dollár.

Hetvenéves korában, mikor a világban csak úgy hemzsegnek a hegedűművészek, ilyen nagyra becsülik művészetét.

Joachim ebben a korban már régen csak a kamarazenének élt, mint szólista nem lépett föl. S a nagy hegedűművészek életrajzában egyetlen egyre se lehet akadni, akit hetvenéves korában ilyen fantasztikus tiszteletdíjjal külföldi turnéra hívtak volna meg.

Hubay persze nem utazott se Amerikába, se Palesztinába, hanem íróasztalához ült és ezt írta:

„Budapest székesfőváros városi tanácsához.

Alulírott azon tiszteletteljes kéréssel fordulok a városi tanácshoz, miszerint méltóztassék nekem a Kerepesi Köztemetőben az I/25. parcellában az I\26. számú, 12 koporsóra berendezett sírboltot féláron átengedni. Megjegyzem, hogy néhai édesapám, Hubay Károly zeneszerzőnek és karnagynak sírboltja, melyet tisztelői és barátai állítottak neki, a tanács határozata folytán át-helyezés előtt áll. Én azonban családi sírboltomban helyezném el és így a város egy dízsírhelyet megtakarít. Ugyancsak néhai édesanyámat, Szevera Lujzát is a családi sírboltban szándékozom elhelyeztetni. Ismételten kérem tehát a tekintetes tanácsot, hogy kérésemet teljesíteni méltóztassék.“

Tibor fiának pedig ezt mondotta:

„Hetven esztendő egy ember élete, ami azon felül van, ajándék, amivel mindenki azt kezdheti, amit akar.“

S hívja fiát fontos ügyben magával. Valamit, meg kell együtt tekinteniök. Tibor elfoglaltságára hivatkozva szabadkozik, de apja nem enged. S Tibor meglepetten, meghatottan látja, hogy a temetőbe hajtatnak. Apja olyan jókedvű, mint ritkán, a szeptember végi napsütésben derűsen nézegeti az I/26-os sírhelyet, az építendő sírbolt most még üres terét. Megkérdi a felügyelőtől a kis terület árát. Rettentő magasnak találja, s élcelődve,

tréfálódzva, humorosan alkudni kezd. De a derék ember szárazon jelenti ki:

„Aki itt tizenketted magával ilyen előkelően akar pihenni, az nyúljon a zsebébe.“

„Igen“ — feleli Hubay — „de ha az ember meghalt, mit sem ér már s nem illik drága temetéssel és sírhellyel a hátramaradottakat terhelni... No mindegy, a hely rendkívül szép; szemben Munkácsyval a gyermekek parcellájában fekszik s gyermekeik közt kipihenni az élet fáradalmait — van-e ennél szebb? Megtartom ezt a sírhelyet, mint születésnap ajándékot.“

Így évődik, beszélget el a felügyelővel.

Hazamenet előtt megismétli fiának:

„Mondom, ami hetven esztendőn felül jut az embernek, ajándék. No most majd meglátom, mit kezdek ezzel az idővel... De ezt a sírboltot féláron kell megkapnom ... Tetszik nekem .. . alaposan kipihenem majd magamat benne ... mitől? ... a sok élettől! ...“

S még egy utolsó pillantást vet a sírhelyre, mint ahogy a vándor nézi a kilátást a nehezen megmászott hegyoromról...

„Elmúlik minden jgyorsan! Gyerünk! Tizenegykor konferenciám van, odahaza egyik tanítványom vár. . . Anyjának egy szót se szóljon erről a kirándulásról!“

S az autóba ülnek. Hubay Jenő elintézte a sírbolt ügyét.

De egy teljes órát kellett az ügynek szentelnie. Ezt be kell hozni!

S nagy-gyorsan hajtat be a városba, — az eljövendő kilenc esztendő felé...

NYOLCADIK FEJEZET.

Egy mester létének életformái.

A színes verőfény, mely életünkön előmlik, még világít, de a homály már alászállófélben van és utolsó éveire az éjszaka fátyla borul. Jönnek-mennek a napok, éjszakák s még mindég örömeket, szépségeket hoznak magukkal.

Utolsó esztendeit egészen a benne ragyogó világosságnak akarja szentelni s a világ számára még sokkal inkább: idegennek, vándornak maradni, — mint eddigelé.

Hogy mi lesz a teendője ezután?

Ellátni házatáját, övéivel fenéig kiélvezni az élet örömeit, egyébként pedig — a melódiához hű maradni. Ahol a zene igazában szólal meg, ott végül hallani — a csöndet, ő most a csöndet figyeli. Hiszen olyan bensőség-teljesen, annyi melegséggel beszél hozzá és feleségéhez s kettőjük levélváltása az ősz színeit viseli s telistele van behordott gyümölcssel, szőlőfürtökkel, — paradicsomi táj hajlik úgy bele a tóba s tükröződik benne, mint ahogy ez a két emberarc kapcsolódik egymásba.

„Elmúlt a szép május. Vége. Csak emlék már. Mit valósított meg a hozzáfűzött reményekből? Milyen boldog vagyok, hogy a maga kedves unszolására volt annyi erőm és eltoltam magamtól a budapesti teendőket és élveztem magával együtt Szalatnán a napsütést és a csalogányokat. Amellett még dolgoztam is, sőt igen sokat. E napokban fejeztem be „Milóit“. Ha kissé elmélázunk, így telik el az élet. A sok baj közt eltöltött életben mindég akadnak kedves, szép hangulatok és értékek, amelyekért érdemes a temérdek gondot és fájdalmat magunkra-venni. Most, amidőn korban oly nagyon is kezdek előrehaladni, a májusnak különös jelentőséget tulajdonítok.

Az év e csoda-szakának varázslata sokkal jobban von most büvökörébe. Hajdanában magam is május voltam. Mindenem fiatal volt: elmém, szívem, érzésem, gondolkozásom. Mit törődtem én azzal, hogy a természet is a májusi köntösben tündöklött? De ma? . . . Hozzásimul lelkem a májushoz, szívom kábító illatát, visszaidézem emlékezetembe a legszebb, a legvilágosabb emlékeket s azt hiszem, hogy minden, amiért élni érdemes, megszűnik, ha végetér a májusi misztérium . . .“

ítéletet ülnek saját énjük fölött, ez már velejár, mikor az ember öszre-fordnlíával visszatekint. Végigpillantanak az esztendőkön, az életen. S hogy sok, sok levelükből lelki előkelőségük érződik ki, ez csak természetes s ha közös életükben gondok, szenvedések adódtak, ennek mind a két ember önmagában keresi okát.

„Tegnap is, ma is még többet keresik gondolataim magát, mint máskor. Áldva és sajnálkozva, hogy én, éppen én voltam hivatva élete-társa lenni. Velem nem könnyű az élet, jól tudom én ezt! Voltaképpen minden hiányzott belőlem, ami jó művészfesleget adott volna. Inkább kerékkötő, mint előmozdító voltam s nekem ez sokszor fáj és fáj... Most már ezen segíteni nem lehet és kár tépelődni, vagy kínlódni emiatt. De arra ismételtten és nagyon kérem Jenőm, ha anyagi gondjai volnának, gondoljon arra, hogy ezer-ezer örömmel kínálom fel ékszerszemem! Egyetlen gondnélküli mosolya sokkal többet ér nekem, mint akármilyen ékszer! Ne szomorkodjék Jenőm, ne rontsa egészségét, mert ezzel minket sújt és ez az, amit pótolni nem lehet. Az élet megy tovább. A nap és a csillagok ragyognak, a virágok nyílnak, s van ebben valami megnyugtató és nagyszerű. „Jenseits von Gut und Böse“ vannak ők, vajha mi is oda tudnánk eljutni.“

„Könnyes lett szemem, amikor levelét olvastam-' Minél idősebb lesz az ember, annál könnyebben fogja el a melankólia, a pesszimizmus. Midőn már mindent látunk s mindent ismerünk, és szemünk előtt a circulus vitiosus: az örökös keletkezés és elmúlás, természeteseknek tűnnek azok a lelki depressziók melyekről említést

1075

ORSZÁGI KIR.

LISZT FERENC ZENEMŰVÉSZETI FŐISKOLA

École Supérieure Royale, François Liszt de Musique, Royal Hungarian, Francis Liszt College of Music, Königl. ung. Franz Liszt Hochschule für Musik

Főigazgató
Director or Chef
Oberdirector

TELEPHONE 100/22

Budapest, 1932 június 1
Liszt Ferenc Ir. 84

Édes Szégyen Rem,

Elvált a gép május! Vége. Lehet ennyi
 már... Mit valószínűleg mag a háziapostól reménykedő
 Nem tudom, de egy pár gép, kellems, gyakorlatban
 magát május adta - halatán. Most utolag
 írták, hogy a maga kedves irányítására volt anny
 talli szám, hogy a budapesti beírásokat elöltam
 megszerelt a levelem magával, ezért a megpótlót
 és a csomagolókat... A melléklet mag dolgozom
 is, azt igen adta. Mégis a megpótlóan fűzőm
 ha a Művészt. - Tulajdonképpen, ha kissé
 elváltam, de csak az az élet is. A sok be
 közt elöltam, csak a hónapokban mindig elvált
 kedves volt, gép kiegészítők, melyeket én is
 lemondok, gondot is. Elváltam magamról, valami
 Igazán nem hisz, ha azt mondom, hogy most
 minden korbán az ország utolsó. Kezdett haladni,
 a megpótlókat, különösen jelentőséget tulajdonított.

Az én a csoda győzelme, vereségek, jelszók, jelszók
 von. Harkosok. Harkosok magam is megpótlóan
 Mindenem jelszók volt. Elváltam, jelszók, jelszók
 korbán, most korbán az a gép, hogy a korbán
 is a megpótló korbán korbán. De most
 Harkosok, a korbán a megpótló, jelszók a korbán
 ott, jelszók, megpótlóan, megpótlóan a megpótló, a korbán
 megpótlóan, megpótlóan, megpótlóan a megpótló, a korbán
 megpótlóan, megpótlóan, megpótlóan a megpótló, a korbán
 megpótlóan, megpótlóan, megpótlóan a megpótló, a korbán

Hubay Jenő levele feleségéhez.

lett. Levelében azt mondja, hogy henyélve él. Hogy mondhat ilyet?! Hiszen egész nap a kimerülésig dolgozik, másrészt pedig minden idegszálával be van kapcsolva két művész-ember lelki tusaiba, küzdelmeibe, örömeibe és gyötrelmeibe. S ott van a vagyonnak kezelése összes gondjaival, összes veszedelmeivel. Hogyan is fejezhetném ki érzelmeimet? Mindig lehoztam volna a mennyországot magának ide a földre, de sajnós csak a szándék volt meg és amit együtt eltöltött éveinkben nyújthattam, édeskevés volt ahhoz képest, amit nyújtani akartam. Azt azonban elmondhatom, hogy szerelmem maga iránt sohasem halványult el, egy pillanatig sem. Ha bántottam, akaratlanul történt mindég. A jó, vagy rossz hangulatok irányítják viselkedésünket még azokkal szemben is, akiket legjobban szeretünk. A legszebb erények a jóság, türelem és elnézés. Ha az egyik fél türelmetlen, nyugtassa meg a másik. Csak, ha mindketten türelmetlenek, — keletkeznek a keserű félreértések.“

Szerelem, házaselet, férfi, nő, — az emberi lét váza épül föl szemünk előtt e levelekben: a két élettárs minden erejét latbaveti, hogy nemes humanitással teljes szépségben tartsa meg az épületet s hogy tovább formálja.

Megkísérlik önnön egyéniségük leküzdését, hogy jóság, türelem, megértés uralkodjék közöttük: ez a két rendkívüli ember, aki szellemi arisztokraták módjára vitatkozik és egyezik meg, mélyen átérzi, hogy a házaseletet minden órában meg kell a magunk számára hódítanunk s ennek tudatában az élet művészetének is példaadó mesterei, művészei az igaz szerelemnek s a művészet igaz szerelmesei. Magánvonatkozásban, de a nyilvánossággal szemben is ez az „Ars aniamh“ az alkalmazkodó szerelem az övék, mely azzal láncol, hogy nem kapcsolja túlszorosan egymáshoz a házaseleket. S aki az ilyen szerelem kockázatát magára vállalja, az teremtő erő ebben is, mint a művészetben s minden óhaja szerint történik, még a jó Isten is kedvében jár, aki gazdagon megajándékozza ezért, boldog és boldogító órákkal, hogy az idő múlásával szólítsa magához a világ forgatagából.

Szerelem és házasság: ennek jelentősége a lehetetlent is lehetővé tudja tenni s milyen bensőségteljesen hangzanak a szívből jövő szavak:

„Megható gyönyörű levelét köszönöm. Mindenben igaza van: Nem szabadna azokkal szemben, akiket szeretünk, magunkat haragra ragadtatni soha. Az ember azt hinné, hogy a harag és szeretet egymást kizárják. Sajnos, ez nincs úgy. Az én túlságosan élénk vérmérsékletem minden ellentétet is felölel. Megígérem, hogy minden erőmmel mérsékelni fogom magamat, ha még egyszer el akarna ragadni a harag szelleme. Egész vitánk a házasság problémája körül indult meg s nézze: ha az ember ezt a problémát felveti, akkor egyéni tapasztalatokon alakuló feleleteket nem szabad adni senkinek sem, legkevésbé olyannak, aki annyit tépelődik, olvas és foglalkozik szociális problémákkal, mint én. Azért, mert az én házasságom szép, boldog, harmonikus, még nem szabad kimondanom, hogy a házasság az egyedüli boldogító intézménye e világnak. Nézzon körül: olyan kívánatosak a férfiak? Oly kívánatosak, hogy egy hosszú emberéleten keresztül a velők való teljes közösséget egyetlen boldogságnak lehessen minősíteni? Én megfordítva kérdelem: nem jobb vénlánynak maradni, mint egy rossz házasságra lépni? S hol vannak a jó házasságok? Jó, Jenőin mert Maga a legtürelmesebb, legelnézőbb férje a világnak, azért még nem következik ebből, hogyha nem Maga, de kérőim valamelyike vett volna el, hogy rég nem élnék együtt, mert bogaras voltom fölött türelmét veszítette volna és akkor vájjon el lennék-e ragadtatva a házasságtól? Ezért ne fájjon Magának, ha a házasság problémáját kritikus szemmel nézem. Nem beszélhetek másképpen, mert a magas színvonalon kötött és ezen a színvonalon tartott házasságok a légritkábbak, a házasságok átlagai pedig senkinek boldogságára nem szolgálnak, senkit nem gazdagítanak, sőt az egyének kimerülnek az egymással folytatott küzdelemben és egymást leráncigálják egy morális mélypontra, mert saját mizériájukon túl mást már nem is látnak. Maga, aki a legeslegjobbak közé tartozik, aki fogyatékoságaim ellenére is állhatatosan szeret és ha egyszer elutazom, nem örül, de nélkülöz, Magát én tölem mindenki irigyelheti és én ennek teljes tudatában is vagyok. De én M agát sajnálom sokszor, vájjon nem lett volna-e jobb Magának élettárs és család nélkül járni nagyszerű művészi pályáján.

Az élet küzdelmeitől nem féltem soha, nekem csak az fáj, hogy Magának olyan nagyon sok jutott belőlük. Ne értsen félre többé soha, ne hiába fájjon az élet, úgy sem könnyű, még akkor sem, ha együtt haladunk kanyargós útjain.“

Jenő válaszának vége így hangzik:

„ ... Ne bántsuk egymást! A mi lelkeink elválaszthatatlanul összeforrtak és ezt majd a halálnak és az örökkévalóságnak is valamikor respektálnia kell.“

Róza nyár elején ezt írja:

„Jenőm, jöjjön! Mindjárt egy hónapja, hogy bezárta a Zeneművészeti Főiskolát, de még egy órát sem pihent. Értse meg, hogy nekem és a fiúknak nem kell a vagyon, ha egészsége árán, ha nyugaljunk, együttélésünk árán jutunk hozzá. Süllyedjen el minden, csak Maga jöjjön! Ne fárassza, ne izgassa magát! Itt várja a csend, a nyugalom, a munka, az a munka, amely Magának, nekünk áldást, boldogságot jelent. Akaratlanul összekulcsolódnak kezeim, szemeim akaratlanul megtelnek könnyel, mert érzek valamit, ami már nem e földről való: nekem ma is sok ilyen hátborzongás jutott! „Dante“, „Petőfi“, „Háborús szimfónia“, „Karenina Anna“.. . s mert az én gyönyöröm a hallgatás és látás, azt képzelem, hogy ilyen művek alkotója túl van minden földi fölinduláson. Ha már engem, aki csak hallgató vagyok, a gyönyör borzongása fölemel a földről, — mit érezhet az alkotó?! Egy életre való mennyei gyönyört! És mégis, mit látok? Kis rovarok mérges nyilai, nemcsak, hogy elérik, de meg is sebzik a magasságokban szárnyaló sást! Nem bírom megérteni: nem képes kacagni a sas mindazokon, akiket ilyen távolból néz? Nem komikusak a két és még több lábón járkáló annak, aki az örökkévalóság határáig tud szárnyalni? ... Ismét csak szavak és gyerekség? A felelet rá- a legerősebb érzéseinket az élet árja elnyeli, beszenyyez, kettétöri. De ennek nem szabad így lennie! Mert érzéseink ura és parancsolója maga az ember, akié az érzés és a gondolat. Maga ezeket a gondolatokat fellengzőseknek, nőieseknek szokta osztályozni, — én meg tele

vagyok az effélékkel, és belevarrom, behímzem örökös kézimunkáimba, amelyek életem biztosító-szelepei, hogy ki ne robbanjon belőlem a fantasztikus Nóra, akit Maga még Ibsennél is annyira án . . . így, távol Magától minden súlyosabb. Fel és alá jártam a dohányzóban, ahol Magával annyit jártam alkonyatkor s végiggondoltam teivezgetéseinket. Ezek persze mindég a gazdaság, a téglagyár, a szeszgyár, a kertészet körül forogtak s mi lett mindebből? Egyetlen tervünk sem vált be. Mindezt újból végiggondolva nehéz estém volt, minden körülöttem fekete, mindenki tőlem távol volt, oly távol. . . s én egyedül a sötétben. Hol vannak a barátok? De mindez semmi. Nemsokára otthon leszek s habár ott is magam vagyok napközben, mégis délben és este Maga lesz velem és csak az együttlétben van megnyugvás.“

Milyen félelmetesen pereg le az a háromszázhatvanöt nap . . . S a forgandó földgolyó emberi sorsokkal nem törődve, csak kering a nap körül; ez pedig ragyog tovább, mint eddig s visszatér a május is, melybe Hnbay most úgy göngyöli be magát, mint meleget adó prémes kabátjába. Hidegebb lett és sötétebb is, sok barátja, - életének lelki színei, - hagyta már el, s egy ízben bániulva mondja:

„Barátom, ez igazán fantasztikus! Mindenki meghal és én még élek . . . Élni pedig jó, mert ha az ember egyszer meghalt, hát ez hosszú időre szól!“

Most Jászai Mari készül az örök útra. Mirja, a fékezhetetlen, vad és zseniális művésznő, Mirja, a barátnő, halálán van. Hubayék meglátogatják s mikor eltávoznak. Jászai így szól egyik barátjához:

„Drága Hubayék! őket is hányszor megmar-tam! És mindég változatlanul szerettek. Én imádtam őket, de folyton tönkretettem az együttlétünket azzal, hogy olyan szerettem volna lenni, amilyenek ők. Ez volt a legmagasabb szellemi környezet, melybe valaha kerültem, a nagy ember és a nagy művész környezete és nem tudtam megtalálni benne helyemet. Ma már nem viselkedném ilyen ostobán.

Most már tudnám magamat adni olyanak, amilyen vagyok. Most már késő. Mindig rejtegettem magam, mert attól féltem, hogy az emberek kidobnak, ha csalódnak bennem. És ha aztán szakadásig feszült a húr, agyba-főbe sértegettem mindenkit. Gyávaságból vakmerő lettem és Hubayék mindig megbocsátottak. Könnyű nekik! Ők felsőbbrendű emberek, mindenkit megértenek és mindenkit olyanak szeretnek, amilyenek.“

Ilyen volt ez a hatalmas erejű ember-ábrázoló: Jászai Mari. Hol márványtablát állíttatott a szalatnai kertben, melyre Cebrian László szép mondását vésette, vagy a Moharózsa emléksobrát készíttette el, hogy a kert fái között fölállítsa, hol hónapokon át orrolt s nem hallatott magáról.

Hubay Tibor beszéli:

„1926 nyarán üzleti tárgyalások miatt Budapestre kellett utaznom. Akkor már mindannyian tudtuk Mosócon, hogy Jászai Mari halálán van és én szívszorongva kopogtattam a János-szanatórium ajtaján. Eszembe jutottak azok a felejthetetlen percek, mikor „Mirja néni“ nekünk — gyermekeknek — a szalatnai kertben „Simon Judit“-ot, vagy Petőfi verseit szavalta. Andor bátyám meg én képeztük az egész „hallgatóságot“ és ő mégis (vagy talán éppen ezért?), úgy adta elő e mesterműveket, mintha ezerfejű hallgatóságnak mondaná őket. Soha, amíg élek, ezeket a szavakat elfelejteni nem fogom!

A János-szanatóriumi kapusánál a „Nagyasszony“ iránt érdeklődtem. Már régen kiérdemelte magának ezt a címet, mely annyira hozzáillett s mely Magyarországon jóformán csak őt illette meg. Elsőemeleti szobába utasítottak. Jászai Mari ott fektetett halálos ágyán, de töretlen lelki épségben. Szép volt, olyan szép, amilyen szépség már túlnő a „testiség“ határán. Kikérdezett. Minden érdekelte. Apám legújabb szerzeményei épp úgy, mint a mosóci vetések állása. Végül a kastély átalakításairól kellett referálnom. Elmondottam, hogy vízvezeték létesült, hogy villanyvilágításunk van és hogy apám megsze-

rezte azt a két csillárt, mely a pozsonyi Nemzeti Színházban lógott, átalakította villanyra s most már nem Jászai Marinak, hanem nekünk világítanak.

„Igen“ — felelte Mirja — „ahova a maga édesapja lábát beteszi, ott lábanyomán kinyílnak a kultúra virágai.“

Ezekkel a szavakkal búcsúzott tőlem a Nagyszony.“

S Mirja meghal. Lehel István, aki utolsó perceiben mellette volt, azt írja emlékeiben, hogy éjjel két óraker magához tért s ezt mondotta:

„No öregem, most nagyon messzire megyek. Oda te sem jöhetsz velem . . .“

Aztán elaludt és nem ébredt fel többé.

És Rózának észéibe jutnak az órák, amikor Jászainak Nietzsche-jét kellett felolvasnia. A legkritkább emberek egyike, talán zseniálisan legakaratosabb barátja a Hubay-környezetnek tűnt el vele. S Róza ezt írja férjének:

„Mirja nincs többé. Elköltözött körünkből s forró, vulkanikus, kiszámíthatatlan utakat járó, nyugtalan szive most már megpihent. Nem tartozom azok közé, akik posthumus szeretetben merítik ki érzéseiket. Én nem várok arra, hogy valaki ne legyen többé, hogy elhalmozzam dicséretekkel, én tudok szeretni, dicsérni, méltányolni, míg él az illető. Keservesen, mélyen érinteti ez a halál... Mintha egy erdőből kidől egy hatalmas fa, a leghatalmasabbak egyike — áll az erdő, nem veszített szépségéből s mégis megváltozott az egész táj. Hatalmas valaki volt ő — Mirja s ha élni vele nem is lehetett volna, mert kiszámíthatatlan és vulkanikus volt érzéseiben és ítéleteiben, nagy volt mindég, mindenben és pótolhatatlan úr maradt mögötte. Nagyszerű emléke már soha többé nem hagyja el lelkemet. . . Olvasom, hogy Mirja egész berendezését árverezni fogják. Nagyon kérem, szerezzen meg valamit nekem — bárminek is örülök. Ha könyveit külön árvereznék s még meg van, vegye meg nekem kérem az „Imitation de Jesu“-t, én adtam neki és ő szerette. Ezt szeretném visszakapni.“

Jászai Mari halála előtt szeretettel gondolt barátnőjére és egy emléket juttatott neki.

„A hír, hogy Mirja végrendeletében megemlékezett rólam, mélyen meghatott és boldogított, mert bizonyítéka annak, hogy e nagy egyéniség nagy lelkében parányi helyet foglaltam el, büszkeséggel tölt el. Hogy mit szeretnék? — kérdi, majdnem mindegy, mit kapok.“

Ahogy az élet körforgásaiban az egyes alakok az örökkévalóság tengerébe merülnek alá, s a lét minden formája egyre valószínűtlenebbé, misztikusabbá lesz, úgy térnek vissza misztikus alakok a múltból és barátságosan üdvözlik Hubay Jenőt, mintha azt mondanák neki: „Ezután majd velünk fogsz élni“.

Sopron város zeneegyesülete ünnepélyt rendezett fennállásának százéves fordulója alkalmából. A bizottság Hubay Jenőt meghívta, hogy Liszt „Benedictus“-át adja elő, a koronázási mise gyönyörű szólóját, melyet Hubay Brüsszelben és Antwerpenben játszott Liszttel. Hubay — rengeteg munkája közepette — nem tehetett eleget a meghívásnak. Pedig eredetileg el akart menni Sopronba, sőt, a Benedictus-on kívül még egy Liszt szerzeményt volt szándékában eljátszani. S mikor ennek hangjegyeit keresgette könyvszekrényében, a Mester különös módon megjelent előtte.

Egész halom régi hangjegy-füzet között kutatott. Ősszel volt ez, kevéssel hetvenedik születésnapja után. Ott ült dolgozószobájában, terjedelmes íróasztala előtt, melyen a hangjegyfüzetek egymás hegyén-hátán feküdtek. Szemben vele, két dúsfaragású nürnbergi kotta- és könyvszekrénye között egy gótikus oltár-triptikon. A sarokban a salzburgi püspöki palotából származó, úgynevezett „Paradicsom“-kályha, melynek csempéi Ádámot-Évát s a kígyót ábrázolják, kiváló művész zseniális vízióját; a falakról németalföldi művészek képei beszélnek hozzá. Így ült itt és olvasott s bármily hihetetlen is: hagyta az időt múlni. Jobbja felől a falon, Liszt Ferenc

arcképe, Szendy Árpád passz teli-rajza. Hubay egy kis ideig az ablak felé fordítja tekintetét és nézi a főségesen hömpölygő Dunát, az országházat, aztán Liszt képére tekint.

Az arckép eltűnt, üres a helye. A mester ebből a magasságból figyelte Hubayt, amikor pianinója előtt komponált, ő pedig, mikor melodikus invenciója amúgy istenigazában megszállta, gyakran kérdezte tőle: ...lói van így?“

Ki tudna Liszttel beszélgetés nélkül ellenni, hát még llubay, aki vele éli és Lisztet barátjának nevezhette? Mi történik ebben a szobában? Hiszen ez nem dolgozószobája többé!..... A falak Bérardi brüsszeli zenetermévé szélesednek ki.

Negyvenhat esztendeje! A brüsszeli boldog napok!... A jelen múlttá lesz... s a mull jelenné?... Hubay oly elevenen élte át a jelenetet, hogy tekintete ijedten keresi Liszt arcképét. Most megint helyén függ, de mintha szemei, — egy emberi lélek villámai — parancsolólag az íróasztal közepére szegeződnének, Hubay önkéntelenül odanéz s máris ócska, megsárgult hangjegyfüzetet szorongat kezében, melyet ösztönszerűleg markolt ki a kottatömegből és ezt olvassa: „A három cigány. Lenau költeményének parafrázisa hegedűre és zongorára. írta Liszt Ferenc.“ A szerzemény végén Liszt kézírása francia nyelven: „Écrit po-ur Reményi Ede. 9 Mai, Berné, 1864, Madonna di Rosario.“ . . . S hozzá Liszt Ferenc nevének kezdőbetűi.

„Azonnal meggyőződtem arról, hogy a mester egy nagyértékű hegedű-rapszodiájának nyomára jutottam. Parafrázisnak bizonyára csak azért nevezte el, hogy zongora-rapszodiáitól megkülönböztesse. Az első pillanatban úgy éreztem — hisz minden emberben megvan a misztikum iránti hajlandóság, hát még a művészlélekben — mintha Liszt Ferenc, akivel fiatal koromban bel- és külföldön sokszor muzsikálhattam, maga szuggerálná nekem, hogy a művét ne hagyjam elveszni és új életre lobbantsam.“

Hubay átírata új életre keltette ezt a művet és megmentette az elmúlástól. Átdolgozta, kiegészítette, megfinomította és modernizálta. A tehnikai és melodikus részt, a zenei gondolatokat Liszt felfogásának megfelelőleg fejlesztette ki és hangszerelte a szép kompozíciót, melynek most már nem „parafrázis“, hanem „rapszódia“ volt a meghatározása. Hubay ezzel azt akarta hangsúlyozni, hogy Lisztnek számos zongora-rapszódiai mellett, most már egy hegedűre írott is létezik, — a huszonegyedik.

„A parafrázist valószínűleg soha senki sem játszotta, Reményi Ede sem, kinek a művet Liszt írta és ajánlotta. Oka ennek abban rejlik, hogy Liszt nem ismerte a hegedű speciális virtuóz tehnikáját és nem láthatta el a virtuózok igényeinek megfelelőleg a hegedű-részt, mint azt kápráztató zongora-rapszódiaiban tette. Így tehát feledésnek volt kiszolgáltatva Liszt e műve. Pedig milyen elragadó témákat és dallamokat használt föl ebben! Tragikus hangulatok váltakoznak csapongó, jókedvű táncokkal: „Sírva vigad a magyar“ — a régi mondás jellemzi e művet is és bizonyítéka magyar lelkének, szellemének, szívének, egész lényének. S hogy az én feladatomból állott? Abból, hogy a műben szunynyadó, de indikált tehnikai részt kibővíttem, kicsiszoltam, úgyszólván hegedűre átírtam. Ahol szükségét láttam, kibővíttem a gondolatokat Liszt szellemében és végül meghangszereltem.“

Így a játék, melyet Liszt Hubayval Bérardi vendég-serege számára borközi hangulatban rögtönzött, jnost valósággá lett s a Mester megtisztelő mondása a zene-történelemben került: „Egyébként ez a rapszódia Liszt Ferenc-től és Hubay Jenő-től való.“

Hubay ezt a művet tanítványának, Szigeti Józsefnek ajánlotta s először 1929-ben játszotta el Budapesten a rádió egyik zeneestjén. Lisztnek erről az újonnan felfedezett művéről kimerítően írt az egész világ zeneirodalma. És azóta sokszor játsszák.

S Hubay szobájába megint ifjúsága lép be, s vele legnagyobb élményeinek egyike, Bach „Chaconne“-ja, melyet Joachim látszott.

A hegedű király kopogtat Hubay ajtaján, aki maga is az, és mester a zene birodalmában. Joachim nem változott. Szakálla ápolt, mint világhírű hanglétrái; Hubay asztala mellé ül. Jó ideje nem látták egymást, úgy harminc esztendeje, két évvel Joachim halála előtt.

„Örülök, kedves Hubay, hogy hosszú hegedűművészt pályafutása alatt a Kreutzer-sonáta mellett, olyan nagyra tartotta a Chaconne-t is, s hogy még ma is játssza, holott alig marad ideje a hegedülésre s a hangversenyzészről teljesen lemondott, ön volt legzseniálisabb tanítványom ...“

„Emlékszik, Mester, hogy egyszer ajándékképpen eljátszotta nekem a Chaconne-t, csakis nekem?“

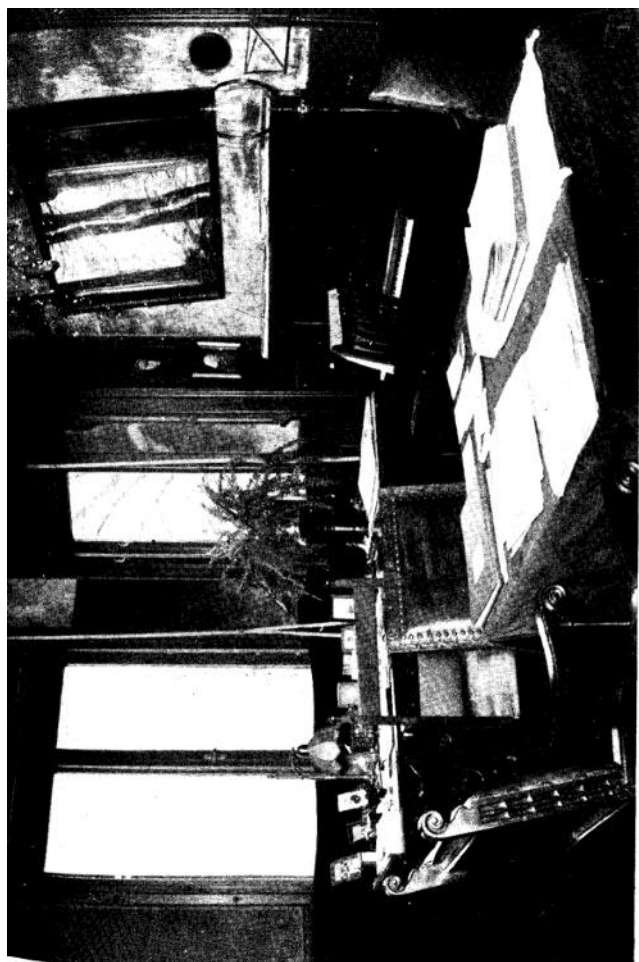
„Erre örömmel gondolok vissza. Már akkor meg voltam győződve arról, hogy ön a Chaconne-t az én fel fogásom szerint fogja tolmácsolni. Ez meg is történ!, egyetlen hegedűművész sem játszotta jobban és szebben a Chaconne-t, mint ön, kedves Hubay. És lelkes szavaira is pontosan emlékszem. Mikor befejeztem, ön ezt mondta: „Mester az ön Chaconne-ja márványszobor és örökké él majd lelkemben . . .“ Nagyon meg voltam hatva ennyi ragaszkodás, lelkesedés és megértés láttán.“

„Minden szilveszter estén eljátszom feleségemnek, két fiannak és vendégeimnek. Ma is a legszebb ajándék az ő szemükben az évfordulón.“

„Adja csak ide a Stradiváriját... Megint eljátszom önnek a Chaconnet, csakis önnek, kedves Jenő!“

Hubay hallgatja s átéli a legnagyobbat, a legszebbel az ötvenöt esztendő előtti órát: Chaconne, játssza Joachim József. A tizenöt éves Jenő ott ül a zeneszoba karszékében mesterénél és elragadtatva hallgatja ezt a „márványszobrot“ ...

Barátai, kikkel együtt élt, meghalnak, de a mali néha rejtélyes módon jelenné hasonul. Tegnap Liszt . . . ma Joachim. . . S lelegevenebb valóság ez a Chaconne, — úgy játssza a Mester, mint egy egész zenekar: hiszen ez a hegedű hatalmas módon túlnőtt önnön méretein! Benne zeng egy modern zenekar minden hangszere és a Chaconne tulajdonképpen zenekarra való polifon remekmű! Ki kell emelkednie a hegedűből és zenekarba olvadnia! ... A zenei világmindenség valamennyi hangja

Hubay Jenő dolgozószobája budai palotájában.

benne él, — miért maradjon mindez csak a hegedű tulajdona?

Joachim úgy játszik, mintha ezzel fel akarná szólítani legzseniálisabb tanítványát, hogy a nagy Bachot a hegedűhöz való kötöttségétől fölszabadítsa. Ez a hangszer még sem adhatja vissza mindazt az emberi és anyagi hangot, melyen a Chaconne dalol s az a veszély fenyegeti, hogy ez a hatalmas zenei erő szétfeszíti!

„Jenő, mért nem gyújt világot, már egészen besötétedett és maga még mindég dolgozik. Hiszen nem is lát már!”

„Maga az Róza? Joachim járt nálam és a Chaconnet játszotta ... ahogy csak egyszer hallottam ... valamikor, ötvenöt éve ...“

Hubayné erélyesen véget vet férje fantaziálásának és felgyújtja a villanyt. Az asztal hangjegyfüzetekkel zsúfolt és az egyikén ez olvasható: „Bach: Chaconne, átírat nagy zenekarra, szerezte Hubay Jenő.“

„Ez a Maga karácsonyi ajándéka, Róza. Tudom örül neki, mert hisz Bach zenei bálványa, szereti és rajong érte.“

Róza meghatottan simítja végig férje fűrtös fejét: megérti, hogy férjének, aki se halált, se múlandóságot, se feledést nem ismer, Joachim csakugyan megjelent, meglátogatta és eljátszotta neki a Chaconne-t s boldogan hallgatja férje magyarázatait, amint vázlatai nyomán elmondja, hogy fog mindez a zenekarban hangzani.

Mikor a Chaconne átíratot megismerte a pesti közönség, a sajtó többek között így írt róla:

„Magyarság, 1932, január 5.

Bach—Hubay Chaconne, bemutatta a Budapesti Hangversenyzenekar.

Krips József, a Karlsruhe-i opera főzeneigazgatója vezényelte a Budapesti Hangversenyzenekar pénteki hangversenyét. Krips a legfiatalabb opera-főzeneigazgató. Most 29 éves és öt évvel ezelőtt már elfoglalta ezt a díszes és felelősségteljes állását a Karlsruhe-i Operaháznál. Nemrégiben mutatta ott be Hubay „Álarc“ című operáját, rendkívüli sikerrel.

A Budapesti Hangversenyzenekar estjének legfőbb érdekessége az volt, hogy bemutató előadásra került Hubay zenekari földolgozásában Bach híres B-Moll szólóhegedű szonátájának utolsó tétele. A hegedűirodalomnak ez a legkiemelkedőbb remeke, jól ismert a budapesti zenekedvelő közönség előtt, hiszen a legnagyobb hegedűművészek csillogtatták meg tehetségüket ezen a briliáns darabon. A csodálatos szépségű variációs részek, zenekari köntösben teljes szépségükben bontakoztak ki. A mai hallgató, akinek füle a zörej legkülönbözőbb árnyalatai iránt is felette fogékony, akinek hallása sokkal összetettebb, nagyobb és szétágazóbb hanghatásokat befogadó, az olyan művet élvezti legjobban, amely a zenekar sokrétű és színű hangszerein szólal meg. Hubay művészi pályafutásának egyik legszebb emléke fűződik a Chaconne-hoz, amelyet számtalanszor játszott el, hatalmas művészettel. Ezt a szívéhez nőtt muzsikát a zeneköltő és a reprodukáló művész ihleteit hangulatában dolgozta át nagy zenekarra. Gyönyörűen sikerült, megrázó hatású munka! Tomboló sikert aratott. Krips látható gyönyörűségét lelta a káprázatosan játszó zenekar munkájában.“

Molnár Géza a „Pester Lloyd“ zenekritikusa ezt:

„A ‚Chaconne‘-t, Bach Johaim Sebastian művét, Hubay Jenő nagyzenekarra dolgozta át, még pedig teljes harmóniában a nagy szerzővel. A régi ostinato zenedarabok különös élelet élnek emberemlékezet óta.

Az orgonából és a spanyol Chitarra-ból kiindulva, Hubay ragyogó zenekaráig hosszú utat tettek meg. S mikor ma este a Chaconne első nyolc üleme fényének minden erejével felhangzott, újra ámulat fogta el a hallgatót e kimeríthetetlen zeneköltemény gazdagságán és csodálta Hubay mesteri készségét, mellyel a szólóhegedűben rejtőző színeket egy zenekar terjedelmes síkjára tudta átvarázsolni. Ez a vetítés csak annak a zeneszerzőnek sikerülhetett, aki, mint Hubay a zeneművel a legbensőbb, legszorosabb kapcsolatban élt. A D-Moll partitán Bach szelleme ömlik el, de Hubay zenekata olyan színgazdagságot ad neki, hogy orgonaszerűleg hat s ragyog anélkül, hogy virtuozitás volna benne. Ebben a megvilágításban, melyet egy zenekar háromszorosára szaporodott fafúvókkal s a többi hangszert illetőleg is ezekben a méreteken nyújt, minden változat új és friss impressziókat kelt. Ilyen izzón grandiózus fölfokozást a hegedű nem adhat sem dinamikában, sem a hang varázsát illetőleg, mert a legédesebb hegedű hangja is könnyűszerrel eldurvulhat a Chaconne elementáris erejében. Hubay zseniális ösztönnel érezte meg hol kell az egyik, hol a másik hangszercsoportnak előtérbe lépnie, hol kell a vonó kezelésén változtatni, el kell a szaggatott hangoknak az erélyes vonó elől háttérbe szorulniok, hol kell a szordinált rész-fúvóknak, a tónuson változtatva, tompítatlanul csengeni,

hogy Bach fantáziáját meg tudják közelíteni s a Chaconne egész nemességében felragyoghasson. Hubay megosztott vonósai, aztán megint egy uniszónó, a rengeteg szín, egy-szóval a nagyzenekarra általa átdolgozott, jobban mondva átöntött és átköltött Chaconne — zseniális mestermű.“

Apponyi Albert gróf ezt mondotta az előadás után Hubaynének: „Jenő nemzetét megint egy mesterművei ajándékozta meg.“

A budapesti bemutató után az egész világ tapsolhattott Hubay művének. Németországban, New-Yorkban, Chicagóban, Minneapolisban, Moszkvában, Bécsben, mindenütt felzeng Hubay átirata és ifjúkorának egy álma megint teljesedésbe ment. S így most e lelkében továbbélő „márványszobornak“ ő maga állíthatott emléket, — Joachim teljesítményét az orkesztrálisba ültette át.

Németország legfiatalabb zeneigazgatója, a huszonkilenc éves Krips József szabad estével ajándékozta meg önmagát. Mint a karlsruhei opera vezetőjének rengeteg a munkája s állandóan újdonságok után kutat, olyan színpadi művet keres, mely többet ér azoknál, amelyekkel tucatszám halmozzák el. Ezek között a legtöbb Puccini, vagy Strauss Richárd nyomdokain halad, vagy pedig a jelent megtagadó futurizmus megszállottja. De az a zeneigazgató, aki felelőségének súlyát érzi, nem lesheti összetett kézzel a jövőt, különösen ha, mint Krips is, meg van győződve arról, hogy ez a jövő sosem lesz jelenné, — a futurista hangújítók modorában semmiestre sem.

A nagy, természetes, kopaszodó fiatalember kényelmesen nyúlik el karosszékében rádiója előtt. Szereti ezt a szerszámot, mert az éterből zenét foghat vele, esetleg olyan zenét, melyet nem ismer. Szeret elszórakozni azzal, hogy próbára tegye önmagát, vájjon rá ismer-e mindenfajta zenére. Krips hallatlan teoretikus zenei tudásával kirobbanó vérmérséklet párosul. Vérbővé, izzóvá lesz minden zene, amelyet karmesteri pálcájával formál; a

kakofónia híveit sorsukra bízva s fennen hirdeti, hogy a zenében egy a fontos: — a zene!

Szabad estéjét voltaképpen az „Árnyéknélküli aszszony partitúrájának kellene szentelnie, meg Pfitzner „Szív“ című operájának, — át kellene a két vezérkönyvet tanulmányoznia, mert az előadásokat Karlsruheban ő fogja vezényelni. De ma este valahogy könnyelműsködő kedvében van s inkább eljátszadozik a rádióval.

Február hónapjában vagyunk, szellőjében már ott érzik a kikelet.

S ahogy Krips a rádió fogantyúját forgatja, romantikus, különös zenei élményben lesz része.

Egyszerre csak, meglepően, váratlanul, ismeretlen, lenyűgöző zene üti meg fülét. Utánanézés és megállapítja, hogy a budapesti állomás adója szól. Rádióprogramm nincs kéznél, különben sem érdeklé ebben a pillanatban, hogy ki a komponista, csak a zene köti le, s hideg vacsoráját úgy fogyasztja el, karszékében ülve, a rádiót hallgatva.

Magyar ének hallik a rádióból, Krips a szöveghői egy szót sem ért. Annál jobb: teljesen a zenének szentelheti magát.

A mai modern korban micsoda szokatlan, széles áramlása ez a melódiának, micsoda pezsgő, színes, hely-lyel-közzel szinte izzó hangszerelés . . .

Hiszen ebben a zeneműben dal zeng és dráma lükket! Bátor romantikus zene, s a legjobb értelemben véve modern is, anélkül, hogy divatos áramlatoknak hódolna. Ez Krips Józsefnek, Németország legifjabb főzeneigazgatójának való zene, ezt ő Karlsruheban ki fogja hozni és nagy sikere lesz!

Másnap reggel a színház előtt Nentwigbe, a tenorislába ütközik s frissiben el akarja neki mondani, — de az énekes közbevág:

„Kedves vezérem nem hallgatta tegnap este véletlenül a rádiót?“

„Hogyne és hozzá még ...“

„Semmi hozzá még — vagy hallott egy ismeretlen operát... vagy ...“

„Hallottam, hallottam. . . Engedjen már síóhoz jutni . . .“

„Micsoda elsőrangú, bámulatos tenorszerep! ... Figyelmesen hallgatta az operát, kedves vezérem? ... Nyoma sincs benne fülfacsaró kakofóniának, meg a modernnek egyéb rondaságának, — ezt aztán lehet énekelni, — illetőleg ezt tudnám én énekelni! Szerezze meg számunkra ezt az operát, Krips, meglátja nagy öröme lesz benne!“

„Maga persze csak a tenor partijára gondol, de ezúttal igaza van, mert csupa szépség és rendkívül hálás. Megértem önt. De ha elsősorban zenész és nem énekes lenne, akkor értené meg csak igazán, hogy magamon kívül voltam, mikor ezt az operát hallottam. A szövegből persze egy szót sem értettem, de a zenéből mégis meg tudtam állapítani, hogy épkézláb, drámai hatású a szövegkönyv, mert különben a komponista nem írhatott volna hozzá ilyen zenét! . . . Exotikum is van benne, arab vagy néger tánc ... De az egésznek a lendülete . . . Hát én régi muzsikus vagyok s csak annyit mondok, hogy Karlsruhenak ezzel az operával nagy estélye lesz, ha Waag, az intendáns nehézségeket nem támaszt. Az új Strauss-szal és Pfitzner-rel kellene foglalkoznom, de megmondom az intendánsnak, hogy előbb ezt az operát akarom kihozni.“

„Dehát kitől való az új opera? Nem szólhat az intendánsnak, míg ezt nem tudja!“

„Majd utána nézek a rádió-műsorban. Tegnap esti lelkesedésemben elfelejtettem a speaker-t meghallgatni, különben már tudnám.“

„Különös“ — mondja Nentwig elgondolkozva, — „a fiatal magyar komponisták atonálisak, s az ember egyszerre csak ilyen zene-romantikát hall!“

„Ez a zeneszerző talán az idősebb korosztályból való ... De nem! .. Ebben a zenében annyi a szenvedély, a szerelem, a líra, a dráma, hogy csak fiatal ember írhatta, még hozzá olyan, aki nem hagyja magát a melódiától eltántorítani. Például ez a rész ...“

S magáról megfeledkezve Krips a nyílt utcán csak úgy harsog egy melódiát.

„Ezt csak fiatalember írhatta és csak nagytehetségű fiatal!“

Irodájában volt a rádióműsor és olvassa: az „Álarc, Hubay Jenő operája, színrekerült először Budapesten, 1931 februárjában.“

Gyorsan elő a zenelexikont: művei: a Cremonai hegedűs, Karenina Anna, stb. született Budapesten 1858-ban . . .

„Szóval fogtam egy hetvenhároméves ifjút, mit szól hozzá, Nentwig? A Cremonai hegedűsről hallottam már, negyven esztendő története. Tudom, hogy nagy sikere volt s most ez a hetvenhároméves komponista az „Álarcá-él lepi meg a világot, mely csupa fiatalság és egészen más, mint a negyven év előtti sikeres operák. Mindjárt beszélek is az intendánssal, a partitúrát pedig mindenképpen meghozatom. Hubay Álarcát előadom Karlsruhe-ben, ez biztos.“

Pedig az Álarc, és ezt Krips nem tudhatta, harminc esztendővel ezelőtt született. Lothar Rudolf írta szövegét, melyet Góth Sándor költött és dolgozott át színpadra. Már 1912-ben szó volt színrekerüléséről, de a komponista akkor visszavette operáját, hogy változtasson rajta; később politikai okokból vált lehetetlenné előadása, mert francia tisztek voltak a főalakjai, kedvezőbb viszonyokra kellett várni. Háború és forradalom söpört végig a régi nemzedék romantikus problémáin, semmi sem maradt belőlük és szinte elképzelhetetlen volt, hogy egy 1910-ben írott szöveggel még használható lehessen. De Hubay ezt jobban tudta és megint igaza lett. A mese feszültségénél valami mélyebben járó ragadta meg figyelmét: az álarc, mint szimbólum. Hiszen, amerre az ember csak tekint, csak úgy nyüzsög a világ álarcot viselő emberektől és nem tudni, ki rejlik a maszk mögött. „Mít tud egyik ember a másikról?“ . . .

De ami az életben képzelődésünket izgatja, az az ismeretlennel való szerelmi játék s maga a szerelem, függetlenül az álarcot viselő lénytől. 1924-ben a zeneszerző ezt írja Velencéből:

„Pesten, ha zongorához ültem, nem volt benne köszönet. Oly kimerült, oly testi és lelki depresszió alatt voltam, hogy mindent rossznak és elhibázottnak találtam. Most ezt a művet jobbnak tartom a Kareninánál

is és igen nagy sikert várok tőle. Zeneileg át kell dolgoznom, de szövegileg is. Második napja, hogy foglalkozom az Álarcossal. Egy főhibája és hiánya a zenének, hogy a hatások nincsenek kellően kidomborítva és kiaknázva. Egy finom zenei fordulattal sokszor elvágom a nagy hatást. Ezt operában nem szabad. Ott van Wagner, Verdi, akik nem félnek a hatásoktól, hanem ellenkezőleg, kiépítik azokat és lehetőleg bengáli tűzzel világítják meg. Ha az Álarc szövege készen volna, akkor a kész partitúrát vinném Pestre. Csak volna költőm! Nagyobb sikere lehetne ennek az operának, mint a Kareninának, szövege újszerű és megkapó.“

S megint csak hét esztendőnek kell eltelnie, amíg a zene és szöveg Hubay akarata szerint alakult át s az opera Budapesten színre kerülhetett. Ez az előadás bővölte el annyira Kripset, akit Weimgartner fedezett fel Németország számára s aki huszonnégyéves korában már a dortmundi opera élén állott.

Amint a vezérkönyv kezeiben volt, Krips azonnal munkáihoz látott. A szöveg régi volt, mégis újszerűen hatott, problémája emberileg érdekes. Két személy összetévesztésének drámája, melyet vígjátéki, operetti mesék-nél már nem egyszer fölhasználtak, de a korra jellemző, hogy egy régi víg motívum most gyilkosság és összeomlás okozója lett.

Ségur gróf két leánya, Anni és Éva a megtévesztésig hasonlít egymáshoz, annyira, hogy Chassis Raoul, a tengerésztiszt, mindkét leányba beleszerel:

„A sorsnak mily csodás szeszélye,
egy testvérpárért lobog
e szív lángoló szenvedélye.“

Napsütötte Riviéra és tennisz-hangulat. Villa a nizzai tengerparton. Háttérben a tenger. Felhőtlen az ég, de Ségur gróf lelkére ború nehezedik. Anyagi összeomlás előtt áll s csak egy kiutat tud: Annie kezét megkérte a dúsgazdag Plánta ezredes, menjen hozzá. A leány Raoult szereti, de szüleiért hajlandó feláldozni magát. Egyetlen karneváli éjszakája marad, ezen az éjen még szenvedélyesen vetné magát a

szórakozásba, hogy szabadságát idolvára kiélvezhesse, mielőtt kezére béklyót vernek. A nap a tengerbe merül alá, egy halászbárka felől dal száll az égnek, farsangi álarcos nép, lampiónos menet vonul el. Raoulnak másnap reggel Madagaszkárba kell mennie, ahol ragály, vagy ellenség fegyvere várja. Két árny közeledik egymáshoz, mialatt tűzijáték susstorog, Raoul Pierrot-jelmezben, Annie kék dominóban. Raoul nem tudja, ki a partnere, Annie-e, vagy Éva, álarc van rajta. Mikor kettejük között úgyszólván semmi távolság sincs már, — összecsapódik a függöny, a farsangi éj titkára sűrű fátyol borul.

Egész-hang skálákkal, nagy szekundokkal kezdi meg Hubay zenei koloritját. Már az első ütemekben finoman és szellemesen tükröződik vissza a fiatal leányok játszi jókedve és a szorongatott apa kétségbeesése közötti ellentét. A D-Dur háromnegyed ütemében röppen fel vidáman, légiesen, ruganyosan és felvillanón egy motívum: a leányok és Raoul a tennisz-labdákat ütögetik egymásnak és kacagnak. Lehelet-könnyű, karcsú figurációk ölelkeznek itt komoly aláfestésű hangokkal s ez az ellentét — változatokban és gazdag invencióban, — végigvonul az egész első felvonáson.

Mikor Raoul a két leánnyal beszél, a zenekarban különböző hangok fonódnak egybe, a szépséges, gondtalan ifjú élet és a közelgő tragédia hangjai. Ezeket az elemeket Hubay szimfonikusán olvasztja egybe. S ez az, ami a zenei szerkezet erejét, hatását teszi s már az első hangjegyeknél lenyűgöz.

Raoul dala, — csodaszép, epekedéssel teli, szélesen lendülő szerelmi téma, — a zeneköltő szívéből a hallgatóéba veszi be magát és az erőteljesen kihangsúlyozott A kilendítésével a hallgatót a Hubay-féle kromatika perzselő légkörébe vonja.

A rákövetkező tercett a nizzai nap boldogsággal teli régióiban ragyog, sőt egy szekunddal magasabbra röppen és szökkenő fioritúrák szállnak a szépség és boldogság szédítően magas szféráiba. Új színeket vegyít a zenei képbe és ritmikusan gyönyör-

ködtető a barcarola, mely a két nővér megható, lírai kettősét szakítja félbe, a tájat és embereket a dél légkörébe burkolja s azt a vágyat kelti az emberben, hogy ilyen boldogság részesévé lehessen. Az édes halászdallal azonban éles kontrasztban van a zenekar. Ebből a vésztyözlön sokhangú zenei szövevényből valami fenyegető tompaság buzog elő és mikor Plánta ezredes megjelenik, az egész hangszerkezeten úrrá lesz a sejtelmes komorság, bár leánykérő éneke gyengéd, bensőséges és csupa szép-hangzat. Plánta líráját, — basszusok kromatikájában — a tenger morajlásának visszhangja zúgja futólag körül, ő is szerelemről beszél, mint Raoul, de a háztűznéző gyengéd szavai sejtelmes, sötét szorongásba merülnek s mintha sötét felleg szállna alá, mely az emberi és zenekari hangokat is szordinálja. Annie üres, monoton hangon — szülei iránti kötelességéretből — igent mond és Plánta boldogan hallja a várt választ, de nem hallja a szegény leány szíve dobogását.

Az ifjúság napfényes szerelméről azután Raoul szólóénekeiben dalol, és Huibay oly hatalmas erővel pengeti hárfája húrjait, hogy Krips megállapítása, mely szerint ezt a zenét csak fiatalember írhatta, egész magától értetődőnek látszik.

A felvonásvég vidám, kicsapongó farsangi zenéjében úgy ragyog, szikrázik, sziporkázik Hubay melodikus invenciója és hangszerelő művészete, mint egy tűzijáték fénykévéi.

öt évvel később, Algirhan. A tiszti kaszinóban cseng a pohár, kertjében a hold óriási tányérja világítja meg a fantasztikus pálmafákat, messziről a műezzin imája hallik. Plánta, a komor tekintetű férfiú már régen Annie férje és ellentengernagy. A tisztek Chassis Raoult ünneplik, a kedves bajtársat, aki hőiesen harcolt és már kapitány s most érkezett vissza Madagaszkárból, öldöklő ütközetekből. Arab leányok táncot járnak, handzsárokat csillogtatva s a legcsábosabb táncosnő tánca befejeztével levegőbe röpíti kését, mely hegyével az asztalba fúródva, megáll. Raoul nem vesz részt a mulatozás-

ban, ábrándozva, gondolataiba, emlékeibe mélyedve ül. Barátai faggatni kezdik, mi lelte s ő, az ünnepelésnek engedve, elmondja kalandját, melyet öt év előtt Nizzaiban élt át. Elbeszélése — a valóság eleven plasztikájában, — szemléltetően játszódik le a színpadon.

A tisztí kaszinó parkja elsötétedik s Nizzában vagyunk, a karneváli éj forgatagában. A tömegtől távol Raoul, mint Pierrot, és Annie, kék dominóban, álarcosán.

Ez az álarc áll a scenikai és lelki történés központjában, mert Raoul nem tudja, ki rejtőzik alatta, Annie-e, vagy Éva.

Mámorosan öleli meg a leányt, megcsókolja és boldogságukban nem tudnak egymástól elszakadni. Eltűnnek a kertben. Ez öt évvel ezelőtt történt. Annie volt-e, Plánta felesége, vagy Éva? Ennek az éjszakának áthatolhatatlan lárvája vigyorogva mered ránk és ebből fejlődik a dráma.

A kép szertefoszlik, megint a tisztí kaszinó kertjében vagyunk s a gomolygó cigarettafelhőkől Plánta vészjósló arca bukkan föl s vele a sorsdöntő kérdés: Mi történt akkor? Annie volt-e, vagy Éva? A féltékenység tomboló örületében förmed Raoulra: „A leányt hogy hívták?“ . . . Raoul az igazat mondja: „Nem tudom! ...“ És Plánta, — aki éppen amellet az asztal mellett áll, melybe a táncosnő kése fúródott, kirántja azt helyéből és Raoult szíven szúrja. A haldokló utolsó szavai nem adnak választ a rejtélyre, — csak ezt suttojga:

„Két édes lánynak édes neve
Örökre emlékembe vésve ...“

És mindenre, — múltra, jelenre, — homály borúl, ember s ember között válaszfalul egy álarc áll.

Ez a második felvonás a müezzin koloratúrájával indul el. Szép ó-arab dal, melyet Hubay még Algírban, Vieuxtemps-nál jegyzett fel magának és itt hangulatteljesen használta föl. Az ezred kürtszava visszatérőleg fonódik a zenekar leíró zenéjébe és a

vidám, pattogó bordal együtt pezseg a kicsapongó jókedvvel.

A balett a kantábilis és pikáns császnak változata, rajzban és színben elragadó ötletességű és technikájú, majd fojtott, majd vadul áradó erotikával; — Hubay boszorkánymesterségének elragadó, elbűvölő műve ez, mely duzzad a fiatalságtól s az „Alienor“ hasonló jelenetére emlékeztet, de érettségben és fölényben tútesz ezen.

A dráma kulmináló pontja Raoul rákövetkező elbeszélése.

Recsitativval kezdődik és ütemről ütemre növekedik a feszültség. A zenekari szólamok polifon vezetése dramatizálja az elbeszélést kirobbanó valomássá, melyben Raoul egykori élménye zeneileg-lelkileg mesterien tolmácsolódik. Azután zúgva-zajongva tér vissza a farsangi bachanália. A szerelmesek kergetődését, dalban felujjongó boldogságérzetét aláfestő akkordok körtánca kíséri, pompás keringő gördül szuggesztíven tova, s ahol szerelmi vágy remeg végig a két emberen, ott szóló és kar-szólamok nagyerejű és hatású uniszónóban egyesülnek.

A felső tenor-oktávéban Raoul szavai:

„Csókban forr össze föld és ég . . .“

és tombol tovább az álarcos menet s a hangszerekben ujjong a lét öröme; remegnek a triolák az üdvösséggel teli, a két szerelmesnek szentelt éjszakában s búcsúzásuk előtt a végsőig fokoz fel mindent Annie örömsikolya.

Egy éjszaka álma, az élet múlandósága, fátyol, álarc: szimbólum és délibáb . . .

S az ellentét vadul, metszően vág bele: Plánta féltékenysége és Raoul halála. Huhay zenéje itt lefelé lejtő hangjegyeivel és véres realizmusával ragad meg; a zengő ábrázolás mesterien festi alá a helyzetet, mely egy realizztikus eseményt szinte pszichológiailag fejez ki. A mecset felől megint felhangzik a müezzin imája, — mintha Raoul égbe szálló lelkének szólna.

Harmadik felvonás: Plánta végső viaskodása. Mindenáron tudni akarja az igazat. Felesége lelki életével — csak ölelhesse — sohasem törődött. Nem kutatta, vajjon Annie szerelemből, vagy szülei iránti kötelességérzetből ment-e hozzá.

Sötét tekintetével kutatólag mered a két nővérré. Egy rezzenés, egy pillantás, egy mozdulat majd el fogja, el kell hogy árulja, kettőjük közül melyik töltötte azt a nizzai éjszakát Raoullal. Éva, hogy nővérét megmentse, magára akarja vállalni a vétket, de Annieből vulkanikus erővel tör ki szenvedélye és kikiáltja, hogy Raoul csókja még mindég ajkán és örökre elválaszthatatlanul az övé marad. Az utca felől tompa dobpergés hallik, ágyútalpon halottat hoznak és Plánta ördögi elégtétellel, maró gúnnyal mondja el, kinek holttestét viszik a ház előtt. Annie lerohan a lépcsőn, hallani, amint leérve összerogy. A dráma lezajlott, a halál aratott, de az örök álarc rejtélyesen mosolyog: soha, senki se fogja megtudni, mi történt a nizzai éjszakán.

A harmadik felvonás előjátékából a szerelem szava cseng s a végzet orgonapontszerűleg tartott hangja. A sokszólamú tételben újra remekel Hubay. Bő fantáziájával, sokoldalúan, gazdagsága tárházának zseniális szuverenitásával pergeti a motívumokat s szimfonikus tékozlással formálja, variálja őket. Annie és Éva beszélgetése virtuózul adja vissza a szürkület hangulatát, a hangszerekből a hajnali óra légköre és a szorongás telepatikus érzése árad. Az epedés és vágy édes hangjai elegyednek belé, s a komponista, az opera színpadának mestere, csalhatatlan ösztönevei, — mikor Annie a tragédia lényegét fejezi ki szólóénekében ezekkel a szavakkal: „Az örök szerelmet csokolád“, — átlátszó harmóniákat zendít meg, hogy azután a szopránt a legizgatottabb passage-okon át a kétvonalas oktáva felső határáig röpítse fel.

Plánta törvényt ül: az énekhangokban, a zene-kari hangtömegekben megrázóan kísért a halott árnya s most a lelkekben is megkezdődik a halál-

tánc: keserű gúny, kielégített és még mindég mohó bosszúvágy s két meggyötört női lélek rémülete.

De minden rémület fölé emelkedik extatikus szerelemben Annie bátor és küzdelemre elszánt hangja; s az asszony, aki martiriumát megadón túrte, most hősi szenvedélyében egy örült farsangi éj emlékeit magasztosítja fel halhatatlan érzéssé: ez Hubay remekbe készült drámai munkája, egyike legszebb és legnagyobbszabású operai teljesítményeinek. A zenekar százhangú felvillanásban hatalmas erővel zúg, hogy a beismerés egyetlen hangjában egyesüljön, a ma emberének idegei viharzanak itt, — ahogy Krips József kiérezte belőle: egy hetvenhárom esztendő fiatal komponistának lelkesedés sugallta modern operája.

Az Álarc drámaibb, határozottabb s elmélyedőbb, mint Karenina Anna, — de stílusban, megformálásban ennek egyenes folytatása. Az illusztratív vonás, mely nélkül Hubay, az impresszionista, meglenni nem tud, csak alapozásul szolgál, melyen a zenei színek és vonalak díszlenek: az életből vett realiztikus, amellet poétikus, zengő formák; a vezérkönyv telítve van a formátípusok gazdagságával, a zárt és szabad formák változó, drámai kontraszttal teljes áradatával. A szerelmi líra olyan forróvérű, hogy ez még Hubaynál is meglep. Zenei nyelvezetének verisztiko-romantikus stílusa, zenekarának legfinomabb színkeverékekből álló izzó koloritja, — mind a melódiának, a zenei gyönyörézetnek, az őszinteségnek hódol. Bizony, aki abban a hitben volt, hogy ennek az operai iránynak ideje elmúlt, hogy D'Álbert és Puccini után már semmi sem jöhet erről az égitájról, — az alaposan tévedett, Hubay Álarc az ellenkezőt bizonyítja.

Éppen Karlsruheben — öt évvel azelőtt — mutattuk be Manén Jüan „Nero és Akte“-ját; a spanyol hegedűművész kíméletlenül kezelte az énekhangokat, mintha azok hegedűhúrok lennének, míg Hubay kölcsönvette hegedűjének kantilénáját és azt operája énekeseinek és énekesnőinek, — mint kantabilét, mint meloszt és vonalvezetést — ajándékképpen nyújtotta át. Ez a kantabile a

tenorista Nentwig figyelmét már a rádióban megragadta és ez győzte meg később mindkét nembeli kollegáját szerepük rendkívül hatásos voltáról. Ez a zene fegyelmezetten megalapozott és távol van attól a barbarizmustól, melyet egyesek „őserőnek“ neveznek. Seholse lármás, seholsem üresen felfuvalkodott, de árnyalatokban bőségesen gazdag. És ez azt bizonyítja, hogy minden igazi mester, — mégha távol áll is a modern atonalitástól, — anélkül, hogy csinált lenne, anélkül, hogy az artisztikumot hajszolná, mindég újai, mindég nagyot alkothat és ehhez nem kell a hanglétrákat és intervallumokat, a harmóniákat és hangfeszültségeket Prokrustes ágyába kényszerítenie. Hubay zenéje. — szerencsére távol áll minden matematikus és kabalasztikus negyedhang-szisztéma titokzatos sziszegésétől. Amit ír, az nem problematikából, hanem szívéből fakad.

„Többet ér a melódia harmónia nélkül, mint harmónia melódia nélkül“, — mondotta egy régi görög, aki még semmit sem tudott melódiátlan, vagy harmóniátlan zenéről; ezt fölfedezni, a mi korunknak adatott meg.

Hubay, a hegedűművész az Álarcban is tömören, melegen daloltatja kedves vonóseit az emberi hangokkal együtt, a fafúvók figurációi könnyedek, a zenekar palettája ragyogó színekben gazdag s a partitúrának buja, érzéki jelleget ad.

A budapesti bemutató után ezt írta a „Neue Freie Presse“:

„Zenei vonalvezetésben, hangszerelésben megint vérbeli modern komponistának bizonyul Hubay. Elsőrangú a szerelem és a szenvedélyek rajza, a drámaiság nagyvonalúan érvényesül. Ez a zene az első ütemtől kezdve, hangilag, zenekariilag kongeniálisan adja vissza a történést. Ez a mű nagy emelkedést jelent az európai opera-zene történelmében.“

A karlsruhei bemutatóra megint Andor fia kísérte el a mestert s ezúttal is elevenen, tarkán jegyzi fel a történeteket:

„Hát nagyszerű az egész! Krips olyan lelkesedéssel csinálja, Pruscha, a rendező, olyan hallatlanul érdekes formában tálalja fel, hogy annak a nyomorult „hajónak“

(a sikernek) be kell futnia. Minden egészen más, mint Pesten. Azt nem lehet leírni, hogy Krips mit művel! Ez a karnevál, ez a keringő, ahogyan ő csinálja, ebben benne van, amit apám megírt. Ennek a muzsikának győzedelmeskednie kell! Krips a német felkészültségű és zseniális „Generalmusikdirektor“ el van ragadtatva és így, mint ő, csak elragadtatott ember hozhat ki egy operát.“

Hubay ezt írja feleségének:

„Krips nagy örömmel és szeretettel végzi nehéz munkáját. Olyan Gusztáv Mahler-féle ember ő és olyan diringens is, — szenvedélyes és szuggesztív. Sokszor mondta, hogy e muzsika igen közel áll szívéhez, lelkéhez. Hogy mit csinál a zenekarral, borzasztóan izgató. így **volt** elgondolva és így csináljuk itt. Itt nem ért csalódás, — ez mindég csak otthon ér.“[<]

Fia jegyzeteiből:

„Apám behívott szobájába és szigorúan rámutatott egy telefonkönyvre:

— Andor, mi ez?

— Telefonkönyv — feleltem én találóan.

— Nem az, — de ez — és rámutat egy ártatlan kis bogárra.

— Katicabogár.

— Biztos? Akkor jó!

— Csak az kellett volna, hogy egy poloska legyen! ... De katicabogár szerencsét hoz és most jön a „csata“. Utána a Staatsminisernél egy intim vacsora.“

A siker diadal volt.

„Modern opera, melyben melódia van és ötletek is, mint a régi szép időkben.“ Ez a sajtó alaphangja.

„Hubay hangzengéssel át- meg átítatott partitúrája valósággal tobzódik a motivikus meloszban, gazdag kantábilékhen. Egy zseniális telivér zenedramatikus fölöslegéből szórja itt pazarul ajándékait, akit fűt a kimeríthetetlen melódia-gazdagság; ami az operában drámai, mind élesen körvonalazott. Izzó temperamentuma a szimfonikus zenekar-

ban tükröződik s a gyönyörűség, melyet a komponista önnön zenekarának zengésében talál, Schrecker Franzon át Tristanhoz vezet vissza. Bámulatos, ragyogó zenedráma!“

És Magyarország is megkapta a maga bókját:

„Hubay, a magyar komponista ezzel a minden részletével átérzett, rendkívül színpadszerű művével olyan operával ajándékozta meg a német színházat, hogy ezért a mai terméketlen időkben csak hálások lehetünk neki.“

„Az Álarc nagy teljesítmény, mestermű“ — ez az általános vélemény. Krips most büszkén, elégedetten gondolhat vissza arra a szabad estére, amikor a rádió mellett Hufoay zenéjének varázsa alól nem tudott szabadulni.

És Hubay? A hetvenhároméves művészt sorsa erre az estére fiatalságának egy sugarával ajándékozta meg és föllevenítette számára a jelenbe vetített multat: hetvenéves kora óta állandóan szembe jött vele pályafutásának kezdete, misztikusan és érthetetlenül, mint minden, ami zseniális és csodálatosan egyszerű: ahogy Goethe aggastyán korában önmagát látta maga felé közeledni az országúton.

Az ifjú vezér, Krips, Hubay rajongó követőjévé és igéinek hirdetőjévé lett. A Dante-szimfóniát is előadta Karlsruhe-ben.

Dante szólamát Patzaknak, a világhírű német tenoristának kellett volna énekelnie, de utolsó percben lemondott. Székelyhidy Ferenc „ugrott be“ helyette, ez a nagyszerű magyar művész, aki a Dante-szimfónia budapesti és bécsi (bemutatóján úgy énekelte Dantét, hogy Hubayné ezt mondta neki: „Egy óhajom van: szeretném halálos ágyamon hallani Magától még egyszer: ‚Hoch über die bewegten Sphären‘ . . .“ Székelyhidy alakította Wronszkit a „Karenina Anná^a-han és Petőfit a „Petőfi-szimfóniában“. Karlsruheban is nagy sikert aratott a maga számára, és segítette diadalra vinni Hubay hatalmas alkotását.

Diadal volt a Dante-szimfónia karlsruhei előadása és Krips karmester az est nagy lelkeségének hatása alatt ezt írta a Mesternek:

„Fülem az úgynevezett modernek előtt bezárult, — viszont szívem egészen az Ön művészetéé. Karlsruhei hangversenyeim legutolsója az Ön Danteszimfóniájának volt szentelve, ez volt a legszebb, a legtökéletesebb kar-hangverseny, melyet hétéves működésem alatt megértem. Hogy az ön zenéjének ennyire rabja lettem, annak csak egy a magyarázata: ez a zene az ön szívének legmélyéből fakadt. Műveinek hirdetője leszek, amíg csak élek; ezt ünnepélyesen ígérem és fogadom születése napja alkalmából. Csodálatom, szeretetem az ön művészetéé!“

És hogyan bántak a külföldön ünnepelt mesterrel saját hazájában?

1928-ban a Kultuszminisztérium és a M. kir. Operaház Nürnbergben ünnepi hetet rendezett, melyen Operánk együttese szerepelt. Ez ünnepi hétről Hubay Jenőt — egyszerűen kihagyták.

1929-ben kiváló német vendégek tiszteletére nálunk rendezett az Opera ünnepi hetet. Kitzúzték ugyan Hubay „Karenina Anná“-ját, de a jól működő intrikának sikerült úgy intéznie dolgát, hogy a Karenina utolsó este kerüljön színre, — amikor az illusztris német vendégek már elutaztak.

Hubay Jenőné erről ezt írja Tibor fiának:

XI. 15.

„Ma vacsora utánig semmi baj sem volt. Vacsora után azonban Fatter felolvastatta magának az államtitkár úr levelét, melyen újra feldühödött. Az államtitkár úr megjegyzi, hogy a „Kareninát“ azért tüzték ki utolsó estére, hogy az ünnepségek „méltó befejezést nyerjenek“. Mert igaz ugyan, hogy a nürnbergiek már elutaztak, de „csak részben“. Továbbá nem igaz, hogy Fattert kikapcsolták mindenből, mert „intézkedés történt“, hogy Schönék, Bethlenek, Klebelsbergék, a Főváros, stb.

teára, estélycirc stb., stb. Fattert velem együtt, meghívlak. Fatter sajnos nem nevetett ezeken, mint én, de dühöngött. Felelt is:

Budapest, 1929. november 14.

Igen tisztelt Barátom!

Lekötelező véleményedet személyemről és művészetemről nagyon köszönöm. A leveledben felsorolt meghívásokat tényleg mind megkaptam. Én azt hittem, hogy hivatalos és társadalmi állásomnak szóltak, de soraidból értesülök, hogy ezeket most közbenjárásodnak köszönhetem. Nekem azonban hivatalos állásomon, társadalmi pozíciómon és szalonomon kívül *m ű v e i m* is vannak. Fenntartom tehát azt, amit múltkori levelemben megjegyeztem, hogy úgy már tavaly Nürnbergben, mikor Operaházunk együttese Nürnbergben tartott előadásokat, mint most Budapesten, zeneszerzői minőségben teljesen ki voltam kapcsolva.

Mellékelem a mai „Est“ lapot, mely a nürnbergi vendégek ma reggeli elutazásának hírének közli. Mit szólnak tehát, hogy a „Kareninát“ a nürnbergi hét u t áni első napján adják, az elutazott vendégek tiszteletére?

Engedd meg, hogy némiképp csodálkozásomnak adjak kifejezést, hogy éppen te, ki a művészi osztály élén állsz, védelmedbe veszed ezt a hallatlan eljárást! sat.“

(Ugyanaznap este):

„Most jön haza Fatter a Főiskolából, ahol — képzeld csak! Meszlényi azt mondta neki, hogy a nürnbergi Opera intendánsa külön a „Karenináért“ itt maradt, meghallgatta és olyan nagy benyomást tett rá a mű, hogy eltökélt szándéka előadatni. Mégis győz az igazság, akárhogy intrikálnak is ellene!“

1932-ben az újonnan kinevezett Vallás- és Közoktatásügyi miniszter reformokat akart a Zeneművészeti Főiskolán bevezetni, melyeket Hubay főigazgató léte

s mint Európa első zenepedagógusa nem talált helyénvalónak s azokat szó nélkül visszautasította.

A konferenciát, melyet e célra hívtak egybe, miután tiltakozását bejelentette, otthagya, anélkül, hogy az öszszegültekkel tovább törődött volna. Ez arra készítette a minisztert, hogy őt hirtelen nyugdíjba akarta helyeztetni. Hubayt egy hűséges barátja értesítette a miniszter szándékáról, mire ő a legerélyesebb módon igyekezett a támadást kivédeni. Igaz, ezúttal az egész sajtó is mellé állott és dörgedelmes cikkekben kelt ki nyugdíjaztatása ellen.

Hubay mindenekelőtt Apponyi Alberthez fordult:

„1932. szeptember 20.

Kegyelmes uram! Ismerve a te nagy érdeklődésedet és szeretetedet Zeneművészeti Főiskolánk iránt, hozzád fordulok egy ügyben, mely nemcsak személyemet, de a Főiskola jövőjét is közelről érdekli.

A Kultuszminiszter úrral egy-két zeneművészetet érdeklő kérdésben szembe kellett szállnom, *nekem* kellett az állam fontos érdekeit megvédenem.

Most bizalmasan, de biztos forrásból arról értesültem, hogy a minisztertanácsban a korhatárra való tekintettel nyugdíjaztatásomat kierőszakolta és valószínűleg a Kormányzó úrnál is ezt a határozatát akarja keresztülhajtani.

Intézetünk ma a világ egyik legnagyobb és legelismertebb zeneintézete. A miniszter úr engem mégis rövid úton állásomból el akar mozdítani. Annak idején nem nyugdíjazták sem Liszt Ferencet, sem Erikelt. Berlinben Joachim is élete fogytaig köztisztelőben és szeretetben álló igazgatója maradt a „Hochschule“-nak.

Legtávolabbról sem ragaszkodom állásomhoz, hiszen én mindég csak hazafias kötelességemnek tartottam azt a nagy munkát, melyet hazánk megcsónkítása után a magyar kultúra és a magyar zene érdekében úgy művészi, mint társadalmi úton kifejtettem. Meg fogod azonban érteni, hogy engem a miniszter úr bánásmódja megségyenít és elkeserít. Hozzád fordulok tehát, ne engedd meg, hogy én az állami nyugdíjasok kategóriájába kerüljek és nagyon kérlek a Kormányzó úr Ő Főméltóságánál nyugdíjaztatásom ellen szót emelni. Hiszen,

ha rám már nincs szükség — megyek, de, ismétlem, nem úgy, mint a miniszter úr azt legsürgősebben keresztül akarja hajtani.“

Apponyi válasza ez volt:

„Tisztelt Barátom! Bocsáss meg, hogy leveledre, melynek tartalma, megvallom, elsősorban kacajra fakasztott, elkésve válaszolok. Elutazásom pillanatában vettem és itt előbb körül akarok nézni. Természetesen nem lesz semmi ebből a kultúrbotrányból: ma reggel a kormányzónak is szóltam róla és ő biztosított, hogy a dolog el van ejtve. De hogy csak fölmerülhetett a gondolat, az is túl megy képzelőtehetségem határán. Hála Istennek, még művészi kvalitásaidnak teljes birtokában vagy és tartson meg abban a gondviselés, melynek egyedül van joga téged nyugdíjazni.

Igaz tisztelettel őszinte híved, Apponyi Albert.

Budapest, 1932. szeptember 29.“

Hubay Berzeviczy Albertet is értesítette az ellene készülő merényletről, ő a következőkben válaszolt:

„Berzevicze, 1932. szeptember 29.

Kedves barátom! Legnagyobb felháborodással olvastam leveledet: sejtelmem sem volt arról, hogy ilyen dolgok vannak készülöben és ha te nem írod, elhinni sem tudtam volna, hogy ilyen dolgok lehetségesek legyenek Magyarországon! Most is érthetetlen, hogy honnan indul ki ez az intrika.

Én egy hét múlva Budapesten leszek, ott tájékozódni fogok és a leghatározottabban síkraszállok melletted. De nehogy elkéssem, már tegnap írtam egy levelet, raellyen talán nem fogja eltéveszteni hatását.

Régi barátsággal mindég híved
Berzeviczy Albert.“

Mikor a nyugdíjaztatás ügye nyilvánosságra került, az ország vidéki városainak zeneiskolái közös memorandumot juttattak el a kultuszminisztériumba, melyben tiltakoztak Hubay elmozdítása ellen. A sajtó is a legélesebben szembehelyezkedett a „merénylettel.“

Pester Lloyd, 1932, szeptember 27.

„A sajtóban olyan hírek keringenek, hogy nyugdíjazták Hubay Jenőt. A tudósításokból hiányzik a megszokott frázis: saját kérelmére. Tehát Hubay nem kérte nyugdíjaztatását, magasabb helyen állapították meg, hogy túl van a korhatáron. S a bürokráciának mindnyájan csak számok, numerusok vagyunk s hetvenedik esztendeje betöltével minden állami hivatalnoknak útilaput kötnek talpára.

Még akkor is, ha Hubay Jenő a neve. Mert illetékes helyen, úgy látszik, nincsenek kellőképpen informálva arról, ki Hubay Jenő, mit jelent a magyar művészetnek, kultúrának és hogy milyen eljárást érdemel egy zseniális művész és páratlan pedagógus. Hubay életkora, mint dátum a zene-történelembe való, működéséhez viszont semmi köze. Mert Hubay frissebb, munkabíróbb, mint sok más, ötvenedik életévét be sem töltött funkcionárius.

Hubay lelkes, zseniális zenepedagógus, aki tanítványai ügyét szívéen hordja, aki a rábízott zsenge tehetségeket fáradtságot nem ismerve fejleszti és viszi teljes kibontakozás felé. Olyan mester, mint Auer Lipót, és hírneve távol országokból csábítja ide a tanulni vágyó ifjúságot. De nemcsak mint tanárnak, mint igazgatónak is rendkívüliek teljesítményei. Mélységes erkölcstől átítatva, komolysággal intézi a főiskola ügyeit, melynek vezetését Liszt, Erkel és Mihailovich kezéből vette át és tőlük is tanulta meg a módját. Hogy a főiskola a magyar kultúra legszebb éke, a magyar művészet legerőteljesebb oszlopa, elsősorban Hubay *Jenő* érdeme, aki értett hozzá, hogy tapasztalt pedagógusokból és ifjú tehetségekből mintaszerű tanári kart szervezzen s csodálatra méltó harmóniát teremtsen a hagyományok és a modernizmus között. Hálát kellene adnunk a gondviselésnek, mely a mestert ilyen erőben, ruganyosságban és frisségekben tartotta meg számunkra s a felelős hatóságnak kötelessége őt helyén ott tartani, míg ő maga nem kéri jól megérdemelt nyugdíjaztatását.

Ha a mindenható bürokráciának nincs tudomása róla, hogy vannak művészi személyiségek, akiket egyénileg kell kezelni, példákkal szolgálunk:

A berlini egyetemen Momsen, Virchow, Curtius, Zeller, Helmholtz adtak elő, valamennyien nyolcvanadik évük küszöbén, vagy azon túl. Vannak hazai példánk is: Concha, Zsögöd—Grosschmied, stb.

De meggyőződésünk szerint Hubaynak nincs szüksége precedensekre, enyhítő körülményekre. Esete épp annyira nem mérhető rendes mértékkel, mintahogy ő maga is egyedül álló jelenség művészi életünkben.

Remélhetőleg még nem mondották ki a döntő szót. A kormány-rekonstrukció következtében csomó ügy elintézése maradt függőben. De föltéve azt az esetet, hogy a távozó miniszter az iratot már szignálta volna, akkor is van mód a határozat hatályon kívül helyezésére. Hubay nyugdíjaztatását érvényteleníteni kell. Nem vagyunk olyan az

dagok művészi nagyságokban, hogy a legnagyobbak egyikét megakadályozzuk munkálkodásában, még hozzá minden alapos ok nélkül, csak azért, mert a bürokráciának így tartja kedve.

A közvélemény elvárja, hogy az új kultuszminiszter elődje rendelkezését hatálytalanítani lógja, s Hubay Jenőnek, akit világhíre, nagy művészi érdemeire való tekintet nélkül, könyörtelenül nyugdíjazni akartak, megfelelő elégtételt fognak szolgáltatni.

Sebestyén Károly:“

És Hubay megmaradt a főiskola élén.

A nagy művész, komponista, pedagógus érdekében, akinek távozása pótolhatatlan veszteséget jelentett volna a magyar zeneművészet minden terén, akit a világ minden tájékáról csábítottak hírneves zenei intézetek élére, Hubay Jenő érdekében Apponyi Albertnek, Berzeviczynek, a magyar sajtónak kellett síkra szállania, — hogy a Zeneművészeti Főiskola élén megmaradjon.

1933 október havában, a Filharmóniai Társulat jubileumát ülte. Az ebből az alkalomból rendezett ünnepi hangverseny műsorán csupa magyar zeneszerző szerepelt — kivéven Hubay Jenőt!

Hubayné így ír Tibor fiának:

„Ma Dohnányiné szólított telefonhoz. Arra kért, adnék én is egy szalagot a Filharmonikusok jubileuma alkalmából készülő zászló rúdjára. A zászlóavatás nagy ünnepség keretében a Fészek klubban fog lezajlani. Mivel Fatter életének számos évét szoros összeköttetésben töltötte el e társulattal, sokszor játszott hangversenyeiken, nem akartam, hogy a sok zászló-szalag között éppen az én nevem és címerünk hiányozzék és ezért megígértem annak elküldését.

Nevemet aranyszállal fogom kihimeztetni és címereinket is ráfesttetem a szalagra, de azt megírom Dohnányinének, hogy nem hallgathatom el, mennyire fáj mindkettőnknek és mennyire zokon vesszük, hogy a filharmonikusok programjáról Hubay Jenő neve kimaradt. Ez lesz oka annak is, hogy sem a zászlóavató, sem más ünnepségen részt nem fogunk venni, sőt a hangversenyen sem leszünk jelen.“

Hubay Andomé, született Adle Astrup.

1934-ben az Operaház ünnepelte fennállásának 80 éves évfordulóját.

Az igazgatóság arra kérte fel Hubayt, játszaná el a Cremonai hegedűs szőlóját. Hubay azt válaszolta, sokkal jobban szeretné, ha a „Lavotta szerelme“ utolsó képét adnák, mert ez zárt szám és így alkalmasabban illeszkedik egy ilyen este műsorába, mint a Cremonai-ból kiragadott hegedűszóló. A kérést az igazgatóság elutasította. Hubay erre hajlandó lett volna a szólót eljátszani, de csak akkor, ha az egész jelenetet, tehát az utána következő baritonáriát is színpadra viszik. Az idő rövidegére való hivatkozással még ezt a szerény kérést sem teljesítették.

Így történt azután hogy Hubay Jenő, a Karenina Anna és az Álarc zeneköltője, operaszerzői minőségében az ünnepi estén a Cremonai hegedűs szóló-szoliszimójával szerepelt és így történt, hogy ezt a zeneszámot is más játszotta helyette, — ő pedig erről az ünnepélyről is távolmaradt.

Az 1933. esztendőnek kora tavaszán nagy öröm érte a Hubay házat: Andor, az idősebbik fiú egy szép, előkelő fiatal norvég leánnyal, Astrup Ebbe ezredes és Wedel-Jarlsberg Anna leányával jegyezte el magát. Hubayné közölte a hírt férjével és végre örömkönyeket láthatott felcsillanni szemében.

A fiatal párnak az a romantikus ötlete támadt, hogy Velencében, a „San Marco“-ban tartsa esküvőjét, mely május 6-ára volt kitűzve és Hubayné ezt írja Tibor fiának:

„Ma Fatternek az a gondolata jött, hogy szerzeményeiből valamit átír orgonára, valamiképen Velencébe küldi s ha Andor Édlével belép a templomba, az orgonán Fatter zenéje fog felcsendülni. így legalább valami a családból ott lesz mellettük. A Dante főtémáját írta át s a végső akkordokban felcsendül a Himnusz egy-két üteme.“

Andor fiának esküvője napján Hubay Jenő feleségével kis budai vendéglőbe ment vacsorázni, melyet nagynéha szívesen keresett fel. Odahaza szól a telefon, híradások jönnek, — itt zavartalanul töltheti el estjét bizalmas együttlétben feleségével. A kis, meghitt, tiszta helyiségben kevés a vendég. Törzsasztala, melyet tréfásan nevez annak, — hiszen egy évben kétszer-háromszor járt ott — szabad. Ennek nagyon megöri. Szerénységére vall vagy talán a véletlenre szereti bízni, de sohasem foglal le előre asztalt magának. Ha asztala szabad, a véletlen úgy akarja, hogy maradjon, ha nem, megy egy házzal tovább.

Itt senki sem ismeri. Ez a legnagyobb jótétemény. Derék budai nyárspolgárok eszik itt a válogatott ételeket, isszák a hegy kitűnő levét s reggelig elhallgatják a cigányt, anélkül, hogy akár a bor, akár a nóta kihoznák őket sodrukból.

Május hatodika van, ablak, ajtó tárva-nyitva, az étterembe beragyog a csillagos, holdas tavaszi éjszaka. A vendéglős maga szolgálja fel Hubayéknak a bort.

„Kitűnő“ — mondja az első korty után a boldog apa — „emellett a márka mellett maradunk.“ — Poharaik összecsendülnek, Hubay szokása ellenére még egy palackot nyitvat. Felesége nyugtalankodni kezd, a bor megérthet férjének, szívdobogása, mely ugyan már jóideje nem jelentkezett, megint elfoghatja.

„Jenő, nem lesz sok? Gondoljon Gulden Róbertre, aki nemcsak orvosunk, hanem barátunk is, aki úgy szereti...“

„Az szeret engem? Tudja mit merészelt nekem ez az ember a múltkori konzultáció alkalmával mondani? Hogy szervezetileg egészségesnek tart ugyan, de (gondoljak elvégre arra, hogy öreg ember vagyok! Szép kis barát! Én öreg . . . csak azért is megisszuk a bort. most kezdtük meg ezt a palackot és — az életet is.)“

És boldog elszörnyedés fogja el Rózát, nagyon-nagyon régen nem látta Jenőt ilyen hangulatban, most még a cigányt is odainti és Róza kedvenc nótáit rendeli meg.

Közben megtelt a helyiség s a vendégek érdeklődve tiszteletudón nézik a fejedelmi férfiút s fiatalos, szép

mozdulatú, tüzesszemű hölgyét, amint ifjú szerelmes párként koccintják össze poharaikat.

„Ki lehet ez a két ember? Milyen előkelőek!”

Akármilyen világhírű is Hubay, ebben a csöndes zugocskában senki sem ösmeri — micsoda öröm!

A cigány tányéroz. Hubay nagy bankjegyet tesz tányérjára, a cigány elbámul, ki lehet ez a nagy úr? A nagy úr, kedvenc dalát dudorászva, távozik feleségével a vendéglőiből.

A vendégek faggatni kezdik a vendéglóstit Hubay kilétéről. Ez begombolkozik. Semmi szín alatt sem akarja elárulni, ki a titokzatos pár, mert megtiltották neki.

Mikor azután a vendégek bojkottal fenyegetik meg, kinyögi: Hubay Jenő és felesége.

Másnap kopott öltözetű férfi csengetett be a Hubay-palotába. Hiába erősítgeti az inas, hogy a Méltóságos Úr nincs otthon, nem engedi magát elutasítani.

A szóváltás hangossá lesz. A Méltóságos Úr jön le a lépcsőn s meglepetten ismeri fel az idegenben a tegnap esti cigányprímást, nyájas mosollyal nyújtja neki kezét s kérdi tőle, mit kíván.

„Méltóságos úr“, — dadogja a primás — „térdenállva kérek bocsánatot. . . egész életemre meg vagyok szegyenítve.. . Méltóságos úr az este egy nótát rendelt.. .“

„Nagyon szépen játszott, barátom.“

„Igazán? Meg tetszett elégedve lenni? Hogy milyen boldog vagyok! De mikor játszottam, nem tudtam, hogy Hubay Jenőnek játszom . . . Csak azután sült ki! A Méltóságos úr ezt a nagy pénzt adta nekem, és én elfogadtam, mert nem tudtam kicsoda. Kérném alázattal, tessék ezt a pénzt visszavenni, mert nincs Magyarországon az a primás, aki Hubay Jenőtől pénzt fogadna el. Visszahoztam, mert égeti a kezemet! De Méltóságos úr meg volt elégedve játékkal és ezt senki sem veheti el tőlem!“

Ennek az esztendőnek őszén még egy olyan ajándékot kapott, mely nagy örömmel töltötte el. A régi kedves barátnő, Földváry Emma közölte vele, hogy azok az összegek, melyeket a rádió a zenedélutánok közvetítéséért fizetett s amelyek letétbe helyezettek, most már annyira megnövekedtek, hogy új napközi gyermekotthont lehet alapítani. Az intézet neve „Huhay Jenő gyermekotthon“ lesz és a Lubló-utcában nemsokára megnyílik. Ez legyen hetvenötödik születésnapjára a meglepetés.

Félév múlva a kormányzó feleségének és a Székesfőváros polgármesterének jelenlétében megnyílt az otthon. A polgármester szónoklatára Hubay Jenő válaszolt:

„Főméltóságú Asszony, Polgármester úr, igen tisztelt hölgyeim és uraim!

Hálásan köszönöm a polgármester úr elhangzott gyönyörű és megtisztelő szavait. Boldog vagyok, hogy e szép gyermekotthon létesítéséhez én is hozzájárulhattam. Különösen büszkévé tesz, hogy a gyermekotthon immár nevemet fogja viselni.

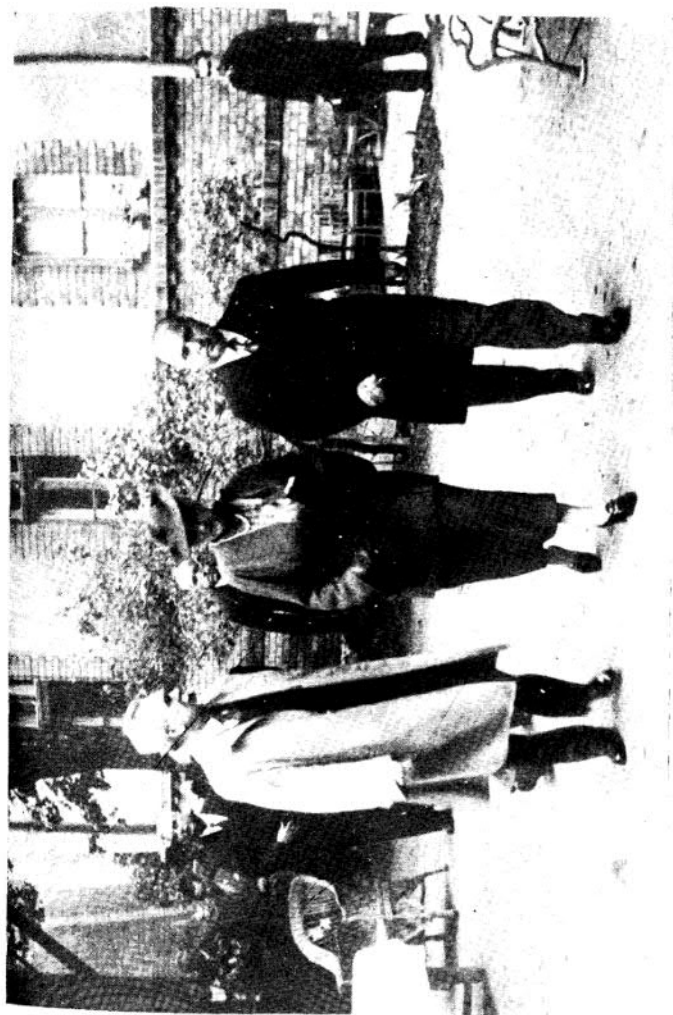
Köszönetet mondok a polgármester úrnak, továbbá Földváry Emma, Krén Margit és Bayné úrnőknek, hogy ezt lehetővé tették s engem e nagy kitüntetésben és örömben részesítettek.

A legmélyebb hódolattal hajlom meg a Főméltóságú asszony előtt, ki nemeslelkűen szívébe zárta a magyar gyermekvédelem szent ügyét, mely Hazánk egyik legfontosabb létérdeke.

Nektek pedig, drága kicsinyek, azt kívánom, hogy jó egészségben nagyra nőjjetek és valamikor hasznos tagjai lehessetek Hazánknak.

Most pedig velem kiáltásatok: Éljen Magyarország Kormányzója, éljen a Főméltóságú asszony, éljen a Haza!“

Az ilyen nagy ajándékokhoz sok-sok apró is járult, emberileg olyan drágák és értékesek, amilyen siker és elismerés lenni tud. Kegyelmes úr lett, valóságos titkos tanácsos, a római Santa Cecília, a Magyar Tudományos

Hubay Jenő, Horthy Miklós né fõmeltõsõgû asszõmnyal és Szendy Károly polgármesterrel a Hubay-Cebrian gyermekotthon felavató ünnepségén.

Akadémia, a Petőfi Társaság tiszteletbeli tagja, az egyetem díszdoktora, felsőházi tag, sok bel- és külföldi kitüntetés tulajdonosa, a Corvin-lánc viselője. Nagy kompozícióival meghódította a külföldet. A kisebbeket az egész világon játsszák, hetvenöt éves korban testileg, szellemileg ép, a Főváros, a vidék, az egész ország megüli születése napját, ő maga életének ezt az időszakát is a munkának szenteli.

Új operája a „Milói Vénusz“ zongorakivonata Bécsben már nyomás alatt van, most az új mesejáték, az „Önző óriás“ foglalkoztatja. A gratulációsokat, interjúrolókat, ha be tudnak hozzá jutni, elutasítja magától:

„Én semmit sem ünnepelek és tiltakozom, hogy engem ünnepeljenek. A kor nem érdem, hanem kegy. Amikor hetven lettem, elszaladtam Apponyi Alberthez, mert megtudtam, hogy nagy ünneplés készül és ő az ünnepi bizottság elnöke. Könyörögtem neki, hogy ne csináljanak semmit. Mosolyogva válaszolta: „Jól van, hagyjuk most — majd tíz év múlva megcsináljuk.“ — Mi van a koron ünnepelni való? Verdi nyolcvanéves korában írta legszebb operáit, Michel-Angelo kilencvenéves korában halhatatlan művekkel ajándékozta meg az emberiséget. Nem érzem magam öregnek: mégis az a szándékom, hogy a legrövidebb időn belül hozzáfogok memoir-jaim megírásához. Azt hiszem, nagy érdeklődésre számíthat majd ez a munkám. Esztendőök óta szeretnék belekapni, de nem jutok hozzá. Reggelenként azt sem tudom, mihez kezdjek, annyi dolgom van.“

Egy jóbarát kérdi:

„Hetvenötévi tanulásaiból nem adna valamit a fiatal nemzedéknek?“

„Annyit feltétlenül, hogy az élet rugója az akarat és az energia. Aki le hagyja magát verni sikerelenségektől és küzdelmektől, az elveszett. Sokan vannak, akik elernyednek egy nagyság meghallgatója után, mert azt hiszik, hogy az elérhetetlen.

Fogat összeszorítani, — el *kell* élni! A fiatal tehetségeket azonban támogatniuk kell azoknak, akik beérkeztek s azt (hiszem, erre mindég példát mutattam. Milyen küzdelmek után értem el, hogy a Filharmonikusok magyar estéket rendezzenek! Nem engedtem, hogy tőlem játsszanak, nem voltam rászorulva. -Soha önérdek nem vezetett; sokszor rajta vesztettem, ha egy-egy eszme mellett lándzsát törtem . . .“

„S levont valami tanulságot az életből, Mester, önmagának?“

„Higyjék el barátaim“ — mondja ekkor szomorúan — „oly borzalmas küzdelmeken mentem keresztül, hogy semmiért a világon nem kezdeném újra. Nem élném át mégegyszer életemet. .. Talán az elkövetkezendő évökben osztályrészemül jut még a nyugalom, a megelégedés ...“

Elég az interjúkból! Mi lesz tizenötödikén, ha már most, pár nappal a születésnap előtt, így kínozzák az embert. Itt csak a menekülés segít! S így történt, hogy Hubayék szeptember 14.-én autóra szálltak és elutaztak.

A-házaspár régi tervét valósította meg s kis körutazásra indult Kékestető, Párád és Lillafüred felé.

Útjuk közben Földváry Emma, kedves barátnőjük ebédre vendégül látta őket birtokán. Szeretet és melegség áradt feléjük az egész meghitt otthonból. Vidám ünnepi ebéd, vendégszeretet, őszinte szívből jövő jókívánságok: ez volt a bevezetője Hubay rövid szünidejének; fehér holló életében, de azután valóságos gyermekes örömmel tudott élvezni. Feleségének pedig csak ez kellett, ilyenkor megfeledkezett minden bajról s mohón élvezte a jelent.

Kékestetőtől el voltak ragadtatva. Az ellátás ragyogó, a szálloda kellemes és meglehetősen üres, néhány előkelő vendég, aki a többivel nem törődik.

Tizenötödikén ragyogott az őszi nap a kék ég peremén s este rádió hangverseny volt a „születésnapos gyermek“ tiszteletére. Este nyolc órakor Hubayék szinte magukban hallgathatták a hallban a hangversenyt. El-

mélyedhettek a zenében s önmagukban. Róza így számol be erről az esetről fiainak:

„Élvezték tegnap az esti rád íá-hangversenyt.? Mi igen! Fatter szerint Szentgyörgyi Laci remekül játszott a III. versenyművét, Báthy is gyönyörűen éneket^ De a háborús szimfóniában a zenekar sok kívánnivalót hagyott. Némely résszel „ügetőversenyt“ rendezett! De azért sok szép és jó is volt az előadásban.

Csak a hangverseny után. azaz későn mentünk vacsorázni. Az ebédlő már üres volt, tehát „édes kettesben“ ültünk asztalhoz. Ez mindig — amilyen ritka, — olyan szép. Asztalunkat feldíszítve találtuk: nemzeti színekben virágokból ez állt az asztalon: „Isten éltesse!“ Tehát itt sem maradt földérintetlen inkognitónk, de ilyen csendes, diszkrét hódolat csak jóleső és megható. Egyéb tüntetésekkel senki sem tolakodott mellénk.“

17.-én mentek tovább Párádra, másnap Lillafüredre. Itt a vérvörös-őszies, aranybajátszó bükkfaerdők, a hegyek Mosóéra emlékeztették őket. üres volt a fürdőhely, pompás volt itt sétálni.

Három nap elmúltával pedig vissza a köznapi túlekedésbe, az intrikák közé. Az ilyen szép órákért, napokért mindig sok keserűséggel, sok szenvedéssel fizetett meg — és Hubay nem élné végig mégegyszer életét. ő maga mondotta. — el kell neki hinnünk.

De a világ és Szellem, a siker, dicsőség, gazdagság, a teremtés gyönyörűsége, a gyűlölet és szeretet közepette, Németország legifjabb főzeneigazgatójának és a cigányprímásnak rajongása közben mégis csak zúg és tajtékzik ennek a mégis átélt és páratlan élet-szimfóniának magas hullámverése, s oly fejedelmi hatalomerővel, olyan beláthatatlan változatosságban, színpompában árad tbva, hogy még se tudja neki elhinni az ember, hogy nem akarná mégegyszer átélni. Hiszen, ha ő nem, ki élt még Goethe mondása szerint: „Az élet célja — maga az élet.“

Egy fiatal barátja, ifj. Farkas Zoltán doktor, ügyvéd és szobrász meglátogatta egy ízben és újra feltette a mesternek a kérdést végigélt életéről. Joggal tehette,

Hubay nagyon szerette ezt az eszes, tehetséges fiatalembert-és szeretett vele elbeszélgetni.

A mester ezen a napon rosszkedvű, levert volt s az ellene irányuló intrikákról, mellőzésről, gonoszságról beszélt.

„De hiszen mindez szóra sem érdemes“ — mondotta Farkas doktor, hogy fölvidítsa. — „Érdemes is ezekkel a kis apró irigykedőkkel törődni!“

„Az életemhez tartoznak“ — felelte Hubay elkeseredetten — „nem tudom őket belőle kikapcsolni, maguktól jelentkeznek emlékezetemben

„Kedves Jenő bátyám, az olyan nagy embernek, mint Ön, mindig csak a múltjára kellene gondolnia.^{1E}

Hubay Jenő fölugrott, kiegyenesedett:

„Mit mondasz? Múlt?! Azt nem ösmerem, — én mindég csak a jövőt látom és csak az érdekel!...“

Ezek a szavak halála előtt néhány nappal hagyták el ajkát.

Élete utolsó napján is csak a jövőbe tekintett. S azt az életet, melyet tulajdon vallomása szerint nem kezdett volna még egyszer újra, azt az életet egy pillanatra sem engedte szabadjára, — szorosán tartotta gyepelőit.

Igen! Élete gyepelőit szorosán tartotta kezében. Alig négy évvel ezelőtt a beszélgetés előtt erélyesen és végül győztesen védekezett nyugdíjaztatásának méltatlan kísérlete ellen és bevárta tanári kineveztetésének, Brüsszelből való hazatérésének félévszázados fordulóját; akkor ő maga adta be lemondását, de akkor is csak azért, mert látta, érezte, hogy egyre több akadályt gördítenek útjába s a Kultuszminisztérium bizalmát — úgy vélte — nem bírja már teljes mértékben.

Levonta a konzekvenciákat és ment.

Még egyetlen egyszer hallatta szavát, mint a magyar zenei életnek Liszt Ferenc által felavatott zenei vezetője.

Egy újságban, interjú alakjában cikk jelent meg a Zeneművészeti Főiskoláról, melyben Liszt Ferencről Dohnányi Ernőig mindenkiről szó esett, aki az intézetben vezető szerepet játszott, csak az ő neve maradt ki. Elhallgatták, mintha életének ötven esztendejét nem arra áldozta volna, hogy abból az alapköből, melyet Liszt

Ferenc tett le, a zeneművészetnek azt az épületét emelje, mely a világon a legelsők közé tartozik.

Hogy is mondotta Liszt utolsó antwerpeni együtt-létük alkalmával?

„A Zeneakadémia elnöke vagyok és mondhatom, tettem az intézetért egyet s mást. Magát nagyon szeretem, mint művészt nagyrabecsülöm és épp ezért óva intem, ne menjen a Lajta túlsó partjára, nincs ott mit keresnie.“

Az elmúlt ötven esztendő alatt, de sokszor volt Hubay Jenő kénytelen ezekre a szavaikra gondolni!

Hanem azért sohasem bánta meg ezt a lépését. Küldetését betöltötte. Ez a tudat elég volt számára. S hogy most — egy hírlapi cikkben — mégis megfélemlkeztek róla, kis korrektúrát kért, egyebet semmit. Már túl meszsze járt és nem volt szándékában visszafordulni.

És csendben, nyugalomban csak munkája légkörében élt, alkotott tovább. Csak nagyritkán lépett ki szellemi működésének szentélyéből, akkor is csak egyik opuszáért való küzdelmeiben, melynek útját egyengetni akarta, mellyel meg akarta ajándékozni az emberiséget. Pedig minden oka meg volt rá, hogy megvesse, ő mégis szerette az emberiséget, — élt benne a tudat, hogy amikor már nem lesz, művei fognak beszélni helyette s az emberiség akkor lesz az övé.

A világ örömei, a hiúság lidércfénye már nem ért fel hozzá, a lemondás csendes, gyógyító lángja lobogott csak lassan belsejében s ennek fénye mellett írta le legutolsó hangjegyeit és Békehimnuszát.

„Talán az elkövetkezendő években osztályrészemül jut a nyugalom, a megelégedés“ ... ismételteti gyakran barátainak.

De ez a vágya — vágy marad, az emberek másképp akarják, és Hubay nem tud „nem“-et mondaná, ha valaki segítségért fordul hozzá. Amit ifjúkorában mestereitől kapott, mindazt most sokszoros, ezerszeres ajándéka váltja át, juttatja másoknak.

Éveinek, napjainak kaleidoszkópján hadd fordítsak még egyet.

Sokan, egyre többen kopogtatnak ajtaján, bebo-csájtatást kérve. Barátja és kollégája a Főiskolán, haj-

dan tanítványa, Zsolt Nándor nagybetegen fekszik a szanatóriumban, az orvosok lemondtak életéről. Betegsége sok pénzt emészt fel. Hubay segílyt eszközöl ki számára a Kultuszminisztériumban.

Hubermann fölkeresi a mestert: zenekart akar szervezni Palesztinában és Hubay-tanítványokat szerződtetni; kettőnek rögtön kitűnő állást szerez.

A japán Naokazu Nabeshima márki Hubay tanítványának egy ajánlásával jön. aki Tokióban él: ott japán Liszt Ferenc társaságot akarnak alapítani. A márki kérésére tettel, tanáccsal jár ez ügyben kezére.

Személyére nézve az igénytelenség maga, de ha anyagi támogatásért fordulnak hozzá, azonnal zsebébe nyúl, ami gyakori eset. Unokaöccsének, hogy az gyermekeit neveltethesse, havonként jelentékeny összeget küld Amerikába és boldog, ha onnan jó híreket kap a gyermekekről.

A Budapesti Hangversenyzenekar finánciális nehézségekkel küzd, itt nem számíthatnak támogatásra; Hubay Lehár Ferencet Budapestre akarja hozni, hogy hangversenyének tiszta jövedelmét a zenekarnak juttassa.

Egy volt tanítványa az Egyesült Államokban nyomorral küzd, megtudja és száz dollárt küld neki.

Kubelik Jan minden vagyonát elveszti; Hubay ezt írja Kubeliknének:

„Én a magam részéről mindent el fogok követni, hogy Anita leányának rokonszenves vőlegénye álláshoz jusson. A minisztériumban fogok lépéseket tenni, azután a szövetkezetek elnökiigazgatójával is fogok beszélni, szóval megkeresem jó barátaimat veje dolgában és azután azonnal értesítem önt.“

Földesi Arnold, a kiváló gordonkaművész elszegényedett, éhezik.

„Sorai nagy benyomást gyakoroltak reám, levele olyan dokumentum, mely rávilágít a mostani szomorú viszonyokra. Levelét a Népszövetség elé kellene vinni, hadd lássák, milyen helyzetbe jutnak még olyan művészek is, akik művészetükkel úgyszólván az egész világot meghódították. Az ön feljajdulása valóban megdöbbenő. Mindaz, amit ír művészetéről és sikereiről, megfelel a tényeknek, ön. mint világszerte elismert gor-

donka-művész, jogosan igényt tarthatna egy tanári tan-
székre Zeneművészeti Főiskolánkon.“

Itt is megpróbál segíteni, de hiába veti latba min-
den befolyását.

Feleségének ezt írja:

*„Tegnap este elnöklésem alatt, megtartatott az Országos Zenetanács ülése. A meglevő Liszt-szobor felállítá-
sának ügyét egy szoborbizottság elgáncsolta. A régi
Zeneakadémiát nem lehet megvenni, mert nincs pénz.
Az állam összesen 15.000, a város 20.000 pengőt ad. Ezt
a Liszt-év kiadásaira. Ezt a csinos összeget megint hang-
versenyek rendezésére fogják felhasználni és 35.000
pengő füstbe megy.“*

Meghívják Szegedre, hogy a szabadtéri ünnepi játé-
kok folyamán a Cremonai hegedűs szólóját játssza, mert
ezt az operát is elő fogják adni. Egy estén a Paraszt-
becsülettel, melyet Mascagni dirigál.

*„Nem megyek Szegedre. Tegnap este megérkezésem
után, holtfáradtan megnéztem a fölgyülemllett tengernyi
levelet, küldeményeket, folyóiratokat, könyveket. Egy-
szerre csak a kezembe akad egy szegedi meghívó. Ebben
dátum szerint vannak fölemlítve az előadások. A közre-
működőkről is megemlékezik. De se a Cremonairól,
se Hubayról egy árva szó sincs! Tehát eldöntöttem,
hogy Szegedre nem megyek.“*

De másfajta jelentkezők is akadnak: Felszólítják,
hogy egy rövid Hubay-filmen játsszék; a terv valóra
vált, mialatt Szegedre nem utazott.

A bécsi rádió mikrofonja előtt Mozart és Schu-
bert szonátákat játszik Krauss Clemens-szel és a lapok
ezt írják:

*„Remek leadás mellett, csodásan nemes, kiegyenlí-
tett szépséggel hangzó volt a mester hegedű-tónusa,
ilyen tökélyel, gyönyörű játékkal, ritkán kerül szembe
az ember.“*

Azután a pesti stúdióban tartott szóló hangverse-
nyéről Hubayné ezt írja Tibor fiának:

„Ugye hallgatta a rádió-koncertet? Remek volt! Az „Atlantica“ adagiójában azonban azt hittem, hogy elájulok, mert egyszerre megszakadt a hegedűszólam s másodpercig szünetelt. Nem gondolhattam mást, mint-hogy Jenő rosszul lett. Kihagyó szívveréssel, mozdulatlanul feküdtem karosszékemben és lestem a bemondót. De helyette kissé idegenszerű hegedű szólalt meg és folytatta a félbemaradt melódiát. Egy-két taktus és máris tudtam, hogy Jenő játszik. Koncert után hazajön, nem szól egy kukkot sem. Elragadtatásunkat szó nélkül fogadja, lemegyünk ebédhez és leves után kérdi, hogy nem vettünk-e észre valamit. Ekkor mondtam meg neki, hogy észrevettem a hegedűszóló kihagyását. Andor szintén mondta, hogy ő is észrevette. S mi történt? Az É-húr leszaladt, úgyhogy már taktusokon keresztül Jenő kénytelen volt mást és másként játszani, mint azt, ami a kottában áll. Végre intett Dohnányinak, ez egy pillanatra megállt. Melles Jenőnek odanyújtotta hegedűjét és ezen folytatta azután végig az adagiót. Ezt próbálja valaki utánozni!“

Egy más alkalommal a Tudományos Akadémia arról értesíti, hogy a Weiss Fülöp-díjat az 1935. évre az 1900—1934. között megjelent kompozícióiért neki ítéltek oda. Ugyancsak megkapta a Kisfaludy társaság Greguss-díját.

Mikor egy fiatal főiskolai tanártársa, — aki mindig ellenesei közé tartozott és élesen támadta, — támogatását kéri, ezt válaszolja:

„Légy meggyőződve, hogy én mindenkor hű maradok elveimhez és az igazi tehetség mindig számíthat támogatásomra.“

1935 őszén Ferenczi Sárival és velem vacsorázott egy intim kis vendéglőben; önmagán humorizálva így ír:

„Neubauer Pali a Franklin-Társulattól szép honoráriumot kapott új regényéért. Látom, hogy nálunk már csak az opera- és szimfónia-szerzők nyomorognak. Oly jól telt az idő, hogy csak éjfélkor érkeztem haza.“

„Mit csináltál tegnap Jenő? — kérdi egyik barátja.

„Jó napom volt, muzsikának élhettem, hagytak. Kottákat firkáltam, mint rendszeren, a „Béke himnuszát“ írtam. Nagy és nehéz munka.“

Műveiért szeretne még tenni valamit, amíg még módjában áll. Az opera igazgatósága felszólítja, válasszon operái közül, melyeket óhajtja a következő szezonban előadatni. Mikor azután a műsortervezetet közzéteszik, egyetlen egy operája sincs benne. Pesten nem adnak tőle semmit, kiadója sem tesz egy lépést sem érdekében, — holott külföldön a Karenina még állandóan műsoron van.

Egy lexikon szerkesztősége életrajzi adatokat kér tőle, ezt válaszolja:

„Súlyt helyeznék a következőkre: 1. Én alapítottam meg a magyar hegedűiskolát, amelyből sok világnagyság került ki. 2. Közvetlenül Liszt halála után 50 évig én irányítottam a magyar zeneművészet fejlődését, amelynek szolgálatában álltam. 3. Midőn a szovjet bukása után visszahívtak külföldről a nemzeti kormány, átszerveztem a Zeneakadémiát, amely alattam érte el nagy emelkedését. 4. Hogy legfontosabb műveim kronologjice foglalassanak életrajzomban. Azt hiszem, hogy a legújabb magyar lexikonban életrajzomból ezek az adatok nem hiányozhatnak.“

Ezeknek az apró, szerény kívánságoknak teljesülését szeretné látni, ezért még meg-meg szólal, három évvel ezelőtt még másképp volt, akkor még nem hagyta nyugodni fiatalkori szenvedélye s még álmodozott nagy operai sikerről. Ahogy Massenet még Párizsban meijósolta neki, a csüggedésnek sok óráját kellett átélnie.

S feleségének, élete társának mindent el kellett követnie, hogy sokszor ráboruló sötét hangulataiból kiszabadítsa. Egész világ tárul szemünk elé e sorok olvastán:

„Van-e szívettépőbb, mint amikor Maga egy ilyen élet után, azt írja: „Ezt nem éltem meg és nem fogom megélni soha.“ Hát tényleg az igazságtalanság uralja a világot? S tényleg hiába kapaszkodom az örök igazság elméletébe? Hát mi ketten igazán már hiába

óhajtunk és remélünk bármit is? Mindég csak igazságtalanság és be nem teljesedett vágyak, remények, gondok, reszketések maradnak életünk hátralevő útjára? Én boldogan odaadnám életemet, ha Maga — — — de nem folytatom!“

Andor fia ezt írja neki:

„Sokáig fülemben csengett elutazásom előtti beszélgetésünk. Fülemben csengett és lelkemben visszhangra talált, Mi, akik úgy tartozunk Magához, mint fához a lomb, éppen olyan fájdalommal éljük át fájdalmait s éppoly örömmel örömet, mint önönmaga. Ha más álláspontot foglalunk el, az nem jelenti, hogy nem éppen olyan intenzíven érezzük és látjuk mindazt, amit Maga érez és lát. Mi Magát azonban olyan magaslaton látjuk, melyet a görögök Olymposnak neveztek s melyre isteneiket helyezték.

Maga túlon túl sokat alkotott, adott, itt a földön, semhogy érdemei szerint elismerhessék. Magát egyetlen egy hatalom ismerheti el *méltóképen* és ez a hatalom — az Idő. E világhatalom ajándékozhatja majd azt, amit *csak* olyanoknak osztogat, akiket emberi hatalom már nem ér el s ez az ajándék a *Halhatatlanság!* Maga azok közé a kivételes Kivételek közé tartozik, akik sem a földön, sem a túlvilágon el nem múlhatnak. Maga éppen olyan örök, mint amilyen örök a Művészet. És mi, akik körül vesszük mélységes nagy szeretetünkkel, jesak az Idő glorieóláját látjuk csillogni fején és fényétől, miként a napsugártól: lelkünk megmelegszik, szemünk káprázik!

Egy így van! Erre gondoljon és ne másra. Legyen víg és komponáljon nyugodtan, hogy mi a „Mában“ élők is meghallhassuk már a Jövő zenéjét!“

Feleség és fiú lelki erőfeszítése ez, a legvégsőig mennek, hogy valami módon segíteni tudjanak. Ennek a szép szövetségnek Krips, a „vezér“ harmadik tagja:

„Az az előkelő és lekötelezően kedves mód, amely engem maguk közé fogadtak, az ön jósága, az el-

durválásnak ebben a korában végtelenül boldoggá tett. Micsoda öröm olyan emberekre akadni, akiknek szívéből árad a nemesség. De külön emléket állítok az én szívemben önnek, Mester, azokért a zenei gyönyörűségekért, amelyekkel engem megajándékozott, ön vezetett engem a legtisztább zene útjára. Hogy az ön rossz, mondhatnám siralmas zongorajátékomat túrta, jóságos elnézésére vall, hiszen ön Liszttel, Brahms-szal, Bülow-val játszott együtt. Hogy önnel naponta szonátákat játszhattam, lelkemben örök nyomot hagyott. Ahogy ön ma Lisztről beszél, úgy fogom majd valamikor elmondani: megadatott nekem, hogy Hubay Jenővel szonátákat játszhattam.

Az Ön óriási, páratlan tudását, hosszú zeneművészi életének tapasztalatait, egész szívét mutatta Ön meg nekem ezek alatt az órák alatt és módomban volt mélyen az ön legbelsejébe tekinthetni. Tágranyílt szemmel, egész szívemmel bámultam önben a nagy mestert. Nincs az a nagy hangversenysiker, egy operai előadásnak tomboló tetszése, mely számomra azt a gyönyörűséget jelentené, mint az önnel átélt órák, hiszen ez az élmény lelki fejlődésében hatalmas haladást hozott.

De még valamit hozott nekem ez az élmény: mint dirigens megértettem, hogy az ön műveit maradéktalanul csak az foghatja fel, aki önt, mint a klasszikus művek tolmácsolóját is ösmeri. És merem mondani: művei nemcsak önt fogják túlélni, hanem a magamhoz hasonló fiatalokat is és mindazok, akik az ön zenéjének nagy értékét fölismerik, lelkesedéssel fogják a következő nemzedékeknek átszármaztatni. Elég erőt érzek magamban arra, hogy műveit az ön intenciói szerint vigyem szét a világba, hogy megmutassam az embereknek, mit alkotott Hubay Jenő. A lelkesedés érzése, melyet alkotásai belőlem kiváltanak fog engem vezérelni, mikor, mint az ön apostola haladok majd végig életemen. Megszerettem az ön zenéjét attól az első perctől kezdve, hogy a rádióban az „Álarcot“ hallgattam, de „Dante szimfóniája“, melyet újra, meg újra el fogok játszani, újra át fogok élni, önt a zeneművészet legnagyobb — legeslegnagyobb mesterei közé emelte.“

Hubay Andor hozzáintézett levelére Krips így felel:

„Leveled lelkem mélyéig rázott meg, mert a gondolat, hogy atyád ebben a szörnyű helyzetben szenved, engem, barátját ugyanolyan szenvedéssel tölt el.

Te még meg fogod élni apád igazi diadalát, mert ő örök értékű műveket alkotott, melyeket az intrika hosszabb ideig nem taposhat el.

Gondolj egy Schubert, vagy Bruckner életére és arra a szomorú tapasztalatra fogsz jönni, hogy a jó Isten egyeseket zsenialitással áld meg, azért, hogy másoknak örömet, lelki gyönyörűséget szerezzenek, de nem azért, hogy ők (maguk élvezhessék munkálkodásuk gyümölcsét és hogy boldogok legyenek. Gondolj Mozart határtalan szegénységére és azokra a sikerekre, melyeket Lehár még életében arat! Az igazi nagyok sohasem voltak boldogok, nem értették meg őket, az átlagemberek gyűlölték és irigyelték.

És ezeknek a nagyoknak mégis meg volt a körük, a környezetük megértette, becsülte, szerette őket. Ezekre a kevesekre kellene apádnak gondolnia és ebben a gondolatban kellene elégtételt találnia. Semmilyen siker, — legyen az politikai, vagy csengő arannyal megfizetett, — mit sem jelent azzal az egyetlen és igazi sikerrel, azzal a magasztos érzéssel szemben, melyet egy valódi műretek az emberből kivált. Atyádnak nincs szüksége semmiféle „kultúregyezményre“, — mint annyi más szerzőnek, — hogy művei előadassanak, mert ezek szív-től-szívhez szólva maguktól fognak érvényre, diadalra jutni. Ezekre 'gondolj és ezekre hívd fel egy meghitt órában atyád fegyelmét.“

Az önfeláldozó, odaadó szeretet hitével állnak mellé, hogy egy embernek, aki mester és mint mester kénytelen életének nehéz, sötét óráiban viaskodni, segítségére legyenek, (hogy erősítsék: erre csak a szeretet képei.

Nemsokára besötétedik, — teljesen. Ilyenkor az élet értelmén jár az ember esze, és már nem emberi ellenségekkel, nem az élet örvénylő mélységeivel küzd, hanem önnön lelkével viaskodik, mint Jákob az angyalával s addig nem tudja, nem akarja viaskodását abbahagyni, míg az áldását rá nem adta. Mert az, aki indulófélben van, már nem a boldogságot áhítja, hanem az üdvösséget.

Hubay Jenő és felesége Krips József főzeneigazgatóval.

És életéből megint eltűnik két ember, akit nagyon szeretett.

Góthné, Kertész Ella, a drága kedves barátnő, — a nagy művésznő, rövid, váratlan betegség után meghal; s másnap hosszú, szenvedésekkel teli vívódása után, melyben felesége önfeláldozóan ápolta, Zsolt Nándor! Zsolt még utolsó napjaiban is csak arra kérte orvosait, hogy mestere látogatásaikor csillapítsák fájdalmát, de ne kábítsák el, mert e látogatások minden percét ki akarja élvezni.

Pótolhatatlan veszteségek, — tátongó örök.

Róza látja, hogy férjére súlyos következményekkel járna, ha ezen a két megrázó temetésen jelen lenne. Hirtelen elhatározással autójukba ülteti, s viszi Mosócra — dolgozni, gyötrelmek, szenvedések közepette az egyetlen orvosság.

Mit is írt olyan szépen, amikor kezdett magába szállni?

„Hajdanában magam is május voltam. Mindenem fiatal volt: elmém, szívem, érzésem, gondolkodásom. Mit törődtem én azzal, hogy a természet is májusi köntösben tündöklött? De ma? . . . Hozzásimul lelkem a májushoz, szívom kábító illatát, visszaidézem emlékezetembe a legszebb, legvirágosabb emlékeket s azt hiszem, hogy minden, amiért élni érdemes, megszűnik, ha végetér a májusi misztérium . . .“

A májusi mámor-hónap misztériumának számára vége.

S az utolsó kérdésre válaszol:

„Mi tette rám e siralomvölgyében a legnagyobb benyomást?

Zsenge ifjúkoromban Liszt Ferencsel eljátszhattam Beethoven Kreutzer szonátáját. Tanuló koromban Berlinben Joachim József interpretálásában hallottam Beethoven utolsó vonós-négyeseit. Hallottam Bayreuthben, — ifjú, fogékony lélekkel a Parsifal-t. Játszottam Brahms-szal, és kéziratból nem egy művét adtam vele elő. Megbarátkoztam külföldön korunk legnagyobb művészeivel, megismerkedtem sok nagy emberrel. A nagyvilág szeme előtt álltam a dobogókon, zúgó lelkesedés közepette és sokszor éreztem: most éli át lelkem a legnagyobb, a legmélyrehatóbb benyomást!

S mégis, mégis, eltörpült mindez, mikor a „Jungfrau“ hótakarta hegycsúcsáról lenéztem a völgybe! Fölöttem ragyogóan kéklő, tiszta mennyboltból a nap sugarai gyémántfölddé varázsoltak mindent. A levegő ritka, könnyű, szinte repülésre készlet. Csillogó, szűzies fehérségű hó körülöttem, előttem, — nincs rajta emberi nyom, — a hegyóriások koszorúja méltóságteljesen, bámulatot parancsolóan zárja körül a láthatárt. Csend!... Itt van az Isten... itt az örökkévalóság! Alattam, messze egy törpe világ nyüzsög, küzd és szenved. Irigység, gyűlölet, véték, gonoszság mind ott marad a mélyben, ahová nem vágyom vissza többé. Nem bírom el már a sűrű levegőt, itt maradok örökké... Ez volt életem legnagyobb, legmélyebb benyomása, mely a természet örök mezején szűrődött lelkembe.

S mégis — még egyszer visszatértem."

És visszatért akkor a Jungfrau ormáról, emberek közé, a világba s az éleiért étellel fizetett, csakhogy Hazája hívó szavának még egyszer eleget tegyen.

Most lelkének legfelső ormán áll és örök életének birodalmán pihenteti tekintetét.

Onnan még egyszer legeslegutoljára visszatér.

S osztályrésze itt: az éjszaka az Olajfák hegyének tövében; de azután: a Szellem végső isteni békességében való föltámadás: feltámad szimfóniájában, az „Ara pacis“-ban, benne leli föl a szív isteni hatalmú vigaszát s benne zengi el a búcsúhalleluját, — ő, aki földi vámdorútján Mester volt.

KILENCEDIK FEJEZET.

Szétszabdalt színpalak.

Új operájához, a „Milói Vénusz“-hoz, mint egy szinpozionhoz, hívja meg Hubay hallgatóságát.

Nemrég válaszolt tagadólag a felszólításra, hogy a „Cremonai“ szólóját játssza.

„Hosszú idő telt el a Cremonai hegedűs bemutatója óta s a világ más képet öltött“ — mondotta.

A hegedűművész eltűnt a nagy nyilvánosság számára, kamarazenét játszik palotájában, vagy a „Benedictus“-t Liszt Koronázó miséjéből, mást semmit. Hegedű helyett görög lírát vett a kezébe, hogy a szerelem istennőjének szépségét a róla költött Epithalamionját zengje, s a negyven esztendővel vele kötött szerelmi kapcsolatról daloljon. Negyven esztendővel ezelőtt engedte át neki Lindau Pál „Milói Vénusz“ című egyfelvonásosát megzenésítésre. Ennek a zenének vázlatai régmúlt időkből származók, de kompozíciója új és ha kronologikus sorrendben nem is, mégis utolsó operája.

„Dante szimfóniájá“-ban isteni szerelemmel eltöltött lelkek szárnycsapásainak polifon suhogását hallatta a komponista, egének legmagasabb régióiba röpített fel bennünket. Most azt tudjuk meg, hogy a zengő szimbólumnak milyen hatalmas erejével formálta meg a Vénusz szerelmet, ifjúsága töretlen szárnycsapását érezzük, mellyel hegedűjén játszott s mellyel a „Cremonait“ költötte.

„So wird Liebe nimmer alt, — so wird der Dichler nimmer kait...“ — dalolja Goethe.

Ennek a szerelemnek szinpoziójához hívja meg Hubay .hallgatóságát, szép görög leányok és ifjak közé, akik öröme születtek, akik gyümölcsel, mézborral, nektárral, ambróziával, athéni szép éjszakákkal teltek el,

oda, ahol élet és művészet örök üdvösségben, ölelkezik egymással. Aphrodité uralkodik ebben a világban, a szerelem istennője, aki a zeneköltő teremtő fantáziájából szép ifjú rabszolganő alakjában lép a görög valóság világába, s egy művészi alkotásiban egyúttal hasonmássá lesz: a Milói Vénusz szobrává.

A Walpurgis éj klasszikus játéka ez, titkos jelekkel, rúnákkal, a Kalokagateia hulláimtajtékos világából, delphii és dodonai szent ligeteivel, faunok, nimfák, istenek, istennők hangjaival az örök Olimposzon ...

A Krisztus előtti negyedik század Athénje. A nap még a láthatár fölött ragyog és ferde sugarainak mágikus fényével özönlí be a várost.

A rövid előjáték első ütemének tremolójából, — mint egy buffo-opera bukfence, — a vígság, mulatozás, az öröm dús ünnepének motívuma szökken fel a fagottban, fuvolában, klarinélben és pikkoló-fuvolában, — élénken, derűsen, üstdob ütésekkkel és nyolcadok hármashang-zengzeteivel, a fafűvők kicsapongó, ifjúsági, felpattanó fiorituráitól egyre nagyobb vidámságra ösztönözten.

S mikor a fuvolák, klarinétok, basszusklarínatok, fagottok, kürtök, vonósok torlódó basszusoktól, üstdob-ütésektől kísértén bachanalikus szíla jságban és orgiás féktelenségben sikonganak, az összes lángok fölött a pikkolósíp ugránczó gúnyyal és szatírával zeng bele: ünnepet ülnek itt, de Agathon, a vendéglátó gazda, a dúsgazdag tékozló ember nyomorúságos dilettáns, aki szabrászi kontárkodásával Phidias dicsőségére vágyik. Éppen új műtermét avatja fel s az ünnepre meghívta athéni barátnőit, barátait, akiket azonban csak gazdagsága fűz hozzá.

A függöny ketté válik: rabszolganők, rabszolgák, ékesítik a műtermet, a díszkertben áldozati tüzeket gyújtanak, hordják serényen a serlegeket, kancsókat, heverő alkalmatosságokat, asztalokat, virágokat, koszorúkat. Megosztott vonós-kromatika, kürt- és tronihiatfigurák emelkedése és lejtése kíséri a rabszolgák monoton, derűs, naiv életörömet lehelő szélesen lendülő énekét: „Gyűljanak fel a lángok!”

Hubay egyre tüzebben lobogtatja a hangszer-
 rek és énekhangok fáklyáit, de a fafúvók és vonó-
 sokba harsonák és trombiták, üstdobok és tremoló
 vegyül bele, amikor egyszerre hirtelen meglepetés-
 ként, mintegy fenyegetően, tremolázó basszusok
 közé, négy kürt és a vonósok komoran szakadozott
 triola-motívuma zökken, — mintha ostor csapna le
 meztelen testekre: a rabszolgák felügyelőjének kísérő
 figurája, — aki ostorral kezében meg is jelenik,, s
 a megrémült rabokat gyorsabb munkára serkenti, —
 a rabok ugyan tovább éneklék az örömök karát, —
 de a dal már nem derűs: imitációk és ritmikus szű-
 kítések úgy hatnak, mintha a lángok is félve bújná-
 nak meg a felügyelő ostora láttán. Kínzó trombita-
 szólam harsan és tépi meg újra az éneket és egy
 fuvola-oboa-hegedű konglomerátum gorombán, bru-
 tálisan előtörő nyolcadja disszonánsán, metszón
 vágja ketté az atmoszférát: Panurgos, a rabszolga-
 kereskedő csodaszép fiatal rabnőt hoz magával.
 Melos szigetén rabolta el a leányt s most drágán
 akar túladni rajta.

És kapóra érzézik, — gazdája adakozó kedvé-
 ben van, mondja a felügyelő s már el is fordul,
 hogy egy ügyetlen rabszolgára sújtson. Ekkor egy
 másik rabszolgára téved tekintete: Praxiteles a neve.
 Tétlenül áll és álmodozva figyel, hogy feszítik meg
 a rabok végső erejüket.

A komor motívum tajtékzó, féktelen dühhé
 tornyosul, s vele egy szinte maga körül vagdalkozó
 tizenhatod figura, — a felügyelő tomboló haragja —
 vadul felfelé törő hangokban fakad fel s már rá
 is suhint a rabra: „Verjétek, vérig korbácsoljátok!”

Praxiteles összerogy. A felügyelő s a rabok el-
 sietnek, a megkorbácsolt rab magára marad. A kürt-
 tők érces kísérete fölé a hegedűk fájdalommotí-
 vuma, és Praxiteles gyötrellemmel teljes espressívó-
 dala emelkedik:

„Engem ostoroznak, ki egy világot hordok lel-
 kemben!”

Megint összerogy: egy bőkor mögé rejtőzve el

kell némulnia, inert Agathon vendégei érkeznek; jgordonkaszólo fejezi be panaszát.

Váratlanul zuhanó intervallummal sántító motívum zenei karrikatúrája szólal meg a klarinétben és pikkoló fuvolában, melyhez a hárfa, vonósok és triangulum pizzioati-fioriturái járulnak: Agathon jelenik meg, a gazdag dillettáns és megmosolyogni való műmecónás. Vendégei kegyét hajhássza, hogy azok őt magát és kontár-szobrait dicsérjék; ide-oda hajlongva lesi motívuma a dicséreteket, de vendégei a maguk módján, gúnyosan válaszolnak. Sőt, csúfondáros kardalra gyújtanak, melynek Agathon nem szentel figyelmet s ez a kardal mindannyiszor felhangzik, valahányszor Agathon megszólítja vendégeit, az énekhangokból, a zenekarból kacaj cseng ki, s az ide-oda röppenő gúnyos megjegyzéseket motívumrészek és könnyedén odalehelt pillanatfigurációk festik alá.

Beszélő melódiákiként, a csattanók figyelembevételével kezeli itt Hubay az énekhangokat, és mentől jobban iparkodik Agathon egy-egy dicsérő jelzöt elfogni, annál erősebben csapong az éle, a hangszerek szinte nevetgélnek s egymásra kacsintgatnak, mialatt egyik-másik vendég gúnyos tömjéné zéssel szól:

„Te vagy az arany Phidias-a!“

A magas fúvók és vonósok, a fafúvók csúfolódva vihognak, a basszusok lefelé lejtő futamokban hánykolódnak a nevetéstől, — Agathon nem vesz észre semmit, csak önnön dicséretét hallja:

„Phidias se tud többet nálam!“

A gúnyolódó kar a mindennapiság fölé emelkedő derüt képviseli: rámutat a dillettánsra, szinte megbélyegzi gondolatszegénységét, közhelyeit s azt, aki az életben és művészetben csak a banalitást, a főznapiast látja meg. Mindez, s az örök Milói Vénusz, — tehát az a bizonyos másik világ gyönyörködtető ellenpontban kapcsolódik egybe Hubay zenéjében.

Zenekarában halkán ott kacagnak a jó szellemek s velük együtt a koboldok, — az időbeliség eltűnik, minden, ami formális, feloldódik s belsőleg

mégis szigorúan kötött marad, örökemberivé lesz és drámaivá is egyben, mert a zseni s a dillettáns örök küzdelmét jeleníti meg.

Nevetve vonulnak a vendégek a műterembe, csak Scopas, Görögország legjelentékenyebb szobrásza marad szerelmesével, Klythiával.

A klarinétok és basszus-klarinétok jókedvűen szeszélyes és kacér trillájába Klythia kérdése vegyül: vájjon Scopas nem jönne-e a műterembe a vendégek után. De Scopas lefelé lejtő hangjegyű szerelmi motívumával válaszol, mely kibővül miközben érzelmeiről beszél. Scopas érett férfi, aki kemény küzdelmek árán tudott csak érvényesülni; sokat nélkülözött, amíg célt ért s most Klythiát el szeretné venni. Ez kitérőleg válaszol:

„Elmúlt ;már életünk tavasza“, — dalolják melankóliával a gondonkák. Panaszos sóhajok kelnek a méltóságteljes, bánatot kifejező melódikában, a két hang különleges harmóniában ölelkezik: s ahogy ebben az összhangba átmenő akkordok találkoznak váltakozó hármashangzat-konsonanciával és szeptim disszonanciával, az egész valahogy antikizálólólag hat.

Az egészen pedig a cseleszta, fuvolák, vonósok kromatikája ömlik el, mint az élet késői nyarának forró, gyújtó, hervasztó sugarai, amelyről a szép asszony beszél. Az üstdob tremolójává! nemesen szárnyal a kettős, — a görög tájék napsujgaras világossága ragyog benne, mely után az emberiség mindenkor áhítozott.

Klythia később válaszol majd Scopasnak s így a szobrász a többi mulatozóhoz megy a műterembe.

„Felhők közt lakozó istenek, könyörüljete! Mindenemet elrabolták, szabadságomat, szerelmemet! Adjátok vissza Chloé-t!“ — kiáltja Praxiteles a bokrok között.

Vonósok és hárfák arpeggioja: Praxiteles Aphroditéhez, a szerelem istennőjéhez fohászkodik s hirtelen megpillantja Klythiát, akit a rózsabokrok között, a lemenő nap bíborsugaraitól megvilágítottan Aphroditének vél.

Ezüstös tremoló homályából trombitamotívum villan elő: boldogan, fénylőn, elragadtatottan festi Praxiteles vízióját, teljesedésbemenő vágyát. Határtalan bámulatát, imádattal teli hitét a cseleszta legmagasabb futamához felfokozott s merész harmonikus kolorittal aláfestett hegedűszóló fejezi iki s a zenekar gyengéd, álomszerűen szép szinfónikájához Praxiteles hálaímáját zengi az istennőhöz, aki meghallgatta és védőszárnyai alá veszi.

Klythia-Aphrodité tudni akarja, miért hívta őt; érdeklődik kiléte iránt.

S Praxiteles elbeszélésébe kezd:

„Praxiteles, a rab vagyok én, szabad valék egykor Melosban.“

S a klarinéték, az oboa, hárfa, cseleszta, fuvola, szellőfodrozta, ringóan hullámnzó mozgalmassága fölött a szubtilis akkordkeverékekhez, a meglepő, ritmikus elágazásokhoz Praxiteles elénekli Meloszról szóló dalát.

S itt ismét megnyilvánulnak Hubay bensőséggel tejes csodatettei, álom és ébrenlét, szellem és valóság egymásba szövődése, egymással való átítatottsága, a szimbólum és mélységesebb jelentőség gyönyörű bújódsi játéka; Melosz, Cloé szépségének és Praxiteles művészetének szigete és Melosz mint a zene alapeleme.

Gyengéden tremolázó motívum bukkan fel, valahányszor Praxiteles megjelenik: az alkotó szépség motívuma.

Melosz szigetéről, szülőföldjéről, és Chloéről, a leányról szóló elbeszélése a szépségimádat izzó, dionizoszi, ujjongó, ifjúi lendülettel teli szárnyalása, remekbe stilizált, nagy ívben felboltozott monológ, melybe a zenekar tovasuhanó gyengéd hullámnzása, levélzizegése. mint a természet hangja dalol bele. Egy ariozó koszorújába fonódik itt a dal és a hangszerek melosza, s e hangokban és mögöttük is ennek a szónak hasonmása csendül föl: a hullámnzólte Aphrodité szülőföldje s a zenének szépségéhez vezető vonala s ugyanakkor mindkettő az isteni szerelem kifejezője.

Itt Hubay zseniálisan, játszi módon, a melódika látszólagos ártatlanságát mutatja, melynek modulációja és harmóniája valóságos tonális utazásokat tesz, míg azután a kiinduló ponthoz tér vissza, melyet pedig alig hagyott el. Mindennek, ami csak hang és zengés, közre kell itt működnie, hogy ezt a szimbólumot a görög misztériumokhoz hasonlónak formálja, ami materiális, az itt a lehetőséghez mértén kikapcsolódik, a külső történés hangtömegekben és cselekményben is legkisebb terjedelmre korlátozódik s az, ami lelki, ami rejtett, fejeződik ki a zene nyelvén. És csak azután, mikor ez már sikerült, s a hallgató a „Melosz“ hanggá áthasonult szent és megszentelő igézetébe merült, csak akkor járul a csodához egy parányi kis külső történés: Praxiteles félrehúzza sátra függönyét s Klythia megpillantja a Milói Vénuszt, minden idők legnagyobb műremekét, melyet Praxiteles szeretett Ghloé-ja után formált meg: a márvány megfoghatatlan szépsége párosul a megfoghatatlan zenei szépségekkel, szimbólum szimbólummal s mindkettő jelképe annak a szerelemnek, melyről írva vagyon, hogy sohasem szűnik meg.

És így az egyes alakok már a meginduláskor készen állanak; majdnem azt lehetne mondani: zenébe vésve.

S a jelkép ez: Stílusokat és emberi jellemvonásokat úgy állítani szembe egymással, amíg különbözőségeikből és közösségeikből az élet képmása keletkezik s dicshimnusz az örök szerelemtől és szépségeiről, arról a szerelemtől, mely átváltoztat, megfiatalít bennünket, s amely kimeríthetetlenül isteni és emberi is.

A magasabbrendű emberfaj áll itt szemben az alacsonyabb rendűvel: a lét jelképei hangban kifejezett metaforák. A melosz itt ősmélyiségekből kiemelkedve s énekelve válik zárt formává, zengesse s vizuálisan lebeg előttünk, amikor Praxiteles, a zseni, leleplezi Vénuszát: újra csak játék a játékkal, ezúttal a fonetikainak és plasztikusnak kölcsönhatása.

E perctől kezdve Vénusz nem vonatkoztatható el többé a zenétől. Hubay credója hatásában megnyilvánul: a zene — melódia. A drámai adottság Hubayból zenét váltt iki, a megszülető zene pedig jétékká, látszattá lesz és amellet mégis lényeggé és valósággá válik: a lélek emberét lázítja fel a ikon-társág és dillettantizmus, az aljasság, irigység ellen, a zsenit küzdelemre bírja a gonosz erőhatalmak ellen.

Melodikus, bő redőzetű ez a képmás — zene, melyet a hajszálfinom modulációk ellenére mélgis egyszerű, úgyszólván teljességgel diatonikus harmónia tart egybe, amely modernül romantikus s amellet szellemesen archaizáló. S azonfelül felvilágosít bennünket arról, hogy a modernek leginkább olt vétik el a dolgot, hogy az operát holmi filozófiai szemináriummal tévesztik össze: a zenének nem az a hivatása, hogy a vázat testtel lássa el, hanem, hogy a testnek lelket adjon.

De hát ki látja szemével, ki hallja fülével a szimbólumot? A kevesek, a válogatottak. Klythia ezek közül való s Praxiteles Vénuszáról nem tudja levenni szemét: s mert mélységesen érzi, hogy ez a látvány nem mindenki számára való, Praxitelesnek megígéri, hogy segítségére lesz, azzal a feltétellel, hogy művét neki, csakis neki szenteli; azzal fogják a csodát véghezvinni és Praxiteles megsza-badul majd rabláncaiktól.

Klythia eltűnik, alkonyodik. Fátyolként lebegő, hullámozó hárfá- és vonós szeksztolához, kürtök és gordonkák ellenmozgásához az angol kürtökből megejtő éjszakai melódia árad, melyet oboa, fuvola, klarinét a csillagok magasságába röpítenék. Olvadó tercekben engedi át magát a gondtalan mulatozás és élvezés az éjszakának, melyre virágdíszes fáklyatartókból szóródik a fény. A második képhez át-vezető zene után felcsendül a vendégek monoton éneke:

„Evoé, evoé, éljen a dal!“
Táncosnők lejtenek be.

Ehhez a ballehez Hubay ógörög motívumot használt fel. A látszólag nem változó harmónia bájos melódiavezetésében édes huncutkodásába, rejtett csapodárságába képmutatóan gyengéd, kacéran egyszerű, később érzékiséget lehelő táncmozgalom keveredik. Szárnyrakapó részletmotívumok szállnak itt egymással szembe, tolódnak egymásba, szakadnak el egymástól, szeszélyes fordulatok, graciózus ötletek tánczenéje. Az érzékiséget gyengéd kóda-témák tartják a kellő korlátok között: görög kecsesség ez, mely lassú mozgású és rút mozdulatra soha el nem csábul. Szabadon rölgtörmző, szolfedzsáló kadenciák zene-girlandokként díszítik a tánc témát, s a hangszereikből egymás felé ujjong az „Evőé!” — a hullámból felbukkanva s megint alásüllyedve: mintha Bötiklin kegyelméből üdvözült szellemek kergetődnének a hullámok játékában,

A háromnyolcad ütemű presztisszimo továbbzó banchánia fölfokozása hirtelen szünetbe zuhan, melyből Agathon nyekergő, önhitt motívuma hegedűkben és szatirikus basszusokban hangzik ki; kihirdeti, hogy táncoló leányt fog megmintázni. Ügyet se vetnek rá, ám miikor Scopas dicshimnuszra zendül fel fiatalságról és szerelemről s a dal szenvedélyének lángjai magasra csapnak, az elragadtatott vendégség ditirambikus karral vág bele, mely hatnegyedes hullámból a jámorig fokozódik.

S most vaskos, brutális, barbár akkord nyomja el a fájdalom pianissimo-organapontját: Panurgos, a rabszolgakereskedő betaszítja a műterembe Chloét. Morajló bámolat a vendégek között a fogyatékosan öltözött csodaszép meloszi leány láttán. Klythia elragadtatása, mikor Praxiteles Venuszobrát meglátta, most egybevegyül a csodálattal, mely a leány megjelenésekor elfogja: emberi és isteni szépség, mint elválaszthatatlan egység. Hár-fák és vonósok tovasikló, tompított szextólái: a vendégek karába áthasonulás sejtelve csendül föl, melynek részeseivé lehetnek. Panurgos és Agathon között hamarosan kész az egység, a rabszolgakereskedő másnap megkapja Chloé-ért a pénzt, de

addig még ő rendelkezhetik vele. Klythia Chloéban felismeri a Vénusz-szobor modelljét, de ezt nem árulja el.

Scopas, serleggel kezében, élete dalát énekli el, kínlódásairól, küzdelmeiről, melyekről a gazdag dillettánsnak fogalma sincs. Lírai zenekari áradat viszi énekét széles szárnyakon. Ismerni szeretné a művészt, aki ezt a serleget faragta, és Agathon felhívja Praxitelest. A fiatal rabszolga elragadtattan hódol Scopasnak, mikor megtudja, hogy a kiváló mester az, aki serlegét dicsérte. Mikor származásáról kérdezik, megint zenghet Melosz gyönyörűségeiről. Fűvökbe burkolt hegedűszóval kezdődik rajongása, s megint itt van — szinte kézzelfoghatóig — Melosz: a szimbólum. Praxiteles túlárado örömeiben elmondja Klythiával való találkozását, akit még mindig Aphroditének tart, azután eltűnik sátrában.

Közzene után a harmadik képre megy szét a függöny. Klythia és Chloé Agathon díszkertjében. Most Ghloénak kell hazájáról beszélnie, ez megint csak Melosz. Majdnem ugyanazokkal a szavakkal énekel szülőföldje szépségeiről, mint kedvese s szelídebb hármass ritmusokra áttéve, a zenekarban is az előbbihez hasonló téma zeng, lassanként minden egyetlen egésszé kapcsolódik egybe. A két nő most Aphroditéhez fohászkodik és megkoszorúzza szobrát. Chloé távozik.

Klythia Scopastót ezt a leányt kéri jegyajándékképpen s a boldog ember megígéri neki. A két szerelmes hangja gyönyörteljesen olvad egybe a kettősben, meljben a szépség motívuma mágikus fényben tündököl s titokszerűen komoly dallá magasul.

Ezekben a hangokban exaltáció él: Klythia érzi, hogy most kezdi igazán szeretni a szelíd, csendes Scopas-t s ebben isteni útmutatást vél látni. Ezt Praxiteles istennője Aphrodité akarta így. A két ellen-hang a szerelem boldog és lángoló érzésében ujjong és halkul el, a teremtés csodájának tudatától áthatottan, mely úgy velük, mint Chloéval

és Praxitelessel fog beteljesedni. A forrósággal fűtött szerelmi téma s egy extatikus válaszoló motívummal való összekötetése a kettős lánggal lobogó befejezéssé fokozódik föl.

Praxiteles kijön sátorából, miután Klythia és Scopas eltávozott és Agathonba ütközik, aki a szobrot látni akarja. ígéretéhez híven, mely szerint a szobor az istennő tulajdona és emberi szemnek meglátnia nem szabad, Praxiteles gazdájának elállja útját, de ez félrelöki. Agathon visszajön a sátorból, mámorosan az örök szépségtől, melyet megpillantott. Terve kész: Praxiteles művét sajátjának fogja vallani, a rabszolgának meg kell esküdenie, hogy ezt a titkot sohasem árulja el. S így Agathon, a dilettánst olyan szobor alkotójaként fogják ünnepelni, amellyel Phidiast is legyőzi. Titoktartásáért pedig Praxiteles visszanyeri szabadságát.

„Melosz! Melosz! Szabadság! A megálmodott szabadság!“ — zengi Praxiteles: szélesen kinyúló, az űrben elhangzó akikord... Chloé megint az övé lehet, hiszen Melosz szigetén várja! ... „Segíts Aphrodité!“

Ekkor fölhangzik Chloé csattogó éneke; lassan közeledik s mikor belép, megismeri Praxitelest. Csodás viszontlátás, Aphrodité maga, az istennő akarta így. Versenyt árad az éneik a zenekar hullámzó hangtömegeivel, édes, szóttalan dalolás, majd hangok felujjongása, mialatt a zenekar-motívumok hangfoszlányai mint színes szalagok lobognak az esti szellőben. Páratlanul szép fokozása a melódiának ez, mely itt is archaizál, de fehéren izzón, és a hangszerek zengik a kitartó, soha el nem múló szerelem gyönyörűségét.

Ragyogóan emelkedik a tematika tovább, a megváltás vágyának felszabadítóan áradó témája ömlik odaadó bensőséggel s most — földöntúli ujjongásban szárnyal a dal tovább s melódiájával földi kötelékektől szabadon lebeg a ragyogó szellemvilágban. A vonósokban a pszichológiainak zenei tükröződése példátlan gazdaságban nyilvánul meg: a zseni és szerelem lelki dala.

De jön megint Agathon, aki nem adja vissza Chloé szabadságát. Praxiteles sátrába rohan, kalapácsot ragad és hallani, amint ütései a Vénusz-szobor márványára sújtanak. Szolgák ragadják meg, hogy vérig korbácsolják, de már késő és Agathon elpanaszolhatja vendégeinek, hogy a gonosztevő megirigyelte az ő hírnevét s a remekművet, melyet ő, Agathon alkotott, darabokra zúzta. Scopas megmutatja neki a rabszolgakereskedő írását, mely szerint Chloé a tulajdona lett. Agathon látja, hogy mindenki elárulja és cserben hagyja, félrehúzza a sátor függönyét és ott áll — misztikus varázsában izzón a Milói Vénusz, Praxiteles műve, úgy, ahogy a világ ma ismeri.

Felzendül az áhítat kara, a hangok alázatos religióban remegnek, az emberiség isteni csoda és kegyelem részesévé lett e pillanatban. Zümmögnek, vibrálnak a hegedűk és halk trombitaszó hirdeti: híradást hozok e zenével! S a mély vonósokban és fafúvókban szelíd komolysággal tündököl a szentség; a hegedűk ezüstös homályán át felvillan a szózat: Evoé! Fényesebben, egyre fényesebben lángol a zene, tovalibbenő tematikája egyre földöntúliabbá lesz, a mélyvonósok templomi áhítata egybeolvad az ének elragadtatott csodálatával és hatásában messzi szférákban szárnyal, mélységes csendet, magasztosságot, tisztaságot éreztetve. A kardal niagasztosságában, dithirambusok extázisában, mintha megszabadulnánk a röghöz kötöttségtől, megérteni véljük a szerelem és a halál titkát, egyre magasabb régiókba szárnyal a dal és egyre ragyogóbb szépségben, mintha a földi homályról egymásután szakadoznának le a fátyolok . . .

Klythia Praxiteles karjába vezeti Chloét, ezzel betöltötte aphroditéi küldetését. A szerelmesek boldogságukban nem látnak, nem hallanak, csak egymást nézik. Annál szebben zeng azonban ezen a csoda-éjen a kar, dionizoszi áhítatba révülve. Vele dalol, hellén szimfóniában, a zenekar is, úgy, ahogy csak a görög mélyenkék mennybolt alatt terem meg a dal s száll, száll időtlenül, földi dolgoktól el-

vonatkozottan. Földöntúlian csillog a hang a cselesztában, a vonósokban, misztikusan, izzón, mélyen s orgonaponttá szélesedik. Egyre világosabb hangívcombinációkra fokozva, egy szexttel feljebb zeng egyre az isteni közelség: Vénusz híradásának fénybe fűrésztött témája, a vízió motívuma, mely fölé az összes vonósok, trombiták hárfák fénykoronája emelkedik s a szépség idegenszerű akkordjai olyan szeptima-fanyarsággal keverednek el, melyben az olimposzi istenség léniájának fénye ragyog, szinte elviselhetetlen világosságot szórva, míg lassanként ellhaló, lefelé lejtő szekvenciák tompítják.

Praxiteles és Chloé alakjára kvart-akkordokban csillámló hárfazengés borítja fényét és gyengéden cikázik rajtuk egész a befejezésig.

Szinte anyagtalannul ellibbenő ebben a végjelnetben a görög táj szépségének zengő atmoszférája, s mikor a hárfa szféracsengésű kvartjai a dallal összevegyülnek s a szerelmi dal egyre lelkesebben emelkedik az égnek, akkor mindebből az elragadtatott révületből a géniusz hangja hallik ki, s érezzük ahogy az ember szerelem és zene varázslatos zsolozmájában istenné hasonul át, — se földöntúli jelenség előtt térdre borulunk és rebejük az imát: Melasz! Evóé!

A M. kir. Opera ezúttal az egész vonalon kitett magáért. A szereplők, élükön Tutsek Piroskával, Dobay Lyviával, Halmossal, Pallóval, Maleczkyvel, Koréhvel nagyszerűek voltak. Oláh Gusztáv pompás díszleteket tervezett, rendezésében remekelt.

Hubay már-már azt hitte, hogy ezúttal végre megkapja az Operaháztól azt, amire egy életen át hiába vágyott: a tökéletes előadást. Minden nagyszerűen kapcsolódott egymásba s a Mester a főpróba előtti napon délben még ezt mondhatta a feleségének:

„Mégis milyen kegyes az Isten hozzám, hogy engedte megélnem ennek az operámnak a színrehozatalát is!

Kitűnően megy és a rendezés s a dekorációk is pompásak!”

Ez volt délben. Minden jegy elkelt. A walesi herceg, aki akkor Budapesten időzött, nagyon szeretett volna eljönni az előadásra. Hubayék saját páholyukat ajánlották fel neki és ők az igazgatásági páholyból nézték volna végig az előadást.

Este, közvetlenül a főpróba előtt, az Operaház igazgatója sürgősen telefonhoz hívta Hubayt, aki nem volt otthon. Felesége vette át a Hiób-hírt: Halmos, a tenorista, tökéletesen berekedt, minden valószínűség szerint a bemutató előadást nem lesz lehetséges megtartani! A főpróbán dől el minden ...

A bemutatót el kellett halasztani, — színházi ember tudja, hogy ez a legnagyobb darabok számára is egy kis katasztrófát jelent. Mikor az operát azután bemutatták, a második előadás előtt Fleischer karnagy egy külföldi hangverseny kedvéért otthagytott mindent, elutazott és a „Milói vénusz“-t egy beugrott karnagy vezényelte.

Az opera szerelmesének élete végéig szerelme hűtlenségével kellett küzdenie . . .

„Görög opera, melynek nem volt szüksége a modern mankóira: pentatonikára, egészhang- és templomi hanglétrára“ — mondtam a Mesternek a Vénusz előadása után.

„Ezzel szemben gazdag a kromatika romantikus eszközeiben, mely az exotikumot ábrázolja, bőséges intervallum, párhuzamos kvintek, változó akkordok és sok moduláció van benne.“

„Szívesen használtam volna fel operámban ó-görög motívumokat, de ez teljességgel lehetetlen volt, mert a Krisztus előtti ó-görög időkből semmi sem maradt az utókorra. Maradt ránk ugyan néhány himnusz és ódatöredék, de ezekből keveset lehet kiolvasni, s a görögök zenéjét rekonstruálni. Egy régi munkában, mely az

ó-görög zene problémáival foglalkozik, egy lydikus hangnemben tartott motívumra bukkantam s ezt az opera balettjében fel is használtam, s amellet általában törekedtem, ezt a hangnemet megtartani. De, úgy gondolom, ez nem lényeges kérdés.“

„Strauss Richárd is megtartotta az ő őseredeti, iróniával átítatott romantikus vonalát, a „Naxos-i Ariadne“-ben, s nem helyezett súlyt a görög problémákra.“

„Az opera paradox, ellentmondásokkal teli műfaj“, — vetette közbe a Mester. „Nyelvezet, a deklamáció, a zene, a szerzők, a zenekar, az előadás, a közönség, a siker, egy opera sorsa, az elmélet: csupa ellentmondás s a legnagyobb ezek közt maga a mese. Tán éppen ez ellentmondások miatt szeretjük az operát. Egyébként egészen lényegtelen, hogy a „Milói Venusz“-ban fölhasználtam-e görög motívumokat, vagy nem. Mellesleg megjegyezve alkalmaztam a dór és frígiai hanglétrát. A zenei és szakproblémáktól eltekintve engem a mese kötött le.“

„Tragédia, mint a zseni és szellem győzelme?“

„Úgy van! Ami figyelmemet azonban legelső sorban ragadta meg, az a lehetőség volt, hogy az emberiség egyik legnagyobb problémáját legenda alakjában formálhattam meg. Hiszen nagyon keveset tudunk Praxitelesről, még azt sem tudjuk, ő volt-e a „Vénusz“ alkotója. A mesének épp az a varázslatos vonzóereje, hogy tisztán költői képzeletből fakad: — Praxiteles, a zseni, mint a dilettáns Agathon rabszolgája: ez az a szerep, mely a lángésznek az emberiség történelmében jutott. Mindig és mindenkor láncra verik, súlyos és reménytelen küzdelmet kell folytatnia a puszta létért, megkínózzák és kersztre feszítik. Krisztuson kezdve, napjainkig. A Szellem sorsa ebben a világban — a Golgotha.

És én ezt akartam operámban megkomponálni. Hellasz csak a keretet szolgáltatta művemhez: ez az ország minden időkbén vonzotta a teremtő művészt s a Vénusz-legendával legjobban tudtam kifejezni, amit szimbolikus értelemben mondani akartam. Legenda, vagy

valóság: a tragikum mindig ugyanaz marad! Zseni és szellem, vagy zseni és szépség! Csak Praxiteles látja meg Chloé-ban, ami isteni, de egyetlen egy sem a sok gazdag dologkerülő közül, akik Agathon asztalánál lakmároznak; és Praxiteles, a zseni, Chloét egy műremekben istennővé tudja formálni, azt a leányt, aki nélküle talán hetérává lett volna, — egy a sok közül, A zseni és a szépség diadalmaskodik! Ez az alapgondolata operámnak, ez a Milói Vénusz legendája és mindegy, hogy a nép ajkán született-e, vagy Lindau Pál fantáziájában . . .“

„Fél évszázaddal ezelőtt“ — vetem közbe.

„Igen, az opera terve, illetőleg első vázlata ilyen régi. Nekem is, mint művésznek, folyton küzdenem kellett, fél évszázadon át, és állom a harcot ma is. Ifjúkori álmaim későn mentek teljességbe és amit akkor kezdtem komponálni és szimbólumként kifejezni, csak késő öreg koromban kerülhetett színpadra.“

Szép tavaszi délelőtt, a nap ragyogón süt be dolgozószobája ablakán, 1935 márciusában. A Gellérthegy mélyedéseiben még ott makacskodik a hó, de a fák már zöldülnek, a fenyőfa tavalyi zöldje felfrissül s akad már nyárfá, mely kacérul, kihívóan integet leveleivel s a hó már zavarodottan szürkül a mélyen lélező föld barna arcán. A levegőben mintha csengene valami, mintha a Duna fölött szárnyak csapkodnának, mikor a Mester fiatalságáról beszél, fiatalkori álmairól, melyek öregségére teljessedtek be.

„A Milói Vénusz: torzó. Lehet egy torzó, tehát valami, ami nem tökéletes, a tökéletesség szimbóluma? Igennel kellett válaszolnom erre a kérdésre, mikor az opera megkomponálásához fogtam. De hát idestova már száz esztendeje, hogy a Milói Vénusz napvilágra került, és azóta a világ éppen ebben a torzóban bámulja a női test tökélyét és senkinek sem jut eszébe, hogy éppen azt ünneplik a tökéletesség szimbólumának, ami nem tökéletes . . . Szóval egy torzó a tökély ideálja az emberiség szemében. S ha valaki megkísérelte volna, Vénusz

hiányzó karját pótolni, a varázs szertefoszlott volna. Az én érzésem szerint a Vénusz-szobor torzó mivolta szimbolizálja, hogy a tökéletes ideál elérhetetlen, hogy hiába minden erőfeszítésünk, tökéletest teremteni, ez a vágyunk teljesíthetetlen marad — az életben éppúgy, mint a művészetben. Ez a Milói Vénusz etikai tanulsága.“

„Mester, szerinted a zseni és szépség mindig diadal-maskodik. És mégis, Praxitelesnek éppen zsenije adja kezébe a kalapácsot, hogy az általa teremtett szépséget torzóvá zúzza vele?!“

„Az emberiség átkának szimbólumát látom viszont ebben. A kalapács a szenvedély, mely minden szépséget tönkretesz. Hosszú életünk küzködéseinek az az eredménye, hogy amit az istenektől ajándékképpen kapunk, annak csak egy töredékét tudjuk megmenteni a magunk számára. Paradoxul hangzik, de épp azért igazság, hogy a művész — az örök Herakles a válaszüton — nem tud dönteni: élnie kell, hogy alkothasson, de abban a törekvésében, hogy ideálist alkosson, éppen az élet akadályozza meg s életének szenvedélyei. S minden, amit teremtünk, legenda és szimbólum, torzó és tökély egyben . . .

Operámmal még egy művészi gondolatot iparkodtam kifejezni s vele egy etikai törvényt: Praxiteles, a zseni, **rabszolga**, éppen ő, az istenek kiválasztottja, akinek küldetése a Szellemet hirdetni! Chloé, a szépség és szerelem megtestesítője szintén rabnő: mindketten Agathonnak, az alacsonyrendű embernek, a gazdag dilettánsnak vannak kiszolgáltatva. Ha Scopas és Klythia közbe nem lép, Praxiteles rabszolga marad és alkotómunka, szépség és szerelem nélkül tengetheti életét. A szöveggönyvnek nem deus ex machinája, hogy Praxiteles Klythiában Aphroditét látja. Az alkotó ember nem tud szabadság nélkül élni, hiszen minden művében ott rejtőzik a szellemi szabadság gondolata. És miután, nekünk embereknek, teljes szabadságban nem lehet részünk, megteremtjük a szimbólumát. Minden igazi remekmű olyan, mint egy kapu, melyen keresztül kell haladnunk, ha a szabadság birodalmába vágyunk.

Minden művészileg kiforrott munkám mint legmagasztosabb törvényt a szabadságot hirdeti, akár egy hőst jelenítek meg „Háborús szimfóniám“-ban, vagy a „Petőfi-ben a szabadság dalosát, akár „Dante“-ben a szerelemet, vagy a „Karenina Anná“-ban az utolsó átért, a kivezető átért való küzdelmet fejezem ki. És elmondhatom magamról, hogy egész életemben a Szellem szabadságáért harcoltam s embertársaimat iparkodtam erre az útra terelni... Egyet azonban most már tudunk, ugyebár mind a ketten:

Minden művészi munka és maga az élet is torzó, s az a sorsa, hogy töredék maradjon!“

Élet és műalkotás: torzó marad. Az ő életének útját rajzolja meg ez a könyv, törekvéseit, küzdelmeit. Sok minden, amire törekedett, teljesedésbe ment; mit sem jelentett számára, mert a tökélyt áhította. S áhítja szüntelenül és vívja harcait, végig a megismerés ellenére, melyet olyan világosan öntött szavakba, mikor a „Vénusz“ bemutatója után fölkerestem.

Élete alkonyán végre igazi nagy öröm éri.

Weingartner Félix, aki a „Karenina Anná“-t mindárt budapesti bemutatója után színre akarta hozni a lécsi Volksoperben s késeibb Baselben is, most újra slentkezik. Annak idején eltávozott Bécsből és Basel egyen nagy művészi vállalkozásra kicsinek bizonyult, [ost azonban a bécsi Staatsoper, a világ első efajta intézetének élére került, melynek művészi tradíciók dolgán párja nincs. Állandóan foglalkoztatta őt, a „Karenina Anna“ külföldön való előadásának gondolata, s lost, hogy ilyen lehetőség kínálkozott, percig se habozott.

S az, akinek életében „ment minden magától“, de kinek a végső dolgokért kemény küzdelmet kellett meg-

vívnia, mint minden Mesternek, Hubay Jenő, ezt írta nekem:

„Arról bizonyára értesültél, hogy Weingartner az Anna Kareninát a Wiener Staatsoperben elő fogja adatni. Erre az eseményre vártam és vágyódtam számos éven át és most végre megélem, hogy egy nagy művem a világ legelső operaházába bevonul.“

Egy hetvenhatesztendős komponista sorai!

Weingartner ezt írja neki:

„A Staatsoper eddigi vezetősége még most is nyögi egy ráerőltetett, undorítóan modern opera bukását. Most attól tartanak, hogy az ön zenéje is valami ehhez hasonló. Másrészről viszont, azzal a követeléssel állnak elő, hogy ha már külföldi operát hoznak, legyen modern! Nehéz ezekkel az emberekkel dolgozni!“

Valamivel később mégis azt közölheti, hogy sikerült az intrikákat végleg legyőznie s hogy a próbák nagyon szépen haladnak.

„Rendkívül örülök, hogy ezt a nagy művet dirigálhatom.“

Mikor rzután minden előkészület megtörtént, s a legkiválóbb művészek közreműködése biztosítva volt, Hubay, egy ifjú reménységeivel szívében, utazik élete nagy eseményéhez Bécsbe, hogy az utolsó próbákon jelen legyen. S a színpadnak utolsó percéig szerelme, megható lelkesedéssel ezt sürgönyzi feleségének:

„Díszletek nagyszerűek, Németh Mária remekel, Wronszy kitűnő, második felvonásban öt versenyló szalad a háttérben, jól vagyok.“

Öt versenyló szalad a háttérben! Félévszázadba telik, míg a színpad szerencsecsillaga feléje fordul és öt versenylóvat hódíthat meg a maga számára. A bemutató előtt való nap ezt írja:

„Fogalma sincs annak, aki csak a budapesti előadást látta, mit produkál Bécs. Hiába, más az, ha egy nagy tradícióval rendelkező művészi együttes odaadással, lel-

kesedéssel, a drámát minden részében átgondolva, zenei hozzáértéssel tanulja be a művet. Itt minden részlet indokolt és az egészhez tartozik, itt nem kell küzdeni mindenért. A zenekar — valóságos csoda! Csak most hallom először művemet. .. Némely budapesti előadás után azt gondoltam, rosszul hangszereltem az operát s talán emlékszik meg arra is, hogy egyszer a Mesterdalnokok után azt mondtam (persze tréfálkozva), hogy egy dilettánsnak művét hallottam. Ez a dilettáns pedig — maga Wagner volt. Hát gyönyörűség a bécsi zenekart hallgatni. „Einmalig“!

Felejthetetlen páratlan előadás volt! Most végre diadalmaskodott az opera. Weingartner ezt írta:

„Karenina Anna óriási siker, minden oldalról csak áradozásokat hallok, boldog vagyok!“

S újra csak véget nem érő ront-ok, estélyek. Hubay mindent megadással visel el.

Az opera sok előadást ért meg s a bécsi „ünnepi hetek“-et a „Karenina“ előadásával nyitották meg. Hubay itt is Magyarország zenei nagykövete volt.

„A külföldi sajtó nagy cikkekben és a legnagyobb melegséggel emlékszik meg dalművemről. A bécsi és német lapok tárcacikkeket írtak operámról és az olasz lapok is bőven ismertetik. Egy olasz lap politikai jelentőséget is tulajdonít ennek az előadásnak, írván, hogy zenei téren az ország megcsonkítása után ez volt a nagy művészi esemény, amely egyik legnagyobb művészének nevéhez kapcsolódik, őszinte, nagy, önként való, entuziasztikus sikerrel.

Nemes megerősítése ez annak a művészi függetlenségnek, mely a leigázottság kínos és fojtogató szürkeségében, egy újraéledő tüzet lobbantott fel.. . Ez volt a~ első eset, hogy minden oldalról összesereglettek a művészet kiválóságai, a határon túlról is, magyarok, németek, olaszok, hogy jelen legyenek ezen az ünnepen ... Először történt, hogy a magyar művészei a szenvedő Európa szívében diadalmaskodott.“

1936. nyarán, a „Karenina“ bécsi bemutatója évében, Weingartner mester és felesége, Studer Carmen négy hetet töltöttek Hubayéknál Mosócon. Hubay Jenő boldog volt, kirándulásokat rendezett, mutogatva Mosóc vadregényes szépségeit, de esténként leültek szonátázni. Beethoven, Mozart, Weingartner művei hangzottak el s nem mindég Weingartner volt a partner, de felesége, Carmen is, aki kitűnő zongorista. Mikor vége szakadt e szép heteknek, nagyon meghatottan vett búcsút egymástól e két rendkívüli ember. Hubay hosszú, forró kézszorítással, némán köszönte meg Weingartnernek, amit „Karenina Anna“ érdekében tett.

Ő tehát, aki minden egyéb sikerét, hegedűművészi és pedagógiai és sok mást is, már ifjú éveiben „boldogan adta volna oda egy nagy, tartós operai sikerért“, ő, akit ez a vágya még a szimfonikus időkben sem hagyta nyugodni, akkor, amikor a „Petőfi“-t és a „Dante“-t költötte, ő, aki ismerte jól az operák szomorú sorsát, Bizet megtörött szívét „Carmen“ bukása után, s a füttykoncertbe fulladt „Tannhäuser“ bemutatót, végre elérte szíve vágyát, a nagy operai sikert. Kevéssel halála előtt még egyszer átélhette a „Cremonai“ diadalát. Filippo szólót hegedül megint, melynek most „Karenina Anna“ a neve. Hadd tudja meg a világ, mi rejlik egy ilyen hegedűben és mi rejlik a hegedűn játszó szívében.

Egy évvel a halála előtt...

S a Kareninát, melyet már húsz évvel ezelőtt dalolt el, most újszerűen izgalmasnak mondják, s amit negyven évvel ezelőtt kezdett komponálni: „Az álarc“, most van virágjában.

Hubay fiatalkori műve késő öregsége idején győz!...

Mily gazdag, mily csodálatos élet!

Mégis, miért fordul el világtól, sikertől? Miért keresi épp most a magányt? Miért húzódik el ez a fejedelmi aggastyán, — bár ez a szó csak évei számának szól ma is, — miért húzódik el, mint a Cremonai sikere idején tette, vagy mint amikor ki verekedte magának, hogy elvehesse Cebrián Rózát? Úgy látszik, annak a bizonyos Láthatatlannak szavát lesi, akihez egykor egy kérdést intézett és aki most felelni fog. Tágranyílt, barnáskék fényben égő szemekre árnyék ború, tekintete a távolban

kalandozik, túl Európa első operaszínpadán, túl rivaldafényen, túl sikeren, mely után hosszú élete folyamán oly forrón áhítozott. Koszorú, virág-tömeg hever lába előtt, a tömeg feléje ujjong, zenei Credo-ja győzött s meg lehet elégedve, elérte amit akart, amire vágyott.

S most, hogy már nincs mit kívánnia, már nem érdekli a világ, siker, — mindez semmi!

Szökén öszülő, de mindig dús hajfürtjeit most is elsimítja homlokából, de ez a mozdulat most fáradt, ajkai nyitottak, mintha arra készülne, hogy a Láthatatlannak, akit felidézett, még egy kérdést tegyen fel. Még egyet, másodikat, harmadikat. . a Láthatatlannak, aki életének minden órájában elhalmozta eddig kegyeivel, akiről egyszer azt írta, hogy „pártfogol ja őt“; és most mindennek vége legyen? Az életnek vége legyen? Már? Hiszen csak egy röpke pillanat volt az egész! Vége. És az út, melyen jár, nem visz tovább.

Az volt rendeltetése, hogy nagy ember, nagy művész legyen, hogy élete utolsó percéig dolgozzék, alkotson. Homlokán Zeus jele lángol, fgy áll most Hubay Jenő, sikertől, világtól való elfordulása idején, egyik lábával a Szellem világában, — a beteljesedés pillanataiban. S most másodszer hallja a láthatatlan helyről jövő szöveget:

„Ne boldogságra, de üdvösségre vágyakozz!“

Ő pedig, aki világsikere teljében, épp most érzi át n világ és siker hívságos voltát, alázattal hajtja meg fejét és mélységes hallgatásba merülve várja egy magasabb szférába való áthasonulását.

De odáig megint csak küzdelmeket kellett megvívnia.

Egy-két évvel előbb Prágában odanyilatkozott, hogy a nemzetek közti művészi cserekapcsolatokat, elengedhetetlennek, áldásosnak tartja. Ezért a sajtóban sokat támadták, s szemére vetették, hogy a politika terére kalandozott s olyan kérdéseket feszegetett, melyek az ország vitális érdekeit érintik. Már akkor ezt válaszolta:

„Igaz, hogy én a szellemi termékek szabad forgalmát és terjesztését, továbbá a művészek szerepeltetésére vonatkozó csereviszonyt fontosnak és szükségesnek tartom és pedig a *magyar* érdek szempontjából. Ezt már nagyon régen és nagyon gyakran hangsúlyoztam. Éppen Magyarországnak jelen helyzetében szüksége van a külföldi propagandára, nemcsak kultúrpolitikai, de politikai szempontból is, mert kultúránknak a külfölddel való megismertetése és értékelése politikai gyümölcsöket érlelhet nemzetünknek. Nem szabad csehszlovákiai viszonylatban megfeledkeznünk a megszállt felvidéken élő egy millió magyar honfitársunkról, akiknek helyzete tetemesen rosszabbodnék, ha még a kulturális vágányokat is elvágjuk közöttünk.“

Világosan látja a helyzetet és egy tanítványának ezt írja Buenos Ayresbe:

„Európa nagyban pusztul, itt egyébbel sem foglalkoznak, mint hadifelszereléssel, hadi találmánj^{ok}kal. Az új határokon mindenütt olyan vámtorlaszok emelkednek, hogy még egy levágott liliumot sem szabad e mesterséges sorompókon átvinni. Genfben még mindig győzők és legyőzöttek meddő konferenciákat tartanak és amellet vagy harminc millió munkanélküli, éhes ember szaladgál az utcákon. Az európai hegemonia Franciaország kezében senkinek sem válik hasznára. Oroszország pedig vígan helyezi el aknáit! a boldogító Marx-elvek érdekében. A nyomor Európában általános és a javulásra teljesen hiába várunk, ameddig kínai falakat építenek a nagy és kis országok határai mentén. Ne gondolják, hogy ez csak az én rémlátásom, de meg lehet állapítani, hogy egész Európa beteg és a végromlásnak indul.“

Mikor Németországban a nemzeti szocializmus jut uralomra s a világbolsevizmus veszedelme elmúlóban van, Hubay sok levelében ad kifejezést aggodalmának, s félti a művészet szabadságát, melynek, mint a vörös diktatúra alatt, most a német politikai világnézet ideológiájának kell szolgálatába állania. Szorgalmasan levelezik német

barátaival s alaposan tanulmányozza a kérdést a hozzá érkező válaszok alapján.

„örömmel mondhatom,“ — írja egy évvel később — „hogy a jelek szerint Németországban kezdenek lehiggadni a kedélyek. Ezt bizonyítja egy érdekes levél, amelyet egy igen befolyásos és tehetséges, nagy műveltségű ottani barátomtól kaptam. Egy nagy német városban, ahol egyébként a „Karenina Annát“ adták, mozgalom indult meg, amelynek célja, ismét utat nyitni a művészet közkinccset jelentő általános nagy értékeinek, a nemzeti szocialista német birodalom felé. Ezzel kapcsolatban sok nagy német város követi ezt a példát. Már ott tartanak — írja barátom — hogy a politikai kérdéseket kikapcsolják művészeti programjukból. Úgy látom, elérkezett az idő, mikor megszüntetik a túlságosan szigorú klauzurát és újból, még pedig a nemes értelemben vett nemzetközi elv alapján, megszólaltatják a zenei élet egyéb világhírű alkotásait. A magam részéről szívből örülök ennek a kedvező fordulatnak, mert a művészetben nincsenek politikai ellentétek, és ha a németeknek az a művészpolitikai törekvésük, hogy a selejtes külföldi fércművektől a lehetőség szerint megtisztítsák zenei életüket, helyesnek bizonyult ugyan, annak is csak örülhetünk, ha most, — lehiggadva, lenyesegetik ennek az irányzatnak vadhajtásait és a megrostálás után ismét hozzáférhetővé teszik a közönség számára az örökbecsű műveket, még akkor is, ha azok történetesen külföldi szerzők művei. A magyar zeneművészetnek, Dohnányi, Bartók, Kodály és mások alkotásainak, mindig lelkes közönsége volt a nagy német birodalomban.“

Egy német barátjának ezt írja:

„Amit nekem a német városok átszervezéséről ír, rendkívül érdekel. Nekünk külföldieknek fogalmunk sincs róla, milyen az önök művészi organizációja. Ha levelét jól értem, a művészeknek egy kamára kötelékébe kell lépniök, de aztán más téren nem fejthetnek ki működést. Ennek megvannak a jó, de

a rossz oldalai is. Mert ha például ma egy kamara tagja vagyok s holnap, képességeimre támaszkodva más területen akarok ténykedni, ezt a rendelet lehetlenné teszi. Önnek szép hangja van, s nem aknázhatja ki, mert nem tagja az énekesek kamarájának. Ettől eltekintve azonban, a két beküldött füzet átlanulmányozása után olyan kitűnőnek tartom Németország mai zenei szervezetét, hogy, meggyőződésem szerint, a többi ország is kénytelen lesz előbb-utóbb ezt a művészeti politikát magáévá tenni. Az eddigi rendszer úgyis tarthatatlan volt; nem lehetett tovább tűrni, hogy jól bevezetett ügynökségek uralkodjanak egy ország zenei élete felett, mint ahogy az Németországban is volt. Liszt Ferenc egyszer keserűen jegyezte meg nekem: „Wolf Hermann Németország zenei életének Szent Pétere“. Művészetük átszervezésének kérdésével foglalkozni fogok itt a lapokban, csatlakozom felfogásukhoz. Egyes emberek önkényes hatalma még állami intézmény alakjában is csak árthat a művészetnek.“

Ő csak a művészetet nézi és nem hajlik kompromiszsumra, se jobbra, se balra.

1933-ban ezt írja:

„Roppant örülök neki, hogy Németországban egyszer mindenkorra végeztek a bolsevista eszmékkal szaturált háború utáni művészettel. Azt hiszem, minden tehetséges és törekvő művész osztani fogja érzelmeimet. A háború utáni Németországban tehetség és meggyőződés nélküli klikknek volt a művészet kiszolgáltatva, akiknek destrukció volt a céljuk és minden magasztos eszmét sárba iparkodtak tiporni. Most már másképp lesz ez a Heich-ben! Erősen remélem, hogy hazájában nem hatalmasodik majd el az idegen művészetek iránt való ellenszenv és szűkeblűség és hogy Németország hű marad tradícióihoz. Különben eltompult pesszimistává kellene az embernek lennie, — hiszen itt az emberi szabadság kérdése forog kockán. Gondolja meg ezt és gondoljon arra is, hogy a művészetnek igazán nagy alakjai ártat-

lanok abban, hogy elődjek szemitaszármazásúak voltak. Remélem, ez csak átmeneti állapot önöknél, — Németország sokkal hatalmasabb, szellemileg sokkal magasabb fokon áll, semhogy ilyen mellékes kérdések állandóan foglalkoztathassák. Nem kell külön mondanom, hogy Magyarország a legnagyobb érdeklődéssel viseltetik a nemzeti szocialista Németország fejlődése iránt.

Népünk és Kormányunk is tudatában van annak, hogy a két nemzet sorsa úgy politikailag, mini kultúra szempontjából szoros kapcsolatban van egymással. Hiszen nemzeti sajátságaink és különállásunk ellenére az Önök magas színvonalú kultúrájának erős befolyása alatt állunk. Nem hallgathatom el, hogy a Harmadik Birodalom iránt táplált rokonszenvünk bizonyos jelenségekből kifolyólag csökkent, mert vannak dolgok, melyek a mi szabadságszeretetünkkel nem egyeztethetők össze.

A tehetséget és zsenit minden emberben egyformán kell értékelni és megbecsülni.“

Aki e sorokat olvassa, bizonyára be fogja látni, hogy annak az időnek kevés vezető államférfia és politikus látott olyan tisztán, mint Hubay, a művész. Vannak levelei, melyek csak egy későbbi korban hozhatók nyilvánosságra s amelyekben valósággal prófétának bizonyul, — tán azért, mert zsenije mellett józan ésszel is megáldotta a gondviselés. E sorok olvasójának jusson eszébe Benessel, az akkori csehszlovák külügyminiszterrel folytatott beszélgetése: amiért akkor síkra szállott, azért küzdött később is s nem változtatott világnézetén, se művészi hitvallásán, melynek legmagasabb szempontja az emberi szabadság volt.

Ebbeli meggyőződését világosan, nagyszabásúan fejezi ki egyik levelében, melyet egy osztrák barátjához intézett, aki súlyos lelki válságon esik át és megnyugvást nem találva, a Mesterhez fordul. 1935-ben ezt válaszolja neki:

„A kis Európa szenvedő népei nem sok jót remélhetnek. Nem vagyok pesszimista, de ha az em-

ber nyitott szemmel tekint a jövőbe, látnia kell, hogy amíg ez a halálos gyűlölet fűti az embereket, a helyzet nem fordulhat jobbra. Állandóan formulákkal akarják megkerülni a rosszat, de ez nem hozhatja meg a békét. A vezető államférfiak és politikusok hibás elveikhez kötik magukat, élesztgetik a tömegek gonosz indulatait, ami összeütközésekhez kell, hogy vezessen. S mégis reménykedünk benne, mint a gyermekek, hogy valami váratlan csoda jóra fordít mindent. A mai politika nem fedi az én világnézetemet. El tudom képzelni helyzetét és megértem, hogy eredeti felfogásából sok mindent fel kell áldoznia. Ami engem könyvében rendkívül lekötött és örömmel töltött el, az az ön megingathatatlan vallásossága, szeretete és nemzetének nagyságába vetett sziklaszilárd hite. Németország óriási emelkedését rendkívüli érdeklődéssel nézzük, minden sikerének örülünk, s remélhetőleg el is éri, amit merész küzdelmeivel elérni óhajt.

Éppen Béke-himnuszom hangszerelésén dolgozom, melyhez Romáin Rolland szolgáltatta a szöveget. Épp úgy ítélem meg az emberiséget, mint ez a nagy költő, s szerintem nincs áthidalhatatlan szakadék ember és ember között.“

Majdnem ugyanezekkel a szavakkal végzi hozzám rótt levelét is.

Mikor azután megint beszéltem vele, — utoljára — [1936 áprilisában, Romáin Rolland egyik hozzám intétt leveléből a következő fejtegetéseket olvastam fel:

„Köszönöm a zenéről szóló igen érdekes elme-futtatását. Engedje meg, hogy néhány baráti megjegyzést tegyek. Úgy érzem, ön hajlik arra, hogy gondolataim, valamint a zene gondolatának magyarázatában sokkal nagyobb különbséget állapítson meg a dolgok között, mint amennyi a valóságban elválasztja őket.

Ami a zenét illeti, nem hiszem többé (azelőtt hittem), hogy a szellemi termékek között olyan kiváltságos helyet foglaljon el, mint amilyent ön

tulajdonít neki. Hogy az olyan zsenik, mint Schopenhauer és Wagner élesen szembeállították a többi művészettel, ezeknek teljes félreismerésén alapult. Már Michel-Angelo mondotta, hogy „az igazi festészet: zene“. S a XIX. század minden művészi mozgalma, Delacroix-tól kezdve Césanne-on át a ma festészetéig csak azt bizonyítja, hogy a festőművészet nem az utánzás művészete, de belső érzések, elgondolások kifejezése. Nincs másképen a szobrászattal és építészettel sem, igazi forrásuk a Szellem és tudatosan, vagy nem, bizonyos törvényeknek vannak alávetve, számok törvényeinek, melyeknek szabályait az új esztéták iparkodnak kihámozni, Ami az irodalmat illeti, személyes tapasztalataimból azt a megállapítást szűrtem le, hogy ami szép, ami életet lehelő, nem alapulhat pusztán utánzáson, külsőségeken: az igazi alkotás csak mélységekből születhetik, azokból a mélységekből, melyeket magunkban hordunk, s melyeknek kulcsát csak a teremtő szellemek lelhetik, meg.

Annnyival több joggal beszélhetek erről a lelki állapotról, mert e pillanatban magam is benne vagyok: jelenleg egy asszonnyal foglalkozom, akit nem ismerek, akit sohase láttam, akire eddig sohase gondoltam és most, — misztikus módon — mégis kezd kialakulni bennem, testet ölteni, mint a magzat anyja méhében... Az úrből, a homályból jött ez a nő, lassanként bontakozott ki belőle; testének váza, vonásai, ösztönei, szenvedélyei, gondolatai kialakultak. Külső megfigyeléseknek itt nincs, vagy alig van szerepük. A lényeg az, ami a belsőnkől kifelé törekszik. A nagy reveláló — (vagy a csoda, ha úgy tetszik) nemcsak a zene, — legalább is nem abban a mély értelemben, mélyet ön tulajdonít e szónak.

De az emberek között se látom ezt a választalat. A hindii bölcselémmel tartok s inkább azt hiszem, hogy az embereket egymástól a korszakok választják el. Az üdvösség útján nem jutnak egyformán célhoz. Egyesek közülünk — kétségkívül hosszabb idő óta szenvedők — már közelednek a rév

felé, míg milliók és milliók századokon át kénytelenek még a rögös országúton botorkálni, melyből lelkük végre a végtelenbe olvadhat bele. De közöttünk és köztük a természet nem tesz különbséget, ők ugyanazok, amik mi voltunk. Mi: ők vagyunk, mikké ők lesznek. Nem harcolok velük. Megnyugszom. És várok. Nem gyűlölöm, nem vetem meg őket. Ami rosszat tesznek, érzem, hajdan magam is megtettem, amikor az voltam, amik most ők! S a szenvedést, amit nekem okoznak, ők is végig fogják szenvedni, amikor ők azok lesznek, ami én most vagyok. Sajnálom őket. Az az érzésem, hogy ezen a téren is nagyon sokat okulhatnak még a nagy hindu gondolatból. Mert náluk a Szépség: az Igazság újjának nyila.“

A Mester mélyen elgondolkozva hallgatott a felolvasás után. Romain Rolland, akinek szövegére Békehimnuszát komponálta, oly mélységes hittel beszél itt zenéről, s az emberiség jövőjéről, hogy nagyobb hittel, világosabban ezt kifejezni nem lehet.

„Milyen gyönyörű“ — mondotta azután, — „abban hinni, hogy az emberek az üdvösség és a lelki felszabadulás felé vezető, meredek és nehéz útukon még nem haladtak annyira előre, mint mi, — de egyszer mégis célhoz jutnak, — ez lesz az általános testvérisülés! Most még gyűlölködnek, mint mi, hajdanán; de mi most azok vagyunk, amiké ők egykor lesznek. Ami szenvedést, fájdalmat okoznak, azt én is okoztam, amikor az voltam, ami most ők: s az én fájdalmamat majd ők fogják egyszer érezni, mikor azzá lesznek, ami most én vagyok . . .

Kiéreztem ezt a himnikus sorokból, melyekhez zenét írtam. Ha ez az emberiség jövője, akkor nem hiába szenvedünk s nincs művészi alkotás, áldozat, igaz szó, ami hiábavaló (enne. Rolland verseit a háború alatt olvastam és azonnal elhatároztam, hogy megzenésítem őket.

„De profundis clamans“, — a mélyből, az emberi lélek nyomorúságából, — mely nem tud megnyugodni, kiált ő fel. Vérvivatarok között fogamzott meg bennem

a béke motívuma. . . . Milyen régen volt ez! S most megint háborús felhők tornyosulnak az emberiség fölé!... Béke-himnusz! Bizonyára nem korszerű ma, de hát, ami örök: korszerű sohasem lehet. Mégis, az örök béke utáni vágy elevenebben él ma minden ember lelkében, mint valaha.“

Mi a váza a zeneműnek és hogy van felépítve?

„Három részre osztottam és drámai szoprán, bariton, kar és nagyzenekar számára írtam! Vegyes és gyermekkar van benne. Nagy munka volt! Az előadás legalább is egy órát fog tartani. Milyen szép és szimbolikus lett volna, ha békehimnuszomat Genfben, vagy Hágában mutatták volna be! De döntőbírótság és népszövetség! ... Wilson, mint békegalamb, — olajággal szájában! ... Más, egészen ellenkező irányba terelik az emberiség sorsát...“

„Mint minden alkotó művész, a Mester is önmaga számára írta elsősorban ezt a himnuszt, — az emberek majd jelentkeznek érte, mikor szükségét érzik ... S ha nem érzik ...“

„Akkor nincs békesség, melyben Kant hitt s amelyben Romáin Rolland-al együtt én is hiszek. Én, a magam részéről megbékéltem a világgal s megelétem lelkem békéjét is, — örökre. Ezt senkisémm veheti el tőlem. Ez a hitem, mely nélkül nem tudnék élni.“

Békét kötött a világgal és meglelte örökre ezt a békét. Szilárd hite ez, melyet az „Ara pacis“ megírása siigalt neki. Ez a nappal világossága, mely éji homályt nem ismer, amely napsugarával van eltelve, a tavaszi, a májusi nap sugaraival. És mint valami bűvös köntösbe beléjük burkolózik s a csodaköpeny végigröpíti ifjúország emlékein.

De sokszor időzik apja lakásában, a gyerekszobában. Felül ágyában, mialatt testvérei, Károly és Aranka alusznak s a szomszédszobába vezető ajtót lesi. Onnan

jön csodás alakban álmának folytatása. Az álom tompán idecsengő hangokban oldódik fel. Óvatosan kimászik az ágyból s az ajtóban elfoglalja első páholyát. Az álom gyönyörűségeivel telt felfoghatatlanul mesészerű kezdetre jön a többi, egyre több. Most már hetvenhat-estendős.

Ez az a nap, melyen azt mondotta, hogy meg>ékélt a világgal.

Alig, hogy e szavakat kimondotta, a világ inár jelentkezik. A „Hubay Jenő Társaság“ és a Liszt-egylet küldöttsége. Nyugalomban álmodozni békéről nem adatott meg neki. Rábámul a társaságra és kérdi, minek köszönheti a szerencsét. Az inas italokat szolgál fel, mindenkinek pohár a kezében és dr. Gárdony Pál, a Hubay Társaság alelnöke, ünnepélyes hangon megszólal:

„Mester, elhatároztuk, hogy Brüsszélből való hazatérésének ötvenedik évfordulóját megünnepeljük.

„Köszönöm, hölgyeim és uraim“ — mondja nevetve Hubay, — „megtisztelő rám nézve, hogy eljöttek, de ezt az ünnepélyt hamarosan verjék ki fejükéből.”

Élénk ellentmondás, a magyar kultúrtörténetem kevés ilyen napot mutathat fel, hogy valaki ilyen munkálkodás ötvenedik évfordulóját ülhesse meg. Hubay hol tréfásan, hol komolyan tiltakozik, de hát az egyletek szenvedélye az ünneplés, bankettel, dús vacsorával, pezsgővel, arról nem is beszélve, hogy a bankett milyen kitűnő alkalom szónoki képességek kifejtésére.

Hubay egyszerre csak elkomolyodik:

„Köszönöm, kedves barátaim, a szíves jóindulatot, az ünneplést nem keresem, ha mégis kötik magukat hozzá, szívem vágyát közlöm a két egylet elnökeivel: nagyon örülnék, ha „Petőfi-szimfóniámat“ március 15.-én a pesti tanulóifjúság számára mérsékelt helyárrakkal a Városi Színházban előadnák. Magam dirigálnék.“

Általános helyeslés, koccintás, az urak kijelentik, hogy a dolgot még e héten elintézik.

A tárgyalások azonnal megindultak, nem volt könnyű munka a zenekart, szólistákat, karokat az ügynek megnyerni. Az egész vonalon akadályok, lemondások. A fővárosi énekkarok kijelentették, hogy kevés az idő szólamaik betanulására; a rádió e hangverseny adá-

sának gondolatával még csak foglalkozni sem akart, a Kultuszminisztériumnak nem volt pénze a kellő szubvencióra, a szólisták nem vállalták a szerepeket, száz torokból hangzott a két társaság felé a dörgő: „Nem!”

Szégyenkezve, csüggedten értesítették Hubay Jenőt a helyzetről s a bölcsen, meghiggadtan mosolygó Mestert arra kérték, válasszon a jubileumra más művet.

A Mester tanácstalanul ült, hiszen érezte, hogy ez lesz a dolog vége. Aki megbékélt a világgal, ne avatkozzék annak huzavonáiba.

„Egy ilyen nap, mint az ön jubileuma, nem múlhatik el nyomtalanul, a nemzet önmagának tartozik azzal, hogy ezt a ritka napot méltón ülje meg.“

„Minden áron fájdalmat akarnak nekem okozni, — tudomásul kelljenennem, hogy hazám illetékes körei egyetlen művemet se fogják előadhatónak tartani?“

Mint az első megbeszélés alkalmával, most is fölzúgott a tiltakozás. A Petőfi-szimfónia túl nagy apparátust igényel, előadása költséges s ha a vezető körök elutasító álláspontját nem is helyeslik, a körülményekre mégis tekintettel kell lenni.

A társaság egyik éleseszű tagja Hubay előttük föltett kérdéséből azt következtette, hogy a Mester egy másik művének előadatásába belenyugodnék, mert különben nem beszélt volna „valamennyi“ művéről úgy, hogy elő nem adják. Szóval a pisztolyt neki szegezték a Mester melléne, hogy kénytelen-kelletlen válasszon.

Nincs művész, aki az ilyen kísértésnek ellen tudna állni, ha ezerszer is abban a hitben él, hogy már búcsút mondott a világnak.

S Hubay Jenőnek, amikor megint a viharos tengerre csábították ki, Beethoven jutott eszébe: A süket Mester négy teljes esztendőn át dolgozott a Kilencediken és a „Missa Solemnis“-en és Bécs közben teljesen megfeledkezett róla. De amikor a bécsi zenei körök megtudták, hogy két új, nagy művet alkotott, szegényes lakásán küldöttség kereste fel, mely több száz aláírással ívet hozott neki. Ebben Bécs lakossága nevében arra kérték, hogy adassa elő új alkotásait.

Beethoven a meghatottságtól beszélni sem tudott s ahogy famulusa, Schindler, följegyezte, az ablakhoz

ment, sokáig nézte az elvonuló felhőket s mikor némileg összeszedte magát, különös, magasan csengő hangon meghatottan ezt mondta: „Mégis csak szép!“

Mégis csak szép, mindig szép; és minden művész hinni akar abban, hogy a hálátlanság, aljasság nem tart örökké s hogy művei az embereket még lelkesíteni fogják. Ki tudja elviselni a gondolatot, hogy hiába élt? s a művész azért élt, hogy alkosson.

Hubay még küzdött magával; de a jubileum tervezői nem nyugodtak. Úgy, hogy végre elnyomta benső kétségeit és így szólt:

„Azt a művet választom tehát, melynek előadása lehetséges és nem ütközik nehézségekbe, költséggel nem jár: operám, az „Álarc“ ez a mű; csak új, jó betanulást kérek.“

Ezúttal az „Operabarátok“ társasága is beleavatkozott. A három egyesület küldöttei a kultuszminisztériumban adták elő óhajukat, a válasz ekkor is határozott „nem“ volt, azzal a furcsa indokolással, hogy az opera előadása lehetetlen!

A Hubay Társaság alelnöke bátortalan hangon számolt be a Mesternek a történekről.

Hubay még sem volt elkészülve erre a válaszra. Némán nézett maga elé. Kérdezősködjék? Hiszen úgys tudott mindent. Nem lenne jobb végleg belenyugodni? Minek erőszakkal föltépni a hegedő sebeket?

Hiszen ő az első perctől kezdve ellenkezett, most már legyen elég! ... Nem érdemes a rossz szellemeket újra fölidézni, tudja ő jól, mit tartalmaz Pandora szelencéje.

Ha magyarázatot kérne és kapna, csak újabb szenvedéseket jelentene, okosabb intőjelnek venni, amiben a sors éppen jubileumára részelteti; okosabb oly nehezen szerzett lelki békéjének határain belül maradnia, Békehinnusza mellett.

Miért kínozza megis ez a félelemmel vegyes gyermekes kíváncsiság, ez a nyilaló fájdalom, mely arra ösztönzi, hogy föllebbentse a fátyolt? Miért akarja a kategorikus „nem“ okát megtudni?

Szembe akart nézni a helyzettel, szemébe nézni az embereknek még akkor is, ha Medúza-fejre esik tekin-

léte, melytől kővédermed. Besötétedett körülötte, világol akart gyújtani, hogy lásson, hogy bírói széket ülhessen önnön Énje felett. A fausti kíváncsiság úrrá lett fölötte, tudnia kell, kell! És ha élete árán is, — kell!!

Felesége érzi a közeledő, fenyegető bajt, szeretné megóvni tőle. Hiába! Ez az a pillanat, amikor az élet minden komponense összetalálkozik, esztendők, évtizedek, események egyetlen látványra tömörülnek, ettől a látványtól szabadulni nem lehet. . .

Hiába óvja az őrangyal, hogy ne engedje magát a gonosztól behálózni, hogy ne akarja a Sais-i istennő képmásáról a fátyolt lerántani: ez erősebb minden óvásnál, parancsnál, ez erősebb mint ő maga. Az volt óhajtása, hogy az „Álarc“-ot még egyszer láthassa színpadon, most az élet álarca vigyorog rá s ezt nem képes elviselni. Operájának rejtett értelme is erre az elhatározásra ösztönzi, le kell számolnia ezzel az árulással, a gúnyosan kacagok kórusával. S a mester egyetlen kérdéssel rántja le az álarcot:

„Mi az akadály a „Álarc“ előadásának?”

A csöndben, mely ezt a kérdést követte, démonok verték a réműlet ritmusát, földézett szellemek üvöltöték vad dalaikat, egy élet nagy szenvedélye vetette hullámaikat: törvényt ültek múlt és jelen fölött, a jövőtől való félelemmel eltelten.

Hogy a hatalmon levők, akik holnap már nem lesznek, miért nem akarták Hubay műveit új életre kelteni, nem volt fontos; ezek a művek várhattak. Hubayn majd bosszút áll az idő, mely kamatostól fizet.

De mi rejlett a kérlelhetetlen „nem“ szó mögött, mit jelentett ez az engesztelhetetlen gyűlölet és irigység?

Jubileuma napján még egy operaelőadással sem tisztelik meg, ötvenévi ilyen munkálkodás után még ez a szerény kívánsága sem mehetett teljesebbé?

Miért száll szembe vele egy egész világ, vele, aki művészetet, szeretetet adott neki, aki ifjú emberek beláthatatlan sorát nevelte művésszé, aki minden tudását, életét nemzetének adta ajándékba, aki többet tett érte, mint többi pályatársa együttvéve? Ez legyen a bére? Műveiről úgy ítélték, ahogy akartak, a sas a magasban szárnyal, mit törődik ő azzal, hogy ott lenn a faluban

röfögnek, ugatnak, gágognak a háziállatok? Mit törődik ő az élet alacsonyságaival? A nap felé röptül, a fény el nem vakítja.

A nevéről elnevezett társaság alelnöke miért bámul némán, zavartan, szomorúan maga elé, miért szeretne innen elmenekülni? Hubay megtudhatja az igazat: az opera már rég megállapította játékrendjét, nincs megfelelő énekes, a szokásos kifogások, selyempapírba csomagolt pénzdarab, melyet a koldusnak odahajítanak. Vagy másról van szó? Ellenségei olyan aljasul szótték fondorlataikat, hogy valami más rejlik a dolog mögött? Le az árulással, most hadd tudójék ki!

„Az „Álarc“ kulisszáit már szétszabdalták és megsemmisítették!”

Hubay nem válaszol erre, némán kezét nyújt s a másik megy.

Ez volt jubileuma, a világ ezzel ajándékozta meg.

Felesége némán megy feléje, megfogja a magába mélyedt ember kezét.

Korán van még ... De Hubay didereg, lefekszik.

A fölvilágosító mondásra feleletül nem volt egy szava se, nem szólt feleségéhez, nem panaszkodik, nem vádol. Mintha örökre alá akarna merülni, eltűnni, — menekülésszámba megy, ahogy lefekszik.

És fekszik, — csöndesen. Felesége szobájából bejön hozzá, ágya szélére ül. Kezét kezében tartja és ránéz.

Férje szörnyű éjszakának néz elébe. Ez most az Olajfák hegyének éje, melyet egyszer minden lángésznek át kell élnie, a „miatyánk, a mianyánk“, melyet valamennyinek el kell egyszer imádkoznia. Virrasztani akar férje mellett, nagy gyermekének anyja lesz, semmi más, csak az anyja, aki ősi mélységekből érzi meg, hogy ez a seb gyógyíthatatlan és halálos.

Mint a Fönix-madár, olyan volt férje, önnön hamujából mindig újra született, — most vége a csodának, s ami még hátra van — szétszabdalt kulissza!

„Vegye be ma a szokott brómadagját, Jenő, ez megnyugtatta!”

Sokáig nincs válasz. A megismételt kérdésre alig észrevehető tagadó fejrázás. Róza megint megfogja férje kezét, szorosan tartja és hallgat.

A művész nyitott szemmel fekszik, ebben a szem-párban most először nem lobog a lelkesedés tüze, a naivitás Lángja; nem árad belőle kék fény, ahogy mindenki látni vélte, barnán sötétlik szeme, szenvedés, gyöt-relem, kétség ül benne.

Csak egy ernyős lámpa ég a szobában, a félhomály csupa rejtély és árnyak imbolyognak benne. A valóság valótlanná hasonul át, olyan, mint a Mester vizioná-rius órái és valahogy mégis más. Csöndesen fekszik s nem bánja, mi történik. Nincs már mit mondania. Ha majd a sötétség és ama bizonyos Láthatatlan akarja, majd hallani fog s világosság kél benne: ez a halál éjszakája.

A jól ismert szoba, minden bútorával körvonal nélküli határozatlansággá lesz, falai messzeségbe vesz-tek a mennyezet fölemelkedett. Jenő körülnéz, emlékei kolostorát ismeri fel, ahol olyan gyakran végezte napi imáját. A kolostor kockakövei feledésbe süllyedt napok-ból alkotottak, élete múltjából egymás fölé róttak s mint a némaság körül az örökzöld, úgy fonódik körjük egy félénk néma szó: „Elmúlt!“ ... S látja az orgonát is, mely álomakkordokból épült. A halkán recsegő fa-padokban alakok látszanak ülni, amelyeket nem tud még jól kivenni.

Most az orgonához odasuhan az emlékezés istene, hogy a szent misét celebrálja és két keze a billentyűk tömegébe merül. Harmóniában áradnak a fénysugár-akkordok és Isten szolgája, kezében a múlt misekönyvé-vel, mélyen meghajlik az oltár előtt. S most felismeri a padokban az alakokat: az ő teremtményei ezek, akiknek életet, nevet adott, — örök ifjúságban térdelnek ott, az orgona felé emelve tekintetöket, ahol az emlékezés nap-istene zengi a zsolozsmát: „Et resurrexit!“

Vájjon hiszel feltámadásukban, Hubay Jenő?

Merlin, a bárd, kijött Osszián barlangjából, Ferrari mester és Giannina, Sandro és Filippo .. . Rózsi és Sán-dor, Lavotta, Karenina Anna, Petőfi és Dante, Annié, Raoul és Plánta ... Mind-mind ott vannak. .. S ott az utolsó padban, Chloé és Praxiteles!

Életéből annyi életet ajándékozott el, és semmi se maradjon mindebből? A dalok, melyek lelkéből lelked-

zettek, mind itt csengenek élettől duzzadóan s mégis örök időkre némaság legyen a sorsuk, mert emberek szétszabdalták a kulisszákat? Két álmában csalódjék egyszerre: az életben és a művészetben?

„Látja, Róza, az emberek már életemben eltemettek! Operám kulisszáit szétszabdalták, megsemmisítették.“

Hangja, arca, kifejezése halálosan szomorú volt. A harcos feladta a küzdelmet, — vége.

Róza nem bírta elviselni ezt a tekintetet, a szenvedés szinte leverte lábáról. Hangjában tettett haraggal, lángoló tekintettel kezdett beszélni, férje sötét gondolatait el akarta hessegetni:

„Nem értem magát! Hogy keringhet esze mindig egy pont körül?! Az emberben legyen meg a kellő erő, hogy az irigységgel, gonosszággal erélyesen, keményen, határozottan le tudjon számolni! Hogy mindennek fölébe tudjon kerekedni, mindent legyőzni!“

Ekkor megfogta Róza kezét és rátekintett. Ez a tekintet csupa rejtély, csupa kifürkészhetetlen titokzatoság volt, közös életük évtizedei alatt sohase látta ilyennek.

Róza szíve összefacsarodott, de férje némán feküdt ott, nem szólt, nem válaszolt neki.

Hubay Jenő búcsúzik!

Légiesen, földiektől elvonatközöttan, gyötrő lágy-sággal, édességgel, poliritmikusan és polifonikusan árad fantomjainak melódiája.

Minden, ami „Zephir“ és az „Ara pacis“ között volt!

Végtelen, egyszerű, hatalmas folyam, mint maga a végtelenség.

Minden küzdelme, minden boldogsága és fájdalma benne zeng a tornyosuló hanghullámokban: A Búcsú!

Tudatának legbensejében győztesnek érzi magát. Mégis, csalódott, lemondó ember, aki teli kézzel szórta szét, amit e földgolyóra magával hozott s most viszi magával mindezt a gazdagságot, melyet a világ elfogadni tőle nem akart, viszi magával idegen országba.

És ahogy teremtményei körülserleglik, az alakok közül kiválik egy, hogy valamennyi nevében beszéljen s mintha Dantera lehetne ismerni benne.

Vigasztalóig szól:

„E földön engem boldogság nem kísért, jöjj velem az üdvösség hónába... S vajha a jóság istene megadná Neked, hogy lelked megdicsőülten pillanthassa meg arculatját Annak, — qui est per omnia saecula benedictus!...”

És fájdalma gyümölcse, a Zeneművészeti Főiskola?

Az alapkövet, melyet Liszt tett le, hatalmas pompázó épületté fejlesztette, ötven esztendőn át, fáradságot neon ismerve, azon munkálkodott, hogy a főiskola a művészet magas iskolájává legyen. S lám, fájdalma gyümölcse is, hálátlanul, engedetlenül bánt vele, elárulta őt, aki oly atyailag hordta szívéen sorsát! Igaz, a világ minden tájkára elszéledt tanítványai hitet tettek páratlan tanítómesterük mellett, de mit ért mindez, ha zenei otthonát úgy kellett otthagynia, ahogy történt? Tiszteletbeli elnöke a Főiskolának, de szava nincs már ott s nagyszabású szokrateszi elméletét az „ujjak és a lélek felszabadításáról“, már visszájára fordítják a főiskolán s szorgosan fáradoznak azon, hogy működésének nyomain minél alaposabban eltöröljék.

S a magába roskadt művész már látja a jövő körvonalai!: életének és működésének kulisszáit ott is szétvagdaltják. Ez az intézet nőtt legjobban a szívéhez, ezen csüngött a legnagyobb szeretettel, hát ezen a téren is hiába fáradozott, alkotott? Itt is hiába vetette latba egész egyéniségét, itt is eltemetik, még életében? Hege-dűje, ez a világokat, lelkeket megbabonázó szerszám hallgat, művei elnémultak, a Főiskola küszöbét, melynek athéni értelemben vett mestere, vezetője volt, csodák formálója, többé nem lépi át...

Mindez ott tükröződik kifürkészhetetlen, szomorú, rejtélyes tekintetében, melyet felesége idáig nem ismert, soha nem látott, s melynek végső értelmét fölfogni még nem tudja. Még nem sejtí, milyen végtelen messzeségben időzik e percben férje. Most nincs más vágya, minthogy szenvedésén enyhítsen.

„Jenő, még nincs késő, — keljen fel és menjünk a Vigadóba. Beethoven ötödik szimfóniáját adják, amit olyan nagyon szeret.“

Most először nyílik szóra ajka, de alig hallható, amit mond és mintha végtelen távolból jönne:

„Én már csak Hubayt akarom hallani.“

Ó, ahogy ezt mondja! Hát lehet ezt elviselni?!

Végső erőfeszítéssel nyomja el Róza könnyeit és megint elhallgat.

Jenő kezét kezében tartja.

„Én már csak Hubayt akarom hallani.“

Emberi nagy lelkének örvénylő mélye tárul föl: az örök élet kérdése, követelése szólal meg a halál küszöbén. Beethoven: az örökkévalóság, igen. De ő önmagát akarta hallani, saját zenéjét, ami belőle megmarad és örök, még ha el is szabdalták a kulisszákat s őt magát még élteben el is temették. Mi marad meg belőle, ha most elmegy? Ha egész élete s minden, amit alkotott, tévedés volt, akkor ez az óra az Inferno számára s minden a mélybe, az éjszakába merül el, melyből nincs föl-támadás.

„De hát igazán nem akar mind ezeken a dolgokon felülemelkedni“, — szól, most már szinte akarata ellenére, megkínzottan, gyötrődve felesége ... — „Egyszer végre úgy kell látnia a világot, embereket, amilyenek. Maga műveiben örökéletű és éppen maga nem tudna aljasságokon, hitványságokon felülemelkedni és mosolyogni rajtuk? Mit törődik mindezzel? Egyáltalán: fölélmagához az aljasság? Könyörögve kérem, nézzen rám, — látja, én, ha kell, pontot tudok tenni minden mögé!“

Férje szemében megint az a tekintet villan föl, melyet sohasem látott s mely talán már nem volt ebből a világból való. Kezét még mindig kezében tartja, szorosán ránéz s azután halkán, mintegy magában, így szól:

„Igaz van!“

Az étellel örökösen, bátran viaskodó, alkotásaiért fáradhatatlanul küzdő, akadályokkal, veszedelmekkel nyíltan szembeszálló ember, aki kvietista filozófiát sohasem ismert, most csak annyit tudott halkán mondani:

„Igaz van!“

Ez már több volt, mint amennyit ez az erős asszony elviselni tudott. Férje hangjából, mintha rejtett gúnyt érzett volna ki, mintha, csak, hogy az unszolásnak véget vessen, egyszerűen ráhagyta volna:

„Igaz van!”

Az asszony nem bírta tovább. Felugrott és kirohant a szobából. Ágyára vetette magát, lecsavarta a villanyt, szíve a sötétben hevesen vert...

Jenő csendesen, mozdulatlanul fekszik.

Nagyon messze jár, — földtől, világtól, végtelen messzeségben a felejtés szárnyai viszik a magasba, olyan magasra föl, hogy lelkének legmagasabb csúcsára jutott. S aihogy egyszer a „Jungfrau“ ormáról tekintett le a földre, emberekre, hitvány torzsalkodásukra, úgy tűnik most el alatta a „Jungfrau“ legmagasabb csúcsa is és szárnyal följebb, egyre följebb . . . Oly szédítő magasra, hogy a tér eltűnik s az egész csillagos égbolt belevész az éjfekete kozmoszba, mely elnyeli.

Vége a tűzijátéknak!

S neked is az a rendeltetésed, hogy semmivé légy!

Nem látod, hogy alszanak ki a csillagvilág apró szikrái s vak sötétségbe merülnek alá? . . . Már a Jungfrau ormán is áthatott a végtelenség érzése. És most, magna passziód éjjelén, életed és műveid szétszabdalt kulisszáinak éjszakáján, nézzed tágramyílt két szemeddel az utolsó látványt! Az utolsó színjátékot, melynek szimbólumát te költötted és melyhez te írtál zenét. És egy angyal fog megjelenni előtted, hogy a félelem véres verejékét letörölje homlokodról és hogy megerősítsen.

Némán, mozdulatlanul fekszik.

Mikor is írta le ezeket a szavakat:

„Isten pártol engem?”

Vétek volt ezt leírni s egész életén át vezekelnie kellett emiatt és vezekel érte most is, ezen az éjszakán. Most pártolja őt Isten igazán, most, amikor levét magáról mindent: világot, hiúságot, sikert, hírnevet, gazdagságot, életet, ahogy az ember a ruháit dobja le magáról este, hogy a halál édestestvérét, az álmot bocsássa magához.

Hubay Jenő fekszik ágyában.

Vagy nem? . . .

Mintha nem az ágyában volna. Mintha egy ajtó mellett kuporogna és mintha hallgatódznék ... Ez az ajtó apja szobájába vezet, ahonnan istenien csodás, földöntúli muzsika szűrődik be. . . De hamarosan ott-

hagyja páholyát, visszabújik ágyába, párnái közé, takarója alá, mert anyja lépéseit hallotta . . . Anyja aggódik, hogy meghül, mert hideg a világ, ha a nap lemegy. .. És már rég lement... Csak ő, Jenő, nem vette észre, mert a zenét hallgatta, ezt a mondhatatlanul gyönyörűséges muzsikát, mely a magasba emelte s testetlenné változtatta, úgy, hogy nem érezte a hűvöst, a hideget. Mióta is hallgatta ezt a muzsikát? . . .

Egy egész életen át — mindig ott ült a páholyában, az ajtó előtt s zenét hallgatott!

Miért nem jön már az elkényeztetett, szép, nagy ember, miért nem jön az apja haza? Hiszen megígérte és fiatal anyja úgy örült ennek az estének! És apja csak nem jön, S a kis Jenő nem tud aludni. Erejét megfeszítve hallgatódzik bele az éjszakába, elképzeltetlen, hogy ez a zene örökre elnémuljon! Pedig ha apa nem jön haza és nem muzsikál, akkor a mama sír és szomorú az egész ház. A gyermek mit sem tud még hűségéről, hűtlenségéről.. . Mégis tud már mindent. Hitt pedig apjában . . .

S ahogy benne, úgy hitt a világban s a sikerben. Mikor már nem volt gyermek. Már bibliai korban volt, sőt, azon is túl és még mindig hitt. Egy nagy színpadi sikerért minden egyéb diadalát odaadta volna, mindenét!

Látod-e most? ... Látod-e, hogy a világ olyan, mint szép elkényeztetett apád? Egyre ritkábban jött el hozzád a „Cremonai“ óta, — éppúgy, ahogy apád se jött haza, s te mégis hittél a világban?

S most a halál küszöbén kell megtudnod, hogy szét-szabdalták kulisszáidat . . .

A kedves, meghitt tárgyak, függöny, asztal, kép, szekrény, a világ, melyet annyira szerettél, most színtelen, örömtelen és idegen. Most dideregsz az ajtó melletti páholyban, melyben gyermekkorodban üldögéltél, az ajtó mellett, mely a művészethez vezetett, s amelyet azóta egy pillanatra se hagytál el.

A zene elnémult. . .

Mióta ülsz itt Hubay Jenő? Apád sohasem jön már haza . . . Vagy még mindig anyád szavára vársz?

—,Jenő, haragszik rám?“

A sötét szomszéd szobából jött a hang...

Anyja szólt?

Bocsánatot kér tőle, mert apja nem jött haza, s a fiú nem hallhatta ma este a mennyei muzsikát?

Jenő fölfigyelt. .. S vizionárius elmélyedéséből még egyszer magához tér. Felesége hangja volt ez, aki barát-nője, jó pajtása és anyja is egyben ... És miért beszél így hozzá? ő, éppen ő, aki egy egész életen keresztül mellette volt, kitartott mellette ... Ő kérdi ezt és vádolja önmagát? Mint abban a levélben, melyet egyszer születésnapjára írt:

„Áldva és sajnálkozva, hogy én, éppen én voltam hivatva élete társa lenni.“

Jenő szeretne odasietni hozzá, hogy megcsókolja, hogy mindent elmondjon neki, vagy mindent elhallgasson előtte, ott csüngeni szívéen, hogy omló könnyei összegyűljenek az övéivel...

De megint itt van előtte a végtelen fekete térség, mely elnyeli őt, el a fényes világot, s csak annyi ideje marad, hogy szomorúan, halkán, lágyan, titokzatosan ezt felelje:

„Nem, Róza! Magára nem haragudtam soha, életem egyetlen pillanatában sem.“

TIZEDIK FEJEZET.
Csúcsteljesítmény.

Erre az éjszakára is reggel következett.

A Mester, mint mindennap, ma is nagy gondossággal válogatta össze öltözködés közben ruházatát. Közben dúdolt magában, — furcsa, gyermekes, infanterista trombita-szóra formált, vidám, pajkos melódiát.. . Majd szavak is kerültek a daliáimhoz:

„Katona bácsi nagyfülű,
Elmaradt a többtű.
Aki nem lép egyszerre,
Nem kap rétest estére.“

Az „Önző óriásból“, új szimfonikus mesejátékából való motívum volt ez.

Még akkor is dúdolt, mikor a reggelizőszoba virággal díszített asztalához ült.

Csodálatos ember! Ez a szörnyű éjszaka semmi nyomot se hagyott rajta! Megszűnt a fülzúgás, szíve rendesen ver. És bróm nélkül aludt el az éjjel! ... Róza gondterhelt, jóságos arca földerül, boldog! És elhallgatja, hogy ő viszont álmatlanul feküdt reggelig ... Egy a fontos, hogy a férje megint friss és bizakodó!

„Futólag már beletekintettem postámba“, — jelenti Jenő. — „Azt hihetné az ember, hogy most már csökkenni fog, mióta megszűntem „aktív“ ember lenni... No igen, úgy értem, hogy a Főiskolán már nincs dolgom, pódiumon már nem mutatkozom s az operám kulisszáit is szétszabdalták ...“

„Jenő! Kérem! ...“

„Mi az, Róza? ... Csak nem búsul holmi szétvagdalt vászondarabok miatt? ... Véletlenül szaladt ki szájamon ... Voltaképen egyre növekvő postámról akartam beszélni. Ha valakinek egyszer nem lesz okosabb dolga, minthogy levelezésem labirintusát végig kutassa, csodál-

kozni fog, hogyan voltam képes én, aki minden levélre válaszoltam, ezzel a tömeggel megbirkózni.“

„Kissé nyugtalanít is a dolog. Túlságosan lelkiismeretes, hogy ezt a terhet vállalja. Még mindig azt hiszi, hogy az emberek megérdemlik mindezt és hálásak lesznek, amiért közbeveti magát értük és segít boldog-boldogtalannak?“

„Ezen nem gondolkozom; de amíg módomban van, segítek és szívből örülök, ha tehetséges embereket támogathatok . . . Hogy hálásak-e érte? Az ember: . . . ember! Mint maga, vagy én . . . Mégis csak jóleső érzés, ha tanítványaim, most már beérkezett művészek, Amerikából, Londonból, Párizsból, Japánból sikereikről számolnak be, meg arról, hogy életük álma beteljesedett! „Nehmt alles nur in allém“, mondja Goethe és ha követem tanácsát, elmondhatom magamról, hogy sok mindenben volt részem: gyötrelmekben, örömeinkben . . . gazdag életben. És meglátja, Róza, még sok szép nap vár reánk.“

A titkárnő tanítványát, Virovai Róbertet jelentette be.

Szeme felragyogott... Ez a fiú is az égiek ajándéka volt, egyike a nagy örömeinknek, melyekről az imént beszélt.

Egy emelettel lejjebb, dolgozószobájában sok efajta örömet ért meg, a mérhetetlen, kimeríthetetlen élet ott újra meg újra kezdődött Ezt a fiút is ő fedezte fel és zseniálisnak tartotta.

Ha egy ilyen emberi csodát, formálhatott, boldog volt és a többiről megfeledkezett mindazokról, akikkel ugyanezt művelte: minden egyes tanítványával újra kezdte az életet. Ebben a tekintetben is egyedül állott a művészek között: számtalan sikerével sohasem volt megelégedve s mindig a jövőbe nézett. Most Virovai Róbert volt a jövő.

Tizenegy órákor második tanítványát is elbocsátotta, pianinójához ült. De a billentyűket érintetlenül hagyta és szemét az előtte fekvő partitúrán jártatta: „Az önző óriás“, — szimfonikus mese, szövegét Wilde Oszkár után írta Márkus László és Mohácsi Jenő.

Hogy is mondotta feleségének? Az a boldog érzése, hogy még sok szép nap vár reá?... Hál csakugyan

visszatérne ifjúsága? Ott két nagytehetségű tanítványa és most, ez a mese!

Olt ül a partitúra előtt s ahogy lapozgat benne, átéli a régi legendát, ahogy Wilde Oszkár megformálta:

„Iskola után a gyermekek az óriás kertjébe lopakodtak és ott játszottak. Könnyűszerrel tehették, a kert gazdája, az óriás, már hét esztendeje volt távol Oger barátjánál látogatóban.

Puha zöld gyep volt a kertben és virágzó gyümölcsfák, virágok tarkállottak benne.

Egyszer azonban hazajött az óriás és ráírvált az ott játszadozó gyermekekre:

„Mit kerestek itt? ... Ez az én kertem, takarodjatok innen!”

A gyermekek ijedten futottak szerteszét.

S az óriás magas fallal kerítette körül kertjét s figyelmeztető táblát helyezett el rajta: „A kertbe lépni tilos“.

Önző óriás volt.

S a gyermekek szomorúan játszadoztak az utca porában, a kert falain kívül és így sóhajtottak:

„Beh boldogok is voltunk odabenn.”

Jött a tavasz, s az egész országban bimbóztak a fák, énekeltek a madarak. Csak az önző óriás kertjében maradt meg a tél. A hó, meg a fagy örült, hogy egész éven át itt élhetett s az északi szél kedvére füttyölt a kertben s a jégeső sokszor órákon át kopogott benne.

„Nem értem“, — mondotta az óriás, — „hol marad a tavasz! No, majd csak megjön! . . .“

De nem jött; és a nyár se ...

Egy reggel az óriás, ágyában fekvé, csodaszép muzsikát hallott. Kitekintett az ablakon, — hát uramfia, — egy sármány ült az ágon és vígan füttyörészett... Az óriás olyan régóta nem hallott madárdalt, hogy ez az egyszerű füttyölés a legszebb zene volt fülének, elolvadt a hó is, az északi szél se üvöltött és csoda illat áradt be az ablakon.

„Kitavasodott végre! . . .“ — kiáltotta az óriás, s megint az ablakhoz rohant.

És akkor csodát látott.

A gyermekek valami résen át bemásztak a kertbe s most ott ültek a fák ágain. Minden fán egy kis gyermek kuporgott. Ezen való örömiükben a fák kivirágoztak, a madarak csicseregtek, a virágok kidugták fejcskéiket a füből és nevettek. A kert egyik sarkában azonban még mindig tél volt. Pöttömnyi gyermek állt ott szomorúan, olyan kicsi volt, hogy nem érte el a fa ágait, s efölött való bánatában keservesen sírt.

Az önző óriás beosont a kertbe.

Mikor a gyermekek meglátták, ijedten szétrebbentek s a kertben megint tél lett.

Csak a kis fiúcska maradt ott, mert a szeme úgy tele volt könnyel, hogy nem látta meg az óriást.

Az óriás pedig mögéje lopakodott, gyengéden föl emelte a fiúcskát és föltette a fára. S íme, a fák megint csak tele lettek virággal, a madarak daloltak, a kisfiú meg átölelte az óriást és megcsókolta. Ezt látva, visszajött a többi gyermek is s velük a tavasz.

„Ez most már a ti kertetek, kedves gyermekek“, — mondotta az óriás, s egy nagy szekercével lerombolta a falat. S az arra menők nagy csodálkozva látták, hogy az óriás a gyermekekkel játszott s a kert a világ legszébb kertjévé lett.

Estig tartott a játék, akkor a gyermekek elbúcsúztak az óriástól.

„Hát a kis pajtástok hova lett? Az, aki megcsókolt?“

„Eltűnt“, — felelték a gyermekek, — „és azelőtt sem láttuk soha.“

S a kisfiú csak nem jött többé. Az óriás mindennap nézte a játszadozó gyermekeket s gondolta magában:

„Szépek a virágaim, de a gyermekek náluk is szebbek.“

Egy reggelen kinézett ablakán. És csodák csodája: a kert legmesszebb fekvő sarkában, a téli táj közepette, fehér virágoktól roskadó fa állott. Színaranyból való ágain, ezüst gyümölcs lógott s a fa alatt az a kisfiú állott, aki őt egyszer megcsókolta. Nagy örömmel szaladt le az óriás a kertbe, s hogy a gyermek közelébe ért, elöntötte a mérég... Mert a kisfiú két kezén és két kicsi lábán egy-egy szögverte sebhelyt látott.

„Ki merészkedett téged megsebezni? Szólj, s veszem szablyámat és levágom a vakmerőt!”

„Nem“, — felelet a fiúcska, — „ezek a szeretet sebei!”

„Ki vagy Te?“ — kérde az óriás s letérdelt a gyermek előtt, miközben különös érzés fogta el.

A gyermek mosolygott és szólt:

„Te egyszer megengeded, hogy a kertedben játszam, most jer velem, az én kertembe, az Éden kertjébe“

„Aranykapu tárva nyitva,
Édenkertnek tárva titka.
Jóság napja kél szelíden,
Boldogság van dermedt szívben.“

Elhaló hangon zengi ezt a kar a színpalak mögött, mialatt a fiúcska kézen fogja az óriást és vezeti csodás fényesség özönébe, mely egyre sugárzóbbá lesz, míg végül eltűnnek benne.

S mikor a gyermekek délután a kertbe sereglettek, az óriást holtan lelek a fa alatt, fehér virágesőtől eltakartan.

Ily szépen búcsúzik Hubay Jenő szimfonikus mesejátékával, a jó és gonosz, a menny és föld küzdelmének szimbólumával.

Mikor a függöny összecsapódik, — 1936. februárjában, — elemi erővel dördül fel a taps. Elképesztő és érthetetlen ennek az embernek a fiatalsága, aki ott a rivalda fényében meghajol, érthetetlen, szinte misztikus a tekintete, mely az ezerfejű tömegben végigcikázik s mely egy másik, nem ebből a világhói való tekintetet latszik keresni.

Aki ott a rivalda előtt hajlong, megválni készül tőlünk, vándor, aki most indul el az új Lét útján, s ki Isten kegyelmével áldott, kinek megadatott, hogy ifjúságát még egyszer, ily gyönyörűen rögtönözve s mesterműbe foglalva, átélhesse.

S az óriás, akit a gyermek kézen fogva vezet, nem-sokára csodás, egyre ragyogóbb fényözön felé indul el. hogy végkép eltűnjön benne ...

Ugyanezen év decemberében.

„Csárdajelenetei“-ből tánc-némajáték készült. S olyan diadalt ér meg, mint ifjúsága idején is alig.

„Csárdajelenetek“ . . .

Aki Hubayt akkor ott, az opera színpadán, a szereplők csoportjában látta, amint a tlapsoló, éljenző, tomboló közönség előtt lassan meghajolt, aki látta ajkán a különös mosolyt, halvány arcán a még különösebb fényt, ahogy a tömegre letekintve, nézése önmagába, s vissza, a múltba mélyedt, annak meg (kellett éreznie, hogy ez a földi lét befejezését s a búcsút jelenti, hogy a diadal, melyet ifjúkorában írt zenéjével most, pátriárka korban arat, az utolsó ajándék, melyben az Élet részelteti. A puszta bevonult az opera színpadára, mint akkor . . . Hova is? . . .

Öt évtizeddel ezelőtt Lesseps asszony szalonjába.

A térben melódiák szárnyalnak, magyar nóták, s velük, — mint legfinomabb csipkedíszek: variációk, fény és árnyék, örömök, végtelenek, gj^ötrelmek, végtelenek, — Jenő ifjú életét rögtönözi.

„Ezek magyar dalok?“ — kérdi Lessepsné elragadtattan.

„A hazám volt ez, Madame, melyet a maga számára dalba foglaltam.“

A szép asszony mosolyog:

„Puszta ... puszta ... jól mondtam ki? ... A szteppe ... aüiol... hogy is mondotta ... ahol a szerelem mindenható? Nem maradna még egy kis ideig, hogy nekem erről meséljen? ..“

Igen. . . maradna még, hogy meséljen pusztáról, csárdajelenetről, mítoszról. . .

A magyarok mítoszáról: Alpárról és Seruzádról, Omodérról, Zenóbiáról, — Herczeg Ferenc „Pogányok“ című regénye nyomán.

Darvas János, a finomtollú költő, Hubay utolsó operaszövegének írója, így emlékszik vissza a Mesterrel való találkozására és a közös munkára:

„Hubay Jenő utolsó dalművének szövege a következőképp született meg:

1936 elején mutatták be Bécsben Hubay Karenina Annáját. Az előadásra a szerző meghívta dr. Neubauer Pált is, akivel én akkor már egy évtizede együtt dolgoztam a Prágai Magyar Hírlap szerkesztőségében. Neubauer barátom útján ismeretlenül megkockáztattam egy üzenetet. Azt üzentem a Mesternek, hogy a legmagyarabb zenész, a Csárdajelenetek atyja, miért pazarolja tehetségét a magyar lélektől ezer kilométerekre távoleső idegen témákra, amikor olyan nagyszerű ősmagyar, a legmagyarabb nemzeti anyag vár az ő feldolgozására, amilyen Herczeg Ferenc „Pogányok“ című regénye. Ezt azért üzentem ilyen határozottan, mert hatodosztályos koromtól kezdve, amikor a Pogányokat olvastam, szent meggyőződésemm volt, hogy ez a könyv tele van hősi dalműbe való jelenetekkel és ősi zeneiséggel. Amikor olvastam a táltos kiáltását: „Tonúz fia Alpár! Ébredj, virrad már!“ — élénken éreztem, hallottam, hogy ez a néhány szó — zene, elkeseredett, elnyújtott panaszos keleti ének. Húsz évig élt bennem ez a benyomás, amíg egy zeneszerzőnek elmondhattam.

Érdekes volt Hubay válasza. Számára nem üzentem újat. Ő már háromszor is nekiült életében, hogy a Pogányokból dalművet építsen. Magával a szerzővel tanácskozott. De, sajnos, mindháromszor belátta, hogy nem lehet színpadra vinni. Annál jobban érdeklí tehát, hogy én mik ép képzelem el ezt a dalműtervet. Kéri, küldjem el mielőbb a jelenetezés vázlatát.

Nem kis fába vágtam a fejszemet. A főlatat első fele játszi könnyűségű, a másik fele szerfözlött nehéz. A regény első része egészen Seruzád táncáig, illetve Alpár önös, — a távozást megtagadó lázadó jelenetéig csupa párbeszéd, drámai jelenet, cselekvés és feszültség. Ezt szolgai hűséggel lehet színpadi jelenetekbe átkölneni. Annál nehezebb a regény második fele. Itt már nagy tömegek mérkőznek, háború dúl, történelem zajlik, az epikai elem lép előtérbe, az eseményeket nehéz cselekménybe sűríteni. Választani kell: vagy kegyelettel és híven ragaszkodom a regény cselekményéhez s akkor kevés a drámaiság, vagy pedig a drámaisághoz ragasz-

kodom és akkor kegyeletlen és hűtlen módon el kell térni a regénytől.

A dalművázat első fogalmazványában sem az egyik, sem a másik megoldásra nem tudtam elszánni magamat. Öt felvonásba zsúfoltam össze a regénybeli történetet, ez az öt felvonás inkább filmdráma-terv volt, mintsem operavázlat. De már így is módosítottam egyet-mást, például Zenobia halálának oka nem az, hogy Seruzád rágyújtja a kolostort, hanem Seruzád sajátkezűleg teríti le mérgezett nyíllal Zenobiát. Mentegetőzve írtam meg, csak Herczeg Ferenc alkotása iránti kegyeletből ragaszkodnom annyira az eredeti cselekményhez, de hogyha a szerző nagyobb változásokat engedélyezne, akkor csak Alpár, Zenobia és Seruzád hármas szerelmi tragédiáját emelném ki.

Hubay Jenő rövidesen közölte, hogy a terv érdekli, magának Herczeg Ferencnek is tetszik, úgyhogy szabad kezet ad a regényanyag átépítésére. Hogy a részleteket megbeszélhessük, 1936 március 26-ikán tartott zenei délutánja alkalmából meghívott budai palotájába. Prágából jöttem erre a találkozóra, emlékszem, a vonatban végeztem el az utolsó simításokat a második jelenetkezési terven, mely most már csak négy felvonásra terjedt.

Két napot töltöttem Budapesten, a két nu*p alatt háromszor találkoztam Hubay Jenővel, először, amikor március 25.-én ebéden vendégül látott s utána estig együtt ülhettem vele dolgozószobájában, másodszor másnap délelőtti megbeszélésünkkor, harmadszor pedig a házi hangversenyen.

Többé soha sem láttam.

Örökké emlékezetes marad számomra az a néhány óra, amelyet munkában töltöttünk együtt.

Gótikus szobájában templomias nyugalom és áhítat hangulata volt. Hubay volt a nyugalom és én az áhítat. Ez a szó fejezi ki a legteljesebben azt, amit akkor éreztem. Ilyesmit érezhet a diák, amikor professzora munkatársának fogadja. Negyvenöt éves fővel valahogy én is professzori méretűnek éreztem ezt az embert. Azok köze a kevesek közé tartozott, akiknek a pusztja megjelenéséből is kiérződik a rendkívüli ember, a kivételes lélek, a zseni. De míg másoknál ez a fölény rendszerint nyo-

masztó a környezetre, addig Hubay jelenléte mindig kellemes és fölzsabadító volt.

Találkozásunknak egy volt a célja, megállapodni a leendő opera jelenetezésére vonatkozólag. Pillanatok alatt kialakult munkamódszerünk. Én nagy vonásokkal vázoltam, hogy az egyes jelenetek hogy következzenek, mi lesz a párbeszéd tartalma, Hubay azonnal a részletezésbe kezdett. A gyakorlati zeneszerző biztos kezével rögtön percekben mérte le a kép időtartamát. A jelenet eseménytartalmát és kimagasló mondását pedig rögtön lejegyeztük, én a magam, ő a maga részére. Mihelyt a második fölvonást átvettük, rögtön megjegyezte, hogy szó sem lehet négy fölvonásról, csakis három fölvonásra kell tagolni az anyagot. A mostani forgószínpad mellett könnyű összekapcsolni a középső két részt. A kidolgozás azután így is történt. Súlyt helyezett arra, hogy a jelenetek váltakozása sok színt hozzon. Például mivel az első fölvonásban elég későn s csak kis szerepben lép föl az első nő, előírta, hogy Zenóbia anyja, Csanád ispáné kiadósabb szerepet kapjon. Tisztára Hubay ötlete volt, hogy Seruzád táborában Alpár szórakoztatására a besenyő fiatalság a nyilazásban való művészetét mutassa be. Ugyancsak az ő kívánsága volt, hogy Alpárt a besenyők, amikor fölismerik, rögtön földíszítsék a vezéri tisztség hagyományos jelvényeivel, mert ebben mozgás és szín van, nagyvonalú, eleven, mutatós tömegjelenet. Egyébként erősen hangsúlyozta, hogy az operában a cselekményt az egyén viszi, sokkal inkább, mint más műfajban, mindent a személyen keresztül kell kifejezni. A dallamban a szó könnyen elmosódik és nehezen érthető, ezért nekem a szövegírásban a mozgásra, a vizuális elemek kidomborítására kell törekednem. A fontos szavakat ismételni lehet. A szöveg lehet egyszerű próza.

Élénken emlékszem, erős aggodalmaim voltak, szabad-e egy hazafias magyar dalművet azzal a dacos jellel befejezni, ami a regényben van, hogy népének a főhős kiadja a parancsot: Kelet népe, vissza keletre!

Nem érti-e félre a hallgató és a közvélemény?

Hubay megnyugtatót. Ő meri vállalni ezt a kockázatot. Így döntöttünk azután e mellett a befejezés mellett.

Utoljára fölmerült a kérdés: mi legyen a dalmű

címe. Eredetileg a „Pogányok“ megtartására gondoltam. Ez már annyira benne él a köztudatban, hogy a darab számára csak előnyös lehet. Olyasféle cím, mint a „Hugenották“. Hubay azonban ellenvetéssel élt. Ez a dalmű nem azonos egészen a Pogányok tartalmával. Lényegében Alpár, Zenobia és Seruzád hármasszerelemes tragédiája. Az operákat gyakran nevezik el főhősök nevével. Alpár és Zenobia? — kérdeztem. „Nem, ez hosszú volna“ — felelt a Mester. — Legszebben hangzana szerinte így: „Zenobia“. Rendkívül dallamos név. A dallamosságot elismertem, de viszont nem Zenobia, hanem Alpár a főhős, így azután közös egyetértéssel megállapodtunk abban, hogy „Alpár“ lesz a dalmű neve.

Mikor mindezzel készen voltunk. Hubay hangszín és terjedelem szerint elosztotta a főhősök ének-szerepeit. Alpár hőstenor, Gellért bariton, a táltos basszus, Omodé komikus basszus, Ekése tenor, Hurtoba bariton lett volna, Zenobiát drámai szopránnak, Seruzádot magas szopránnak, Csanádnét altknak képzelte.

Biícsúzásunk alkalmával csak egyet kért: azt, hogy sürgősen készítsem el a librettót. Úgy látszik, érezte, hogy sietnie kell, ha el akar készülni a legnagyobb, a legmagyarabb művel, amit pályája csúcsteljesítményének szánt. A halszerencse, sajnos, nem engedte meg, hogy én a szöveggel idejére elkészüljek s ő belekezdhesen. Alig értem haza Prágába, kartörést szenvedtem. Hónapokig nem tudtam koncentrálni magamat. Hubay sürgetett. 1936 november 19.-én ezt írta:

„November 14-éről kelt leveledet nagyon köszönöm és örvendek, hogy kartörésed nyomtalanul elmúlt s most már számíthatok arra, hogy hamarosan megkapom az első felvonás kidolgozását és a többi felvonás vázlatát. Természetesen terminust költőnek nem lehet szabni, de bízom ígéretedben, hogy gyorsan készül a munka. Ennek annál jobban örvendek, mert Herczeg Ferencnek is megmondhatom, hogy az operaszöveg tényleg készül s Isten segítségével ez a magyar dalmű meg is lesz.“

Sajnos, újabb akadály jött közbe. Sürgősen be kellett fejeznem s december 15.-ére le kellett szállítanom egy igen hosszú s főleg sok statisztikai számítással járó

időrabló politikai tanulmányomat. S mivel erről a cseh hatóságoknak nem volt szabad tudniok, az országhatáron át Hubaynak sem írhattam meg, miért késem az operaszöveggel.

Karácsony táján erősen gondolhatott az Alpárra, mert december 26.-án már ezt írja:

„Vagy nyomós okok gátolnak a szövegekönyv megírásában, vagy egyáltalán elejtettem az egész tervet“ — s fölveti a gondolatot, hogy a szöveget mással íratja meg.

Most már nem habozhattam tovább — vasárnaponként foglalkozhattam a librettóval. Az első részletet Hubay örömmel fogadta s Neubaner Pál barátomnak ezt írta róla január 17.-én:

„Darvas végre jelentkezett, küldött is egy rövid szövegmutatót az első fölvonásból. Ez bámulatos rutinnal van megírva s ha az egész librettó ilyen lesz, akkor egy értékes és érdekes operaszöveg fog létrejönni, csak az a kérdés, hogy mikor?“

Megnyugtattam, hogy havonta egy felvonást elkészítek és húsvétkor készülök el a befejező résszel. Február elsején elment az első fölvonás. Február 8.-án küldtem a további folytatást. Megkérdeztem, nem akar-e a meglehetősen pattogó ritmusú induló szövegén változtatást. Nem akart. Írjak mindent úgy, ahogy jónak látom, olyan bőven, ahogy akarom, majd a végén beszélünk. Addig nem kezdhet hozzá a komponáláshoz, amíg az egész szöveget nem látja maga előtt.

Március 12.-ére ért Budapestre a második fölvonás első lezárt része. Nem tudom, fölbonította-e leveletem, mielőtt elment arra a végzetes értekezletre, ahol beszédet mondott, s mikor kimondta a „csúcsteljesítmény“ szót, holtan lebukott élete csúcsáról. Elment anélkül, hogy hozzáfoghatott volna a maga utolsó, igazi „csúcsteljesítményéhez“. Ahhoz az átfogóan nagy nemzeti, s izig-vérig magyar hősi dalműhöz, amely megvalósította volna a magyar wagneri mítoszt, Hubay beleadhatta volna egész élete zenei termésének végső értelmét és összefoglalását, amely hatyúdal lett volna, de egyben életművének koronája.

Lesújtott a váratlan halálhír. Gyász és önvád kínzóit. Lelkiismeretem azóta is örökké vádol azzal, hogy szerencsétlen, kényszerű késésemmel részben oka vagyok, hogy Hubay Jenő élete csonka lett s a nagy alkotó lélek nem tudta föltenni életművére a koronát.“

„1937, február 14,
Kedves Barátom!

Az utolsó zenedélutánnak egy kis hűlést köszönhetek. Lekísértem a főhercegi családot és az alsó vestibálben a nyitott kapuból rám fújt a hideg levegő, olyan mértékben, hogy megfáztam.

Darvas János szövegkönyvének első felvonását megkaptam és nagy gyönyörűséggel olvastam el. Rendkívül meg vagyok elégedve, látszik, hogy neki nagy érzése van a zene iránt. Nyelvezete gyönyörű. Szívből gratulálok. Most már számítok arra, hogy hamarosan megkapom a többi fölvonás kidolgozását.“

Így szólt utolsó, hozzám intézett leve. A hideg fuvalomtól, mely a zenedélután végeztével érintette, megborzongott és kérdőleg tekintett körül, mintha keresne valakit, akitől feleletet várna ki nem mondott kérdésére: „Máris?...“

Azzal visszament, föl a lépcsőn a hallba, s ott elvegyült a teára még ott maradt vendégek közé. Borzongott még, de azért csoporttól csoporthoz ment s elbeszélgetett ismerőseivel.

Weil Jeanninának, a francia zongoraművésznőnek ezt mondotta:

„Egy óhajom van már csupán: — úgy eltűnni, hogy utolsó percemig az maradhassak, aki voltam és aki vagyok.“

Márkus Emília kíváncsiskodott:

„Az idén még egyszer sem hallottam játszani. Mester, miért?“

És Hubay mosolyogva válaszolt:

„Egyszer már játszottam ebben az évben, ön azonban beteg volt és nem jöhetett el arra a zenedélutánra. Most azonban ígérem Önnek, hogy legközelebb ismét játszani fogok. Már a dátumot is tudom: március 21.-én, — az lesz az idei utolsó zenedélután és remélem, hogy akkor ön is itt lesz.“

A zenedélután estéjén a család néhány rokona, legbizalmasabb barátja rendesen ott maradt vacsorára. Ezúttal is így volt. A terített asztalnál felmelegedett és kitűnő kedvében volt... „Ha az ember öregszik, szentimentálissá lesz és gyöngéi úrrá lesznek rajta“, — gondolta magában: „Az embert holmi élesebb kis szellő éri s már azt hiszi, komolyan beteg . . . Csak orvos ne lenne a világon!“

Pillanatig sem gondolt a halálra. Remek színben volt s reggeltől estig dolgozott.

Feleségével ebben az évben a nagybeteg Zsolt Nándort látogatta meg többször; ez csodálattal csüngött mestere arcán és mosolyogva így szólt:

„Milyen furcsa és különös is az, minden elmúlik, minden oly távol van, mi elhullunk, csak Jenő bátyám olyan, mint egy világító torony, messzire fényt szór ...“

Egyéb dolga volt, semhogy a halálra gondoljon. Brüsszelből meghívás érkezik hozzá. Ott a nagyjelentőségű nemzetközi Isaye-hegedűpályázatot tartják, fiatal tehetségek számára. Őt kéri fel, hogy a bírálóbizottságban elnököljön. Ezzel kapcsolatban ünnepi hangversenyt is kellene dirigálnia, melynek műsora szerzeményeiből állana. A brüsszeli rendezőbizottság elnökéhez intézett válaszában örömmel vállalja mindezt.

Brüsszelben élő tanítványát, Gertler Endrét már arról értesítette, hogy feleségével március 24.-én reggel érkezik Brüsszelbe.

Ez a levél 1937 március 10.-éről keltezett. Lobog, lángol az utazás gondolatára.

Rögtön hozzálát az előkészületekhez, a részleteket megbeszéli feleségével, aki aggodalmaskodik, nem szeretné, ha férje nagy ünnepségek, estélyek izgalmának tenné ki magát.

„Higye el, Jenő, túlságosan sok terhet vállal!”

„Ezt ugye, — természetesen — az orvos állapította meg, s megbízta, hogy ezt kíméletesen adja tudtomra!” — háborodik fel Jenő. — „Persze, mindenbe belemegeg, s inkább hisz az orvosnak, mint nekem!”

„De mégis, — elnökölni a zsűriben, dirigálni, hegedülni, estélyeken részt venni, egy sereg embert fogadni...”

Hubay eddig hosszú léptekkel, mérte végig a szobát, most hirtelen megáll, mintha agyában kigyúlt volna valami és gondterhelten néz feleségére:

„Inkább maga nincs valami jó színben, Róza! Már napok óta figyelem, sápadt, alig eszik, a mozdulatai idegességre vallanak, nyugalomra van szüksége. . . kíméletre! Nem tehetem ki az utazás izgalmainak ... Majd magam megyek, biztosítom: baj nélkül, egészségesen jövök haza!”

Róza félelemmel vegyes bizakodással nézi férjét. Milyen fiatalnak látszik, vállalkozó kedvűnek — ez jár eszében és halkán válaszol:

„Téved, jól érzem magam és természetesen elkísérem Brüsszelbe, tudja, milyen örömmel!”

Jelentik, hogy kedvenc tanítványa, Virovai Róbert jött meg, órára.

„Hadd jöjjön! A fiút viszem magammal Brüsszelbe, a pályázatra és jaj neki, ha az első díjat nem nyeri meg! S ha most nem, majd megnyeri jövőre, — ilyen tehetség még nem volt a kezem alatt!”

Ezzel a fiúval újra végig járhatja ifjúsága birodalmát. Már egy esztendeje indult el országútján s amerre csak jár, álom — meg emlékvirágok nyílnak lába nyomán. S fiatalsága szegődik mellé útítársnak, híven kíséri végig mindenfelé és élete kezdetére irányítja tekintetét.

S a gyermek, Virovai Róbert tágra nyílt szemmel hallgatja mesterét, — ilyen hegedűórát még sohasem kapott. Már félórája ül itt a dolgozószobában s úgy látszik, a Mesternek eszeágában sincs, hogy rendes hegedűoktatásban részesítse ma; a hegedű is tokjában hever még. A Mester ehelyett Brüsszlelről beszél, az ott tartandó hegedűpályázatról, meg arról, hogy Virovainak alaposan el kell készülnie, mert a pályázaton első díjat kell nyernie Brüsszelben, ahol Hubay maga is nagy

diadalokat aratott és a tanári katedrán Wieniavszky és Vieuxtemps utóda volt!

„Hiszen hároméves voltam akkor! . . .“

Azután mégis csak megtartja Virovaival az órát, de pedagógiai megjegyzései közé visszaemlékezéseket sző.

Milyen szép mindez, — Virovai bizonyára sohasem fogja elfelejteni s évek múlva is emlegetni fogja, amikről a Mester ebben az órában beszélt neki s hogy elbeszélését így kezdte:

„Huszonhároméves voltam akkor! . . .“

Március tizenegyedikén gyors interjút kell adnia egy pesti lap számára. Feltűnően élénk, mozgékony, és jókedvű:

„Brüsszelbe utazom . . . Huszonhárom órát fogok ülni a oonaton! Nem kis dolog, már régen nem utaztam ennyit. Brüsszelben Isaye-hegedűverseny lesz és Erzsébet belga anyakirálynő meghívott, vegyek részt a zsűriben. Az imént volt itt fiatal tanítványom, Virovai Róbert, biztosra veszem, hogy a három első között lesz. Olyan szépen hegedül, hogy magam is csodálkozom!“

Elgondolkozott, azután odament a nagy szekrényhez és kivett belőle néhány kottát:

„A ‚Csárdajelenetek‘ első kiadásai. A másodikat Henriette belga királynőnek ajánlottam, akitől kaptam annak idején egy csodálatosan szép gyűrűt. . . Hol is van ez a gyűrű? Valamelyik hozzám tartozómnál alighanem . . . Csak ne lenne olyan rengeteg dolgom! Nem is tudom, hol kezdjem. A zenedélutánokat is el kell még végeznem, március 21.-én lesz az utolsó, ezen én is játszom, azután pakkotok és másnap reggel utazom Brüsszelbe . . . Egy nagy vágyam van: Szeretném még szép előadásban hallani legutolsó szerzeményemet: ‚A béke himnuszát‘, amelyet Romain Roland szövegére írtam. Ilyen kompozíciók kellenek ma, amelyek ezt a zavaros világot kissé megjavít-

ják... Tudja, nekem nem kis dolog, ötven év múlva visszamenni Brüsszelbe ... egy fél század után! De oly kíváncsi vagyok és úgy örülök neki, mint a gyermek ...“

Másnap: március tizenkettedike, péntek; ahogy mondani szokta: szerencse napja . . .

Mikor felesége reggel benyitott hozzá, boldog mosollyal üdvözölte. Régóta nem mosolygott így. Leültette és beszélni kezdett lágy hangon, tekintetére még az álom fátyola borult, — s mintha varázslatos vízió birodalmában járna:

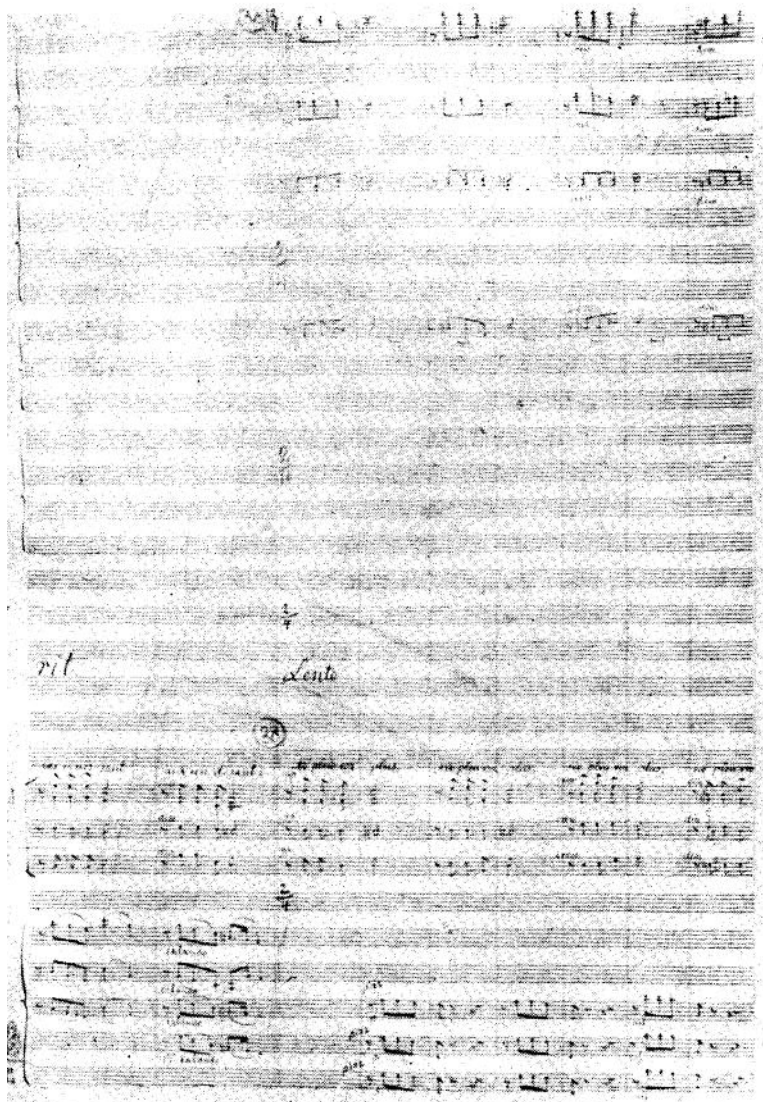
„Képzeld Róza, milyen gyönyörű álomom, volt! Szeretném olyan szépen elmondani, mint ahogy megálmodtam, de olyan földöntúli volt, hogy nem is tudom talán szavakba önteni... Valami ragyogóan megvilágított teremben, sok-sok lépcsőn mentem fölfelé. Egyszerre csak — örömtől sugárzó arccal, Liszt és Joachim jöttek felém. Úgy éreztem: vártak rám . . . Kezet nyújtottak s rám mosolyogtak, mintha azt mondták volna: „Hát te is itt vagy?!“... Én azonban tudtam, hogy meghaltam, — de ez nem volt félelmetes érzés, és nem voltam szomorú és nem bántam, hogy a földet elhagytam ... Nem láttam ott semmit, csak két kedves, nagy embert, barátaimat, körülöttünk leírhatatlan fenség és szépség és sok, sok fény... valóságos fénytenger s én emelt fővel mentem feléje, — s a fény nem vakított! ...“

Ahogy a többi hétköznapot, ezt is dolgozószobájában töltötte. A leckeórák után tizennégy levelet diktált, — — senkise várokozzék hiába, aki tőle segítséget remélt. Azután nagy partitúrájába mélyedt, a „Békehimnuszba“.

Az örök béke eszméje zenébe költöten! A Béke: a jövő zenéje ...

A jövőnek e zenéjét — magyar ember írta meg . . . Tudja meg ezt a világ!

A világ, mely túl volt az első nagy háborún, s készült a még szörnyűbb másodikra.

Egy oldal Hubay „Ara pacis” című hátrahagyott művéből.

S mikor fegyverzörgéssel volt terhes a föld, mikor a Béke Angyala szárnyaszegetten bujdosott el, — messze tájakra s az új háború felhői sötétítették el a világot, — akadt egy lángeszű magyar művész, aki megérezte, hogy a Béke mégis jönni fog, jön feltartóztathatatlanul! . . .

Tudja meg széles e világ, hogy a Béke Himnuszát magyar ember írta meg s formálta zenébe azt a Valóságot, amely sohasem *látszott* hazugabbnak, mint akkor, amikor megírta.

Ő az „Ara Pacis“ hangjegyeit mégis papírra vetette, mert ihletett poéta lelkében Hit és Remény lobogott, — az a Hit és Remény, mely mégis csak a Béke Angyalának eljövételét jelentette.

S a szövegből ezt dúdolta maga elé:

„*Ne pleurez plus!*...“

Ne sírjatok! Ne sírjatok ti megkínzottak, ti üldözöttek, mert a földi élet kínjai és gyötrelmei után a mennyek birodalma s a végső béke jó:

„*Ne pleurez plus!* . . .“

Március tizenkettedike.

Pompás étvágygal ebédelt meg, Stessel kisasszonyt, a titkárnőt megdicsérte a kitűnő menüért s a fekete-kávénál így szólt feleségéhez:

„Olyan jól, mint ma, már régen nem éreztem magamat!“

Andor fia és Édle, a menyé, Szalatnára voltak indulóban és bejöttek hozzá elbúcsúzni.

Édlének feltűnt apósa öltözéke: fekete kétsoros kabátban, csíkos nadrágban volt, ünnepélyes öltözékben, melyet ő tréfásan „külügyi ruhá“-nak nevezett. Norvég származású menyé rövid idő alatt megtanult ugyan magyarul, de kissé idegenszerű kiejtéssel jegyezte meg:

„Aber Papa — maga milyen elegánt! Történik ma valami különös?“ Mire tettetett felháborodással, jókedvűen vágott vissza:

„Warum? . . . Neked talán nem vagyok mindig „gé-nug elegant?!“

S hozzátette:

„Szerencsés utat, legyetek óvatosak! Az ember inkább érkezék meg egy félórával később, semhogy autó-baleset érje.“

Délután öt órára a Városházán kellett egy ülésen résztvennie, ahol a Szent István-hét művészi ünnepi programjáról tárgyalt az illetékes bizottság.

Az íróasztal előtt ült, mikor negyed ötkor figyelmeztette felesége, hogy indulnia kell.

„Megyek... Két növendékemet rendeltem este ide órára. Akármilyen hosszúra nyúlnék az ülés, a növendékek okvetlenül várjanak meg.“

S azzal elindult.

Íróasztala mellett levő karosszéken nyitott tokjában, ott feküdt Stradivárija.

Tekintetével hosszan, gyöngéden simogatta végig kedves hangszerét, a tokot gondosan bezárta és így szólt:

„A béke-himnusz néhány ütemét szerettem volna még eljátszani... de nem jutottam hozzá sok dolgomtól . . . Mindég így járok! ... No mindegy! . . . Maga is elmegy, Róza“.

„Kiebelsberg grófné vár félhatkor teára.“

„Mulasson jól!“

S az ajtóban még visszafordult:

„Nem hiszem, hogy az ülés sokáig tartson. Előbb leszek itthon, mint maga.“

S elmosolyodott:

„Ne nyugtalanodjék, az ülésen nem lesz semmi bosszúság s izgalomra se lesz okom.“

A Városházán együtt ült a szakbizottság. A megbeszélésre az irodalom, zeneművészet, s a színpad kiválóságai is hivatalosak voltak, közöttük Heltai Jenő, Kodály Zoltán, Oláh Gusztáv, Porzsolt Kálmán, Paulini Béla és még számosan.

Pontban öt óraker lépett az ülésterembe Hubay Jenő. Jókedvűen üdvözölte a jelenlévőket s egyideig vidáman csevegett velők.

Azután mindenki elfoglalta helyét, Hubayt jobbjára ültette az elnöklő Schiller alpolgármester s megnyitotta az ülést. S a zenész Hubay mindjárt szót is kért, a képzőművészetet vette pártfogásába.

„A képzőművészetek a múlt Szent István-hét alatt nem voltak kellő módon képviselve s ezért őket az ideai Szent István-héten kellő képviselőhöz kell juttatni. Tudom, hogy a múzeumokat nem szívesen látogatják az idegenek s ezért külön reprezentatív gyűjteményekkel kellene az ünnep vendégeit a képzőművészetek számára megnyerni.“

Szavai nagy figyelmet keltettek.

„Ami az operai előadások ügyét illeti“, — folytatta — „ezirányban elvi döntést kellene hozni, tartसानak-e egyáltalában operai előadásokat. Tudom, hogy mindkét álláspontnak vannak hívei. Én természetesen az előadások mellett vagyok, csak azt gondolom, hogy a művészeket megfelelően kell honorálni. Különben, mikor ez a rész részletes tárgyalásra kerül visszatérek erre.“

Letárgyalták ezt a kérdést s az ülés többi program-pontját is s végül az operai előadások ügye következett.

Cselényi József szól elsőnek a kérdéshez:

„Meg kellene állapítani, lehet-e a Városi Színházban olyan operaelőadásokat rendezni, melyekben a dalmű százszázalékban érvényre jut. Mint ezen a téren a legnagyobb szakértőt, Hubay Jenőt kérem, szíveskedjék ezt a kérdést megvilágítani.“

Hubay Jenő, jobbjában irónnal felállott, és nyájas tekintetét végighordotta a gyülekezeten.

A bizottsági urak összenéztek:

Az örök ifjúságot látták maguk előtt. Micsoda természet ez a karcsú, királyi alak! És majdnem nyolcvanesztendő! . . .

Ahogy ott állt, a kilencvenes évek Párizsára gondolt az ember s azokra, akik körülvették: Gambetta, Munkácsy, Flammarion, Lesseps, Carmen Sylva ... De ez a sugárzó arc, ez a fej, időtlennek látszik s a legújabb kor-

ban élőnek, — a kommunizmus, a fasizmus, a világ-háború vértengeréből születő forradalmak viharfelhői fölé emelkedőnek!

Ez a nyolcvan év micsoda időtartam!

Európa, az emberiség, a világ, milyen óriási módon megváltozott! ... Alig van fogalom, mely a világrengéstől érintetlen maradt! Szörnyű felfordulás, vajúdas közepette, születik meg az új világ s megy az új háború felé, melyben kontinensek kontinensekkel ütköznek össze ...

De Hubay Jenő ebben az infernóban sem tántorodik meg s magasra emeli a zeneművészet lobogóját. Zene az első, Zene az utolsó kimondott szava. Mitoszi tünelemény ez az ember, — az istenek kedveltje, akit az idő nem képes megviselni.

A bizottsági urak összenéznek.

„Döbbenetes ez a fiatalság!“

Most visszaül helyére, egy pillanatra jegyzeteibe mélyed. Pillanatig gondolkodik, felemeli írónját, mintha valakire, vagy valamire célozna, aztán élénken megszólal:

„Csakis a Városi Színház jöhet számításba a Szent István-hét alatt, mert az Operaház augusztusban üzembe helyezni igen költséges lenne. Márkus László, az Operaház igazgatója, már tavaly kifejtette előttem, hogy az Operában nyáron nem lehet előadásokat tartani és ha mégis ott rendeznének előadásokat, úgy az kétszáz-ezer pengőbe kerülne. Erre nem lehet ilyen sok pénzt fordítani. A Városi Színház jó, sőt kitűnő nyári előadások megtartására. Nem kell más a sikerhez, mint az, hogy kiváló művészek szerepeljenek. Zenei csúcsteljesítményt ...“

Mikor ezt a szót: „csúcsteljesítmény“ kimondta, lehajtotta fejét s nem folytatta tovább.

Mintha jegyzeteibe tekintett volna ...

A körülötte ülők ebben a hitben voltak s várták, hogy folytassa beszédjét.

Nem folytatta ...

S most teste megingott s karosszékében féloldalra dőlt... Mély sóhaj szakadt föl melléből, mintha súlyos

küzdelen esett volna át, melyet hatalmaserejű ellenséggel kellett megvívnia.

Rémület szállja meg a bizottsági tagokat, felugranak, segíteni akarnak . . . szívrohamot emlegetnek ... feltépi ingét, gallérját, vízbe mártott kendőt tesznek szívére. . .

Ő ott fekszik, vértelenné vált balkeze ölébe, feje enyhén a vállára hajlik.

A küzdelemnek vége.

Hubay Jenő halott. Az előhívott orvos állapítja meg.

Senkisé akarja elhinni:

Az örökifjú! . . .

Gyöngéden egy a fal mellett álló pamlagra fektetik. Arcára fehér kendőt borítanak.

Nagy, nagy, hosszú csend.

Halkan, remegő hangon törte meg a csendet Szendy polgármester. Csak ennyit mondott:

„A nemzetnek nagy vesztesége ... De szebben nem távozhatik el senki közülünk ... A sokat dolgozott szív megállott. . . Szebb halált senki sem kívánhat.“

A bizottsági tagok még egy darabig némán, lehajtott fejjel állják körül a pamlagon fekvő nagy halottat, azután egyenként, lábujjhegyen, nesztelenül távoznak a teremből.

Hubay Jenő egyedül marad.

Inge, ahogy hirtelenében feltépték, mellén nyitva, gallérja, nyakkendője, aranykeretes szemüvege az asztalon.

A polgármesteri hivatal felhívja a Hubay palotát. Stessel kisasszonnyal közlik, hogy a Mester az ülés alatt rosszul lett, — értesítse a kegyelmes asszonyt.

Hubayné ezalatt meghitt bizalmasságban ült Klebelsberg grófnéval, annak lakásán beszélgettek. Jelen-tik, hogy Stessel kisasszony szeretne beszélni úrnőjével.

„Telefonon?“

„Nem, itt van személyesen.“

Hubayné kimegy hozzá:

„Mi az?“

„Kegyelmes asszony, jöjjön a Városházára . . .“

Hubayné elsápad, már veszi is magára kabátját.

„Jenő rosszul lett?“

„Nagyon rosszul.“

„Meghalt?!“

„Igen.“

Több szó nem esett. Stessel kisasszony egészen Hubayné mellé húzódik, aki bámulva néz rá, amiért az támogatni akarja, segítségére akar lenni.

Nem, ez az asszony ércből van!

A Városháza (hosszú, széles kőköcskás folyosói kon- ganak lépteik alatt. Valaki jön feljök, nagy tisztelettel kezét csókol.

„A doktor úr“, — mondja Stessel kisasszony.

Benn, a tereimben a rendőri bizottság veszi fel a jegyzőkönyvet. Halk monoton hangon diktálja valaki:

„Fedőnélküli aranyóra, Schaffhausen jelzéssel... Pénztárca ..., tartalma hatvan fillér ...“

S mikor a jegyzőkönyvvezető csodálkozva tekint föl, a hang megismétli:

„... . hatvan fillér ...“

A terem ajtaja megnyílik s az ajtókeretben ott áll Hubayné.

Szeme tágra nyílt, könnytelen. Csak olyan különösen fénylő ... Néz, néz ...

Hosszú asztalt lát. körülötte bőrszékek, az asztalon az ő órája, aprópénze, nyakkendője, gallérja ...

S egy keskeny pamlagon — — ő. Arca letakarva ..,

Közeledik.

Szendy polgármester mellette terem, kezét csókol, beszél.

Nem hallja.

„Látni akarom őt!“

Szendy odavezeti. Egy szék áll Hubayné útjában, elhúzza s ekkor férje jobb karja alá hull; ezzel a székkel volt megtámasztva.

Hubayné meginog, a hosszú asztalnak támaszkodik, de már megint kiegyenesedik.

„Kérem, hozzák őt haza nekem, ugye hazahozzák?“

Egy darabig ott áll, s aztán ahogy jött, támasz nélkül megy haza, Tibor fiát értesíteni.

Csak ennyit mond otthon:

„Tibor, Fatter meghalt, menjen érte a Városházára, idehozzák, kísérje h a z a . . .“

Hóman miniszter érkezik elsőnek, a Kormány részvétét hozza, a temetés módozatairól, a sírhelyről beszél, Hubayné csak hallgatja, ott ül, mintha nem ő lett volna. Aztán jönnek a legközelebbi rokonok, jóbarátok. Beszélnek hozzá, ölelik, simogatják, ő csak hallgatja őket, s felfogni az egészet nem tudja ...

Csak gondolkozik, töri az eszét.

„Hogy lehetséges az, hogy én ott Klebelsbergnénél *semmit sem* éreztem? Hiszen amikor egyszer Jenő éjjel féltizenkettőkor a lábát törte, én álmomból felriadtam, mintha megütöttek volna, villanyt gyújtottam, s szívdobogva néztem az órát, nem bírtam megnyugodni, hogy Jenő még nincs itthon! . . . Igen, mert akkor Jenő, — ahogy azután nekem elmondotta, — *felém kiáltott* kínjában!

És ma, — ma — semmi! Semmit sem éreztem meg!

Hogy lehet ez?

Csak egy a válasz erre a kérdésre!

Jenő nem tudta, egy percig se, hogy mennie kell! Nem szenvedett, mert akkor felém kiáltott volna! .. És én nem éreztem semmit!“

Tibor a Városháza üléstermében látta viszont apját:

„Egy keskeny padon feküdt. Arca zsebkendővel volt letakarva, Stessel Irma titkárnő állt mellette. A fapad mellett egy karosszék s amikor a széket el akartam tolni, valaki megszólalt: „Ne tessék a széket megmozdítani, mert a Kegyelmes úr karja leesik.“ Meg kellett kerülnöm a karosszéket, hogy Fatter fejéhez jussak. Felvettem a szemfedőt, és magam előtt láttam Fattér arcát; másfélórával halála után. Teljesen változatlan, tökéletesen nyugodt, átszellemült volt.“

Andor fia feljegyzése:

„1937 március 12.-én este 7 és 8 óra között Szalattán, a nagy szoba íróasztalánál ültem és levelet írtam. Édle a kandalló előtt olvasta az újságot. Egyszerre inasunk berohan és jelenti, magából kikelve, hogy majorosgazdánk hallgatta a rádiót és Apám hirtelen halálának hírért hallotta.

Számunkra egy világ omlott össze, amikor szakadó esőben, vak sötétségben elindultunk autón, vissza Budapestre, abba az Űrbe, mely bennünk és körülöttünk keletkezett.⁴

Végakarátát családja íróasztalának egyik fiókjában lelta meg.

Január hatodikán Hubayné Fülekre utazott, unokahúgához Bakách-Besseney bárónéhoz.

Ezen a napon Hubay szobájába zárkózott és megírta végső akaratát. Két iratot fogalmazott meg. Az egyikben végrendelkezett. Nem is a végakarátát írta le, hanem utolsó kívánságait, s kérte, hogy azokat teljesítsék. Fiait arra kérte, tartsanak ki anyjuk mellett s tegyék azt, amit végrendeletében tenni jónak lát. Csak két tárgyról rendelkezett határozottan:

A zsebórájáról és Stradivárijáról. Hegedűjét halála után adják el s a befolyt összeget osszák szét azok között, akiket felsorolt s a nevek mellé oda fűzte az illetőnek szánt összeget. A nagy vagyonról, birtokokról, házakról, palotáról, mind arról, amit ő teremtett meg és tartott fenn, nem rendelkezett és úgy távozott, ahogy jött s ami volt: az emberek mai világától idegen ember.

Senki se tudott erről a két írásáról, még felesége sem, csak a titkárnőjével közölte, hogy íróasztala baloldali fiókjában két okmányt helyezett el. A fiók eddig mindig be volt zárva, ettől a naptól fogva a kulcs a zárban maradt.

A második irat gyönyörű, mit sem változott gyöngyszem-betűivel, fiainak szóló levél, utolsó levele volt, végszó, élelének értelme, összefoglalása:

„Fiaimnak halálom után.

Drága Fiaim!

Elérkezett az idő, mikor foglalkoznom kell az elmúlás gondolatával.

Minden félelem nélkül nézek a halál elé.

Vannak órák, sőt napok, mikor fáradt és kimerült vagyok s vágyódom az örök nyugalom után.

Lesz-e a síron túl nyugalom?

Az emberi lélekben temérdek sejtés és vágyódás rejlik, amire nincs válasz. Temérdek dolog van a világon, ami kifürkészhetetlenek és megoldhatatlannak látszik. Tovább él-e a lélek? Fennmarad-e?

Újabb szenvedéseknek néziink-c elébe halálunk után?

Egy előttem bizonyos és ebben egész életemen át hittem. VAN ISTEN! Egy legfelsőbb hatalom, mely irányítja a világot soha fel nem deríthető rejtelmességgel. Persze nem úgy képezem, ahogy az emberek milliói általában értelmezik. Azt a mélységet, magasságot, korlátlanságot, örökkévalóságot, szóval végnélküli végtelenséget képezem Istenben, mely Fogalom s melyet elgondolni is alig lehet — csak sejtteni tudunk. Mindent egy erő, egy akarat, egy hatalom irányít. Ezt mi emberek végzetnek, sorsnak és helyesen Istennek nevezzük és előtte töredelmesen leborulunk.

Nem sorolhatom fel mindazt, mi életemben boldogságot szerzett. Nem sorolom fel itt mindazok neveit, kik jótevőim, támogatóim és barátaim voltak. De felemlítem azokat, kiket legjobban szerettem. Drága édesanyámat, kit rendkívüli szenvedések után 31 éves korában váltott meg a halál.

Mindig úgy éreztem, mintha az ő jóságos szelleme kísért volna egész életemen át. Mintha ő irányította volna lépteimet, mintha az ő áldott, fehér, átlátszó, vértelen keze lebegett volna fejem fölött, mint akkor a máriamakki kis parasztházban, hol egy ragyogó nyári reggel, mikor a piros rózsák a nap hevében a legszebben virítottak, felcserélte szomorú életét az örökkévalósággal.

Két testvéremet Károlyt és Arankát is nagyon szerettem. Kevéssé viszonzhattam önfeláldozó szeretetüket időelőtti haláluk miatt.

Édes atyám nagy elfoglaltsága és a mindennapi gondok miatt csak keveset foglalkozhatott gyermekeivel. De nagy hálával tartozom neki, mert ő vezetett be a zene szépségeinek misztériumába.

E négy ember élete és szeretete adott tartalmat életemnek, míg édes anyjkkal megismerkedtem. Mátka-ságunk soká tartott. Mikor végre enyém lett, ő volt boldogságom kútforrása.

Mintha őt küldte volna édes anyám özöngyalomnak. Ő minden egyszerűsége és közvetlensége mellett, a szó nemes értelmében arisztokrata. Egyenes, nemes gondolkozású, ki teljesen kibontakozott az arisztokráciában sokszor előforduló egyoldalú világnézetből és előítéletekből. Őt az élet számtalan gondjai, szenvedései, keserőségei és veszteségei csak megacélozták és még neme-sebbé tették. Édes anyjuk nemcsak hű hitvesem, de odaadó, megértő segítőtársam is volt. Áldom őt, hogy létezett, s áldom, hogy velem töltötte életét.

Ha én már nem leszek és mint azt Istentől kérem és teljesítését hõn remélem, egyedül maguk között marad s utolsó idejét fogja e földön eltölteni, szeressék őt nagyon-nagyon, helyettem is. Hozzanak neki sok-sok virágot, liliomot különösen, amit annyira szeret. Tegyék neki könnyűvé a reám való visszaemlékezést. Mondják neki, ne szomorkodjék, az én szellemem fogja őt és magukat körülvenni. . .

Egész életemen át mindig azt az alapelvet követtem és vallottam: minden ember a maga hatáskörében teljesítse kötelességét lelkiismeretének sugallata szerint. Ha ennek megfelel, akkor hazája és embertársai iránt is teljesítette kötelességét. A Haza szent fogalom, mely egy nemzet népességének összetartozását, érdekközösségét jelenti. Minél értékesebb és hasznosabb munkát végeznek fiai, annál magasabb színvonalra emelkedik az egész nemzet.

Én magyar hazámat mindig teljes odaadással szerettem és lépteimet a honszeretet irányította. Küzdelmeimben — fájdalom — annyi önzést, irigységet, rosszindulatot és a haza érdekeit eláruló ténykedést láttam, hogy sokszor az undort, melyet ez lelkemben előidézett, alig tudtam legyőzni. Sokszor azon a ponton voltam, hogy elhagyom hazámat s valahol külföldön vergődünk tovább, ahol az emberek hitványságai hidegen hagytak volna. De mikor magukra esett tekintetem, leküzdtem keserűségemet s itt folytattam rendkívül küzdelmes éle-

temet. Vigaszt mindenért maguk nyújtottak. Mikor térdeimen himbáltam magukat, új remények szálltak szívembe. Szépen fejlődtek és felnőttek. 1914-ben kitört a világháború. Andor alig 15, Tibor 13 éves volt. Ki gondolhatta volna, hogy A évig fog tartani a tömeggyilkolás! Andor belekerült a forgatagba, Tibor már nem. 1918-ban jött a borzalmas vég hazánk feldarabolásával és a bolsevizmussal. Mint a marxizmus örültsége nyílt ellenségének, menekülnöm kellett. Svájcba mint egy testileg és lelkileg megtört ember jutottam, kinek összes ideáljai romba dőltek. Ott reméltem lelki egyensúlyomat visszaszerezni s ott akartam letelepedni. 1919-ben azonban visszahívott Budapestre a nemzeti kormány, hogy a romokban heverő Zeneakadémiát kiemeljem azokból a romokból, melybe a bolsevizmus alatt süllyedt. Magyarországnak egyetlen barátja sem volt, csakis saját erőnkől várhattunk segítséget. Horthy Miklós bejövele hadserege élén és több más kedvező tünet új reményt öntött szíveinkbe. Lassan kezdett derengeni hazánk lát-határán és fokozódott bennünk a remény, hogy új életre ébred nemzetünk ...

Búcsúzom maguktól, drága fiaim!

Életem nem volt egyszerű. Mindent ki kellett küzdenem. E küzdelmek rendkívüli módon vették elő testi és lelki erőmet. Temérdek gond, megpróbáltatás, keserűség, csalódás, kimerítő munka és harc volt osztályrészem. Az emberekre, még az ellenségeimre sem haragudtam. Gyűlölet sohasem vezetett. Büszke voltam és boldognak éreztem magamat, mikor elismerést szereztem művészetemmel a magyar kultúrának és zeneművészetnek külföldön, mely akkor még alig vett tudomást a magyar zeneművészet létezéséről. Ma megelégedéssel látom, hogy 50 évi munkásságom hazámban, nem volt hiábavaló. Ma már számottevő jelentősége van a magyar zeneművészetnek az egész világon.

Isten áldja és óvja drága feleségemet és magukat!

Budapest, 1937. január 6. Vízkereszt napján.

Hubay Jenő.“

Március tizenhatodikán délelőtt vitték utolsó útjára, kívánságához képest az Opera előcsarnokából. A temetés rendezését a Zeneművészeti Főiskola vállalta, melynek nyugalomhivonulása óta tiszteletbeli elnöke volt. A csarnokot pálmák, babérfák díszítették, a ravatal körül áldozati lángok, viaszgyertyák lobogtak, két oldal a Hubay-család két címerét helyezték el. Bár a Mester szellemében s a család óhaja szerint koszorúmegváltás címén a Hubay által alapított gyermekotthonnak juttatták a virágadományok árát, a ravatal mégis roskadozott a sok koszorútól, virágtól.

A szertartás, melyen a Kormányzó urat Röder Vilmos vezérőrnagy, honvédelmi miniszter képviselte és melyet Hubay Jenőné kívánságára Mécs László, a papköltő, végzett el, a „Lavotta szerelme“ gyászindulójávi kezdődött. A gyászbeszédet Hóman kultuszminiszter tartotta, mely után a Főiskola énekkara a Szózatot énekelte el.

Hóman miniszter mélységes meghatottsággal, megindítóan beszélt:

„Késő öreg koráig lankadatlan munkakedv élt benne s egyre magasabb és magasabb célok felé törekedett s még utolsó pillanatában is — szinte végrendelkező komolysággal sarkalta a művészeket csúcsteljesítményekre. Ez az utolsó szó, mely a ajkain elhangzott, magasztos világnézetének, de élete művének is hitvallása volt, mert Hubay Jenő pályafutása, belső tartalmánál és kifelé való megnyilvánulásával egyképen csúcsteljesítmények összesége és egymás utánja volt!“

S azután; ezrek és ezrek kísérték koporsóját a temetőbe, hol az a sírbolt fogadta magába, melyet ő építtetett.

Neve alá a márványba, Hubayné ezt a két bibliai mondást vésette:

„Légy hűséges mindhalálig és én néked az élet koronáját adom.“

„És a Világosság a sötétségben fényeskedik, de a sötétség nem fogta fel azt.“

„Művészi csúcsteljesítmény.“

Ez volt utolsó szava. És testamentuma is így szóban csúcsosodik ki:

Zene!

Utolsó szava hallható és világosan olvasható marad a jövőben mindenki számára, aki egy nagy élet példáján akar okulni.

Azt mondotta egyszer: nem kezdené előlről, nem akarná életét még egyszer végigélni.

S mikor azt kérdezték tőle, miért? ezzel okolta meg:

„Életem a Szellem és Alkotás emberének merész kockázata, s amellet olyan páratlanul boldog volt, s a kockázat olyan sikerrel teljes, hogy az istenek kihívását jelentené, ezt az életet előlről kezdeni akarni. Két ízben ugyanannak az embernek nem lehetne ilyen boldogságban része! Pedig boldogságomhoz még vizionárius, ihletett órák üdvösségével is megáldott az isteni kegyelem!“

Élete boldogságán, az isteni kegyelemadta üdvösségen túl, még a meghalás boldogságát, ezt a fősleges halált kapta ajándékba.

Valóban, Isten pártfogásába vette Hubay Jenőt utolsó léleketvételéig, s utolsó óhaját is teljesítette: halála percéig megadatott neki, hogy megmaradhasson annak, aki volt.

És most, kedves olvasó, aki egy magyar Mester útján vándoroltál vele végig a „Virágok életétől“ a „Zephirig“ s az „Ara pacis“ végső békéjéig, aki magad átélted, hogy életében „ment minden magától“ és átélted mégis, hogy ez az út a töviskoszorú fájdalomokkal és gyötrelmekkel teli útja is volt egyúttal, ülj most oda a rádióhoz és hallgasd az éteren át érkező hangokat.

Most felzendül a lángész varázsa.

A Mester, aki már nem időzik e földön, mégis mindenütt jelenvaló, és belekap az örökkévalóság hárfájának húrjaiba ...

Halk zsongás kél a túlsó partról a légben, hallhatón — nem hallhatón, magasságos régiókba szárnyaló passage . . . második ... harmadik ... S ez nyomába ér az utolsó, még érzékelhető hangnak, hogy ezt a szférákba törekvést — tódulást szerelmi melódiába olvassza át... Másodszor is beleszap a tömör akikordba és most az egész éter megtelik ezzel a zsongással: a „Zephir“-rel ...

Vájjon ez az ifjú, hegedűjével kezében, melyik istentől orozta el ezt a melódiát, mely elindulását jelentette egy páratlanul nagyszabású élet felé?

A világ bármely tája felé forogtad készüléked fogantyúját, a „Zephir“ cseng feléd mindenfelől s gyengéd szárnyain elhozza neked a jólismert hangokat:

„Úgy-e Jani? ...“ — dalolja egy hang — „... .meggyógyulok tavaszra ... mért sírsz Jani? ...“

S mert magadba merülten és hanyagul megint fordítottál egyet rádiódon, remek hegedűművészt hallasz, amint Hubay Jenő „Csárdajeleneteit“ játssza ... Párizs felől is érkeznek hangok, első nagy sikereinek színhelyéről... És most a „Hullámzó Balaton“-t vagy talán a „Hejre Kati“-t szeretnéd hallani?

Zúgnak feléd az akkordok Hollandiából, Amerikából is . . . Tanítványai játszanak szerte a világban és

hirdetik az Ő lelkét s árasztják vissza, amit ő nekik ajándékozott, amíg közöttük élt,

Giannina a Madárdalt csattogja . . . Filippo a „Cremonai hegedűséből játssza a csodálatosan édes szólót. . .

Forgasd csak tovább!

Hallottad sokszor a „Háborús szimfóniát“; és tovább, egyre tovább, hatalmasan feldagad az éter és Bach „Chaconne“-jének hangáradata tolul füledbe: Hubay Jenő zenekarrá növelt hegedűjének hangjai. . .

És eljő majd az idő, amikor Dante, Petőfi és Karcina Anna dalolva közelegnek az éteren át . . .

És eljő majd a nap, a nap, mely nem fordul éjszakába és minden lélek szívszorongva hallgatja majd a szót, mely mint lángoló imádság hatol át az éteren:

Hubay Jenő requiemje:

„Ne pleurez plus!“

A lelkek legmélyebb rejtekéből lobog majd fel ez a láng Isten felé, holtakat, élőket felébresztve! És soha nem látott fény árad majd belőlük:

„Békesség a földön az embereknek, akik jóakarúak . . .“

És az igéből — Zene lett.

Ige és hang, — egyik a másikat világosítja és világítja meg, magasztosítja és szenteli fel: s hadd hangozzék el még egyszer: *belső* színjáték és hangjáték.

Az ideális kereszténység van ebbe a zenébe belekötve s ez a közösség, a kar a korálqkkal, hozzá az áriák, szólók és a hangszerek zenéje: Zene és Ige közötti szimfónia, melyben az Ige harmonizált és ritmizált, melyben harmónia és ritmus az Ige szellemét és értelmét zeneileg fejezi ki!

Békesség! Békesség! . . .

„Ara Pacis.“

Olyan ez, mint az elfelejtett hazai rög csodás módon való újra megismerése!

Mint a kikelet bimbója, úgy nyílik ki a hit a lélekből. . .

S a világ elindul, hogy Istentől a Békét kérje, — a Mester himnuszában: „Ara pacis.“

S így teljesül be dalának jóslata:

„Ha meghalok, visszajárok még erre a földre.“

Ő visszatér, — mindig vissza fog térni zenéjének
fényugaras köntösében, örök alkotásainak híradásával:

NINCS VÉG!